

МІЖНАРОДНИЙ ГУМАНІТАРНИЙ УНІВЕРСИТЕТ

НАУКОВИЙ ВІСНИК
МІЖНАРОДНОГО
ГУМАНІТАРНОГО УНІВЕРСИТЕТУ

Серія:
ФІЛОЛОГІЯ

ЗБІРНИК НАУКОВИХ ПРАЦЬ

Випуск 59

Том 2

Видавничий дім
«Гельветика»
2023

Збірник включено до категорії «Б» Переліку наукових фахових видань України зі спеціальності 035 «Філологія» на підставі Наказу Міністерства освіти і науки України № 1471 від 26.11.2020 р. (додаток 3).

Видання включено до міжнародної наукометричної бази
Index Copernicus International (Республіка Польща)

Серію засновано у 2010 р.

Засновник – Міжнародний гуманітарний університет

Друкується за рішенням Вченої ради Міжнародного гуманітарного університету
протокол 5 від 07.02.2023 р.

Видавнича рада:

С.В. Ківалов, акад. АПН і НАПрН України, д-р юрид. наук, проф. – голова ради; **А.Ф. Крижановський**, член-кореспондент НАПрН України, д-р юрид. наук, проф. – заступник голови ради; **М.П. Коваленко**, д-р фіз.-мат. наук, проф.; **С.А. Андронаті**, акад. НАН України; **О.М. Головченко**, д-р екон. наук, проф.; **М.З. Згуровський**, акад. НАН України, д-р техн. наук, проф.; **В.А. Кухаренко**, д-р філол. наук, проф.; **Г.П. Пекліна**, д. мед. наук, проф.; **О.В. Токарєв**, Засл. діяч мистецтв України.

Головні редактори серії: доктор філологічних наук, професор, завідувач кафедри іноземних мов професійного спілкування **В.Я. Мізецька**, доктор філологічних наук, професор, завідувач кафедри прикладної лінгвістики **М.В. Мамич**.

Редакційна колегія серії «Філологія»:

С.В. Голик, кандидат філологічних наук, доцент, завідувач кафедри англійської філології, ДВНЗ «Ужгородський національний університет»; **І.І. Дмитрів**, кандидат філологічних наук, доцент кафедри української літератури та теорії літератури, Дрогобицький державний педагогічний університет імені Івана Франка; **М.І. Зубов**, доктор філологічних наук, професор кафедри германських та східних мов, Міжнародний гуманітарний університет; **А.А. Кісельова**, кандидат філологічних наук, доцент кафедри прикладної лінгвістики, Національний університет «Одеська юридична академія»; **А.П. Ладиненко**, кандидат філологічних наук, доцент кафедри іноземних мов № 2, Національний університет «Одеська юридична академія»; **Г.В. Савчук**, кандидат філологічних наук, доцент кафедри перекладу та мовознавства, Міжнародний гуманітарний університет; **Ю.О. Томчаковська**, кандидат філологічних наук, доцент, в.о. зав. кафедри іноземних мов № 2, Національний університет «Одеська юридична академія»; **О.В. Шевченко-Бітенська**, кандидат юридичних наук, доцент, доцент кафедри іноземних мов № 1, Національний університет «Одеська юридична академія»; **О.К. Гадамський**, доктор філологічних наук, доктор габлітований гуманітарних наук в області мовознавства (Варшавський університет), професор, завідувач кафедри білоруських та українських досліджень, Інститут славістики, Опольський університет (Ополе, Польща).

Статті у виданні перевірені на наявність плагіату за допомогою програмного забезпечення StrikePlagiarism.com від польської компанії Plagiat.pl.

Повне або часткове передрукування матеріалів, виданих у збірнику
«Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету»,
допускається лише з письмового дозволу редакції.

При передрукуванні матеріалів посилання на
«Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету» обов'язкове.

Свідоцтво про державну реєстрацію КВ № 16819-5491Р від 10.06.2010

Адреса редакції:

Міжнародний гуманітарний університет, офіс 502,
вул. Фонтанська дорога, 33, м. Одеса, 65009, Україна,
тел. (+38) 099-547-85-90, www.vestnik-philology.mgu.od.ua

© Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету.

Серія: «Філологія», 2023

© Міжнародний гуманітарний університет, 2023

МОВОЗНАЧСТВО

*Казимір І. С.,**orcid.org/0000-0002-0230-4281**кандидат філологічних наук,**старший викладач кафедри англійської мови**Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка*

СТРУКТУРНО-ГРАМАТИЧНІ ХАРАКТЕРИСТИКИ КОНТЕКСТУАЛЬНО-СИНОНІМІЧНИХ ОДИНИЦЬ НА МАТЕРІАЛІ ПЕРИФРАЗОВИХ НОМІНАЦІЙ

Анотація. Теорія номінації минулого століття трактувалось однією з перших версій когнітивної лінгвістики. Когнітивно-дискурсивний напрям актуалізується на перетині понять когніції та комунікації, забезпечуючи когнітивно-репрезентативну та дискурсивну функції. Когнітивно-дискурсивна парадигма уможливила розгляд досліджуваного нами об'єкта максимально цілісно та інтегрально, залучаючи релевантні екстралінгвістичні фактори. Послугування запропонованою парадигмою дозволить простежити чітку картину перебігу когнітивних механізмів ситуативного відбору тих чи тих засобів мовлення.

Когнітивно-дискурсивна парадигма породжує на сьогодні активне вивчення таких мовленнєвих явищ як контекстуальна синонімія. Засоби масової інформації мотивують дослідників розглядати експресивні засоби мови та мовлення. До таких мовленнєвих засобів відносимо перифразові номінації на позначення політичної події, явища чи особи, які є проявом контекстуальної варіативності у дискурсі.

Стаття поділена розглянути структурно-граматичні характеристики контекстуально-синонімічних одиниць на матеріалі перифразових номінацій. Здійснюється вибірка перифразових номінацій на матеріалі якісно-масових періодичних видань. Фактологічним матеріалом дослідження послугувала вибірка із статей британських періодичних видань "THE GUARDIAN" та "MIRROR". У процесі дослідження характеризуються структурно-граматичні моделі контекстуально-синонімічних одиниць за кількісними та якісними критеріями. Виявлено найбільш продуктивні моделі, а саме двокомпонентні моделі: прикметник+іменник. Проаналізовано частотність та доцільність вживання досліджуваних моделей на матеріалі контекстуальних одиниць. Перифразові номінації, які виражені контекстуальними синонімами є цілісними засобами вторинної номінації. Найпродуктивнішими структурно-граматичними типами є двокомпонентні ад'єктивно-субстантивні контекстуально-синонімічні номінативні одиниці. П'ятикомпонентна структурно-граматична модель представлена одним випадком. Визначено, що в основі перифразової номінації міститься непряма номінація з асоціативним механізмом функціонування. Зазначається, що єдність номінантного слова та перифраза активує появу мікроконтекстуальної синонімічної одиниці. У запропонованій праці аналізуються дефініція та критерії виокремлення контекстуальних синонімів у газетному дискурсі.

Ключові слова: контекст, перифрастичний контекст, перифрастико-синонімічна конструкція, мікроконтекстуально-синонімічна одиниця, контекстуальна синсемантика.

Постановка проблеми. В рамках сучасної лінгвістики завжди актуалізуватимуться дослідження номінативних процесів мовлення, так як називання предметів, осіб чи явищ є результатом невід'ємної пізнавальної діяльності людей. Творення вторинних назв перифрастико-синонімічними конструкціями як засобів реалізації категорії контекстуальної синонімії трактуємо як одну із тенденцій розвитку в англійській мові на тепер.

Антропоцентризм змушує науковців дедалі частіше апелювати до таких мовленнєвих засобів, які здатні задовольняти усі комунікативно-когнітивні запити соціуму у процесі називання тих чи тих речей. Таким інструментом, вважаємо, є мікроконтекстуальні одиниці, які експлікують номінативні варіації у контексті номінування подій, явищ чи осіб на матеріалі газетного тексту. Мас-медійні тексти є осередком розмноження перифразових номінацій, які є проявом категорії контекстуальної синонімії у широкому розумінні.

Аналіз останніх досліджень та публікацій.

Поняття контекстуальності у дискурсі вивчається Людмилою Ковальчук [1]. Контекстуальна синонімія досліджується під час: вивчення семантико-стилістичних особливостей контекстуальних синонімів та вивченні їхнього прагматичного потенціалу на матеріалі іменників німецької мови [2]; дослідження когнітивних механізмів синонімізації прикметника у контексті та з'ясування особливостей їхнього функціонування у зв'язку з прагматистичними показниками тексту на матеріалі німецької мови [3]. Окремо на матеріалі французької мови досліджуються контекстуальна синонімія віддієслівних іменників в сучасній пресі [4]. Перифрастичні одиниці та метонімічні перенесення в газетному тексті на матеріалі української мови знаходимо у працях В. Зайцевої [5].

Мета дослідження полягає у вивченні структурно-граматичних характеристик контекстуально-синонімічних одиниць на матеріалі перифразових номінацій на політичну тематику у газетному дискурсі.

Поставлена мета передбачає виконання таких завдань: схарактеризувати поняття мікроконтекстуальної одиниці та її кореляцію щодо перифрастичного мікро-контексту; здійснити аналіз структурних моделей контекстуально-синонімічних одиниць на матеріалі газетного дискурсу політичної тематики; визначити частотність досліджуваних моделей на матеріалі контекстуальних одиниць.

Виклад основного матеріалу. Контекстуальна синонімія визначається як мовленнєве явище, яке передбачає рефе-

рентну ідентичність, семантичну подібність, єдність функціонально-стилістичних показників та однакову прагматичну спрямованість номінативних одиниць, які синонімізувалися в контексті. В семантичному плані контекстуальні синоніми характеризуються незаданістю системою мови, номінативною факультативністю, невідтворюваністю поза контекстом і пантемпоральністю, тобто новизною, яка не залежить від часу [2, с. 7]. Виходячи з критеріїв виокремлення та визначення, відзначимо такі проблеми визначення контекстуальних синонімів як визначення обсягу спільного значення та встановлення спільності референта відповідно контексту, який є достатнім для однозначного встановлення синонімічності.

Реальна комунікація зазвичай вимірюється в рамках мікро- та макроконтекстів, тому для лінгвістики важливо аналізувати семантику мовленнєвих одиниць різних рівнів не лише в межах словника і граматичних конструкцій, а й передусім через певне комунікативне оточення, яке супроводжується тим чи тим фактичним фрагментом спілкування. Фрагментом спілкування у нашому дослідженні є певна подія, особа чи явище, яке експресивно висвітлюється у газетному тексті мікроконтекстуальними одиницями.

Контекст є семантико-граматичною й комунікативною єдністю певного текстового елемента із текстовим і ситуативним оточенням як індикатором значення й функціональної ваги цього елемента [6, с. 252]. Так, ситуативне оточення, яке визначає основне значення того чи того висловлення провокує появу потенційної семи, розглядаючи компонентний склад контекстуально-синонімічної одиниці. На невербально-семантичному рівні газетний мікроконтекст містить акцентуалізацію денотативних ознак, які доповнюються різноманітними конотативними значеннями.

Перифразові номінації в контексті мають схильність до нарощення нових смислів. Незважаючи на відносно автономну природу перифразу, його семантика залежить від контексту. Майя Булах вказує на існування так званого “перифрастичного контексту” [7, с. 47], який є наслідком злиття перифразу та усіх текстових компонентів у газетному тексті.

Визначений соціально-політичний контекст в умовах номінативного підходу уможливорює процес вивчення перифразової номінації особи чи явища в межах категорії контекстуальної синонімії [8]. За заувагами Юлії Макарець, такий контекст є головним ключем до розкриття значення, здебільшого метафоричних перифразових найменувань [9, с. 87]. Як показує наше дослідження, семантика перифразу визначається екстралінгвістичним контекстом в тому чи тому тексті. В основі екстралінгвістичного контексту містяться фонові знання, соціально-культурне та гендерне підґрунтя.

Дослідниця наводить кореляцію між словом-номінантом та перифразом, мовляв, слово-номінант локалізується у тексті як фонівий контекст, який імпліцитно входить до структури перифрастичної одиниці. Так, у нашому дослідженні доцільно послуговуватись терміном “мікроконтекстуально-синонімічна одиниця”, яка імпліцитно містить перифрастичний контекст. Виходячи із розуміння мікроконтексту, мікроконтекстуальна одиниця слугує реалізації референтних значень синонімічних одиниць в аспекті розмежування явищ полісемії чи контекстуальної синонімії. Комплементарність номінативного слова та перифраза активує появу мікроконтекстуальної синонімічної одиниці.

Розглянемо структурні характеристики мікроконтекстуально-синонімічних одиниць на матеріалі британських політичних статей. Матеріалом дослідження послуговували 88 випадків мікроконтекстуально-синонімічних одиниць. У процесі кількісних обрахунків досліджувалися лише самостійні частини мови (іменники, прикметники, займенники та неособові форми дієслова). Так, розрізняємо однокомпонентні, двокомпонентні, трикомпонентні, чотирикомпонентні та п'ятикомпонентні контекстуально-синонімічні одиниці. Результати проведеного дослідження засвідчують наступні результати.

26,4% (30 випадків) налічують однокомпонентні контекстуально-синонімічні одиниці:

nauseating, raw, childlike, unchannelled, psychotic, a threat, unpredictable, chaotic, inaccurate, a comedian, a leader, a deceiver, an aggressor, fascists, Z-heads, denazification, conflict, psychodrama, destruction, grief, chaos, democracy, freedom, invasion, crisis, destruction, fear, uncertainty, disaster, catastrophe.

Однокомпонентні одиниці контекстуальної синонімії здебільшого представляються іменниками (22 випадки) та прикметниками (8 випадків). Як бачимо, переважаюча кількість номінативних одиниць представлена іменниками, які виконують роль контекстуальних синонімів.

36 % (41 випадків) є двокомпонентними контекстуально-синонімічними номінативними одиницями:

commander-in-chief (N+N), a pumped-up narcissist (P2+N), a man-grenade (N+N), a waste of space (N+N), a sleaze row (Adj+N), a popular figure (Adj+N), blithering idiot (P1+N), a frustrated minister (P2+N), an absolute weapon (Adj+N), the pet politician (Adj+N), a spineless dilettante (Adj+N), an unstable element (Adj+N), performative opportunism (Adj+N), a “Big Dog” (Adj+N), the hero leader (N+N), the Russian leader (Adj+N), coup proof (N+N), liar Putin (N+N), Vlad the Invader (N+N), narcissistic dictator (N+N), Alice in Wonderland (N+N), Tin-Pot Napoleon (Adj+N), the worst criminals (Adj+N), Kremlin insiders (Adj+N), Putin's People (Adj+N), Russian invaders (Adj+N), Putin's tyranny (Adj+N), Putin's aggression (Adj+N), Putin's kleptocracy (Adj+N), Russia's autocracy (Adj+N), his invasion (Pr+N), cold war (Adj+N), the conflict in Ukraine (N+N), Ukraine crisis (N+N), disaster for the country (N+N), a catastrophe for Ukraine (N+N), war with NATO (N+N), Putin's tragedy (Adj+N), a free press (Adj+N), free elections (Adj+N), a mafia state (Adj+N).

Двокомпонентні контекстуально-синонімічні номінативні одиниці є найчисельнішою групою, де найпродуктивнішою моделлю (23 випадки) мікроконтекстуально-синонімічних номінацій є *Adj+N* (*Russian invaders, Putin's tyranny, Putin's aggression, Putin's kleptocracy*) та 1 випадок *Pr+N* (*his invasion*). Такий результат, вочевидь, засвідчується тим, що контекстуально зумовлена конструкція **прикметник+іменник** характеризує процес уточнення тієї чи тієї ситуації.

Відносні прикметники у поєднанні з іменниками мають здатність, як показує наше дослідження, транслювати нове значення в умовах екстралінгвальних чинників. Під час входження в новий контекст, як зауважує І. Кірічек, прикметник вбирає уся “якісність” та формує чіткий образ, володіючи високою водночас інформативністю [Кірічек с. 150].

8,8% (10 випадків) становлять трикомпонентні контекстуально-синонімічні номінативні одиниці:

all mouth and no trousers (Pr+N+N), the increasingly paranoid leader (Adv+N+N), group of “influential” members (N+Ad-

j+N), *military men of Russia* (*Adj+N+N*), *Putin's megalomaniacal tendencies* (*N+Adj+N*), *Putin's war in Ukraine* (*N+Adj+N*), *Putin's invasion of Ukraine* (*N+N+N*), *battle for Boris' crown* (*N+N+N*), *the worst Prime Minister* (*Adj+Adj+N*).

5,28 % (6 випадків) чотирикомпонентні:

the khaki-wearing Ukrainian leader (*Adj+P1+Adj+N*), *the power-drunk dictator of the Kremlin* (*N+P2+N+N*), *Putin's annexation of the Donbas provinces* (*N+N+N+N*), *Vladimir's Putin barbaric actions* (*N+N+Adj+N*), *the sleazy old duke of pork* (*Adj+Adj+N+N*), *absent-minded joker Boris* (*Adj+P2+N+N*). П'ятикомпонентна контекстуально-синонімічна номінативна одиниця представлена в одному випадку: *new age of fear and uncertainty across Europe* (*Adj+N+N+N+N*).

Висновки. У нашому дослідженні багатокомпонентна контекстуально-синонімічна модель є одиницею номінації в системі визначеного контексту. Так, її граматико-синтаксична будова сприяє процесу найменування особи, події чи явища. В основі перифразової номінації спостерігаємо неавтономну (непряму) номінацію, механізм функціонування котрої відбувається на основі асоціацій того чи того об'єкта. До значеннєвої структури контекстуально-синонімічної одиниці також відносимо явище синсемантиї. Ситуативно-контекстуальна синсемантия виникає тоді, коли мовленнєва контекстуальна одиниця отримує конкретне значення з урахуванням ситуації, попереднього чи наступного контекстів.

До перспективних напрямів відносимо вивчення структурних характеристик контекстуально-синонімічних одиниць на матеріалі перифразових номінацій на медичну чи соціальну тематику у газетному дискурсі.

Література:

1. Ковальчук Л. Контекст та контекстуальність у сучасному англо-мовному художньому дискурсі: автореф. дис. на здобуття наук. ступ. канд. філол. наук : 10.02.04. Запоріжжя, 2018. 23 с.
2. Басок В. А. Контекстуальна синонімія: семантико-стилістичний та прагматичний аспекти (на матеріалі іменників сучасної німецької мови) : автореф. дис. ... канд. філол. наук : 10.02.04. Київ, 2006. 20 с.
3. Суддя А. М. Функціонування контекстуальних синонімів-прикметників у німецькомовному художньому дискурсі: когнітивний та прагматистичний аспекти : автореф. дис. на здобуття наук. ступ. канд. філол. наук : 10.02.04. Запоріжжя, 2014. 20 с.
4. Яблонська-Юсик І.В. Контекстуальна синонімія віддієслівних іменників сучасної французької преси. *Науковий вісник ДДПУ імені І.Франка. Серія "Філологічні науки"*. Мовознавство, 2016. №6. С. 212–215.
5. Зайцева В.В. Перифрастичні одиниці та метонімічні перенесення в газетному тексті. *Дослідження з лексикології і граматики української мови*. 2010. Вип. 9. 79 с.
6. Селіванова О. Сучасна лінгвістика : термінологічна енциклопедія. Полтава :
7. Довкілля-К. 2006. 716 с.
8. Булах М.Б. Перифрази в архітектоніці медійного тексту. *Актуальні проблеми української лінгвістики: теорія і практика*. 2017. Вип. 34. С. 39–50.
9. Казимір І.С. Перифрастичні номінації як прояв контекстуальної синонімії в сучасному газетному дискурсі. *Закарпат-*

ські філологічні студії. Германські мови. Вип. 22 (1) Ужгород, 2022. С. 114–118.

10. Макарець Ю.С. Перифразові номінації в українському публіцистичному дискурсі. Київ. Вид-во НПУ ім. М.П. Драгоманова, 2012. 205 с.
11. Кірічек І.Ю. Відносний прикметник у складі субстантивно-ад'єктивного словосполучення. URL: <http://enpuir.npu.edu.ua/bitstream/handle/123456789/16316/Kirichek.pdf?sequence=1> (дата звернення: 20.02.2023).

Kazymir I. Structural and grammatical characteristics of contextually synonymous units on the material of periphrastic nominations

Summary. Over the last century the nomination theory has been interpreted as one of the first versions of cognitive linguistics. The cognitive-discursive direction is actualized at the intersection of the concepts of cognition and communication, providing cognitive-representational and discursive functions. The cognitive-discursive paradigm makes it possible to consider the object we are studying as holistically and integrally as possible, involving relevant extralinguistic factors. Using the proposed paradigm will allow tracing a clear picture of the course of cognitive mechanisms of situational selection of certain means of speech.

Nowadays the cognitive-discursive paradigm gives rise to an active study of such linguistic phenomena as contextual synonymy. Mass media generate active motivation of researchers to consider expressive means of language and speech. Periphrastic nominations denoting political event, phenomenon or person, which are a manifestation of contextual variability in the discourse, belong to such means of speech.

The article is aimed at considering the structural and grammatical characteristics of contextual-synonymous units based on the material of periphrastic nominations. A complete selection of periphrastic nominations is carried out on the material of high-quality mass periodicals. A selection of articles from the British periodicals "THE GUARDIAN" and "MIRROR" served as the factual material of the study. In the process of research, structural and grammatical models of contextual-synonymous units are characterized according to quantitative and qualitative criteria. The most productive models have been identified, namely two-component models: adjective+noun.

The frequency and expediency of using the studied models on the material of contextual units has been analyzed. Periphrastic nominations, which are expressed by contextual synonyms, are integral means of secondary nomination. The most productive structural and grammatical types are two-component adjective-substantive contextual-synonymous nominative units. The five-component structural-grammatical model is presented. It was determined that the basis of the periphrastic nomination contains an indirect nomination with an associative functioning mechanism.

It has been noted that the unity of the nominal word and the periphrasis activates the appearance of a micro-contextual synonymous unit. The proposed work analyzes the definition and criteria for identifying contextual synonyms in newspaper discourse.

Key words: context, periphrastic context, periphrastic-synonymous construction, micro-contextual-synonymous unit, contextual synsemantics.

*Кемінь У. В.,**аспірантка кафедри сучасної української мови
Чернівецький національний університет імені Юрія Федьковича*

КОНФЛІКТНІ МОДЕЛІ РЕАЛІЗАЦІЇ КАТЕГОРІЇ ЕМОТИВНОСТІ (НА МАТЕРІАЛІ РОМАНУ «БУКОВА ЗЕМЛЯ» МАРІЇ МАТІОС)

У статті проаналізовано конфліктні моделі текстової комунікації, які вербалізують емотивно-аксіологічні інтенції, увиразнюють низку емоцій негативного спектру: гнів, злість, роздратування, обурення, ненависть, сум, страх, страждання та ін. Поставлена мета передбачає розв'язання таких завдань: виокремити конфліктні моделі реалізації категорії емотивності, схарактеризувати функційний потенціал синтаксичних конструкцій, спрямованих на втілення конфліктної комунікації у художньому дискурсу Марії Матіос. Актуальність дослідження зумовлена тим, що мова творів авторки не вивчалась в аспекті дослідження категорії емотивності, що засвідчує і новизну наших наукових студій про ідіолект цієї сучасної української письменниці.

З опертям на роман «Букова земля» Марії Матіос, відомої української письменниці, визначено синтаксичні одиниці як домінуючі маркери передавання емоцій та реалізації категорії емотивності. Зокрема, у процесі аналізу охарактеризовано, що конфліктні моделі категорії емотивності репрезентують такі синтаксичні конструкції: синтаксичний повтор, незакінчені речення, питальні речення та запитання-перепити, окличні речення, яскраву емоційність текстової комунікації створюють вигуківі емоційно-оцінні і кличні комунікати. У художньому дискурсі Марії Матіос світ постає крізь призму психологічного паралелізму як результат зіставлення дивовижних картин природи з душевними, емоційними переживаннями людини.

У результаті аналізу, приходимо до висновку про те, що в плані вираження і передачі людських емоцій та почуттів мовні одиниці синтаксичного рівня здатні точніше й глибше виразити розмаїтий емоційний спектр.

Ключові слова: категорія емотивності, конфліктні моделі, синтаксичний повтор, питальні речення, окличні речення, незакінчені речення, художній дискурс, Марія Матіос.

Актуальність проблеми. У центрі досліджень сучасної антропоцентричної лінгвістики перебуває субстанція суб'єкта мови як носія індивідуально-авторського світобачення. У зв'язку з цим, у мовознавстві науковці звертають свою увагу на проблему відображення специфічних якостей та ознак людини в мові, реалізацію емоційності в процесі мовної діяльності, на безпосередній вияв емоцій їхню вербалізацію в синтаксичному текстовому континуумі. Завдяки багатьом дослідженням філософів, психологів, культурологів, мовознавців, незаперечним став факт, що формування емоцій у житті індивідуума слугує найважливішою умовою розвитку людини як особистості, що засвідчує антропоцентричність наукових парадигм сьогодення.

Актуальність нашого дослідження визначається кількома чинниками. По-перше, подібний інтерес до лінгвістики емоцій

та різні погляди на емоцію як когнітивну, інтелектуальну одиницю стимулював до пошуків вивчення мовних засобів, що відображають людину, її внутрішній і зовнішній світ, у якому вона існує. По-друге, сучасна лінгвістика вивчає взаємозв'язки емоційної сфери особистості та її мовної репрезентації, взаємозалежності переживань як психоемоційного явища, вербалізація їх різними мовними засобами. По-третє, мова творів М. Матіос не вивчалась в аспекті дослідження категорії емотивності, що засвідчує і новизну наших наукових студій про ідіолект цієї сучасної української письменниці.

Мета статті – виокремити конфліктні моделі реалізації категорії емотивності, схарактеризувати функційний потенціал синтаксичних конструкцій, спрямованих на втілення конфліктної комунікації у художньому дискурсу М. Матіос.

За нашими спостереженнями, М. Матіос художньо модифікує специфіку народного світосприйняття, створюючи авторську самобутню картину світу, що неодноразово підкреслювала сама авторка в численних інтерв'ю: «Усі трансформації, які відбуваються в мені, моєму світогляді, оцінка тощо, зв'язані винятково на моїх горах, на гуцульській Буковині» [1, с.5]. Авторка робить акцент на тому, що її внутрішні переконання, погляди, ідеї нерозривно пов'язані із життям її роду, її краю. У мовотворчості письменниці світ постає крізь призму психологічного паралелізму результат зіставлення дивовижних картин природи з душевними, емоційними переживаннями людини.

М. Матіос є віртуозом у передаванні людських емоцій. Дослідник живомовної стихії у мовотворчості авторки Я. Голобородько виділяє такі характерні риси її творчості, як антропоцентризм і психологізм: «...по-народному емоційне начало в її прозових текстах зазвичай переважає над самобутньо-концептуальним. Вона більш художник, аніж мислитель. І це цілком характерно для української літератури, в якій у синтагмі «експресія – інтелект» очевиднішою, репрезентативнішою виявляється перша категорія» [2, с. 71]. Усе це зумовлює значну різноманітність у зображенні емоційних станів людини в текстах мисткині.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Сьогодні емотивний аспект став об'єктом багатьох наукових досліджень. В тих чи тих мовознавчих напрямках активно працюють такі вчені, як: А. Вежицька, М. Гамзюк, С. Гладь, Я. Гнезділова, Т. Космеда, І. Паров'як, А. Прокопченко, О. Селіванова, С. Шабат-Савка, В. Шаховський, В. Шинкарук та ін. Утім, незважаючи на велику кількість наукових напрацювань, багато проблем, пов'язаних з вербалізацією емотивності у мові, залишаються недослідженими.

Мова та емоції як дві синхронні системами, кожна з яких впливає на функціонування іншої, оскільки адресат добирає

засоби вираження думок та почуттів залежно до своєї комунікативної мети, тому мовлення не може бути позбавленим емоційного забарвлення. До прикладу, нейтральне висловлення все ж має почуттєвий контекст, тобто омовлена думка набуває емоційного забарвлення. Водночас емоції слугують екстралінгвальними чинниками, а емотивність містить інформацію про емоції людини, які виникають на різних мовних рівнях у вигляді семантичних компонентів, притаманним цим рівням. Призначення категорії емотивності – зображувати світ почуттів автора та його персонажів і водночас впливати на реципієнта, щоб той, осмислюючи художню інформацію, зазнав естетичної насолоди від читання.

Емотивність розглядають як один із елементів структури стилістичної конотації поряд із експресивністю, емоційністю і функціональним стилістичним компонентом. Людські емоції яскраво вербалізують різнорівневі мовні одиниці. Коли висловлення є навмисним, усвідомленим і має інтенцію впливу на адресата, здійснюється за допомогою дібраних мовцем з арсеналу емотивних засобів спеціальної лексики, синтаксису та інтонації, воно – емотивне [3, с. 16]. Слушно зауважує В. Шинкарук, «мовець може вибрати будь-який спосіб вираження емотивності: номінацію (назву почуття), дескрипцію (опис внутрішніх переживань), експресію (вираження почуттів за допомогою одиниць усіх рівнів мови)» [4, с. 32]. Цілком переконливою виглядає думка М. Гамзюка про те, що «емотивність може самостійно створювати значення мовних одиниць, виділяючи внаслідок логічних операцій аналізу, синтезу, абстрагування, індукції, дедукції, узагальнення з-поміж ознак об'єкта емотивне ставлення до нього [5, с. 29].

Дослідниця А. Прокопченко пов'язує емотивність «із психічним аспектом людської діяльності». Важливо відзначити, що в межах поданої дефініції науковиця стверджує, що «емотивність слугує для вираження почуттів людини, тобто виконує афективну функцію» [6, с. 40]. Вербальне втілення емоційного переживання стосується міжособистісного та соціального рівня психіки, а отже, різнорівневі мовні одиниці починають уживатися на позначення симптоматичної сигналізації емоційного стану, розширюючи вербалізацію емоцій та створюючи додаткові можливості емотивних значень у мові.

Так, спираючись на твердження С. Шабат-Савки, що «емотивно-аксіологічні інтенції якраз і передають індивідуальне, емоційно-чуттєве сприйняття довкілля, оцінене ставлення до побаченого і почутого» [7, с. 113], вважаємо можливим розглядати конфліктні мовленнєві реалізації художнього дискурсу М. Матіос як механізм категорії емотивності.

Виклад основного матеріалу. Категорія емотивності найяскравіше відображається в художньому дискурсі, адже основною складовою художнього тексту є його комунікативна приналежність. У ньому змальовано емоційне життя людей, конфліктні ситуації, які моделюють емоційне реагування читача на текстову дійсність, що є чи стає емоціогенною.

Дослідниця Л. Білоконенко зазначає, «будь-яка комунікативно-прагматична ситуація може репрезентувати як загальномовну, так і індивідуально-авторську компетенцію мовця. І загальномовна, і індивідуально-творча компетенція розкривається на рівні тексту, де актуалізуються різні буттєві «сенси», у тому числі й конфліктні. Конфлікти почасти включають мовні знаки, які характеризуються узуальною й оказіональною експресією» [8, с. 36].

Аналізуючи мовний конфлікт, варто зауважити, що в ньому потенційно закладено негативний аспект. На нашу думку, негативні реакції характеризують особливий стан мовця, при якому він перебуває на межі психоемоційного напруження. Негативні емоції – це відчуття, які викликають негативну реакцію людини, призводять до підвищення тону спілкування, неадекватної реакції на почуту інформацію. У мовотворчості М. Матіос актуалізуються емоційно-оцінні інтенції негативного характеру з домінування емоцій: гніву, злості, роздратування, ненависті, страждання, суму, страху та ін.

Безперечно, одиниці мови слугують спонукальним механізмом породження мовного конфлікту, однак варто виокремити синтаксичні маркери – «структури, які свідомо або спонтанно обирають мовці задля реалізації своєї конфліктної комунікативної мети та які активно впливають на спілкування сторін і механізми розгортання суперечки» [8, с. 146]. У цьому аспекті, слушно зауважує С. Шабат-Савка про те, що «ті або ті синтаксичні одиниці експресивізуються і передають психоемоційний стан людини, яскраво вербалізуючи авторський задум» [9, с. 87].

До синтаксичних репрезентантів конфлікту уналежнюємо **повтори**, які цілком природно слугують «підсилювачем» емоцій. Виконують експресивно-емотивну функцію, допомагають оцінити якість переданих повідомлень. Повтор дає змогу розгорнути конфліктну тему та слугує засобом більшої сили напруги в описі конфліктного образу мовця, емоційне наростання провокує нові смислові акценти, що з'являються в мові персонажів. Напр.:

– *Домнуле Потеску! – Шельгори відчуває, що його вперше бракує слів. – Що відбувається в місті?!*

– *А що відбувається в місті? Большевики за наведенням жидів двічі відбомбили Ясси. Гасимо пожежі. І наводимо порядок.*

– *Я вас питаю, що за погроми відбуваються у місті? – Шельгори уже не стримує себе [10, с. 555]. У цьому конфлікті емоційне наростання відбувається поступово, поступово збільшується сила емоцій, що провокує ефект наростання напруженості висловлення спричиняє інтонаційне посилення, які додатково репрезентуються низкою питальних та окличних речень.*

Повтор включає різні засоби вираження мовлення. До прикладу, автор може відійти від певних логіко-граматичних, комунікативно-логічних норм оформлення фраз, напр.: *Ето який такий це ворог, щеньонок? Ето я тебе ворог? Я ворог?! Ти чьо мне людей будоражиши? Ето ти їх прівьол і руководиши імі? Ти здесь старшенствуєши?* [10, с. 501].

До синтаксичних маркерів вербалізації конфліктності зараховуємо **речення зі звертаннями** та окремі емоційно навантажені **вокативні конструкції** напр.: – *Смерде, чи ти не знаєши, що не годиться перед православним чоловіком упорожні переходити дорогу а токма мені у день уродин – грубо крикнув із коня. – Вертайся! Вертайся, смерде, тобі кажу!* [10, с. 63]; – *Мамо, ну що ти таке кажеш, мамо?! [10, с. 48]; – Дарію, коли би в тебе не тото неспасне горе, ноги моєї би тут не було ніколи бірше, куме, який їсь лестий та напасний...* [10, с. 169]. Вокативні однокомпонентні речення передають цілу гаму емоцій мовця: обурення, докір, гнів, роздратування. Напр.: – *Ти! Стара курво пультата! Махорко смердюча, ти будеш нам указувати, що ми маємо знати і що робити?! [10, с. 651].*

Такі синтаксичні конструкції спрямовані на те, щоб спонукати людину слухати, зосередити свою увагу на чомусь.

Посутнім маркером конфліктної моделі реалізації категорії емотивності в контексті роману «Букова земля» М. Матіос слугують **питальні речення**. Функція емоційних запитань, на думку мовознавиці С. Шабат-Савки, полягає «не в передаванні запиту інформації, а у вираженні емоційної реакції мовця на зверненні його увагою певний фрагмент дійсності. Такі запитання не є «інформативними», оскільки їх ставлять не для того, щоб адресат визначив своє ставлення до повідомлюваного в запитанні. Навпаки, «інформатором» у такому разі є сам «мовець», тому що повідомляє адресатові або свою категоричну думку про щось, або емоційну реакцію щодо якогось факту» [11, с. 195].

Питальні речення – це своєрідні «зачіпки» для мовців, що розгортають / згортають або розвертають полотно мовного конфлікту [8, с. 152]. Такі речення дають змогу посилити вплив на опонента, спростувати його думку, схилити до потрібної дії і як результат – переконати в правильності певної ситуації, як-от: – *Що, махорко! Старіси – то й дуріси? Язык тобі не тримається за зубами?* [10, с. 648].

Емоційні запитання, кінцевою інтенцією яких є вираження негативних емоцій, виокремлюємо конструкцію зі значенням докору. Докір – потенційний конфліктоген, який викликає відповідне звинувачення з боку адресата, адже адресант у ньому висловлює відверте невдоволення опонента [8, с. 154], напр.: *Думаси, люди не знали? Не виділи того? Люди все про всіх знають. А ти тут тепер граєш вар'ята?! – і люто розірвана навпіл разом із нижньою сорочкою темна блуза у білу квіточку двома лапами впала на підлогу услід за Гафією* [10, с. 651].

Спалах неконтрольованого гніву передають питальні висловлення, «які виражають посилену емоційну діяльність мовця, його переживання і супроводжуються відтінками невдоволення, гніву щодо тих явищ і подій, що вплинули на самого суб'єкта мовлення» [11, с. 198], напр.: – *Ти чьо, здурел? Мальчонка! Життя надосло?* [10, с. 762]; – *Що за маразм? Що це за маразм? – майже кричить, не в силі стримувати роздратування* [10, с. 823]; – *Що ти мозгі мне паріш? Тамбовській волк тобі товариш! – драгується Степан, не відходячи, протє, від Петрового узголів'я* [10, с. 908]. Як бачимо, у мовотворчості письменниці, ефективним маркером репрезентації емоції гніву, роздратування слугують питальні речення, які стають компонентами розмовно-побутових, соціальних сцен, сварок.

Мовний конфлікт увиразнює діалогічна єдність, у якій реакція на запитання відбивається своєрідною відповіддю, що є конфліктогеном відмови від подальшої розмови на певну тему, як-от: – *Що ти таке кажеш, Ганушко?! – Те, що чуєте... всяке може бути...* [10, с. 740]. Подібні форми відповіді не є агресивним прийомом, адже за нею не простежується бажання образити опонента. – *Так що вам збрехав син, тату? – став перед гуцулом. – А що – хіба один раз збрехав?! – питанням на питання відповів Іван* [10, с. 787]. У цих відповідях, навпаки – домінує прагнення утриматись від надто грубих висловів.

Питання-перепити використовують мовці для додаткового пояснення. Конфліктну спрямованість має перепитування задля переформування думки адресанта, коли співрозмовник не розуміє. Речення такого типу свідчить про бажання адресата подумати над побаченим чи почутим, відтермінувати відповідь, дібрати потрібну фразу або уникнути подальшої комунікації. Напр.:

– *Так что будем делать? – видно, що чоловік зі шрамом не втрачає самоконтролю, навіть попри лютє «Бандери».*

– *Спасать! Будем его спасать. Иначе мы ничево не узнаем.*

– *Стьопя, ти здурел? Как ми будем его спасать?!*

– *Как?! Как своево...* [10, с. 893]. Такі речення слугують сигналами конфліктності у художньому дискурсі М. Матіос, таким чином авторка не тільки підкреслює емоції персонажів, а й безпосередньо впливає на динаміку та розв'язання конфліктної ситуації.

Як засвідчує ілюстративний матеріал мовотворчості М. Матіос, на синтаксичному рівні емотивну функцію мови реалізують **окличні речення**, що виявляють широкий спектр негативних емоцій, увиразнюють емоціогенність побутових моделей людської комунікації. Напр.: – *Ти! Ти! Пада! – Стьопка кричить, не стримуючись... – Що ти мне мозгі пудріш, професор, і на жалість давши?! Як захочу, так буде!* [10, с. 908]. Активним засобом вираження окличності слугують синтаксичні структури, яким притаманна неповнота, як-от: – *Все. Хватит! Не до илюбу збираетесь – і собі підвищує голос Піддубний...* [10, с. 844]; – *Грубо! Грубо, працюєте товариші! – не стримуючись кричав майор Дроздов... – Без душі! Не переконаливо! Грубо! Фальшиво! Нема пояснювальної роботи. Нема фантазії. Нічого нема!* [10, с. 791]. Конструкції такого зразка відзначаються високою емоційністю, яке створюється за допомогою скорочення обсягу висловлення, звільнення його від «зайвої» інформації.

Важливу роль у створенні конфліктної комунікації відіграють **незакінчені висловлення**, які увиразнюють надзвичайно яскравий світ людських емоцій та почуттів, тобто реалізують категорію емотивності. Напр.: *Чи ви лиш сіль споживаєте, що такі скуті? Коли маєте полонини і ліси, і люди, і все маєте... Але совісті не маєте... – запитав чи ствердив дідок...* [10, с. 64]; – *Що зробити, що зробити... то кров моя затроєна. Дитина моя. Хоч ніж мені в серце вдарила. А я...* [10, с. 169]; *А ти... що ти знаєш про війну, Матею? Гівно знаєш!* [10, с. 170]. Такі речення відповідають стану емоційної напруги. Співрозмовники висловлюють свої думки в короткій формі, називають тільки ті явища, ознаки, дії які є цільовими у тому або тому висловленні.

Негативні емоції – потужний конфліктогенний чинник, тому мовленнєві реакції, які відбуваються під час конфлікту пов'язані з емоційністю. Задля вираження невдоволення, гніву, зневаги, докору, відчаю, відрази, іронії мовці послугуються **вигуківими емоційно-оцінними еквівалентами речення**, що становлять: кличні комунікати, які передають роздратування мовця, як-от: – *Грод! Грод! – несамовито кричить бабуся і щосили гамселить дядька Андрія рогачем по плечах* [10, с. 750]; спонукальні вигуки, що реалізують волевиявлення мовця: – *Марш мені з господарки, куме! Без тебе кров із серця капає, холеро ти така, що сиплеш мені соли на душу!* [10, с. 169]; фразеологічні сполуки з компонентом Бог: – *Йой – скрикнув господар. – Побійтесь Бога, пане офіцер! Та як же я міг щось викидати з свої господарки?* [10, с. 860]; усталені уснорозмовні, звulгаризовані комунікати, що виявляють зневагу, обурення, увиразнюють негативне ставлення: ... – *твою мат! Я сказав: я хочу знати, откуда фотографія моєї матері у евово бандеровського ушльопка!* [10, с. 893].

Отже, конфліктні моделі текстової комунікації вербалізують емотивно-аксіологічні інтенції, увиразнюючи низку

емоцій негативного спектру: гнів, злість, роздратування, обурення, ненависть, сум, страх, страждання та ін. З-поміж різнорівневих мовних засобів виокремлено синтаксичні одиниці як домінуючі маркери передавання емоцій та реалізації категорії емотивності. Зокрема, у процесі аналізу охарактеризовано, що конфліктні моделі категорії емотивності у романі «Букова земля» М. Матіос репрезентують такі синтаксичні конструкції: синтаксичний повтор як лексико-синтаксичну структуру, яка виформовує емоційну єдність конфлікту; незакінчені речення, які увиразнюють надзвичайно яскравий світ людських емоцій та почуттів; питальні речення та запитання-перепити, яким властива емоційно-експресивна функція; окличні речення, що виявляють такі емоції, як: обурення, докір, гнів, роздратування. Яскраву емоційність текстової комунікації створюють вигуківі емоційно-оцінні і кличні комунікати, що виформовує предмет подальших наукових студій. У результаті дослідження, приходимо до висновку, що в плані вираження і передачі людських емоцій та почуттів мовні одиниці синтаксичного рівня здатні точніше й глибше виразити розмаїтий емоційний спектр.

Література:

1. Таран Л. Марія Матіос: «Завжди має бути щось інше». *Вечірній Київ*, 2006 7 квітня. С. 5.
2. Голобородько Я. Буковинська орнаментика Марії Матіос. *Вісник Національної академії наук України*, 2008. №3. С. 66–73.
3. Шаховский В. Эмоции как объект исследования в лингвистике. Вопросы психолінгвістики. *Інститут язукознавства РАН*, 2009 №9. С. 29–42.
4. Шинкарук В. Особливості реченнєвих структур з емоційно-оцінними значеннями. *Studia Linguistica*, 2011. Вип. 5. С. 29–37.
5. Гамзюк М. Емотивний компонент значення у процесі створення фразеологічних одиниць (на матеріалі німецької мови): *Видавничий центр КНЛУ*: Київ, 2000. 256 с.
6. Прокопченко А. Мовна репрезентація емотивності у текстах новел Д. Г. Лоуренса (дис. канд. філол. наук) *Київський політехнічний інститут імені Ігоря Сікорського*, 2018. 275 с.
7. Шабат-Савка С. Категорія комунікативної інтенції в українській мові: монографія. Чернівці: «Букрек», 2014. 421 с.
8. Білоконенко Л. Українськомовний міжособистісний конфлікт: монографія. *Інтерсервіс*: Київ, 2015. 335 с.
9. Шабат-Савка С. Синтаксичні маркери емотивності в художньому дискурсі (контекст «Щоденника страченої» Марії Матіос). *Закарпатські філологічні студії*, Ужгород, 2021. №18. С. 85–90.
10. Матіос М. Букова земля. Київ: «А-БА-БА-ГА-ЛА-МА-ГА», 2019. 928 с.
11. Шабат-Савка С. Українськомовний питальний дискурс: монографія. Чернівці: Рута, 2019. 332 с.

Kemin U. Conflict models of implementation of the emotionality category (based on the material of the novel “beech land” by maria matios)

Summary. The article analyzes conflict models of text communication, which verbalize emotional and axiological intentions and express several emotions of the negative spectrum: anger, anger, irritation, indignation, hatred, sadness, fear, suffering, etc. The set goal involves solving the following tasks: to single out conflicting models of realization of the category of emotionality and to characterize the functional potential of syntactic constructions aimed at embodying conflict communication in the artistic discourse of Maria Matios. The relevance of the study is determined by the fact that the speech of the author's works wasn't deeply researched yet, especially in the aspect of researching the category of emotionality, which also proves the novelty of our scientific studies about the idiolect of this modern Ukrainian writer.

Based on the novel “Beech Land” by Maria Matios, a well-known Ukrainian writer, syntactic units are defined as dominant markers of conveying emotions and realizing the category of emotionality. In particular, in the process of analysis, it was realised, that the conflict models of the category of emotionality represent the following syntactic constructions: syntactic repetition, unfinished sentences, interrogative sentences, and interrogative questions, exclamatory sentences, vivid emotionality of text communication is created by exclamatory emotional-evaluative and exclamatory communications. As a result of the analysis, we conclude that in terms of the expression and transmission of human emotions and feelings, linguistic units of the syntactic level can more accurately and deeply express a diverse emotional spectrum.

Key words: category of emotionality, conflict models, syntactic repetition, interrogative sentences, exclamatory sentences, unfinished sentences, artistic discourse, Maria Matios.

Кириленко А. О.,

*завідувач лабораторії кафедри українознавства, історико-правових та мовних дисциплін
Одеського національного морського університету*

ГЛЮТОНІМИ ЯК СОЦІОКУЛЬТУРНИЙ ФЕНОМЕН У КНИЗІ Е. ХІМЕНЕСА-БРАВО

Анотація. Стаття присвячена особливостям вживання кулінарної лексики в авторській книзі відомого міжнародного шеф-кухаря Е. Хіменеса-Браво «Моя перша кулінарна книга», яка налічує 112 рецептів. Гастрономічний концепт розглянуто з точки зору як соціальної, так і культурної. У дослідженні задіяно загальнонаукові методи, такі методи, як: описовий (лінгвістичне спостереження, порівняння та узагальнення) – використано при збірці та аналізі кулінарної лексики; кількісних підрахунків – для з'ясування найбільш вживаних семантичних груп глютонімічних найменувань; індукції – для узагальнення й систематизації отриманих результатів.

Емпіричну базу дослідження становить книга Е. Хіменеса-Браво «Моя перша кулінарна книга». За предмет дослідження взято лексико-семантичні й функціональні особливості глютонімічної лексики. Теоретична значущість роботи полягає у розподілі глютонімічних найменувань за методом А. Олянич та виявленні найбільш уживаних автором поняття саме в авторській кулінарній книзі, оскільки розповсюдженими є дослідження кулінарної лексики на базі літературно-художніх текстів.

Стаття актуалізує питання «кулінарного дискурсу», якому присвячено небагато кількості наукових праць, тож у роботі наведено думки вчених з приводу місця харчової сфери у лінгвістиці. Проаналізовано кулінарну лексику, яка виконує номінативну функцію, що становить основу книги, та з'ясовано її конструктивну роль у формуванні їжі не лише як продукту харчування, а й як чинника формування естетичної культури: про це свідчать введені автором у книзі зображення їжі після кожного рецепту страви. У статті відображено взаємозв'язок між їжею та культурою харчування. Зазначено функційні навантаження глютонімічних найменувань і наведено фрагменти їх використання, скомпоновано частоту використання лексичних одиниць у відсотковому співвідношенні. Окреслено й інші особливості авторської книги, окрім наявних лексико-семантичних особливостей, зокрема, історії з життя автора, фотоілюстрації продуктів харчування та страв.

Ключові слова: глютонімія, кулінарний дискурс, кулінарія, гастрономія, етнокультура, соціокультурний феномен.

Постановка проблеми. Упродовж століть в українській мовній картині світу сформувався великий пласт лексики на позначення різних продуктів, страв, напоїв, способів приготування їжі, режиму повсякденного харчування тощо. Водночас лексика тематичної групи «Харчування» належить до найбільш рухомого словникового запасу, адже в сучасному світі швидко розвивається кулінарія, гастрономія та інші поняття пов'язані з процесом приготування їжі. З'являються нові страви, смаки, розробляється величезна кількість концепцій щодо назв страви.

Поки розвивається мистецтво готувати страву, у мовознавстві теж буде розвиватися глютонічний дискурс.

Проблемам вивчення глютонії присвячені наукові праці Е. Гашимова, Л. Єрмакової, А. Земської, А. Олянич тощо. Велика кількість дослідників фокусують увагу на лінгвокультурній специфіці глютонічних найменувань, зокрема під час зіставного аналізу мовних явищ різних етноспільнот (Г. Боваєва, Г. Тазбулатова, М. Ундицова).

Виклад основного матеріалу. Сучасна лінгвістика все більше уваги приділяє різним дослідженням різноманітних видів дискурсу та їх аналізу. Мова, як і її лексико-семантичні особливості зазнає постійного впливу та змін, тож потребує детального вивчення науковцями. Темою дискурсу може бути будь-яка сфера з життя людини, якою ми користуємося щодня – це і кулінарія, екологія, економіка, здоров'я та духовний розвиток. На сьогоднішній день детально вивчається кожна з цих галузей, але особливого значення у дослідженні ми надаємо саме кулінарії. Кулінарія – надзвичайно цікава справа як з боку приготування, так і з боку лінгвістики.

Глютонімія (від лат. *gluttio* – ковтати, споживати) – терміни, що вживаються на позначення продуктів їжі. Насамперед зазначимо, що чіткого визначення що ж таке глютонімія вітчизняний словник не містить, адже слово введене в 2003 р. доктором філологічних наук А.В. Оляничем. Різні науковці по-різному використовують термін «глютонімія», використовуючи певні лексеми. Наприклад, вітчизняні мовознавці П.П. Бурков та Н.П. Головицька застосовують термін «гастрономічний дискурс», П.П. Банман – «кулінарний дискурс». Серед зарубіжних мовознавців С. Берге вводить в обіг поняття «*gastronomic discourse*», Л. Россато керується «*culinary discourse*». І лише М. Девіс пропонує термін, який вирізняється своєю назвою «*restaurant discourse*».

Якщо ж ми розглянемо саме поняття «глютонімія» з точки зору тлумачення, то з латинської мови термін «*gluttire*» набуває такого пояснення, як «ковтати, поглинати». Тобто значення пов'язане лише з процесом вживання їжі, а ніяк не процесом приготування. Ю. Половинчак вважає, що на сьогоднішній день порушено більшість проблем із гастрономічної практики студійовані як «*food studies*», що пов'язали між собою вивчення етнографії, антропології, антропоніміки, соціокультурні аспекти та культурні контексти. Всі вони між собою об'єднані в одну концептуальну галузь іменовану «*Іжа*», але чіткого позначення, окрім як «кулінарний дискурс», кулінарна галузь на жаль ще немає [1;89].

Сучасна лінгвістика у наш час недостатньо вивчена та розмежована поняттями «кулінарія», «гастрономія» та «глютонімія». Вчені спираються на теорію, що позначення їжі та сукупних їй понять найкраще характеризує поняття «глютонічний

дискурс», адже їй відповідає таке визначення: насамперед це вид комунікації, що поділяє харчовий процес на такі етапи: розроблення харчової продукції, підготовка харчової продукції до готування, сам процес готування та вживання їжі. Незважаючи на це, більшість науковців вважають концептосферу глютонімічних досліджень некоректно, через своє ускладнення комунікативних особливостей. Саме поняття глютонімічного дискурсу має такі категорійні ознаки: 1) репрезентація культурних, мовних, релігійних, наукових, економічних та ідеологічних вподобань будь-якої лінгвокультурної спільноти; 2) трансляція гастрономічної картини світу [2; 14].

На позначення «глютонімічного дискурсу» саме А. Олянич розгорнув найвагомішу та найбільш розширену класифікацію, що співвідноситься до поняття кулінарія та є основною базою фізіологічних потреб людини. Класифікація має такий розподіл:

1) власне глютоніми – напівфабрикати, продукти рослинного або тваринного походження, консерви, напої. Напр.: вареники, борщ, пампушки, сало;

2) глютоніми-процесиви – представляють собою процес приготування їжі, презентація, споживання їжі та етикет, дієта, їжа як естетика, збалансоване харчування. Напр.: готувати, тушкувати, готувати на парі, запікати;

3) глютоніми-органолептиви визначають якість страв за запахом, виглядом, смаком, звуком та дотиком. Напр.: солодкий, пряний, смачний;

4) глютоніми-кваліфікатори позначають якість їжі, ознаки якості, вміст продуктів. Напр.: свіжий, органічний, якісний;

5) глютоніми-локативи є місцем готування, продажу, вживання їжі. Напр.: кав'ярня, кафетерій, заклад швидкого харчування;

6) глютоніми-агенси – особи, які вирощують рослини або сировину для харчування, розводять тварин, готують та презентують їжу, є посередниками між вирощуванням їжі та її реалізацією, займаються управлінням ресторанного бізнесу та обслуговують відвідувачів. Напр.: рибалка, кухар, офіціант, овочівники, садівники, ягідники, хлібороби, птахівники, забійники тощо [3; 143].

Нами було проаналізовано та упорядковано глютоніми за відомою класифікацією А. Олянича на основі кулінарної книги «Моя перша кулінарна книга» Е. Хіменеса-Браво. Ми скомпонували глютоніми і отримали таку класифікацію:

а) власне глютоніми – скибочки хліба, оливкова олія, чебрець, розмарин, анчоус, сир, томати, гренадин (сироп), винний оцет, вода, печінка, чорний перець, желатин, цибуля у лушпинні, мармелад, желе, нут, пюре, кунжут, морква, огірок, кунжутна паста, цукрова пудра, редис, лавровий лист, бад'ян (рослина), цедра лайма, червона ікра, вершкове масло, сіль, мандарин, агар-агар (суміш), паштет, конфітур (варення), лемонграсс (рослина), яйця, лосось, чорнила каракатиці, рослинна олія, профітролі, корнішони, жовток, каперси, бальзамін (рослина), гірчиця, вершковий сир, унагі (соус), базилік, оселедець, апельсин, креветки, кнелі (кульки), соус винегрет, листя салату, восьминіг, буряк, ріпа, салат ромен, гриби, броколі, бульйон, мед, сік, лимон, хрін, маслини, оливки, моцарела, млинці, цибуля-порей, спаржа, шинка, ковбаска, грінка, трюфель, петрушка, відвар, картопля, гарбуз, борошно, крохмаль, ньокі (кульки), багет, яйце-пашот, бекон, рав'юлі, табаско (соус), філе куряче, фенхель, часник, букет гарні (спеції), шафран, куркума (приправа), сир

фета, груша, інжир, рокфор, цикорій (рослина), лікер, коньяк, манго, авокадо, краб, грейпфрут, кінза, червона ікра, квасоля, білок, жовток, фарш курячий, соус тартар, баклажан, кус-кус (крупа), молоски, мідії, кальмар, гребінці, локшина, зелений горох, полента (каша), шука, карі (приправа), бер-блан (соус), скумбрія, сібас, кокос, цукіні, банан, малина, броколі, свинячі ребра, чорнослив, капуста, індичка, естрагон, макарони, яблуко, персик, мус, тісто, селера, сироп, айва, розпушувач, ванілін, фісташки, гвоздика, крем-брюле, меренга, вершки, молоко, слива, родзинки, вівсяні пластівці, горіхи, обліпиха.

б) глютоніми-процесиви – засмажте, змішайте, скропіть хлібом, викладіть на тарілку, розплавте сир, доведіть до кипіння, замийте цибулю, наріжте помідор, ошпарте спаржу, приправте биток, надайте форму, скропити оцетом, занурити у воду, запікати, охолонути, нарізати скибочками, загорнути у плівку, паніруйте, випарити спирт, замаринуйте, збийте нут, полийте сумішшю, очистіть, зачистіть, налийте коньяк, змішайте малину, процідіть соус, присипте фісташками, прикрасьте чіпсами, видаліть, вичавіть сік, обшпарте окропом, обсушіть, розріжте, вимішуйте, відсадіть на деко, розкачайте скибочки, випаріть до густоти, обв'яжіть м'ясо, збризніть оцетом, пропустіть через м'ясорубку, запечіть перець, паніруйте фісташками, влийте молоко, уваріть, розкачайте, змастіть пательню, протушкуйте, просійте борошно, загорніть у плівку, бланшуйте томати, збризніть олією, в'яльте, скропіть, сформуруйте кульки, заціпніть краї, проваріть, задекоруйте, виріжте серцевину, перебийте блендером, відокремте м'ясо, розітріть у крем, зніміть шкурку, запаніруйте рулет, посоліть, поперчіть, наповніть барабульку, струсіть, збийте пюре, заціпніть шпажкою, закарاملізуйте цукор, натріть гірчицею, зачистіть м'ясо, обваліайте в борошні, приваріть гриби, уваріть соус, перетріть жовтки, скрутіть тісто, вимісіть борошно, обімініть тісто, конфі (є способом приготування);

3) глютоніми-органолептиви – обсмажений, ошпарений, замочений агар-агар, товчений перець, нарізана шніт-цибуля, випарене яйце, неочищені мандарини, збиті вершки, охолоджене м'ясо, зачищена корейка, подрібнені томати, натертий пармезан, бланшовані овочі, нарубана морква, топлене масло, запечені цибулини, підсолена вода, очищена картопля, приготований суп, протертий соус, копчена качка, слабосолений лосось, підготовлений маринад, підкопчений шмат, в'ялений томат, відварена картопля, збите яйце, карамелізована ріпа, панірувальні сухарі, запечена ніжка, змащене деко;

4) глютоніми-кваліфікатори – хрустка скоринка, золотиста скоринка, консистенція мусу, ніжність м'яса, однорідність, карамельна скоринка;

5) глютоніми-локативи – у тексті відсутні;

6) глютоніми-агенти – кухарі, шеф-кухар.

Найбільше у кулінарній книзі власних глютонімів на позначення їжі (овочів, фруктів тощо) та готових страв, таких як горіхи та шоколад.

Трохи менше у тексті зустрічаємо глютоніми-процесиви, які вказують на дії, що стосуються моменту приготування, дії пов'язаної з продуктами харчування, презентацією тощо. У тексті набувають наказового способу дії: вичавіть сік, розріжте огірок.

Ще менше у тексті використано глютоніми-органолептиви, які мають виразну ознаку, як суфікс -ен- на позначення стану продукту: випарене яйце, очищена картопля.

Найменше всього у тексті зазначено глутоніми-кваліфікатори на позначення форми їжі: консистенція мусу, золотиста скоринка.

Глутоніми-агенси використані лише двічі. Автор зовсім не послуговується цією групою глутонімів.

А ось глутоніми-локативи у книзі відсутні зовсім, адже автор описує приготування страв та їх презентацію, не користуючись місцем подачі їжі. Все-таки поза основним матеріалом ми можемо бачити історії з життя, які містять деякі згадування про глутоніми-локативи, але відношення до рецепту вони не мають.

У відсотковому відношенні частота використання різних класифікацій глутонімів має такий вигляд: (рис. 1).

Одразу бачимо, що більшу половину глутонімів – 63% використано саме власних глутонімів, що робить текст суто кулінарним.

Оскільки на перший погляд текст буквально пронизаний глутонімами, що виконують директивну функцію – описують процес приготування їжі, на думку спадає відсутність інших функцій глутонімів. Якщо до уваги взяти історії автора під рецептами, там ми знайдемо й глутоніми, які виконують різноманітні функції. У тексті можемо простежити такі функції:

1) денотативна – «Кожна країна викликає у мене певну асоціацію: Колумбію я зіставляю з млином, США – з океанічною сіллю, Канаду разом із кленовим цукром, Росію – з часником, Мальдіви – з куркумою, а от Україну...з укропом. Уявляючи укроп, одразу на думку спадає українська земля та її родючість.» – тут мовець чітко уявляє рослину кріп, яка є для нього елементом зіставлення з державою.

«Наразі є недооцінені супи-пюре, тож незважаючи на різноовоче розмаїття, є злочином не готувати такі страви. З іншого ж боку, величний борець. І я вважаючи його могутньою силою української кухні». – робимо висновок, що автор має своє уявлення до українських перших страв.

«Десерти – окрема держава у царині кулінарії»

2) директивна – «Готову качку викладіть на таріль та прикрасьте нарізаними яблуками. Полийте соусом та подавайте разом із апельсиновим желе» [4; 85].

«Очищайте овочі та коріння, нарізайте великими шматками та обсмажуйте на соняшниковому маслі. Вливайте вино, дайте скипіти, додавайте цукор, перець та лимонну кислоту» [4; 88].

«Ошпарте томат, зніміть шкірку, приваріть гриби та змочіть все оливковою олією» [4; 73].

3) оцінно-кваліфікаційна – «Усе-таки окрошка це надто екзотична страва для колумбійця.» Мовець використовує глутонім, що висловлює ставлення мовця до їжі, вважаючи «занадто екзотичним».

«Єдину страву яку я ненавидів – це суп. Але зараз я змінив свою думку щодо цього. І дня не можу без нього прожити» [4; 45].

«Ми копчили оленину і ...о, який же запах розповсюджувався кухнею... Обожнював подавати її разом із козячим сиром, карамелізовану горіхами та все це приправляти шафраном. Це були незабутні роки праці та обслуговування Єлизавети II» [4; 96].

«З досвідом я зрозумів, що чим більше любові віддаси під час процесу приготування, тим більше почерпнеш із готової страви. Людина, що насолоджується кожним моментом приготування їжі, не може вийти несмачна страва» [4; 205].

4) презентаційна – «Салати це є сфера фантазії та самоствердження. Варто це помічати та використовувати цю ідею. Здавна, салати стали повноцінними стравами. Територія свободи – ось що маю на увазі, коли кажу про цей чудотворний інгредієнт.» – автор висловлює своє ставлення до здавалося б такого непомітної та дріб'язкової складової як салат, прославляючи його та вважаючи символом свободи.

«Частою є проблема, коли люди вживають одну й ту саму їжу, не комбінуючи її, не замислюючись над потребою організму на різноманітні мікроелементи та вітаміни» [4; 115].

Наводимо приклади функційного навантаження глутонімів у тексті та їхнє призначення. Основна роль – підкреслити прагнення автора та передати кулінарний досвід читачам. Проаналізувавши кількість функціональних навантажень глутонімів у тексті, можемо надати їх у відсотковому відношенні діаграмою: (рис. 2).

Рис. 1.

Рис. 2.

Як бачимо найбільшу чисельність має саме директивна функція, адже вона передає сам процес приготування їжі, що становить 84% глутонімів у тексті. Лише зрідка глутоніми виконують інші функції – відповідно 8%, 5%, 3% – денотативна, оцінно-кваліфікаційна та презентаційна функції.

Глутоніми також мають відображення етнокультурних настроїв – можемо спостерегти у розповідях автора про менталітет українців та колумбійців. Мовець має на меті розповісти про свої погляди, своє ставлення до приготування їжі, до деяких страв та думок про певні кухні світу. Галузь кулінарії, чітко окреслена автором, є найбільш величним досягненням у житті мовця та посідає центральне положення у книзі. Особисті фото автора та продуктів харчування створюють ефект невербального спілкування з читачами, адже на сторінках зазначено не лише рецепти та поради, а й особисті історії з життя та досвіду праці. Історії, що автор вводить для різноманіття розповідей, окрім типологічних кулінарних рецептів, виконують вже іншу функцію та мають інакші типи глутонії. Однак, деякі види глутонії, такі як локатив, зовсім відсутні у книзі.

Незважаючи на перевагу одних глутонімів над іншими, книга має розповідний, описовий та дидактичний характер. Вона містить у собі повчальні елементи, історії з життя та описи традицій.

Висновки. Отже, хочемо підкреслити те, що глутоніми все ще досліджуються як вітчизняними, так і зарубіжними вченими, тож досі не мають чітко узгодженої класифікації. Під час дослідження ми послуговувалися класифікацією А. Олянич, який ввів в обіг термін «глутонія».

Ми визначили, що найбільш уживаними глутонімами у книзі кулінарного тексту є власні глутоніми та глутоніми-процесиви. Найчастіше вони виконують директивну функцію, яка слугує описом процесу приготування їжі. Дослідивши книгу та представивши результати дослідження у коловій діаграмі, ми з'ясували, що автор тяжіє до використання одного типу глутонії та одного виду функціональних навантажень.

У книзі «Моя перша кулінарна книга» Е. Хіменеса-Браво ми виявили сукупність різних видів глутонімів та їх функ-

цій. Представили результати дослідження у вигляді діаграми та у відсотках. Проаналізувавши думки вчених щодо поняття «глутонія» дійшли висновку, що перш за все – це «дискурс», який у собі окрім лексики, має також етнокультуру, що несе в собі інформаційний характер.

Література:

1. Половинчак Ю.М. Кулінарно-гастрономічний дискурс соціальних медіа в процесах формування національної ідентичності. *Інформаційно-аналітичний журнал. Серія: Україна: подія, факти, коментарі: зб. наук. праць.* № 4. Київ: НБУ. 2016. С. 93–99.
2. Мелех Г. Сучасний стан дослідження фахової мови кулінарії. *Дрогобич.* С. 91–94.
3. Олянич А.В. Презентаційна теорія дискурса: монографія. Волгоград: Парадигма. 2004. 507 с.
4. Ектор Хіменес-Браво. Перша кулінарна книга. Вид. 2. Київ: Саміт-Книга, 2017. 304 с.

Kirilenko A. Gluttonies as a socio-cultural phenomenon in the book of H Jimenez-Bravo

Summary. This article dedicated to the specific of use of the culinary vocabulary in the book of famous international Chef Héctor Jiménez-Bravo “The First Culinary Book”, which contains 112 recipes. Gastronomic concept was considered from the social and cultural points of view as well. There are general scientific methods were used in the research, such as: descriptive (linguistic observation, comparison and generalization) – used during collecting and analysis of culinary vocabulary; counting – for definition of most useful semantic groups of gluttonomic terms; induction – for generalization and systematization of results obtained.

The book of Héctor Jiménez-Bravo “The First Culinary Book” makes an empiric base of the research. As a subject of the research, we took vocabularic-semantic and functional specific of gluttonomic vocabulary. Theoretical importance of the work is in distribution of gluttonomic names by the method of A. Olyanich and in finding the most useful concepts exactly in author’s culinary book, because common are research of culinary vocabulary on the basis of literary and artistic texts.

The article actualizing the question of “culinary discourse”, to which quite small number of scientific works

are dedicated, so in this work the thoughts of the scientists on the place of culinary sector in linguistics are given. Culinary vocabulary of nomination function, which made basis of the book, is analyzed. Its constructive role in forming food not as food product only, but as a matter of forming esthetics culture discovered: the food pictures after each receipt witnessing on it. Connection between food and culinary culture reflected in the article. Functional

load of gluttonomic names designated and fragments of their use are given, the frequency of use of vocabulary units in percentage is given also. Other specific of author's book, besides present vocabularic-semantic specific are highlighted, such as stories from author's life, photography of food products and dishes.

Key words: gluttonim, culinary discourse, cooking, gastronomy, ethnoculture, sociocultural phenomenon.

*Kim L. A.,**PhD, Maître de conférences,**maître de conférences de la chaire des langues romano-germaniques
Université nationale Oles Hontchar de Dnipro*

LES MÉDIAS FRANCOPHONES COMME SOURCE DE FORMATION DE L'IMAGE DE L'UKRAINE

Résumé. L'article présent est le reflet du contenu des textes originaux des médias français. Le sujet de la recherche était une étude de l'image de l'Ukraine, de son président et des événements récents, unis par un thème. Les mécanismes langagiers des moyens d'évaluation de la langue activent les concepts et les associations qui surgissent en relation avec ces derniers dans l'esprit des téléspectateurs, auditeurs et lecteurs étrangers. La nouveauté scientifique de cet article réside dans le fait qu'il permet d'étudier les principes de base de la construction de l'image de notre pays par les journalistes étrangers. La principale méthode de recherche était une analyse significative des principaux médias français et l'identification des reflets positifs et négatifs de la réalité ukrainienne dans la presse étrangère. Les conclusions obtenues à la suite de l'analyse de la presse nous permettent d'affirmer qu'il existe une vision positive des événements qui se déroulent en Ukraine, à qui sont inhérents le politiquement correct, la tolérance et la diplomatie. Les journaux de qualité jouent un rôle important dans la formation de l'image du pays. Les médias de masse ne véhiculent pas seulement les moyens et les évaluations des événements à venir et passés, mais créent également une certaine aura pour la perception bilatérale de ces événements: positive et (ou) négative. Notre étude analyse la presse francophone Le Figaro, Le Monde, Le Nouvel Observateur, Le temps de la dernière année, donc les informations contenues dans le texte de l'article sont assez pertinentes aujourd'hui. Il faut souligner que dans de nombreux articles sur lesquels s'appuient nos recherches, il y a une vision sobre et sensée des événements qui se déroulent dans le monde, les textes des articles de presse donnent une information vraie, telle que l'auteur.e (journaliste) la voit. Les auteur.e.s créent leur propre idée de l'actualité, qu'il s'agisse de la politique, de la vie culturelle, du sport ou d'un spectacle musical, l'auteur.e crée dans la presse sa propre vision de la situation, qui, parfois, ne correspond pas à la réalité.

Mots-clés: image, stéréotype, image médiatique, presse, journaliste.

Problématique. A l'heure actuelle, on constate de plus en plus souvent que la formation de l'opinion publique passe par l'influence des médias. Par conséquent, il ne peut être ignoré un si vaste domaine de connaissances, qui a un impact énorme sur l'opinion publique, tel que la presse. Il arrive que les médias jouent le rôle d'orientation et de conceptualisation de la société. Dans notre travail, nous analyserons des articles socio-politiques liés à des événements contemporains dans l'espace mondial. Le but de l'analyse des journaux français n'a pas été choisi par hasard, car l'Ukraine et la France créent, depuis des années, de nombreux projets communs et leurs relations se développent activement. L'étude de l'image de l'Ukraine contemporaine dans les éditions

modernes de la France est une tâche importante de notre recherche, nous voudrions, donc, considérer dans ce miroir à la fois les côtés positifs et négatifs de la vision de l'image de notre État et de ses personnalités.

Les médias de masse sont devenus l'un des principaux éléments de l'échange des données. L'étude du langage des médias de masse est donc devenue particulièrement pertinente.

L'étude des méthodes d'influence des médias de masse sur la formation de l'opinion publique joue un rôle assez important. La question des relations internationales se pose chaque jour, surtout au vu des événements dans le monde. Dans les conditions d'informatisation et de mondialisation de la société, se pose également la question de combiner la politique et les médias, car aujourd'hui, ces derniers ne sont pas seulement un moyen commun de transmission de l'information, mais, également, ils participent activement à la vie de chaque pays.

Dès l'invasion de l'Ukraine par la Russie le 24 février 2022, les médias ont déployé d'importants moyens pour rendre compte de la guerre, lui accordant une couverture que certains jugent disproportionnée. L'Ukraine a vu aussi arriver un afflux de journalistes indépendants, parfois mal préparés pour affronter les dangers du reportage de guerre. Mais au-delà du théâtre des opérations, la guerre se joue aussi sur le terrain de la désinformation et de la censure : tandis que l'Union européenne interdit la chaîne de télévisions russe RT et l'agence de presse Sputnik, provoquant un débat au sein des médias français, le pouvoir russe fait pression sur les derniers journaux russes indépendants et interdit certains médias et réseaux sociaux étrangers ; du côté de l'Ukraine, le président Volodymyr Zelensky a ordonné une «politique d'information uniforme» [1].

De nos jours, il est très important pour l'Ukraine de maintenir son image dans le monde entier, compte tenu la guerre et tous les événements qui se déroulent à l'intérieur et à l'extérieur du pays. Il reste donc pertinent de couvrir le sujet de la création de l'image de l'Ukraine et du peuple ukrainien en Europe, en particulier, en France.

Lien avec des recherches précédentes. La plupart des chercheurs dont les activités sont liées au travail des médias de masse examinent les pratiques linguistiques des médias de masse traditionnels et modernes et des réseaux sociaux. En plus des caractéristiques techniques, les médias de masse français ont de nombreuses autres caractéristiques qui contribuent à la diffusion de nouvelles idées et cultures, néanmoins, ils peuvent également être utilisés comme outil de propagande et en même temps, détruire le vrai sens de l'information, en le transformant en plus acceptable. Toutes ces caractéristiques se manifestent par l'utilisation de divers moyens psychologiques, leur manipulation et les moyens lexicaux et stylistiques qui ne sont pas moins importants [2, 15].

Auparavant, le rôle des médias de masse dans l'établissement des relations entre l'Union européenne et l'Ukraine a été étudié par des scientifiques tels que N.Karpchuk, Y.Nesteryak, E. Makarenko, A.Shynkaryuk, M. Ozhevan, O. Parfimovych, T. Yurhenko et beaucoup d'autres. Aujourd'hui, les médias européens donnent une impulsion à la création d'une image holistique de la vie quotidienne ukrainienne. Il est, donc, important de chercher des réponses aux questions liées à la formation de l'image de l'Ukraine à l'étranger et à l'évolution de cette dernière [3, 6].

Présentation de l'étude menée. En analysant l'activité des médias français au stade actuel du développement, il convient tout d'abord de prêter attention au fait que l'étude des modes de transmission de l'information en France est aujourd'hui un phénomène assez courant. Ceci est confirmé par une étude de divers forums, publications, questionnaires, réponses des Français à des questions sur l'influence des médias de masse sur l'expression de leur propre opinion sur les événements qui se déroulent autour d'eux. Grâce à l'activité des sources médiatiques, de nouvelles façons d'échanger des informations entre les habitants des différents pays du monde apparaissent, ce qui conduit à des échanges culturels et à l'émergence des liens politiques et sociaux à travers le monde.

Un facteur important dans la mise en œuvre des normes juridiques internationales concernant la protection des droits et des libertés des citoyens sur le territoire de l'État et au-delà devient de plus en plus l'image de l'Ukraine à l'étranger. La protection des informations de l'État à l'étranger implique: l'étude de la situation de l'information dans la zone des intérêts de l'État de l'Ukraine, la recherche d'un mécanisme d'influence sur cette situation pour maintenir une image positive, la mise en œuvre des initiatives de politique étrangère de l'Ukraine, la prévention des actions d'information hostiles contre l'Ukraine, etc. Les Ukrainiens voyagent de plus en plus souvent et entretiennent de plus en plus activement des relations avec les étrangers, formant ainsi certains stéréotypes et caractéristiques du pays en général.

Selon les données du service culturel ukrainien Platfor.ma, qui est actif dans la surveillance des médias étrangers à la recherche d'informations de contenu divers qui concernent la vie des Ukrainiens, les articles et communiqués de presse sur l'Ukraine en français occupent la deuxième position et les sujets les plus courants sont: la guerre, les conflits politiques, les relations de l'Ukraine avec la Russie et l'influence des autres états sur le développement de ces relations [4].

L'ambassadrice de France en Ukraine (2015–2019) Isabelle Dumont, a noté dans l'un des entretiens que depuis la présidence de Jacques Chirac, la France soutient par tous les moyens les aspirations de l'Ukraine à devenir un pays européen et entend rester pour nous un partenaire stratégique dans le futur. Il est à noter que par rapport aux années précédentes, l'attention portée à la vie politique, sociale et quotidienne des Ukrainiens a considérablement augmenté, à partir de 2014, lorsque l'Ukraine a commencé son chemin vers l'Union européenne, ainsi que lorsque le monde a été secoué par les nouvelles sur Euromaidan, l'annexion de la Crimée, le début du conflit à l'est et des élections présidentielles. Depuis la dernière année, la guerre en Ukraine est éclairée par tous les médias français et les nouvelles de la ligne du front sont les plus lues après des articles concernant la réforme des retraites en France. Cela montre que les Français ne sont pas indifférents par rapport aux événements en Ukraine. En analysant les liens des réseaux sociaux populaires (Twitter, Facebook), les articles des journaux et magazines français

les plus connues (Le Monde, Le Figaro, Le Parisien), les émissions de télévision et de radio (TV5 Monde, RFI), nous pouvons conclure que le l'intérêt ne disparaît pas même un an plus tard du début de la guerre. Il est évident que la raison principale en est la propagation rapide des hostilités dans le pays, les bombardements qui ne cessent pas, le manque de l'arme ainsi que les changements économiques et sociopolitiques liés aux tentatives d'adhésion à l'UE et l'OTAN.

Il est juste de dire que dans les médias français de 2022, il y a un petit éventail de sujets : la guerre, le président Zelensky, l'Eurovision 2022, la victoire du boxeur ukrainien, Sommet UE-Ukraine, la corruption.

Certains médias parlant de la rencontre entre Volodymyr Zelensky et des étudiants de 12 universités canadiennes (le 22 juin 2022) ont qualifié le président ukrainien comme chef de guerre : «Le 22 juin dernier, 12 universités canadiennes, dont l'Université de Montréal, se sont connectées avec Volodymyr Zelensky pour un échange d'une heure entre le président ukrainien et des étudiants. Par cet exercice de soft power (le pouvoir d'influence par l'image, les mots et le discours plutôt que par les ressources matérielles), le chef de guerre a fait une démonstration de l'importance de la communication dans sa stratégie de gestion de crise» [5]. (Washington) Tous deux chefs de guerre d'un pays sous les bombes, tous deux en quête du soutien des États-Unis... La venue de Volodymyr Zelensky à Washington fait écho au passage de Winston Churchill dans la capitale américaine en 1941 [6].

Un autre des événements bourrés d'action à l'échelle européenne a été évoqué dans les journaux français. C'est l'Eurovision – un concours musical européen de renommée mondiale. Le concours a eu lieu en mai 2022 à Turin (Italie). C'est la troisième victoire de l'Ukraine dans ce concours après celles de 2004 et de 2016.

Le président du Conseil européen, Charles Michel, a dit souhaiter que l'édition 2023 de l'Eurovision se tienne «à Kiev dans une Ukraine libre et unie», tandis que la présidente de la Commission européenne, Ursula von der Leyen, a rappelé: «L'UE est avec vous». Le Premier ministre britannique, Boris Johnson, s'est félicité d'une victoire qui reflète le « soutien indéfectible » de l'Europe à l'Ukraine [7].

Une autre victoire de l'Ukraine c'est celle du boxeur ukrainien Oleksandr Usyk. Alexander Krassiyuk, promoteur du combat, a souligné l'énorme soutien des Ukrainiens pour Usyk. «Il a été en contact avec des militaires de haut rang, il a visité des hôpitaux et rencontré des soldats blessés, a-t-il déclaré. A chaque fois, on lui a dit de disputer cette revanche. Les gens veulent qu'il se batte !» Avant d'accepter ce duel, le boxeur a été volontaire pour l'armée ukrainienne.

Lors de sa conférence d'avant-match, Oleksandr Usyk a mis en avant l'héritage cosaque de son pays. Revêtu d'un costume traditionnel, le crâne rasé à l'exception d'une mèche à la mode cosaque, il a entonné un chant patriotique ukrainien devant la presse du monde entier. L'intégralité de son propos a d'ailleurs été prononcé en langue ukrainienne, Usyk refusant de s'exprimer en russe [8].

Tout média de masse imprimé ou électronique se caractérise par ses propres moyens de présentation de l'information. Premièrement, le langage du style journalistique, c'est-à-dire le style de la vie publique et de la communication sociale, est assez diversifié et a ses propres particularités de présentation. Deuxièmement, ses fonctions les plus importantes sont la transmission d'informations provenant de diverses sphères de la vie sociale (politique, scientifique,

culturelle, sportive, socio-économique, etc.), sa diffusion et sa vulgarisation, qui se réalisent à travers l'utilisation de divers moyens langagiers [9, 21]. Quant au vocabulaire, il se distingue principalement par son expressivité et sa coloration émotionnelle différente (positive ou négative). Ainsi, dans les publications françaises, dans les actualités sur l'Ukraine, on retrouve le plus souvent les mots «la guerre», «le bombardement», «les victimes», «l'incendie», «le conflit», «la prise», ainsi que d'autres mots à couleur émotionnelle négative. Le langage des journaux et des magazines se caractérise également par l'utilisation de termes d'un certain sujet, tandis que le langage des médias électroniques utilise un vocabulaire compréhensible et accessible pour la perception. Cependant, la base est le vocabulaire politique, qui caractérise la plupart des nouvelles sur l'Ukraine en rapport avec les événements susmentionnés. Dans le langage des médias de masse, il existe également un vocabulaire d'autres styles fonctionnels (scientifique, officiel, commercial, familial): vocabulaire et phraséologie socio-politiques, termes, néologismes (sémantiques et lexicaux), mots à la mode, slogans. Ils sont particulièrement pertinents dans les titres, car ils suscitent immédiatement l'intérêt du lecteur, mots d'origine étrangère et emprunts qui remplissent la langue et apparaissent d'abord dans les journaux, un vocabulaire émotionnellement coloré [10, 16]. Après avoir analysé la réflexion dans les publications françaises sur les événements qui se déroulent en Ukraine, on peut conclure que les méthodes les plus courantes de présentation de l'information pour les médias de masse sont le plus souvent utilisées dans les publications, à savoir les moyens et techniques stylistiques, le vocabulaire émotionnel et évaluatif, scientifique, terminologie politique, sportif, divers slogans, abréviations, appels, phrases, questions rhétoriques afin d'attirer l'attention des lecteurs. Ainsi, les médias de masse sont une partie assez importante et intégrante de la vie de la société contemporaine et influencent de manière significative la formation de l'opinion publique.

Conclusion et perspectives des recherches ultérieures. L'étude des méthodes d'influence des médias de masse sur la formation de l'opinion publique joue un rôle assez important. Dans les conditions d'informatisation et de mondialisation de la société, se pose également la question de combiner la politique et les médias de masse, car aujourd'hui, ces derniers ne sont pas seulement un moyen commun de transmettre les informations, mais participent activement à la vie de chaque pays. Auparavant, le rôle des médias de masse dans la construction des relations entre l'Union européenne et l'Ukraine a été étudié par de nombreux scientifiques. Aujourd'hui, les médias européens donnent une impulsion à la création d'une image holistique de la vie quotidienne ukrainienne et du peuple ukrainien dans le monde entier. Il convient donc que l'Ukraine cherche des réponses aux questions liées à la formation de son image à l'étranger.

Tout média de masse imprimé ou électronique se caractérise par ses propres moyens de présentation de l'information. Le langage du style journalistique, c'est-à-dire le style de la vie publique et de la communication sociale, est assez diversifié et a ses propres particularités de présentation. Ses fonctions les plus importantes sont la transmission d'informations provenant de diverses sphères de la vie sociale (politique, scientifique, culturelle, sportive, socio-économique, etc.), sa diffusion et sa vulgarisation, qui se réalisent à travers l'utilisation de divers moyens langagiers.

Par rapport aux années précédentes, l'attention portée à la vie politique, sociale et quotidienne des Ukrainiens a considérablement augmenté.

De nos jours, il est assez important pour l'Ukraine de maintenir son image dans le monde entier, à en juger par tous les événements qui se déroulent, d'où la recherche du sujet de la création de l'image du peuple ukrainien en Europe, en particulier en France, reste d'actualité.

Références:

1. Médias et guerre en Ukraine. *Libguides* : веб-сайт. URL: https://bnf.libguides.com/presse_medias/guerre_en_ukraine (date d'application: 09.02.2023).
2. Ingrid Riocreux. La langue des médias. Destruction du langage et fabrication du consentement. *L'Artilleur*. 2016. 336 p.
3. Гаврилук І.Л. Образ України й українців у французькому мас-медійному просторі. *Образ : щорічний науковий збірник*. 2016. Вип. 1 (19). С. 6–11.
4. Закордонна Україна: як і що писали світові ЗМІ про нашу державу. *Платформа*: веб-сайт. URL: <http://reinvent.platfor.ma/zakordonna-ukrayina3/> (date d'application: 20.12.2022)
5. Volodymyr Zelensky Les mots comme des armes. *La presse Canada* : веб-сайт. URL: <https://www.lapresse.ca/debats/opinions/2022-06-28/volodymyr-zelensky/les-mots-comme-des-armes.php> (date d'application: 12.02.2023).
6. Zelensky dans les pas de Churchill... jusqu'à un certain point. *La presse Canada* : веб-сайт. URL: <https://www.lapresse.ca/international/etats-unis/2022-12-21/visite-a-washington/zelensky-dans-les-pas-de-churchill-jusqu-a-un-certain-point.php#> (date d'application: 13.02.2023)
7. Eurovision : l'Ukraine en guerre remporte le concours 2022 grâce au vote du public. *France 24* : веб-сайт. URL: <https://www.france24.com/fr/culture/20220515-1-ukraine-en-guerre-remporte-l-eurovision-2022> (date d'application: 12.02.2023).
8. Boxe : Oleksandr Usyk, héros de l'Ukraine avant son combat contre Anthony Joshua. *Francetvinfo* : веб-сайт. URL: https://www.francetvinfo.fr/sports/boxe/boxe-oleksandr-usyk-heros-de-l-ukraine-avant-son-combat-contre-anthony-joshua_5315851.html (date d'application: 07.02.2023)
9. Іванов В. Основні теорії масової комунікації і журналістики: навч. посіб. / за науковою редакцією В. В. Різуна. Київ: Центр Вільної Преси. 2010. 258 с.
10. Баранник Д.Х. Актуальні проблеми дослідження мови масової інформації. *Мовознавство*. 1983. № 6. С. 13 – 17.

Kim L. French-speaking media as a source of forming the image of Ukraine

Summary. This article reflects the content of original texts of French mass media with a high trust rating among French-speaking consumers of information. The subject of the study was the study and analysis of the image of Ukraine, its president and recent events united by one topic. Linguistic mechanisms of language assessment tools activate concepts and associations that arise in the mind of a foreign viewer. The scientific novelty of the article lies in the fact that it makes it possible to investigate the main principles of building the image of our country by foreign mass media, namely through the prism of perception by journalists. The main research method was a meaningful analysis of the main and most popular French mass media and the identification of positive and negative reflections of the Ukrainian reality in the foreign press. The conclusions obtained as a result of the analysis of the press allow us to assert the promotion of a positive view of the events taking place in Ukraine, which is characterized by political correctness, tolerance and diplomacy, restraint and inclusion. Quality newspapers and magazines play an important role in shaping the country's image. Mass media

not only transmit means and assessments of future and past events, but also create a certain aura and ground for two-sided perception of these events: positive and (or) negative. Our research analyzes the French-language press Le Figaro, Le Monde, Le Nouvel Observateur, Le temps for the past year, so the information presented in the text of the article is quite relevant today. It should be emphasized that in many articles and publications on which our research is based, there is a sober, reasonable and reasonable view of the events taking place in the world, the texts of press articles provide true and relevant information, but as the author (journalist) sees it. The authors create their own idea of current events in the world and in Ukraine, be it politics, cultural life, sports or musical performances. Authors and journalists give emotional coloring to events, thereby creating their own vision of the situation in the press, which sometimes does not correspond to reality and affects the perception of French-speaking consumers of information about current events.

Key words: image, stereotype, media image, press, journalist.

Кім Л. Франкомовні ЗМІ як джерело формування іміджу України

Анотація. Дана стаття відображає зміст оригінальних текстів французьких ЗМІ з високим рейтингом довіри серед франкомовних споживачів інформації. Предметом дослідження стало дослідження та аналіз іміджу України, її президента та останніх подій, об'єднаних однією темою. Мовні механізми засобів мовної оцінки активізують поняття й асоціації, які виникають у свідомості іноземного глядача. Наукова новизна статті полягає в тому, що вона дає змогу дослідити основні принципи побудови іміджу нашої

країни іноземними ЗМІ, а саме через призму сприйняття журналістами. Основним методом дослідження став змістовний аналіз основних найбільш популярних французьких ЗМІ та виявлення позитивних і негативних відображень української дійсності в іноземній пресі. Висновки, отримані в результаті аналізу преси, дозволяють стверджувати про пропаганду позитивного погляду на події, що відбуваються в Україні, якому притаманні політкоректність, толерантність та дипломатичність, стриманість та інклюзія. Якісні газети та журнали відіграють важливу роль у формуванні іміджу країни. ЗМІ не тільки передають засоби й оцінки майбутніх і минулих подій, а й створюють певні ауру та ґрунт для двостороннього сприйняття цих подій: позитивного та (або) негативного. У нашому дослідженні аналізується франкомовна преса Le Figaro, Le Monde, Le Nouvel Observateur, Le temps за минулий рік, тому інформація, викладена в тексті статті, є досить актуальною на сьогоднішній день. Слід підкреслити, що в багатьох статтях та публікаціях, на яких базується наше дослідження, присутній тверезий, розсудливий та розумний погляд на події, що відбуваються у світі, тексти пресових статей подають правдиву та актуальну інформацію, але такою як автор (журналіст) бачить її. Автори створюють власне уявлення про поточні події у світі та в Україні, будь то політика, культурне життя, спорт чи музичний виступ. Автори та журналісти надають емоційне забарвлення подіям, тим самим створюють в пресі власне бачення ситуації, яке іноді не відповідає дійсності та впливає на уявлення франкомовних споживачів інформації про поточні події.

Ключові слова: імідж, стереотипи, медіа-імідж, преса, журналіст.

Кіркоська І. С.,

доктор філологічних наук,

завідувач кафедри романо-германської філології

Дніпровського національного університету імені Олеся Гончара

ПОНЯТТЄВО-КОМУНІКАТИВНИЙ ПОТЕНЦІАЛ ЗАСОБІВ ОБ'ЄКТИВНОЇ МОДАЛЬНОСТІ ЗІ ЗНАЧЕННЯМ ФУТУРАЛЬНОСТІ В СИСТЕМІ ФРАНЦУЗЬКОЇ МОВИ

Анотація. Метою запропонованої статті є унаочнення процесу проєктування поняттєвої та ментальної сфер категорії футуральності та виокремлення мовних засобів, що її вербалізують. Дієслівну систему французької мови складено із чотирьох способів: *Indicatif*, що передає актуалізовану дію і диференціює її в часі, та трьох непрямих способів (термін В. Гака) – *Impératif*, *Conditionnel*, *Subjonctif*, які передають ймовірну, не повністю актуалізовану, потенційну дію, вербалізуючи уявлення мовця про спосіб зв'язку дії з дійсністю. Непрямі способи французької мови конвенційно спрямовані на майбутнє.

З'ясовано, що *Conditionnel* передає логічне значення відношення між двома ситуаціями з ментальними сферами власне умовності, вірогідності, гіпотетичності, спонукальності. *Subjonctif* передає якісно логічне значення відношення суб'єкта мовлення до об'єкта або ситуації з ментальними сферами власне бажаності, волевиявлення, спонукальності, потреби та категоричного твердження. *Impératif*, так само, як і форми *Subjonctif*, передає значення відношення суб'єкта мовлення з ментальними сферами спонукальності та заохочення до дії. Усі три граматичні способи передають такі ментальні сфери, як гіпотетичність, умовність, вірогідність, спонукальність, які утворюють зони перетину. Важливою особливістю засобів, що передають значення відношення між двома ситуаціями та значення відношення суб'єкта мовлення, є те, що, на відміну від ментальних сфер експлікованої футуральності з ментальними сферами змішаного зразка, вони імплікують істинність предиката через окрему семантику граматичного способу, яка на конвенційному рівні системи є самостійним і ємнішим засобом передавання перспективної дії / події.

Ключові слова: футуральність, граматичний спосіб, ментальна сфера, дійсний спосіб, бажальний спосіб, умовний спосіб, наказовий спосіб.

Постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок з важливими науковими чи практичними завданнями. Семантико-функційне вивчення категорії футуральності (далі – КФ) передбачає, насамперед, складання структурної схеми ментальних сфер макрополя зазначеної категорії, що характеризується спільністю частини мовного статусу та значень засобів експлікованої футуральності. За усієї логічності та обґрунтованості теорії функціонально-семантичного поля (далі – ФСП) за межами її дослідження залишаються закономірності мовної експлікації ментальних сфер, що закріплені за поняттєвими категоріями, які перебувають у центрі ФСП. Термін «ментальні сфери» є дотичним, але не тотожним терміну «поняттєва категорія», що вписується в лексико-семантичну систему французької мови. Для унаочнення та розмежування ментальних сфер КФ

обрано домінуючу семантику, що притаманна кожному граматичному способу для її номінації. Ментальні сфери КФ відбивають структурування поняттєвих сфер за принципом та комунікативним завданням мовця, що об'єднані в мовній системі французької мови.

Для всебічного вивчення КФ та побудови ФСПКФ використовуємо метод синхронічного аналізу для виведення макрополя КФ, що інтегрує експліковані елементи (часи *Indicatif*) та імпліковані елементи (*Conditionnel*, *Subjonctif*, *Impératif*, дієслівні конструкції, лексичні засоби та футуральні контексти) ФСПКФ як варіанти, які перебувають у жорстко детермінованій внутрішній ієрархії. Семантико-структурні особливості КФ важливі і для витлумачення внутрішньої будови французької мови. Структурне вивчення зазначеної категорії передбачає дослідження інваріантних елементів системи засобів, що передають ідею про майбутню дію. Окрему увагу доцільно приділити семантичним різновидам імплікованої футуральності, конвенційним значенням майбутності граматичних способів у системі французької мови, дослідженню відношень між зонами перетину та розбіжності ментальних сфер КФ. Зазначимо, що здатність системи французької мови передавати ідею про майбутню дію за допомогою засобів з різних підсистем мови як цілісного явища, свідчить про те, що подальшу зміну структури французької мови «в перспективі» потрібно аналізувати не у власне лінгвальному плані, байдужому до способу мислення, а як зміну в побудові мислення, в категорійній структурі французької мови і в способах концептуального членування зовнішнього світу.

Аналіз останніх досліджень і публікацій з даної теми, виділення невирішених раніше частин загальної проблеми, котрим присвячується стаття. Х. Вольф встановив у своїй онтології три категорії: змогу, потребу та випадковість, а І. Кант під спільною назвою «модальність» виокремив три категорії: змогу, дійсність (або істинність) та потребу. На думку Е. Зонненштейна, граматичний спосіб – це категорія значення, а не категорія форми. Дійсний спосіб, на його думку, означає об'єктивний факт. Утім, дослідник зауважує, «якщо я кажу чотири помножити на два – виходить сім та вживаю форму дійсного способу для передавання своєї думки, яка протиставляється дійсності, то цей факт не є об'єктивним» [цит. за 1, с. 367]. Як зазначає О. Есперсен, «дійсний спосіб тут вживається для того, щоб представити будь-що як факт» [1, с. 367].

Досліджуючи природу умовного способу у французькій мові, Б. Потье стверджує, що «немає умовного способу. Це утворення граматистів вже забуте більшістю лінгвістів» [2, с. 72].

Ж. Дюбуа, вважаючи *Impératif* та *Subjonctif* комбінаторними варіантами індикатива, а *Conditionnel* – одним із часів *Indicatif*, загалом наголошує на запереченні наявності «способу» як дієслівної категорії. Модальність, на його думку, передається лише в синтаксисі (дієсловами *devoir, vouloir, pouvoir*). На думку А. Мартіне, до «класу способів» належать чотири форми: *Subjonctif, Impératif*, дієприкметник та інфінітив, а *Indicatif* – це форма немаркованого «позаспособу» [3, с. 305; 4; 5].

М. Гревіс та Граматика Lagousse XX ст. вводить до складу категорії способу шість форм (*Indicatif, Impératif, Conditionnel, Subjonctif, Infinitif, participe / gérondif*) [6]. Натомість граматика класичної та сучасної французької мови (Р. Вагнер, Ж. Пішон [7]), граматика Lagousse сучасної французької мови та Методична граматика французької мови (М. Ріжель, Ж.-К. Пелла [8]) вилучають *Conditionnel* з номенклатури способів.

Семантичні теорії *Subjonctif* угруповано навколо трьох ідей: 1) актуалізації, точніше неповної актуалізації дії (А. Боннар [9], Р. Вагнер та Е. Пішон [7], Г. Гійом [10], Ж. Дамурет [11], Ф. Сато [12]); 2) об'єктивної модальності, оскільки *Subjonctif* зазначає потенційну змогу (Ж. Маторе [13], М. Ріжель [8]); 3) суб'єктивної модальності, оскільки він передає ставлення мовця (Г. Гійом [10], А. Мартіне [5]) [3, с. 311]. У деяких романських мовах наказовий спосіб витлумачують як варіант бажального способу. Такий підхід застосовує Б. Мозас до вивчення наказового способу в португальській мові [14, с. 149], такий самий підхід поширений під час вивчення імператива в галісійській [15, с. 362] і каталанській мовах [16, с. 414].

Формування мети статті. Постає важливість розмежування мовного оформлення КФ та її немовного, поняттєвого наповнення. Відтак, метою запропонованої статті є унаочнення процесу проектування поняттєвої та ментальної сфер КФ та виокремлення мовних засобів, що її вербалізують.

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів. Серед найпродуктивніших засобів пізнання ментальної репрезентації абстрактних явищ, зокрема футуральності, минулості, процесуальності тощо, окрім спостереження, є, за визначенням І. Канта, пізнання через поняття. На думку філософа, пізнання людської свідомості – це пізнання через поняття, що має не інтуїтивну, а дискурсивну природу [17, с. 102]. «Усі спостереження, – стверджує І. Кант, – є чуттєвими і залежать від зовнішнього впливу, а поняття від функцій» [17, с. 102]. Під «функцією» він витлумачує єдність діяльності, що підпорядковує різні уявлення під одне єдине поняття.

У дискурсивному аспекті йдеться, насамперед, про тип семантичної узгодженості елементів речення. Очевидно, що значення КФ виявляють себе через співвіднесення фізич-

них дій з назвами психічних актів з огляду пропозитивного змісту повідомлення. Як зазначає Н. Арутюнова, континуум «подія – час – психічний акт – властивість події та судження про подію» протиставлено континууму «предмет – просторова орієнтація – фізична дія та фізична властивість предмета» [18, с. 147]. Ймовірно йдеться про хитку та слабку зону розрізнення двох поняттєвих сутностей, що наявні в межах умовного способу української мови, які ясно й чітко виражені та функціонують самостійно у французькій мові, а саме поняттєвих категорій умовності (*Conditionnel*) та волевиявлення (*Subjonctif*), наприклад:

укр. *Я хочу, щоб ви залишилися* – дійсний спосіб;

фр. *Je veux que vous restiez* – бажальний спосіб (*Subjonctif*).

Наявність окремого способу французької мови для передавання волевиявлення – це, насамперед, сприйняття суб'єкта мовлення як «предметної сутності», а не «дієвої», яка, перебуваючи в статусі об'єкта, постає в статичному, а не динамічному аспекті.

Розмірковуючи про функції свідомості в судженнях, І. Кант зазначає, що якщо відволіктися від змісту суджень і звернути увагу на форму суджень, то стає очевидним, що функції мислення можуть бути розділені на чотири групи, кожна з яких містить три типи суджень [17, с. 104] (див. рис. 1).

Очевидним є те, що якщо 1 та 2 типи суджень на поняттєвому рівні стосуються суб'єктивно-модального висловлення в мовленні, 3 та 4 є дотичними до об'єктивно-модальних значень на рівні мовної системи.

Поняттєвий рівень «судження – відношення» має три рівні концептуального змісту. Перший – «категоричні судження» (укр. *добре / погано*, фр. *c'est bien / c'est mal*; укр. *говори / не говори*, фр. *parle / ne parle pas*; укр. *я хочу, щоб ти прийшов*, фр. *je veux que tu viennes*) стосуються двох полярних поняттєвих категорій, тобто відношення предиката до суб'єкта, другі – «гіпотетичні судження» (укр. *Якщо ти маєш силу, ти переможеши*, фр. *Si tu as des forces, tu gagneras*) – актуалізують відношення причини до наслідку, тобто двох суджень, а треті передбачають взаємодію багатьох суджень щодо одне одного, тобто забезпечують взаємодію розділеного знання між комунікантами [17, с. 106].

Поняттєвий рівень «судження – модальність» є абсолютно особливою функцією суджень, яка полягає в тому, що вона нічого не додає до змісту суджень, а стосується лише природи зв'язку щодо мислення загалом. Цей рівень складається з «проблематичних суджень», у яких ствердження або заперечення сприймаються лише як ймовірні, «асертичних суджень», у яких ствердження або заперечення витлумачено як дійсне (істинне), а «аподиктичні судження» – це ті, у яких ствердження або заперечення трактовано як потрібне [17, с. 107].

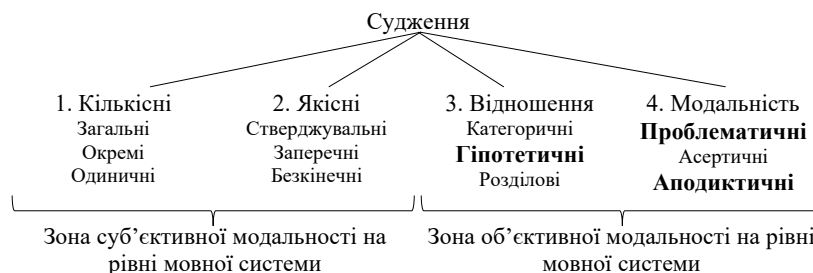

Рис. 1. Онтологія суджень суб'єктивної модальності (за І. Кантом)

Отже, поняттєвий зміст «судження – відношення» та «судження модальності» уналежнено, на нашу думку, до зони об'єктивно модальних значень категорії футуральності, які є ментальною репрезентацією психічних актів суб'єкта мовлення. Такі психо-ментальні операції є невід'ємною частиною КФ та мають знакову репрезентацію як ментальні сфери на рівні системи французької мови.

Потрібно зазначити, що обидві функції мислення – «відношення» та «модальність» – окреслено в межах поняття модусної категорії. Уважаємо правильним представити нижче модель ментальних сфер КФ всередині об'єктивно-модальних значень КФ, у якій подано відповідність мовного об'єктива (3) за ступенем зменшення щодо певного виду судження (2). Разом із цим у цій моделі проілюстровано співвідношення поняттєвого рівня ментальних сфер – складників КФ (4), стосовно до певної функції мислення (1).

Зазначимо, що в межах представленої моделі сфер КФ всередині об'єктивно-модальних значень наявна ментальна сфера «істинність (на суб'єктивну думку мовця)», яка не належить до зони об'єктивно-модальних значень КФ, а є складником суб'єктивно-модальних значень КФ. До того ж у табл. 1, п. а.4.1 (спонукання, волевиявлення, категоричне твердження, повинність) та п. б.4.1, б.4.3 (змога, потреба) складають відповідно зону деонтичної модальності (п. а.4.1) та алетичної модальності (п. б.4.1, б.4.3) в «модальній логіці Аристотеля». Пункт а.4.2 уналежнено до зони імплікованої футуральності.

Отже, межі ментального уявлення про проспективний акт, що властивий франкомовній свідомості, є набагато ширшим, ніж його логічна та філософська інтерпретація, і тому його мовна репрезентація потребує масивного оформлення на рівні системи французької мови.

Основним питанням, що вирізняє загальний поняттєвий простір французької мови від решти мов західно-романської підгрупи, є питання про наявність чітких меж між «гіпотетичними судженнями» в термінології І. Канта, що передаються здебільшого *Conditionnel*, та решти модальних відтінків, що передаються *Subjonctif* та *Impératif*.

У психіці людини безперервно діє механізм перенесення емоцій *ad hominem* на мову, якою вони розмовляють. Особливістю дієслівної системи французької мови є те, що на відміну від української мови семантика предикативної частини речення «втягує» дієслово підрядного речення (зі значенням спонукання, волевиявлення, потреби або змоги) в зміну граматичного способу (*Indicatif que + Subjonctif*). На відміну від *Conditionnel*, який побудований на логічній зв'язці подій, *Subjonctif* побудовано на взаємодії людей як психічних сутностей. Відношення між подіями змінюються на відношення між їхніми суб'єктами. У класифікації Г. Сильницького наявне виділення окремого дієслівного способу «супозитива», що об'єднує в межах однієї категорії кон'юнктив та кондиціонал нереальної умови [19, с. 105]. Супозитив у класифікації Г. Сильницького поділено на віртуальний (фр. *Subjonctif*), що відповідає кон'юнктиві латинської мови, та контрфактичний (фр. *Conditionnel*), що співвідноситься з нереальним кондиціоналом. Таке трактування відрізняється від традиційної класифікації дієслівних способів у мовах західно-романської підгрупи. На нашу думку, такий поділ є прийнятним методологічним прийомом щодо розгляду особливостей граматичних способів в італійській, іспанській та португальській мовах, де форми кон'юнктива використовують для передавання реальної / нереальної події в межах умовного способу. Щодо французької мови такий підхід не є методологічно вивіреним, тому що *Subjonctif* та *Conditionnel* вже розрізняє в грамемному та поняттєвому планах. Більш того, це стосується і випадків семантичного перетину між *Subjonctif* зі значенням умови в підрядному обставині й основного значення *Conditionnel*.

Висновки з дослідження і перспективи подальших пошуків у даному науковому напрямку. Дієслівну систему французької мови складено із чотирьох способів: *Indicatif*, що передає актуалізовану дію і диференціює її в часі, та трьох непрямих способів (термін В. Гака) – *Impératif*, *Conditionnel*, *Subjonctif*, які передають ймовірну, не повністю актуалізовану, потенційну дію, вербалізуючи уявлення мовця про спосіб зв'язку дії з дійсністю [3, с. 326]. Непрямі способи французької мови конвенційно спрямовані на майбутнє.

Таблиця 1

Модель ментальних сфер КФ всередині об'єктивно модальних значень імплікованої футуральності

1. Функція мислення	2а. Тип судження	3а. Мовний об'єктива	4а. Ментальна сфера	
а) Відношення	а.2.1. Категоричне судження	а.3.1. Impératif / Subjonctif Indicatif	а.4.1. Спонукання / волевиявлення Категоричне твердження Повинність	– деонтична модальність
	а.2.2. Гіпотетичне судження	а.3.2. Conditionnel Indicatif Subjonctif	а.4.2. Гіпотетичність Вірогідність Умовність Ввічливість	
	а.2.3. Розділове судження	а.3.3. Усі способи без переваги в кількісному відношенні	а.4.3. Ментальна сфера змішаного зразка	
б) Модальність	б.2.1. Проблематичні судження	б.3.1. Subjonctif Indicatif	б.4.1. Змога / ймовірність	– алетична модальність
	б.2.2. Асертичні судження	б.3.2. Indicatif Futur simple Présent	б.4.2. Істинність (на суб'єктивну думку мовця)	=> суб'єктивно-модальне значення
	б.2.3. Аподиктичні судження	б.3.3. Subjonctif Indicatif	б.4.3. Потреба	– алетична модальність

Conditionnel передає логічне значення відношення між двома ситуаціями з ментальними сферами власне умовності, вірогідності, гіпотетичності, спонукальності.

Subjonctif передає якісно логічне значення відношення суб'єкта мовлення до об'єкта або ситуації з ментальними сферами власне бажаності, волевиявлення, спонукальності, потреби та категоричного твердження.

Impératif, так само, як і форми *Subjonctif*, передає значення відношення суб'єкта мовлення з ментальними сферами спонукальності та заохочення до дії.

Усі три граматики способи передають такі ментальні сфери, як гіпотетичність, умовність, вірогідність, спонукальність, які утворюють зони перетину. Важливою особливістю засобів, що передають значення відношення між двома ситуаціями та значення відношення суб'єкта мовлення, є те, що, на відміну від ментальних сфер експлікованої футуральності з ментальними сферами змішаного зразка, вони імплікують істинність предиката через окрему семантику граматики способу, яка на конвенційному рівні системи є самостійним і ємнішим засобом передавання перспективної дії / події.

Література:

- Есперсен О. Философия грамматики : пер. с англ. / общ. ред. и предисловие Б. А. Ильина. Москва : КомКнига, 2006. 408 с.
- Pottier B. Sur la formulation des modalités en linguistique. *Langages*. 1976. № 43. P. 39–46.
- Гак В. Г. Теоретическая грамматика французского языка. Москва : Добросвет, 2000. 832 с.
- Dubois J. Grammaire structurale du français : le verbe. Paris : Larousse, 1967. 218 p.
- Martinet A. Grammaire fonctionnelle du français. Paris : Didier, 1979. 276 p.
- Grevisse M. Le bon usage / 13 éd. refondue par A. Goose. Louvain-la-Neuve, 1993. 1768 p.
- Wagner R.-L., Pinchon J. Grammaire française classique et moderne. Paris, 1975. 640 p.
- Riegel M., Pellat J.-C., Rioul R. Grammaire méthodique du français. Paris : Presse Universitaire de France, 2009. 629 p.
- Bonnard H. Les axiomes «temps et mode». *Française moderne*. 1974. №1. P. 1–72.
- Guillaume G. Grammaire particulière du français et grammaire générale. *Leçons de linguistique de Gustave Guillaume publiées par Roch Valin* (1948–1949, Série C). Québec : Les Presses de l'Université Laval, 1973. 400 p.
- Damourette J., Pichon E. Des mots à la langue. Essai de grammaire de la langue française. Paris : ed. d'Artrey, 1911–1927. T. 5. 861 p.
- Sato F. Valeur modale du subjonctif en français contemporain. *Française moderne*. 1974. №1.
- Matoré G. L'espace humain. *L'expression de l'espace dans la vie, la pensée et l'art contemporain*. Paris, La Colombe, 1962. 299 p.
- Mozas A.B. Gramática Práctica. Madrid : Editorial EDAF. S. A., 1992. 330 p.
- Gramática da lingua galega. Alvarez R. Xove. Vigo : Editorial Galaxia S.A., 2002. 755 p.
- Gramática Catalana. Antonio M. Badia Margarit. Madrid : Editorial Gredos, 1975. 478 p.
- Кант И. Критика чистого разума / пер. с нем. Н. Лосского. Москва : Эксмо, 2009. 736 с.
- Арутюнова Н. Д. Предложение и его смысл. Москва : Наука, 1976. 383 с.
- Сильницкий Г. Г. Функционально-коммуникативные типы наклонений и их темпоральные характеристики. *Теория функциональной грамматики: Темпоральность. Модальность* : коллективная монография / отв. ред. А. В. Бондарко. Ленинград : Наука, 1990. С. 90–110.

Kirkovska I. Conceptual and communicative potential of objective modality means with the meaning of futurity in the French language system

Summary. The purpose of the article under consideration is to visualize the process of designing the conceptual and mental spheres of the CF and to identify the linguistic means verbalizing it. The French verb system consists of four moods: Indicatif, which conveys an actualized action and differentiates it in time, and three indirect moods (the term of V. Hook) – Impératif, Conditionnel, Subjonctif, which convey a probable, not fully actualized, potential action, verbalizing the speaker's idea of how the action is related to reality. Indirect moods in French are conventionally directed to the future.

It has been found out that Conditionnel conveys the logical meaning of relations between two situations with the mental spheres of actual conditionality, probability, hypothetical character, and motivation. Subjonctif conveys the qualitative logical meaning of the speaker's relation to an object or situation with the mental spheres of desirability, will, motivation, need, and categorical statement. Impératif, just like the forms of Subjonctif, conveys the meaning of the speaker's relation to the mental spheres of inducement and motivation for action. All three grammatical moods convey such mental spheres as hypothetical character, conventionality, probability, and motivation, thus forming the zones of intersection. An important feature of the means conveying the meaning of relation between two situations and that of the speaker's relation is that, unlike the mental spheres of explicit futurity with the mental spheres of the mixed pattern, they imply the truth of the predicate through a separate semantics of the grammatical mood, which at the conventional level of the system is an independent and more capacious means of conveying a prospective action/event.

Key words: futurity, grammatical mood, mental sphere, indicative mood, subjunctive mood, conditional mood, imperative mood.

*Kovalova O. B.,**Senior Lecturer at Philology and Translation Department
Kyiv National University of Technologies and Design*

DIVERGENCE BETWEEN MODERN BRITISH AND AMERICAN ENGLISH IN THE ASPECT OF PHONETICS, ORTHOGRAPHY AND GRAMMAR

Summary. The article is aimed at research into main differences between American and British English. The aspects of the research are unsimilarities in phonetics, spelling and grammar. Moreover, historical and cultural causes of this diversity are presented in the article. The topic is actual due to growing popularity of American English throughout the world in a wide range of spheres of human life and activity in the field of material culture, economy and finance, education and health care and many others. This process is obviously happening because unlike the British version, American English is more flexible, open to change and easier to understand. Features of the modern English language in America have long attracted the attention of linguists. For a long time, most English-language printed publications were oriented towards the British version of the English language. However, due to the revival of tourist trips, professional internships, exchanges of information, the press, literature or productions of cinema, television, advertising, we increasingly come across inconsistencies that differ somewhat from the general British vocabulary.

The difference in the socio-cultural background determines the peculiarities in the development of each of the varieties. However, as scientists note, belonging to a single communicative language system, close and diverse connections between regions contribute to the convergence of language forms.

Thus, it is essential to gain awareness of peculiarities of American variant. Consideration of this topic will make it possible to adjust the process of learning English as an international language of communication, in such a way as to prepare students for the perception and use of different variants of English. Research and study of the differences between the British and American versions of the English language effectively contribute to the formation the worldview of the culture of the individual, deepens knowledge about the multifaceted relationship between different versions of the English language. The most significant differences between the English language in the UK and the USA are observed in phonetics and partially in spelling. However, these differences do not give any reason for insisting on the existence of a special, different from the English "American" language. Today, the study of the British version of the language is widespread in education. That is why it arises the problem of comparing these language options, which determines the relevance of the chosen topic.

Key words: divergence, linguistic differences, American English, phonetic differences, grammar aspect, modern English.

Introduction. English is a multinational language: the British version started it the American version, and then the Australian

and South African ones. And now, in the 21st century, we are dealing with Nigerian, Indian and Singaporean variants.

Nowadays, American version of the English language is particularly popular in a wide range of spheres of human life and activity in the field of material culture, economy and finance, education and health care and many others. American variant is spreading more and more widely throughout the world and is tending to supplant Britishisms.

Features of the modern English language in America have long attracted the attention of linguists. For a long time, most English-language printed publications were oriented towards the British version of the English language. However, due to the revival of tourist trips, professional internships, exchanges of information, the press, literature or productions of cinema, television, advertising, we increasingly come across inconsistencies that differ somewhat from the general British vocabulary [1].

The American version of modern English is irregular and does not follow the rules of the literary language. Unlike the British version, American English is more flexible, open to change and easier to understand. In particular, that is why it is becoming more widespread in the world. This is the language of a new generation without a certain nationality and place of residence, and brought up in mass culture.

Today, the study of the British version of the language is widespread in education. That is why it arises the problem of comparing these language options, which determines **the relevance of the chosen topic**.

Research Analysis. The basic sources for writing our work were the works of scientists who studied the English language in Britain and America, and in particular their differences:

Dimitrova S., Bauer L., Dr Don R. McCreary, Gomez P, Lavrenchuk Ya. Yu, Brown L., and others.

The goal of the research. The main task is systematization and description of the main differences between the British and American versions of English.

Differences between the English language in England and America began to be felt as early as the 18th century. These discrepancies were noted by many authors. J. Witherspoon even offered to create an academy for the purpose of improving the English language in America, monitoring its development and publishing new data. At the end of the XVIII century, he was the first to create and introduce the term Americanism (Americanisms – words and expressions, pronunciation and spelling of words, as well as grammatical constructions that arose and were used in English on American territory) [1].

In Europe, English is the official language in the British Isles, as well as on the islands of the Mediterranean Sea – Malta and Gibraltar.

When speaking about English in America, they mean the United States first of all, although there are many countries on the territory of the American continent where English is the state language. This is Canada, where the two official languages are French and English; the former British colonies, the Bahamas and Barbados; Virgin Islands that were owned by Great Britain and the United States; Puerto Rico, which is subject to the US Congress; Trinidad and Tobago (former British possessions); Jamaica (former colony of Great Britain); Belize (formerly called British Honduras, was a colony of Great Britain); colonies of Great Britain – Bermuda and Falkland Islands.

Discussion and results. The basis of English in America is the language of the 17th century. However, under the influence of many factors, English in America has acquired some specific features that make up its features.

Hereby, it explains the fact that English is the language in America, a country with a multi-million population and territory, which is several times larger than the territory of Great Britain, has a relatively small number of utterances. The basis of the vocabulary is the words which are common in the language of England and the USA.

The number of words used in the USA to denote the most common objects and phenomena etc. and differ from those adopted in England are quite small.

At the current stage of historical development, the English language is a multinational language – it serves several nations and exists in the form of national variants, in particular, the American one. The difference in the socio-cultural background determines the peculiarities in the development of each of the varieties. However, as scientists note, belonging to a single communicative language system, close and diverse connections between regions contribute to the convergence of language forms, their convergence.

As for the entire vocabulary, the English language in America has more differences that concern the total number of "Americanisms" and peculiarities in semantics and the use of many words. However, these differences do not give any reason for insisting on the existence of a special, different from the English "American" language [1].

The most significant differences between the English language in the UK and the USA are observed in phonetics and partially in spelling. But here too there is a general presence of minor features in pronunciation do not give grounds for recognizing the existence of the "American" language.

It is necessary to dwell on the difference in the phonetics of the English language in England and America. Specific features of American pronunciation are as follows:

- before f, ft, ss, sk, sp, st, th, n (+consonant) is pronounced as [æ] Amer. English *class* [klæ] [kla:s] *dance* [dæns] [da:ns] *path* [pæθ] [pa:θ] *ask* [æsk] [a:sk]

In some cases, we observe an intermediate pronunciation between [ɑ:] and [æ], but typical pronunciation [æ] remains. An exception is the word *father* [fa:ðə], where English pronunciation is preserved.

- The [r] sound is preserved in all positions:

a) before consonants: amer. English *art* [ɑ:t] *turn* [tɜ:n] [tɜ:n] b) in suffixes -er, -or: Amer. English *doctor* ['dɒktər] ['dɒktə] *tractor* ['træktər] ['træktə] c) at the end of the word combinations -ere, -re: Amer. English: *sever* [si'viər] [si'viə] *here* [hiər] [hiə]

The pronunciation of r in the above cases is particularly characteristic of the language in central and eastern states [2].

- The vowel [o] often corresponds to [a]:

Amer. Eng. *not* [nɑt] [nɒt] *top* [tɑp] [tɒp]

The sound [a] is close in articulation to [ɑ:], but shorter than [ɑ:] and more open than [ʌ]

- In certain words ei [ai] is pronounced as [i:]: *either* ['i:ðər] instead of ['aiðə] *neither* ['ni:ðər] instead of ['naiðə], etc.

- Combination ee in words like *been* is pronounced as [i:]: *been* [bi:n] instead of [bi:n].

- The loss of unstressed vowels before r is rare. It is typical pronunciation: *necessary* ['nesisəri] with Eng. ['nesisri].

- The melodiousness of speech is less expressive than with standard English pronunciation. Connected therefore the language acquires a monotonous character. The usual pace of speech is a little slower than in English [2].

- Nasal articulation of vowels (the so-called "twang") is common.

- Some words have deviations in pronunciation without certain regularities:

Amer. English *alphabet* ['ælfəbet] ['ælfəbit] *figure* ['figjə] ['figə] *clerk* [klɜ:k] [kla:k] *nephew* ['nefju] ['nevju] and others.

The peculiarities of individual dialects and diversity in pronunciation are much more significant. However, the language of the educated people, artists, the language of radio, cinema, television, etc. is characterized by much smaller differences from standard English pronunciation and does not have many of the features, which were mentioned above.

Differences in spelling are also important. Minor changes in American spelling indicate attempts to simplify spelling and bring it closer to the pronunciation. Below there are the main changes adopted in American orthography: a) spelling – *or* instead of *-our* in words such as: *honor*, *color* in Eng. *honour*, *colour*, etc.; b) spelling – *er* instead of *-re* in words like: *center*; *theater* when English *centre*, *theatre*, etc.; c) writing *thru* instead of English *through*, *tho* *though*; d) simplification of consonant doubling: Amer. *Traveler* English *traveller*, Amer. *wagon* English *waggon*, Amer. *councilor* English *councillor*, e) replacement of letters: e by i Amer. *gasolene* – English *gasoline*, Amer. *include* – English *enclose*, etc.; in on and Amer. *tyre* – English *tire*, Amer. *defense* – English *defence*, Amer. *pretense* – English *pretence*, Amer. *gayety* – English *gaiety*, Amer. *dryly* – English *drily* etc.

In addition to the above, there are other, less significant features that are not common in use. It is worth noting that there are more attempts to simplify spelling in the US than in England. However, in both countries for effective simplification, the difference between spelling and pronunciation is still very little [3].

Let's also dwell on the differences in grammar. Many significant differences in grammar structure of English in England and America are not observed. In the literary language there are such deviations in the use of certain grammars forms:

a) verb to get: Eng. *get* – *got* – *got* Amer. *get* – *got* – *gotten*. There are also forms: *boughten* instead of *bought*; *crep*, *crope* instead of *crept*, etc.

b) use of Present Conjunctive: Eng. I suggest that he may (should) go Amer. I suggest that he go.

Other examples of the use of the conditional method can be: Eng. *if I were you* Amer. *if I was you*

Colloquial language in the USA is characterized by more noticeable deviations from grammatical norms of literary language [4]. The most important of them are the features in the system of conjugation of verbs: a) Auxiliary verb *to have* in Perfect forms is often completely omitted: *seen him* instead of *have seen*; *not given* instead of *has not given*, etc.

c) Formation of Past and Past Participle of irregular verbs often occurs with the help of the suffix *-ed, -d*, such as: *knowed* instead of *knew*; *growed* instead of *grew*, etc.

d) Some regular verbs form Past and Past Participle forms by irregular type: *clomb* instead of *climbed*, etc.

e) Negative forms of the verb *to be* in the Present Tense – *am not, is not, are not-are* is often used in the form of *ain't* (which also occurs in England, Canada, etc.).

f) Auxiliary verbs in the interrogative form are often omitted: *You going to marry him? (Are you going...?) Where you going? (Where are you...?)*

g) Double negation is often used: *You don't care for nobody but yourself. I can't see nothing.*

h) The phrase *(to) have got* is often used: *I haven't got any money in my purse*, etc. *I haven't got any memory*. (Expression *(to) have gotten* means *(to) have received, acquired*).

Americans are quite flexible about the grammatical rules of the English language and prefer to simplify the language, for example, using Past Simple instead of Present Perfect Simple. The British, in turn, preserve traditions and follow grammatical rules. Compare: *AmE: We already saw the Sphinx. BrE: We've already seen the Sphinx.*

In English grammar, there is a rule – to use the preposition *on* before the days of the week: *on Thursday, on Friday*. The British strictly adhere to this rule, while Americans often omit the preposition. *AmE: We've got a biology test Monday.* – The biology test will be on Monday. *BrE: We've got a biology test on Monday.* – The biology test will be on Monday. *Through* instead of *from ... to* to indicate the duration of something, Americans usually use the preposition *through*, and the British use the prepositions *from* and *to* in this sense. *AmE: I'm going to be on a trip Monday through Friday. BrE: I'm going to be on a trip from Monday to Friday.*

The most noticeable differences between the English language in England and America can be observed in the vocabulary. These differences are caused by the following reasons:

1. English words have changed their meaning in the US language;

2. To designate some phenomena, concepts, objects, the words that were introduced in the USA different from the corresponding words in the English language in England;

3. Borrowings – non-English words – entered English in America originally [5].

The vocabulary of these two varieties of English also has differences. Such differences are caused by numerous borrowings in the American version from Native American and Spanish languages (mainly). Here are some differences in the vocabulary:

American variant – British variant: *1st Floor "ground floor", Basement "cellar", 2nd Floor "second floor" 1st floor, Apartment – flat, soccer "football"*, etc. Many lexical differences are minor. For example, one word changes in phrases: *Am. Keep tabs on – Brit. Keep check on – "follow someone"*. It is important to pay attention to those lexical differences that can cause confusion in understanding.

For example, subway in the US means "*underground*", and in the UK – "*underpass*" etc. [6].

There are also differences in English caused by the change in the meaning of an English word. Examples of this group of words can be: *Amer. sick (sick) from English sick (weak, frail), mad (angry) mad (crazy, riotous), clever (good-natured) clever (clever)*, etc. The vocabulary of the English language in the USA includes words (e.g. *fall, sick*) that England were replaced by other words (such as *autumn, ill*). In other cases (*mad, clever*), one of the meanings has strengthened in the English language in the USA of the same word, rarely used in England, or obsolete. The number of words in this group is generally small.

There are also differences caused by having different words to denote the same subjects, concepts, etc. Words of this type (*Amer. mail – English letters*) make up a fairly large group: *Amer. apartment English flat, Amer. elevator English lift, automobile motor-car, biscuit tea-cake* and others [6].

We observe similar things both in the field of household goods and in the field of technology and production divergence: *Amer. generator – English dynamo, Amer. radio – English wireless* etc. The number of such words is quite large. Researchers provide a list of 122 words in the field of household, 51 words in the field of sports and entertainment, etc. In most of the words of the above group in English in the USA, a root is used (base) of an English word (such as *rubbers, sidewalk, truck*, etc.) or a borrowed word of foreign language origin (such as *radio, elevator, generator*, etc.).

Articles are used differently. Many stable expressions in the American version of the language are changing. For example, an American will say *take a shower / a bath* instead of *have a shower / a bath*. Instead of *needn't*, the complex form *don't need to* is used. To compare the lexical units of the British and American variants of the language, we provide the following examples, which are the most used: British variant (American variant) *mobile phone (cellphone); flashlight (photo flash); petrol (gas); sweets (candy); pub (bar); lavatory (bathroom); biscuit (cookie); lift (elevator); baggage (luggage); post/letter (mail); film (movie); shop (store); boots (shoes); underground (subway); water closet, (W.C) (toilet); cab (taxi); tram (streetcar)* [7].

Awareness of the American version of English is essential for successful communication with peers who are fluent in English and an important means of expanding knowledge, which causes students to further desire to continue the learning process for their own self-improvement.

Conclusions. The difference between the American and British version of English is fairly noticeable. However, the idea of significant differences is just a myth. In fact, there is not so much diversity, but there is a tendency to diversifying every year.

Having analysed the literature and scientific sources, it is possible to conclude that consideration of this topic will make it possible to adjust the process of learning English as an international language of communication, in such a way as to prepare students for the perception and use of different variants of English. But this should be done taking into account the fact that the basic correct English is necessary to understand other language variants, dialects and features in order to master them. A person with knowledge of the classical English language will be able to adapt and get used to another language modification quite easily.

It can be said that the problems and differences between the British and American versions of the English language are quite

noticeable, especially when using the acquired knowledge, practical skills and abilities.

Research and study of the differences between the British and American versions of the English language effectively contribute to the formation of the worldview of the culture of the individual, deepens knowledge about the multifaceted relationship between different versions of the English language.

References:

1. Лавренчук Я.Ю. Орфоепічна та орфофонічна варіативність англійського мовлення британців, американців і канадійців (експериментально-фонетичне дослідження) : автореф. дис. на здоб. наук. ступ. канд. філол. наук : 10.02.04 : Київ. 2018. 20 с.
2. Dimitrova S. British and American Pronunciation. New York. Oxford University Press. 2010. pp. 1–18.
3. Gomez P. British and American English Pronunciation Differences. Cambridge. Mayflower Press. 2009. pp. 3–8.
4. Кріцберг Р.Я. Дивергенція та конвергенція регіональних варіантів англійської мови. Київ. 2001. 32 с.
5. Логвиненко Н.М. Відмінності між британськими та американськими варіантами англійської мови крізь призму теорії та методики. *Англійська мова та література*. 2012. № 14 (348). С. 12–15.
6. Dr Don R. McCreary. British and American English. Macmillan English Dictionary. Oxford: Macmillan Publishers Limited. 2002.
7. Bauer L. An Introduction to International Varieties of English. Edinburgh University Press. 2003. 160 p.
8. Brown L. 10 Famous Names Brits and Americans Pronounce Differently. BBCAmerica. 2014. URL: <https://www.bbcamerica.com/anglophenia/2014/07/10-celebrity-names-brits-americans-pronounce-differently>.

Ковальова О. Б. Дивергенція сучасної британської та американської англійської мови в аспекті фонетики, орфографії та граматики

Анотація. Стаття спрямована на дослідження основних відмінностей між американською та британською англійською. Аспектами дослідження є несхожість у фонетиці, орфографії та граматиці. Крім того, у статті представлено історичні та культурні причини такого розмаїття. Тема є актуальною у зв'язку зі зростанням популярності американської англій-

ської мови в усьому світі в широкому спектрі сфер людського життя та діяльності в сфері матеріальної культури, економіки та фінансів, освіти та охорони здоров'я та багатьох інших. Цей процес очевидно відбувається тому, що, на відміну від британської версії, американська англійська більш гнучка, відкрита до змін і легша для розуміння. Таким чином, важливо отримати знання про особливості американського варіанту. Різниця в соціокультурному фоні визначає особливості розвитку кожного з різновидів. Проте, як зазначають науковці, належність до єдиної комунікативної мовної системи, тісні й різноманітні зв'язки між регіонами сприяють зближенню мовних форм. Особливості сучасної англійської мови в Америці давно привертають увагу лінгвістів. Довгий час більшість англійськомовних друкованих видань були орієнтовані на британську версію англійської мови. Однак у зв'язку з поживленням туристичних поїздок, професійних стажувань, обміну інформацією, пресою, літературою чи виробництвом кіно, телебачення, реклами ми все частіше стикаємося з невідповідностями, які дещо відрізняються від загальнобританської лексики. Розгляд даної теми дасть змогу налагодити процес вивчення англійської мови як міжнародної мови спілкування, таким чином, щоб підготувати учнів до сприйняття та використання різних варіантів англійської мови. Дослідження та вивчення відмінностей між британським та американським варіантами англійської мови ефективно сприяють формуванню світогляду культури особистості, поглиблюють знання про багатогранний зв'язок між різними варіантами англійської мови. Найбільш значні відмінності між англійською мовою Великобританії та США спостерігаються у фонетиці та частково в орфографії. Однак ці відмінності не дають підстав наполягати на існуванні особливої, відмінної від англійської «американської» мови. Сьогодні в освіті поширене вивчення британського варіанту мови. Тому виникає проблема зіставлення цих мовних варіантів, що визначає актуальність обраної теми.

Ключові слова: дивергенція, лінгвістичні відмінності, американська англійська мова, фонетичні відмінності, граматичний аспект, сучасна англійська мова.

Ковалюк М. В.,*кандидат філологічних наук,
асистент кафедри англійської мови
Чернівецького національного університету***Ковалюк Ю. В.,***кандидат філологічних наук, доцент,
асистент кафедри англійської мови
Чернівецького національного університету*

МЕТАФОРИЧНІ ОБРАЗИ УКРАЇНИ В БРИТАНСЬКИХ ТА АМЕРИКАНСЬКИХ ЗАСОБАХ МАСОВОЇ ІНФОРМАЦІЇ (СІЧЕНЬ–ЛЮТИЙ 2023 РОКУ)

Анотація. Стаття присвячена визначенню метафоричних образів України в британських та американських засобах масової інформації за січень та лютий 2023 року. Основним способом метафоричної реалізації образу постає концептуальна метафора. Вона формує суспільний досвід, зумовлює спосіб мислення, сприйняття та відображення об'єкта в англомовних культурних спільнотах. Наукове дослідження проведене в рамках теорії концептуальної метафори, згідно якої метафора структурується двома концептуальними доменами: вихідним і цільовим. Цільовим доменом постає Україна, яку ототожнюють з конкретними фізичними сутностями. Матеріалом дослідження слугували британські та американські онлайн-видання мас-медійних публікацій, а саме *ABC News, CNN, Forbes, The Manchester Evening News, MSN UK, The New York Post, Politics Home, Rolling Stone, SFGATE*. Виокремлено низку метафоричних моделей, які віддзеркалюють відтворення індивідуального сприйняття образу України мовцями британських та американських спільнот під час ведення воєнних дій на її території протягом останніх двох місяців війни (січень–лютий 2023 р.). До них відносимо: УКРАЇНА–ЛЮДИНА, ЯКІЙ НАДАЮТЬ ДОПОМОГУ, УКРАЇНА–ЦІЛЕСПРЯМОВАНА ОСОБИСТІТЬ, УКРАЇНА–ЛЮДИНА, ЯКА ПЕРЕЖИВАЄ ВАЖКІ ЧАСИ, УКРАЇНА–ЛЮДИНА, ЯКА МІЦНО СТОЇТЬ НА НОГАХ, УКРАЇНА–ЛЮДИНА, ЯКА ЧЕКАЄ В ЧЕРЗІ. Метафоричні дескрипції такі як УКРАЇНА–АРМІЯ, УКРАЇНА–ПЕРЕМОЖЕЦЬ, УКРАЇНА–БОРЕЦЬ, УКРАЇНА–ПОРУШНИК, УКРАЇНА–КОНСПРАТОР, УКРАЇНА–НАПАДНИК вказують на те, що вона є активним учасником збройного конфлікту і перебуває в стані війни. Метафора УКРАЇНА–ПРИЙМАЮЧА СТОРОНА уособлює її гостинність і організованість у проведенні зустрічей та заходів. Економічну сторону держави втілюють образи УКРАЇНИ як ВЛАСНИКА, ОТРИМУВАЧА, ВИРОБНИКА та БОРЖНИКА. Україну асоціюють із Європейським Союзом, і метафорична модель УКРАЇНА–ЧЛЕН СИМ'І є яскравим прикладом.

Ключові слова: концептуальна метафора, метафоричний образ, засоби масової інформації, цільова область, метафорична дескрипція.

Постановка проблеми. Метафору прийнято вважати одним із вагомих центрів уваги в когнітивній лінгвістиці. Як зазначає Дж. Грейді [1, с. 188]: “Якщо когнітивна лінгвістика

вивчає способи, якими особливості мови відображають інші аспекти людського пізнання, то метафори є однією з найяскравіших ілюстрацій цього взаємозв'язку”. Це твердження видається правдивим, оскільки в когнітивній лінгвістиці метафора розглядається не лише як мовна структура, але й як закономірність і результат особливого процесу концептуальної асоціації. Однак не лише сама метафора пов'язана з концептуалізацією, але й людський розум також вважається метафоричним. Аналіз концептуальних метафор у засобах масової інформації уможливило реконструювання метафорично обґрунтованих знань про Україну в англомовних мовних спільнотах.

Огляд останніх досліджень з цієї проблеми. Сфери дослідження концептуальної метафори охоплюють різні аспекти суспільного життя. Втілені в людському досвіді, метафори, як правило, зустрічаються в різних мовах і культурах. Детальне вивчення метафоричних символів і моделей викликає великий інтерес у науковців по всьому світу (Дж. Лакофф і М. Джонсон, В. Еванс, З. Ковечес, Р. Гіббс, М. Дегані, Р. Гентулеску, А. Зібін, І. Квон, К. Марісса). Повномасштабне російське вторгнення сколихнуло весь світ 24 лютого 2022 року. Україну почали активно обговорювати у мас-медійних засобах. З лінгвістичної точки зору було б цікаво довідатися про образи України, які формуються або сформувалися в мовній картині світу носіїв британської та американської культури.

Мета статті полягає у визначенні та описі метафоричних образів України в британських та американських засобах масової інформації (за січень–лютий 2023 року). Наукове дослідження ґрунтується на теорії концептуальної метафори та дискурс-аналізу.

Виклад основного матеріалу дослідження. Засновниками концептуальної теорії метафори прийнято вважати Дж. Лакоффа і М. Джонсона [2]. Метафори розглядаємо як систематичні відношення між двома концептуальними областями: “вихідним доменом” (концептуальною областю, з якої ми черпаємо метафоричні вирази) і “цільовим доменом” (концептуальною областю, яку ми намагаємося зрозуміти). У нашому дослідженні, згідно з теорією концептуальної метафори, УКРАЇНА постає цільовою областю.

Концептуальні метафори є універсальними для мовних спільнот, проте їхні різновиди можуть бути культурно специ-

фічними. Вживання метафор допомагає “ефективніше передавати ідеї, додаючи перспективу зовнішньої вихідної області “що встановлює спільну основу, на якій мовець і реципієнт можуть (пере)осмислювати певні аспекти теми, що обговорюється” [3 с. 38]. Вихідні домени часто ґрунтуються на емоційному, фізичному, тілесному досвіді людини образу, що відноситься до цільової області. Оскільки більшість наших знань походить від контакту з фізичним світом, зрозуміло, що ми використовуємо тимемо їх для розуміння абстрактних понять.

Структурою, яка пов’язує концептуальні сфери у свідомості людини, що користується мовою є метафорична модель. Ця модель формує метафоричне уявлення про об’єкт у навколишньому середовищі, яке є стійким та послідовним. Для створення цього уявлення використовуються концептуальні метафори, що відхиляються від оригіналу та утворюють культурно-специфічні зв’язки у свідомості користувача мови. Цей набір зв’язків допомагає формувати спосіб, яким індивіди сприймають та розуміють світ навколо себе [4, с. 16].

Під час дослідження нами виокремлено основні метафоричні образи, які відображають сприйняття України в британських та американських мовних спільнотах за останні два місяці. Найчастіше зустрічаються випадки зіставлення УКРАЇНИ з ЛЮДИНОЮ. Наведемо декілька прикладів:

Kishida also reaffirmed Tokyo's full support for Ukraine in its fight against Russia as Japan assumes the rotating chair of the Group of Seven (G7) leading economies (Zawya);

"Of course, military issues and intelligence details are not something you can share with everyone," Zelenskiy said. "But I want our people to have predictability right now. And a sense that Ukraine is moving towards its goals." (Yahoo News);

"I want to think everything will be OK. I know Ukraine is having a very tough time so I can understand why President Biden is there. I don't think he'll come here to see us but if he did, that'd be nice (New York Post);

"One year later, Kyiv stands. And Ukraine stands. Democracy stands," Biden said (Rolling Stone);

Ukraine is in line to receive dozens of Leopard 2 tanks. Here's what countries pledged so far (CNN).

У наведених вище прикладах можна простежити ототожнення України з людиною, якій надають допомогу, коли вона її найбільше потребує (приклад 1). Мовним засобом утілення метафори є іменник *support – help or encouragement* (Cambridge Learner’s Dictionary online) (допомога або заохочення). У другому прикладі Україна охарактеризована як цілеспрямована особистість, яка рухається лише вперед для досягнення своїх цілей. Засобом вербалізації метафори виступає фразове дієслово *to move towards – to change from a particular system, activity, etc. to another* (Cambridge Learner’s Dictionary online) (переходити від певної системи, діяльності тощо до іншої). Україна як і людина переживає важкі часи і змушена вирішувати проблеми, з якими вона стикається, щоденно (приклад 3). Проте вона міцно стоїть на ногах не зважаючи на всі труднощі (приклад 4) і терпеливо чекає в черзі на десятки танків, які допоможуть їй боротися в майбутньому і відстоювати свою свободу (приклад 5). Засобами мовної об’єктивації метафори є словосполучення *to have a tough time – to have a challenging period during which one struggles to do or cope with something* (The Free Dictionary) (переживати складний період, під час якого людина намагається щось зробити або впоратися з чимось), дієслово

to stand – to be in a vertical state or to put into a vertical state, especially (of a person) by making the legs straight (перебувати у вертикальному положенні або поставити у вертикальне положення, особливо (людину), розпрямивши ноги) та фраза *to be in line – to be in a group of people standing one behind the other who are waiting for something* (Cambridge Learner’s Dictionary online) (опинитися в групі людей, які стоять один за одним і чекають на щось).

У зв’язку з воєнними діями на території України, які тривають уже протягом року, ми виокремили низку метафоричних моделей, які описують Україну як учасника бойових дій. Метафора УКРАЇНА-АРМІЯ виражена словосполученнями *to improve one’s position on the ground – покращити своє становище на полі битви, to collect tactical and operational improvements – здобути тактичну та бойову перевагу* та предикатом *to arm – озброїти* актуалізуються у наступних прикладах:

Third, Ukraine has improved its position on the ground at a lower cost than Russia. Yes, the fighting along the Svatove-Kreminna line is brutal, but Ukraine has been more judicious than Russia in Bakhmut and has begun to close the noose around Kreminna. In the long-term, Ukraine is collecting marginal tactical and operational improvements that will enable a major strategic-level offensive (MSN UK);

The Pentagon’s plan for arming Ukraine is now believed to be driven more by accountancy and logistics than Russia’s vague warnings of retaliation (The Economist);

The Russian offensives that were supposed to produce large gains timed to the anniversary of the invasion have instead carpeted the Donbas with the bodies of thousands of men who learned too late that, as one French World War I general put it, “fire kills.” And meanwhile, Ukraine is building up a force to use in its own counteroffensive (The Atlantic).

Яскраві приклади ототожнення УКРАЇНИ з ПЕРЕМОЖЦЕМ наведені у наступних дискурсивних фрагментах, вербалізовані предикатом *to win – defeat people you are competing or fighting against* (Collins English Dictionary) (перемогати людей, з якими ви конкуруєте або воюєте):

The mainstream media and the Biden administration insist ad nauseam that Ukraine is winning against Russia (The American Conservative);

Economy Minister Yulia Svyrydenko described the decline in GDP as the biggest in any year since Ukraine won independence from the Soviet Union in 1991, but said the fall was smaller than expected (Zawya);

In September, the collapse of Russian positions around Kharkiv in north-east Ukraine put pay to Russian hopes on an easy victory in the east and also raised hopes that Ukraine could actually win the war – something that at times appeared to surprise Ukrainians as much as everyone else (PoliticsHome).

Метафорична модель УКРАЇНА-БОРЕЦЬ уподібнює її бійцю, який відчайдушно бореться за національне виживання, свободу, демократію, громадянське суспільство та власну територію:

Ukraine is fighting a war for national survival, while Russia is fighting a war of choice (TIME);

Reed said last week that Ukraine is “fighting for the values that we cherish: freedom, democracy, a civil society, opposing autocracy and illegal and unconscionable warfare” (ABC News);

Ukraine is fiercely clinging to territory in the east of the country against renewed Russian assaults. Ukraine is counting on continued Western military aid to repel Russian advances and to launch its own offensives (ABC News).

Мовними засобами, які вербалізують названу метафору, виступають фразове дієслово *to fight for – to fight in support of (something)* (Merriam-Webster's Dictionary) (боротися на підтримку (чогось)) та предикат *to cling – to hold something or someone tightly* (Cambridge Learner's Dictionary online) (міцно тримати щось або когось).

Утіленням об'єктивації метафори УКРАЇНА–ПОРУШНИК, у наступному прикладі: *Russia accuses Ukraine of violating a unilateral ceasefire it didn't agree to* (CNN) є дієслово *to violate*, яке вказує на порушення або дію всупереч закону, угоді, принципу або чомусь, до чого слід ставитися з повагою.

Метафорична дескрипція УКРАЇНА–КОНСПІРАТОР виражена за допомогою атрибута *closed-lipped – not talking or revealing much* (Collins English Dictionary) (не розмовляти і не видавати багато інформації), яка описує Україну як конспіратора інформації, яка стосується проведення воєнних дій:

While Ukraine is generally closed-lipped about battlefield details, the lack of general news in the platform is a surprise. Coverage may rest in the public perception that the M-109 gun platform is boring, old and less exciting than Europe's newer howitzers (Forbes).

Розглянемо дискурсивні фрагменти, де УКРАЇНА постає НАПАДНИКОМ у цій кривавій війні, перехоплюючи ініціативу і завдаючи значних втрат ворогу:

Ukraine is "inflicting extremely tangible losses" on Russian troops in the strategic eastern town of Vuhledar, President Volodymyr Zelensky said in his nightly address on Sunday. The situation in the area is "very difficult," he added (CNN);

It comes as Ukraine is seizing the initiative in the war, driving back Russian forces and claiming a huge toll on Moscow's troops (The Mirror).

Дієслова *to inflict – to force someone to experience something very unpleasant* (Cambridge Learner's Dictionary online) (змусити когось пережити щось дуже неприємне) та *to seize – to take something quickly and keep or hold it* (Cambridge Learner's Dictionary online) (швидко схопити щось і тримати або утримувати його) вважаємо є засобами мовного втілення метафори.

Метафора УКРАЇНА–ПРИЙМАЮЧА СТОРОНА зображена у наступних дискурсивних фрагментах:

Due to the ongoing Russian invasion, last year's winner Ukraine is unable to hold the event so Liverpool is stepping up to play host (Manchester Evening News);

On Wednesday, Ukraine is holding a meeting focusing on human rights violations, prisoners and abducted children. More than 20 ministers are expected to be among the dozens of speakers in the General Assembly starting Wednesday afternoon and continuing ahead of Thursday's vote (ABC News).

Предикат *to hold* у значенні *to have something such as a meeting or an event* (Cambridge Learner's Dictionary online) (провести щось на кшталт зустрічі або заходу) реалізує дану метафоричну дескрипцію, де Україна виступає у ролі хазяїна зустрічей, можливих музичних заходів та подій, де обговорюють порушення прав і свобод людини та територіальної цілісності.

Наведемо низку метафоричних моделей де Україна постає учасником економічних відносин під час воєнного стану:

УКРАЇНА–ВЛАСНИК:

This isn't to say that Ukraine doesn't also possess inherent advantages. One of the most significant is counterintuitive: Ukraine possesses a manpower advantage over the Russians (TIME). Засобом мовної об'єктивації виступає дієслово *to possess – to have or own something* (Cambridge Learner's Dictionary online) (мати або володіти чимось).

УКРАЇНА–ОТРИМУВАЧ:

Zelensky, in a tweet about their exchange, said Ukraine is "waiting" for the first deliveries of aid pledged by Brussels. "We feel support & will win together," he added (SFGATE);

Foreign aid is set to remain of critical importance to Ukraine's financial stability and economy. Government officials have said Ukraine received about \$31 billion in foreign grants and loans in 2022 (Zawya).

Метафорична дескрипція реалізована предикатами *to wait – spend some time doing very little, because you cannot act until that thing happens or that person arrives* (Collins English Dictionary) (витратити певний час, однак зробити при цьому дуже мало, перебуваючи в очікуванні певної події або приходу іншої людини) і *to receive – get something after someone gives it to you or sends it to you* (Collins English Dictionary) (отримати щось після того, як хтось його надіслав або надішле) та іменником *delivery – the act of taking goods, letters, parcels, etc. to people's houses or places of work* (Cambridge Learner's Dictionary online) (доставка товарів, листів, посилок тощо додому або на роботу).

УКРАЇНА–ВИРОБНИК:

Ukraine is a major global grain producer and exporter. Grain exports have fallen sharply since the invasion, with some seaports blocked by Russia, but again accounted for the bulk of the country's exports in 2022 (Zawya).

Мовними втіленнями метафоричної моделі є іменники *producer – a company, country, or person that provides goods* (Cambridge Learner's Dictionary online) (компанія, країна або особа, яка постачає товари); *exporter – a country, firm, or person that sells and sends goods to another country* (Collins English Dictionary) (країна, фірма або особа, яка продає та відправляє товари в іншу країну).

УКРАЇНА – БОРЖНИК:

Ukraine Is Already Paying Us Back. Our investments in Ukrainian democracy are paying off. Now is not the time to pull back (Yahoo News).

Дана метафора вербалізується фразовим дієсловом *to pay back – give an equal sum of money at a later time that you have borrowed or taken from someone* (Collins English Dictionary) (віддати пізніше суму грошей, яку ви позичили або взяли в когось у борг).

Вважаємо доцільним проілюструвати приклад метафори УКРАЇНА–ЧЛЕН СІМ'Ї, оскільки питання входження України в Європейський Союз активно обговорюється в сучасних англійських засобах масової інформації:

Ukraine is "part of our European family" and its people have shown "resolve in defending democracy and freedom, resilience in the face of hardship and dignity when confronted with Russia's crimes", the statement reads (The Guardian). Метафорична дескрипція актуалізується за допомогою іменників *part – some but not all of a thing* (Cambridge Learner's Dictionary online) (частина, але не все), *family – a group of people who are related to each other, especially parents and their children* (Collins English

Dictionary) (група людей, які пов'язані один із одним, особливо батьки та їхні діти) та прикметника *European – of, relating to, or characteristic of Europe or its people* (The dictionary by Merriam-Webster) (про Європу або її народ).

Висновки з дослідження і перспективи подальших пошуків у даному науковому напрямку. Аналіз метафоричних образів України в британських та американських засобах масової інформації дозволив виявити особливості її сприйняття і розуміння в англомовних спільнотах за останні два місяці повномасштабної війни, яка триває уже протягом одного року. УКРАЇНУ ототожнюють з ЛЮДИНОЮ, яка вражає своєю ЦІЛЕСПРЯМОВАНІСТЮ, здатна ПЕРЕЖИВАТИ ВАЖКІ ЧАСИ та наполегливо ЧЕКАЄ У ЧЕРЗІ, щоб отримати бажане. Це – ЛЮДИНА, ЯКА ПОТРЕБУЄ ДОПОМОГИ, проте МІЦНО СТОЇТЬ НА НОГАХ навіть, коли тягар війни душить зсередини і ззовні. УКРАЇНА уособлює АРМІЮ та є сильним БОРЦЕМ за свою свободу і територію. Її асоціюють з ПЕРЕМОЖЦЕМ, оскільки сила волі та безстрашність переконують у її майбутній перемозі у війні. Україна постає в свідомості американців та британців НАПАДНИКОМ та КОНСПІРАТОРОМ, який знає за що бореться та ретельно приховує свої подальші кроки та дії. Її сприймають як ЧЛЕНА ЄВРОПЕЙСЬКОЇ СІМ'І та ПРИЙМАЮЧОЮ СТОРОНОЮ всіх важливих зібрань та політичних, культурних, музичних та економічних подій.

Ми також виокремили такі метафоричні дескрипції УКРАЇНИ як ПОРУШНИК, ВЛАСНИК, ОТРИМУВАЧ, ВИРОБНИК, БОРЖНИК в англомовних мас-медійних продуктах. Перспективи подальшого дослідження полягають у здійсненні порівняльного аналізу метафоричних моделей України в засобах масової інформації на початку повномасштабного вторгнення Росії на територію України та через рік війни.

Література:

- Grady, J. E. Metaphor. In: D. Geeraerts and H. Cuycken, eds. 2010. The Oxford Handbook of Cognitive Linguistics. New York: Oxford University Press, 2010.
- Lakoff G., Johnson M. Metaphors We Live By. Chicago: University of Chicago Press, 1980. 242 p.
- Silvestre-López, A. J. Conceptual metaphor in meditation discourse: An analysis of the spiritual perspective. GEMA Online Journal of Language Studies, 2020. 20 (1). pp. 35–53.
- Антонюк М. О. Метафора та її роль у мовній картині світу. Мовні і концептуальні картини світу: зб. наук. пр. К., 2002. № 7. С. 15–19.
- Cambridge Learner's Dictionary online. URL: <http://dictionary.cambridge.org/ru>.
- Collins English Dictionary. URL: <http://www.collinsdictionary.com>
- The dictionary by Merriam-Webster. URL: <https://www.merriam-webster.com>
- The Free dictionary. URL: <https://www.thefreedictionary.com>
- ABC News. URL: <https://abcnews.go.com/>
- CNN. URL: <https://edition.cnn.com>
- Forbes. URL: <https://forbes.ua>
- Manchester Evening News. URL: <https://www.manchestereveningnews.co.uk>
- MSN UK. URL: <https://www.msn.com/>
- New York Post. URL: <https://nypost.com/>.
- PoliticsHome. URL: <https://www.politicshome.com>
- Rolling Stone. URL: <https://www.rollingstone.com>
- SFGATE (San Francisco Bay Area). URL: <https://www.sfgate.com>
- The American Conservative. URL: <https://www.theamericanconservative.com>
- The Atlantic. URL: <https://www.theatlantic.com/>
- The Economist. URL: <https://www.economist.com>
- The Guardian. URL: <https://www.theguardian.com/international>
- The Mirror. URL: <https://www.mirror.co.uk>
- TIME. URL: <https://time.com/>
- Yahoo News. URL: <https://news.yahoo.com>
- ZAWYA. URL: <https://www.zawya.com/en/mena>

Kovaliuk M., Kovaliuk Yu. Metaphorical images of Ukraine in the British and American mass media (January-February 2023).

Summary. The article is devoted to the description of metaphorical images of Ukraine in the British and American media in January and February 2023. The main way of metaphorical expression of the image is the conceptual metaphor. It shapes social experience. Besides, it determines the way of thinking, perception and reflection of an object in English-speaking cultural communities. The study was conducted within the framework of the theory of conceptual metaphor, according to which the metaphor is structured by two conceptual domains: source and target. The target domain is Ukraine, which is likened to specific physical entities. The study material was based on the British and American online editions of mass media publications, namely ABC News, CNN, Forbes, The Manchester Evening News, MSN UK, The New York Post, Politics Home, Rolling Stone, and SFGATE. A number of metaphorical models that express the individual perception of the image of Ukraine by British and American English speakers within the armed conflict on the territory of Ukraine during the last two months (January-February 2023) have been discovered. These include: UKRAINE IS A PERSON WHO IS BEING HELPED, UKRAINE IS A PURPOSEFUL PERSON, UKRAINE IS A PERSON GOING THROUGH TOUGH TIMES, UKRAINE IS A PERSON STANDING FIRMLY ON THEIR FEET, UKRAINE IS A PERSON WAITING IN A LINE. Metaphorical descriptors such as UKRAINE IS AN ARMY, UKRAINE IS A WINNER, UKRAINE IS A FIGHTER, UKRAINE IS AN INVADER, UKRAINE IS A CONSPIRATOR, and UKRAINE IS AN AGGRESSOR indicate that it is an active participant in the armed conflict and is in a state of war. The metaphor UKRAINE IS A HOST represents its hospitality and organization skills in holding meetings and events. The economic side of the state is embodied by the images of Ukraine as an OWNER, RECIPIENT, PRODUCER and DEBTOR. Ukraine is associated with the European Union, and the metaphorical model UKRAINE IS A FAMILY MEMBER is a vivid example.

Key words: conceptual metaphor, metaphorical image, mass media, target domain, metaphorical description.

Ковалюк О. К.,

кандидат філологічних наук,

доцент кафедри філологічних та природничих дисциплін
Національного авіаційного університету

ВЕРБАЛЬНЕ ВИРАЖЕННЯ НЕРВОВОГО ЗБУДЖЕННЯ, РОЗДРАТУВАННЯ В СТАРОУКРАЇНСЬКИХ ТЕКСТАХ XIV–XVI СТОЛІТЬ

Анотація. Уперше на матеріалі староукраїнських рукописних і друкованих писемних пам'яток XIV–XVI ст. проведено системний аналіз лексем на позначення нервового збудження, роздратування зі спільними коренем *-гнѣв-*. Установлено, що розвиток мовних одиниць на позначення нервового збудження, роздратування бере початок у праслов'янському періоді. Семантичний розвиток слів проходив за узагальненою схемою “конкретне, матеріальне” → “абстрактне, психічне”. Звернення до рукописних і друкованих староукраїнських писемних текстів XIV–XVI ст. дозволило уточнити нижню хронологічну межу фіксації окремих лексичних одиниць. За матеріалами ССУМ XIV–XV, перша фіксація іменника *гнѣвъ* належить до XV ст., хоча, як показує дослідження староукраїнських рукописних і друкованих текстів, він функціонував ще в XIV ст. У процесі встановлення семантичного обсягу лексем зі спільними коренем *-гнѣв-* виявлено випадки семантичного зсуву. Важливе значення відіграло контекстуальне оточення, яке дозволило простежити синтагматичні зв'язки лексем, аналіз яких сприяв більш повній реконструкції семантичного змісту мовних одиниць. Аналіз стилістичних особливостей досліджуваної лексики показав, що давні автори активно використовували тавтологічні конструкції та прийоми ампліфікації. Такі стилістичні фігури, які цілком відповідали стилістичним канонам тогочасної писемної традиції, використовувалися в текстах полемічного та конфесійного спрямування насамперед у випадках, коли необхідно було деталізувати якості кого- або чого-небудь, глибше розкрити певні емоційні процеси, подати їхню всебічну характеристику. Зафіксовано лінгвоодиницю *гнѣво-яростный*, що, за нашими спостереженнями, вживалася лише в полемічних творах І. Вишенського, якого цілком справедливо вважають творцем українського вокабуляра. Досліджувані мовні одиниці, окрім прикметника *гнѣво-яростный*, збереглися в сучасній українській мові. Семантика більшості аналізованих слів зі спільними коренем *-гнѣв-* суттєво не змінилася. Зафіксовано лише звуження лексичних значень, притаманних православно-християнському дискурсу, що пов'язуємо зі зміною світоглядної парадигми сучасних лінгвоносіїв.

Ключові слова: етимологія, лексеми на позначення нервового збудження, лексичне значення, метафоричне перенесення, семантична структура, писемні пам'ятки, українська мова XIV–XVI ст.

Постановка проблеми. Історико-лінгвістичні дослідження лексичного складу староукраїнських текстів XIV–XVI ст. дозволяють виявити закономірності формування і функціонування різноманітних у семантичному відношенні класів слів. Відо-

кремлене існування української мови, з одного боку, і тривале контактування лінгвоносіїв, що проживали на теренах українських земель у складі Великого князівства Литовського, – з іншого, позначилися на розширенні тематичного діапазону тогочасного словника. Лексична система XIV–XVI ст. відбиває високий рівень розвитку наукового знання, про що свідчить наявність великих лексико-семантичних і тематичних угруповань адміністративно-територіальних, юридично-правових, податкових термінів, назв посадових осіб, ремісників, одягу, кольору, продуктів харчування тощо. Зміни в жанровій системі української мови XIV–XVI ст., зокрема поява творів світського призначення, активна мовотворча діяльність провідних постатей того часу, переклад культових релігійних книг живою народною мовою істотно збагатили словниковий фонд української мови XIV–XVI ст. абстрактною лексикою. Невід'ємною складовою масштабного корпусу абстрактних слів є емоційна лексика, зокрема лексеми з коренем *-гнѣв-*, які неодноразово потрапляли у фокус наукових зацікавлень зарубіжних й українських мовознавців. Однак семантична історія слів на позначення нервового збудження, роздратування в староукраїнських текстах XIV–XVI ст. представлена фрагментарно, переважно в аспекті інших лінгвістичних проблем і часових проміжків.

Аналіз останніх досліджень. Із погляду діахронії деякі аспекти семантики, функціонування, жанрово-стильових, словотворчих характеристик окремих лексем із коренем *-гнѣв-* частково розглядалися в працях істориків мови. Г. В. Межжеріна здійснила семантичний аналіз прикметників *гнѣвъливый* та *гнѣвъный* крізь призму концепту “запальність” в східнослов'янській мовній картині XI–XIII ст. [1, с. 166–168]. Досліджуючи українську абстрактну лексику XIV–XVII ст., Л. М. Полюга висвітлив історію формування, особливості словотворення і функціонування, лексико-семантичні та стилістичні характеристики лексем *гнѣвъ*, *гнѣване*, *гнѣвливість* [2, с. 218]. М. О. Демчук дослідила функціональні, сигніфікативні та структурні характеристики генетично слов'янських автохтонних власних імен *Гневашъ*, *Гнівашъ*, *Гнѣва(о)шъ* та ін. в українській антропонімії XIV–XVII ст. [3, с. 162]. Окремі відомості про історію формування назв емоцій висвітлені в академічному виданні “Історія української мови. Лексика і фразеологія”, у якому лексичний матеріал різножанрових писемних пам'яток розглянуто на великому часовому зрізі [4].

Мета статті – простежити семантичну еволюцію, реконструювати семантичну структуру, виявити функціонально-стилістичні особливості лексем із коренем *-гнѣв-*, засвідчених староукраїнськими писемними пам'ятками XIV–XVI ст.

Виклад основного матеріалу. Дослідження староукраїнських пам'яток XIV–XVI ст. засвідчує, що іменник *гнѣвъ* належить до розряду частовживаних мовних одиниць, однак серед науковців досі немає одностайності щодо етимології цього слова. Так, одні дослідники пов'язують лексему *гнѣвъ* зі значенням “гніти (гній)”: псл. **gniti* < **gneitei*, **gnojъ* < **gnojos*; семантичний розвиток такий: “гниль, гній, отрута, отруєна кров > гнів” [ЕСУМ, I, с. 537]. На думку П. О. Селігея, раніше вважали, що причиною роздратування може бути отруєна якимось гниттям кров; “мотивацію можна пояснити й так, що людина відчуває незадоволення через те, що її кров гніє внаслідок отруєння від фізичного ушкодження шкіри” [5, с. 136].

Інші вчені допускають зв'язок з псл. **ognь* “вогонь”, а також із псл. **gněiti* “розпалювати” [ЕСУМ, I, с. 537]. Перенесення найменування могло відбутися за зовнішньою схожістю до процесу горіння, оскільки, коли людина гнівається, розширюються судини, що призводить до почервоніння обличчя та підвищення артеріального тиску, у зв'язку з чим кров буквально “кипить”. Наведемо для підтвердження фразеологізм *дышати огнем*, зафіксований у “Житті Василя Нового”, у якому нервово збудження, роздратування актуалізується безпосередньо через стихію вогню: “от ярости *дышай огнем* немилосердія” [XIV, ЖВН, с. 521]. Впливає така модель метафоричного перенесення: “фізико-хімічний процес” → “найменування емоції”.

У збережених староукраїнських рукописних і друківаних писемних пам'ятках XIV–XVI ст. лексема *гнѣвъ* зі значенням “обурення, гнів” уперше фігурує з XIV ст.: “ни злобою ани которымъ *гнѣмъ*” [*1387, Гр. Пещ., с. 75]. За матеріалами ССУМ XIV–XV, найдавніші приклади вживання лексеми *гнѣвъ* зі значенням “обурення, гнів” датовано XV ст. [ССУМ XIV–XV, I, с. 245]. Зазначену семантику це слово зберігає впродовж досліджуваного періоду. Лексема відзначається високою концентрацією вживання і широким масштабом охопленого матеріалу (юридичні документи, культові релігійні книги, полемічна література тощо), що дозволяє зарахувати її до розряду частовживаних конституентів на позначення емоцій та емоційних станів людини.

Іменник *гнѣвъ* під дією контексту може виявляти здатність до актуалізації оказіонального значення “суперечка, сварка”: “штобы слнце. въ *гнѣвъ* члѣка не зашло” [1489, Чет., арк. 19 зв.].

У процесі студіювання староукраїнських писемних джерел XIV–XVI ст. виявлено, що в XV ст. іменник *гнѣвъ* функціонував зі значенням “покарання, кара (за гріхи)”, що свідчить про полісемантичну структуру цього слова в досліджуваній період. Із такою семантикою згадана лексема вживається в текстах і XV, і XVI ст.: “боуде(т) бо бѣда веліа на земли, и *гнѣвъ* на люде(и) си(х)” [XV, сп. XVI, К. Стр., арк. 149]; “єсть *гнѣвъ* мои на грішники” [XVI, Бук. ІФ, с. 45]; “и кто ва(м) оуказаль бѣжати w(т) боу(д)щаго *гнѣва*” [1556–1561, ПС, с. 144]. Цілком закономірно, що лексичне значення “покарання, кара (за гріхи)” актуалізується в слові *гнѣвъ* у текстах передусім релігійного змісту.

Визначення найістотніших конотацій досліджуваної лексичної одиниці вимагає аналізу фактів її сполучуваності. Так, скажімо, поява прикметника *Божий* поряд з іменником *гнѣвъ* сприяє конкретизації значення цього словосполучення до “Божа кара”: “блажаших злобу *гнѣвъ божій* побіет” [80–90 рр. XVI, Скарга, с. 83]; “уготован бо сосуд *гнѣва божия* на вашу землю пролитися” [1599–1600, Виш. Кн., с. 7].

Усталене словосполучення *гнѣвъ божий* І. Вишенський розширює за рахунок іменника *судь*: “избѣжиши *гнѣва и суда божия* за тоє твоє ругание и смѣяне” [1599–1600, Виш. Кн., с. 25]. У писемних джерелах кін XVI ст. зрідка фігурував синонімічний варіант *гнѣвъ господній*: “кубок *господнего гнѣва*” [80–90 рр. XVI, Скарга, с. 75].

Іменник *гнѣвъ* із прикметником *вѣчный* семантизує “гнів вищих, природних сил”, що підтверджує текстовий матеріал: “яростію *гнѣва вѣчного* стѣрється” [80–90 рр. XVI, Скарга, с. 71]. Така природа емоційного стану роздратування могла бути зумовлена потрактуванням гніву як правосуддя.

Упродовж досліджуваного періоду в аналізованих контекстах траплялося вживання поряд з лексемою *гнѣвъ* близьких за значенням слів *васнь*, *ярость*, що істотно підсилює семантичну та емоційну виразність твору: “тлаголемаго *гнѣва и ярости*” [XIV, ЖВН, с. 520]; “исполняются *гнѣва и ярости*” [1599–1600, Виш. Кн., с. 80]; “маючи, дѣ(и), на мене з да(в)ных часо(в) *гни(в) и васнь*” [*1583, АЖМУ, с. 45]. Поєднання лексем *гнѣвъ* та *ярость* відзначається найбільшою частотою вживання. На думку Г. І. Лисої, “такі сполучення у книжно-писемних пам'ятках уживалися як готові, відтворювані формули, які співіснували в однотипних текстах – творах, подібних за мотивацією, функціями і змістом <...> переходячи з тексту до тексту за традицією” [6, с. 221]. Окрім того, парне словосполучення могло розширюватися за рахунок інших іменних компонентів, не завжди синонімічних, що свідчить про активну мовотворчу діяльність давніх авторів: “вложѣм ѿ себе ... *злоби. гнѣвъ и ненависть*” [1489, Чет., арк. 19 зв.]; “от *зависти. гнѣва и вражды*” [1599–1600, Виш. Кн., с. 90]. У староукраїнських писемних пам'ятках XIV–XVI ст. накопичення абстрактних слів було доволі розповсюдженою стилістичною фігурою і увиразнювало емоційне поле творів.

Семантична історія досліджуваного слова репрезентує цікаві трансформації впродовж його історичного розвитку: у давньоруський період значення “покарання, кара” було лише відтінком у семантичній структурі іменника *гнѣвъ*, у староукраїнських писемних пам'ятках XIV–XVI ст. номінатив, окрім позначення нервового збудження і роздратування, продовжує семантизувати “покарання за гріхи”, а СЛУМ XVI – п. пол. XVII подає його як одне з окремих лексичних значень реєстрової одиниці *гнѣвъ* [СЛУМ XVI – п. пол. XVII, 6, с. 235]. Натомість на сучасному етапі розвитку української мови лексема *гнів* функціонує як моносемічне слово зі значенням “почуття сильного обурення; стан нервового збудження, роздратування” [СУМ, II, с. 94], що свідчить про ущільнення семантичної структури аналізованого номінатива в процесі його унормування.

У корпусі староукраїнських писемних пам'яток XIV–XVI ст. виявлено сім спільнокоренових лексем на позначення нервового збудження, роздратування: *гнѣвати(са)*, *розгнѣвати(са)*, *прогнѣватиса*, *розгнѣвати*, *прогнѣвати*, *гнѣвливий*, *гнѣвояростный*.

Дієслово *гнѣватиса* (*гнѣвати(ся)*) зі значенням “відчувати гнів, роздратування; сердитися” функціонувало в текстах із XV ст.: “пр(о)ркѣ глѣть. *гнѣваѣтсѣ* согрешаєтє” [1489, Чет., арк. 19–19 зв.]; “а о(н) не *гнѣваѣтсѣ*” [1587, КЦН, с. 26].

Похідна лексема *розгнѣвати(са)* зі значенням “піддатися гніву, роздратуванню; розсердитися” зафіксована ще наприкінці XIV ст. у літописних текстах і зберегла своє номінативне значення до кін. XVI ст.: “и слыша црь то *ра(з)гнѣвавсѣ*” [XV,

сп. XVI, К. Стр., арк. 50]; “и *розгнѣвальса* господарь его даль его моучителе(м) доколе бы заплатити долгъ свои” [1556–1561, ПС, с. 174].

На відміну від дієслова *розгнѣвати(са)*, яке стабільно вживається впродовж досліджуваного періоду, лексема *розгнѣвати* не належить до частовживаних лінгвоодиноць цього часу. Зі значенням “викликати гнів; розсердити” слово *розгнѣвати* збережено в текстах XV ст.: “переступивши и зломивши былъ на противу намъ и на *розгнѣвалъ*” [*1433, Роз. Гр., I, с. 121].

У писемних пам’ятках XV ст. засвідчене дієслово *прогнѣватиса* із семантикою “виявити гнів, роздратування”: “и *прогнѣваса* госпо(д) его” [XV, сп. XVI, К. Стр., арк. 44]. Наприкінці цього ж століття реєструємо слово *прогнѣвати* – лексичний дублет дієслова *розгнѣвати*: “тогда есте благочестие страшили, во вѣрѣ онеможили и поболѣли и ереси породили, и в него ж крестихомся *прогнѣвали*” [1599–1600, Виш. Кн., с. 23].

У поодиноких випадках у староукраїнських писемних пам’ятках XV–XVI ст. уживається прикметник *гнѣвливыи*. Так, наприклад, лексема *гнѣвливыи* зі значенням “схильний до гніву” вживається з кін. XV ст.: “прото(ж) бра(т) не боу(д)мо *гнѣвливі* але боу(д)мо мл(с)тїви” [1489, Чет., арк. 19 зв.]; “вѣдальє(м) иже есь члѣкъ *гнѣвливыи*” [1556–1561, ПС, с. 188]. Звертаємо увагу на те, що укладачі ССУМ XIV–XV реєструє слово *гнѣвливыи* подають як відповідник стп. *gniewliwy* [ССУМ XIV–XV, I, с. 245].

У текстах досліджуваного періоду зафіксовано композит *гнѣвояростный*, який, очевидно, виник унаслідок семантичної конденсації окремих компонентів усталеної синтагми *гнѣвъ и ярость*. Цей прикметник зі значенням “жорстокий, лютий” ужито лише один раз у “Книжці” І. Вишенського: “и уляже от диавола збуренных *гнѣвояростных* сердец турских” [1599–1600, Виш. Кн., с. 125]. Лексема *гнѣвояростный* позначає нервові збудження, роздратування, які проявляються інтенсивніше, ніж відповідні емоції, виражені розглянутими мовними одиницями. На переконання В. М. Русанівського, “як письменник І. Вишенський був сміливим у поводженні з мовою. Він не зупинявся перед творенням власних слів за зразком існуючих” [7, с. 82]. Водночас “твори І. Вишенського і за його життя, і після смерті читали, переписували, поширювали. Так що його вплив на суспільно-релігійне життя, а отже, й на літературну мову, був безперечним” [7, с. 86].

Висновки та перспективи дослідження. Отже, системний аналіз лексем на позначення нервового збудження, роздратування зі спільними коренем *-гнѣв-* здійснено на матеріалі збережених староукраїнських рукописних і друкованих писемних пам’яток XIV–XVI ст. Слова *гнѣвъ, гнѣвати(са), розгнѣвати(са), прогнѣватиса, розгнѣвати, прогнѣвати, гнѣвливыи, гнѣвояростный* зводяться до праслов’янських коренів. Що стосується хронологічних характеристик, то встановлено, що мовні одиниці *гнѣвъ* і *розгнѣвати(са)* функціонують у староукраїнських пам’ятках із XIV ст., *гнѣвати(са), розгнѣвати, прогнѣватиса, прогнѣвати, гнѣвливыи* – з XV ст., *гнѣвояростный* – з XVI ст. Семантичний розвиток слів проходив за узагальненою схемою “конкретне, матеріальне” → “абстрактне, психічне”. Розвиток семантики на позначення нервового збудження, роздратування відбувся за такою моделлю метафоричного перенесення: “фізико-хімічний процес” → “найменування емоції”. Упродовж історичного становлення української мови семантика більшості

аналізованих слів суттєво не змінилася, якщо не враховувати певних фонетико-орфографічних модифікацій і семантичних звужень, втрати значень, притаманних православно-християнському дискурсу. Зі словникового фонду української мови вибула така лексема, як *гнѣвояростный*.

Результати дослідження свідчать про те, що лексика на позначення нервового збудження, роздратування є органічною складовою писемних пам’яток XIV–XVI ст. Реконструкція лексико-семантичного поля “емоції та емоційні стани людини” на основі староукраїнських джерел XIV–XVI ст. дає цінний матеріал з історії мови давнього періоду й розкриває нові перспективи для дослідження мовної свідомості людей того часу.

Список умовних скорочень:

АЖМУ – Актова книга Житомирського міського уряду кінця XVI століття (1582–1588 pp.) / підгот. до вид. М. К. Бойчук. Київ : Наукова думка, 1965. 192 с. (Пам’ятки української мови XVI ст. Серія актових документів і грамот).

Букв. ІФ – Буквар Івана Федорова / ред. Й. Й. Брояк. Київ : Дніпро, 1975. арк. 24–25 (ненумеровані).

Виш. Кн. – Вишенський І. Книжка. *Сочинения* / підгот. текста, ст. і комент. І. П. Еремина. Москва ; Ленинград, 1955. С. 7–129.

Гр. Пеш. – Грамоти XIV ст. / упоряд., вступ. ст., комент. і словн. покажч. М. М. Пещак. Київ : Наукова думка, 1974. 256 с. (Пам’ятки української мови).

ЕСУМ – Етимологічний словник української мови : у 7 т. / редкол.: О. С. Мельничук (голов. ред.) та ін. Київ : Наукова думка, 1982. Т. I : А–Г. 632 с.

ЖВН – Житіє Василя Нового. *Хрестоматія давньої української літератури*. Київ, 1952. С. 516–522.

К. Стр. – Кам’яно-Струмиловське Євангеліє 1411 року в списку XVI ст. // Інститут рукопису Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського. Ф. 301. № 44 л. 210 арк.

КЦН – Смотрицький Г. Ключ царства небесного / НАН України ; підгот. до вид. В. В. Німчук, В. М. Мойсієнко. Житомир : Полісся, 2005. 121 с. (Пам’ятки української мови XVI ст. Серія публіцистичної та полемічної літератури).

ПС – Пересопницьке Євангеліє 1556–1561 : дослідження, транслітерованій текст, словопоказчик / НАН України, Національна бібліотека України ім. В. І. Вернадського, Інститут української мови, Український мовно-інформаційний фонд ; редкол.: О. С. Онищенко (голова) ; підгот.: І. П. Чепіга, Л. А. Гнатенко. Київ, 2001. 703 с.

Роз. Гр. – Розов В. Українські грамоти. Київ : Українська Академія Наук, 1928. Т. 1 : XIV в. і перша половина XV в. 262 с.

Скарга – Скарга нищих до бога. *Українська поезія: кінець XVI – початок XVII ст.* / упоряд. В. П. Колосова, В. І. Крекоть. Київ : Наукова думка, 1978. С. 71–88.

СЛУМ XVI – п. пол. XVII – Словник української мови XVI – першої половини XVII ст. : у 28 вип. / НАН України, Інститут українознавства ім. І. Крип’якевича ; ред. Д. Гринчишин, Л. Полюга. Львів, 1999. Вип. 6 : В–Г. 256 с.

ССУМ XIV–XV – Словник староукраїнської мови XIV–XV ст. : в 2 т. / редкол.: Л. Л. Гумецька та ін. Київ : Наукова думка, 1977. Т. I : А–М. 630 с.

СУМ – Словник української мови : в 11 т. / АН УРСР, Інститут мовознавства ; за ред. І. К. Білодіда. Київ : Наукова думка, 1971. Т. II : Г–Ж. 550 с.

Чет. – Четья Мінея 1489 р. / Інститут рукопису Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського. Ф. 301. 415 арк.

Література:

1. Межжеріна Г. В. Людина в мовній картині світу часів Київської Русі : монографія. Київ : Вид. центр КНЛУ, 2006. 448 с.
2. Полнога Л. М. Українська абстрактна лексика XIV–XVII ст. Київ : Наукова думка, 1991. 240 с.
3. Демчук М. О. Слов'янські автохтонні особові власні імена в побуті українців XIV–XVII ст. Київ : Наукова думка, 1988. 172 с.
4. Історія української мови: лексика і фразеологія / відп. ред. В. М. Русанівський. Київ : Наукова думка, 1983. 744 с.
5. Селігей П. О. Внутрішня форма назв емоцій в українській мові : дис. ... канд. філол. наук : 10.02.01. Київ, 2001. 231 с.
6. Лиса Г. І. Формули-синтагми в українських і російських середньовічних житіях. *Проблеми зіставної семантики*. 2013. Вип. 11. С. 221–226.
7. Русанівський В. М. Історія української літературної мови. Київ : АртЕк, 2002. 424 с.

Kovaliuk O. Verbal expression of nervous excitement and irritation in Old Ukrainian texts of the XIV–XVI centuries

Summary. The systematic analysis of lexemes denoting nervous excitement and irritation with the common root -гнѣв- is conducted for the first time on the basis of ancient Ukrainian manuscripts and printed written monuments of the XIV–XVI centuries. It has been found that the development of the linguistic units that denote nervous excitement and irritation goes back to the Proto-Slavic period. The generalized scheme of “specific, material” → “abstract, mental” was followed in the semantic development of words. The lower chronological limit of the fixation of certain lexical units was clarified using manuscripts and printed Old Ukrainian

texts of the XIV–XVI centuries. According to the materials of the Dictionary of the Old Ukrainian Language of the XIV–XVI centuries, the first fixation of the noun гнѣвъ dates back to the XV century, although the study of Old Ukrainian manuscripts and printed texts shows that it functioned already in the XIV century. Cases of semantic shift were revealed in the process of determining the semantic scope of lexemes with common roots -гнѣв-. The contextual environment played an important role, allowing us to trace the syntagmatic relations of the lexemes, analyzing which contributed to a more complete reconstruction of the semantic content of the linguistic units. The analysis of the stylistic features of the studied vocabulary has shown that the ancient authors actively used tautological constructions and amplification techniques. Such stylistic figures, which were fully in line with the stylistic canons of the writing tradition of the time, were used in polemical and confessional texts primarily in cases where it was necessary to describe the qualities of someone or something in detail, to reveal certain emotional processes in greater depth, and to present their comprehensive characterization. The linguistic unit гнѣвояростный, which, according to our observations, was used only in the polemical works of I. Vyshensky, is rightly considered the creator of the Ukrainian vocabulary. In the modern Ukrainian language, the studied linguistic units have been preserved, except for the adjective гнѣвояростный. Most of analyzed words with common root -гнѣв- did not undergo any semantic changes. Only a narrowing of lexical meanings inherent in Orthodox Christian discourse has been recorded, which is obviously due to a change in the worldview paradigm of modern language speakers.

Key words: etymology, lexemes denoting nervous excitement, lexical meaning, metaphorical transfer, semantic structure, written monuments, Ukrainian language of the XIV–XVI centuries.

*Кокнова Т. А.,**доктор педагогічних наук,**професор кафедри романо-германської філології**ДЗ «Луганський національний університет імені Тараса Шевченка»**Бледнова О. Г.,**старший викладач кафедри романо-германської філології**ДЗ «Луганський національний університет імені Тараса Шевченка»**Овчарова Л. А.,**викладач кафедри романо-германської філології, аспірант**ДЗ «Луганський національний університет імені Тараса Шевченка»*

КЛАСИФІКАЦІЯ МОВЛЕННЄВИХ КЛІШЕ В СУЧАСНІЙ ЛІНГВІСТИЧНІЙ ТЕОРІЇ (НА ПРИКЛАДІ ЄВРОПЕЙСЬКИХ МОВ)

Анотація. Статтю присвячено обґрунтуванню класифікації мовленнєвих кліше в сучасній лінгвістичній теорії із урахуванням специфіки європейських мов. Враховано, що у сучасній лінгвістиці мова виконує поліфункційну функцію за допомогою емоційного, емоційно-оцінного, естетичного, спонукального, експресивного та контактного компонентів. Кліше у спілкуванні несуть метакомунікативну функцію, яка починає, підтримує та припиняє розмову. Визначенні, обґрунтування та використання класифікацій у контексті вивчення мовленнєвих кліше вбачається актуальною і багатоаспектною проблемою. У дослідженні проаналізовано та зіставлено різні підходи до виділення класів мовленнєвих кліше у різних мовах за ситуативною ознакою, виокремлюємо найпоширеніші з них, тобто ті класи, що виділяє більшість дослідників. У процесі аналізу визначена класифікація дає можливість зробити аналіз мовленнєвих кліше на базі сучасних європейських мов, а саме англійській, німецькій та французькій. У процесі дослідження, визначено специфічність мовленнєвих кліше, їх варіативність та функційність, які були враховані у процесі класифікації. Враховано та охарактеризовано своєрідність мовленнєвих кліше з їх позиції метакомунікативної орієнтованості. Враховано, що функціонування мовних кліше в комунікативних актах має бути врахована їх фазова закріпленість. На основі цієї функційної ознаки були розглянуті кліше: ініціалізації мовного контакту; підтримки мовного контакту та розмикання мовного контакту. Уточнено розподіл метакомунікативних мовних кліше з позиції їх інформативності, де основними елементами якої є диктум (основний зміст висловлювання, інформація про об'єкт) і модус (вираз суб'єктом модальності, відношення суб'єкта до змісту). Розподіл видів кліше також було здійснено з позиції ситуаційно-дійсничної ознаки кліше, яка під розуміє, що кліше реалізують у комунікативних актах указівку на ситуацію, яка, своєю чергою, залежить від мети комунікації.

Ключові слова: мовленнєві кліше, європейські мови, класифікація, метакомунікація, сучасна лінгвістика, мовознавство.

Постановка проблеми. Вивченню мовленнєвих кліше в європейських мовах з позицій прагмалінгвістики та теорії мовних актів присвячено численні наукові дослідження.

В основі прийнятого в роботі підходу лежить розуміння того, що багато кліше, будучи ситуативними дейктиками, у мовному спілкуванні виконують метакомунікативну функцію, тобто забезпечують безперервність та ефективність спілкування на кожному його етапі – ініціалізації, підтримки та розмикання мовного контакту.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Наукові розвідки репрезентують багато спільного та відмінного між мовленнєвими кліше та іншими лінгвістичними поняттями. Так, наші попередні напрацювання дозволяють дійти висновку, що мовленнєві кліше належать до сфери фразеологічних одиниць [1; 2]. Відтворення мовленнєвих кліше має соціально детермінований, соціально необхідний характер, тобто кліше завжди використовують у тих ситуаціях, за якими вони закріплені цим соціумом [3]. Ситуативний характер, тобто регулярність появи мовленнєвих кліше у певних мовних ситуаціях, що повторюються, є важливою ознакою цих одиниць [4]. Мовленнєві кліше настільки пов'язані із ситуацією, що їх можна назвати її знаком [5]. Знаковий характер кліше свідчить про тісний зв'язок цих одиниць з дейксисом, у зв'язку з чим мовні кліше можна визначати/характеризувати як міжнародні дейктичні мовні одиниці, що допомагають організувати діалогічний простір відповідно до ситуації спілкування [6]. Отже, **метою статті** є аналіз наявних у лінгвістиці класифікацій; виокремлення тієї класифікації, що стане найбільш вдалою в контексті аналізу європейських мов (на прикладі англійської, німецької, французької та іспанської).

Виклад основного матеріалу. У сучасній лінгвістиці мова виконує поліфункційну функцію за допомогою емоційного, емоційно-оцінного, естетичного, спонукального, експресивного та контактного компонентів, а кліше у спілкуванні несуть метакомунікативну функцію, яка починає, підтримує та припиняє розмову. Така функція тісно пов'язана з реалізацією в мові прагматичних принципів кооперації та ввічливості на всіх етапах комунікації: етап установлення контакту (привернення уваги з повідомленням, ідентифікація адресанта та адресата, досягнення згоди комунікантів в оцінці партнера й ситуації спілкування); етап підтримання мовного контакту (зміна мовних кроків).

Зважаючи на визначену специфічність мовленнєвих кліше, їх варіативність та функційність, ми проаналізували наявні класифікації та охарактеризували їх з позиції метакомунікативної орієнтованості. Проаналізувавши та зіставивши різні підходи до виділення класів за ситуативною ознакою, виокремлюємо найпоширеніші з них, тобто ті класи, що виділяє більшість дослідників: кліше-звернення, з якими співрозмовники звертаються один до одного (*Anna, Mr. Brown, Ladies and gentlemen!*(англ.); *Kurt, Herr Brendel, Sehr geehrte Damen und Herren* (нім.); *Cécile, Monsieur Guery, Mesdames et messieurs!* (фр.)), привернення уваги, які в більшості випадків допомагають незнайомим людям привертати увагу до своїх проблем (*Excuse me!*; *Entschuldigung!* (нім.); *Excusez-moi!* (фр.)); прощання, які допомагають, розмовляючи, розмикати контакт (*Good-bye!*; *So long!*; *Bis bald!*; *Tschüs!* (нім.); *Adieu! Au revoir!* (фр.)); знайомства, що служать для представлення незнайомих людей один одному (*Meet my friend, Dr M.; Ich würde dir meinen Freund Max vorstellen.* (нім.); *Voici mon ami, Emmanuel* (фр.)), привітання, які вживаються в урочистих випадках, часто для підбадьорення слухача (*Many happy returns (of the day)!*; *Viel Spaß!* (нім.); *Joyeux anniversaire! Meilleurs vœux!* (фр.)), і побажання, з яких висловлює той, хто говорить, думка бажаності здійснення будь-якої події (*All the best!*; *Alles Gute!* (нім.); *Tous les meilleurs !* (фр.)); співрозмовнику з проханням з'явитися кудись, узяти участь у чомусь (*How/What about...?*; *Was hältst du von ...* (нім.); *Que diriez-vous...? Qu'en est-il de...?* (фр.)) і пропозиції, що служать для висловлювання думок про щось як про можливе; представити щось для обговорення як можливе (*How about ... , I think we should...?*); *Wie findest du, wenn ... , Ich glaube, wir müssen ...* (нім.); *Pourquoi pas... Je pense que nous devrions... (фр.)*); вираження подяки, що означає почуття вдячності до кого-небудь за надані добро, увагу, послугу (*Thank you ever so much, A thousand thanks; Vielen herzlichen Dank!* (нім.); *Merci beaucoup, Mille mercis* (фр.)), прохання, тобто звернення того, хто говорить, до слухача, закликає задовольнити потреби, бажання першого (*Be so kind as to... ; Sei bitte nett und ...* (нім.); *Avoir l'amabilité de... (фр.)*), вибачення, що є висловлюваннями жалю з приводу занепокоєння, що завдає співрозмовнику незручності (*I beg your pardon, Forgive me; Ich bitte um Entschuldigung!* (нім.); *Je vous demande pardon, Pardonnez-moi* (фр.)), згоди або незгоди комунікантів, що повідомляють про різні позиції або ті, які збігаються, з обговорюваної проблеми (*I fully agree, Settled! I refuse point blank, I couldn't agree more, You've got a point, but... ; Da stimme ich völlig zu!* (нім.); *Je suis entièrement d'accord, Régulé ! Je refuse catégoriquement, Je suis totalement d'accord, Vous avez raison, mais... (фр.)*), твердості у своїй позиції або, навпаки, сумнів того, хто говорить (*I thought as much; Da bin ich ganz deiner Meinung!* (нім.); *Je m'en doutais* (фр.)), схвалення та несхвалення, за допомогою яких промовець визнає що-небудь хорошим або поганим, правильним або неправильним, припустимим або неприпустимим (*Without thought fail, Nothing doing; Tja, da kann man nichts machen!* (нім.); *Sans faute, Rien à faire* (фр.)), фрази, які повідомляють співрозмовнику про особливий емоційний стан промовця (*I say*), за допомогою яких співрозмовники високо оцінюють знання, вчинки один одного (*Good for you, Keep up your spiriuis; Gut gemacht! Gute Arbeit!* (нім.); *Von pour vous, Gardez votre spire* (фр.)), утіхи, що служать для заспокоєння співрозмовника чимось радісним або полегшення горя, страждань (*Take it easy; Mach*

dir keine Sorgen! (нім.); *Allez-y doucement* (фр.)), і співчуття, що виражають чуйне, співчутливе ставлення того, хто говорить, до переживань, нещастя інших (*Pour thing!*; *Du, Armer!* (нім.); *Le pauvre!* (фр.)), поради, повчання, вказівки (*Take your time; Nimm dir Zeit!* (нім.); *Prenez votre temps* (фр.)), а також розмовні формули загального характеру, завдяки яким досягається когезія в розмові (*If you ask me, Strictly speaking, In case*), та слова-паразити (*Well, Simply / Just, So to say; Na, gut; also* (нім.); *Eh bien, Juste, Pour ainsi dire* (фр.)).

Крім згаданих вище класів, О. Ядловська виділяє також розмовні формули, що виражають призначення зустрічі, за допомогою яких співрозмовники домовляються про місце та час наступного їхнього мовного контакту, перевагу або його відсутність, байдужість, що свідчать про відсутність будь-якої переваги в розмовника, задоволення або незадоволення, що свідчать про те, наскільки співрозмовник незадоволений, розчарований, занепокоєний тощо [6]. Учені виділяють розмовні кліше, за допомогою яких можна висловити думку (*In my opinion; Meiner Meinung nach* (нім.); *À mon avis* (фр.)), а також кліше, що виражають зміну думки (*On second thoughts, I'm not sure about; Ich bin mir nicht sicher, ich zweifle daran* (нім.); *À la réflexion, Je ne suis pas sûre de... (фр.)*), зустріч-виклик (*It wouldn't work in practice, Prove it!*; *Bestätige das!* (нім.); *Ça ne fonctionnerait pas, Prouvez-le!* (фр.)), оцінювання (*Let's look at this in stages, Lassen wir uns die wichtigsten Teile nacheinander betrachten* (нім.); *Voyons cela par étapes* (фр.)), критику (*I think you are missing the point; ich glaube, du irrst dich* (нім.); *Je crois que vous ne comprenez pas* (фр.)), рекомендацію (*The main priority is ..., We need to consider; Der Hauptvorteil hier ist... (нім.); La principale priorité est..., Nous devons examiner* (фр.)), питання (*Where do you draw the line on...? ; Was machst du den da?* (нім.); *Où tirez-vous la ligne sur...? (фр.)*), висновок (*So far, so good*), можливість (*That's bound to fail / succeed*), наслідок (*If you / we did that, it might work; Wenn du das machst, dann schaffst du das!*(нім.); *Si nous faisons cela, cela pourrait fonctionner* (фр.)), пошук рішень проблеми (*How about ...? Have you considered...?; Was wäre, wenn ... (нім.); Pourquoi pas... Avez-vous envisagé...? (фр.)*), проведення презентації (*First of all, ... Secondly, ... Then...; Vor allem (нім.); Tout d'abord,... Deuxièmement,... Puis/Alors... (фр.)*), узагальнення (*Generally speaking ..., On the whole..., As a rule...; Im Großen und Ganzen, in der Regel* (нім.); *En général..., Dans l'ensemble..., En règle générale... (фр.)*), логічне виділення (*What's more..., That proves my point; Es sei erwähnt... (нім.); De plus..., Ça prouve que j'ai raison* (фр.)), пояснення (*My point is that ..., What I really meant is...*). На думку Н. Вишневської, останні чотири класи становлять той клас розмовних кліше, які інші дослідники називають «загальними розмовними формулами», що використовуються в процесі комунікації задля досягнення логічності, плавності викладу, виділяють в окремі групи кліше, що виражають сумнів [7] (*It's too awful for words! Come off it!*; *Lass das! Vergiss das!* (нім.); *C'est trop horrible pour des mots! Arrêtez votre char!* (фр.)) і роздратування (*It's the last straw; es reicht! Das geht zu weit!* (нім.); *C'est quand même un comble* (фр.)), і, своєю чергою, виділяються метакомунікативні кліше вітання (*How do you do?; Wie geht es?* (нім.); *Comment allez-vous ?* (фр.)), попередження (*Look sharp; Sei vorsichtig!* (нім.); *Ouvrez l'œil !* (фр.)) та загрози (*I'll give it hot to seem very much like you; Das wird noch Folgen haben!*(нім.); *Cela ne sera pas sans conséquences* (фр.)).

Аналіз цих класифікацій показує, що в дослідників мовних кліше немає єдиної позиції щодо виділення класів на основі ситуативної ознаки, оскільки виділені одним лінгвістом класи мовних кліше перетинаються із класами кліше, виділеними іншими вченими. У цих класифікаціях кліше на позначення висловлювання, наслідку, узагальнення, уточнення, пояснення, логічного виділення думки та її зміни, проведення презентацій відповідають виділеним деякими дослідниками так звані «загальні» кліше. Кліше пошуку вирішення проблем, обговорення планів – це, по суті, кліше висловлювання пропозиції. Кліше висловлювання недовіри семантично близькі кліше висловлення сумніву, вагання – невпевненості; критика є різновидом незгоди.

Крім перерахованих вище підходів до класифікації кліше, існує ще один, запропонований Н. Вишневською, яка називає кліше «ситуативними висловлюваннями», для яких характерні «стилість, простота синтаксичного шикуння, наявність вказівних елементів, що пов'язують їх із ситуацією спілкування, тісний зв'язок з мімікою, жестами, позами» [7]. Дослідниця у своїй класифікації поділяє всі ситуативні висловлювання на: 1) сильно клішовані формули мовного етикету; у своєму прямому значенні, 2) проміжні явища між першим і другим типом, що володіють ідіоматизованим значенням і співвідносні з фразеологічними поєднаннями, що традиційно виділяються. Вчена називає всі перераховані вище ситуативні висловлювання «мовними діями», що практично ідентично мовним формулам, причому друга група, на її думку, якраз і складається із кліше і штампів, про які вже йшлося вище. В основу своєї класифікації науковця кладуть тематичну та функційну ознаки, що раніше в лінгвістиці не робилося. Вона виділяє такі мовні дії: 1) інформувальні (повідомлення, обіцянка, згода, повна згода, неповна згода, відмова / заперечення, невдоволення); 2) спонукальні (прохання, підбадьорення, спроби заспокоїти, указівка, вимога, наказ, запрошення, запрошення до столу, пропозиція, порада, рекомендація, попередження / застереження, попередження, заборона, докір), 3) оцінно-модальні (участь / співчуття, підбадьорення, полегшення, радість / захоплення, подив, сумнів, розчарування, схвалення / похвала, обурення / гнів, несхвалення / відмова); 4) контактні (вітання та репліки, що йдуть за ним, у контакт – питання про стан справ для встановлення контакту, можливі відповіді на питання про стан справ, установа контакту при телефонній розмові, звернення письмові та усні, подання / знайомство та можливі відповіді в подібних умовах, прояв інтересу, прощання (побажання при прощанні, форми) прощання в письмовій формі), подяка, вибачення, тости, співчуття); 5) метакомунікативні (вступ у розмову, активізація промови співрозмовника, сигнали підтвердження мовного контакту з боку службовця, сигнали підтвердження мовного контакту з боку мовця, вступні репліки, відмова у праві висловлювання, ухиляння від відповіді, заперечення, уточнення). У ній ураховано всі плюси тематичної класифікації, а функційна ознака, покладена в основу цієї типології, говорить про досить серйозний і достовірний підхід лінгвістів до досліджуваної проблеми.

Запропонована ними класифікація, на наш погляд, досить обґрунтована і практично застосовна при описі номенклатури мовних кліше в різних мовах. Крім очевидних позитивних моментів запропонованої типології кліше, не можна не відзначити деякі її недоліки: мовна дія підбадьорення віднесена і до

спонукальних, і до оцінно-модальних мовних дій, деякі з них досить синонімічні, їхні обсяги явно перепікаються, як, наприклад, мовні дії вступу в розмову та встановлення контакту.

Перейдемо до аналізу класифікацій, пов'язаних із природою метакомунікативності (фазова закріпленість кліше, особлива інформативність, ситуативна дійсність (пов'язаність) та діалогічність), яку ми візьмемо за основу для класифікації виділених нами кліше. Важливим для дослідження функціонування кліше в комунікативних актах, безсумнівно, є фазова закріпленість метакомунікативних мовних кліше. На основі цієї функційної ознаки ми розрізняємо такі кліше: ініціалізації мовного контакту; підтримки мовного контакту та розмикання мовного контакту.

Наступний критерій, на основі якого можливий подальший розподіл метакомунікативних мовних кліше, – інформативність. Ця ознака заснована на поданні будь-якого висловлювання як структури, основними елементами якої є диктум і модус. Диктум висловлювання – основний зміст висловлювання, інформація про об'єкт. Модус визначається як вираз суб'єктом модальності, відношення суб'єкта до змісту. Модальність відіграє значну роль щодо диктуму. А. Хаберер вважає, що при виявленні сенсу будь-якого висловлювання необхідно звертати увагу на модальність цього висловлювання, оскільки модальність є вираз цільової інтенції висловлювання. Модус та диктум доповнюють один одного у висловлюванні. Говорячи про реакцію на відповідь слухача, А. Хаберер указує, що вона може бути спрямована або на модус, або на диктум, але ніколи не на те й те разом узяті. У відповідь реакції, таким чином, він умовно ділить на два типи: диктальні (реакції «по суті справи») і модальні – реакції на ставлення того, хто говорить, до теми. Це уявлення про диктальні та модальні репліки діалогу одержало подальший розвиток у дослідженнях діалогічного мовлення.

Н. Романюк пропонує виділити такі типи інформації: логічний (інформативно-комунікативний), емоційно-афективний (афективно-комунікативний) та вольовий (реляційно-комунікативний) [8]. На основі цих типів інформації Н. Тситсановиц класифікує комунікативні ситуації [9]. Вважаємо, що це уявлення про логічний, емоційно-афективний і вольовий види інформації може поширюватися і на класифікацію кліше для виявлення їх підкласів. При використанні тих чи тих кліше в комунікативних актах ми неминуче привносимо в мовну ситуацію ту диктальну та модальну інформацію, яку містять кліше.

У категорії модальності розрізняються спонукальний та оцінний складники. Отже, у межах метакомунікативних кліше можна виділити: диктальні кліше, у яких переважає фактуальна інформація про ситуацію; спонукально-модальні кліше, що повідомляють про бажання одного співрозмовника змусити другого виконати будь-яку дію; оцінно-модальні, що несуть більшою мірою експресивну інформацію, з допомогою якої комуніканти висловлюють свої емоції та думки.

Подальший розподіл видів кліше може здійснюватися на основі ситуаційно-дійсності ознаки кліше, яка виділяється відповідно до того факту, що кліше реалізують у комунікативних актах указівку на ситуацію, яка, своєю чергою, залежить від мети комунікації. Тематика тієї чи тієї ситуації складається з мікротем, виражених за допомогою тематичних одиниць. Відповідно до цієї ознаки ми вважаємо за можливе виділити такі види ситуацій: диктальні: кліше, що виражають (не)

повну згоду, відмову / заперечення, невдоволення; кліше, що висловлюють вітання, звернення, знайомство, прояв інтересу, прохання, побажання при прощанні, подяку, вибачення; відповіді на подяку та вибачення, привітання, тости, співчуття, вступні репліки, відмова у праві висловитися, ухиляння від відповіді; заперечення, уточнення; спонукально-модальні кліше, що виражають прохання, схвалення, спробу заспокоїти, указівку, вимогу, наказ, запрошення до столу, пропозицію; порада, рекомендація, попередження / застереження, загроза; заборона, докор; оцінно-модальні: кліше, що виражають співчуття / участь, підбадьорення; захоплення; сумнів, розчарування, схвалення / похвалу, обурення / гнів, невдоволення / відмову, подив, полегшення, радість.

Розгляд такої ознаки кліше, як його діалогічність (тобто здатність кліше оформляти двосторонній мовний контакт), наводить на думку, що кліше може бути і стимулом, і реакцією). Саме існування поняття комуніканта, який «ініціює» та «реагує», адресанта та адресата доводить можливість виділення кліше-стимулів та кліше-реакцій. Цей факт уже був помічений у практичних посібниках з навчання розмовної мови, у яких для деяких видів клішованих стимулів пропонуються особливі відповіді – клішовані мовні реакції.

Наші спостереження показують, що існують кліше, які функціують як стимули, інші кліше вживаються в мові як реакції, і, нарешті, інші кліше можуть використовуватися і як стимули, і як реакції. У зв'язку з цим виділяють три підкласи кліше: кліше-стимули, тобто кліше, що є лише стимулами (*Come off it!*; *Komm schon!* (нім.); *Arrêtez votre char!* (фр.)); кліше-реакції, тобто кліше, що є чистими реакціями (*You are welcome!*; *Immer willkommen!* (нім.); *A votre service!* (фр.)); кліше «стимул-реакція», тобто ті кліше, які залежно від ситуації спілкування можуть бути і стимулами, і реакціями (*Good morning! – Good morning!*; *Hallo! – Hallo!* (нім.); *Bonjour! – Bonjour!* (фр.)).

Висновки і перспективи подальших розробок. Отже, аналіз фактичного матеріалу дозволяє стверджувати, що при діалогічному спілкуванні метакомунікативні кліше використовуються найчастіше для реалізації стратегії зацікавленості, трохи рідше – стратегії згоди, набагато рідше – стратегії верифікації та стратегії повторів і перепитувань. **Перспективи подальших розвідок** лежать у площині детального вивчення методики аналізу мовленнєвих кліше в європейських мовах на матеріалі сучасного медіадискурсу.

Література:

1. Кокнова Т. А. Метакомунікативна функція мовних кліше. *Лінгвістика*. 2021. № 2 (44). С. 85–96.
2. Кокнова Т. А. Status of English Cliches in Modern Linguistics. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія «Філологія»*. 2021. № 51, т. 1. С. 60–64.
3. Ушакова Н. І. Мовленнєвий вплив у лінгводидактичному дискурсі. *Теорія і технологія іншомовної освіти* : матеріали V (IX) Міжнар. наук.-практ. конф. (26 жовтня 2022 р.). Київ : Вид-во НПУ імені М. П. Драгоманова, 2022. С. 84–86.
4. Ничко О. Я., Стецько І. І. Англomовне монологічне мовлення як складник мовно-орієнтованої компетентності майбутнього філолога-перекладача. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія : Філологія*. 2021. Вип. 48 (4). С. 108–112.
5. Ніколенко К. Англо-українські еквіваленти суспільно-політичної лексики. *Нариси досліджень молодих науковців у галузі гумані-*

тарних наук : зб. наук. пр. : у 2 т. Бахмут : ГПМ, 2019. Т. 1. Мовознавство. С. 132–137.

6. Ядловська О. С., Кирилова А. В. Риси мовленнєвого етикету та комунікації в соціальних мережах. *Modern directions of scientific research development : the 8th International scientific and practical conference* (January 26–28, 2022). BoScience Publisher, Chicago, USA, 2022. 1008 p. С. 694.
7. Вишнеvsька Н. Ю. Кліше як мовна одиниця: проблеми кліше у мовознавстві. *Наукові записки університету імені Миколи Гоголя. Філологічні науки* : зб. наук. пр. / відп. ред. Г. В. Самойленко. 2013. Кн. 3. С. 33–36.
8. Romaniuk N. Stylistics types of English language clichés and their Ukrainian equivalents. *Massachusetts Review of Science and Technologies* / ed. G. Hall. Massachusetts : Massachusetts Institute of Technology, 2016. Vol. VII. № 1 (13). С. 488–494.
9. Tsitsanoudis N. The use of stereotypes and clichéd phrases in Greek journalistic discourse – A teaching proposal related to language courses. *Journal of Mother Tongue Education*. 2016. № 4 (1). P. 64–72.

Koknova T., Blednova O., Ovcharova L. Classification of speech clichés in modern linguistic theory

Summary. The article is devoted to the justification of the classification of speech clichés in modern linguistic theory, taking into account the specifics of European languages. It is taken into account that in modern linguistics language performs a multifunctional function with the help of emotional, emotional-evaluative, aesthetic, motivational, expressive and contact components. Clichés in communication have a metacommunicative function that starts, maintains and ends a conversation. Defining, substantiating and using classifications in the context of studying speech clichés is seen as an actual and multifaceted problem. The study has analyzed and compared different approaches to distinguishing classes of speech clichés in different languages according to situational characteristics, we single out the most common of them, i.e., those classes that are distinguished by the majority of researchers. In the process of analysis, the determined classification makes it possible to analyze speech clichés based on modern European languages (English, German and French). In the process of research, the specificity of speech clichés, their variability and functionality were determined, which were taken into account in the classification process. The peculiarity of speech clichés from the standpoint of metacommunicative orientation is taken into account and characterized. It is taken into account that the functioning of language clichés in communicative acts should take into account their phase fixation. On the basis of this functional feature, clichés were considered: initialization of language contact; maintaining language contact and opening language contact. The distribution of metacommunicative language clichés from the point of view of their informativeness, the main elements of which are the dictum (the main content of the statement, information about the object) and the mode (the subject's expression of the modality, the subject's relation to the content) is specified. The distribution of types of clichés was also carried out from the position of a situational-deictic sign of a cliché, which means that clichés implement in communicative acts an indication of the situation, which, in turn, depends on the purpose of communication.

Key words: speech clichés, European languages, classification, metacommunication, modern linguistics, linguistics.

*Колеснік В. О.,**професор кафедри прикладної лінгвістики**Національного університету «Одеська юридична академія»*

НАЗВИ МІФІЧНИХ ІСТОТ В БОЛГАРСЬКИХ ГОВІРКАХ ПІВДНЯ УКРАЇНИ (КАРПАТО-БАЛКАНСЬКІ СХОДЖЕННЯ)

Анотація. У статті досліджуються карпатоукраїнсько-болгарські лексичні подібності назв міфічних істот на матеріалі карпатських та болгарських переселенських та говірок Півдня України. Метою дослідження є визначення корпусу карпатоукраїнсько-болгарських лексичних подібностей на матеріалі болгарських переселенських говірок Півдня України. Об'єктом дослідження є карпато-балканські лексичні сходження, предметом дослідження – назви міфічних істот в болгарських говірках Півдня України та в карпатоукраїнських говірках (нави/мавка та мара.). Матеріал вибрано зі словників українських говірок (буковинських та гуцульських) і болгарських говірок Півдня України. Основними методами дослідження стали описовий, порівняльний та семантико-етимологічний аналіз досліджуваних лексем. У результаті дослідження було з'ясовано, що найбільшу кількість карпато-балканських сходжень фіксуємо в буковинських та гуцульських говірках. Практичне впровадження результатів дослідження можливе в укладенні словника балканізмів та карпатизмів в українських говірках. Найбільшу кількість карпато-балканських сходжень фіксуємо в буковинських та гуцульських говірках. Значну частину карпатизмів та балканізмів складають назви міфічних істот: нави/мавка та мара. З'ясовано, що найбільшу кількість карпато-балканських сходжень фіксуємо в буковинських та гуцульських говірках. Значну частину карпатизмів та балканізмів складають назви міфічних істот: нави/нявка, мавка та мара. В карпатських говірках за народною етимологією, мавки/нявки – це нехрещені душі померлих дітей, що перед зеленими святами блукають по полях та над водами і голосять. В буковинських говірках лексема нявка має переносне значення 'дуже худа, бліда жінка'. В болгарських переселенських говірках нами засвідчена лексема нави зі значенням 'міфічні істоти у вигляді пташки', душі маленьких дітей, які були вбиті ще до народження, вони постійно шукають свою матір, щоб їй помститися. Нявки з'являються взимку у вигляді маленьких пташок. В селі Кулевча їх вважають покровительками породіль, їх треба поважати і не можна ображати. В гуцульських говірках мара – це примара, дух убитого чоловіка, нечиста сила. В українській літературній мові назву мара вживають також на позначення істоти або предмета, що уявляється комусь; привид, примара. Із цим же значенням слово відоме також в поодиноких українських говорах і в досліджуваних болгарських переселенських говірках. Лексема устрел зафіксована нами в говірці села Кулевча, де вона має значення 'людина з великими очима, яка «швидко змінює свій погляд з одного предмету на інший»'. В деленській говірці ця лексема зафіксована нами в значенні 'сильний вітер'. Лексичні карпато-балканські сходження відомі в інших українських говорах – лемківських, бойківських, гуцульських і навіть подільських.

Ключові слова: болгарська діалектологія, болгарські переселенські говірки, карпатоукраїнсько-болгарські лек-

сичні подібності (сходження), назви міфічних істот, буковинські та гуцульські говірки, мовні контакти.

Постановка проблеми. Міфологія є скарбницею архетипів – первісних вроджених психічних структур, які є виявом родової пам'яті, історичного минулого етносу, людства, їхнього колективного позасвідомого. Вони забезпечують цілісність і єдність людського сприйняття й виявляються у вигляді архетипних образів. Міф – це спосіб пізнання світу. Міфічні істоти – це наслідок багатой уяви наших предків та, можливо, намагання надати усьому, що відбувається у світі, «вищого сенсу». У міфологічній свідомості макрокосмос (природа) й мікрокосмос (людина) взаємопов'язані і становлять єдину систему світобачення, де світ пізнається через людину й навпаки. У первісному мисленні кожне явище мало два значення, два плани: сакральне і профанне (звичайне, буденне). Визначення ареалів карпато-балканізмів – одна з актуальних проблем славістики та балканістики. Це підтверджує аналіз наукових досліджень в Україні. Зазначається, що в цілому дослідження міфонімів переважно представлено лексикографічними й енциклопедичними виданнями, у яких характеризують насамперед екстралінгвальні, а також семантичні, етимологічні, хронологічні й деякі інші особливості міфонімікону. Мовним носієм міфу є міфологема, різновидами якої є за мовним статусом текст, наратив, висловлювання, власне ім'я [1, с. 352]. Актуальним залишається і виявлення таких елементів, які були б у південнослов'янських і східнослов'янських діалектах (насамперед карпатського ареалу), але були б відсутні у південнослов'янських літературних мовах. Для цього необхідно обстежити не тільки мови Балканського мовного союзу (БМС), але й словенську, угорську, словацьку, щоб з'ясувати межі поширення балканізмів у західному і північному напрямках. На жаль, про мову українську не згадується, незважаючи на те, що українська мова – одна з північнослов'янських, яка безпосередньо межує з балканською мовою першого рангу – румунською. В.В.Німчук з цього приводу зауважує, що "балканісти досі не намагалися з'ясувати, чи наявні типові явища БМС в українських діалектах, принаймні тих, що безпосередньо сусідять з румунськими. Наші 35-річні спостереження над карпатськими діалектами, один з яких є для нас материнським, показали, що в українських говірках Карпат у фонетиці, морфології, синтаксисі і навіть у наголошуванні є низка елементів, які кореспондують із балканськими" [2, с. 4]. Проблема давніх контактів предків закарпатських українців з болгарами ще недостатньо досліджена. Натомість відзначались лексичні сходження карпатоукраїнських говірок з болгарськими. Слов'янським мовам, саме у зв'язку з їхнім центральним положенням у Балканському мовному союзі, відводиться роль пасивних одержувачів і "передавачів" балканських інно-

вацій, центри зародження і поширення яких знаходяться на навколишніх неслов'янських територіях, переважно грецьких.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Першим карпатоукраїнсько-болгарськими лексичними подібностями помітив Ю.І.Венелін, коментуючи слов'янські граматики південнокарпатського регіону, однак тоді ніхто з лінгвістів на ці збіги не звернув уваги [3, с. 20]. Тільки в 30-ті рр. XX ст. В.Погорелов у матеріалах із українських закарпатських говорів, зібраних українським діалектологом І.Верхратським, знайшов характерні риси, що, на його думку, “запозичені з болгарської мови” і свідчать про контакти предків закарпатських українців з болгарами до приходу угорців у басейн Тиси і Дунаю. Такими автор вважав деякі морфологічні особливості в українських діалектах та лексичні маркери: функціонування в східних закарпатських говорах слів: *балта* ‘сокира’, *бердо* ‘скеляста гора, скеля’, *брич* ‘бритва’, *дойка* ‘мамка, годувальниця’, *жеб* ‘кишеня’, *котилец* ‘позашлюбна дитина’, *мерша* ‘падло, дохлятина’, *пазити* ‘стерегти’, *перть* ‘стежина, якою женуть овець, вузька доріжка’, *полонина*, *псовать*, *сербати*, *твердо* ‘дуже’ та ін. [4, с. 3–7].

В.В. Німчук питання про зв'язки всіх карпато-українських діалектів із усіма південнослов'янськими мовами поставив у контексті давніх контактів, а не пізніших запозичень. Зокрема, підкреслено, що найбільш переконливі свідчення про існування в далекій давнині мовних контактів між південнослов'янськими і східнослов'янськими племенами. Зокрема, підкреслено, що найбільш переконливі свідчення про існування в далекій давнині мовних контактів між південнослов'янськими і східнослов'янськими племенами, зокрема білими хорватами, дає вивчення окремих груп лексики, особливо абстрактної. Зазначено також, що лексичні карпато-балканські сходження відомі в інших українських говорах – лемківських, бойківських, гуцульських і навіть подільських [4]. Суттєвим є застереження про те, щоб не всі так звані південнослов'янізми південно-західних українських говорів розглядати як доказ давніх племінних і мовних зв'язків східних і південних слов'ян у районі Карпат, «тому що багато спільних елементів їхнього словника є спадщиною асимільованих тих древніх індоєвропейських мов, що були поширені на території Дакії, Паннонії, Мізії та на сусідніх територіях. Ці елементи в українських говорах тією ж мірою можуть вважатися південнослов'янізмами, як і в південнослов'янських – українськими. Оскільки зазначені елементи засвідчені в румунській мові, іноді – в угорській, варто правильніше всі ці загальні елементи називати карпатизмами» [5, с. 16]. Пізніші запозичення, що поширюються з Балканського півострова у мови карпатського ареалу, становлять *балканізми*; при цьому необхідно розрізняти найдавніші елементи – *карпатизми* і більш пізні – *балканізми*. Карпати були одним з тих місць, де праслов'яни розділилися на східних та південних – перші залишилися на місці, а другі пішли на Балкани. Балканісти стверджують про поширення балканізмів усномовним шляхом, а не через писемність, що знаходить підтвердження в писемних джерелах про безпосередні контакти східних слов'ян з Балканами у другій половині I – поч. II тисячоліть.

П.Ю.Гриценко, досліджуючи багатосторонні міжзональні зв'язки, зазначає: «Коли б порівняти репертуар назв деталей воза, плуга в українських і болгарських говірках, то кількість спільних назв виявилася б досить великою, наприклад, таким назвам деталей воза у болгарських говірках, як *наосник*, *стол*,

оплен, *растока* відзначено точні відповідники в українських говірках; таким зафіксованим у болгарських говірках назвам для запрягання тягла у віз, як *рудь*, *процеп*, *дишло* є також точні структурні й семантичні відповідники в українських говірках» [6, с. 213]. Він фіксує низку балканізмів у ряді українських східнополіських говірок, де зафіксована лексема *синійя* ‘жаровня’ і бджолярський термін *синійка* ‘металева основа воскотопки, на яку складають віск, що топиться від сонця’ (Красилівка Бахмацк., Рогозки Щорськ. Черніг.). Болгарським говіркам відома лексема *синія* насамперед із значенням ‘низький дерев'яний столик’. Ареальна характеристика лексеми *синійя* «вказує на балканський макроареал як вихідний для східнополіського вокалізму з можливим звуженням насамперед до болгарського мовного континууму, з одного боку, як до зони вищої порівняно з іншими ареалами фіксації даної лексеми, а з другого, – як до ареалу локалізації значної частини обширного репертуару наддунайсько-лівобережноукраїнських (сіверських) паралелей у галузі давнього ономастикону... Додаткових пошуків вимагає і можливе припущення про східнороманське посередництво при засвоєнні даного балканізму» [6, с. 216].

Сучасники вважали болгар глибоко релігійним народом. Як християни вони в релігійно-обрядовій традиції мало чим відрізняються від православного населення України. Водночас болгарські переселенці зберегли архаїчні риси язичництва, які досить яскраво показують себе в сучасних обрядах родинних та календарних свят, перетворюючись на етнографічну особливість. Дослідники відзначають, що календарна обрядовість українських болгар більш консервативна за ту, що живе на їхній історичній батьківщині. Таким є, наприклад, обряд викликання дощу Пеперуда – ляда, обряд припинення дощу чи засухи – Герман, ворожіння дівчат на квітах тощо.

Мета і завдання дослідження. Метою дослідження є визначення корпусу лексем на позначення міфічних істот та карпатоукраїнсько-болгарських лексичних подібностей на матеріалі болгарських переселенських говірок Півдня України. *Об'єктом* дослідження є карпато-балканські лексичні сходження, *предметом* дослідження – назви міфічних істот (*мавки*, *мови/нави*, *мара* та *устрел*) в болгарських говірках Півдня України та в українських говірках Карпат (буковинських та гуцульських). *Матеріал* вибрано зі словників українських говірок (буковинських та гуцульських) і болгарських говірок Півдня України. Основними *методами* дослідження стали описовий, порівняльний та семантико-етимологічний аналіз досліджуваних лексем.

Виклад основного матеріалу. Внаслідок поглибленого етимологічного аналізу лексики загальнобалканської й карпатської локалізації, кваліфікованої як лексика субстратного походження, виявлено точні фонетичні, морфологічні й лексичні відповідники у різних тюркських, монгольських і тунгусо-маньчжурських мовах і діалектах у функції як загальних назв, так і онімів (особових імен, топонімів) [7, с. 18]. Це ж стосується і деяких слів слов'янського походження – праслов'янських **balta* **magula* **gard* та деяких ін., які, на думку деяких румунських дослідників, мають субстратне походження. Похідні болгарські лексеми *пеперуда*, *пеперуна*, *пеперуга*, *перперуца* ‘метелик’, *върколак*, *вълколак* ‘вампір, мара’, *руда* ‘м'яка вовна’, ‘вівця з м'якою вовною’ пояснюють то як запозичення з грецької чи з албанської, то з арумунської мов, а в арумунській і албанській – то як запозичення з грецької,

то із старогрецької чи латинської. Контакти східних слов'ян з наддунайським населенням тривали упродовж багатьох століть і були сталим джерелом проникнення в східнослов'янське середовище балканських мовних і культурних впливів.

Міфоніми відбивають різні стадії слов'янської міфології – нижчу (водяні, домовики, русалки, віли, що більшість вчених не вважаються власними іменами) й вищу, де виступають антропоморфні божества, що мають імена особові, які в науковій літературі частіше кваліфікуються як теоніми. Виділено такі складові міфологічної лексики: *міфоніми* на позначення найголовніших богів давньоукраїнського пантеону (Перун, Велос, Дажбог, Сварог); *міфолексеми* на позначення другорядних богів (Мара, Лень); *пандемоніологічні* номінації (назви нечистиків (*маскулінізована* (чорт, біс) і *фемінізована* (відьма, яга) *диференціація* *однини та множинна репрезентація* (нечиста сила) на вербальному рівні), *найменування божків і божеств* (Хлібник, Пекун, русалки); *фауністичні міфonomінації* (кінь, зозуля, лебідь); *флористичні міфonomіми* (дуб, осика, горицвіт); *астральні міфологеми* (*солярна* (сонце), *лунарна* (місяць), і *власне астральні* (зірки, зорі); *архетипні міфоніми* (вода, повітря, вогонь, земля); *міфотопоніми* (рай-пекло, цей світ – той світ) [8, с. 6–7]. Кожен персонаж зберігає в собі певну частину вірувань українців. Кожен із них вимагає окремого окремого аналізу, оскільки більшість зазнала дії «народної етимології».

Серед назв міфічних персонажів майже в усіх болгарських поселеннях Півдня України зафіксовані нами міфолексеми *караконджол*, *таласъм*, *йерменци/арменки*, *орисници*, *самодиви*, *мари*, *навйи*, *устрел*. Предметом нашого дослідження є болгарські лексеми *мари*, *навйи*, *устрел* та українські – *мавки*, *мара*.

Мавка – одна з давніх назв цієї демонічної істоти. Мавки уособлюють душі дітей, котрі народилися мертвими або померли нехрещеними. Побутувало повір'я, що мавки – це вкрадені нечистими силами діти. Такі образи як мавки, німфи, русалки, нявки – існували у легендах різних народів. За легендами, вони виглядають як надзвичайно гарні молоді дівчата, котрі залишають після себе сліди босих дитячих ніжок. Полюють на привабливих молодих хлопців, а хто піде з ними – заблукає і ніколи не знайде дороги додому. Також існував міф про те, що вони «залоскочують» свою жертву, як і русалки. Щоб вберегтися від їх чар, треба було взяти з собою як оберіг часник, цибулю або полин. А ще, вивернути на собі сорочку. Виглядали мавки прекрасно-моторошно: довге ляне волосся, сорочка, яка ледь прикриває тіло, блідий колір шкіри. Волосся також могло бути злистя, адже це істоти лісові. Походження лексеми привертало увагу багатьох дослідників. За народною етимологією, *мавки* – це нехрещені душі померлих дітей, що перед зеленими святами блукають по полях та над водами та голосять.

Лексему *мавка* тлумачать як русалка, лісова німфа; лісова німфа; гірська русалка, нявка. Як очевидний зв'язок *мавка* з *навь* приймається слово *мавка* майже в усіх словниках, міфолексему *мавка* як результат видозміни деетимологізованої форми *нявка* 'мавка', зближеної з основами *малий*, *мавкиати* 'нявкати'. У давніх слов'ян *навй* означало 'покійник': *навь* чи *навй*, *навис* 'мертвець, труп [9, с. 345]. Із погляду семантики зв'язок між *навь* 'покійник' і *навь* 'демон' умотивований. Можливо, проміжною ланкою між цими значеннями було 'душа покійника'.

У гуцульських говірках назва *нявка* вживається зі значенням 'лісова дівчина, гірська русалка'. Назву *мавка* на позначення міфічної істоти у вигляді дівчини вживають паралельно зі словом *лісовиця*. На Гуцульщині *мавки/нявки* – це такі бісиці,.. ноги у них, йик у дитини, а голова жіноча [9, с. 344–347]. У гуцульських легендах *нявками* також стають погублені нехрещені діти. В буковинських говірках цю міфологічну істоту називають *нявка*: Колись були і відьми, і нявки, і упіри, а типер нема тої нечистої сили – усьо машини та мотоцикли порозгонили (Лашківка). Лексема має і переносне значення – 'дуже худа, бліда жінка' [10, с. 342].???

Українська *нявка* 'мавка' є спорідненою з іншими слов'янськими персонажами: болг. *навйи* 'злі духи', *віли*, *самовіли*, за різними твердженнями три, сім, дванадцять сестер; вони мучать породіль при пологах, а згодом, коли ті годують грудьми, висмоктують молоко, навалюються на них, душать їх до втрати свідомості, інколи породілля помирає при пологах. Ці злі духи живуть далеко за морем; 'душі дітей, що померли нехрещеними'; макед. *навйи* 'злі духи (12 чаклунок, які висмоктують молоко у породіль)'; сrb. *навје* 'демонічні істоти, які вночі п'ють кров нехрещених маленьких дітей і смочуть молоко в годувальниць та овець (народ вірить, що крики диких гусей, які летять уночі або в тумані, – це голоси цих істот)'; слн. *навје* 'міфічні істоти, душі нехрещених маленьких дітей, які в образі птахів літають уночі'; чes. *nava*, *nav* 'царство мерлих, пекло' [14, с. 348]. Душі цих дітей літають над полями й луками барвистими метеликами, бджолами та іншими комахами, живлячись соком квітів.

В болгарській міфології існують легенди про птаха, назва якого – *навяк*. Птаха боялися, уважаючи, що він п'є кров людей, особливо переслідує нехрещених новонароджених. Болгарській міфічний персонаж *навяк* п'є кров, кричить «мяу-вю, мяу-вю!». Дітей, які померли нехрещеними, або народились неживими, крадуть русалки. Жінки, які поховали нехрещених малюків, збирали на Русалчин Великдень всіх дітей із вулиці і пригощали їх. Існувало вірування, згідно з яким на Зелені свята вони з'являлися «мавками», «нявками» й лякали всіх своєю непередбачуваною поведінкою [15, с. 79, 134]. В болгарських переселенських говірках нами засвідчена лексема *навйи* зі значенням 'міфічні істоти у вигляді пташки'. На думку респондентів (с.Городне) *навйи* – це душі маленьких дітей, які були вбиті ще до народження, вони постійно шукають свою матір, щоб помститися за те, що вона скоїла такий гріх. Вони з'являються тільки взимку у вигляді маленьких голих пташок: *Навйи сь пуйав'авът сад'е зимьска, най-ч'асту ги пр'етставл'авът къкту малки голи фтичита. Тва сь душити на малкити дица, куиту сь убити насил'ствину наприже ражданту им. Тий с'е идно тръсьт майка си, зам да ий удвърнът за тва, д'ету т'а направи такъв гр'ах.* [14, с. 351].

В селі Кулевча їх вважають покровительками породіль, їх треба поважати і не можна ображати. Вони слідкують за тим, щоб жінка після народження дитини дотримувалася певних правил поведінки: 40 днів не виходила з дому, спала на різних ліжках з чоловіком. Якщо вона не дотримується цих правил, їй можуть нашкодити *навйи* і *йерменци* – міфічні істоти, які загрожують матері та дитині. Щоб захистити себе від *нав* та *йерменців*, жінка повинна тримати під подушкою віник і ремізки, після пологів не спати з чоловіком сорок днів та не виходити з хати сорок днів, щоб не розгнівати *навйи*: *Варди са и ни изл'авай да ни*

расърдиш навата, чи шти уриса дит'ету на нишч'аст'е. Пак къту ши слушаиш, н'ама да изл'аваши ду суркт'а дена на у'лицта да спиш с мажо си, навити шта вардат т'еби и дит'ету. Кту рудилката изл'агни – йермин'асва, т'а и вразуваха ч'есан на главата, коту да ни и бъди тъй лошу. Якщо жінка дотримується цих норм поведінки, то *нави* будуть охороняти її та її дитину, а якщо ні, то вона може захворіти від хвороби, яку приносять породіллі *йерменци*.

Подібну семантику має і *мара*. Мара в гуцульських говірках – це примара, дух убитого чоловіка, що привиджується людям, один із міфічних персонажів, на позначення якого уживається слово *мара*. У матеріалах інших діалектних зон *мара* – це злий демон у постаті жінки, що покриває невидимою мережею очі людини, обморочує її розум, щоб завести в небезпечне місце. На Дорогичинському Поліссі *мара* – ‘відьма, нечиста сила’. У пам'ятках української мови слово *мара* засвідчене з 1600 р. Одне із значень подають як «міфічну істоту, найчастіше в образі злої потворної чаклунки, богиня зла, темної ночі, ворожнечі, страшних сновидінь, привидів, хвороб (мору), смерті [10, с. 336]. Давні українці цювесни робили опудала Мари, які спалювали або топили у воді. В українській літературній мові назву *мара* вживають також на позначення істоти або предмета, що уявляється комусь, привида, примари. Із цим же значенням слово відоме також в поодиноких українських говорах. У гуцульських говірках номен *мара* у значенні ‘примара, нечиста сила’ вживається також у складі фразеологізмів та проклять: *Йой, як ми цес хлоп надойіу, мара би го узил!* ‘чорт би тебе взяв’. Подібні назви відомі й в інших слов'янських мовах: блр. *мара* ‘привид, важкий сон кошмар’, *мара* ‘мрія’; рос. *мара* ‘мана, спокуса, морок, морока, наслання; мрія; привид, примара’; ‘різновид домовика чи кікімори, який плутає чи рве кужіль та пряжу’, пол. *tara* ‘сновидіння, привид, упир, дух, примара, що душить під час сну людей чи тварин’: болг. діал. *мара* ‘страх у сні, кошмар’; *мара* ‘сонливість, примара’; *мараня* ‘спека, задуха, марево’ [10, с. 337–338].

К.Мошинський у питальнику 1930 року вмістив запитання про те, яка семантика закріплена за назвою *мара*. Результати були несподівано різними. Білоруси із середнього Німану стверджували, що *мара* – це страх, привид, якого людина бачить; один із респондентів при цьому зазначив: «(Якщо) запоморочило людину чи заблудив, це означає, що *мара* влізла в очі або чорт мару пустив і водив». В польській мові *мара* – це лялька з соломи, яка символізує зиму; першого дня весни її проносили селом і топили в річці, відзначаючи кінець зими. У польських говірках околиць *Плоцька мара* – це ‘нічний метелик, перешкода, тінь чогось, ходила вночі і шкодила’, натомість у білорусів над Двіною *мара* – ‘тінь, душа мерця’ [16, с. 337]. В болгарських говірках метрополії зафіксована лексема *марок* ‘демонічний персонаж, злий нічний дух, який нападає на сплячих’ [17, с. 214]. В болгарських переселенських говірках лексема *мара* – відома значенні ‘злий дух, уособлення нічного кошмару’ та як образливе прізвисько – ‘неохайна жінка’.

Серед лексичних раритетів слід відзначити лексему *устрел*, яка зафіксована нами в болгарських переселенських говірках, зокрема в кулевчанській та деленській. В метрополії лексема *устрел* – це народна назва деяких різновидів болісних хвороб та назви хвороб у тварин, від яких вони помирали. Це може бути і нечистий дух, біс, ворог; вампір. Лексема збереглася в клят-

вах і прокльонах: *Устр'ел те устр'елил, да го удари устр'ела*. Назва походить від праслов'янського *ustreliti*, що свідчить про широке розповсюдження стріли як символу хвороби в народних віруваннях [17, с. 441].

Лексема *устрел* зафіксована нами і в деяких інших болгарських переселенських говірках, зокрема, в говірці села Кулевча, де *устрял* – це людина з великими очима, яка «швидко змінює свій погляд з одного предмету на інший»: *Устр'ал с гол'еми очи и дълго се вгл'ежда в другийа чов'ек, или постојанно см'ен'а си взора ут идин придм'ет или чов'ек на друг*. Тобто – міфічна істота, яка вбиває своїм поглядом: *Ф Кул'ефча сас слову устр'ал называват хорта квиту имат гул'ами учи и долгу могат да са фг'ават фаф другити хора, или гату гет'скору си мин'айат възладу ут иден чул'ак на друг*. Розповсюдженням є порівняння: *Ни ма гл'едай кту устр'ал!* ‘не дивись на мене як устрел!’, *Ни стрил'ай с учити кту устр'ал!* ‘не стріляй очима, як устрел!’.

В деленській говірці ця лексема зафіксована нами в значенні ‘сильний вітер’: *Тоа в'атър, такъф устр'ел, тъй студ'ену н'еска, силну замръзнах. Сил'ан устр'ел н'еска – гул'ам сил'ан в'атър, тъй замръзнахми, да ни са разбул'еим*.

В метрополії лексемою *устрел* називають людину, яка народилася у *мръсни дни* ‘брудні дні’ – (від Різдва до Йордана), ті діти, які померли нехрещеними’. В деяких регіонах метрополії вважають, що цей злий дух може з ножем напасти на людину, він п'є кров тварин. В Странджі *устрелом* називають померлу нехрещену дитину. За народними уявленнями етнічних груп *рупців* та *тронків* душі цих дітей після смерті блукають у темряві у вигляді «маленьких голих пташок». Вони можуть зашкодити породіллю, вкрасти маленьку дитину, новонародженого. Тому не можна залишати маленьких дітей вночі, в темряві без нагляду, особливо сорок днів після народження дитини. Жінки кидають сіль у вогнище, якщо почують пищання цих птахів [18, с. 228]. Тобто, уява про цих міфічних істот нагадує мавок, які уособлюють душі дітей, котрі народилися мертвими.

Болгари вважають, що *устрел* – це різновид вампіра: він також може бути привидом померлого чоловіка, морить, нищить домашніх тварин. В деяких регіонах вважають, що треба запалити багаття, щоб він не нападав на домашніх тварин. Лексему *устрел* зафіксовано у Тетевенській окрузі як назву хвороби ‘сибірка’ (болг. синя пьпка). Цю хворобу лікують тільки ворожки на річці в середу чи в суботу букетиком із сухих лікарських квітів [19, с. 290].

На позначення людини, яка може зашкодити поглядом, *уректи*, в гуцульських говірках засвідчена лексема – *урекливий*. Іменник *урекливий* – дісприкметникового походження, мотивований дієсловом *уректи*: пор. також бойк.: *врічи, урічи* ‘наврочити, зурочити’ [15, с. 171]. Уявлення про лихе око – досить складний та цілісний комплекс народних вірувань, притаманний не тільки слов'янській культурній традиції.

В польській мові, вірогідно, їй відповідає лексема *василіск* ‘казкова тварина, яка вбиває своїм поглядом, за легендою це жахливе чудовисько – півень, змія або індик з хвостом змії та очима жаби’. Він стеріг у підземеллях сховані скарби, а непрошених гостей убивав поглядом [16, с. 20].

Наразі назви міфічних істот вживаються здебільшого в порівняльних конструкціях для характеристики поведінки людини в певній ситуації: *Гледа кату устрел* ‘дивиться як устрел’. Позитивну конотацію мають лексеми *орисници* (які

пророкують долю маляти), а *магьосници, самодиви, вампир, дьявол, караконджел, таласъм, устрел* вважаються негативними міфічними персонажами. Так, лексема *караконджел* 'вампир, упир' у селі Великий Буялик зафіксована нами у переносному значенні 'людина з довгими ногами': *Виш къф кракондж'ал – с гул'еми крака. Вравиш къту каракон'дж'ела*. Лексема *таласъм* в чушмелійській говірці має переносне значення 'жвава, енергійна людина' [13, с. 293].

Лексема *кукер* в деленській говірці наразі має значення 'дитина, яка рано встає або та, яка не хоче засинати' (*Тоо кукар'ан ко станал тый рану сабал'антъ. Зако ни си л'ага уже тоо кукар'ан, оди ошти тый късну.*), а лексема *караконджол* має значення 'дитина, яка поводить себе непристойно, швидко бігає, кричить': *Ко си заб'агал ис къшти, къту н'акуй каракондж'ул. Б'агаш къту н'акуй каракондж'ул* ('бігаєш, як караконджел').

Висновками вважаємо такі положення. Карпатоукраїнсько-болгарські лексичні подібності фактично ще не досліджені достатньо і потребують уваги лінгвістів – балканологів і карпатистів. Контакти східних слов'ян з південними слов'янами тривали упродовж багатьох століть і були сталим джерелом проникнення в східнослов'янське середовище балканських мовних і культурних впливів. В буковинських і гуцульських говірках у лексиці є низка елементів, які кореспондують із балканськими, зокрема – назви міфічних істот (міфоніми). Лексичні карпато-балканські сходження відомі і в інших українських говорах – лемківських, бойківських і навіть подільських. Необхідне подальше дослідження лексики закарпатських говорів у плані лінгвогеографії та історії, щоб визначити їхні давні й більш пізні зв'язки з говорами південнослов'янськими, установити хронологію спільних елементів. Матеріали словника буковинських і гуцульських говірок констатують наявні типові явища Балканського мовного союзу в українських діалектах, принаймні тих, що безпосередньо сусідять з румунськими. Тому українські говірки Карпатської зони слід віднести до мов Балканського мовного союзу третього рангу. Дослідження діалектної лексики у широкому ареалогічному контексті слов'янських мов значної мірою уточнює картину міжслов'янських мовних зв'язків у цілому.

Література:

1. Селіванова О. Сучасна лінгвістика. Термінологічна енциклопедія. Полтава: Довкілля-К. 2006. 716 с.
2. Німчук В.В. Українська мова в її говорах та балканський мовний союз. *Щорічні записки з українського мовознавства*. Вип. 4. Одеса. 1996. С. 1–9.
3. Венелин Ю. Влахо-болгарские или дако-славянские грамоты, собранные и объясненные Юрием Венелиным. СПб, 1840. 356 с.
4. Погорелов В. Болгаризмы в карпаторусских говорах. *Научный сборник в память Е.И.Сабова*. Ужгород, 1935.
5. Німчук В.В. Карпато-балканські лексичні паралелі в писемних пам'ятках. *Проблеми дослідження діалектної лексики і фразеології української мови: Тези доповідей*. Ужгород, 1978. С. 47–48.
6. Грищенко П.Ю. Ареальне варіювання лексики. Київ: Наукова думка, 1990, 272 с.
7. Москов М. Към въпроса за печенежо-куманския суперстрат в българския език. *Известия на Института за българския език*. Кн. VIII. София, 1962. С. 151–161.
8. Василенко А.М. Українська міфологічна лексика в художній літературі XIX століття. Автореф. дис... канд. філол. наук: спец.10.02.01. «Українська мова». К., 2003. 19 с.

9. Хобзей Н. Наукові студії: діалектологія, етнолінгвістика, лексикографія. Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України. Львів, 2019. 832 с.
10. Гуйванок Н.В. та ін. Словник буковинських говірок. Чернівці: Рута, 2005, 688 с.
11. Гуцульські говірки. Короткий словник. Відповідальний редактор Я.Закревська. Львів, 1997. 232 с.
12. Колесник В. А. Евгеновка (Арса). Ономастика. Говор. Словарь. Одеса: Гермес, 2001. 228 с.
13. Колесник В. А. Говорът на българите в с. Криничне (Чушмелий). Бесарабия. Речник. Одеса: Друк, 2008. 376 с.
14. Колесник В.О. Говірка болгар с. Городного (Чийшія), Бессарабия. Словник. Одеса: Астропринт, 2019. 682 с.
15. Хобзей Н. Гуцульська міфологія: етнолінгвістичний словник. Львів, 2002. 216 с.
16. Войцева О., Касім Г., Ковалевський Є. Польсько-український лінгвоукраїнознавчий словник. К.: ТОВ НТБ «Інтерсервіс», 2018. 192 с.
17. Барболова З., Симеонова М., Китанова М., Мутафчиева Н., Легурска П. Речник на духовната култура на българите. София: Наука и изкуство, 2018. 504 с.
18. Странджа. Материална и духовна култура. София: Академично издателство «Проф. Марин Дринов», 1996. 456 с.
19. Ловешки край. Материална и духовна култура. София: Академично издателство «Проф. Марин Дринов», 1999. 434 с.

Kolesnik V. Names of mythical creatures in the Bulgarian resettlement dialects in the South of Ukraine (Carpathian-Balkan congeniality)

Summary. The article explores the Carpatho-Ukrainian Bulgarian lexical similarities of the names of mythical creatures on the material of the Carpathian dialects and Bulgarian resettlement dialects in the South of Ukraine. The aim of the study is to determine the corpus of lexemes to designate mythical creatures in Bulgarian resettlement dialects of and Carpatho- Ukrainian. The object of research is the Carpatho-Balkan lexical ascents, the subject of research is the names of the mythical creatures (naves, mara and ustrels) in the Bulgarian dialects of the South of Ukraine and in the Ukrainian dialects of the Carpathians-Bukovinian and Hutsul. The main research methods were descriptive comparative and semantic-etymological analysis of the studied lexemes. As a result of the study, it was found out that the largest number of Carpathian-Balkan ascents is recorded in Bucuvyna and Hutsul dialects. A significant part of Carpathianisms and Balkana are the names of mythical creatures: nav/meow, nymph and mara. In the Carpathian dialects according to folk etymology, nymphs/ meows are the unbaptized souls of dead children who are before the green holidays and wander through the fields and over the waters and wail. In Bukovinian dialects, the meow lexeme has a figurative meaning of 'very tkin, pale women'. In Bulgarian resettlement dialects we attested to the lexeme nayou with the meaning of 'mythical creatures in the form of a bird', the souls of young children who were killed before birth, they are constantly looking for their mother to take revenge on her. Meows appear in winter in the form of small birds. In the village of Kulevcha, they are considered the patroness of women in labor, they must be respected and spirit of a murdered men, an unclean forse. Ancient Ukrainians made stuffed Mara every spring, which burned or drowned in water. In the Ukrainian literary language, the name mara is also used to refer to a creature or object imagined by someone: ghost, ghosta. With the same meaning, the word is also know in also know in single

Ukrainian dialects and in the studied Bulgarian resettlement dialects. The lexeme of *ustrel* is recorded by us in the dialect of village of Kulevcha, where it has the meaning of 'a man with big eyes who quickly changes his gaze from one object to another'. In the Delenian dialect, this lexeme is recorded by us in the sense 'strong wind'. Practical implementation of the research results is possible in the compilation of a dictionary of Balkans and Carpathisms in Ukrainian dialects. Our research has showed that Ukrainian dialects

of the Carpathians have a number of elements that correspond with the Balkan ones. Dictionary materials of Bukovyna and Hutsul dialects have indicated that there are typical phenomena of the Balkan linguistic union in the Ukrainian dialects, at least in those that directly adjoin Romanian dialects.

Key words: Carpathian-Balkan congeniality, Bulgarian transmigratory dialects, Bukovynian and Hutsul dialects, names of mythical creatures, linguistic contacts.

*Kolesnyk H. O.,**orcid.org/0000-0003-1912-1649**Senior Lecture at the Foreign Languages Department
Lviv Polytechnic National University*

SEMANTIC AND STRUCTURAL PARTICULARITIES OF "HATE SPEECH"

Summary. The article is devoted to the study of linguistic and extralinguistic factors that influence the functioning of "hate speech" in Ukrainian society. The author investigates the factors that give rise to "hate speech", determines its typology, semantic and structural features. The term "hate speech" is defined as a linguistic means of insulting human dignity on racial, ethnic, language, religious, political, sexual grounds. So, it refers to the image of spiritually related people. Any dissent of the opposite group provokes indignation and encourages complete strangers who share common values and collective memory to defend their dignity and the dignity of their like-minded people. It is proved that social, economic, political destabilization, as well as prejudice in society contributes to the emergence of "hate speech". With the development of the media space, words of hatred, allocated in the global information space, are picked up by the media and go beyond the Internet, inciting mass clashes. It is also established that "hate speech" has not only a verbal manifestation, the factors of aggression and discrimination can be not only words but also gestures, facial expressions, behavior, memes, symbols and so on.

In the framework of this study, a typology of the formation of "hate speech" was proposed, such as: association with historical facts or figures; identification with social groups, ethnic groups or races; using comparative characteristics; dehumanization of the outgroup; unattractive angle; identification with literary characters; formation of words of hatred with the help of contamination. It has been proven that "hate speech" has destructive power, constitutes a danger of violence and leads to the polarization of society. Thus, as a result of the study, the ways to counteract and prevent the influence of "hate speech" on the formation of "common opinion" and provoke aggression were proposed. The international experience of preventing the use of hate speech in journalistic practice and tools for overcoming the problem of its incorrect collection and coverage of information about it are considered. According to the author, an effective method of combating hatred can be humor as a well-known effective weapon against human vices and a manifestation of superiority over offenders.

Key words: hate speech, aggression, discrimination, ingroup, outgroup.

Formulation of the problem. Throughout the history of humanity, people are constantly in a state of struggle of opinions, which leads to the instigation of conflicts of various scales, from domestic to world wars. The first years of the 21st century were no exception and were marked by inter-national, inter-ethnic and inter-state enmity in many countries of the world. Unfortunately, in 2014, the people of Ukraine were subjected to external aggression and were involved in a hybrid war, which requires finding ways

to strengthen national security, maintain a national and patriotic mood, and ensure the territorial integrity of the state. As you know, hybrid war combines classical military actions and non-classical ones, such as economic and political factors, as well as propaganda and informational pressure via the media space. The processes that take place in society obviously affect language, which also turns out to be a weapon during the hybrid war. Now the term "hate speech" has become widespread and is used to denote statements that have an extremely negative connotation in relation to representatives of certain social groups based on race, ethnicity, language, religion, sexual affiliation, people with certain physical or mental disabilities, as well as social processes that are not supported by a certain stratum of society. With the development of social networks, "hate speech" has gained a huge scope, instantly reaching a wide audience. Therefore, the study of the phenomenon of "hate speech" is becoming more and more relevant, because in the realities of destabilization of both the domestic and foreign political situation, "hate speech" leads to aggression and escalation of conflicts. Moreover, "hate speech" becomes a manifestation of domestic violence, bullying in children's and adolescent groups, as well as in work relationships, which causes moral oppression, provokes aggression and even causes suicide.

The main purpose. In this paper the author aims to:

- determine the factors that give rise to "hate speech";
- define semantic and structural features of "hate speech";
- define the typology of "hate speech";
- identify countermeasures and prevention of "hate speech" influence on the formation of "common opinion" and provoking aggression.

Literature review. The study of such a phenomenon as "hate speech" is quite relevant and has attracted the attention of researchers since the middle of the 20th century. For the first time, the term Antilocution, similar to the modern term "hate speech", was introduced by the American psychologist H. Allport in 1954, who proposed a scale of prejudice in society. Antilocution refers to jokes aimed at representatives of minorities on any basis. According to this scale, antilocution is the first step on the way to physical violence and even the complete destruction of a person or group [1]. The Dutch linguist Teun Adrianus Van Dijk focuses on the fact that language in modern conditions is a means of influencing human consciousness, an impetus for ideological changes, and the generation of attitudes of fear, anxiety, and skepticism in society [2]. Some Ukrainian researchers consider "hate speech" in the context of mass media discourse [3, 4]. Of particular interest to Ukrainian scientists is the verbalization of enmity against certain ethnic minorities [5]. Also, "hate speech" is studied in detail within the framework of the Campaign of the Council of Europe "Movement against

hate speech". However, today there is no comprehensive analysis of "hate speech" taking into account the linguistic (semantic, structural) and extralinguistic aspects of the study of this phenomenon. Therefore, the relevance of the study is due to the insufficient disclosure of the issue of linguistic and extralinguistic factors of the functioning of "hate speech".

Presentation of the main material. "Hate speech" is a complex phenomenon that requires a detailed investigation in linguistic, sociological, psychological, political and legal discourse. In particular, in the Recommendation of the Committee of Ministers of the Council of Europe No. 97(20), "hate speech" is considered as all types of expressions that spread, incite, support or justify racial hatred, xenophobia, anti-semitism and other forms of hatred caused by intolerance, including intolerance manifested in the form of aggressive nationalism and ethnocentrism, discrimination against minorities and hostile attitudes towards them, as well as immigrants and persons of immigrant origin [6]. At the same time, "hate speech" should be distinguished from profanity, abusive language, insults. It is relevant to talk about "hate speech" only in the case when aggressive language towards a person refers to his belonging to a certain social group on any grounds: political, religious, ethnic, sexual, etc. "Hate speech" does not include content that has an extremely negative assessment of the addressee's actions and even threats, if they refer to a specific person and do not identify him with a specific social group. Aggressive language directed at an individual or a group can cause moral pain, humiliate dignity, cause indignation, but it does not cause mass indignation and protest. While "hate speech", according to the "General Policy Recommendation of the European Commission against Racism and Intolerance No. 15: Countering Hate Speech", is used with the intention of inciting or can reasonably be expected to lead to the incitement of others to commit acts of violence, intimidation, hostility or discrimination against those targeted by "hate speech" and that this is a particularly severe form of such speech [7]. The OSCE defines "hate speech" as "various types of expressions based on hostility, which demonstrate or incite hostility towards a group of persons (or an individual because of his membership in the group) [8]. In Ukraine, the Criminal Code of Ukraine provides for criminal liability for the use and dissemination of "hate speech" [9]. According to Art. 161 of the Criminal Code of Ukraine "intentional actions aimed at inciting national, racial or religious enmity and hatred, humiliating national honor and dignity, or insulting the feelings of citizens in connection with their religious beliefs, as well as direct or indirect restriction of rights or establishment of direct or indirect privileges of citizens based on race, skin color, political, religious and other beliefs, gender, ethnic and social origin, property status, place of residence, language or other characteristics" shall be punished by a fine of two hundred to five hundred tax-free minimum incomes of citizens or by restriction of freedom for a term of up to five years, with or without deprivation of the right to hold certain positions or engage in certain activities for a term of up to three years. Also, in Ukraine, there is an opportunity to oppose "hate speech" in civil proceedings. Judicial practice shows that it is possible to execute this within the framework of a claim for the protection of honor, dignity and business reputation and refutation of inaccurate information. But mostly it is about public statements; first of all it concerns mass media and public people, mostly politicians. It is officials of state authorities, deputies, politicians of various levels of government who cause particular concern, using

the "language of enmity", because they divide society into "friend or foe". Usually, public figures use these means to raise their own rating, not realizing the power of the word, which pushes society to aggression. The most famous examples are the speeches of Hitler, Mussolini, as well as modern powerful people like Russian authorities, whose statements influenced the development of history. In 2019, during the presidential election campaign, voters of the candidate for the presidency of Ukraine, Volodymyr Zelensky, called his opponents morons, and the candidate himself with the personal pronoun "It", which is a classic example of dehumanizing a representative of an outgroup. In recent times, the platform for spreading information has expanded significantly thanks to numerous talk shows and social networks that are able to reach the maximum number of people. According to the Internet security system Websense, there are more than 15,000 sites which content contains elements of hatred and malice, and their number is constantly growing. In 2019, Mark Zuckerberg recognized the importance of social networks during a speech to students at Georgetown University: "People who have the power of large-scale self-expression represent a new kind of power in the world - the 'fifth estate' along with other power structures in society." Words of hatred, thrown into the global information space, cause a resonance among network users, are picked up by the mass media and go beyond the Internet, inciting mass clashes. Social manipulators who generate the "language of enmity" create an ingroup (friends) and an outgroup (foes), completely excluding the possibility of identity: maidaun, maidanuti, Ukry, ukropy, couch troops, vatniki, colorady, svidomi, pravoseki, etc. Also, speakers of "hate speech" present the outgroup as a threat to the ingroup, endowing it with features that are not typical of the generally accepted stereotypes of society. For example, at the beginning of the war in Donbas, gossip was spread in the temporarily occupied territories that the "Banderivtsi" were eating the babies of Russian-speaking Ukrainians. At the same time, all actions of the ingroup are a priori recognized as benevolent.

What is the phenomenon of "hate speech"? Why does aggressive language not cause such indignation and resonance as "hate speech"? As it was already mentioned above, "hate speech" is a linguistic means of insulting human dignity based on racial, ethnic, linguistic, religious, political, sexual characteristics, as well as health status. So, it is about the image of spiritually related people. Gustave Lebon, studying the mechanism of collective formation, introduces the concept of "collective soul" - a social organism that is subject to the law of spiritual unity of the group [10]. At the same time, there is a leveling of the individual in favor of a common opinion, belief, goal, and common protest. There is a transition of the individual to the general social identity, spiritual unity, which is why words of hatred directed at an individual are perceived as an insult to the spiritual community. The collective identity, which is determined by the division of "friend and foe", is extremely sensitive to external aggression. Any dissent from the opposing group provokes indignation and prompts complete strangers who are united by common values and collective memory to defend their dignity and the dignity of their like-minded people.

There are reasons to claim that the "active substance" of "hate speech" is the stereotypes created by society. Why do some words that have neutral semantics get a negative connotation when used by outgroup members? "Hate speech" includes vocabulary that evokes negative associations in a certain context and social environment. For example, the word "vatnik" is associated with rural

residents of Russia, lumberjacks or prisoners. By analogy, people who support pro-Russian agitation are called "vatniki". The vocabulary of "hate speech" is often supported by the events that gave rise to it, and over time lose relevance, having an occasional character. Thus, the word "fritz", relevant during the Second World War and the post-war period, meant not only soldiers of the German army, but was also identified with the inhabitants of Germany. But today this word is practically not used. Such is the fate of words that appear in periods of economic, political or social turbulence and become understandable only in a certain context: porohoboty and Zelenophily, "vesna bez porohu", "time to plant petrushku", ZEdibly, kovidiot, kovidnik, colorada, ukrop, Leninopad, the crucified boy, the junta, etc. Other words are passed down through the generations, become familiar, replace similar but less aggressive concepts and replenish the arsenal of verbal weapons: moskal, katsap, barbarian, khokhol, churk, yuda, holop, farisi, vysiganit, natsmeni, kurkul. Language is constantly changing and developing, so words that were once normative (Jew, Negro, Pharisee) eventually become offensive.

"Hate speech" has not only a verbal manifestation, factors of aggression and discrimination can be not only words, but also gestures, facial expressions, behavior, memes, symbols, pictures, etc. Everyone knows the fact of the manifestation of "football racism" in Russia during matches with the participation of black legionnaires, when the song "Killed a Negro" popular in 2004 sounded from the stands, and black players were met by fans with shouts that imitated the sounds of monkeys, and threw bananas and oranges. You can often see how people cross the street when they see Roma or representatives of the youth subculture.

Contextual indicators of "hate speech" can even be prepositions, punctuation or other aids. For example, some Russian figures, in order to emphasize their contemptuous attitude towards Ukraine, use the preposition "on" instead of "in" – on Ukraine, thereby denying its statehood. It is known that the preposition "on" is used when talking about regions that are not independent. Similarly, in English texts you can sometimes see the derogatory "the Ukraine", where the definite article also indicates the country's non-independence.

"Hate speech" is formed in different ways:

- Association with historical facts or figures (Judas; fascist; junta; fifth column);
- Identification with social groups, ethnic groups or races (katsap; village; khokhol; black);
- With the help of comparative characteristics (cunning like a Jew; dirty like a gypsy; dumb like a Chukchi; work like a negro on a plantation);
- Dehumanization of the outgroup (dill; colorados; churks; beasts; veal language; it);
- Unattractive perspective (rotting capitalism; Russian peace);
- Identification with literary characters (Shwonder; Sharikov; Blue Stocking; Casanova; Uncle Tom, Orcs, Mordor);

The formation of words of enmity with the help of contamination (lugandonia, maydaun, rashist, tarifocide, porohoboty). Negative-emotional contaminants have an offensive, disparaging character, and have a strong psychological impact on the recipient. When familiar words do not lead to the expected resonance, more expressive expressions are artificially formed, capable of impressing with the novelty of form and semantics [11].

A separate group can include memes – any ideas, symbols, gestures, songs, colloquialisms, pictures, etc. During the full-scale

war of the Russian Federation against the people of Ukraine, many memes aimed at ridiculing the "Rashists" are spreading. On the one hand, they can also be classified as "hate speech", taking into account the reaction of the enemy. On the other hand, memes act as a shield that helps protect people from stress and disruption that protects the psyche and allows them to survive amid the horrors of war and information pressure. So, the words of the Ukrainian border guard from Zmiiny Island in response to the Russian aggressor's demand to surrender became a well-known meme. Later, Ukrposhta issued a stamp in honor of the sending of a Russian ship to a known address by the defenders of Zmiiny Island.

Conclusions. Therefore, the world of "hate speech" is vast and diverse, and people compete in creativity, inventing new ways of insulting. The destructive power and danger of "hate speech" is beyond doubt, as it leads to the key problem of today – the polarization of society. Language changes along with people, instantly reacting to any events in society, but on the other hand, language can influence the structure of society and change the development of history. Statements, which at first seem witty and funny, in a short period of time change the lives of entire social groups. "Hate speech" is the first step to violence. That is why the issue of combating "hate speech" at various levels is acute.

In Ukraine, the fight against "hate speech" is carried out at the legislative level. Art. 161 of the Criminal Code of Ukraine, which provides for criminal liability for inciting hatred or enmity; Art. 295 of the Criminal Code of Ukraine – calls to commit actions that threaten public order; Art. 300 of the Criminal Code of Ukraine – distribution of works promoting the cult of violence and cruelty, racial, national or religious intolerance and discrimination; Art. 436 of the Criminal Code of Ukraine – propaganda of war. However, the current law does not protect all vulnerable categories of the population without exception; moreover, the culprit can be brought to justice only if a lawsuit is filed. The Law of Ukraine "On Television and Radio Broadcasting" also acts against the spread of "hate speech", which provides for the prevention of intensifying attention on war, violence and cruelty, inciting racial, national and religious enmity or their positive presentation (interpretation) [12]. Unfortunately, "hate speech" media is not limited to state-controlled sources. Written antilocutions can be seen on building facades, fences, school desks, etc. And with the development of social networks, the exchange of information has acquired new dimensions and has no obstacles. Of course, the state must regulate the content available to the public, but this is already a struggle with the consequences of the problem. Mark Zuckerberg, the founder of the Facebook network, sees ways to solve the problem in uniting different camps through common interests, conducting educational campaigns on tolerance, starting from kindergartens, to eradicate stereotypes, prejudices, intolerance and discrimination among people.

Another solution to the problem of xenophobia and discrimination can be the use of humor as a known effective weapon against human vices and showing superiority over offenders. Thus, in the realm of humor, the UKROP Territorial Defense Battalion appeared, and presidential candidate V. Zelenskyi disarmed opponents who called him a clown by wearing a false clown nose while addressing the voters. Thus, humor can be an important strategy in the fight against "hate speech", the study of which is beyond the scope of this study and is promising.

References:

1. Allport G.W. The Nature of Prejudice. Massachusetts, 1966.
2. Teun A. Van Dijk. The Mass Media Today: Discourses of Domination or Diversity? Journal of the European Institute for Communication and Cultural. 1995. Vol. 2. URL: <https://doi.org/10.1080/13183222.1995.11008592> (дата звернення: 13.02.2023).
3. Ісакова Т.О. Мова ворожнечі як проблема українського інформаційного простору. *Стратегічні пріоритети. Серія: Політика*, 2016. № 4. С. 90–97.
4. Кузнцова Т.В. «Мова ворожнечі» в друкованих ЗМІ (на матеріалі преси Сумщини). *Вісник Луганського національного університету імені Тараса Шевченка*. 2008. № 3(142). С. 79–85.
5. Кислова Ольга, Кузіна Ірина, Дирда Ірина. Дослідження онлайн-мови ворожнечі щодо ромської меншини в українському інтернет-просторі. URL: <https://doi.org/10.36169/2227-6068.2020.01.00021> (дата звернення: 11.02.2023).
6. Рекомендація № (97)20 Комітету міністрів Ради Європи державам-учасницям з питань "розпалювання ненависті". URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_093 (дата звернення: 11.02.2023).
7. Загальнополітична рекомендація Європейської комісії проти расизму та нетерпимості (СКРН) № 15: протидія мові ворожнечі URL: <https://tm.coe.int/ecri-general-policy-recommendation-no-15-on-hate-speech-ukrainian-tran/1680a11674> (дата звернення: 11.02.2023).
8. Злочини на ґрунті ненависті: попередження та реагування. Інформаційно-довідковий посібник для громадських організацій у регіоні ОБСЄ. URL: <https://www.osce.org/uk/node/180336> (дата звернення: 11.02.2023).
9. Кримінальний Кодекс України (Відомості Верховної Ради України (ВВР), 2001, № 25-26, ст. 131) / Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14> (дата звернення: 11.02.2023).
10. Гюстав Лебон. Психология народов и масс. Киев: Издательство Андронум, 2020. 210 с.
11. Колесник Г.О. "Мова ворожнечі" як соціальний та лінгвістичний феномен. *Вчені записки Таврійського національного університету імені В. І. Вернадського. Серія: Філологія. Журналістика*. 2021. Т. 32 (71), № 4, ч. 3. С. 278–283.
12. Про телебачення і радіомовлення: Закон України (Відомості Верховної Ради України (ВВР), 1994, № 10, ст. 43). Верховна Рада

України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3759-12> (дата звернення: 11.02.2023).

Колесник Г. О. Семантичні і структурні особливості «мови ворожнечі»

Анотація. Стаття присвячена дослідженню лінгвістичних та екстралінгвістичних факторів, які впливають на функціонування «мови ворожнечі» в українському суспільстві. Автор вивчає чинники, які породжують «мову ворожнечі», визначає її типологію, семантичні та структурні особливості. Доведено, що соціальна, економічна, політична дестабілізація, а також упередженість у суспільстві сприяють виникненню «мови ворожнечі». З розвитком медіапростору слова ненависті, закинуті у глобальний інформаційний простір, викликають резонанс у користувачів мережі, підхоплюються ЗМІ та виходять за межі інтернету, підбурюючи до масових сутичок. Також встановлено, що «мова ворожнечі» має не тільки вербальний прояв, факторами агресії та дискримінації можуть бути не лише слова, але й жести, міміка, поведінка, меми, символи тощо.

В ході вивчення даної теми була запропонована наступна типологія утворення "мови ворожнечі": ототожнення з історичними фактами та особистостями; дискримінація за соціальною, етнічною або расовою приналежністю; використання порівняльних характеристик; дегуманізація представників аутгрупи; ототожнення з літературними героями; утворення образливих ідентифікаторів шляхом контамінації.

Було доведено, що «мова ворожнечі» має руйнівну силу, становить небезпеку насильства і призводить до поляризації суспільства. Отже, в результаті дослідження були запропоновані шляхи протидії та запобігання впливу «мови ворожнечі» на формування «спільної думки» та провокування агресії. Також автор вважає, що ефективною зброєю проти виникнення і розповсюдження "мови ворожнечі" може бути гумор. Саме ця ідея має знайти розвиток в наступних дослідженнях автора.

Ключові слова: мова ворожнечі, агресія, дискримінація, інгрупа, аутгрупа.

Корольова Н. О.,*orcid.org/0000-0002-0093-7288**кандидат філологічних наук, доцент,
доцент кафедри німецької філології**Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника***Грималюк А. М.,***orcid.org/0000-0002-5440-8760**асистент кафедри німецької філології**Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника*

ІНТЕРНЕТ-МЕМ ЯК СПОСІБ КОМУНІКАЦІЇ У ЦИФРОВОМУ СЕРЕДОВИЩІ

Анотація. У статті розглянуто німецькомовні креолізовані мему останніх років, присвячені яскравим політичним особистостям та подіям, виокремлені методом суцільної вибірки на різноманітних інтернет-платформах та соціальних мережах (Twitter, Instagram, Facebook).

Сучасна лінгвістика орієнтується на вивчення мови як інструмента комунікації та на дослідження вербальних структур відповідно до тих умов, у яких вони функціонують. Мовні засоби розглядаються у їхньому призначенні для вирішення конкретних прагматичних завдань та досягнення конкретних комунікативних цілей, тобто вивчення не лише будови мовних одиниць, а й процесів їхньої участі у реальній комунікації.

Медійне середовище як складний і багатоаспектний феномен є нині не просто сферою створення та споживання інформаційного продукту, але й простором, де відбувається задоволення інформаційних потреб сучасної мовної особистості, створення певних життєвих орієнтирів та цінностей.

У цифровій площині медіасфери формуються орієнтири, тренди та нові способи жанрової організації при текстовій передачі інформації у віртуальній системі координат, затверджуються нові засоби трансляції уявлення про реальність, норми та проблеми.

Актуальність статті зумовлена необхідністю дослідження мовної картини світу сучасного німця та німецької влади, що зафіксована у цифровій площині у форматі мему – стандартизованої та цілісної одиниці інтернет-комунікації. Мета дослідження полягає у виокремленні структурних особливостей та стилістично-прагматичного потенціалу Інтернет-мемів крізь призму їх контекстуальної трансформації та перетворення на елементи ідеологічного впливу у сучасному німецькомовному медіадискурсі.

Використання інтернет-мемів у політичній сфері стимулює громадян до більшої активності та зацікавленості різними політичними подіями, нашою підтримку тих чи інших політичних сил. Цілеспрямованому створенню таких мемів властива чітко виражена ідеологічна мета: вплив на свідомість членів суспільства та залучення їх до комунікативної дискусії у віртуальному інформаційному просторі.

Ключові слова: інтернет-мем, інтернет-комунікація, медіа-дискурс, ідеологія, вплив.

Постановка проблеми. Сучасна лінгвістика характеризується тенденцією до інтерпретації знань про дійсність через її відображення у мовленнєвій діяльності людини. Лексичні, стилістичні та граматичні засоби виступають маркерами вербалізації історичних, суспільно-політичних, культурних процесів та ментально-психологічних особливостей представників певної етнокультури. Мова засобів масової інформації постає джерелом відомостей про базиси існування, моральні та психологічні орієнтири, формуючи водночас моделі поведінки та реакції на зовнішню дійсність.

Стрімкий розвиток інтернет-комунікації за останнє десятиліття значно вплинув на види та засоби соціального спілкування. Процес глобалізації зумовив радикальний перехід від традиційних усних форм комунікації до письмово-усних форм спілкування (чати, форуми, соціальні мережі, блоги, мікроблоги, інтернет-трансляції та ін.). В усіх сферах людської діяльності домінують новітні технологічні пристрої, що впливають на виникнення нових понять та явищ. Особливе місце в процесі глобалізації сьогодення посідає Інтернет, який охопив всі сфери нашого життя, набув важливої ролі в комунікації та змінив систему суспільних відносин між людьми [1; 2, с. 87].

Інтернет-дискурс визначається як складна система, що не містить чітких правил реалізації комунікації, зумовлюючи, проте, виникнення нових тенденцій до об'єктивізації думок, формування та трансформації явищ та ідей у свідомості індивіда та суспільства загалом. Одним із методів цієї передачі ідей є мему.

Термін «мем» був вперше використаний британським науковцем, біологом Річардом Докінзом у книзі «*The Selfish Gene*» («Егоїстичний ген») [3], де проведена аналогія між людським геном та культурною інформацією, що також здатна до самовідтворення, мутації, розмноження [3; 4].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблема мемів та їх місцем у суспільному житті займалися такі науковці як Р. Докінз, Р. Броуді, К. Ембер [3; 5; 6], Ч. Ламсен [7], А. Лінч [8]. У своїй праці «Медіавірус. Як поп-культура впливає на нашу свідомість» Д. Рашкофф досліджує мему як інтегральну складову медіа простору та визначає їх як феномени, що поширюються засобами масової інформації та інтернетом, мають вплив на соціально важливі події та здатні змінювати громадську думку [9].

У своєму дослідженні «Політичні інтернет-меми та масова свідомість у період збройного конфлікту на Донбасі» А.В. Чантурія розглядає політичні інтернет-меми як специфічний жанр інтернет-комунікації, що спонтанно поширюються у мережі, ретранслюють реакцію на певну політичну подію, мають семіотичну природу з контекстуально релевантним та яскраво вираженим планом змісту [10].

Оскільки сучасний медіадискурс виступає способом мовної трансформації дійсності відповідно до інноваційних процесів, що відбуваються у суспільстві, то інтернет-мем варто розглядати як мовний, соціальний та ментальний феномен, що впливає на творення картини світу носіїв мови.

Актуальність статті зумовлена необхідністю дослідження мовної картини світу сучасного німця та німецької влади, зафіксованої у цифровій площині у форматі стандартизованої та цілісної одиниці інтернет-комунікації, у німецькомовній інфосфері. **Мета** дослідження полягає у виокремленні структурних особливостей та стилістично-прагматичного потенціалу Інтернет-мемів крізь призму їх контекстуальної трансформації та перетворення на елементи ідеологічного впливу у сучасному німецькомовному медіадискурсі. У статті розглянуто німецькомовні креолізовані меми останніх років, присвячені яскравим політичним особистостям та подіям, виокремлені методом суцільної вибірки на різноманітних інтернет-платформах та соціальних мережах (Twitter, Instagram, Facebook).

Виклад основного матеріалу. Залежно від форми мемів, їх поділяють на текстові (слова, словосполучення чи речення); візуальні (картинки, відео) та креолізовані меми (вербально-візуальні), які і стали предметом нашого дослідження. Завдяки текстовому наповненню, візуальним характеристикам, гумористичній та емотивно-експресивній складовим із алюзивним підґрунтям креолізований інтернет-мем є актуальним, концентрованим, має стандартизовану лаконічну форму, характеризується вірусністю та здатністю до самовідтворення.

Креолізовані інтернет-меми є поширеними здебільшого у соціальних мережах. Візуальне доповнення привертає більше уваги, додає експресивності та наповнює актуальним змістом звичний текстовий матеріал. Саме візуальний компонент стає ключовим у створенні, трансформації та передачі мемів в інтернеті. Для релевантного декодування інтернет-мемів необхідно застосовувати, а, отже, і володіти, знаннями з різних смислових площин, що символічно об'єднує та скріплює зв'язок між членами групи як елементу певного соціокультурного

середовища, відмежовує їх водночас від тих, чия здатність до відповідної соціокультурної інтерпретації мемів є обмеженою або ж недостатньою. Дослідник Т. Берджес називає це методом визначення «свого онлайн-плем'я» [11].

Оскільки найбільш численною групою користувачів соціальних мереж є молодь, то розглянемо меми, тематичним та ідеологічним базисом яких стали образи та сцени з всесвітньо відомого мультиплікаційного фільму «The Simpsons Movie». Як показало дослідження, такі меми містять елементи молодіжної субкультури та впливають на політичні погляди молодих людей через метонімічне співставлення з персонажами (зобр. 1), мультиплікаційні уривки з прихованим змістом (зобр. 2). Зокрема, такі меми транслюють, наприклад, ситуацію щодо результатів виборів політичної партії «Християнсько-демократичний союз» (Christlich Demokratische Union Deutschlands, CDU), яка у 2021 році показала значно гірші результати на парламентських виборах, аніж у 2017 році: тоді ХДС набрала 26,8%. Паралель проводиться із фрагментом серії, у якій син головного героя – Барт – попав у ганебну ситуацію та засмутився через це, назвавши цей момент «найгіршим днем свого життя». Батько персонажа, Гомер, підбадьорив сина словами «найгірші дні ще попереду». Ця алюзія, наповнена комічністю, демонструє оцінне ставлення творця мему до політика А. Лашета та його партії, вважаючи, що рейтинги його популярності у народі з часом будуть лише знижуватися.

У контексті актуальних політичних подій не викликає подиву, що центральним персонажем на смислотворчим елементом багатьох інтренет-мемів став дійсний канцлер Німеччини Олаф Шольц. У наступному прикладі ми можемо побачити, що комізм виник на основі гри слів та фонового зображення відомого мультиплікаційного персонажа – сніговика Олафа (мультфільм «Крижане серце»). Німецьке дієслово *танути* – *schmelzen*, у претеритарній формі *schmolz* співзвучне з прізвиськом канцлера, а також гармонійно вписується у концепцію створення мемів з танучим сніговиком та перенесенням цієї характеристики на Олафа Шольца (зобр. 3, 4, 5). Оцінити креативність таких мемів та правильно їх декодувати зможуть знавці німецької мови, але також і ті люди, що не знайомі із походженням фонового зображення, оскільки його мотивація доступна для розуміння.

Розглянемо наступну групу мемів, що присвячені колишній канцлерці Німеччини Ангелі Меркель, яка провела на цій посаді 16 років. На теренах інтернет-простору ширяться різно-

Зобр. 1

Зобр. 2

Зобр. 3

Зобр. 4

Зобр. 5

манітні мему, які були створені як прибічниками її політики, так і противниками. Наприклад, мовний вираз «*Danke Merkel*» став вірусним, його трансформували у креолізований мем (зобр. 8) підсилюючи емотивність фоновим зображенням позиції рук канцлерки (зобр. 6), що стало упізнаваним для німецькомовного соціуму (зобр. 7).

Проте далеко не всі громадяни Німеччини схвально ставились до її політики, через що виникло протистояння між так званими таборами (зобр. 9). У соціальній мережі Facebook захисники канцлерки створили сторінку з мемами-відповідями

опонентам, у яких іронічно вживали вираз «*Danke Merkel*», формуючи його до ідеологеми провини навіть у найбільш абсурдних негараздах (зобр. 10, 11, 12). Таким чином вони намагалися висміяти зауваження та невдоволення. Отже, ми можемо спостерігати перетворення мему на елемент ідеологічного впливу, що виражає позитивну оцінку авторів та поширюється серед однодумців.

Для правильного декодування інтернет-мемів важливим є також наділений культурною конотацією фоновий контекст, що формує відсилку до прецедентної ситуації. Так, напри-

Зобр. 6

Зобр. 7

Зобр. 8

Зобр. 9

Зобр. 10

Зобр. 11

Зобр. 12

клад, ціла низка мемів, що базується на прізвиську канцлерки «Mutti», може бути незрозумілою для іноземців, оскільки створена саме німецькомовним соціумом та передбачає наявність необхідних для експлікації релевантного значення фонових знань (зобр. 13, 14, 15).

Особливою популярністю користуються меми, які репрезентують яскраву, курйозну ситуація, та фон яких можна трансформувати завдяки цілій низці текстових варіацій чи додаткових візуальних ефектів. Впізнані, лаконічні вирази, цитати, гра слів – це маркери популярних та впізнаних мемів, які можуть виходити за межі певної соціальної групи та бути доступними для розуміння максимально великої кількості інтернет-користувачів.

Розглянемо підбірку креолізованих мемів, в основу яких лягла курйозна ситуація у пашиному парку Маолоу, де на канцлерку налетіли папуги-лорикети. Птахи почали їсти «нектар

лорі» зі стаканчика, який був в руках у Меркель. Цей фон став вірусним для створення різноманітної кількості мемів з різним текстовим наповненням. Наприклад, фразеологізм «*Lieber den Spatz in der Hand als die Taube auf dem Dach*» методом субституції компонентного складу, ліг в основу іронічно забарвленої текстової частини мема (зобр. 16), що надало йому комічності – «*Lieber ein Wein auf dem Dach, als ein Vogel auf der Hand*». В іншому мемі спостерігаємо короткі вирази чи окремі слова, що окреслюють поле буденних справ та обов'язків, які чинять тиск та можуть провокувати емоційні сплески, відтворені на фоні зображення (зобр. 17). Ще один варіант – це відсилка на фільм жаків «Птахи» А. Хічкока (1963 р.), в якому зображена серія незрозумілих та жорстоких нападів птахів на людей. За основу взятий постер фільму зі зміною фото головної героїні фільму на А. Меркель, проте текстові вставки та підпис залишилися незмінні, головний акцент зроблений на метонімічній

Зобр. 13

Зобр. 14

Зобр. 15

Fazit nach 16 Jahren Merkel:

Lieber ein Wein auf dem Dach als ein Vogel auf der Hand

Зобр. 16

Зобр. 17

Зобр. 18

подібності саме візуальної складової, а також емоційних переживань (зобр. 18).

Соціально-ідеологічний вплив креолізованих мемів реалізується у тенденції до зменшення авторитетності політиків, сприйняті їх в якості звичайних елементів та складових суспільства, чий функціонал та потенційний вплив не є унікальним, чи, навіть глузливому ставленні до них. Яскраві політичні особистості, нестандартні та комічні ситуації з їх життя чи недоречні висловлювання завжди ставали об'єктами жаргів та висміювання. В німецькомовному інтернет-дискурсі спостерігаємо велику кількість мемів з політиком та 45 президентом США Дональдом Трампом. Розглянемо приклад, у якому простежуємо яскраву негативну оцінку його розумових здібностей (зобр. 19) – заклясний рот Трампа як символ тисячі врятованих життів; гіперболізація у текстових прикладах, а саме абсурдні твердження про елементарні та загальновідомі речі (зобр. 20); насмішки із зовнішнього вигляду (зобр. 21), що ідентифікують його із селянкою (*сестра близнюк – Zwillingsschwester*) на основі візуальної подібності.

Серед визначних подій сьогодення, осторонь від яких ми залишитись не можемо, зазначимо боротьбу українців за незалежність від російського вторгнення. Здавалося б, трагічні події, які відбуваються у цьому протистоянні неможливо зобразити комічно, насміхатися чи іронізувати їх. Проте створення та поширення інтернет-мемів цієї тематики є своєрідною боротьбою на інформаційному фронті. Аналізуючи креолізовані німецькомовні мему, ми зауважили, що цій тема-

тиці присвячено надзвичайно мало матеріалу. Питання війни є болючим для українського народу, тому більшість мемів, що поширюються інтернет простором, створені українською або ж англійською мовами. Німецькомовні медіа видання та користувачі соціальної мережі Twitter активно поширюють ці творчі доробки, наприклад: *watson.ch; merkur.de; exxpress.at* [13; 14; 15]. Наведемо декілька німецькомовних прикладів. Ситуація із нарадою президента Росії з політиками за довгим столом викликала шквал емоцій та насмішок, що, у свою чергу, зумовило виникнення мемів. Більшість з них були візуальні, трансформовані за допомогою різних додаткових елементів, щоб досягти ефекту комічності всієї ситуації. У прикладі бачимо креолізований мем, у якому іронізують над користю цього стола для Путіна у вихідні дні (зобр. 22); в іншому мемі відтворена начебто реклама столу виробництва відомої мережі «Ікеа» з назвою «Putin», що є текстовою та візуальною алюзією на вищезгадану ситуацію (зобр. 23). Мета таких мемів визначається необхідністю якимось чином вплинути на формування у свідомості людей розуміння абсурдності такої ситуації, поглянути на президента Росії під іншим кутом, применшуючи його авторитарність та самовпевненість.

Розглянемо ще одну підбірку мемів, що присвячена таким політикам як В. Путін, О. Лукашенко, Е. Ердоган та Сі Дзіпінь. Усіх їх об'єднує президентство, лідерські амбіції та партнерські стосунки. Якщо лідери європейських країн засуджують терористичну діяльність Путіна та підтримують Україну, то, на протигагу їм, лідери Білорусі, Китаю та Туреччини зали-

Зобр. 19

Зобр. 20

Зобр. 21

Зобр. 22

Зобр. 23

шаються у хороших стосунках з президентом Росії, що не могло не вплинути на інтернет спільноту. До візуальної основи наступних мемів покладено фотофрагмент з відомої французької кінострічки «Intouchables» (німецьк. «Ziemlich beste Freunde»), яка розповідає про формування дружби між багатим, проте важко хворим бізнесменом та його помічником з неблагополучної сім'ї. Як бачимо, назва стрічки фігурує у створених мемах, проте є відмінність. В залежності від розподілу авторитету політиків їм приписують різні ролі: Е. Ердоган та Сі Дзіпінь виступають у позиції лідерів (зобр. 24, 25), тоді як у мемі з О. Лукашенком провідну роль відвели президенту Росії, що імпліцитно підкреслює особливості їх взаємовідносин (зобр. 26). Окрім цього, застосована гра слів, у якій слово «ziemlich» змінено на «schrecklich». Таким чином автори цього мему акцентують увагу на жадливих злочинах цієї пари проти народу України, продукуючи та розповсюджуючи цю інформацію у німецькомовному інтернет-просторі.

Висновки. Як концентрована структурна комунікативна одиниця цифрової площини інформаційного поля інтернет-меми володіють значним політичним та ідеологічним потенціалом, що зумовлене їх експресивністю, актуальністю, відносною свободою використання мовних засобів та гумористичними алюзивними імплікаціями. Декодування цих елементів відбувається на основі власного досвіду, особливостей світобачення та фонових знань.

Інтернет-меми впливають на свідомість людей, відображають їх погляди на певні реалії та можуть служити пропагандою різних явищ. Хоча поширення мемів через соціальні мережі відбувається швидко і носить вірусний характер, проте вони мають здатність трансформуватися та втрачати першочерговий сенс.

Подальше дослідження інтернет-комунікації за допомогою мемів сприятиме виокремленню жанрових особливостей цього феномену, його динаміку у соціальному, політичному, ідеологічному та лінгвокультурному контексті та дасть можливість простежити особливості його впливу на індивідуальну та суспільну свідомість.

Література:

1. Дзюбіна О.І. Класифікація, структура та функціонування Інтернет-мемів в соціальних мережах Twitter та Facebook. *Молодий вчений*. 2016. № 2. С. 375-379.
2. Meneghetti Antonio. Ontopsychology and Memetics. *Psicologica Editrice*. 2003. 528 p.
3. Dawkins R. *The Selfish Gene*. Oxford University Press. 2006. 384 p.
4. Чемеркін С.І. Інтернет-мем – що це? *Культура слова*. 2015. Вип. 82. С. 113-116.
5. Brodie Richard. *Virus of the Mind: The New Science of the Meme*. Hay House Inc. 2011. 256 p.

6. Ember C.R., Ember M. *Anthropology*. Englewood Cliffs : Prentice-Hall, 1988. 531 p.
7. Lumsden C.J., Wilson E.O. *Genes, mind and culture*. Cambridge : Harvard University Press. 1981. 428 p.
8. Lynch A. *Thought contagion: How belief spreads through society*. New York : Basic Books. 1996. 192 p.
9. Rushkoff Douglas. *Media Virus!: Hidden Agendas in Popular Culture*. Ballantine Books. 1996. 344 p.
11. Чантурія А.В. Політичні інтернет-меми та масова свідомість у період збройного конфлікту на Донбасі. *Гібридна війна на Сході України в міждисциплінарному вимірі: витоки, реалії, перспективи реінтеграції* : зб. наук. праць / За заг. ред. В.С. Курила, С.В. Савченка, О.Л. Караман. Старобільськ : ДЗ «ЛНУ імені Тараса Шевченка». 2017. С. 7–16.
12. Burgess T. Friday Fun: What Different Types of Memes Say About IT Service Management Professionals. URL: <http://blog.samanage.com/friday-fun/friday-fun-what-different-types-of-memes-say-about-it-service-management-professionals> (дата звернення: 20.12.2022)

Джерела ілюстративного матеріалу:

13. URL: <https://wienerin.at/danke-merkel-warum-angela-merkel-allem-schuld-ist#slide--54559-3> (дата звернення: 20.12.2022)
14. URL: <https://www.watson.ch/spass/international/135817636-macron-und-putin-treffen-sich-an-einem-tisch-das-sind-die-memes-dazu> (дата звернення: 20.12.2022)
15. URL: <https://www.merkur.de/politik/scholz-putin-tisch-kreml-besuch-internet-reaktionen-spott-macron-91352774.html> (дата звернення: 20.12.2022)
16. URL: <https://exxpress.at/die-ganze-welt-lacht-ueber-putins-tisch/> (дата звернення: 20.12.2022)

Korolova N., Hrymaliuk A. Internet meme as a phenomenon of modern media discourse: stylistic-pragmatic aspect

Summary. The article deals with the German creolized memes of recent years, dedicated to prominent political figures and events, selected by continuous sampling on various Internet platforms and social networks (Twitter, Instagram, Facebook).

Modern linguistics focuses on the study of language as a communication tool and the study of verbal structures in accordance with the conditions in which they function. Language means are considered in their purpose to solve specific pragmatic tasks and achieve specific communicative goals, which predetermines the study of not only the structure of language units but also their participation in real communication.

The media environment as a complex and multifaceted phenomenon is now not just an area for the creation and consumption of an information product, but also a space, where the information needs of a modern linguistic personality are met, certain life guidelines and values are created.

Зобр. 24

Зобр. 25

Зобр. 26

In the digital plane of the media sphere guidelines, trends, and methods of genre organization are formed during the textual transmission of information in a virtual coordinate system, where the new means of transmitting ideas about reality, norms, and problems are approved.

The relevance of the article is due to the need to study the linguistic picture of the world of a modern German person and the present German authorities, captured in the digital plane in the format of a meme – a standardized and integral unit of Internet communication in the German-speaking infosphere. The purpose of the study is to highlight the structural features and stylistically pragmatic potential of Internet memes through

the prism of their contextual transformation and conversion into elements of ideological influence in modern German-language media discourse.

The use of Internet memes in the political sphere stimulates citizens to be more active and interested in various political events, suggests the support of certain political forces. Purposeful creation of such memes is characterized by a clearly expressed ideological goal: influence on the consciousness of members of society and their involvement in a communicative discussion in the vast virtual information space.

Key words: Internet meme, Internet communication, media discourse, ideology, influence.

*Kocherha H. V.,**Candidate of Philological Sciences, Associate Professor,
Associate Professor at the Department of Ukrainian Linguistics and Applied Linguistics
Cherkasy National University named after Bohdan Khmelnytskyi*

THE INTRA-NOMINAL VOCABULARY OF THE SUFFIXED NOUNS OF THE OLD UKRAINIAN LANGUAGE OF THE 15TH – 18TH CENTURIES: STRUCTURAL AND WORD-FORMING ASPECT

Summary. The article found out that the nouns of the Old Ukrainian language of the 15th–18th centuries have an extensive system of word formation, in particular, they are characterized by a great variety of word-forming formants, just like the nouns of the modern Ukrainian language. It is obvious that certain affixes (in particular, suffixes) of the Old Ukrainian language have passed into the heritage of the modern language, some are rare and have fallen out of use, and still others have acquired certain phonetic changes in the modern language. Some of the suffixes in the modern language have a different word-forming meaning. The intra-nominal word-form is analyzed according to the part-language belonging of the word-form and the semantics of suffixes, their productivity, frequency and regularity of use are characterized. The analysis of the intra-nominal word structure of suffixed nouns in the book and written language of the 15th–18th centuries gives reason to talk about their wide functioning in book styles, and therefore, attests to their high usage in written monuments of the above-mentioned period. A large number of these lexemes have been inherited by the modern Ukrainian literary language, some are obsolete due to the disappearance of the concepts they denoted.

It was found that among suffix nouns, the largest group consists of nouns denoting persons by action, occupation, religious beliefs, and attitude to various social processes; a group of neuter nouns denoting a specific action is large in quantitative terms; a significant group of derived nouns is feminine nouns with an abstract meaning. All the mentioned groups of words belong to different word-forming types, as they are formed by different word-forming formants.

Key words: the Old Ukrainian language, word-forming formants, intra-nominal word-form, structural-word-forming aspect, semantics.

Formulation of the problem. Word-forming derivation is qualified as the process of creating secondary nominative units with the status of a word. Word-forming derivatives arise through the transition from one linguistic sign – a source unit already present in the lexical fund, to another linguistic sign – a derivative unit that appears in the language as a new lexical unit to name a certain fragment of extra-linguistic reality through the associative connections between the corresponding dictum and the mechanism of word-forming motivation [1]. The most common method of morphological type of word formation in the Old Ukrainian literary language of the 14th–18th centuries was suffixation of bases, equally productive in the category of nouns, adjectives and verbs as in the modern Ukrainian literary language, this makes it possible to characterize the grammatical system of the Old Ukrainian literary language of the 14th–18th

centuries, in particular its word-forming subsystem, which serves as **the relevance** of the research.

Analysis of recent research and publications. In the field of the history of the Ukrainian word-form, in particular the suffixal one, it is worth noting the research of S. Bevzenko, L. Beregovenko, P. Bilousenka, A. Hryshchenko, L. Humetska, O. Krovytka, K. Lenets, A. Maiboroda, N. Moskalyov, G. Nayenko, V. Nimchuk, L. Polyuga, N. Romanova, S. Samiyenko, P. Tymoshenko, V. Tokar and others, which deserve attention for their factuality, perfection, representativeness and relevance. M. Plyusch notes that the central task in the field of word formation is the study of the word formation system of the language from a synchronic point of view with a clear distinction between modern (living) and historical word formation [2, p. 86]. At the same time, for the scientific study of the language, diachronic word formation is no less important than synchronous word formation, since numerous word formation models of the modern language were formed in the past and went through a difficult path in their functioning, activating or losing their productivity. That is why the place of one or another word-forming model in the complex and branched word-forming system of the modern language can be determined based on the history of the language [2]. I. Vyhovanets emphasizes the need for a linguistic study of procedurality, dynamism of morphology throughout the historical development of the language, chronology and territorial limits of the distribution of suffixes and other morphological phenomena. Of particular importance is the researcher's need to study the inter-level relationships between the morphology of the Ukrainian language in its history and the phenomena of historical word formation [3, p. 67]. V. Rusanivskyi also emphasizes the use of the principles of the system of language and the procedurality of phenomena in the study of the history of a word-form, noting that the real linguistic meaning of all derivational phenomena can be clarified when approaching the word-formation from the position of knowing the mechanism of the system's activity, that is, considering the word-formation system in a dynamic aspect. In this way, a complex chain of cause-and-effect relationships between all components of the derivation process can be revealed, which leads to the natural appearance of the corresponding word [4, p. 75]. For the transformation of a motivating word into a motivated one, the character of the elementary derivational processes that flow between the creative morphemes in the word and the conditions of conjugation of word-forming units is of essential importance. The tendency to align creative bases and preserve the structure of motivating words [5, p. 136–147] are related, in our opinion,

to the phenomena of linguistic analogy. The most productive types of word formation in the ancient Ukrainian language, as well as in the modern one, were morphological, dominant in the category of nouns, adjectives and verbs [6]. A common method of morphological type of word formation was the suffixation of bases, equally common in the category of the above-mentioned parts of speech. The motivation of a derived word is its most essential property. It assumes the existence of the source of the name in the composition of the motivated word in the form of a creative base. The appearance of a new word through the word-forming act is determined, on the one hand, by the need to name a new reality, and on the other hand, by the functioning of the word-forming system of the language: the interaction of its word-forming resources, as well as the relationships that exist between the members of the system [7]. Thus, the derivative is included in the lexical fund of the language as a unit characterized by double conditioning: extralinguistic and intralinguistic factors [8]. H. Kocherha notes that "... establishing the direction of derivation is associated with a certain number of problems, the solution of which requires taking into account the diachronic factors of the Proto-Slavic and East Slavic word-formation, the regularities of the modern word-formation system of the Ukrainian literary language, the principles of its assimilation of foreign roots and lexemes, certain cognitive and onomasiological processes" [9, p. 11]. It is impossible to find out the peculiarities of a derived unit of language, to characterize the word-forming and motivational mechanisms without analyzing word-forming types, the dynamics of their development, morphological phenomena that accompany the corresponding derivational processes and motivational features of the onomasiological structures of distinct verbal units [10].

The purpose of the article – to find out the structural-word-forming and semantic-motivational features of the intra-nominal word-formation of suffixed nouns of the Old Ukrainian language of the 15th–18th centuries.

Presentation of the main research material. Nouns, the motivating word of which are nouns, are formed with the help of such suffixes: -еньє (-аньє), -аніє; ъє, -цств (о), -ств (о), -зств (о) (for the neuter gender), -никъ (-аникъ), -ц (а), -арь, -ецъ, -оръ, -ань, -огъ, -тель, -анинь, -ист (а), -окъ, -ей, -ай, -аль, -ань (to indicate the masculine gender), -ость, -иц (а), (ов) ниц (а, я), -ин (я), -к (а), -очк (а), -ух (а), б (а), -ин (а), -щин (а), -н (я), -ек (а), – (ш) изн (а), он (а), -анк (а), -от (а) – for the feminine gender nouns. In the proposed studio, we will analyze nouns according to the formal indicator - formants. The analysis was carried out according to the productivity of suffixes. For neuter nouns, the highest performance has the suffix -еньє (-аньє), -аніє. These suffixes are the most commonly used in the Old Ukrainian language and have a high activity of functioning. Their semantics is diverse: – objectified action: *обхоженъ* ← *обход* (11, p. 23); *обысканіє* ← *обыскъ* (11, p. 23); *порубанъ* ← *порубка* (11, p. 177); *примушанъ* ‘принуждение’ ← *примушь* (11, p. 227); – to denote the processes: *пуцанъ* ‘заговеньє’ (11, p. 260) ← *пуца*; – to denote parts of the building: *склепленъ* ‘an arch’ ← *склепъ* (11, p. 324). Quite active are formants -цств (о), -ств (о), -зств (о). They have an extensive system of values. In the Old Ukrainian language, they function with the following meanings: – to denote a collective: *опатство*, *опацтво* ‘an abbey’ ← *абат* (11, p. 45); *огурство* ← *огурца* ‘a stubborn, rude’ (11, p. 29); *офѣрництво* ‘a priesthood’ ← *офѣрникъ* ‘a priest’ (11, p. 75); *панство* ← *пан* (11, p. 83); *панезство*, *панство*, *панество* ← *папа*

(11, p. 84); *патріарховство* ← *патріарх* (11, p. 88); *потомство* ← *потомокъ* (11, p. 192); *птаство* ‘birds’ ← *птахъ* (11, p. 256); *самовладство* ‘an autocracy, an independence’ ← *самовладца* (11, p. 307); – to indicate a way of life: *прибыштво* ‘a vagrancy’ (11, p. 217) ← *прибышиъ* ‘an alien, a vagabond’ (11, p. 217); – to indicate the totality of occupations, positions: *обозництво* ‘a convey post’ ← *обозный* (11, p. 15); *перекупництво* ‘repurchase, petty bargaining’ (11, p. 96) ← *перекупникъ* (11, p. 96); *обѣтованъ* ‘a promise’ ← *обѣтъ* (11, p. 25); – with an abstract meaning: *пророцтво* ← *пророк* (11, p. 249); – with generalized action semantics: *приступство* ‘an agreement’ ← *приступъ* ‘a beginning, an introduction’ (11, p. 236); *щекарство* ‘лай’ ← *щеканъ* ‘bark, barking’ (11, p. 506) etc. Suffix -иц (е) can be used: – to indicate the locative: *пасъчище* ‘the place where the beekeeper is’ (11, p. 87) ← *пасъка*; *просище* ‘the place where the millet grew’ ← *просо* (11, p. 249); – to indicate magnification, roughness: *путище* ‘a way’ (11, p. 259) ← *путь*: this meaning of the suffix has also been preserved in the modern language. Formants -иск (о), -елск (о) function: – in neuter nouns to designate natural phenomena, elements: *огниско* ‘a fire, a hearth’ ← *огонь* (11, p. 27); – on the designation of spatial concepts: *паствиско* ‘a pasture’ ← *пасовище* (11, p. 87); – to denote abstract concepts derived from the names of creatures: *приятелско* ‘a friendship, a companionship’ (11, p. 242) ← *приятель*; – with a rough meaning, the motivating word of the derivative is an abstract noun – non-being: *смѣховиско* ‘a laughing stock’ ← *смѣхъ* (11, p. 336). A suffix is used to denote objects -ив (о): *огниво* ‘a unit’ ← *огонь* (11, p. 27). The suffix functions in neuter nouns to indicate smallness, tenderness -к (о): *овчатко* ‘a little lamb’ ← *овця* (11, p. 26). The suffix -ерк (о) functioned in the neuter gender with the meaning of caressing, diminutiveness: *ядерко* ‘a little core’ ← *ядро* (11, p. 510).

To denote masculine nouns in the Old Ukrainian language the following suffixes were used: -никъ (-аникъ), -ц (а), -арь, -ецъ, -оръ, -анъ, -огъ, -тель, -анинь, -ист (а), -окъ, -ей, -ай, -аль, -анъ. Most of these formants denote the names of persons, some suffixes have the object meaning of a non-being. Let's analyze each of the suffixes by meaning: suffixes -никъ (-аникъ) actively functioned in the Old Ukrainian language and were used: – to designate persons by the locative feature: *огородникъ* ‘a peasant who had an estate with vegetable gardens, without shared land; a gardener’ ← *огородъ* (11, p. 29); *осадникъ* ‘a settler, a farmer’ ← *осада* ‘a settlement, an estate’ (11, p. 51); *пустелиникъ* ‘hermit’ (11, p. 258) ← *пустыня*; *рольникъ* ‘an agriculturalist, a farmer, a plowman’ ← *роля* ‘an arable land, a cornfield, a field, a plow’ (11, p. 290); *повѣтникъ* ‘a county dweller, a landowner’ (11, p. 124) ← *повѣтъ* (an administrative-territorial unit); – for designation of persons by occupation, craft: *олѣйникъ* ‘selling or making butter’ ← *олѣекъ* ‘a fragrant oil’ (11, p. 42); *оружникъ* ‘a gunsmith, a squire, an armed’ ← *оружже* (11, p. 51); *папѣрникъ* ‘a paper manufacturer’ ← *папѣръ* ‘a paper’ (11, p. 84); – for naming the names of persons by physical characteristics: *слиникъ* ‘a strongman’ ← *сила* (11, p. 320); – on designation of persons by family relations: *южникъ* ‘a relative’ (11, p. 509) etc. In addition to the names of persons, this suffix is homonymous and can have the following semantics: – to designate specific objects – dishes: *окропникъ* ‘a vessel for boiling water, a kettle, a coffee pot’ ← *окропъ* (11, p. 39); – other objects: *повѣтряникъ* ‘a weather vane’ ← *повѣтре* (11, p. 124); *ручникъ* ‘a towel’ (11, p. 302); – plants: *ранникъ* ‘a medicinal plant, in the Ukrainian folk language this name is given to four plants’ (11, p. 267) ← *рана*.

Suffix -ц (а) is quite productive in the Old Ukrainian language. It was used to designate persons by various signs. It does not function in the modern language. In the researched source, this formant was used: – to designate persons by action and type of occupation: *оборонця* ‘a defender’ ← *оборона* (11, p. 17); *отпорця* ‘an adversary fighting back’ ← *отпорь* (11, p. 103); *перешкодця* ‘interfering, hindering’ ← *перешкода* (11, p. 103); *поступця* ‘a follower’ ← *поступь* ‘a progress, a production’ (11, p. 189); *приводця* ‘a leader, an instigator, a culprit’ (11, p. 219) ← *приводь* ‘a leadership, a guidance’ (11, p. 219); *потварця* ‘a slanderer, a defamer’ (11, p. 190) ← *потварь* ‘a slander’; *рядця* ‘a ruler, an organizer’ (11, p. 305) ← *рядь*; *отравця* ‘an executioner’ (11, p. 48), as for the motivating word, there are no common root lexemes in the dictionary through which it would be possible to find out the creative word. Therefore, we consider the motivation to be opaque, one in which the connection between the derivative and the creative word has been lost; – to designate persons in relation to the object: *справця* ‘a manager, a ruler; a doer, a perpetrator’ ← *справа* (11, p. 353); – to designate persons according to a qualitative feature: *похлѣбця* ‘a flatterer, a caresser’ ← *похлѣбство* ‘a flattery, a sweet talk’ (11, p. 199); – with the meaning of the name of persons determined by causation: *причинця* ‘a culprit’ ← *причина* (11, p. 240); *проступця* ‘a criminal’ (11, p. 251). To name persons the suffix *-арь* was widely used. It was used: – to designate persons by type of activity: *овчарь* ‘a shepherd’ ← *овчя* (11, p. 26); *пугатарь* ‘a plowman, a farmer’ (11, p. 111) ← *пуг*; *склярь* ‘a glazier’ (11, p. 325); – for the names of persons in relation to some process, phenomenon: *практикарь* ‘a fortune teller, an astrologer’ (11, p. 208) ← *практика*; – for the names of persons by the subject of the action: *пушкарь* ‘a gunner, a cannoner’ (11, p. 259) ← *пушка*. Proto-Slavic suffix *-тель* is often used, but a small number of derivatives are created from nouns with this suffix. It was used to denote persons by action: *помститель* ‘an avenger’ (11, p. 165) ← *помста*; *потѣшитель* ‘a consoler’ (11, p. 197) ← *потѣха*. The main meaning of the suffix *-анинь*: – is the creation of the residents' names. In the studied material, it functions: – to designate persons by the locative sign: *подворчанинь* ‘a courtier’ ← *подварокъ* ‘a yard, a manor’ (11, p. 131); – on a territorial basis: *поднѣстрянинь* ‘a resident of the Dniester region’ (11, p. 136) ← *Поднестровье*; *подмѣщанинь* ‘a suburban’ (11, p. 211) ← *предместье*. Suffix *-ист* (а) is borrowed from the Latin language. It is used to designate persons by occupation: *органиста* ‘an organ player’ (11, p. 50) ← *органь*; the motivating word is the name of a musical instrument. Suffix *-ей* in the Old Ukrainian language realizes its infrequency. It functions with the meaning of abstractness: *привилей* ‘a privilege’ (11, p. 218) ← *привилле* ‘a freedom’ (11, p. 218). The suffix *-ай* is not actively used. The following meanings of it have been revealed: – to indicate the names of persons by action: *провожай* ← *проводник* (11, p. 245); *ратай* ‘a plowman’ (11, p. 267) ← *рать*; – to denote a set of persons: *рожай* ‘a clan; a gender’ (11, p. 276) ← *род*.

The following suffixes functioned to designate feminine nouns in the Old Ukrainian language: *-ость*, *-иц* (а), (ов) *ниц* (а, я), *-ин* (я), *-к* (а), *-очк* (а), *-ух* (а), *б* (а), *-ин* (а), *-шин* (а), *-н* (я), *-ек* (а), *- (ш) изн* (а), *он* (а), *-анк* (а), *-от* (а). Let's analyze the meaning of each of the specified suffixes.

Formant *-ость* shows the greatest productivity: – for denoting the locative: *околичность* ← *околиця* (11, p. 38); *оселость* ‘an estate’ (11, p. 52) ← *оселя* ‘an manor’; – with the semantics of the objectified action: *омыльность* ← *омылка* ‘an error’

(11, p. 43); – with the semantics of belonging to something, with the semantics of influence on the subject: *подданость* ‘an obedience, a submission’ (11, p. 132) ← *подданный* (11, p. 133). Suffix *-иц* (а) was used: – to indicate the locative: *свѣлиця* ‘a lamp, a top’ ← *свѣтло* ‘a light’ (11, p. 313); – to denote persons of the female gender: *положница* ‘a childbirth, a woman in labor’ (11, p. 160) ← *положенье*; – to indicate the female gender, formed from the masculine nouns: *пасѣрбица* ← *пасѣрбь* (11, p. 86); – to denote beings (animals) of the female gender: *самица* ← *самка* (11, p. 307); *ядровица*. Formant *æ* (ов) *ниц* (а, я) has the following semantics: – to indicate the locative: *оливниця* ‘an olive grove’ ← *олива* (11, p. 41); *пивниця* ‘a beer storage cellar’ ← *пиво* (11, p. 106); *полбожница* ‘a temple of demigods’ (11, p. 157) ← *полубог*; *садовниця* ‘a garden’ (11, p. 306); *скарбниця*, *-ця* ‘a treasury; a storage, a pantry; a sacristy’ ← *скарбь* (11, p. 322); – to indicate specific items: *письменниця* ‘a grammar’ (46, p. 107) ← *письмо* ‘writing, a composition’ (11, p. 107); Suffix *-ин* (я) functioned to designate female persons formed from the masculine nouns: *пророкня* ‘a prophetess’ ← *пророкъ* (11, p. 249); today this suffix shows its productivity in connection with the activation of feminatives. A rather productive multi-meaning suffix in the Old Ukrainian language *-зн* (а) in the modern language, it loses its regularity and is used only to denote a few abstract concepts: the word for example has gone out of use: *роботизна* ‘a work, a side work, an obligatory work’ (11, p. 274). Some suffixed nouns of the Old Ukrainian language had parallel suffixes that had the same meaning: *родителка* – *родительниця* (11, p. 275). Suffixes functioned in parallel to denote persons by action *-ач* і *-ц* (а): *розливач* і *розлиця* ‘shedding blood’ (11, p. 281). Phonetically modified are suffixes *не-* and *нѣ-*. Suffixes of the Old Ukrainian language were a means of distinguishing the gender category (this method and means is preserved in the modern Ukrainian language as well): *розвязок* (masc.) – *развязка* (fem.) – *ок/к*. Such nouns also differ in gender category: *свѣчарка* ‘a woman making or selling candles’ (11, p. 314) ← *свѣчкарь* (11, p. 314); the means of such a distinction is a suffix to denote persons of the female gender *-к* and masculine gender *-арь*; the suffix is a means of distinguishing gender in such nouns as *селянинь* – *селянка* (11, p. 317). Suffix *-ець* with the meaning of the masculine gender is opposed to *-ниц* (а) to indicate the female gender: *сестринець* ‘a nephew, a sister's son’ – *сестриница*, *сестрична* ‘a niece, a sister's daughter’ (11, p. 319). Some suffixes of the Old Ukrainian language caused a change in the gender category. Thus, the word *сливникь* ‘a liqueur on plums’ (11, p. 330) in the old Ukrainian language belonged to the masculine gender, in the modern language it functions as a lexeme *слив'янка*, which has a feminine gender: the means of expressing gender category in these words are suffixes: *-нак/янк* (а). Some suffixes function as homonyms: for example, the suffix *-ок* can have a diminutive meaning and denote a specific subject that does not have such semantics: *рубѣнокъ* ‘ум. от рубѣнь – рубин’ (11, p. 299).

Conclusions and perspectives of the study. So, some suffixes were productive in the Old Ukrainian language and did not lose their word-forming function in the modern language, while others, actively used, do not function in the modern language or get along with phonetic modifications. The following suffixes are the most productive for masculine nouns: *-никь*, *-арь*, *-ц* (а), *-ець*, *-анинь* to designate persons by profession, occupation, various signs, actions, relationships. The suffix *-окъ* functioned actively with the objective

meaning. Such formants for marking the masculine gender turned out to be unproductive and irregular: -огъ, -ист, -ик, -ань, -ей, -ай, -ань. For feminine nouns, the following suffix formants are actively used: -ость with a dominant locative and abstract meaning, -иц (а) to designate persons by action, formed from masculine nouns by the same sign; -ниц (я), -от (а), -ин (а), (ш) ин (а), - (ш) изн (а). The last two suffixes in the Old Ukrainian language were productive, because they were actively used lexemes that became motivational for derivatives, in particular, these were words used to designate various taxes and fees. Since today such lexemes have gone out of active use and have become historicisms, the productivity of suffixes -щин (а) and -щизн (а) was lost. Non-productive suffixes include the following: б, -он (а), -н (я), -ек (а). Actively used suffixes for neuter nouns are: -цत्व(о) та цств(о), -зत्व(о), -ств(о), which have a dominant meaning of collectivity, totality. These suffixes have the same meaning in the modern Ukrainian language. The only difference is that some lexemes have gone out of use, therefore they have become rare, although these suffixes have not lost their word-forming function. Other suffixes active in the researched period, such as: -анье, -енье, -ье – today are out of use. The perspective of further scientific research can be seen in the analysis of verbal nouns of the Old Ukrainian language of the 14th–18th centuries, which serves as a perspective for scientific studies.

Література:

1. Васильченко В. М. Мотивація та її типи. *Наукові записки: збірник наукових статей Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова*, 1998. Вип. 1. С. 184–189.
2. Плющ М. Я. Граматика української мови : у 2 ч. Ч. 1. Київ, 2005. 286 с.
3. Вихованець І.Р. Частина мови в семантико-граматичному аспекті. Київ, 1988. 156 с.
4. Русанівський В.М. Структура українського дієслова. Київ, 1971. С. 90.
5. Стишов О. Сучасне українське словотворення: основні тенденції розвитку. *Мовознавчий вісник / за ред. Г.І. Мартинової*. Вип. 8. Черкаси, 2009. С. 136–147.
6. Бісовецька Л.А. Відіменний суфіксальний словотвір дієслів у мові писемних пам'яток Київської Русі XI–XIII ст.: монографія. Київ: Інститут мовознавства ім. О.О. Потебні НАН України, 1999. 212 с.
7. Горпинич В. О. Українська словотвірна дериватологія. Дніпропетровськ, 1998. 189 с.
8. Карпенко Ю. О. Синхронічна сутність лексико-семантичного способу словотвору. *Мовознавство*, 1992. №6. С. 3–10.
9. Кочерга Г.В. Мотивація відіменникових дієслів у сучасній українській мові (когнітивно-ономасіологічний аспект): дис...канд. філол. наук: 10.02.01. Одеса, 2003. 200 с.
10. Васильченко В. М. Мотивація і словотвірне вираження відносних прикметників в історії української мови (відіменникові деривати): автореф. дис. ... канд. філол. наук : 10. 02. 01. Київ, 2000. 20 с.
11. Тимченко С. Матеріали до Словника писемної та книжної української мови XV – XVIII ст. : у 2 кн. / упор. В.В. Німчук, Г.І. Лиса. НАН України, Українська Вільна Академія Наук у США. Київ–Нью-Йорк, 2002–2003. Кн. 1–2.

Кочерга Г. Внутрішньоіменниковий словотвір суфіксальних іменників староукраїнської мови XV–XVIII ст.: структурно-словотвірний аспект

Анотація. У статті з'ясовано, що іменники староукраїнської мови XV–XVIII ст. мають розгалужену систему словотвору, зокрема вони характеризуються великою різноманітністю словотворчих формантів, як і іменники сучасної української мови. Вочевидно, що окремі афікси (зокрема суфікси) староукраїнської мови перейшли в спадок сучасної мови, окремі є раритетними та вийшли з ужитку, ще інші – набули в сучасній мові певних фонетичних змін. Окремі із суфіксів в сучасній мові мають інше словотвірне значення. Проаналізовано внутрішньоіменниковий словотвір за частиномовною належністю твірного слова та схарактеризовано семантику суфіксів, їхню продуктивність, частотність і регулярність уживання. Проведений аналіз внутрішньоіменникового словотвору суфіксальних іменників книжної та писемної мови XV–XVIII ст. дає підстави говорити про їхнє широке функціонування в книжних стилях, а отже, засвідчує їхню високу уживаність у писемних пам'ятках вище зазначеного періоду. Чисельна кількість цих лексем успадкована сучасною українською літературною мовою, окремі є застарілими у зв'язку зі зникненням понять, які вони позначали.

З'ясовано, що серед суфіксальних іменників найбільшу групу складають іменники на позначення осіб за дією, родом занять, за релігійними переконаннями, за стосунком до різних суспільних процесів; великою в кількісному вимірі є група іменників середнього роду на позначення опредмеченої дії; значну за обсягом групу похідних іменників становлять іменники жіночого роду з абстрактним значенням. Усі зазначені групи слів належать до різних словотвірних типів, оскільки сформовані різними словотвірними формантами.

Ключові слова: староукраїнська мова, словотвірні форманти, внутрішньоіменниковий словотвір, структурно-словотвірний аспект, семантика.

*Кошман І. М.,
кандидат філологічних наук,
доцент кафедри української філології та журналістики
Східноукраїнського національного університету імені Володимира Даля*

ЗНИЖЕННЯ БУКВЕНОГО РЕГІСТРУ В СУЧАСНИХ МАСМЕДІЙНИХ ТЕКСТАХ (НА ПРИКЛАДІ КОМЕНТАРІВ ДО ІНТЕРНЕТ-ТЕКСТІВ)

Анотація. У статті йдеться про особливості використання буквених реєстрів у масмедійних текстах новітнього часу. Орфографічні норми, що регулюють вживання прописної графеми, не входять до ядерної зони орфографічних кодексів української та російської мов, але їх дотримання є невід'ємним показником загальної грамотності, оскільки прописна графема виділяє в текстовому просторі слова або словосполучення. Об'єктом дослідження є коментарі до інтернет-текстів українською та російською, що опубліковані на порталі «Цензор.нет» (<https://censor.net/ua>) з грудня 2022 по лютий 2023 року. Коментарі до масмедійних текстів вибираються в якості джерела для дослідження, оскільки їх лінгвістична природа – віддзеркалення мовних тенденцій, що існують в узусі. Тобто в них відображуються активні мовні процеси, що притаманні сучасному мовленню українською та російською. Предметом дослідження є використання буквених реєстрів (а саме – пониження реєстру) в коментарях як засобу передачі певних комунікативно-прагматичних сенсів. В роботі використовуються методи лінгвістичного, орфографічного, графічного, стилістичного аналізу, а також порівняльний та описовий методи. В дослідженні виокремлено кілька груп тематичних груп, що мають особливості щодо вибору буквеного реєстру. Це група певних власних імен і географічних назв. Також приділяється увага комунікативно-прагматичним ефектам, що виникають як наслідок порушення орфографічної норми. Зазначається, що сильні стилістичні ефекти виникають не тільки як наслідок недотримання певної орфографічної норми, но і як результат порушення культурної традиції, що зобов'язує виділяти в текстовому просторі власні назви підвищеним буквеного реєстру.

Наслідком порушення орфографічної норми щодо вживання прописної графеми є також зміна співвідношення в опозиції прописна графема – рядкова графема в узусі. Другий член опозиції стає маркованим.

Ключові слова: літера, прописна літера, рядкова літера, графема, функція, коментар, інтернет-текст.

Постановка проблеми. Вживання великої (прописної) та малої (рядкової) літери не є проблемою, що постійно знаходиться в фокусі лінгвістичних досліджень. Мовні енциклопедії мають статті, присвячені поняттям «літера», «прописна літера», «рядкова літера» [1; 2]. Загальний огляд щодо типів літер і їхніх функцій, як правило, включається також до академічних підручників з сучасної мови в розділі «Орфографія».

Інтерес щодо використання на письмі прописної та рядкової літери є головним чином практичним. Тому об'ємні й докладні описи, що регулюють використання прописної та рядкової

літер на письмі, є невід'ємною частиною діючих правил правопису [3, с. 28–33; 4, с. 70–91; 5, с. 164–190]. Приписи подаються головним чином за тематичним принципом: правопис власних імен людей, географічних, астрономічних, історичних, релігійних назв тощо. Тематичного принципу в формулюванні правил вибору прописної або рядкової дотримуються й автори словника [6, с. 11–31].

Аналіз останніх досліджень. В роботах останніх десятиліть зосереджуються на декількох проблемах щодо прописної та рядкової літер.

І. В. Нечаєва використовує поняття «прописна графема» як різновид графічного інваріанту, званого літерою, збільшеного розміру (виступає над рядком) та іноді іншого зображення [7, с. 143]. Вона ставить за мету з'ясувати, які функції прописної графеми є актуальними.

Вихідною точкою роздумів є сприйняття традиційного погляду: вживання прописної графеми регулюється семантичною та синтаксичною функціями. Семантична функція обумовлює виділення на письмі особового розряду лексичних одиниць, а синтаксична пов'язується з виділенням відрізків тексту.

Оскільки семантична функція відповідає за виділення прописною графемою власних назв, а концепцію власних назв не сформовано остаточно, І. В. Нечаєва деталізує реалізацію семантичної функції в функціях десемантизації, індивідуалізації, ідентифікації та аксіологічної (оцінної) функції. Тобто прописною графемою позначаються лексеми, якщо вони співвідносяться з денотатом (функція десемантизації); виокремлюють індивідуальний об'єкт з класу об'єктів (функція індивідуалізації); є результатом онімізації або трансонімізації (функція ідентифікації) або є позначенням високої оцінки / підвищеного статусу явища, що позначається лексемою (аксіологічна функція) [7, с. 146–155].

І. В. Нечаєва вважає, що крім основних функцій (семантичної й синтаксичної) варто розглядати ще дві функції прописної графеми – стилістичну та етикетну [7, с. 156]. Стилiстична функція реалізується в конкретному контексті, якщо лексема набуває високого стилістичного забарвлення, а етикетна – при вживанні форм ввічливості.

Якщо не брати до уваги назву тексту, в текстовому просторі, на думку І. В. Нечаєвої, в опозиції прописна графема – рядкова графема маркованим є перший член протиставлення [7, с. 146]. Тобто ця опозиція є приватною.

Проблема орфографічної нестабільності при вживанні прописної графеми розглядається І. В. Нечаєвою в іншій роботі. До сегменту орфографічної нестабільності нею відносяться:

формування норми щодо нових явищ у мові; коливання норми в узусі; неповне застосування кодифікованої норми до мовного явища та узуальна корекція норми, що діє де-юре [8, с. 450]. На конкретних прикладах І. В. Нечасєва розглядає дію узуального, парадигматичного, дистрибутивного факторів або фактору економії в виборі на письмі прописної графеми.

Метою роботи є аналіз вибору буквеного регістру для передачі на письмі власних назв, що спостерігається в масмедійних текстах новітнього часу.

Матеріалом для дослідження слугують коментарі до інтернет-текстів українською та російською, що оприлюднені на порталі «Цензор.нет» (<https://censor.net/ua>) з грудня 2022 по лютий 2023 року. Коментарі отримані методом несучільної вибірки.

В сучасних роботах з інтернет-журналістики коментар розглядається як специфічний жанр. І. Г. Сидорова дефініціює його як текст, в якому вербально визначається комунікативна дія особи, яка демонструє себе через відкриту публікацію своєї думки або оцінки [9, с. 161]. В коментарі як інтернет-жанрі складним чином поєднуються, з одного боку, тяжіння до усного мовлення (непідготовленість, синхронність, діалогічність, стислість, непрофесійний адресант та відсутність редакторської обробки), з іншого боку, особливості писемного мовлення (фіксованість, асинхронність та збереження). Тому коментарі в українському сегменті інтернету є надійним джерелом, що відображає тенденції, властиві сучасному мовленню українською й російською.

Разом з тим відкритість інтернет-простору потребує певного відбору коментарів. Зокрема, придатними для даного дослідження вважаються коментарі, адресанти яких не є прихильниками «смартфонного» стилю спілкування (при якому обирається один буквенний регістр – зазвичай рядковий). Тобто аналізуються тексти, адресанти яких послідовно (згідно з діючими правилами правопису) розрізняють буквені регістри. Наприклад: **FORGE FERRUS**: *Те саме говорили США, ЄС, навіть деякі країни Азії всі пропонували росії поговорити як цивілізовані люди, проте схоже путін, на той час, уже все для себе вирішив й не хотів слухати попередження. Він був переконаний, що це йому говорять з позиції слабкості, що Європа боїться а Штати не хочуть втручатися. Що він зайде в Київ за три дні й усі будуть змушені погодитися з новим порядком денним, а тоді він вийде до колективного Заходу й погрожуючи ядерною зброєю скаже щоб НАТО відступило за лінію Варшавського договору. Тоді, Зеленський змінив риторику, взяти ту ж Мюнхенську конференцію, на якій Україна була заявлена з позиції сили. Проте кремль не зрозумів чи не захотів бачити жодного з сигналів які йому посилала наша влада разом з цивілізованим світом й не маючи для того а ні достатніх ресурсів а ні достатньо сил росія здійснила вторгнення на територію суверенної країни і це в ХХІ столітті. Але на жаль, чи на щастя є історичний процес, це неминуче мало статися рано чи пізно бо імперія яка не розширюється зрештою занепадає, й можливо це на краще, остання імперія має бути зруйнована, це не минує. І схоже Україна – єдина країна яка на той час була здатна втримати такий удар.*¹

Також до аналізу долучаються коментарі, адресанти яких більш-менш послідовно відрізняють буквені регістри. Напри-

клад: **Bob Fayn**: *Вигода це енергоресурси і атомна енергетика в мадьярів... там рашикинський «енергоатом» щось буде... от бояться накладення санкцій... ось що цікавить... бо в білорусії на кордоні з Балтикою побудована атомна станція... от і думають... про експорт між Лукадрицом і *****, казали що хочуть Польщу уламати.*

Виклад основного матеріалу. Як зазначає І. В. Нечасєва, норми, що регулюють вживання прописної графеми, не є головними орфографічними нормами. Це норми другого порядку [7, с. 143]. Така собі орфографічна периферія. Але як їх дотримання, так і їх порушення свідчить про передачу певних комунікативно-прагматичних сенсів.

В коментарях українською й російською реєструється тенденція до недотримання вживання прописною графеми в випадках, що не входять до зони орфографічної нестабільності.

По-перше, прописна графема послідовно не вживається, якщо задується прізвище особи, що займає вищу державну посаду в Російській Федерації:

Олег Квиташ: *Всі претензії висловлюйте «великому геополітику та стратегу» путіну. Війна річ взаємна, а не одностороння; **arve z.**: Але одне вони, і путін і його «народ», забули. Забули давню істину – «Не можна двічі увійти в ту саму річку»;*

Лена Реброва: *Я не против, я слышала взрывы не в первый раз вчера, а они дальше за **путина** вопреки здравому смыслу; **Анна Сергеева**: Сдулась Британия. А будет ли у Украины долгосрочная перспектива, если все обещают, а только **путина** бровкой повел, сразу отмаывают назад «вы нас неверно поняли».*

Зафіксовано також одиничний приклад написання з рядкової літери імені вищезгаданої особи: **Вадим Владимирович**: *Да нету там ни каких элит. Есть бесправные рабы и держатели активов **вовы** пукина.*

По-друге, прописна графема заміняється рядковою при використанні прізвищ:

Степан Русин: *І ху...ло говорить про це прямим текстом – зачем нам мир в котором нет росії? І світ повинен то усвідомити що відсидітись не вдасться ніде, ні в Китаю, ні в Африці...і думати, як тих збочених вилупків інтелегентно роззброїти та ізолювати...; **Maksim Perepelitca**: Це я зараз найвидку пробігся кацапськими коментарями в тєлєгах, цитати звідти. Там вже розпочалося – лікованіє. А ввечері і скабейчиха буде – випадати з труселів; **Garry Grant**: Доброчинність на хліб не намажеш – сказала б **мосейчучка**;*

Leshek: *Лишнее подтверждение теории, что если бы Украина не выстояла в первые дни навала орды, Запад слил бы страны Балтии и возможно Польшу **пуйлу**. Заболтали бы, запугали, что не хотят ядерной войны и т. д.; **Leshek**: ...но справедливости ради Жовква достался ему по наследству, он начинал карьеру при **овоце**, потом был в администрации президента при **Порохе**.*

По-третє, рядкову графему використовують в прізвищах деяких українських політичних діячів:

Super Gut: *Спіймати якогось ватного чорта – це дрібниця, однак коли мова йде про СБУ, у мене тільки одне питання: де лїтєнант **баканов**? Чому він досі не сидить по статті державна зрада?; **MyronMaG mm**: Всі, кого Ви перечислили, це чорна фракція **портнова**; **Merkator R**: Ага, а в Турції **арахамия** про що домовлявся. Вже дістали договорняками.*

¹ Тут і далі в прикладах коментарів зберігається авторська орфографія та пунктуація. Допускається лише скорочення коментаря, упорядкування інтервалів й абзаців, видалення смайликів і виправлення окремих описок.

Vadim Smirnoff: *волошин уже год в парашке! Передаєт привєт прокуратуре!; jklpqrs: Синдром безуглой лечится пинком под зад самой безуглой. Конечно, это будет менее эстетично чем танец ракообразного, но эффект будет не менее впечатляющим.*

У всіх цих випадках ігнорується жорстка вимога простого орфографічного правила, що виконує функцію індивідуалізації. У всіх прикладах йдеться про конкретну особу, індивідуальний об'єкт, і норма зобов'язує позначення на письмі таких феноменів прописною графемою [4, с. 74; 5, с. 167]. Навмисне й відверте порушення орфографічного правила – вибір рядкової графеми – є засобом вираження сильних прагматичних сенсів. Знижуючи буквенний реєстр, адресант висловлює різко негативне ставлення до конкретної особи, що в термінах стилістичного значення можна описати як презирливе, зневажливе.

По-четверте, не користаються прописною графемою при вживанні неофіційної назви такого географічного об'єкта, як Російська Федерація:

сахір: *Хай ДеСільва віддасть 20% своїх Бразильських територій Україні та веде переговори з росією. А ми подивимось; алекс алекс: Розпад росії НЕ ЗАЛЕЖИТЬ від бажання (чи небажання) когось. Це історичний процес, він неодмінно триває і буде розвиватися за своєю логікою. Фінал єдиний для усіх імперій – вони розпадаються. Дивно навіть читати вашу маячню – а давайте на будемо руйнувати росію;*

jklpqrs: *Я охотно ему верю. На самом деле война с расией – серьезный бизнес. Так всегда было и снарядов нужно не много, а очень много; Alex Dev: ***** уже подседа на эту войну, как наркоман на иглу. Теперь будет с расеюшки тащить все на войну, как наркоман с дома;*

Breaking Bad: *А Воллес не підозрює, що якщо вирішити проблему з рашкою, то й інші проблеми відпадут самі собою?; Олег Мінів: Буде якесь скигління від Зах. Європи тільки тоді, коли маршрут ракет москвія прокладе через ФРН і Францію; Влад Ол: Нашим «корманічам» вже давно потрібно було зробити висновки, що лише сама Україна і буде тим «локомотивом», який ПЕРЕМОЖЕ оркостан!; FORGE FERRUS: Проте кремль не зрозумів чи не захотів бачити жодного з сигналів які йому посилала наша влада разом з цивілізованим світом й не маючи для того а ні достатніх ресурсів а ні достатньо сил росія здійснила вторгнення на територію суверенної країну і це в XXI столітті;*

Volley: *Но и это НИ В КОЕМ случае не оправдывает закупки книг в рашке. Продолжаем финансировать таким образом бомбежки наших городов и смерть сограждан?*

По-п'яте, прописна графема переміняється рядковою в географічній назві столиці Російської Федерації:

Валентин Пруденко: *Там є перелякани за свою шкуру кремлівські маріонетки, які виконують накази з москви! Така заява є не тільки відкритим інформуванням ворога, а ще й інсо з метою підігрування ворожій пропаганді та деморалізації ЗСУ і цивільного населення України!;*

Yakov Nemo: *Никто не знает, как избавиться от Ермака и Татарова. Но все знают, что они агенты москвы. Дальше, что.*

Наведені приклади також демонструють свідоме порушення орфографічної норми, що визначається функцією десемантизації. Правила щодо передачі на письмі географічних власних назв і неофіційних назв держав є безваріантними та вимагають

вибору прописної графеми [4, с. 77–78; 5, с. 171–174]. Вибір рядкової графеми є виявом презирливого, неповажливого відношення до денотату, що позначається онімом.

По-шосте, рядкові графеми замінюють прописні в складноскорочених назвах, утворених з початкових літер, для номінації російських реалій:

Вадик Недригайло: *Розвалєну рф по клаттикам передадут у концєсію різним промисловим групам світу. Але не зараз. Ніхто не знає в якому стані буде рф, коли закінчиться війна, тому гадання на гуці про статус рф після поразки її самої, на сьогодні є зайвим;*

Борис Дородный: *Страны ЕС, а они почти все в НАТО, нужны рф как потребители нефти и газа, и очень многого другого. Сама рф нужна Европе как рынок сбыта прежде всего продукции тяжелой индустрии и оборудования для добычи ископаемых опять же для ЕС; Vladyslav Novikov: Достаточно сопоставит два сообщения: это и то, что «рф опять, т. е. снова хочет переговоров», чтобы понять – это ИПСО. Не только в фсб есть аналитики.*

Орфографічне правило, що унормовує правопис складноскорочених назв, є достатньо чітким: потребує використання прописних графем для тих випадків, в яких назва утворена з початкових літер [4, с. 90; 5, с. 191]. Тобто в цих випадках зниження буквенного реєстру також використовується в прагматичних цілях – для передачі різко негативного відношення до денотату.

Висновки. Отже, сучасні масмедійні тексти демонструють системне порушення жорстких орфографічних норм, що забезпечують правопис деяких власних назв, якими іменуються, головним чином, російські денотати. В таких онімах спостерігається зниження буквенного реєстру – заміна прописної графеми рядковою. Як наслідок порушення діючої орфографічної норми виникають комунікативно-прагматичні ефекти, що маркують різко негативне відношення адресанта до денотатів, про які йдеться. Це негативне відношення може бути описано в термінах стилістичного значення як презирливе та зневажливе. Тобто можливість виконувати стилістичну функцію отримує рядкова графема, що взагалі для неї не було раніше притаманним. Мабуть, сильні стилістичні ефекти виникають не тільки як наслідок недотримання певної орфографічної норми, но і як результат порушення культурної традиції, що зобов'язує виділяти в текстовому просторі власні назви підвищенням буквенного реєстру (починаючи з XVII ст.).

Наслідком порушення орфографічної норми щодо вживання прописної графеми є також зміна співвідношення в опозиції прописна графема – рядкова графема в узусі. Другий член опозиції стає також маркованим, тобто приватний тип опозиції замінюється еквіполентним.

Література:

- Українська мова: енциклопедія / редкол.: В.М. Русанівський, О.О. Тараненко, М.П. Зяблюк та ін. Київ: Українська енциклопедія ім. М. П. Бажана, 2004. 824 с.
- Русский язык: энциклопедия / гл. ред. А.М. Молдован. Москва: АСТ-Пресс, 2020. 912 с.
- Правила русской орфографии и пунктуации. Москва: Учпедгиз, 1957. 175 с.
- Український правопис. Київ: Наукова думка, 2019. 393 с.
- Правила русской орфографии и пунктуации: полный академический справочник / под. ред. В. В. Лопатина. Москва: Эксмо, 2007. 480 с.

6. Лопатин В.В., Нечаева И.В., Чельцова Л.К. Как правильно? С большой буквы или с маленькой?: орфографический словарь. Москва: Астрель: АСТ, 2002. 400 с.
7. Нечаева И.В. Прописная графема и ее функции в современном письме. *Русский язык в научном освещении*. 2017. № 1 (33). С. 143–161.
8. Нечаева И.В. Употребление прописной графемы: аргументы и факторы. *Труды Института русского языка им. В. В. Виноградова*. Вып. 13. 2017. С. 449–459.
9. Сидорова И.Г. Коммуникативно-прагматические характеристики жанров персонального интернет-дискурса (сайт, блог, социальная сеть, комментарий): дис. ... канд. филол. наук. Волгоград, 2014. 249 с.

Koshman I. Reduction of letter case in modern mass media texts (on the example of comments on internet texts)

Summary. The article deals with the peculiarities of the use of letter registers in modern mass media texts. The orthographic rules governing the use of capital graphemes are not part of the core zone of the Ukrainian and Russian spelling codes, but their observance is an integral indicator of general literacy, since capital graphemes highlight words or phrases in the text space. The object of the study is comments on online texts in Ukrainian and Russian published on the portal «Цензор.нет» (<https://censor.net/ua>) from December 2022 to February 2023.

Commentaries on mass media texts are chosen as a source for research, since their linguistic nature is a reflection of linguistic trends existing in *uzus*. That is, they reflect active language processes inherent in modern Ukrainian and Russian speech. The subject of the study is the use of letter registers (namely, lower case) in comments as a means of conveying certain communicative and pragmatic meanings. The work uses methods of linguistic, orthographic, graphic, stylistic analysis, as well as comparative and descriptive methods. The study singled out several thematic groups that have peculiarities regarding the choice of letter case. This is a group of certain proper names, geographical names, names of organizations, etc. Attention is also paid to the communicative and pragmatic effects arising as a result of the violation of the orthographic norm. It is noted that strong stylistic effects arise not only as a result of non-observance of a certain orthographic norm, but also as a result of a violation of the cultural tradition, which obliges to highlight proper names in the text space by raising the letter case.

The consequence of the violation of the orthographic norm regarding the use of a capital grapheme is also a change in the ratio in the opposition capital grapheme – line grapheme in *uzus*. The second member of the opposition becomes marked.

Key words: letter, capital letter, line letter, grapheme, function, comment, internet text.

*Kukharieva-Rozhko V. I.,
Candidate of Philological Sciences,
Associate Professor at Ukrainian Language and General Linguistics Department
Cherkasy State Technological University*

*Kolesnyk D. M.,
Candidate of Philological Sciences,
Associate Professor at Foreign Languages and International Communication Department
Cherkasy State Technological University*

*Diadiura H. M.,
Candidate of Philological Sciences,
Associate Professor at Ukrainian Language and General Linguistics Department
Cherkasy State Technological University*

CATEGORIES OF UNIFORMITY IN A SCIENTIFIC TEXT: COMMUNICATIVE-STYLISTIC ASPECT

Summary. The following article thoroughly analyzes communicative and stylistic aspects of the syntactic category of homogeneity in scientific and technical texts. It is mentioned that the notion of homogeneity in the development of the theory of descriptive grammar has undergone various interpretations. To find out the communicative potential of one-member complex sentences the category of homogeneity is described from the position of its use in a scientific text. Typization of homogeneous set is considered on the basis of the following features: semantic, lexical-grammatical, positional, stylistic and communicative.

Functional explanation of the predicate complication texts predetermines a certain syntactic division in which syntactically homogeneous sentences are represented in the "divided" sentences.

The essence of integrity of the components of homogeneous set which depends on the nature of its distribution is determined on the materials of modern scientific and technical texts.

The most significant characteristic of homogeneity is functional equivalence of the elements of a set, grammatical independence from each other. This characteristic has its own representation in the coordinate relationship externally expressed by either special unifying intonation or conjunction together with the intonation.

In the process of scientific and technical texts analysis it was defined that the functional type of complication of one-member sentences by homogeneous predicates in scientific style of Ukrainian language is mainly syntactically homogeneous predicates.

It is shown that syntactic organization coincides with the function of scientific thinking aimed at world perception through logical comprehension by understanding and transformation of the facts into semantic categories.

Key words: scientific text, one-member sentences, scientific style, homogeneity category, homogeneous set, communicative-stylistic aspect, communicative potential.

Subject description and justification of the relevance of its consideration. Properly highlighting and describing the category of homogeneity in the communicative and stylistic aspect is important,

since homogeneity influences the content of a sentence, as well as its real communicative meaning. To find out the communicative potential of complicated monosyllabic sentences, it is necessary to characterize the category of homogeneity from the position of its use in real text.

In psycholinguistic terms, homogeneity usually has an obvious explanation which is related to studies of operators and the amount of memory, as well as the ability to retain the information described in the sentence despite presence of different homogeneous members within the same sentence. If the main statement of psycholinguistics is accepted as true (whereas linguistic units are psychologically significant), then homogeneity itself will have a high degree of significance, because the main defining factor here will be recipient's perception regarding what is communicated, i.e., only those segments that turn out to be functionally operative as a whole in the process of encoding and decoding of information will be meaningful. The homogenous integrity (or lack of such integrity) is an essential point for understanding of what exactly is communicated. Homogeneity is a phenomenon of individual's thought process, which is expressed in language both in sensual and rational ways. By conditionally isolating these two plains of thought, it is possible to point to the specification of homogeneity in the stylistic and language-structural (phenotypic) directions [8, 64].

Descriptive syntax naturally establishes a phenotypic register of syntactic units, which is then reflected in the modern speech. The influence on text structure by the terms of speech, text, stylistic parameters is described as a part of the competence of communication. That is why syntax is conditionally divided into constructive and communicative. It is, however, worth emphasizing the convention of such division, since the communicative purpose of the expression from the point of view of functional grammar determines the selection and expression of the constructive features of the sentence. Nevertheless, such a division is essential for definition of types of the syntactic category of homogeneity from linguistic point of view.

From the point of view of stylistics, homogeneity is caused by expression. Therefore, different phenomena, such as numerical

arbitrariness, possible complication of homogeneous members by other members of the sentence, conceptual and semantic compatibility or incompatibility of homogeneous members, are stylistically motivated.

Analysis of recent research and publications.

The syntactic category of homogeneity has not yet been comprehensively covered. In modern researches dedicated to syntax there are no theoretical concepts related to research on homogeneity as one of the most essential phenomena of the functional structure within a sentence. A number of studies by scientists, such as L. Kadomtseva [1], N. Nepiyvoda [2], A. Zagnitka [3], G. Zolotova [4], V. Kukharieva [5], G. Diadiura [6], are devoted to the study of the communicative aspect of a scientific text. General communicative analysis of homogeneity as syntactic category in a scientific style is conducted on the basis of a generalization of different scientific theoretical works. For example, P. Dudyk's research [7] analyzed the stylistics of sentences with homogeneous members based on the material acquired from literary texts. Despite a number of studies dedicated to analysis of homogeneity within texts of various styles, research of this category in scientific and technical texts is still relevant from a communicative point of view.

Primary goals.

The main purpose of this article is to analyze the communicative and stylistic aspects of homogeneity as syntactic category in a scientific text. The following tasks are required to be completed to certify fulfillment of the aforementioned purpose: to analyze the concept of syntactic homogeneity and the communicative aspect of homogeneity based on Ukrainian scientific and technical texts.

Presentation of the main research material.

From the point of view of stylistics, homogeneity qualitatively alters the content of the sentence and its real communicative meaning. Therefore, homogeneity itself has a qualitative meaning.

The communicative and stylistic parameters of homogeneity are characterized by the blurring of boundaries between homogeneous and heterogeneous members within a sentence. In descriptive grammar, this opposition (homogeneity/heterogeneity) still exists, but only to highlight the features of the former. In addition, it has not been indicated what kind of modifier of the main structure of the sentence (quantitative or qualitative) can heterogeneity be described as.

During development of the theory of descriptive grammar, different interpretations were created to describe the concept of homogeneity/heterogeneity. Over time, an unspecified thesis about homogeneity as a semantically indivisible phenomenon was derived from the general definition (members of a sentence are in the same logical-semantic relations and characterize the dependent component of the sentence or they themselves are characterized by it). Semantic indivisibility still distinguishes only homogeneity or heterogeneity, but is not relevant to other homogeneous members within the sentence.

The main indicator of homogeneity as a syntactic phenomenon is considered to be "identity of syntactic position, which is possible only through combination of several word forms into a coherent construction" [8, 185]. Two essential features are: the functional identity of the members of a homogeneous row and their expression of semi-predicative relationships, which are a vital part of the dynamic structure of the sentence.

Simple monosyllabic sentences with homogeneous members can be described as certain thought expression forms which are

typified in syntax. The evolution of their creation in language, as well as definition of combinatorics of meanings as acts of thought, remains, according to scientists, "beyond the screen", which only highlights the real, actual essence of reality. Of course, it is possible to indicate possible shortenings, omissions or ellipses of the text and its sentences, as well as hypothetically reconstructing the previous stages of thought formation. However, as pointed out by V. Martynov, the real presence of an uncondensed text as a basis for syntactic condensation is not at all mandatory. Presence of a certain stereotype or condensation model is enough for the sentence to be generated already in a condensed form [9, 97].

Therefore, increase in complexity of sentences by utilization of homogeneity is a problem of synchronic description of language and can be described from the standpoint of its usage in real speech or texts.

L. Kadomtseva points out that the typization of a homogeneity can be done on the following levels:

- 1) semantic (primary level, which ascertains various forms of complication);
- 2) lexical-grammatical (lexical content and grammatical form of a homogeneous row);
- 3) positional (position of homogeneous members in the sentence);
- 4) stylistic and communicative [1, 71].

The complication of the main structure within specified sentence is caused by both semantic and syntactic factors, and the underlying basis of this process is the communicative purpose of the specified sentence. Overall increase in complexity of the main sentence by utilization of homogeneous row also depends on which members of this sentence are part of it.

The sentence records and describes not only the results of thinking processes, but also the results of cognitive processes, including human emotions. Therefore, not every sentence can correspond to a logical judgment. The presence of homogeneous subjects in a sentence, and especially homogeneous predicates, makes this sentence unrelated to a single conclusion or judgement, since it contains not one, but several possible conclusions or judgments.

The degree of integrity of homogeneous components depends on the structure of the homogeneous row and on the nature of its distribution. For example, it manifests itself the least in sentences where homogeneous members may have their own syntactic connections. For example: *На рис.9.7 показано розгортку одного полюсного ділення машини постійного струму і розподіл магнітної індукції В під полюсом* (ЕМТ, 205) (*Fig. 9.7 shows the sweep of one pole division of a DC machine and the distribution of magnetic induction B under the pole*); *Регулювати кутову швидкість двигунів постійного струму можна: введенням додаткового опору послідовно з обмоткою якоря; зміною напруги на якорі та зменшенням магнітного потоку шляхом зменшення струму збудження* (ЕМТ, 231) (*It is possible to regulate the angular speed of direct current motors by doing the following: by increasing resistance through the armature winding; by changing the armature voltage and by reducing the magnetic flux through reduction of excitation current*); *Критерієм доцільності варіанта пристрою вважають або цехову собівартість виготовлення деталей, або річну технологічну собівартість виконання операції* (ІТО, 310) (*The criterion for the expediency of the device is considered to be either the workshop cost of man-*

ufacturing parts, or the **annual technological cost** of performing the operation).

Generally, homogeneous members that depend on one word are characterized by the greatest integrity: *За способом збудження мікродвигуни постійного струму виконують з паралельним, незалежним, послідовним збудженням...* (ЕМТ, 231) (*When categorized by the method of excitation, micromotors can function with parallel, independent, or sequential excitation...*).

Homogeneous predicates in the structure and grammatical forms of homogenous rows are typically considered a functional category. This becomes evident by analyzing the reverse transformation of complex sentences into simple complicated ones. This analysis shows that textual variability is vividly and consistently expressed in such constructions [8, 111–112]. The basis of this syntactic process is semantic "tension" of meanings within linearly organized speech. The semantics of verbs used to create a homogeneous row also has significant importance.

Division of homogeneity into types, for example, predicate homogeneity as one of the grammatical levels of sentence analysis is possible and justified. Universal examples of complication of a simple sentence by utilizing homogeneous predicates (syntactically identical or of different types in the conjunctive or non-conjunctive form of connection) require additions and clarifications from the standpoint of functional syntax, particularly the syntax of connected speech, for there is no clear and defined scheme. This linguistic construct exists only because its lexically representations exist both in language and speech [7, 86].

In order to clarify the communicative role of monosyllabic sentences in a scientific text it is necessary to understand that compounding sentences with homogeneous predicates is not a product of combinatorics of so-called elementary sentences [8, 112]. In addition, general sum of lexical components cannot be considered the actual semantics of any sentence. Theoretically, all verbs enter into syntactically homogeneous relations, while some of them enter into semantically homogeneous ones. Overall, homogeneous row, its structure and different forms (regarding different types of predicates that enter into syntactically homogeneous relations) are important for clarifying different types of this complication of a sentence, the functional manifestation of which is also determined by the overall distribution of sentences, the text itself and its contextual background. Syntactically significant in this regard are the restrictions created by the text to preserve its linear message in a form of a simple structure [8, 57].

The analysis of modern scientific and technical texts showed that the functional type of complications of monosyllabic sentences with homogeneous predicates in the scientific style of the Ukrainian language is mainly complication through syntactically homogeneous predicates created by verbs with the semantics which describes a sequence of actions, states etc. Within the studied texts, homogeneous members tend, as a rule, to replace other members with adverbial inflections, which express the integrity of a semantically complex, but formally linear predication: *Позитивний елемент виготовляють у вигляді спіралі з мідного дроту і вставляють у банку* (ФА, 207) (*The positive element is made in the form of a spiral from copper wire and is then inserted into a jar*); *Їх очищують від іржі та масла, складають за допомогою струбици, вивіряють правильність взаємного положення і прихвачують в окремих точках* (ПТО, 427) (*They are cleaned of rust and oil, folded with the help of a clamp, and then put into*

a correct position and clamped at separate points); *Для кожного із значень і точки $[M_{np}, n]$ наносять на графік (рис.10.15,а) і з'єднують плавною лінією* (МГ, 168) (*For each value, the points $[M_{np}, n]$ are marked on the graph (Fig. 10.15, a) and connected by a smooth line*).

It is also worth noting that certain scientific texts contain sentences with homogeneous predicates that are part of sentences with adverbial inflections or complex sentences: *Визначивши для деяких і значення K , обчислюємо $\eta = iK$ і будуємо лінію $\eta = iK$ (МГ, 170) (Having determined the value of K , we then calculate $\eta = iK$ and construct the line $\eta = iK$); *Щоб вмикати і вимикати в потрібний час приймачі електричної енергії, застосовують рубильники, кнопки, вимикачі, тобто пристрої, які замикають і розмикають електричні кола* (ФА, 208) (*In order to turn on and off the receivers of electric energy at the right time, switches and buttons are used, that is, devices for closing and opening the electric circuits*).*

The functional manifestation of an increase in complexity of a sentence by utilization of predicates also determines its certain syntactic division, in which syntactically homogeneous predicates are represented in different "divided" sentences. Forms of such division, as well as their types cannot be precisely determined, since it is simply impossible to theorize and establish all possible verbal constructions. And yet, no matter how potentially and situationally diverse these constructions are (possibilities for embodiment of thoughts in speech are endless), certain patterns of sentence structure will influence the variety of syntactic expressions within text. In modern Ukrainian scientific and technical literature, for example, a three-member structure of a syntactically homogeneous predicate row is often observed. The reasons for this phenomenon should be sought by examining all linguistic means of representing thoughts and judgements at the modern level of the connection between language and thinking, in particular those related to the compression of an expression, as well as regressive or progressive ways of unfolding a sentence.

Increase in complexity of structure of a simple monosyllabic sentence with homogeneous members is a true syntactic phenomenon, for which it is difficult to establish a grammatically meaningful network of relations. This is explained by several reasons, in particular, the fact that attributive relations are correlated with predicative ones, and have different forms of manifestation (homogeneous, heterogeneous etc.). For example: *При обробці вуглецевих, інструментальних сталей та жароміцних сплавів на нікелевій основі використовують графітні та мідні електроди – інструменти* (МТФ, 14) (*When processing carbon steel alloys and heat-resistant nickel-based alloys, graphite and copper electrodes are utilized, and they often fulfill the purpose of tools*); *Складаючи загальний курс фізики, треба сконцентрувати увагу... на доборі матеріалу... для вивчення як самої фізики, так і суміжних з нею природничих і технічних наук* (МТФ, 4) (*During creation of a general physics academic course, one should focus attention... on the selection of material... in order to provide opportunity for studying both physics itself and related natural and technical sciences*); *З досвіду відомо, що порожнього візка легше зрушити з місця або пригальмувати, ніж навантаженого* (МТФ, 23) (*From experience alone, it is well-known that an empty cart is easier to move or slow down than a loaded one*); *Звідси можна зробити цікавий і короткий висновок, що загальний опір ділянки кола $R_{12} = 244$ Ом, яка складається з двох паралельно з'єднаних*

резисторів з опором $R_1 = 440 \text{ Ом}$ і $R_2 = 550 \text{ Ом}$, менший від опору кожного провідника (ФА, 248) (From here we can draw brief but interesting conclusion that total resistance of the circuit section $R_{12} = 244 \text{ Ohms}$, which consists of two parallel-connected resistors with resistances $R_1 = 440 \text{ Ohms}$ and $R_2 = 550 \text{ Ом}$, is lower than the resistance of each individual conductor).

The most important sign of homogeneity is the functional equality of the homogenous elements, their grammatical independence from each other. For example, sentences with uniform additions are used in scientific texts quite often. Homogeneous additions create syntactically homogeneous rows without creating additional grammatical forms, in particular in cases of combining the same or different additions: *Далі необхідно ввести матрицю значень аргументів і вектор значень функції...* (ПК, 33) (Next, it is necessary to create a matrix of argument values and a vector of function values...); *Наприклад, компонентами методичного забезпечення є документи, в яких викладено ... теорію, методи, засоби, математичні моделі, алгоритми, алгоритмічні спеціальні умови для опису об'єктів, термінологію, нормативи, стандарти та інші дані, що забезпечують методологію проектування в підсистемах САПР (ОСП, 207–208) (For example, the components of methodical support can be defined as documents that outline ... theory, methods, tools, mathematical models and algorithms for describing objects, terminology, regulations, standards and other data that describe methodology of design in CAD subsystems).*

Conclusions and prospects for further research in this direction. In conclusion, analysis of the homogeneity of all sentence members on both communicative and stylistic levels in a scientific text can reveal a greater number of different linguistic schemes and constructs that are created in speech and acquire features of specific language types and patterns. In the studied texts, we observed a phenomenon that is not typical for other styles, namely, an increase in the overall capacity of category of homogeneity. This increase is manifested in the expansion of possibilities for combination (both conjunctive and non-conjunctive) in form of homogeneous sentence members that express different relations. This study does not, however, cover all issues related to the category of homogeneity in a scientific text. The prospects of our research are the further study of syntactic constructions in the scientific style of language from the communicative point of view.

References:

1. Вихованець І.Р., Городенська К.Г., Грищенко А.П. Граматика української мови : навчальний посібник. Київ : Радянська школа, 1982. 208 с.
2. Кадомцева Л.О. Українська мова. Синтаксис простого речення. Київ : Вища школа, 1985. 126 с.
3. Непийвода Н.Ф. Мова української науково – технічної літератури (функціонально - стилістичний аспект) : монографія. Київ : ТОВ Міжнародна фінансова .агенція, 1997. 303 с.
4. Загнітко А.П. Теорія сучасного синтаксису : монографія. Донецьк: Донецький національний університет, 2007. 294 с.
5. Золотова Г.А. Коммуникативные аспекты русского синтаксиса. Москва : Наука, 1982. 367 с.
6. Кухарева В.І. Комунікативний потенціал односкладних речень у науковому тексті (на матеріалі науково-технічної літератури) : дис. ... канд. філол. наук: Київ, 2003. 194 с.
7. Дядюра Г.М., Кухарева-Рожко В.І., Ракшанова Г.Ф. Когнітивно-комунікативні аспекти наукового тексту: монографія. Черкаси : видавець Чабаненко Ю.А., 2013. 226 с.

8. Дудик П.С. Стилiстика української мови : навчальний посiбник. Київ : Видавничий центр Академiя, 2005. 368 с.
9. Мартынов В.В. Категории языка. Семиологический аспект. Москва : Наука, 1982. 192 с.

Джерела ілюстративного матеріалу:

ЕМТ – Будіщев М.С. Електротехніка, електроніка та мікропроцесорна техніка. Підручник / М.С. Будіщев. – Львів: Афiша, 2001. – 424 с.

МГ – Мандрус В.І., Лещій Н.П., Звягін В.М. Машинобудівна гiдравліка. Задачі та приклади розрахунків. / В.І. Мандрус, Н.П. Лещій, В.М. Звягін. – Львів: Світ, 1995. – 264 с.

МТФ – Загальні основи фізики: У 2-х книгах: Кн. 1. Механіка. Термодинаміка та молекулярна фізика. Навч. посiбник / І.Г. Богацька, Д.Б. Головка, А.А. Малярєнко, Ю.Л. Ментковський; За ред. Д.Б. Головка, Ю.Л. Ментковського. – К.: Либiдь, 1998. – 192 с.

ОСП – Тимченко А.А. Основи системного проектування та системного аналізу складних об'єктів: Підручник: У двох книгах. Книга 1. Основи САПР та системного проектування складних об'єктів / За ред. В.І. Бикова. / А.А. Тимченко. – К.: Либiдь, 2000. – 272 с.

ПК – Праці IV Міжнародної науково-технічної конференції з телекомунікацій. НТК – Телеком – 99. – Одеса. 14-17 вересня 1999. – 610 с.

ПТО – Боровик А.І. Проектування технологічного оснащення. Навч. посiбник / А.І. Боровик. – К.: ІЗМН, 1996. – 488 с.

ФА – Бугайов О.І., Мартинюк М.Т., Смолянець В.В. Фізика. Астрономія: Пробн. підручник для 8 кл. серед. школи./ За ред. проф. О.І. Бугайова / О.І. Бугайов, М.Т. Мартинюк, В.В. Смолянець. – К.: Освіта, 1996. – 367 с.

Sources of illustrative material:

ЕМТ – Budishchev M.S. Electrotechnics, electronics and devices with microprocessors. Lviv: Afisha, 2001, 424 p.

МГ – Mandrus V.I., Leshchii M.P., Zviahin V.M. Engineering hydraulics. Problems and examples of calculations. Lviv: Svit, 1995, 264 p.

МТФ – Bohatska I.H., Holovko D.B., Maliarenko A.A., Mentkovskiy Yu. L. General fundamentals of Physics (in 2 books). Book 1: Mechanics, thermodynamics and molecular physics. Kyiv: Lybid, 1998, 192 p.

ОСП – Tymchenko A.A. Fundamentals of system designing and system analysis of complex objects (in 2 books). Book 1: Fundamentals of CAD and system designing of complex objects. Kyiv: Lybid, 2000, 272 p.

ПК – Materials of IV International Scientific Telecommunication Conference. Odesa, September 14-17, 1999, 610 p.

ПТО – Borovyk A.I. Designing of technological equipment. Kyiv: IZMN, 1996, 488 p.

ФА – Buhaiov O.I., Martyniuk M.T., Smolianets V.V. Physics. Astronomy. Academic book for pupil of 8th form. Kyiv: Osvita, 1996, 367 p.

Кухарева-Рожко В.І., Колесник Д.М., Дядюра Г.М. Категорії однорідності в науковому тексті: комунікативний аспект

Анотація. У статті ґрунтовно проаналізовано комунікативно-стилістичний аспект синтаксичної категорії однорідності в науковому тексті. Зазначено,

що поняття однорідності в розвитку теорії описової граматики зазнавало різних інтерпретацій. Для з'ясування комунікативного потенціалу ускладнених односкладних речень охарактеризовано категорії однорідності з позиції вживання в реальному, комунікативно спрямованому мовленні, тобто в науковому тексті. Розглянуто типізацію однорідного ряду за такими ознаками: семантичною, лексико-граматичною, позиційною, стилістичною, комунікативною. Функціональний вияв присудкового ускладнення в текстах зумовлює його певне синтаксичне членування, при якому синтаксично однорідні присудки репрезентовані в різних «поділених» реченнях.

На матеріалі сучасних науково-технічних текстів з'ясовано ступінь цілісності компонентів однорідного ряду, що залежить від структури однорідних рядів та від характеру їхнього поширення. Найістотнішою ознакою однорідності є функціональна рівноправність елементів

ряду, їх граматична незалежність один від одного. Ця ознака має своє оформлення в сурядному зв'язку, зовнішніми виразниками якого є або особлива об'єднувальна інтонація (переліку або протиставлення), або сполучники разом з інтонацією.

У процесі аналізу науково-технічних текстів визначено, що функціональним видом ускладнення односкладних речень однорідними присудками в науковому стилі української мови є переважно синтаксично однорідні присудки.

У статті показано, що синтаксична організація узгоджується з функцією наукового мислення, спрямованого на усвідомлення світу через логічне освоєння його шляхом розуміння та перетворення фактів пізнання в смислові категорії.

Ключові слова: науковий текст, односкладні речення, науковий стиль, категорія однорідності, однорідний ряд, комунікативний аспект, комунікативний потенціал.

*Куцос О. І.,**кандидат філософських наук,**докторант кафедри слов'янських мов**Українського державного університету імені Михайла Драгоманова*

АКСІОЛОГІЧНИЙ ВИМІР ОСОБИСТІСНИХ РИС У МОВНІЙ СВІДОМОСТІ УКРАЇНЦІВ, УЙГУРІВ ТА ХАНЬЦІВ: КОМПАРАТИВНИЙ АНАЛІЗ ЗА РЕЗУЛЬТАТАМИ ПСИХОЛІНГВІСТИЧНОГО ЕКСПЕРИМЕНТУ

Анотація. Стаття присвячена аналізу результатів психолінгвістичного експерименту, орієнтованого на виявлення аксіологічного виміру особистісних рис у мовній свідомості українців, уйгурів та ханьців. Збір даних для психолінгвістичного експерименту здійснювався наступним чином: респонденти мали скласти список, по-перше, із десяти найкращих, найбільш позитивних людських якостей, по-друге, із десяти найгірших, найбільш негативних рис людського характеру. Завдання для українців було подане українською мовою, для ханьців та уйгурів – китайською. Значущими визнавалися реакції з частотністю $\geq 0,5\%$. Методологія аналізу отриманих даних, окрім статистичної обробки, включала їхній розподіл та інтерпретацію у відповідності до розробленої нами класифікації: усі риси характеру представляються як такі, що відображують поведінково-реактивні («Як реагувати?»), емоційно-чуттєві («Що відчувати?»), соціально-культурні («Як взаємодіяти?») та філософсько-світоглядні («Яким бути?») особливості. Результати дослідження представлені за такою структурою: 1) демонстрація ієрархії людських цінностей / антицінностей для представників трьох націй; 2) виявлення спільних цінностей / антицінностей для українців, уйгурів та ханьців; 3) виявлення позитивних та негативних рис характеру, що є важливими для представників певної національності; 4) якісно-кількісний розподіл реакцій учасників експерименту як таких, що відображують поведінково-реактивні, емоційно-чуттєві, соціально-культурні чи філософсько-світоглядні особливості. Показано, що проведений психолінгвістичний експеримент дозволяє скласти узагальнений ідеалізований портрет людини, який відповідає ціннісній картині українців, уйгурів і ханьців.

Ключові слова: мовна свідомість, особистісні риси, психолінгвістичний експеримент, цінності, антицінності, українці, уйгури, ханьці.

Постановка проблеми. Увага до національного компоненту людської свідомості в умовах швидкої глобалізації втілюється не тільки в аналізі значущих соціокультурних джерел, але і в обробці даних міжнаціональних психолінгвістичних експериментів. Емпіричні дослідження органічно поєднуються з теоретичними і не тільки значно збагачують їх, але й уточнюють та корегують, адже є відображенням найсучасніших національних візнь, очікувань та сподівань.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідження публікацій, присвячених національним особливостям, виявило, що в основному вони можуть бути згруповані за такими напрямками: 1) філософський аналіз підґрунтя етнічної сві-

домості (В. В. Малявін [1], Цзан Сяоуей [2], Л. А. Чвир [3], М. Ф. Юрій [4]); 2) соціокультурний вимір національних особливостей (О. М. Готліб [5], М. Гране [6], Дж. Дотчер [7], В. В. Малявін [1], Ю. Д. Руденко [8], О. С. Стражний [9], Цзан Сяоуей [2], Л. А. Чвир [3], М. Ф. Юрій [4]); 3) історичний базис формування і розвитку етнічної специфіки (М. Гране [6], В. В. Малявін [1], О. С. Стражний [9], М. Ф. Юрій [4]). Інакше кажучи, більшість досліджень сконцентрована на вивченні письмових пам'яток та аналізі культурологічної інформації. Незважаючи на достатню кількість теоретичних розробок, емпіричних досліджень, присвячених національній мовній свідомості, значно менше, отже, загальна наукова картина виявляється неповною. Саме тому ми звернулися до методологічного апарату психолінгвістики.

Постановка завдання. У даній статті представлено результати дослідження, присвяченого аксіологічному виміру особистісних рис у мовній свідомості українців, уйгурів та ханьців. Психолінгвістичний експеримент полягав у наступному: студентам було запропоновано скласти список, по-перше, із десяти найкращих, найбільш позитивних людських якостей, по-друге, із десяти найгірших, найбільш негативних рис людського характеру. Завдання для українців було подане українською мовою, для ханьців та уйгурів – китайською. Слід зазначити, що в підсумку не всі списки налічували по десять пунктів, до того ж інколи опитувані відповідали не одним словом, а характеризували ті чи інші якості описово. Разом із тим, абсолютна більшість студентів виконала завдання правильно, що й дало нам змогу вважати експеримент успішним.

Опитування українських студентів було здійснено у 2015 р. на базі Сумського державного університету (м. Суми, Україна), опитування китайських студентів – у 2019 р. на базі Експериментальної середньої школи (м. Корла, СУАР, Китай). Вік учасників експерименту – від 16 до 31 року. Від українців отримано 162 анкети (з них 87 від чоловіків, 75 від жінок), від уйгурів – 82 анкети (з них 24 від чоловіків, 58 від жінок), від ханьців – 257 анкет (з них 110 від чоловіків, 107 – від жінок). Значущими визнавалися реакції з частотністю $\geq 0,5\%$.

Виклад основного матеріалу. Методологія аналізу отриманих даних, окрім статистичної обробки, включала їхній розподіл та інтерпретацію у відповідності до розробленої нами класифікації. Досліджуючи феномен національного характеру, ми з'ясували, що його найважливішими компонентами є поведінково-реактивний, емоційно-чуттєвий, соціально-культурний та філософсько-світоглядний [10]. Саме тому вважаємо доціль-

ною і обґрунтованою класифікацією рис характеру як таких, що відображають поведінково-реактивні, емоційно-чуттєві, соціально-культурні та філософсько-світоглядні особливості.

В узагальненому вигляді особистісні риси, які відображають поведінково-реактивні особливості, позначають те, що людина робить або не робить, дії або їхню відсутність як прояв реакції на життєві обставини та події. Прикладом позитивних рис характеру, що позначають поведінково-реактивні особливості, є *активність, відповідальність, наполегливість, працьовитість, старанність* тощо, прикладом негативних – *боягузтво, грубість, зарозумілість, лицемірство, лінь* тощо. Інакше кажучи, особистісні риси, що відображають поведінково-реактивні особливості, відповідають на питання «Як реагувати?»

Особистісні риси, що позначають емоційно-чуттєві особливості, відображають те, що людина відчуває або не відчуває у відповідь на життєві обставини на події. До позитивних рис характеру, що позначають емоційно-чуттєві особливості, можна віднести *життєрадісність, оптимізм, почуття гумору, сердечність, чуйність* тощо, до негативних – *байдужість, жадібність, заздрість, ненависть, нетерпимість* тощо. Таким чином, зазначена група людських якостей відповідає на питання «Що відчувати?»

Риси характеру, що відображають соціально-культурні особливості, позначають дії та властивості, які проявляються у міжособистісних взаєминах. Можна сказати, що це відповідь або її відсутність як реакція на іншу особу чи соціальну групу. Прикладом позитивних особистісних рис, що позначають соціально-культурні особливості, є *ввічливість, взаємодопомога, гостинність, дружелюбність, щирість* тощо, прикладом негативних – *невихованість, негостинність, недобррозичливість, неповага, роз'єднаність* тощо. В широкому сенсі риси характеру, які позначають соціально-культурні особливості, відповідають на питання «Як взаємодіяти?»

Особистісні риси, які позначають філософсько-світоглядні особливості, відображають те, якою людина є сама по собі, її глибинну психічну суть, ментальність. До позитивних рис відносяться *відданість, вірність, доброта, самостійність, справедливість* тощо, до негативних – *безчесність, егоїзм, забобонність, користолюбство, підступність* тощо. Таким чином, ця група людських якостей відповідає на питання «Яким бути?»

Слід зробити дві важливі ремарки: по-перше, запропонована класифікація не має чітко окреслених меж, тому що людські якості та властивості є надто багатограним феноменом для однозначної типологізації; по-друге, розподіл на позитивні та негативні особливості теж не завжди збігається не тільки у представників різних народів, але і в осіб, що належать до однієї національної спільноти. Разом із тим, проведений аналіз дозволяє накреслити узагальнену світоглядну картину окремих націй, охарактеризувати аксіологічний вимір особистісних рис у мовній свідомості українців, уйгурів і ханьців.

Звернемося до розгляду позитивних рис характеру. Ієрархія найкращих людських якостей з точки зору українців виглядає наступним чином: *чесність* (7,15%), *доброта* (6,67%), *щирість* (4,59%), *сміливість* (3,87%), *відповідальність* (3,28%), *чуйність* (2,62%), *вірність* (2,50%), *терплячість* (2,21%), *працьовитість* (2,21%), *ввічливість* (1,85%), *пунктуальність* (1,73%), *любов* (1,49%), *взаємодопомога* (1,31%), *дружелюбність* (1,31%), *цілеспрямованість* (1,31%), *повага* (1,25%), *добррозичливість* (1,19%), *стриманість* (1,13%), *сердечність* (1,01%),

спокій (1,01%), *щедрість* (1,01%), *почуття гумору* (0,89%), *гостинність* (0,77%), *дбайливість* (0,77%), *наполегливість* (0,77%), *відкритість* (0,77%), *життєрадісність* (0,72%), *розум* (0,72%), *надійність* (0,66%), *справедливість* (0,66%), *вихованість* (0,60%), *креативність* (0,60%), *сила* (0,60%), *самостійність* (0,54%).

Найбажаніші людські риси з точки зору уйгурів групуються таким чином: *доброта* (5,50%), *згуртованість* (5,30%), *сердечність* (5,20%), *сміливість* (4,99%), *працьовитість* (4,59%), *дружелюбність* (4,08%), *відповідальність* (3,98%), *послужливість* (3,77%), *чесність* (3,47%), *щирість* (3,36%), *гостинність* (3,26%), *терплячість* (2,85%), *стриманість* (2,55%), *взаємодопомога* (2,45%), *чуйність* (1,83%), *передбачуваність* (1,43%), *ретельність* (1,43%), *законослухняність* (1,33%), *повага* (1,33%), *пунктуальність* (1,12%), *ініціативність* (1,02%), *раціональність* (1,02%), *любов* (0,92%), *слухняність* (0,92%), *добррозичливість* (0,71%), *спокій* (0,71%), *колективізм* (0,61%), *любов до співу* (0,51%), *любов до танців* (0,51%).

На думку ханьців, найкращі особистісні риси представлені наступним чином: *доброта* (4,24%), *сміливість* (3,98%), *сердечність* (3,90%), *згуртованість* (3,50%), *працьовитість* (3,39%), *чесність* (2,99%), *відповідальність* (2,82%), *готовність надати допомогу* (2,74%), *дружелюбність* (2,37%), *щирість* (2,37%), *стриманість* (2,09%), *взаємодопомога* (1,64%), *терплячість* (1,64%), *гостинність* (1,58%), *повага* (1,36%), *оптимізм* (1,30%), *старанність* (1,27%), *законослухняність* (1,21%), *добррозичливість* (1,13%), *чуйність* (1,13%), *патріотизм* (1,07%), *прагнення прогресу* (1,02%), *передбачуваність* (0,85%), *шанування батьків* (0,73%), *активність* (0,71%), *ініціативність* (0,65%), *пунктуальність* (0,65%), *довіра* (0,62%), *раціональність* (0,56%), *відданість* (0,51%), *самовпевненість* (0,51%).

Аналізуючи подану інформацію, слід зазначити, що загалом опитувані навели 55 позитивних людських якостей із частотністю $\geq 0,5\%$. Найбільшу цінність для всіх учасників експерименту мають *взаємодопомога, відповідальність, гостинність, доброзичливість, доброта, дружелюбність, повага, працьовитість, пунктуальність, сердечність, сміливість, стриманість, терплячість, чесність, чуйність, щирість*. Отже, аксіологічний вимір людських якостей для українців, уйгурів та ханьців стосується, перш за все, рис характеру на позначення поведінково-реактивних та соціально-культурних особливостей, тобто тих, які регламентують способи дії індивіда як невід'ємної частини соціуму. Разом із тим, ціннісні виміри особистісних рис на позначення емоційно-чуттєвих та філософсько-світоглядних особливостей представників різних націй перетинаються значно менше. На нашу думку, це чітко підкреслює універсальність «золотого правила моралі», яке регламентує поведінку людини, проте нічого не каже про її внутрішню сутність, не регулює душевного життя і світобачення.

Спільними тільки для українців та уйгурів цінностями є *любов* та *спокій*, що відображають риси характеру на позначення емоційно-чуттєвих та поведінково-реактивних особливостей. Спільними тільки для уйгурів та ханьців є *передбачуваність* і *раціональність*, тобто вияви філософсько-світоглядної сфери. Особистісні риси, що поєднували б тільки українців та ханьців, не виявлені.

Тільки для українців характерне визнання значущості *вихованості, вірності, життєрадісності, креативності,*

надійності, наполегливості, почуття гумору, розуму, самостійності, сили, справедливості, цілеспрямованості, щедрості. Тільки уйгури зазначили важливість таких особистісних рис, як *колективізм, любов до співу, любов до танців, послужливість, ретельність, слухняність*. Тільки ханьці відмітили цінність *активності, відданості, готовності надати допомогу, довіри, оптимізму, патріотизму, прагнення прогресу, самовпевненості, старанності, шанування батьків*.

Проведений аналіз виявив, що для українців найвищу цінність мають позитивні риси, що відображують філософсько-світоглядні особливості людини: на десять зафіксованих найменувань особистісних рис припадає 21,41% реакцій респондентів. На одну сходинку нижче міститься група рис на позначення поведінково-реактивних особливостей: в її рамках знаходяться дев'ять найменувань із 16,98% реакцій учасників експерименту. Третє місце посідають риси характеру, що відображують соціально-культурні особливості: на дев'ять позначень людських якостей припадає 13,88% реакцій опитаних. Останнє місце посідають риси характеру, що входять до групи емоційно-чуттєвих особливостей: вони налічують шість одиниць із 7,50% реакцій. Вищезазначене свідчить про те, що для українців позитивні риси найбільшою мірою пов'язані з тим, якою людина є за своїм ментальним, психічним станом, за власним світоглядом.

Для уйгурів найбільш значущими виявилися риси характеру на позначення поведінково-реактивних та соціально-культурних особливостей. В першому випадку на одинадцять найменувань припадає 25,49% реакцій, у другому випадку на дев'ять найменувань припадає 24,97% реакцій. В меншій мірі виражені риси характеру на позначення філософсько-світоглядних та емоційно-чуттєвих особливостей – чотири найменування та 11,42% реакцій у першому випадку, п'ять найменувань та 8,97% реакцій у другому випадку. Таким чином, для уйгурів позитивні риси найбільшою мірою проявляються в тому, як людина реагує на все, як вона вчиняє, яку поведінку демонструє.

Для ханьців найвищою цінністю є позитивні риси, що втілюють соціально-культурні особливості: на сім найменувань припадає 29,56% реакцій учасників експерименту. На другому місці – особистісні риси, які відображують поведінково-реактивні особливості: на десять випадків фіксується 18,41% реакцій. Третє місце посідають риси характеру, у яких втілюються філософсько-світоглядні особливості: на десять одиниць припадає 13,10% реакцій. Останнє місце у ціннісному вимірі посідають риси характеру, які відображують емоційно-чуттєві особливості: на три одиниці припадає 6,33% реакцій. Отже, для ханьців позитивні риси найбільшою мірою пов'язані з характером взаємодії людини з соціумом.

Звернемося до розгляду негативних особистісних рис. На думку українців, найгірші людські риси характеру групуються таким чином: *злість* (5,34%), *лінь* (4,84%), *егоїзм* (4,84%), *зздрість* (3,71%), *боязуство* (3,39%), *брехливість* (2,77%), *черствість* (2,58%), *жадібність* (2,33%), *безчесність* (2,26%), *безсердечність* (1,89%), *безвідповідальність* (1,76%), *підступність* (1,76%), *неповага* (1,63%), *нетерпимість* (1,57%), *байдужість* (1,57%), *жорстокість* (1,51%), *лицемірство* (1,51%), *підлість* (1,26%), *зрада* (1,26%), *агресивність* (1,13%), *нестримність* (1,07%), *дурість* (0,94%), *грубість* (0,94%), *непунктуальність* (0,94%), *користолюбство* (0,88%), *гордия* (0,69%),

ненависть (0,69%), *нечесність* (0,69%), *невихованість* (0,63%), *неохайність* (0,63%), *зарозумілість* (0,50%), *лестоці* (0,50%).

Згідно з результатами опитування уйгурів, негативні людські якості представлені таким чином: *бунтарство* (7,21%), *лінь* (6,54%), *безчесність* (5,70%), *черствість* (5,70%), *боязуство* (5,54%), *злість* (4,87%), *підступність* (4,19%), *безсердечність* (3,86%), *неслухняність* (3,52%), *нестримність* (2,35%), *безвідповідальність* (2,35%), *себелюбство* (2,35%), *злочинність* (2,01%), *непередбачуваність* (1,85%), *забобонність* (1,34%), *егоїзм* (1,17%), *неповага* (1,01%), *атеїзм* (0,84%), *зарозумілість* (0,84%), *раціональність* (0,84%), *альтруїзм* (0,67%), *бездушність* (0,67%), *безініціативність* (0,67%), *жадібність* (0,67%), *індивідуалізм* (0,67%), *колективізм* (0,67%), *негостинність* (0,67%), *непунктуальність* (0,67%), *взаємодопомога* (0,50%), *грубість* (0,50%), *забіякуватість* (0,50%), *недбалість* (0,50%), *дратівливість* (0,50%).

З точки зору ханьців, найгірші особистісні риси можуть бути представлені наступним чином: *безчесність* (5,93%), *лінь* (5,89%), *боязуство* (4,36%), *підступність* (4,20%), *черствість* (3,93%), *злість* (3,46%), *квалливість* (2,98%), *себелюбство* (2,63%), *безсердечність* (2,47%), *безвідповідальність* (2,39%), *неслухняність* (2,39%), *нестримність* (2,00%), *жадібність* (1,73%), *злочинність* (1,61%), *непередбачуваність* (1,45%), *зарозумілість* (1,30%), *негостинність* (1,26%), *неповага* (1,22%), *бездушність* (1,02%), *егоїзм* (0,86%), *індивідуалізм* (0,82%), *забобонність* (0,79%), *хвилювання* (0,71%), *запальність* (0,71%).

Учасники експерименту навели 53 найменування негативних рис характеру із частотністю $\geq 0,5\%$. Представники усіх трьох національностей вважають антицінностями такі особисті риси, як *безвідповідальність, безсердечність, безчесність, боязуство, егоїзм, жадібність, зарозумілість, злість, лінь, неповага, нестримність, підступність, черствість*. Згідно з нашою класифікацією, найбільш значимими антицінностями є ті, що означають поведінково-реактивні особливості, дещо меншою мірою – філософсько-світоглядні. Таким чином, важливим для українців, уйгурів та ханьців є те, як не слід реагувати і яким не слід бути. Разом із тим, емоційно-чуттєві та соціально-культурні антицінності не мають чіткої регламентації, що свідчить про допустимість ширшої варіативності індивідуальних ознак, ніж загальноприйнятої поведінки.

Антицінностями, спільними для українців та уйгурів, є *грубість і непунктуальність*, тобто поведінково-реактивні особливості. Уйгурів і ханьців об'єднує негативне ставлення до таких рис, як *бездушність, індивідуалізм, негостинність, непередбачуваність, неслухняність та себелюбство*, тобто в основному поведінково-реактивні та соціально-культурні особливості. Антицінностей, спільних лише для українців та ханьців, не виявлено.

Тільки українці визначили такі антицінності, як *агресивність, байдужість, брехливість, гордия, дурість, жорстокість, заздрість, зрада, користолюбство, лицемірство, лестоці, невихованість, ненависть, неохайність, нетерпимість, нечесність, підлість*. Тільки для уйгурів характерне негативне ставлення до таких рис, як *альтруїзм, атеїзм, безініціативність, бунтарство, взаємодопомога, дративливість, забіякуватість, колективізм, недбалість*. Тільки для ханьців характерне неприйняття таких антицінностей, як *запальність, квалливість, хвилювання*.

Не можна оминати увагою той факт, що неединичне визнання уйгурами негативними таких явищ, як *альтруїзм* та *взаємодопомога*, свідчить про наявність неочевидного, додаткового смислового навантаження цих цілком позитивних у загальному розумінні феноменів. Таке становище виразно свідчить про те, що будь-яка класифікація лише приблизно окреслює межі ціннісної сфери: в певний час у певному суспільстві можуть з'явитися фактори, які стирають межу між цінностями та антицінностями, а інколи й міняють їх місцями.

Проведений аналіз виявив, що для українців найбільшою антицінністю є риси характеру, що відображують поведінково-реактивні особливості: на тринадцять найменувань припадає 26,33% реакцій. Друге місце посідають негативні риси на позначення філософсько-світоглядних особливостей: дев'ять випадків співвідносяться з 15,84% реакцій. На третьому місці – особистісні риси, які відображують емоційно-чуттєві особливості: на вісім найменувань припадає 13,58% реакцій. Найменш значущими виявилися антицінності на позначення соціально-культурних особливостей: двом випадкам відповідає 2,26% реакцій. Отже, загалом для українців негативні риси найбільшою мірою пов'язані з тим, як не треба вчиняти.

Для уйгурів антицінності на позначення поведінково-реактивних і філософсько-світоглядних особливостей майже однакові: в першому випадку чотирнадцятьом найменуванням відповідає 31,72% реакцій, у другому – одинадцятьом найменуванням відповідає 31,54% реакцій. Негативні риси на позначення емоційно-чуттєвих особливостей налічують три випадки та 5,20% реакцій, на позначення соціально-культурних особливостей – п'ять випадків та 3,52% реакцій. Таким чином, для уйгурів негативні риси людського характеру пов'язані, перш за все, з тим, як не треба вчиняти і яким не треба бути.

У ханьців ставлення до негативних людських рис подібне до того, що демонструють українці. Так, найбільшими антицінностями є риси характеру на позначення поведінково-реактивних особливостей: на дев'ять випадків припадає 27,40% реакцій. Друге місце посідають людські якості, що виражають філософсько-світоглядні особливості: на сім найменувань припадає 18,74% реакцій. На третьому місці знаходяться антицінності на позначення емоційно-чуттєвих особливостей: п'ятьом випадкам відповідає 6,64% реакцій. Найменш вираженими антицінностями представляються риси характеру, що позначають соціально-культурні особливості: на три найменування припадає 3,30% реакцій. Таким чином, для ханьців негативні людські риси найбільшою мірою пов'язані з тим, як не треба вчиняти.

Висновки і пропозиції. Підсумовуючи вищесказане, зазначимо, що проведений психолінгвістичний експеримент дозволяє скласти узагальнений ідеалізований портрет людини, який відповідає ціннісній картині представників різних націй. Важливість та значущість вивчення та розуміння аксіологічного виміру національного характеру складно переоцінити у сучасному світі, орієнтованому на розвиток всебічних, у тому числі соціокультурних, контактів між різними країнами та народами. Знання та розуміння соціальних, психологічних та культурних відмінностей забезпечує міцні зв'язки між країнами та народами на основі взаємної поваги та прийняття.

Література:

1. Малявин В.В. Китайская цивилизация. Москва; Апрель; АСТ, 2000. 632 с.
2. Zang Xiaowei. Uyghur Conceptions of Family and Society. London, New York: Routledge, 2019. 188 p.
3. Чырь Л.А. Обряды и верования уйгуров в XIX–XX вв.: очерки народного ислама в Туркестане. Москва: Восточная литература РАН, 2006. 288 с.
4. Юрій М.Ф. Етногенез українського народу. Київ: Кондор, 2007. 264 с.
5. Готлиб О.М. Этнология Китая (ханьцы). Обрядность и символика основных этапов жизни. Москва: ВКН, 2020. 106 с.
6. Гране М. Китайская цивилизация. Москва: Алгоритм, 2018. 478 с.
7. Daucher J. Down a Narrow Road: Identity and Masculinity in a Uyghur Community in Xinjiang China. Harvard University Asia Center, 2009. 350 p.
8. Руденко Ю.Д. Український національний характер: сутність, витоки і шляхи формування в учнів і студентів. Біла Церква: Час Змін Інформ, 2019. 312 с.
9. Стражний О.С. Український менталітет: Ілюзії. Міфи. Реальність. Київ: Книга, 2008. 366 с.
10. Кудос О.І. Контент-аналіз концепту «національний характер» // *Вчені записки Таврійського національного університету імені В.І. Вернадського. Серія: Філологія. Журналістика.* 2021, Т. 32 (71). №5. С. 11–16.

Kutsos O. I. Axiological dimension of personal traits in linguistic consciousness of Ukrainians, Uyghurs and Hans: Comparative analysis of the results of a psycholinguistic experiment

Summary. The article is devoted to the analysis of the results of a psycholinguistic experiment aimed at identifying the axiological dimension of personal traits in the linguistic consciousness of Ukrainians, Uyghurs and Hans. Data collection for the psycholinguistic experiment was carried out as follows: the respondents had to make a list, first, of the ten best, most positive human qualities, and secondly, of the ten worst, most negative human character traits. The task for Ukrainians was given in Ukrainian, for Hans and Uyghurs in Chinese. Reactions with a frequency of $\geq 0.5\%$ were considered significant. The methodology of data analysis, in addition to statistical processing, included their distribution and interpretation in accordance with the classification developed by us: all character traits are presented as reflecting behavioral-reactive ("How to react?"), emotional-sensual ("What to feel?"), socio-cultural ("How to interact?") and philosophical-worldview ("How to be?") features. The results of the study are presented according to the following structure: 1) demonstration of the hierarchy of human values / anti-values for representatives of the three nations; 2) identification of common values / anti-values for Ukrainians, Uyghurs and Hans; 3) identification of positive and negative character traits that are important for representatives of a certain nationality; 4) qualitative-quantitative distribution of the reactions of the participants of the experiment as reflecting behavioral-reactive, emotional-sensual, social-cultural or philosophical-worldview features. It is shown that the conducted psycholinguistic experiment makes it possible to make a generalized idealized portrait of a person, which corresponds to the value picture of Ukrainians, Uyghurs and Hans.

Key words: linguistic consciousness, personality traits, psycholinguistic experiment, values, anti-values, Ukrainians, Uyghurs, Hans.

*Kucherenko A. O.,**Candidate of Philological Sciences,**Teaching Assistant at the Near and Middle East Languages and Literatures
Taras Shevchenko National University of Kyiv*

EFFECT OF RUSSIA'S WAR AGAINST UKRAINE ON EGYPTIAN VLOGGING DISCOURSE (ON MATERIALS OF "MADĀ LAW" AND "SALAM KATANANI'S" VLOGS)

Summary. In the last decade, the vlogging or videoblogging discourse gained a significant influence on the public opinion. Vlogs cover different topics, including social, political, cultural sphere, etc. Unlike officially recognized journalists, vloggers are not responsible for the credibility of their posts. The language of Arabic video blogs reflects the linguistic and sociocultural attitudes of speakers towards their verbal self-expression in the online communication. As Russia's aggression against Ukraine affected the online discourse globally, including the Arabic content, it requires an in-depth investigation. This study deals with linguistic, sociolinguistic, and pragmatic peculiarities of the Egyptian vlogging discourse, in particular, based on the materials of vlogs "Maḍā law" ("What if", over 2 million followers) and "Salam Katanani" (over 500,000 followers).

Both vlogs are oriented over the informative and entertaining materials about history, psychology, human body, social problems, and so forth. In the given vlogs, the content creators perform the identity of a young educated Egyptian woman. Their language code involves Egyptian Arabic, MSA, youth slang, with the frequent insertion of English words or the full switching to English. In videos posted between January and June of 2022, we observed the topics of outcomes of a possible nuclear blast, nuclear war, biological weapon use, etc. The Russian war against Ukraine was mentioned only once in the hypothetical scenario before it actually happened. Then, neither Ukraine, nor Russian actions were mentioned in the studied materials. It is noted that both vloggers preserve the positive emotional expressivity (with verbal and non-verbal means) in the investigated content to create a positive perception of their performance.

Key words: Arabic language, Egyptian vlogging, online discourse, Russia's war against Ukraine, youth slang.

Formulation of the problem. In the last decade, the vlogging or videoblogging discourse gained a significant influence on the public opinion. A video blog is a video record of news, opinions, experiences shared on the social media platforms. Vlogs cover different topics, including social, political, cultural sphere, etc.

Vlogs commonly address recent news, other entertainment, educational, political, comic-ironic content on the social media. The mass trend now is the combination of information and entertainment or knowledge and entertainment in the vlogs [1, p. 89].

Vlogging inherited the ability of other media genres to remind people of what they have already known, thought and experienced. It also helps bridge the gap between I and You, point to the unity of We, generate empathy or provocatively play on the otherness [1, p. 88]. For that reason, vlogging has become popular among ordinary online users, as well as among politicians, professional

journalists, and others. Blogs and vlogs designed for a mass audience, in turn, can be divided into professional journalistic and amateur [2, p. 120].

Despite the fact that vlogs contain some features of mass media, it is difficult to classify them as the traditional media [2, p. 120]. Their specific traits involve the amateur nature, the frequent use of network slang, and more importantly, vlogging is not subject to legislation. Thus, the information spread by vloggers requires the discernment from its recipients.

Being at the crossroads of media, mass media, art, and the entertainment industry, video blogging discourse contains unique language features as this kind of communication reflects a complex type of the online user identity.

The emergence of new media, which cannot be fully covered by the censorship to this day, led to the active use of colloquial Arabic varieties in the online discourse. Arabic online discourse enabled the sociolinguistic research of various aspects of the Arabic language, as colloquial varieties are de facto not included in the official register. In addition, the use of these varieties reflects the naturally developing language under the influence of the Internet technologies. In the Arab social media language, we observe a multitude of linguistic and sociocultural attitudes of speakers towards their verbal self-expression [3, p. 133].

Egypt is one of the biggest Arab countries with the population of over 100 million people and the significant social media impact¹. The Egyptian media content is popular all over the Arab world, and the exact origins of all followers of a particular blogger are difficult to be defined given the diversity of nationalities participating in the online communication. It is assumed that the analysed materials are addressed to all Arabic speaking recipients. Hence, the influence of these vlogs on the public opinion can be considerable. Given the fact that the effect of Russian aggression against Ukraine on the Arabic online discourse is currently understudied, this topic sparks a particular interest for the investigation of linguistic, sociolinguistic, pragmatic, and other features of the Egyptian vlogging.

Analysis of recent research and publications. Recent studies on the Arab vlogging refer to the sociolinguistic, pragmatic, discursive and other interdisciplinary aspects of this phenomenon. For instance, B. I. Ghasani and E. A. Umami (2021) analysing the code switching and code mixing in Arabic vlogs argue that the switching was used for particular purposes, such as to preserve the casualness of communication or to obtain the "right" expressivity,

¹ Over 50 million Egyptians use different social media platforms, according to the 2022 statistics. URL: <https://dataportal.com/reports/digital-2022-egypt> (Last accessed 27.08.2023).

and so forth [4]. Z. Q. Al-Oraibi and Z. F. Himood in the paper “Codeswitching in Social Media Influencers' Speech: “Iraqi You-tubers”: A Case Study” (2022) indicated that code switching occurs more frequently in the female discourse than in the male one. Code switching serves to persuade the audience, to show the vlogger’s knowledge, to show off, etc. [5]. The results of the provided studies are relevant for the herein research since we observe multiple cases of switching from Arabic to English.

On the other hand, E. Moussa investigated various elements of the Egyptian online influencer identity. Interestingly, the results of this study indicate that the motive of self-representing was to deliver a specific message to the audience. For instance, if a vlogger mainly posts the entertaining content he or she can “hide” some idea “between the lines” [6, p. 137].

Even though the language of vlogging is actively investigated in the Arab world and beyond, the problem of impact of Russia’s war against Ukraine on the Egyptian online discourse requires a special attention of scholars from different areas, including linguistics.

The purpose of the article. Russia’s aggression against Ukraine affected the online discourse globally, including the Arab content. Even before the invasion, this topic was actively discussed in the media. The online discourse has been influenced by the manipulative narratives of Russian propaganda. Hence, it requires an in-depth interdisciplinary analysis. The purpose of this investigation is to determine the impact of the Russian aggression against Ukraine on the Egyptian vlogging discourse (in particular, on the materials of female vlogs “Maḍā law” and “Salam Katanani”) given its linguistic, sociolinguistic, and pragmatic peculiarities.

In order to achieve this goal, we set the following tasks:

- to consider the extralinguistic features of vlogs (channel of transmission, preferable themes, etc.);
- to determine linguistic and sociolinguistic peculiarities of their language code;
- to analyse verbal and non-verbal means of the emotional expressivity;
- to define the vlogger’s communicative goals afforded through the video posts about war.

The main material of the study. “Maḍā law” channel (“What if”) has over 2 million followers on Facebook and Youtube. Its creator, Eman Sobhy, represents the generation “Zoomers”. This vlog can be considered professional. It is designed for the purposes of both entertainment and knowledge. Eman Sobhy creates videos regrading various hypothetic situations about the Arab and world history, society, culture, etc.

On the other hand, Salam Katanani is a representative of the generation “Millennials”. This professional blog has about 500,000 followers on Facebook and Youtube. Salam Katanani’s vlogs are aimed at sharing scientific facts, raising awareness about the scientifically proven information. Similar to the channel “Maḍā law”, her content is designed as the entertaining series. The creator dispels myths, talks about facts, discusses stereotypes, etc. The popular themes of Salam Katanani’s vlogs concern human body, psychology, society, history, culture, etc.

The language code of online vlogging is diverse. Vloggers tend to utilize multiple Arabic varieties including youth slang (when appealing to the audience, showing the identity of a young Egyptian, stressing ‘we’), Egyptian Arabic (predominantly), MSA (in quotes, and for the additional expressivity). Also, we frequently

observe the code switching from Arabic to English or other languages occasionally.

Russia’s aggression against Ukraine undoubtedly affected the Egyptian vloggers’ discourse, since the topic of war was raised several times in their content. The pre-war themes reflect the increasing concern in the Arab society. In Eman Sobhy’s vlog, there were posted videos with the following plots:

- maḍā law amrīkā maḥtallātš al-‘irāq “What if America had not occupied Iraq”
- maḍā law intahat il-ḥarb fī l-yaman “What if the war in Yemen ended”
- **maḍā law būṭin a‘lana l-ḥarb ‘alā ūkrāniyā** “What if putin declared war against Ukraine”

It is evident, that only one post directly addressed the approaching war (**maḍā law būṭin a‘lana l-ḥarb ‘alā ūkrāniyā** “What if putin declared war against Ukraine”) [7]. It should be noted that the topic of military conflicts was not among the frequently discussed subjects in the content of “Maḍā law” series. However, vloggers mostly refer to the wars in the Arab region since this topic is more relevant for the Arab society.

In the first months after the Russian invasion, both vloggers discuss the possible outcomes of a nuclear war, the consequences of war zone expansion, and other existential threats for the humankind. Their posts cover such topics:

- al-asliḥa al-biyūlūjiyya “Biological weapon” [8];
- sīnāryū l-ḥarb in-nawawīyy “Nuclear war scenario”;
- maḍā law ḥaṣala l-infigār an-nawawīyy “What if a nuclear blast happened” [9];
- maḍā law al-‘irāq maḥārabatš al-kuweit “What if Iraq had not invaded Iraq”;
- maḍā law al-ḥarb al-‘ālamīyya at-tāniya maḥaṣalatš “What if the WWII had not happened”;
- maḍā law al-ḥarb al-‘ālamīyya at-tālita “What if the third world war...” [10].

Interestingly, both creators avoid discussing Russia’s war against Ukraine or Ukraine itself. War crimes are never mentioned as well. Vloggers also avoided the expression of their personal opinions.

From a pragmatic point of view, the analysed video content enabled the achievement of the following goals:

- sharing information with the followers;
- raising awareness on the subject of military conflicts and weapons;
- reducing the stress caused by the unpredictable outcomes of war;
- appealing to the humanity;
- attracting more followers or positive reactions from the old ones, etc.

In the studied materials we discovered the implicit attitudes toward Russia’s war against Ukraine.

1) “Hidden fear” attitude towards Russia

Talking about the biggest nuclear arsenal in the world, Salam Katanani uses a hyperbolized expression *الي ماسكها حبيبتنا بيوونين* ... the one who has it is our dear friend putin’ [10]. The latter is accompanied with a humorous videoclip of putin repeating the well-known Russian word *хорошо* [ḥārāšō] “good / well”.

Similarly, Eman Sobhi uses this lexeme *ḥārāšō* describing the outcomes of a nuclear blast: *خاراشو يارو حميد* “kharasho (good), Abu Hmid” [9]. If Salam Katanani’s use of the mentioned lexical unit

was afforded by the humorous goal, Eman Sobhi's case indicates to the desire of "softening" of communication, creating a friendly ambience in the face of a hidden threat of a nuclear war.

2) Passive aggressive narrative elements in the description of Ukrainians:

حرب نووي على أوكرانيا؟ خليني أذكك جولة. يستيقظ المواطن بتقوم بتوقع قنبلة نووية عليه... شو رح يصير لو روسيا شنت سعيدا ببياض بشرته وزراق عيونه وقبل أن يحتسي قهوته المتحصرة الأوكراني [10] ...

"What happens if Russia starts a nuclear war against Ukraine? Let me take you on a tour. A Ukrainian is waking up **happy with his white skin and blue eyes** and before he could drink his civilised coffee a nuclear bomb falls down on him..."

The above phrase *sa'īd bi-bayād bašrati-h wa zarāq 'uyūni-h* "happy with his white skin and blue eyes" reflects the narrative spread in the social media as a reaction to the unequal treatment which Arab refugees faced in comparison with Ukrainians crossing the European Union borders.

3) Repeating the Russian narrative about "one nation":

شعب واحد وثقافة واحدة وتاريخ مشترك وبالمناسة ده الحقيقي [7]

بوتين يقول ان أوكرانيا وروسيا
'putin says Ukraine and Russia are one nation, one culture, they have common history, **and, by the way, that is true**'

Discussing the reasons for the upcoming Russian invasion of Ukraine, Eman Sobhy not only quoted Putin's pre-war pseudo-historical statements but also added the "confirmation" with the words *wa bi-l-munāsaba da l-ḥa'īy* "and, by the way, that is true". The vlogger did not provide any facts as if the latter was a generally recognized truth.

4) Calling for peace (implicitly) [9]:

"We all are in the same boat" كلنا في مركب واحد

ستنتهي الحرب وستصافح القادة ويموت الشعب

"The war will end and the leaders will shake hands. The ordinary people are those who die."

Indirectly expressed sympathy with the victim of military aggression, i.e. Ukraine, reflects a hidden call for the peace talks. Additionally, this attitude demonstrates that Ukraine is considered a part of the western political games, not an independent actor. M. Darvish's quote is utilized to emphasize the philosophical value of message provided in the video.

5) Showing small countries as victims of "big power" [9]:

الدول الكبيرة بتستخدم الدول الصغيرة دائما علشان تحقق مصالحها

"**Big countries always use small countries** to achieve their own interests"

The abovementioned positions are interconnected in the studied vlogs. They mirrored Russian propaganda narrative about the confrontation between Russia and the collective west.

Since both vloggers are oriented over the entertaining content, they tend to preserve positive emotional expressivity in their discourse even concerning such serious topics as wars, conflicts, weapons, etc. We observe the use of various verbal and non-verbal tools of emotional expressivity, such as sarcasm, hyperboles, metaphors, unexpected switching to English or the insertion of loanwords, and other. For instance, a sarcastic comment can be accompanied with a certain intonation:

حسب الرغبة، وشو الرغبة يا حزرِك؟ بالزابط. نمحي مدن كاملة [10]

"As you like. And what do you think we like? **Exaaactly**. We destroy entire cities". A special stress on the word *bi-z-zab*

"exactly" helps emphasize the previous comment. Another example is represented with the aphoristic expression *wa min al-ḥubb mā qatal* "love can kill". It was used by Eman Sobhy to describe the possible outcome of Putin's threats to stop the NATO's expansion:

ومن الحب ما قتل [7] "putin loves Ukraine, and love can kill"
بوتين بحب أوكرانيا

Since both content creators frequently spoke the youth slang, they tended to use English loanwords or switched to English. For instance: – نواصل إلى أسوء جزء –

al-very very bad news – "we are reaching the worst part – a **very very bad news**"; *unique feature* "the main **unique feature**", *al-secret ingredient* كان الجديري "pox was the **secret ingredient**", and other. We also mentioned the insertion of a Russian lexeme *ḥārāšō* "well" that serves as an additional tool creating the positive expressivity of the message for the Arab recipients.

Conclusions. The results of the herein research showed that the studied Egyptian vlogging discourse was affected by the news of Russia's invasion of Ukraine as vloggers raised the topic of existential threats, such as the danger of nuclear and biological weapon, the potential world war, etc. The Russian war against Ukraine was directly addressed only once in the hypothetical context. However, neither Ukraine nor Russia's actions were directly discussed after the invasion. It is noted as well, that Russian propaganda narratives are implicitly reflected in the analysed materials. From the sociolinguistic perspective, content creators mainly utilized the spoken variety of Arabic (the youth slang) and English. Vloggers also preserved the positive expressivity of their speech in order to maintain the entertaining element of their content and to avoid the negative influence on the follower's opinion.

This study implies the further research of the sociolinguistic aspects of Arabic online discourse, including code-switching in the informal communication, as well as changes in Arabic under the influence of youth slang, contacts with English and French; determining trends in the development of the Arabic language varieties, etc.

References:

- Dobronosova Yu. Mediaccultural Specificity of Videoblogging As A Practice of Media-Communication. *Visnuk of the Lviv University. Series philosophical science*. 2019. Issue 23. P. 85–91. (in Ukrainian) URL: http://fs-visnyk.lnu.lviv.ua/archive/23_2019/13.pdf (Last accessed: 27.02.2023)
- Vasylyeva A. S. Blogs As A New Means Of Media in Ukraine. *Young Scientist*. 2017. № 12. C. 119-122. (in Ukrainian) URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/molv_2017_12_30 (Last accessed: 27.02.2023)
- Bassiouny R. Arabic Sociolinguistics: Topics in Diglossia, Gender, Identity, and Politics (2nd ed.). Washington, DC: Georgetown University Press, 2020. 329 p.
- Umami, E. A. & Ghasani, B. I. (2021). Code-switching and Code Mixing on Vlog: A Sociolinguistics Study. *Journal of Islamic Literature and History*, 2(1), 15-30.
- Al-Oraibi Z., Himood Z. Codeswitching in Social Media Influencers' Speech: "Iraqi Youtubers" A Case Study. *Journal of Positive School Psychology*. 2022. Vol. 6(4). P. 8575æ8586.
- Moussa E. Social Media Influencers and The Online Identity of Egyptian Youth / Doctoral Thesis. Universitat Rovira i Virgili, 2020. 349 p.
- Maḍā law būṭīn a 'lana l-ḥarb 'alā ūkrāniyā* [Video]. Youtube. URL: https://youtu.be/ovEs_UzRu8 (Last accessed: 27.02.2023)

8. *Al-asliha al-biyūlūjiyya* [Video]. Facebook. URL: <https://www.facebook.com/watch/?v=1140015646838442&ref=sharing> (Last accessed: 27.02.2023)
9. *Maḍā law ḥaṣala infijār nawawiy* [Video]. Facebook. URL: <https://www.facebook.com/watch/?v=572981917518032> (Last accessed: 27.02.2023)
10. *Maḍā law qāmat al-ḥarb an-nawawiyya* [Video]. Facebook. URL: <https://www.facebook.com/watch/?v=1627081380985648&ref=sharing> (Last accessed: 27.02.2023)

Кучеренко А. О. Вплив війни росії проти України на єгипетський дискурс відеоблогів (на матеріалах влогів “Maḍā law” та “Салам Катанані”)

Анотація. В останнє десятиліття дискурс влогів або відеоблогів набув значного впливу на громадську думку. Влоги охоплюють різноманітні теми, в тому числі соціальні, політичні, культурні тощо. На відміну від офіційно визнаних журналістів, відеоблогери не несуть відповідальності за достовірність своїх публікацій. Мова арабських відеоблогів відображає мовне та соціокультурне ставлення носіїв до свого вербального самовираження в онлайн-комунікації. Оскільки агресія Росії проти України вплинула на онлайн-дискурс у всьому світі, включно з арабським контентом, це потребує ретельного вивчення. У цьому дослідженні розглядаються лінгвістичні,

соціолінгвістичні та прагматичні особливості єгипетського дискурсу відеоблогів, зокрема, на основі матеріалів влогів «Maḍā law» («Що, якщо», понад 2 млн підписників) та «Salam Katanani» (понад 500 тис. підписників).

Обидва відеоблоги орієнтовані на пізнавальні та розважальні матеріали про історію, психологію, людське тіло, соціальні проблеми тощо. У наведених влогах автори контенту репрезентують себе в ролі молодої освіченої єгиптянки. Їхній мовний код охоплює єгипетський різновид арабської мови, сучасну стандартну арабську мову, молодіжний сленг з частими вкрапленнями англійських слів або повним перемиканням на англійську мову. У відеороликах, опублікованих у січні–червні 2022 року, ми спостерігали теми наслідків можливого ядерного вибуху, ядерної війни, застосування біологічної зброї тощо. Війна Росії проти України була згадана лише один раз у гіпотетичному сценарії до того, як вона сталася. Потім в досліджуваних матеріалах не згадувалися ані Україна, ані дії Росії. Зазначається, що обидві відеоблогерки зберігають позитивну емоційну експресивність (вербальними та невербальними засобами) у досліджуваному контенті, щоб створити позитивне сприйняття своїх виступів.

Ключові слова: арабська мова, єгипетський відеоблог, онлайн-дискурс, війна Росії проти України, молодіжний сленг.

Лихачова А. В.,

orcid.org/0000-0002-4834-0026

викладач кафедри германської філології

Горлівського інституту іноземних мов

Державного вищого навчального закладу «Донбаський державний педагогічний університет»

З ІСТОРІЇ СЛАВІСТИКИ: ГЕНЕАЛОГІЧНА КЛАСИФІКАЦІЯ СЛОВ'ЯНСЬКИХ МОВ

Анотація. Метою статті є розкриття особливостей становлення генеалогічної класифікації слов'янських мов у лінгвістиці XVIII ст. – початку XXI ст.

Відзначено, що при виділенні підгруп слов'янських мов до нашого часу не встановлено єдиного критерію: залучаються і ареальний (переважно), і лінгвістичний принципи.

Упродовж XVIII ст. було здійснено кілька спроб класифікації слов'янських мов. Деякі вчені будували свої класифікації, спираючись на найменування слов'янських етносів або територіальних об'єднань слов'ян; водночас висувалися й власне лінгвістичні критерії.

Авторкою статті акцентовано увагу на тому, що безперечним досягненням славістики стала двочленна класифікація слов'янських мов, запропонована Й. Добровським (східна та західна підгрупи). Хоча частина диференційних ознак, виділених чеським ученим, була критично сприйнята О. Востоковим, М. Надеждіним, М. Максимовичем, двочленну класифікацію підтримали П.Й. Шафарик, Ю. Данічич, А. Шлейхер, О. Потебня, К. Бругман та ін. Поряд з нею виникла тричленна класифікація, відповідно до якої слов'янські мови поділяються на три підгрупи: східну, південну та західну. Тричленну класифікацію прийняла більшість учених; перевага такого розподілу слов'янських мов перед двочленною класифікацією полягає в тому, що він а) спирається на добре перевірені наукові дані щодо наявності тих або інших особливостей не тільки в слов'янських літературних мовах, а й у діалектах цих мов; б) відповідає історико-географічному розподілу слов'ян. Автором оригінальної класифікації слов'янських мов став К. Михальчук, який поділив слов'янські мови на чотири «групи».

Водночас прихильники «хвильової» теорії (які заперечували теорію «родовідного дерева») обґрунтовували тезу про ненауковість двочленною та тричленною класифікацій слов'янських мов. Поділ слов'янських мов на підгрупи було визнано умовним, оскільки ізголоси певних фонетичних, лексичних і граматичних явищ не збігаються з цим поділом.

Українська мова переважно розглядалася як самостійна у східнослов'янській підгрупі мов. Водночас у працях П. Лавровського, С. Смалль-Стоцького, Є. Тимченка було наведено аргументи на користь генетичної близькості української мови до сербської (більш значної, ніж до білоруської й російської), що викликало заперечення з боку ряду славістів.

У статті підкреслюється, що впродовж XIX–XX ст. мовознавці дотримувалися переважно тричленною класифікації. Їхні зусилля були спрямовані передусім на уточнення складу східної, південної й західної підгруп. Три-

членна класифікація й зараз є найпоширенішою, попри певну її умовність.

Поряд із слов'янськими мовами значного поширення відомі також слов'янські мікромови (малі літературні мови), які ґрунтуються на діалектах периферії певного мовного масиву або на острівному діалекті та вживаються в обмеженому обсязі й завжди поряд з основною мовою (О.Д. Дуліченко).

Ключові слова: генеалогічна класифікація слов'янських мов, двочленна й тричленна класифікації, східна, південна й західна підгрупи, слов'янські мікромови.

Постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок із важливими науковими чи практичними завданнями.

На сучасному етапі лінгвістичних досліджень генеалогічна класифікація індоєвропейських і, зокрема, слов'янських мов є важливою складовою частиною компаративістики та лінгвістичної історіографії. Треба зауважити, що основи генеалогічної класифікації слов'янських мов було розроблено у XVIII ст. – на початку XIX ст. як наслідок встановлення їхньої генетичної тотожності. Ці мови утворилися з гіпотетичної праслов'янської мови та мають багато спільного на всіх рівнях мовної системи.

Дослідження з лінгвістичної історіографії містять важливі твердження щодо генеалогічної класифікації слов'янських мов. Водночас слід зазначити, що спеціальних праць, присвячених висвітленню цієї проблеми, в мовознавстві недостатньо.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Серед студій кінця XX ст. – початку XXI ст. можна назвати праці О. Царука [1] і О. Фельчак [2]. Проте матеріал лінгвістично-історіографічного характеру в монографії О. Царука поданий дуже стисло, що зумовлено особливостями предмета дослідження. Дещо докладніше дані з історії генеалогічної класифікації слов'янських мов наведено в статті О. Фельчак, проте не всі питання висвітлено з достатньою повнотою.

Цим і зумовлена підготовка для публікації нашої статті.

Формування мети статті. Метою статті є розкриття особливостей становлення генеалогічної класифікації слов'янських мов у лінгвістиці XVIII ст. – початку XXI ст.

Ця мета конкретизується в таких завданнях: 1) розкрити й систематизувати погляди мовознавців XVIII ст. – початку XXI ст. на генеалогічні зв'язки слов'янських мов та виявити джерела цих поглядів; 2) проаналізувати двочленну й тричленну класифікації слов'янських мов і альтернативні трактування; 3) розкрити погляди мовознавців на місце української мови серед інших слов'янських; 4) виявити, які твердження лінгвістів минулого зберегли свою цінність для мовознавства

початку XXI ст., дати оцінку дослідженням слов'янських мов у світлі завдань сучасної славістики.

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів. Проблемою спорідненості мов учені цікавилися вже в XI ст. Ми маємо на увазі «Словник тюркських наріч» (1072–1074) середньоазійського філолога Махмуда аль-Кашгарі. Саме цей учений висунув ідею мовної спорідненості (на матеріалі тюркських мов), яка базувалася на історичному підході до мовних явищ [3].

У XIV ст., в епоху Відродження, про спорідненість мов (романських) писав Данте Аліґ'єрі («Про народне красномовство»). Традиційна історія мовознавства відводила лінгвістиці Відродження важливе місце, розглядаючи вчених того часу як попередників наукової компаративістики.

Після Відродження в центрі вивчення залишилася латинська мова, до якої приєдналася також давньогрецька. Водночас почали поступово залучати до вивчення давньоєврейську, арамейську, арабську, ефіопську мови.

Попри те що пошуки генетичних зв'язків ускладнювалися через наявність великого корпусу різноманітного емпіричного матеріалу, вони активізувалися в XVI–XVIII ст.

У зв'язку з цим необхідно згадати А. Богорича та першу словенську граматику, яка була написана ним у 1584 р. Автор висловив упевненість, що наведений у граматиці матеріал дозволяє виявити спорідненість мов слов'янських народів. До слов'янських мов звертався й Г.-В. Лейбніц (1646–1716). Німецький учений розділив відомі йому мови на дві основні групи: арамейські (тобто семітські) і яфетичні, що складаються з двох підгруп: скіфської (фінські, тюркські, монгольські, слов'янські мови) і кельтської (деякі мови Європи) [там же].

У середині XVIII ст. про спорідненість індоєвропейських і, зокрема, слов'янських мов писав М. Ломоносов.

Упродовж XVIII ст. було здійснено кілька спроб класифікації слов'янських мов. Деякі вчені будували свої класифікації, спираючись на найменування слов'янських етносів або територіальних об'єднань слов'ян (Й. К. фон Йордан, Ф. Аппендіні); водночас висувалися й власне лінгвістичні критерії (А. Л. Шльоцер, Ф. М. Пельцль, Ф. Пубічка, П. С. Паллас, К. Г. фон Антон).

У 1792 р. Й. Добровський запропонував двочленну класифікацію слов'янських мов [4].

Згідно з Й. Добровським, слов'янська група мов поділяється на східну й західну підгрупи. До східної підгрупи чеський мовознавець відніс словенську, хорватську, сербську, старослов'янську, «руську» мову, причому остання трактувалася нерозчленовано, що відповідало рівню розвитку мовознавства кінця XVIII ст. (термін *руська мова* Й. Добровського в цілому відповідає пізнішому термінові *східнослов'янські мови*). У західну підгрупу патріарх слов'янської філології включив польську, словацьку, чеську й «серболужицьку» мови.

В основі розглядуваної двочленної класифікації лежить десять диференційних ознак, які відбито в таблиці (прийняті скорочення: в.-луж. – верхньолужицька мова; п. – польська мова; рос. – російська мова; серб. – сербська мова; ст.-сл. – старослов'янська мова; укр. – українська мова; ч. – чеська мова):

Частина цих ознак була критично сприйнята сучасниками вченого. Так, О. Востоков зазначив, що префікси *роз-* і *ви-* є звичайним явищем для східнослов'янських мов, так само їм відоме слово *так* [5, с. 15]. М. Наєждін і М. Максимович дійшли до висновку, що особливості, які Й. Добровський визнав характерними для однієї підгрупи, трапляються в діалектах іншої. Це, зокрема, наявність *dl, tl* у мовах східної підгрупи (у російській мові: *метла, сідло*; у словенських говорах: *šidlo, motovidlo*) та їх відсутність у мовах західної підгрупи (у нижньолужицькій мові: *kšito* при *kšidlo*; у верхньолужицькій мові: *šof*; у словацькій мові: *salo, mylo*).

Двочленну класифікацію Й. Добровського підтримали В. Копітар, П. Й. Шафарик, А. Шлейхер.

Ю. Данічич поклав в основу двочленної класифікації різні рефлексії праслов'янських **dj, *tj*. Учений уважав тогочасні сербські приголосні *ђ* й *ћ* тотожними праслов'янським **dj, *tj* і звідси зробив висновок, що сербська мова є найбільш архаїчною серед слов'янських; у цьому плані вона найближча до праслов'янської мови. Щодо «руської мови», то вона є одним з найбільш «молодих нащадків» праслов'янської.

Ф. Буслаєв також подав поділ слов'янських мов на дві підгрупи: південно-східну (старослов'янська; сербська; хорутанська, або словенська; «руська» з трьома наріччями:

Східна підгрупа		Західна підгрупа
1	префікс <i>раз-</i> (рос. <i>разум</i>)	префікс <i>роз-</i> (п. <i>rozum</i>)
2	префікс <i>із-</i> (рос. <i>издать</i>)	префікс <i>ви-</i> (ч. <i>vudat</i>)
3	епентетичне <i>л</i> (рос. <i>земля, куплен</i>)	відсутність епентетичного <i>л</i> (п. <i>zemja</i> ; ч. <i>země, koupem</i> ; в.-луж. <i>zemja</i>)
4	відсутність <i>д</i> на місці праслов'янських <i>*dl, *tl</i> (укр. <i>сало, крило, молитися</i> ; рос. <i>вѣль, мыло, плѣл</i>)	сполучення <i>dl, tl</i> (п. <i>sadlo, wiódl, mydlo, plótl</i> ; ч. <i>sadlo, kridlo, modlit se, vedl, pletl, mydlo</i> ; в.-луж. <i>pletl</i>)
5	свистячі рефлексії праслов'янських <i>*dj, *tj</i> (ст.-сл. <i>свеща, печи, пещера</i> ; укр. <i>свічка, піч, печера</i> ; рос. <i>мочь, рожевица</i> ; серб. <i>свећа, моћи, рођен</i>)	шиплячі рефлексії праслов'янських <i>*dj, *tj</i> (п. <i>świeca, upiec, urodzić się</i> ; ч. <i>svička, narozemý</i>)
6	сполучення <i>зв, цв</i> (рос. <i>звезда, цвет</i>)	сполучення <i>gv, kv</i> (п. <i>gwiazda, kwiat</i> ; ч. <i>hvězda, květ</i>)
7	слово <i>тот</i> (<i>той</i>)	слово <i>ten</i> (ч. <i>ten</i>)
8	слово <i>пенел</i>	слова <i>popiól</i> (п.), <i>popel</i> (ч.)
9	слово <i>птица</i>	слова <i>ptak</i> (п.), <i>pták</i> (ч.)
10	слово <i>десница</i>	слово <i>prawica</i> (п. <i>prawica</i>)

великоруським, українським, білоруським) та західну (польська; чеська: а) безпосередньо чеська та б) словацька; лужицька: а) верхньолужицька та б) нижньолужицька; полабська).

Іншим змістом наповнив двочленну класифікацію слов'янських мов М. Максимович. Український учений об'єднав західнослов'янські та південнослов'янські мови (у сучасній термінології) в західнослов'янську «групу» з двома підгрупами – північно-західною та південно-західною. У північно-західну підгрупу дослідник включив польське, чеське, словацьке, «лужицьке», полабське «наріччя», у південно-західну підгрупу – сербське, хорватське, болгарське, старослов'янське «наріччя». У східнослов'янській «групі» М. Максимович також виділив дві підгрупи – північно-східну з великоруським і білоруським («литовсько-руським») «наріччями» та південно-східну з «малоруським» і «червоноруським» «наріччями» [6, с. 25–155].

М. Максимович вважав повноголосся (звукові сполучення *оро, оло, ере, еле*, яким в інших слов'янських мовах відповідають сполучення *ра, ла, ро, ло, ре, ле*: укр. і рос. *город*, ст.-сл. *градъ*, ч. *hrád*, п. *gród*; укр. *молодий*, рос. *молод*, серб. *млад*, ч. *mladý*, п. *mlody*) найхарактернішою ознакою «руської мови».

Велике значення мав виступ М. Максимовича проти отожднення «великоруського наріччя» зі старослов'янським, бо тоді, на думку дослідника, старослов'янське «наріччя» відокремлюється від близькоспоріднених південнослов'янських та розривається найближча спорідненість «руських нарічч».

Фундатор Харківської лінгвістичної школи О. Потебня і представник цієї школи М. Колосов поділяли слов'янські мови на дві підгрупи: південно-східну та західну. Цей поділ О. О. Потебня пов'язував з різним характером наголосу, з одного боку, у східнослов'янських і південнослов'янських мовах (різномісний наголос), і, з іншого боку, у мовах західнослов'янських (фіксований наголос) [7, с. 44–45].

Прихильником двочленної класифікації слов'янських мов був і К. Бругман (південно-східна та західна підгрупи). Як і Ю. Данічич, він поклав в основу класифікації різні рефлексії праслов'янських сполучень **dj, *tj*.

Поряд з двочленною класифікацією слов'янських мов у лінгвістиці виникла тричленна генеалогічна класифікація, відповідно до якої слов'янські мови поділяються на три підгрупи: східну, південну та західну. Ця класифікація бере початок з дослідження основоположника слов'янської компаративістики О. Востокова «Міркування про слов'янську мову...», що містить низку блискучих відкриттів у царині слов'янського мовознавства: розкриття фонетичного значення юсів, літер *ъ* і *ь*, характеристику повноголосся й неповноголосся, визначення деяких лексичних і граматичних відмінностей між слов'янськими мовами та ін. [5].

О. Востоков вважав, що ««руська мова» становить середину між східними та західними діалектами слов'янськими» і що «саме плем'я слов'ян, заселивши Росію, жило колись між східним та західним поколінням» [там же, с. 15].

Після О. Востокова за самостійне місце східнослов'янських мов у слов'янському світі висловлювалася більшість учених, оскільки перевага такого розподілу слов'янських мов перед двочленною класифікацією полягає в тому, що він 1) спирається на добре перевірені наукові дані щодо наявності тих або інших особливостей не тільки в слов'янських літера-

турних мовах, а й у діалектах цих мов; 2) відповідає історико-географічному розподілу слов'ян. Завдяки цьому тричленна класифікація слов'янських мов знайшла у славистиці значного поширення.

М. Надеждин поділяв слов'янські мови на східну, південно-західну (або південну) та північно-західну (або західну) підгрупи. У східній підгрупі дослідник розташовував «наріччя великоруське з білоруським» та «малоруське з червоноруським»; до складу південно-західної підгрупи учений включав «наріччя» болгарське, сербське й хорватське, словенське та старослов'янське; «наріччя» польське, чеське, словацьке, «лужицьке», полабське М. Надеждин відносив до північно-західної підгрупи.

І. Срезневський також прийняв концепцію поділу слов'янських мов на три підгрупи.

Надалі тричленної класифікації слов'янських мов дотримувалися лінгвісти різних країн, напрямів і шкіл. Серед них можна назвати А. Лескіна, В. Ягича, А. Брюкнера, К. Майєра, А. Мейє, В. Вондрака, учених Московської лінгвістичної школи: П. Фортунатова, О. Шахматова, Є. Будде, С. Кульбакіна, М. Дурново та ін.

Так, з погляду С. Кульбакіна, південну підгрупу утворюють мови болгарська, сербська та словенська, які поєднуються між собою п'ятьма споконвічними особливостями; це 1) *zv, cv*; 2) *l* замість **dl, *tl*; 3) *ra, la, rě, lě* між приголосними; 4) *ra, la* на початку слова; 5) складові *r, l* між приголосними. Із цих особливостей перші дві характерні й для східнослов'янських мов; отже, лише три особливості відрізняють південнослов'янські мови від західнослов'янських та східнослов'янських. До західнослов'янської підгрупи, за С. Кульбакіном, входять чеська, польська, кашубська, полабська, верхньолужицька та нижньолужицька мови. У цій підгрупі вчений виділив такі характерні особливості: 1) *kv, gv*; 2) збережені групи **dl, *tl*; 3) перехід прасл. **dj, *tj* у *dz (z), c*: п. *miedz*, *swieca*, ч. *meze, svíce* та ін. Щодо східнослов'янської підгрупи, то мови, що входять у її склад (українська, білоруська та російська), є найбільш близькими одна до одної серед усіх слов'янських мов [8, с. 4–9].

М. Дурново, будучи послідовним прихильником тричленного поділу слов'янських мов, водночас припускав «існування зв'язку між мовами, що входять до різних підгруп: наприклад, чеська і словацька ближчі до південнослов'янських, ніж мови польська, кашубська і лужицька; крім того, можна вказати риси, які зближують «руську мову», з одного боку, із західнослов'янськими, з іншого – з південнослов'янськими» [9, с. 138].

На тричленну класифікацію слов'янських мов спиралися й українські мовознавці А. Кримський, М. Сулима та ін.

Автором оригінальної класифікації слов'янських мов став К. Михальчук. Видатний український лінгвіст поділив слов'янські мови на чотири «групи»: «руську» (північно-руська підгрупа: російська й білоруська мови; південно-руська підгрупа: українська мова), «ляську» (польсько-кашубська й сербо-лужицька підгрупи), чехословацьку (чехо-моравська й словацька мови) і балканську (іллірська підгрупа: сербохорватська зі словенською та болгарсько-македонська). Ці чотири групи вчений з'єднав у два ряди пар, що взаємно перетинаються: 1) південно-східний відділ (групи «руська» й балканська); 2) північно-західний (групи «ляська» й чехословацька); з іншого боку: 1) північно-східний відділ (групи «руська»

й «ляська»); 2) південно-західний (групи балканська й чехословацька) [10, с. 27–28].

Частина мовознавців обґрунтовувала тезу про ненауковість двочленної та тричленної класифікації слов'янських мов. Проведений нами аналіз свідчить, що такого погляду дотримувалися переважно прихильники «хвильової» теорії, які заперечували теорію «родовідного дерева». Вони вважали основою зазначених класифікацій географічно-територіальний принцип, хоча відзначали, що вчені намагалися обґрунтувати двочленну та тричленну класифікації мовними особливостями. Водночас поділ слов'янських мов на підгрупи було визнано умовним, оскільки ізоглоси певних фонетичних, лексичних і граматичних явищ не збігаються з цим поділом.

Про ненауковість цих класифікацій писали С. Смаль-Стоцький, О. Колесса, І. Галюн, О. Гуйєр, І. Огієнко, П. Ковалів, П. Бузук, К. Німчинов та ін. [11].

Так, С. Смаль-Стоцький був переконаний, що «нічого сенсу нас не силує визнавати теорію груп»; «сліпа віра в групи», на думку українського лінгвіста, «надзвичайно шкідливо відбивається на славістичних працях, силуючи авторів до різних теоретичних штучок, різних карколомних конструкцій», які примушують «боротися з фантастичними вітрянками» [12, с. 97].

З погляду І. Огієнка, «груповий поділ усіх слов'ян є поділ головно географічний, за границями державними, а не мовними, і вже тому він не витримує сильнішої наукової критики» [13, с. 140].

По-різному трактувалася українська мова. Деякі автори першої чверті XIX ст. заперечували її самостійність. Так, за О. Левшиним, українська мова є наріччям російської, а з погляду М. Греча – польської мови. Безперечно, така інтерпретація певним чином відбивала рівень тогочасної славістики.

Водночас уже в працях О. Павловського, Є. Бандтке, М. Цертелева, М. Максимовича, Я. Головацького, О. Бодяньського, М. Надеждіна, Ф. Міклошича та інших учених цю тезу було спростовано.

У подальших класифікаціях слов'янських мов українська мова переважно розглядалася як самостійна у східнослов'янській підгрупі мов. Водночас у працях П. Лавровського, С. Смаль-Стоцького, Є. Тимченка було наведено аргументи на користь генетичної близькості української мови до сербської (більш значної, ніж до білоруської й російської), що викликало заперечення з боку О. Шахмаєва, Є. Карського, І. Голанова, Т. Лер-Сплавінського, В. Вондрака, В. Ягича.

Упродовж XIX–XX ст. мовознавці дотримувалися переважно тричленної класифікації. Їхні зусилля були спрямовані передусім на уточнення складу східнослов'янської, південнослов'янської й західнослов'янської підгруп.

Як наслідок тривалої роботи у кінці XX ст. – на початку XXI ст. запанувала тричленна класифікація в такому варіанті: 1) східнослов'янська підгрупа (українська, білоруська та російська мови); 2) західнослов'янська підгрупа (польська, кашубська, чеська, словацька, верхньолужицька, нижньолужицька й мертва полабська мови; при цьому кашубську мову, яка є близькою до польської й має незначну кількість носіїв, частиною славістів було інтерпретовано як діалект польської мови); 3) південнослов'янська підгрупа (болгарська, македонська, сербськохорватська, словенська й мертва старослов'янська мови).

Після розпаду Югославії виникли підстави для виділення у відповідному ареалі замість єдиної сербськохорватської мови чотирьох близьких одна до одної, але все ж різних у соціальному й певним чином структурному плані мов: сербської, хорватської, боснійської, чорногорської [14].

Поряд із зазначеними в наведених класифікаціях мовами відомі також мікрмови (термін О. Д. Дуліченка; запропонований ним наприкінці 70-х рр. XX ст.). Слов'янські мікрмови (малі літературні мови) ґрунтуються на діалектах периферії певного мовного масиву або на острівному діалекті, мають літературні норми, писемність, сфери використання, типові для літературних мов, однак уживаються в обмеженому обсязі і завжди поряд з основною мовою. Носії слов'янських мікрмов мешкають (мешкали) 1) серед інших споріднених або неспоріднених народів, створюючи етнічні «острови», або 2) на периферії території основного етносу. Відповідно до цього мікрмови поділяють на острівні й периферійні. До острівних мікрмов відносять бачвансько-русинську, градищансько-хорватську, молізько-слов'янську, резьянську, банатсько-болгарську, до периферійних – чакавську, кайкавську, прекурсько-словенську, східнославацьку, лясську, карпаторусинську, західнополіську.

Уже у XVIII ст. лінгвісти відзначали генетичну близькість слов'янських і балтійських мов. Імплицитно цю близькість постулював К. Г. фон Антон, який включав слов'янські та балтійські мови в одну групу. Зусиллями кількох поколінь індоевропейців теза про особливу близькість слов'янських і балтійських мов отримала глибину й усебічну аргументацію, що стало підставою для теорії балто-слов'янської прамови, яка, проте не стала загальноприйнятою. Вважаємо, що це має стати предметом спеціального лінгвістично-історіографічного студювання.

Висновки з дослідження. Здійснений аналіз фактичного матеріалу дозволяє зробити такі висновки: 1) при виділенні підгруп слов'янських мов до нашого часу не встановлено єдиного критерію: залучаються і ареальний (переважно), і лінгвістичний принципи; 2) упродовж XVIII ст. було здійснено кілька спроб класифікації слов'янських мов. Деякі вчені будували свої класифікації, спираючись на найменування слов'янських етносів або територіальних об'єднань слов'ян (Й. К. фон Йордан, Ф. Аппендіні); водночас висувалися й власне лінгвістичні критерії (А. Л. Шльоцер, П. С. Паллас, К. Г. фон Антон та ін.); 3) безперечним досягненням славістики стала двочленна класифікація слов'янських мов, запропонована Й. Добровським (східна та західна підгрупи). Хоча частина диференційних ознак, виділених чеським ученим, була критично сприйнята його сучасниками (О. Востоковим, М. Надеждіним, М. Максимовичем), двочленну класифікацію підтримали В. Копітар, П. Й. Шафарик, Ю. Данічич, А. Шлейхер, Ф. Буслаєв, О. Потебня, К. Бругман та ін.; 4) поряд з двочленною класифікацією слов'янських мов у лінгвістиці виникла тричленна генеалогічна класифікація, відповідно до якої слов'янські мови поділяються на три підгрупи: східну, південну та західну (О. Востоков, М. Надеждін, І. Срезневський, А. Лескін, В. Ягич, А. Мейє, П. Фортунатов, О. Шахматов, А. Кримський, М. Суліма та ін.). Тезу про самостійне місце східнослов'янських мов у слов'янському світі прийняла більшість учених; перевага такого розподілу слов'янських мов перед двочленною

класифікацією полягає в тому, що він а) спирається на добре перевірені наукові дані щодо наявності тих або інших особливостей не тільки в слов'янських літературних мовах, а й у діалектах цих мов; б) відповідає історико-географічному розподілу слов'ян. Завдяки цьому тричленна класифікація слов'янських мов знайшла у славістиці значного поширення; 5) автором оригінальної класифікації слов'янських мов став К. Михальчук, який поділив слов'янські мови на чотири «групи»; 6) частина мовознавців обґрунтувала тезу про ненауковість двочленної та тричленної класифікації слов'янських мов. Такого погляду дотримувалися переважно прихильники «хвильової» теорії, які заперечували теорію «родовідного дерева». Поділ слов'янських мов на підгрупи було визнано умовним, оскільки ізоглоси певних фонетичних, лексичних і граматичних явищ не збігаються з цим поділом (С. Смаль-Стоцький, О. Колесса, І. Огієнко, П. Бузук, К. Німчинов та ін.); 7) українська мова переважно розглядалася як самостійна у східнослов'янській підгрупі мов. Водночас у працях П. Лавровського, С. Смаль-Стоцького, Є. Тимченка було наведено аргументи на користь генетичної близькості української мови до сербської (більш значної, ніж до білоруської й російської), що викликало заперечення з боку О. Шахматова, Є. Карського, І. Голанова, Т. Лер-Сплавінського, В. Вондрака, В. Ягича; 8) упродовж XIX–XX ст. мовознавці дотримувалися переважно тричленної класифікації. Їхні зусилля були спрямовані передусім на уточнення складу східнослов'янської, південнослов'янської й західнослов'янської підгруп. Тричленна класифікація й зараз є найпоширенішою, попри певну її умовність; 9) поряд із слов'янськими мовами значного поширення відомі також слов'янські мікрмови (малі літературні мови), які ґрунтуються на діалектах периферії певного мовного масиву або на острівному діалекті, мають літературні норми, писемність, сфери використання, типові для літературних мов, однак уживаються в обмеженому обсязі й завжди поряд з основною мовою (О. Д. Дуліченко).

Перспективи подальших пошуків ми бачаємо в поглибленому лінгвоісторіографічному вивченні проблеми генетичної близькості слов'янських і балтійських мов.

Література:

1. Царук О.В. Українська мова серед інших слов'янських : етнологічні та граматичні параметри. Дніпропетровськ : Наука і освіта, 1998. 324 с.
2. Фельчак О.О. Генетичні зв'язки східнослов'янських мов (лінгвоісторіографічний аспект). *Східнослов'янська філологія* : зб. наук. праць. Горлівка : Вид-во ГДПІМ, 2009. Вип. 17. С. 198–206.
3. Глущенко В., Лихачова А., Рибальченко О. У витоків генеалогічної класифікації мов: історизм і мовна спорідненість. *Actual space of philology* : [collective] monograph / editors: Olena Kolhan, Nataliia Ovcharenko, Jozef Kaczmarek jr. Opole : The Academy of Management and Administration in Opole, 2021. P. 9–17.
4. Dobrovský J. Geschichte der Böhmischen Sprache und Ältern Literatur. London: Forgotten Books, 2018. 422 p.
5. Востоков А.Х. Рассуждение о славянском языке, служащее введением к грамматике сего языка, составляемой по древнейшим оного письменным памятникам. *Востоков А. Х. Филологические наблюдения*. Санкт-Петербург, 1865. С. 1–27.
6. Максимович М.А. Начатки русской филологии : об отношении русской речи к западнославянской. *Максимович М.А. Собр. соч. Языкознание. История словесности*. Киев, 1880. Т. III. С. 25–155.

7. Потебня А.А. Два исследования о звуках русского языка : I. О полногласии, II. О звуковых особенностях русских наречий. Воронеж, 1866. 156, III с.
8. Кульбакин С. М. Сербский язык : фонетика и морфология сербского языка. 2-е изд. Полтава, 1917. 99 с.
9. Дурново Н.Н. Очерк истории русского языка. *Дурново Н.Н. Избранные работы по истории русского языка*. М. : Языки русской культуры, 2000. XXXVI, 780 с.
10. Михальчук К.П. Открытое письмо к А.Н. Пыпину по поводу его статей в «Вестнике Европы» о споре между южанами и северянами. Киев, 1909. 76 с.
11. Становішча беларускай мовы сярод іншых славянскіх моваў. Працы Акадэм. канферэнцыі па рэформе беларускага правапісу і азбукі (14–21 лістапада 1926 г.). Менск, 1927. С. 75–114.
12. Смаль-Стоцький С. Розвиток поглядів про сім'ю слов'янських мов і їх взаємне споріднення. *Історія української мови : хрестоматія / упор. С.Я. Єрмоленко, А.К. Мойсієнко*. Київ : Либідь, 1996. С. 48–119.
13. Огієнко І. Історія української літературної мови. *Історія української мови : хрестоматія / упор. С.Я. Єрмоленко, А.К. Мойсієнко*. Київ : Либідь, 1996. С. 137–160.
14. Васильєва Л. Сучасні південнослов'янські мови: сербська, хорватська, боснійська і чорногорська – з погляду соціолінгвістики. *Мовознавство*. 2006. № 1. С. 29–38.

Lykhachova A. From the history of Slavic studies: genealogical classification of Slavic languages

Summary. The purpose of the article is to reveal the peculiarities of the formation of the genealogical classification of Slavic languages in the linguistics of the XVIII century – the beginning of the XXI century.

It is noted that when distinguishing subgroups of Slavic languages, a single criterion has not been established to this day: both areal (mainly) and linguistic principles are involved.

During the XVIII century several attempts were made to classify Slavic languages. Some scientists built their classifications based on the names of Slavic ethnic groups or territorial associations of Slavs; at the same time, the actual linguistic criteria were put forward.

The author of the article focuses on the fact that the two-member classification of Slavic languages proposed by J. Dobrovský (eastern and western subgroups) was an indisputable achievement of Slavic studies. Although some of the differential features identified by the Czech scientist were critically perceived by O. Vostokov, M. Nadezhdin, M. Maksymovych, the two-member classification was supported by P. J. Šafárik, D. Daničić, A. Schleicher, O. Potebnja, K. Brugmann and others. Along with it, a three-member classification arose, according to which Slavic languages are divided into three subgroups: eastern, southern and western. The three-member classification was accepted by the majority of scientists; the advantage of such a division of Slavic languages over the two-member classification is that: a) it is based on well-verified scientific data regarding the presence of certain features not only in Slavic literary languages, but also in dialects of these languages; b) it corresponds to the historical and geographical distribution of the Slavs. The author of the original classification of Slavic languages was K. Mykhalchuk, who divided Slavic languages into four “groups”.

At the same time, supporters of the “wave” model (who denied the “tree” model) substantiated the thesis that two- and three-member classifications of Slavic languages are unscientific. The division of Slavic languages into subgroups was recognized as conditional, since the isoglosses of certain

phonetic, lexical and grammatical phenomena do not coincide with this division.

The Ukrainian language was mainly considered as an independent language in the East Slavic subgroup of languages. Simultaneously, in the works of P. Lavrovsky, S. Smal-Stotsky and J. Tymchenko, were given arguments in favor of the genetic proximity of the Ukrainian language to Serbian (more significant than to Belarusian and Russian), which caused objections from a number of Slavists.

The article emphasizes that during the XIX–XX centuries linguists mainly adhered to the three-member classification. Their efforts were aimed primarily at clarifying the composition

of the eastern, southern and western subgroups. The three-member classification is still the most common, despite its certain convention.

Along with widely distributed Slavic languages, there are also known Slavic micro-languages (small literary languages), which are based on the dialects of the periphery of a certain language massif or on an island dialect and are used in a limited amount and always alongside the main language (O. D. Dulichenko).

Key words: genealogical classification of Slavic languages, two-member and three-member classifications, eastern, southern and western subgroups, Slavic micro-languages.

Лукіна Л. Р.,
orcid.org/0000-0001-6133-5902
викладач кафедри слов'янських мов та зарубіжної літератури
Уманського державного педагогічного університету імені Павла Тичини

ФОНОСТИЛІСТИЧНІ ЗАСОБИ ВИРАЖЕННЯ МОВНОЇ ЕКСПРЕСІЇ В ЖАНРІ СУЧАСНОЇ ПОЛЬСЬКОЇ ПРОПОВІДІ

Анотація. У статті проаналізовано фоностилістичні засоби вираження експресії, що вживаються в текстах сучасних польських проповідей. Актуальність дослідження зумовлена тим, що експресивність є однією з найскладніших лінгвістичних категорій, оскільки вона пов'язана з виявом суб'єктивного початку в мові, що супроводжує пізнання об'єктивної дійсності та відображає зміст індивідуальної свідомості носіїв тієї чи іншої мови.

Визначено, що в релігійному стилі, як і в публіцистичному, надзвичайно вагому роль відіграють фоностилістичні засоби, зокрема інтонація, яка при виголошенні проповіді стає реальним чинником створення експресивності через мелодіку мовлення, ритміку, інтенсивність, темп, тембр. Наголошено на тому, що звукові повтори асонанс й алітерація у проповідях використовуються не лише як засоби власне звукової організації тексту, але і як інструмент логічного й експресивного виділення окремих мовних одиниць, значення яких відіграє центральну роль у формуванні комунікативної мети проповіді.

Досліджено, що в системі функцій мови емотивна функція займає досить чільне місце, бо між інтелектуальним та емоціональним планами мови існує глибока взаємодія, бо людська мова за своєю природою не може залишатися поза сферою почуттів (вона є найважливішою формою їх вираження), бо практично кожна висловлена думка супроводжується тими чи іншими емоціями індивіда, бо, нарешті, «усяка ідея містить у переробленому вигляді афективне ставлення людини до дійсності, яка репрезентується цією ідеєю».

Емотивна функція мови реалізується щоразу, коли мовець виражає своє почуття, своє ставлення до навколишньої дійсності або коли він хоче викликати почуттєву реакцію свого співрозмовника.

Пропущені через мислення й психіку людини, мовні засоби емоційного вираження та емоційного впливу відразу ж актуалізуються, стають інтенсифіковано виразними. Таким чином, можна з певністю говорити, що людські емоції – це одна з важливих основ мовленнєвої експресії.

Ключові слова: проповідь, експресія, експресема, фоностилістичні засоби, інтонація, асонанс, алітерація.

Постановка проблеми. Релігійний стиль як окремий функціональний різновид сучасної польської мови має специфічну сферу використання й мовні особливості. Разом із тим він убирає в себе елементи різних функціональних стилів, зокрема художнього й публіцистичного, що виявляється у великій кількості образних виразів, використанні в більшості жанрів експресивних засобів із метою впливу на слухача під час богослужіння, зокрема при виголошенні проповіді.

Мотиваційною основою свідомості та мовної поведінки є емоції. Джерелом людських емоцій виступає мова, яка власне

і номінує емоції, виражає їх, описує, імітує, стимулює, класифікує, пропонує засоби для мовного маніпулювання та моделювання відповідних емоцій. Саме мова формує емоційну картину світу. Інтерес до проблеми експресивності пояснюється увагою до мовної особи, а точніше, до опису мови як засобу дії на мовну особу, на її поведінку і внутрішню духовну діяльність. Як наслідок, основною функцією експресивності є посилення дії на інтелектуальну, емоційну і волюву сфери особи реципієнта. Вона має здатність виражати усілякі стосунки, що пов'язують позначення дійсності з емоційним у своїй основі сприйняттям дійсності і прагненням передати це сприйняття реципієнтові, впливаючи на його діяльність з тією чи іншою метою. Експресивність змінює емоційний стан носія мови, впливаючи, таким чином, на його цілеспрямовану діяльність [1, с. 232].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Певною мірою торкалися дослідження мовної експресивності та експресії такі лінгвісти, як: О. Ахманова, А. Вежбицька, Т. Скубалянка, Р. Гжегорчикова, С. Граб'яс, Г. Згулкова, Ш. Баллі, Я. Зіма, О. Потебня, В. Русанівський, М. Пилинський, С. Єрмоленко, Л. Шевченко, В. Чабаненко, Н. Бойко, Н. Дорогович, І. Арнольд, В. Шаховський, В. Виноградов, В. Телія.

О. Ахманова експресію трактує як «виразово-зображальні якості мовлення, що відрізняють його від звичайного (або стилістично нейтрального) і надають йому образності та емоційного забарвлення». Приблизно так само витлумачують цей термін і Д. Розенталь та М. Теленкова. За В. Григор'євим, експресія – це виразність, це те, що передбачає вираження нетривіального (наприклад якогось художнього змісту). З думкою В. Григор'єва перегукується таке твердження Г. Колесника: «Експресія – це те, що протиставляється стандарту, емоційно марковане, характерне...». Виходить, отже, що експресія – це виразність, або зображальність мовлення, це така якість мовлення, завдяки якій воно набуває стилістичної маркованості (емоційності, образності) і стає спроможним передати певний нетривіальний зміст. Але таке поняття потребує деяких уточнень і доповнень [2, с. 6].

В. Чабаненко зауважує, що поняття «експресія» інколи отожднюють із поняттям «експресивність». Але це різні речі. Якщо експресія – підсилення (інтенсифікація, збільшення) виразності, то експресивність – уже сама підсилена (інтенсифікована, збільшена) виразність, така соціально й психологічно мотивована властивість мовного знака (мовленнєвого елемента), яка деавтоматизує його сприйняття, підтримує загострену увагу, активізує мислення, викликає почуттєву напругу слухача або читача [2, с. 7].

У кінці ХХ ст. фонетичний виразальний потенціал став предметом дослідження багатьох лінгвістів: А. Журавльова,

С. Вороніна, І. Арнольд, В. Кухаренко, В. Левицького. О. Пешковський зазначав, що «милослівність – умова виразності й краси тексту, один із засобів вияву почуттєво-емоційного аспекту. І хоч звуки самі по собі не пристосовані для виконання експресивної функції, цілісний звуковий склад тексту здатен впливати на емоційно-експресивне сприйняття мовців» [3, с. 88].

Мета статті – виявлення тих фоностилестичних мовних засобів сучасних польських проповідей, які сприяють вираженню експресії в даному жанрі релігійного дискурсу.

Виклад основного матеріалу. Для досягнення комунікативної мети, якнайкращого усвідомлення слухачами основних правил християнської віри в сучасних польських проповідях проповідники використовують різні засоби реалізації експресивності: фонетичні, лексичні, морфологічні, синтаксичні.

У релігійному стилі, надзвичайно важливу роль відіграють фоностилестичні засоби вираження експресії, зокрема інтонація, яка при виголошенні проповіді стає важливим чинником створення експресивності через мелодику мовлення, ритміку, інтенсивність, темп, тембр.

Звуко символізм – це своєрідна імітація акустичного образу окремих фрагментів картини світу звуками людської мови, закріплення за конкретними звукосполуками певних явищ дійсності, і, як наслідок, – сприймання окремих звуків чи їх сполучень як мовних символів [3, с. 89].

Неабияку схильність до естетизації та експресивізації виявляють елементи фонетичного рівня. В. Чабаненко наголошує, що слово як сигнал сигналів діє на психологію людини не лише своїм змістом, граматичною формою, дериваційною структурою, а й своїм звуковим складом. До того ж сприйняття звукового комплексу слова нерідко буває суб'єктивним; воно може пробуджувати різного роду асоціації, спогади і уявлення (приємні або неприємні для людини) [4, с. 232].

На наявності в релігійному стилі ряду специфічних фоностилестичних засобів акцентують увагу О. Климентова, С. Кот, Н. Слухай, Л. Українець та ін. [5, с. 191].

Зауважимо, що на асонанс як на засіб естетизації релігійного тексту звертає увагу Ф. Прокопович. Алітерація ще в давньогрецькій традиції поцінювалася за достоїнство. Завдяки дослідженням О. Журавльова, В. Ковальчук, В. Левицького, Л. Українець та ін. у сучасному мовознавстві усталася думка про звуки як носії семантичних ознак. Цілком зрозуміло, що здебільшого асонанс і алітерація притаманні художньому мовленню, однак цілком чітко простежуємо їх наявність і в релігійних текстах [5, с. 193].

В. Яригіна наголошує на тому, що асонанс й алітерація в проповідях використовуються не лише як засоби власне звукової організації тексту, але і як засіб логічного й експресивного виділення окремих мовних одиниць, значення яких відіграє центральну роль у формуванні комунікативної мети проповіді [5, с. 192]. А В. Чабаненко констатує, що використання асонансів та алітерацій створюють «надсловесний зміст («понадзміст»), що ніби легко ковзає над текстом і відобувається з контексту». При алітеруванні та асонансуванні враховується той факт, що окремі звуки мови можуть імпонувати певним суб'єктивним психологічним відчуттям людини, викликати в свідомості читача (слухача) яскраві образи й естетично спрямовані асоціації [4, с. 234].

У «Великому словнику польської мови» (WSJP) знаходимо таку дефініцію поняття асонанс (asonans) – неточна рима, в якій голосні звуки ідентичні, а приголосні різні [6, с. 1], наприклад:

*Czego chcesz od nas **Panie**, za Twe hojne dary?*

*czego za dobrodziejstwa którym **nie** masz miary?*

*Kościół Cię **nie** ogarnie, wszędy pełno **Ciebie**;*

*I w otchłaniach, i w morzu, na **ziemi**, na **niebie**.*

*Złota też, **wiem, nie** pragniesz, bo to wszystko Twoje,*

*Cokolwiek na tym **świecie** człowiek **mieni** swoje*

*Wdzięcznym Cię tedy sercem **Panie**, wyznawamy,*

*Bo nad to przystojniejszej ofiary **nie** mamy... [1].*

У проповіді «Burze i cuda» проповідник Даріуш Раш використав уривок з твору Яна Твардовського «Czekanie», в якому ми можемо побачити асонанс:

Popatrz na psa uwiązanego przed sklepem

O swym panu myśli

*I rwie się do **niego***

Na dwóch łapach czeka

*Pan dla **niego** podwórzem ląka **lasem** domem*

Oczami za nim biegnie

I tęskni ogonem

Pocałuj go w łapę

Bo uczy jak na Boga czekać [2].

У проповіді «Zmiany», де проповідник Даріуш Раш використав уривок із промови Кароля Антоневича, також можемо побачити явище асонансу:

***Ona**, dzieł Boskich **korona**,*

*Nad **Anioły** wywyższona;*

*Choć jest Panią **nieba, ziemi**,*

*Nie gardzi **dary** naszymi [3].*

У проповіді «Dzieci» ми знаходимо уривок із Псалму 118 у якому асонанс є інструментом виділення окремих мовних одиниць:

*Dziękujcie Panu, **bo** jest **dobry**,*

***bo** Jego **łaska** trwa **na** wieki.*

*Lepiej się **uciekać** do Pana,*

*niż **pokładać** ufność w **człowieku**.*

*Lepiej się **uciekać** do Pana,*

*niż **pokładać** ufność w **książętach**.*

Dziękuj Tobie, żeś mnie wysłuchał

i stałeś się moim Zbawcą [4].

Уривок із проповіді «Zaszczepieni» яскраво ілюструє мовну експресію засобами асонансу:

*Witaj, **opiekunie** **Q**dkupiciela,*

*i **o**blubieńcze Maryi Dziewicy.*

***T**obie **Bóg** **p**owierzył sw**o**jego Syna;*

***T**obie zaufała Maryja;*

*z **T**obą Chrystus stał się **cz**łowiekiem.*

***Q** święty Józefie, **o**każ się **o**jcem także i nam,*

*i **p**rowadź nas na **d**rodze życia.*

*Wyjednaj nam **l**askę, **m**ilosierdzie i **o**dwagę,*

*i **b**roń nas **o**d wszelkiego zła. Amen [5].*

Ще одним важливим фоностилестичним засобом емоційно-експресивного впливу в сучасній польській проповіді є алітерація. У «Великому словнику польської мови» (WSJP) знаходимо таке тлумачення поняття «алітерація» (aliteracja) – стилестичний прийом, який полягає у повторенні подібних за звучанням приголосних в слові або реченні, для емоційного поглиблення його змістового зв'язку [6], наприклад: «*Kiedy*

jednak nadeszła wielka **chmura** i zerwał się **wicher ich strach był wielki** [2]; «Modlimy się, żeby wszyscy z nas, wszyscy bez wyjątku zostali napełnieni odnowioną, nie magiczną pobożnością»; «Duch Jezusa **ma nam „wiele do powiedzenia”** i doświadcza nas zmianami. **Również, a może przede wszystkim w** naszych czasach: pandemii, widocznego kryzysu wiary wielu i skandali targających to tu, to tam Kościołem. **Wsluchujmy się w ten głos Ducha, którego misją jest doprowadzenie nas do równowagi i pełniejszej prawdy już dziś – tak jak i dwa tysiące lat temu**» [3]; «**Wtedy gotowi jesteśmy do pójścia w świat w bezpieczeństwie. Słowo stawia nas dziś, jak w czasie każdej zresztą Eucharystii, przed koniecznością dokonania wyboru, od którego zależy nasz los: zbawienie lub potępienie. Nie ma dróg pośrednich. Niebo lub piekło**» [4]; «**Jak choroby naszego ciała wymagają lekarza, szpitala, leków i całego procesu leczenia, tak tym bardziej życie w zarazie grzechu wymaga procesu leczenia duchowego. Potrzeba wówczas duchowego Lekarza, szpitala – wspólnoty Kościoła oraz skutecznych leków na ludzkie schorzenia duchowe, sakramentów, modlitwy, postu, darów Ducha. Nie można wypierać tej prawdy z życia naszego pokolenia**» [4]; «**Jeden z paryskich proboszczów postanowił wykorzystać starodawne i solidne tabernakulum do przechowywania pieniędzy. Kierując się ostrożnością, umieścił nad tabernakulum w zakrystii kartkę z napisem: Dominus est loco - w tym miejscu jest Pan. Pewnego pięknego i słonecznego poranka zastał otwarte drzwiczki i puste tabernakulum z nową kartką Resurrexit, non est hic – Zmartwychwstał, nie ma Go tu. Okazało się, że złodziej znalazł i wierzył po swojemu w zmartwychwstanie**» [5].

Taкож ми зауважили, що на фонетичному рівні в сучасних польських проповідях яскраво виражене явище чергування звуків, тобто закономірна зміна звуків у коренях і афіксах під час творення нового слова або словозміни у тій самій морфемі, наприклад: «**Przy mecie** (від іменника *meko*: **k** чергується з **c**) **Pana i podczas pochówku spośród powołanych i wybranych uczniów Jezusa obecny był tylko jeden: Jan**»; «**I to im pierwszym Anioł, przy pustym grobie** (від іменника *grób*: **ó** чергується з **o**) **oświadcza, że Zmartwychwstał Jezus wzywa apostołów do Galilei**»; «**W świecie** (від іменника *świat*: **ia** чергується з **ie**, а **t** чергується з **c**) **bowiem ciągle brzmi wielkie Alleluja! I choć zasmuca nas czas śmierci, chorób** (від іменника *choroba*: **o** чергується з **ó**), **placzu, grzechu – nie żyjemy jakby wszystko się kończyło** [1]; «**...czas prezentacji płci** (від іменника *plec*: **e** чергується з нулем звука) **„jako konstruktu społecznego a nie kategorii biologicznej”**» [1]; «**Jair, starszy ludu pokornie upadł do nóg** (від іменника *nogi*: **o** чергується з **ó**) **przed Jezusem prosząc go o ratunek dla chorej córki...**»; «**I zadajemy to pytanie: dlaczego ludzie lepiej się ubierają do banku czy do przychodni niż do kościoła** (від іменника *kościół*: **ó** чергується з **o**)?»; «**Według tradycji noszenie jarmulki czy filakterii z fragmentami słów** (від іменника *słowa*: **o** чергується з **ó**) **Tory zapewnia im długie życie**» [2]; «**Ich pomocnicy** (від іменника *potomnik*: **k** чергується з **c**), **księży** (від іменника *ksiądz*: **q** чергується з **e**, а **dz** чергується з **ż**) **diakoni nie są jakąś kastą ponad innymi...**»; «**Potrzeba bowiem swoją słabość, obawę i grzech pokazywać Jezusowi jak apostołowie na łodzi** (від іменника *łódź*: **ó** чергується з **o**, а **dż** чергується з **dz**)» [2]; «**Z poziomu rozumu mówimy o kawalku** (від іменника *kawalek*: **e** чергується з нулем звука) **chleba, białej hostii, o odrobinie wina, w których po konsekracji obecny jest Chrystus Zbawiciel**»; «**Przenosiłem hostie za podszewką rękawa, wino w płaskiej buteleczce** (від змінливо-пестливої форми іменника *butelecza*: **k** чергується з **c**)

w butcie (від іменника *but*: **t** чергується з **c**)» [3]; «**Wśród misji mnichów iroszkockich porównywano także Trójcę do koniczyny, która choć posiada trzy liście** (від іменника *list*: **t** чергується з **c**), **jest jednak przecież jedna**»; «**O obudzenie ducha misji, o mądrość w przyprowadzaniu do chrztu** (від іменника *chrzest*: **e** чергується з нулем звука), **do spowiedzi, do ołtarza Eucharystii ludzi dobrej woli**» [5].

Висновки. Отже, фонетичні засоби відіграють важливу роль у створенні емоційності й експресивності сучасних польських казань. Експресивність у сучасних польських проповідях забезпечується: мовноструктурними засобами – семантикою, звуковим складом слова, наголосом, інтонацією, афіксами, частками, порядком слів; різноманітними способами і прийомами стилістичної обробки мовних елементів – алітерацією, асонансом, чергуванням, трансформацією усталеної форми.

Перспективу дослідження вбачаємо в аналізі стилістичних засобів вираження експресії в сучасній польській проповіді.

Література:

1. Баюн К.Й. Експресивність як мовна та мовленнєва категорія. *Вісник Житомирського державного університету*. Випуск 2 (80). Філологічні науки, 2015. С. 232–236.
2. Чабаненко В.А. Основи мовної експресії. Київ: Вища школа, 1984. 165 с.
3. Рябко Т.Л. Фонетичні засоби вираження емоційно-оцінної конотації. *Ніжинська філологічна школа: минуле, сьогодні, майбутнє*. Ніжин: Видавництво НДУ імені М. Гоголя, 2004. С. 87–93.
4. Чабаненко В.А. Стилістика експресивних засобів української мови: монографія. Запоріжжя: ЗДУ, 2002. 351 с.
5. Яригіна В.В. Фоностилістичні засоби вияву експресії в українських проповідях. *Засоби навчальної та науково-дослідної роботи*. Випуск 39, 2012. С. 191–197.
6. Wielki słownik języka polskiego. URL: <https://wsjp.pl> (дата звернення: 2.02.2023).
7. Ks. Dariusz Raś. *Mądrzy*. URL: <https://mariacki.com/madrzy/> (дата звернення: 4.02.2023).
8. Ks. Dariusz Raś. *Burze i cuda*. URL: <https://mariacki.com/burze-i-cuda/> (дата звернення: 4.02.2023).
9. Ks. Dariusz Raś. *Zmiany*. URL: <https://mariacki.com/zmiany/> (дата звернення: 4.02.2023).
10. Ks. Dariusz Raś. *Dzieci*. URL: <https://mariacki.com/dzieci/> (дата звернення: 4.02.2023).
11. Ks. Dariusz Raś. *Zaszczepieni*. URL: <https://mariacki.com/zaszczepieni/> (дата звернення: 4.02.2023).

Лукіна Л. Phonostylistic means of language expression in the genre of modern Polish sermon

Summary. The article analyzes the phonostylistic means of expression used in the texts of modern Polish sermons. The relevance of the research is due to the fact that expressiveness is one of the most complex linguistic categories, as it is related to the manifestation of the subjective beginning in the language, which accompanies the knowledge of objective reality and reflects the content of the individual consciousness of speakers of a particular language.

It was determined that in the religious style, as well as in the journalistic style, an extremely important role is played by phonostylistic means, in particular intonation, which becomes a real factor in the creation of expressiveness through the melody of speech, rhythm, intensity, tempo, and timbre when delivering a sermon. It is emphasized that sound

repetitions of assonance and alliteration in sermons are used not only as a means of actually sound organization of the text, but also as a tool for logical and expressive selection of individual speech units, the meaning of which plays a central role in the formation of the communicative purpose of the sermon.

In the system of language functions, the emotional function takes a rather prominent place, because there is a deep interaction between the intellectual and emotional planes of language, because human language by its nature cannot remain outside the sphere of feelings (it is the most important form of their expression), because practically every expressed thought is accompanied by those or other emotions of the individual, because, finally, «every idea contains in

a processed form the affective attitude of a person to reality, which is represented by this idea».

The emotional function of language is realized every time the speaker expresses his feelings, his attitude to the surrounding reality or when he wants to cause an emotional reaction of his interlocutor.

Passed through the thinking and psyche of a person, linguistic means of emotional expression and emotional impact are immediately actualized, become intensely expressive. Thus, it can be said with certainty that human emotions are one of the important foundations of speech expression.

Key words: sermon, expression, expresseme, phonostylistic means, intonation, assonance, alliteration.

Luchechko T. M.,

PhD, Associate Professor,

Drohobych Ivan Franko State Pedagogical University

COLOUR NAMES AS VERBALIZERS OF PROTOTYPES OF HUMAN CONSCIOUSNESS

Summary. The paper deals with the study of colour as one of the constants of culture, which represents the ways of formation, assimilation, and fixing of universal and nationally marked ethnically significant concepts in the cultural memory. Certain universal prototypes are considered to serve as the foundation of basic colour names in various languages, which at the same time act as mythological archetypal symbols: *fire, vegetation, blood, sky, light, and darkness*. Therefore, the study of human thinking and ethnic concepts is largely determined by the features of the prototypes reflected in the language of certain ethnical and cultural groups.

Colour is considered as one of the features of objects along with physical characteristics such as *weight, height, shape*, etc., the ideas of which are formed in the human mind based on many years of visual and auditory experience and verbalized in language units.

The article also examines the structure of the lexical and semantic field of colour nominations with the allocation of the core as the primary layer of the lexicon and the periphery formed by secondary colour nominations. The evolution of colour names from primary to secondary ones is considered taking into account two main aspects of the theory of their prototypic determination: the central tendency model and the frequency of features model. The prototypical nature of all basic colours and their shades is defined as a universal attribute of colour schemes in different languages. However, the idea of conventional predetermination as a common feature of colour prototypes is refuted. Considering the idea of colour as a set of shades, the main ways of verbal representation of shades based on the modification of basic colour names are also characterized. Thus, the possibility of distinguishing universal and nationally specific concepts of colour in the cultural and semantic spheres of different languages is proved, which makes it possible to realize the thoughts and feelings of the language speakers.

Key words: colour, colour name, primary and secondary colour names, colours prototypes.

With the formation of a new, cognitive-communicative or functional paradigm in linguistics, recent scholarship has displayed a growing interest in the issue of colour names. Linguistic, psychological, cultural, and anthropological traditions have developed in the history of the study of colour-naming words.

The study of colour nomenclature is carried out in various linguistic fields – etymology, word formation, idiosyncrasies, linguistics, psycholinguistics [1, p. 47], and the peculiarities of human intellectual activity are the motivating factor for the colour verbalization, since it represents the sensory experience of the individual/society, which is in complex interdependencies of stability/variability, centrality/peripherality of reflection on the world [2, p. 235]. Scientists argue that the perception of the environment occurs through ana-

lyzers, i.e. specialised sensory systems. In the process of mastering, an image of an object or phenomenon is formed that acts on the analyzer. Units that capture perceptual sensations at the lexical level demonstrate the peculiarities of structural and semantic organization. All perceptual sensations, impressions, and subjective experiences in the process of world cognition were embodied by man in rituals, ceremonies, verbal formulas, and images (symbols) [3, p. 253]. Thus, the idea of colour as a feature of environmental objects is formed in the human mind based on many years of subjective visual experience and is subsequently represented in linguistic units.

Thus, colour, along with physical characteristics such as weight, height, shape, etc., is defined as a property of an object. Humans see the world around them in colour, so when new objects appear, they acquire not only the shape but also colour characteristics. In culture, colour has always been of great importance because of its close connection with the philosophical and aesthetic comprehension of reality [4, p. 297]. Misconceptions about colours indicate the specificity of environmental perception. However, for example, J. Lakoff believes that colour is a subjective category that does not exist in the objective world [5, p. 146].

The project **aims** at investigating the issue of colour prototypes in modern linguistics.

Since ancient times, colour has been one of the means of comprehending the world, although later the symbolic use of colour designations has expanded significantly. Colours began to be employed to characterize space, time, and certain social groups [6, p. 126].

Colour is one of the dominant categories of culture, as it captures unique information about the surrounding nature, the peculiarities of historical development, the interaction of different ethnic traditions, and the poetic perception of reality [7, p. 109]. Colour can characterize and systematize objects, social attitudes, and concepts. Thus, even despite the universality of human cognition, there are numerous differences in colour symbolism in closely related languages, which affects, firstly, the choice of specific images-standards by the language speakers, and secondly, the specificity of the semantics of a linguistic unit with a colour component [8, p. 72].

Therefore, I. Holubovska identifies three main factors that determine the ethnicity of the colour conceptualization of reality by native speakers: 1) the colour palette of the natural environment of a certain linguistic and cultural area (landscape); 2) everyday activity; 3) the specifics of the artificially created environment (works of architecture, artificial materials, painting) [9, p. 27].

The concept of colour nature is reflected in language, forming various phrases with a colour adjective, for example, *blue sea, green grass, white wall, and red fire*. Thus, the "palette" of coloronyms

used in different linguistic units can also be considered the object of linguistic research. The formation and development of linguistic units with coloronyms are influenced by extralinguistic factors. Such expressions represent both direct and figurative symbolic meanings with national elements associated with cultural, historical, and economic realities [4, p. 298].

According to their origin, colours fall into two categories: primary and secondary. The origin of the primary ones can be traced through etymological analysis; they denote abstract colour qualities such as *yellow, green, and red* and do not correlate in modern language with noun referents. Secondary ones are formed by colour similarity to objects and environmental phenomena (*crimson, pink*) [10, p. 24].

A. Krytenko distinguishes between words of the first order (non-derivative names: *blue, grey, green*) and the second order (*blond, reddish*). The former form the core of the lexical and semantic category of colour names, while the latter, being semantically related to the former, constitute the periphery. The words of the second group define shades more precisely, so the need for them increases with the development of science and technology [11, p. 99].

Therefore, it can be argued that the lexical and semantic field of colour schemes consists of a core (the primary layer of the lexicon – direct nomination correlated with the chromatic and achromatic spectra) and a periphery – secondary colour nominations, composites, phraseological units. The variety of colours perceived by our visual system is called "colour space", "colour spectrum", etc. [12, p. 190].

At the level of primary nomination, a person gave new names to objects referring to the environment, as he or she could not distinguish specific features of objects due to a rather low level of abstract thinking. Thus, previous generations associated colours with certain objects, events, actions, and characteristics, then compared these associative reinterpretations with people's behavior and actions and later generalized the associations through language according to the communicative situation. The syntactic combination of colour names with other words is subject to extralinguistic regularities and reflects the structure of people's thinking [13, p. 40].

The primary colours of the spectrum are traditionally referred to as prototypical since the key seme in determining their meaning is the signs of already existing objects of reality. A. Vezhbytska focuses on the ability of colours to associate, to "imagine" a prototype in the recipient's mind. For example, the prototype for the *blue* colour of the spectrum is the *sky*, the *green* colour is *vegetation*, and for the *red* colour, *fire, blood*, etc. [14, c. 237].

The theory of prototypes explains the evolution of colour names from the reproduction of colour semantics, by correlating with associations in the speaker's mind, to the abstract representation of a set of stimuli that embody the key semantic characteristics of the colour [15, p. 175].

A. Vezhbytska claims that colour concepts are associated with certain universal elements of human experience, i.e. day, night, sun, fire, sky, earth, etc., which serve as cognitive clues throughout the process of colour nomination [16, p. 131].

Developing A. Vezhbytska's ideas, H. Yavorska suggests that prototypes (*sky, water, vegetation, fire, blood*) are thought to be mythological and mythopoetic symbols, and therefore archetypes for the main colour nominations. Therefore, certain features

of archaic conceptualization can affect the semantics of colour schemes [1, p. 42–43].

When studying colour schemes, linguists adhere to two main theories of their prototypical predetermination. According to the central tendency theory, the prototypical colour is something that is the most typical of all instances of a prototypical object [17, p. 113]. For example, the conceptual prototype of the colour *green* is *grass*, although it acquires different shades depending on the season (*fern, forest green, mantis*). According to the feature frequency model, the prototype of a colour name is the quality or object that is most often associated with it. For example, English *blue* refers to the *blue* colour, and of all the possible variants of the sky colour (*sapphire, navy, fiercely red*), *blue* embodies the prototype of the sky [15, p. 175].

The prototypical nature of colour nomenclature is characteristic of all basic colours of the spectrum and their shades, which is a typical attribute of colour nomenclature in many languages. The conventional predetermination of prototypes (their traditional labeling: e.g., English *red* and Ukrainian *red* have the same prototypes of *fire* and *blood*) is not their universal attribute. Sometimes the prototypical connections diverge in different languages, for example, for the English *yellow* the prototypes are *lemon* or *egg yolks*, and for the Ukrainian *yellow* – *gold, sunflower, and the sun*.

Prototypes of colour names are considered to be generalized images of the reality represented in language. Being primary by nature, prototypical colour names serve as the basis for numerous metonymic and metaphorical transferences. Prototypical effects are assumed to be secondary by nature, as they are caused by the interaction of various facts: historical, social, psychological, and cultural [15, p. 176]. For example, in the English proverb *There may be blue and better blue*, the colour name *blue*, which is determined by its prototypical connection with the *sky*, acquires additional connotations of *nobility, quality, and breed*.

Modern linguists define colour as a set of shades that form a symbolic structure that depends on the emotional and personal traits of a person. Each colour evokes emotions [18]. S. Uporova defines the main attributes of emotionality caused by colour names:

1) any colour name is emotionally coloured and expresses a person's attitude to reality;

2) colour can be expressed explicitly (through colour name) and implicitly (through naming an object associated with a certain colour nomination) [19, p. 52].

The main way to convey shades is to modify the primary colour with the help of:

1) suffixes to convey intensity (Ukr. *синюватий, жовтуватий, червонуватий*; Eng. *reddish, yellowish, blueish*);

2) special words that specify the colour (Ukr. *блідо-, яскраво-*; Eng. *light-, dark-*);

3) a metaphorical reference to an object with an identical shade (Ukr. *білосніжний*; Eng. *snow-white*);

4) indications of the main constituent *colorus* of the hue (Ukr. *коричнево-сірий, червонувато-коричневий, синьо-зелений*; Eng.: *brownish-grey, reddish-brown, blue-green*).

Any shade may have a colour nomination in one language and not in another. In this case, the shades are not separated from the base colour and do not differ from each other [20, p. 4].

Being conceived in the human mind, colour names reflect the way of perceiving certain characteristics and relations of an object or a phenomenon with other realias, the level of people's experience in

the perception of the world and thus acquire new specific features and properties, i.e. conceptualized [21, p. 216]. For example, in the Ukrainian proverb *З білого легко чорного зробити, але з чорного білого – важко* *white and black* explicitly denote not only colours, but also implicitly represent the universal antagonisms of *good – evil, truth – lies*. The interpretation of *white* colour as a symbol of *truth* is determined by the positive aspect based on its confrontation with *black* as a symbol of falsity.

E. Belyavska defines three levels in the cognitive model of colour that are formed when being conceptualized:

1. The level of gestalt representation, that is, how the concept of *colour* is perceived through conceptual schemes that reflect the mythical model of the world.

2. The level of the conceptual field. Based on the system of knowledge and ideas about the object of reality, which are fixed in the human mind, a conceptual field is created with the following parameters: colour as a spatial reference point (top-bottom); colour as a temporal parameter; colour as an object of feeling (good-bad) – *black deed – чорне діло, dark days – чорні дні, white/black magic – біла/чорна магія*; colour as an object of cognition and thought; colour as a social parameter.

3. The level of semantic generalizations inherent in a particular language [22, p. 22].

Thus, concept modeling helps to identify the semantic mechanisms that accompany the figurative and symbolic use of colours.

Therefore, in the cultural and semantic space of different languages, it is possible to distinguish universal and nationally specific concepts verbalized in them, which makes it possible to understand the thoughts and feelings of the language speakers.

References:

1. Яворська Г.М. Мовні концепти кольору (до проблеми категоризації). *Мовознавство*. 1999. № 2–3. С. 43–50.
2. Шевченко Л.І., Дергач Д.В. Колористика в сучасному мовознавстві: традиційне і нове. *Studia Linguistica*. К.: Київський університет, 2011. Вип. 5 (2). С. 234–239.
3. Телеуця В.В. Символи фольклору як засіб вербалізації відчуттів. *Літературознавчі студії*. 2013. Вип.40(2). С. 253–260.
4. Соловійова О. Колороніми та особливості їхнього перекладу в процесі вивчення іноземних мов. *Наукові записки Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського*. Серія: Філологія (мовознавство): збірник наукових праць. [гол. ред. Н.Л. Іваницька]. Вінниця: ТОВ «фірма «Планер», 2013. Вип. 17. С. 296–299.
5. Лакофф Дж. *Женщины, огонь и опасные вещи: Что категории языка говорят нам о мышлении*. М.: Языки славянской культуры, 2004. 792 с.
6. Лисенко Л.О. Концепт «колір» в англійській фразеологічній картині світу як прояв національної специфіки. *Наукові записки Національного університету «Острозька академія». Серія «Філологічна»*. 2015. Вип.59. С. 125–128.
7. Жаркынбекова Ш. К. Моделирование концепта как метод выявления этнокультурной специфики. *Материалы IX Конгресса МАПРЯЛ*. Братислава, 1992. С. 107–112.
8. Мізін К. Анурина І. Усталені порівняння англійської та німецької мов на позначення хроматичних кольорів: спільне й відмінне. *Наукові записки. Серія: Філологічні науки (мовознавство)*. Кіровоград: РВВ КДПУ ім. В. Винниченка, 2013. Вип. 115. С. 72–75.
9. Голубовська І. Колірна семантика у когнітивно-культурологічному висвітленні. *Studia Slavistica. Etnolingwistyka I Komunikacja Miedzynakulturowa*. 3. Lublin: Wydawnictwo KUL, 2016. S. 25–42.
10. Крижанська О. Яким буває червоне (символічні кольороназви в українській мові). *Українська мова і література в школі*. 2001. № 2. С. 22–25.
11. Критенко А.П. Семантична структура назв кольорів в українській мові. *Славістичний збірник*. К.: Вид-во АН УРСР, 1963. С. 97–111.
12. Іншаков А.С. Теоретичні засади дослідження колірної лексики в мовознавстві. *Філологічні студії. Науковий вісник Криворізького державного педагогічного університету*. 2013. Вип. 9. С. 188–195.
13. Кучерук О. Образна природа семантики кольороназв в українських фразеологізмах. *Дивослово*. 2006. №12. С. 40–42.
14. Вежбицкая А. *Язык. Культура. Познание*. М.: Русские словари, 1996. 416 с.
15. Лук'янець Г. Семантика кольороназв крізь призму теорії прототипів. *Наукові записки. Серія: Філологічні науки (мовознавство)*. Кіровоград: РВВ КДПУ ім. В. Винниченка, 2012. Вип. 105 (1). С. 175–177.
16. Wierzbicka A., The Meaning of Colour Terms: Semantics, Culture and Cognition [Електронний ресурс] А. Wierzbicka *Cognitive linguistics*, ed. J. Newman, de Gruyter. 1990. №1. P. 99–150. Режим доступу до журн.: <https://www.degruyter.com/view/j/cogl.1990.1.issue-1/cogl.1990.1.1.99/cogl.1990.1.1.99.xml>.
17. Jackendoff R. *Semantics and Cognition*. Cambridge: MIT Press, 1983. 283 p.
18. Євтушенко Н. *Семантичні особливості фразеологізмів-кольоризмів у сучасній англійській мові* [Електронний ресурс] Режим доступу : <http://conferences.neasmo.org.ua/node/869>
19. Упорова Л.С. О методологии анализа цвета в художественном тексте. *Гуманитарные науки в Сибири*. Новосибирск, 1995. №4. С. 51–54.
20. Аніщенко Ю., Єрмоленко С. Семантика і символіка кольору як лінгвокультурний феномен (на базі німецької та української мов). *Соціально-гуманітарні аспекти розвитку сучасного суспільства: матеріали Всеукраїнської наукової конференції викладачів, аспірантів, співробітників та студентів фак-ту іноземної філології та соціальних комунікацій*. Суми: СумДУ, 2012. Ч. 1. С. 3–5.
21. Осецький Й. Етимологія кольорів «чорний» та «червоний» у дзеркалі санскриту. *Рідне слово в етнокультурному вимірі*: зб. наук. пр. / Дрогоб. держ. пед. ун-т ім. Івана Франка. Дрогобич: Посвіт, 2013. С. 214–222.
22. Белявская Е. Г. Семантическая структура слова в номинативном и коммуникативном аспектах (Когнитивные основания формирования и функционирования семантической структуры слова): автореф. дис. на соиск. науч. степ. д-ра филол. наук: спец. 10.02.19. «Общее языкознание, социолингвистика, психолингвистика». М., 1992. – 39 с.

Лучечко Т. М. Кольороназви як вербалізатори прототипів людської свідомості

Анотація. Статтю присвячено дослідженню кольору як однією з констант культури, що відтворює шляхи формування, засвоєння, карбування в культурній пам'яті універсальних та національно маркованих культурно значимих концептів, адже основою базових кольоронайменувань в різних мовах є певні універсальні прототипи, які водночас виступають міфологічними архетиповими символами: вогонь, рослинність, кров, небо, світло, темрява. Відтак, дослідження людського мислення та етнічних концептів значною мірою визначається особливостями прототипів, відображених у мові народу.

Колір розглянуто як одну з ознак об'єктів довкілля поряд із фізичними характеристиками як-от, вага, висота, форма тощо, уявлення про які формуються у свідомості людини на основі багатолітнього зорового та слухового досвіду та вербалізуються в мовних одиницях.

У розвідці проаналізовано також структуру лексико-семантичного поля кольорономінацій з виділенням ядра як первинного шару лексики та периферії, яку формують вторинні номінації кольорів. Еволюцію кольоронайменувань від первинних до вторинних розглянуто з урахуванням двох основних напрямків теорії їх прототипної зумовленості: моделі центральної тенденції та моделі частотності ознак. Прототипний характер усіх базових кольорів та їхніх відтінків визначено як універсальний атрибут кольороназв у різних мовах. Проте спростовано ідею про конвенціональну зумовленість як

спільну ознаку кольірних прототипів. З урахуванням ідеї про колір як сукупність відтінків схарактеризовано також основні способи вербальної репрезентації відтінків, що базуються на модифікації найменувань базових кольорів. Відтак, доведено можливість виокремлення у культурно-семантичних просторах різних мов універсальних і національно-специфічних понять про колір, що дає можливість зрозуміти напрям думок і почуттів народів-носіїв цих мов.

Ключові слова: колір, кольороназва, первинні та вторинні кольороназви, прототипи кольороназв.

*Максимець О. М.,**кандидат філологічних наук,**доцент кафедри математики, інформатики та академічного письма
ЗВО «Подільський державний університет»*

РОЗВИТОК СУФІКСАЛЬНОЇ СЛОВОТВІРНОЇ ПІДСИСТЕМИ ІМЕННИКІВ ІЗ ТРАНСПОЗИЦІЙНИМ ЗНАЧЕННЯМ ОПРЕДМЕТНЕНОЇ ДІЇ (УТВОРЕННЯ ІЗ СУФІКСОМ -ЕНН(Я))

Анотація. Деривати із загальним словотвірним значенням опредметненої дії становлять значну групу лексики в українській мові. Систему формантів, що беруть участь у творенні зазначених іменників, складають праслов'янські, власне українські та запозичені суфіксальні морфеми. У роботі ми визначаємо лексико-словотвірні групи віддієслівних іменників, що творяться за допомогою суфікса -енн(я), простежуємо їх динаміку та визначаємо сфер функціонування.

Зазначений суфікс продукує похідні, які можна об'єднати у 7 лексико-словотвірних груп. Формування 6 з них сягає давньої руськоукраїнської та середньоукраїнської мови, причому до кінця XVII ст. окремі з них (назви станів, іменники на позначення морально-етичних відносин, взаємин) є вже досить численними, а протягом XVIII–XX ст.ст. їх склад помітно збагачується, наприклад: знесилення, засмучення; винувачення, опоганення тощо. Проте більшість із давніх за часом виникнення ЛСГ у новій українській мові залишаються кількісно обмеженими. Лише у першій половині XX ст. зростає продуктивність розгляданого дериваційного типу у творенні іменників на позначення інтелектуальної діяльності (доведення, дослідження) та ін., однак у другій половині XX ст. його продуктивність падає. У XIX ст. дещо активізується процес творення віддієслівних іменників на позначення комунікативної діяльності (виголошене, тлумачення) та волевиявлення людини (смирнення, нищення), але протягом XX ст. їх склад практично не поповнився. Непродуктивно залишається модель ДО + -енн(я) і для девербативів на позначення обрядів, звичаїв, традицій (благословення, хрещення). Власне на ґрунті нової української мови формується ЛСГ іменників із суфіксом -енн(я) на позначення переміщення, пересування: наближення, перевезення. Похідні такого типу фіксуються обстеженими джерелами з XVII ст. Кількісне зростання цієї ЛСГ спостерігається в кінці XIX і триває протягом XX ст.

Ключові слова: словотвір, опредметнена дія, іменник, суфікс, історія, розвиток.

Постановка проблеми. Своєрідність дериваційної структури та особливості семантики віддієслівних іменників зумовили чималий інтерес до їх вивчення. Ці деривати є наслідком транспозиції дієслівної основи в іменникову, тобто називають дії, дають їм «імена». Відзначаються досить широкими можливостями.

За структурними ознаками такі іменники утворюють багату і складну систему лексико-словотвірних типів. Ця система формувалася протягом тривалого історичного періоду. За струк-

турними ознаками такі іменники утворюють багату і складну систему лексико-словотвірних типів, що формувалася протягом тривалого історичного періоду. Тому поряд зі спільнослов'янськими суфіксами (-нн(я), -тт(я), -Ø, -б(а), -ок, -нин-а, -н-я) в українській мові наявні суфікси іншомовного походження (-аці(j), -аж, -ур(а)). Кожен словотвірний тип на позначення опредметненої дії характеризується певними семантичними особливостями. Саме цим і зумовлюється активність вжитку іменників кожного словотвірного типу та сфера їх стилістичного використання [1, с. 115]

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У вітчизняному мовознавстві предметом розгляду стали походження, склад та продуктивність транспозиційних формантів, що беруть участь у творенні згаданих похідних, їх мотивувальна база тощо [2, с. 128; 3, с. 111–113; 4, с. 86–95].

Учені відзначають, що дослідження словотвірної структури віддієслівних іменників сучасної української літературної мови як мікросистеми взаємозалежних елементів, що склалася у процесі еволюції мови та формування її літературного різновиду, має значний теоретико-пізнавальний і практичний інтерес [5, с. 35].

Дериваційний аспект вивчення віддієслівних похідних дав підстави для вибудови концепції словотвірної категорії опредметненої дії [6, с. 143–144; 7, с. 22–28] або категорії опредметнених значень дієслівних предикатів [8, с. 207]. В.Олексенко підкреслює, що “за своєю природою і механізмом утворення словотвірна категорія опредметнених значень дієслівних предикатів належить до словотвірних категорій особливого типу” [там само].

Мета нашої розвідки полягає в тому, щоб визначити дериваційну структуру віддієслівних іменників із суфіксом -енн(я), проаналізувати лексико-словотвірні групи зазначених дериватів, простежити їх динаміку та визначити сферу функціонування.

Виклад основного матеріалу. Продуктивність цього форманта у праслов'янській мові була досить високою, тому він вивчений краще, ніж інші суфікси. Наслідки його участі в дериваційних процесах у всіх слов'янських мовах збережені й дотепер. Виникнення суфікса сягає індоєвропейського періоду [3, с. 136]. Іще на початку XX ст. висувалася гіпотеза, що цей формант виступав у складі первинних субстантивованих прикметників середнього роду на -ие.

Суфікс -ьје у праслов'янській мові, творячи абстрактні назви середнього роду, міг приєднуватися до іменників, і до прикметників, і до дієслів. Формант -ьје має варіанти -тъје,

-e(n)je. Склад їх свідчить про те, що мотивувалися вони пасивними дієприкметниками минулого часу [9, с. 217].

Активно творилися за допомогою варіантів суфікса **-ье** девербативні іменники. Структурна співвідносність цих дериватів з основами пасивних дієприкметників, утворених головним чином від основ перехідних дієслів, зумовила, у свою чергу, мотивованість девербативів на **-енн(я)** переважно перехідними дієсловами: *жарення, крохмалення, утлюження*. Лише в окремих випадках девербативи з формантом **-енн(я)** утворюються від неперехідних дієслів, як-от: *марення, рибалення, ходження* тощо.

Хоча, відзначає В.Олексенко, розглядані похідні, здатні утворюватися від обох членів корелятивної видової пари (порівн. *вантажити – вантаження, навантажити – навантаження*), “деякі іменники на **-енн(я)** семантично однаково асоціюються з обома видовими формами твірного дієслова, напр., іменник *закінчення* є дериватом обох дієслівних форм – *закінчувати і закінчити; осудження* співвідноситься з формами *осуджувати і осудити*” [10, с. 211].

Розглядані деривати є репрезентантами номенів тривалої незавершеної дії, наприклад: *а от вандровок вас бгу в(ь) хранєніє вручаю* (Зин 64), для *разсмотрєнія* дїль (ДДГ 1774 189); *выгоєньє “лікування”* (Б-Н 88), *розваженє* (315), *пищенє “баловство”* (Писк 87), *важенє* (122), *волоченє* (Ж 119), *копиченє* (365), *кормленє* (367), *курєнє* (391), *сушенє* (939), *творєнє* (953), *тлумєнє* (969), *робленє* (809), *стерєженє* (918), *торочєнє* (977), *варєнє* (Тимч 28), *провадженє* (30), *перевитренє* “*протівірювання*” (31), *городженє* (81), *вороженє* (ЛексФр 42), *гладженє* (51), *родженє* (206), *робленє* (УміСп 225), *лагожєнє* (330), *їденє* (397), *міченє* (865), *вибавленє* (Гр I 144), *служєнє* (IV 153), *брудненє* (СУМ I 240), *дрібненє* (II 413), *жарєнє* (509), *нишпорєнє* (V 416), *палєнє* (VI 24), *парєнє* (68), *печєнє* (347), *правленє* (VII 505), *пряженє* (VIII 366) та багато інших.

Для розглянутих похідних властиві і значення результативної дії, яке формується під впливом семантики мотивувальних дієслів доконаного виду: *оновленє* (СМШ II 29), *прочтенє* (177), *відродженє* (Ж 102), *закінченє* (ЛексФр 76), *постриженє* (186), *укладєнє* (242), *виповненє* (УміСп 142), *забрудненє* (СУМ III 29), *забур’яненє* (33), *звільненє* (482), *озвучєнє* (V 650), *оселєнє* (758), *осучасненє* (794), *підкрєслєнє* (VI 443), *усуспільненє* (504), *ухалєнє* (526) тощо.

Дослідники відзначають, що “реалізована граничність у семантиці дієслів – мотиваторів забезпечує переважання субстантивного компонента в структурі девербативів на **-енн(я)**, унаслідок чого вони набувають додаткових предметно-результативних значень (пор.: *ускладненє після грипу*)” [11, с. 168–169].

Формант **-енн(я)** у новій українській мові взяв участь у творенні кількох лексико-словотвірних груп.

1. Назви процесів, пов’язаних із інтелектуальною діяльністю людей. У пам’ятках кінця XVII–XVIII ст. зафіксовано невелику кількість розглянутих іменників: для їх *обучєнія грамоти* (ДДГ 1758 76), *началь учєніє отъ нижшихъ классовъ* (1778 101), *до поважного разъсужденія и уваги суду войсковому Енералному подаю* (ДНРМ 1713 63). У другій половині XIX – початку XX ст. продуктивність цього ЛСТ помітно не зростає: *множенє* (Ж 447), *доходженє* (Тимч 38), *ліченє* (ЛексФр 116), *вивченє* (Гр I 151), *доводженє* (404), *вимисленє* (Яв 89), *домисленє* (198). Проте вже в першій поло-

вині XX ст. кількість дериватів у межах цієї групи значно збільшується, наприклад: *діленє* (К I 410), *доведєнє* (422), *дослідженє* (449), *збаженє* (II 165), *мисленє* (515), *обчисленє* (III 76), *осмисленє* (162), *ототоженє* (181), *поліченє* (285), *рішенє* (V 68), *уявленє* (VI 269), *учєнє* (368), *помноженє* (IV 117), *поучєнє* (275), *усвідомленє* (VI 226), *численє* (435). У XIX – першій половині XX ст. група утворень відповідного лексико-словотвірного типу в основному сформувалася. Обстежені джерела другої половини XX ст. реєструють лише поодинокі похідні, не фіксовані лексикографічними та іншими працями попереднього періоду: *вирішенє* (СУМ I 472), *примисленє* (VII 671).

2. Іменники на позначення переміщення, пересування. Згадані деривати фіксуються з XVIII ст.: *с мнѣтскихъ сель отправленіе к арміи употребленъ* (ДДГ 1739 140), *дабы какъ скоро о приближеніи одного посланика зде получено будєтъ извѣстіе* (1748 61) та ін. Продуктивність зазначеного лексико-словотвірного типу зростає в кінці XIX – початку XX ст.: *висилєнє* (Ж 86), *віддалєнє* (96), *доходженє* (202), *заходженє* (279), *зближенє* (285), *їздженє* (327), *обходженє* (556), *приближенє* (739), *проскорєнє* (756), *рушенє* (845), *увєзєнє* (1001), *порушенє* (Тимч 90), *переселєнє* (Гр III 136), *виходженє* (Яв 103) – і зберігає свою продуктивність у другій половині XX ст.: *ввєзєнє* (СУМ I 302), *вивєзєнє* (361), *вирушенє* (477), *відправленє* (623), *входженє* (791), *звожєнє* (III 494), *ловленє* (IV 539), *наближенє* (V 18), *об’їздженє* (509), *перевєзєнє* (VI 136), *перевєдєнє* (136), *переміщенє* (229), *перенєсєнє* (236), *переправленє* (259), *підвєзєнє* (402), *підвєдєнє* (402), *припровадженє* (716), *пришвидшенє* (VIII 102), *розходженє* (852), *уповільненє* (X 462), *ходженє* (XI 105) та ін.

3. Найменування морально-етичних понять, взаємин між людьми. Писемні пам’ятки нової української мови кінця XVII – XVIII ст. фіксують значну кількість дериватів, що належать до цього лексико-словотвірного типу, наприклад: *До ногъ его упадаль просячи опроценія* (МатТим 1656-1771 II 49), *Теди мнѣ пристойнѣ наложитъ просити Вашей Превелєбности вибачєнє* (1655 I 128), *без виєлякого примушенє* (ДДГ 1708 259), *нє приворочаючи его вовєя в мужицкое повиновєніє* (1716 50), *и началъ свєкор мой з принужденіємъ ихъ спрашюват* (1719 202), *і обидь ему и озлобленій нє чинитъ* (1752 54), *ко вашєму поощрєнію* (1751 96). У кінці XVIII – на початку XIX ст. кількість новотворів у межах цієї групи значно збільшується, наприклад: *проучєнє* (ЛексКотл 50), *благоволєнє* (СМШ I 31), *отмищенє* (II 42), *хвалєніє* (II 375), *поваженє* (К-О II 488), *зневаженє* (Б-Н 158), *знущенє* (158), *ображенє* (254), *поваженє* (285), *погорженє* (287) “презирство”, *привлащенє* (299), *укривженє* (364) “образа”, *ураженє* (366) “образа”. Помітно зростає кількість таких утворень протягом XIX ст.: *вывдачєнє* “вдячність” (Голов 435), *глумлєнє* (Ж 144), *дозволєнє* (193), *замирєнє* (256), *запоручєнє* (264), *занєволєнє* (258), *мирєнє* (439), *обласкавлєнє* (542), *оскорблєнє* (578), *покривдженє* (686), *приміренє* (756), *винувачєнє* (ЛексФр 31), *гнобленє* (52), *донєсєнє* (64), *зажалєнє* (75), *зганьбленє* (87), *невдоволєнє* (138), *обвинувачєнє* (147), *поздоровленє* (177), *спротивленє* (228), *упєредженє* (244). Високий рівень продуктивності розгляданого словотвірного типу зберігається і протягом XX ст.: *призначєнє* (УміСп 553), *заохочєнє* (729), *пониженє* (1059) “зневага”, *усмирєнє* (1053), *боронєнє* (Гр I 88), *висвідчєнє* (184), *голубленє* (306), *допєвєнє* (422), *доручєнє* (427), *засвідчєнє* (II

93), зневолення (172), знищення (174), зобачення (176), зурочення (189), опрощення (III 60) “прощання”, поваження (207) “повага”, поздоровлення (263), пробачення (456), посвідчення (III 357), розлучення (IV 49), баламучення (К I 34), ваблення (107), вибачення (130), вихвалення (203), засудження (II 132), знеславлення (254), знайомлення (248), обвинувачення (III 6), опоганення (135), перепрошення (303), славлення (370), соромлення (413), спалювання (422), стеження (498), схвалення (576), винищення (СУМ I 440) тощо.

4. Іменники на позначення комунікативної діяльності людей. Обстежені джерела нової української мови кінця XVII – XVIII ст. фіксують лише поодинокі утворення, що репрезентують розгляданий лексико-словотвірний тип, наприклад: за оголошенням тоєї шкоди (ДНРМ 1704 32), и виконать съ обявленія с его третого дня ополднї (ДДГ 1750 313), по устному прошенію (1766 94). У період з XIX ст. по XX ст. творення розгляданих похідних дещо активізується: виголошенє (Ж 72), общенє (551), обясненє (552), увідомленє (1001), возвѣщеніє “оголошення” (Тимч 41), тлумачення (УміСп 332), наущення (696) “намова”, завідомлення (771), повідомлення (967), пояснення (Гр III 398). Проте протягом XX ст. цей лексико-словотвірний тип високої продуктивності не набуває: висловлення (СУМ I 489), канючення (IV 91), мимрення (709), провіщення (VIII 138), проголошення (154), роз’яснення (872), сповіщення (IX 551) тощо.

5. Назви стану людей. Обстежені джерела кінця XVII – XVIII ст. дають підставу твердити, що суфікс **-енн(я)** в утворенні іменників названого словотвірного типу був досить продуктивним, наприклад: Воливенія чиниль (МагТим 1656–1771 I 113), Въ Римѣ великое сталося збурене отъ посолства противко сенаторомъ (302) «обурення», без всякого сумнѣнія (ДДК 1739 140). Протягом XIX ст. розглядані похідні широко фіксуються писемними пам’ятками нової української мови: полпшєніє (Б-Н 290), потлумленье (295) “запаморочення”, розъятренє (Зак 506) “озлоба”, взбурєнье (Голов 397) “обурення”, взбудженє (Ж 67), вотхновєнє (123), заспокоєнє (272), злегченє (302), искушенє (325), мученє (460), наваждєніє (465), ніженє (529), ободренє (545), улегченє (1008), задовольненія (Тимч 96). Як свідчать дані лексикографічних праць кінця XIX – початку XX ст. обсяг цієї групи в зазначений період помітно збільшується, наприклад: втомлення (ЛексФр 46), пробудження (196), натхнення (Саб 31), знесилєння (УміСп 316), квалєння (Гр II 250), полпшєння (III 284) тощо. Стрімко зростає кількість дериватів згаданого словотвірного типу протягом XX ст.: бентеженія (К I 55), виснаженія (190), запалєння (II 91) “піднесення, натхнення”, запаморочєння (92), затъмарєння (144), збентеженія (167), клякненія (345), озлобленія (III 107), ослабленія (160), ошелєшенія (197), полегшенія (IV 85), послабленія (229), потъмарєння (274), розбудженія (V 84), стомленія (516). “Словник української мови” фіксує теж кілька утворень зазначеного типу, які в обстежених джерелах попереднього періоду не засвідчено, наприклад: затуманєння (СУМ III 364), зацікавленія (397), марєння (IV 626), маяченія (660), наснаженія (V 194) “душевне піднесення”, обрідженія (566), обудженія (596) “пробудження”, одурманєння (643), одухотворєння (644), ожсавленія (646), окриленія (680), омолодженія (694), перевтіленія (VI 147), пожсавленія (771), прокинєння (VIII 198), розлюченія (732), розслабленія (810), умиротворєння (X 439), утихомирєння (511).

6. Іменники на позначення волевиявлень та вчинків людей. Обстежені джерела кінця XVII – XVIII ст. фіксують невелику кількість іменників зазначеного типу, наприклад: Заборонєне и незносіи утрапленя (МагТим I 1646 257), Примушенне волнихъ народовъ подь послушенство (1656-1771 I 228), дерзостное замисленіє (ДНРМ 1715 81), за позволеніємъ отца уставника (1719 99), по его велєнію подписался (ДДГ 1725 180), контровє рсуючи за пограбленне сучда его мною (51). Дещо зростає кількість таких утворень протягом XIX ст., наприклад: праснєньє (Б-Н 296), увєнєньє (365), волєніє “бажання” (83), грабленє (Ж 156), донєсенє (197), завіренє (235), краджєнє (374), розграбленє (816), ствєрдженє (917), захопленія (ЛекФр 83), рїшенія (206), смирєння (223), упокорєння (244), нищенія (Тимч 85). Протягом XX ст. цей лексико-словотвірний тип не набув високої продуктивності: запєвненія (УміСп 247), знищенія (Гр II 174), нівєченія (565), осяженія (III 74) “досягнення”, перєсвідченія (136), видвиженія “визволення з полону” (Яв 79), викраденія (85), перечєння (СУМ VI 318), підтвердженія (513).

7. Назви релігійних понять, обрядів, звичаїв, традицій

Писемні джерела нової української мови кінця XVII ст. фіксують іменники з суфіксом **-енн(я)** на позначення релігійних понять, звичаїв, обрядів: Воздвиженіємъ крестнымъ и днесъ и в суд страшный воздвигни мя отъ всѣхъ бѣдъ, да не паду страстный (ІвВел 94), за освященіємъ меня в чинъ священничєскій (ДДГ 1772 94). У XIX – першій половині XX ст. кількість таких утворень була досить обмежена, наприклад: благословєніє (К-О I 43), хрєщенія (Писк 37), висьвяченє (Ж 85), освяченє (577), хоронєнє (1044), отпущєння (ЛексФр 157), посвяченія (184), воскрєсенія (Гр I 257), розгрішенія (IV 40). Протягом другої половини XX ст. чисельність іменників, що належать до цього лексико-словотвірного типу, практично не змінюється. Так, “Словник української мови” в 11-ти томах подає лише поодинокі деривати, не фіксовані лексикографічними джерелами попередніх періодів: правленія (СУМ VII 505), язичєння (XI 630).

Деривати з суфіксом **-енн(я)** не мають чітко виявленої стилістичної орієнтації. Так, утворення, що є назвами інтелектуальної діяльності людей та іменники на позначення переміщення, пересування обслуговують майже всі стилі української мови, наприклад: Серце лєденіло від усвідомленія того, що лишилася сама-самісінька, як відламана гілка на шляху (Малик I 136); Перебравши спосіб мисленія іспанців, він заповзявся стати таким, як вони, ба навіть заломити їхніх героїв (КЮ 1992 липень 22); Руїни я побачив тільки в Кельні, куди мене послано збирати радянських громадян для відправленія на батьківщину (ТисМик 121); Українське Дунайське пароплавання відновило транзитне лінійне перевезєння зерна та інших вантажів із Центральної Європи (Україна 2005 №6-7 32) та ін.

Деривати, що є назвами стану людей, найменування морально-етичних стосунків, відносин між людьми, а також іменники на позначення комунікативної діяльності людей функціонують як у розмовному мовленні, так і в мові творів художньої літератури, рідше – у науковому стилі та публіцистиці, наприклад: Михайло з полегшеніємъ всміхається, водночас відповідаючи на цю зливу запитань (Роздобудько 88); Приблизно отівночі Чвак К.М. стало погано, після чого вона впала і померла, ймовірно, від удущєння (Любка, 124); Заняття на об’ємному матеріалі і з більшим, ніж звичайно, напруженіємъ, завдяки викорис-

танню різних способів структурування навчальної інформації, сприяють інтенсифікації процесу навчання... (УМЛШ 1991 6 30); Коли маєте свідків, то скаржте його до суду за видурення, розумієте (Франко, 192); З огляду на те, що їхня знать переважно полонізувалася й не мала ніяких політичних інституцій, ці українці були безпорадними перед жорстоким соціально-економічним і релігійним гнобленням (ІстУкр 173), І це не виступ – це откровения (Роздобудько 94); Тунель важливіший за моє життя й зажерливі прагнення цієї зграї бандитів і вбивць ... (Любка 254), Мирне, далеко від так званих революцій, проголошення незалежності України відкрило перед нею цивілізаційний вибір (Загр 142); Деякі з цих останніх острівців, згідно з повідомленням Поло, заселені голими людьми (КЮ 1992 липень 16) та ін.

Чимало таких утворень, що зустрічаються художній літературі сьогодні є досить рідкісними, або мають суто розмовний характер, наприклад: Колишній страх перед сим чоловіком змінився на обридження і глибоку антипатію (Франко 11); Євгеній аж ахнув при такім несподіванім обороті справи, тим більше, що орочення судді не було ніяким вироком... (Франко 201).

Висновки з дослідження і перспективи подальших пошуків у цьому науковому напрямку. Таким чином, суфікс **-енн(я)** продукує похідні, які можна об'єднати у 7 лексико-словотвірних груп. Формування 6 з них сягає давньої руськоукраїнської та середньоукраїнської мови, причому до кінця XVII ст. окремі з них (назви станів, іменники на позначення морально-етичних відносин, взаємин) є вже досить численними, а протягом XVIII–XX ст.ст. їх склад помітно збагачується, наприклад: знесилення, засмучення, винувачення, опоганення тощо. Проте більшість із давніх за часом виникнення ЛСГ у новій українській мові залишаються кількісно обмеженими. Лише у першій половині XX ст. зростає продуктивність розгляданого дериваційного типу у творенні іменників на позначення інтелектуальної діяльності (вивчення, вимислення) та ін., однак у другій половині XX ст. його продуктивність падає. У XIX ст. дещо активізується процес творення віддієслівних іменників на позначення комунікативної діяльності (виголошенє, тлумачення) та волевиявлення людини (смирненя, перечення), але протягом XX ст. їх склад практично не поповнився. Непродуктивною залишається модель ДО + **-енн(я)** і для девербативів на позначення обрядів, звичаїв, традицій (хороненє, воскресеня, отпушення). Власне на ґрунті нової української мови формується ЛСГ іменників із суфіксом **-енн(я)** на позначення переміщення, пересування: доходженє, переселеня. Похідні такого типу фіксуються обстеженими джерелами з XVII ст. Кількісне зростання цієї ЛСГ спостерігається в кінці XIX і триває протягом XX ст.

Список скорочень джерел:

Б-Б-Н – Білецький-Носенко П. Словник української мови / Підготував до видання В.В. Німчук. Київ : Наукова думка, 1966. 424 с.

Голов – Головацький Я.Ф. Словник української мови / Науковий збірник музею української культури у Свиднику, 1982. №10. С. 311–612.

Гр – Словарь української мови : В 4 т. / Зібран. ред. журн. "Києв. старина". Упорядкував, з дод. власн. матеріалу, Б. Грінченко. Київ, 1907–1909.

ДДГ – Ділова документація Гетьманщини XVIIIст. Київ : Наукова думка, 1993. 392.

ДНРМ – Ділова і народнорозмовна мова XVIII ст. (Матеріали сотених канцелярій і рагуш Лівобережної України). Київ : Наукова думка. 1976. 415 с.

Ж – Малорусско-немецкий словарь : В 2т. Львів, 1886. 1117 с.

Загр – Павло Загребельний. Брухт. Харків : Фоліо, 2003. 399 с.

Зак – Закревський М. Старосветский пандуриста. Кн.3. Словарь малоросійських ідиомов. Москва, 1861. с. 247–628.

ІВ – Вільде І. Твори : У 5 т. Київ : Дніпро, 1967.

ІВел – Іван Величковський. Твори. Київ : Наукова думка, 1972. 189 с.

ІстУкр – Субтельний О. Історія України. Київ : Либідь, 1991. 509с.

К – Українсько-російський словник : У 6 т. / За заг. Ред. І.Кириченка. Київ : Наукова думка, 1953–1963.

КЮ – Кур'єр Юнеско. Україномовний журнал, видається під егідою Національної комісії України у справах Юнеско. 1992-1999.

ЛексКотл – Бурячок А.А., Залашко А.Т., Ротач А.О., Северин Н.Д. Лексика п'єс та од І.П.Котляревського. Київ : Вид-во КДУ, 1974. 54 с.

ЛексФр. – Лексика поетичних творів Івана Франка : Методичні вказівки з розвитку лексики / Укладачі: І.І.Ковалик, І.Й.Ощипко, Л.І.Полюга. Львів : ЛГУ, 1990. 264 с.

Любка – Карбід. Роман / Андрій Любка. Чернівці : книги. XXI; Meridian Czernowitz. 2015. 288 с.

Малик – Малик В. Твори : У 2т. Київ : Дніпро, 1991.

МатТим – Тимченко Є. Матеріали до словника писемної та книжної української мови XV–XVIII ст. : Підготували до видання В.В. Німчук та І.І. Лиса: В 2т. Київ Нью-Йорк, 2003.

Роздобудько – Неймовірна. Ода до радості. Роман. / Ірен Роздобудько. Київ : Нора-Друк, 2022. 368 с.

Писк – Словник: Живої народної, письмової і актової мови руських югівчань Російської і Австрійсько-Вендерської цесарії / Составил Фортунагъ Пискуновъ. Кієвъ, 1882. 310 с.

СлЛукр – Бойко М.Ф. Словопоказчик драматичних творів Лесі Українки. Київ : Наукова думка, 1985. 94 с.

СМШ – Словник мови Шевченка. Київ : Наукова думка, 1964.

СУМ – Словник української мови : В 11т. Київ : Наукова думка, 1970–1980.

Тимч – Русско-малоросійській словарь. Київ, 1897.

Тис Мик – Загребельний П. Тисячолітній Миколай. Київ : Довіра, 1982. **Україна** – Україна. Громадсько-політичний, літературно-художній часопис. 2004–2005.

Ум і Сп – Уманець М., Спилка А. Русско-українській словарь. Берлін, 1924. 1149 с

УМЛШ – Українська мова і література в школі. Науково-методичний журнал Міністерства освіти УРСР. 1970–1990.

Франко – Франко І. Перехресні стежки : повісті/І.Франко. Тернопіль : Навчальна книга. Богдан, 2021. 416 с.

Яв – Яворницький Д.І. Словник української мови. Катеринослав : Слово, 1920. Т.1. 412с.

Література:

- Максимець О.М. Розвиток суфіксальної словотвірної підсистеми іменників із транспозиційним значенням предметної дії (утворення із нульовим суфіксом чоловічого роду). ISSN 2409-1154

Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету.
Сер.: Філологія. 2019. № 41. том 1. С. 115.

2. Бевзенко С.П. Исторична морфологія української мови / С.П. Бевзенко. Нариси із словоформи та словотвору. Ужгород: Закарпат. вид-во, 1960. 416 с.
3. Словотвір сучасної української літературної мови. Київ: Наукова думка, 1979. 405 с.
4. Білоусенко П. І. Нульсуфіксальне творення віддієслівних іменників у давньоруській мові. *Вісник Київського ун-ту.* 1992. № 8. С. 86–95.
5. Пінчук О.Ф. Словотвірна структура віддієслівних іменників в сучасній українській мові. Морфологічна будова сучасної української мови. Київ: Наукова думка, 1975. С. 35–82.
6. Городенська К.Г. Проблема виділення словотвірних категорій (на матеріалі іменника). *Мовознавство.* 1994. № 6. С. 22–28.
7. Гумецька Л.Л. Нариси словотвірної системи української актової мови XIV–XV ст. Київ: Вид-во АН УРСР, 1958. 298 с.
8. Олексенко В.П. Словотвірні категорії іменника: Монографія. Херсон: Айлант, 2001. 240 с.
9. Лагутіна А.В. Віддієслівні абстрактні іменники на **-ння** в історії української літературної мови. Дослідження з української та російської мов. Київ: АН УРСР, 1964. С. 200–222.
10. Олексенко В.П. Словотвірні категорії іменника: Монографія. Херсон: Айлант, 2005. 336 с.
11. Колібаба Л. Асиметрія словотвірних співвідношень багатозначних дієслів та іменникових девербативів. Київ: Інститут української мови НАН України, 2005. 348 с.

Maksymets O. Development of the suffixal word formation subsystem of nouns with transpositional means of objectified action (formation with the suffix **-енн(я))**

Summary. Derivatives with the general word-forming meaning of the objectified action constitute a significant group of vocabulary in the Ukrainian language. The system of formants participating in the creation of the mentioned nouns

consists of Proto-Slavic, actually Ukrainian and borrowed suffix morphemes. In the work, we define lexical and word-forming groups of verbal nouns formed with the suffix **-енн(я)**, trace their dynamics and determine the spheres of functioning.

The specified suffix produces derivatives that can be combined into 7 lexical and word-forming groups. The formation of 6 of them dates back to the ancient Russian-Ukrainian and Middle Ukrainian languages, and by the end of the 17th century. some of them (names of states, nouns denoting moral and ethical relations, relationships) are already quite numerous, and during the 18th - 20th centuries. their composition is noticeably enriched, for example: знесилення, поліпшення; винувачення, опоганення etc. However, most of the long-standing lexical and word-forming group in the new Ukrainian language remain quantitatively limited. Only in the first half of the XX century. the productivity of the considered derivational type in the creation of nouns to indicate intellectual activity (вимишлення, домишлення), etc., is increasing, but in the second half of the 20th century. its performance drops. In the 19th century the process of creating verbal nouns to denote communicative activity (виголошене, тлумачення) and the manifestation of human will (смирення, упокорення, нищення) is somewhat intensified, but during the 20th century. their composition was practically not replenished. The model ДО + **-енн(я)** remains unproductive for deverbatives denoting rites, customs, traditions (благословення, хрещення). Actually, on the basis of the new Ukrainian language, the lexical and word-forming groups of nouns with the suffix **-енн(я)** is formed to indicate movement, movement: наближення, перевезення. Derivatives of this type are recorded by surveyed sources from the 17th century. Quantitative growth of this lexical and word-forming group was observed at the end of the 19th century and continued throughout the 20th century.

Key words: word formation, object action, noun, suffix, history, development.

Мамич М. В.,*доктор філологічних наук, доцент,
завідувач кафедри прикладної лінгвістики
Національного університету «Одеська юридична академія»***Шевченко-Бітенська О. В.,***кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри іноземних мов
Національного університету «Одеська юридична академія»*

ТЕКСТ ОСВІТНЬО-ПРОФЕСІЙНОЇ ПРОГРАМИ ГАЛУЗІ ГУМАНІТАРНИХ НАУК В АСПЕКТІ КУЛЬТУРИ МОВИ

Анотація. Серед текстів офіційно-ділових документів, поширених у науково-освітній сфері, важливу роль в організації навчального процесу відіграє такий жанр, як «навчальна програма», субваріантом якої є «освітньо-професійна програма».

Стаття присвячена аналізу текстів освітньо-професійних програм (ОПП), які входять до базових текстів документів вищих навчальних закладів. Мета дослідження – зафіксувати в навчальних документах стан реалізації літературної норми на структурних рівнях мовної системи, визначити чинники відповідності/невідповідності нормам української мови.

Мова ОПП аналізувалася з точки зору відповідності орфографічним нормам (вживання великої літери, лапок, написання складних слів). Наведено приклади відхилень щодо реалізації лексико-граматичних і стилєвих, стилістичних норм сучасної української літературної мови. На сьогодні остаточно не визначено деякі питання терміновживання в ОПП, зокрема запровадження родового поняття терміна «область». Укладачі програм зазначають предметну область (галузь знань, спеціальність). Водночас предметна область – це частина реального середовища, яка описується та відображається в базі даних (фірма, підприємство, школа тощо). У концепції управління освітою таким чином виражається реалізація моделі «сутність-зв'язок».

Пропонуються варіанти стилістичного редагування словосполучень, речень. Зазначається, що є приклади змішування зворотів наукового та публіцистичного стилів, порушення логіки викладу, особливостей лексико-граматичного сполучення слів.

Статтю присвячено аналізу текстів освітньо-професійних програм (ОПП), що входять до базових текстів документів вищих навчальних закладів. Проаналізовано мову ОПП з погляду дотримання норм правопису (вживання великої літери, лапок, написання складних слів). Наведено приклади відхилення щодо реалізації лексико-граматичних і стилістичних норм сучасної української літературної мови. Запропоновано варіанти стилістичного редагування фраз, словосполучень, речень.

Ключові слова: норма, термін, правопис, офіційно-діловий стиль, норма, стилістична помилка.

Постановка проблеми. Серед текстів офіційно-ділових документів, поширених в освітній сфері, важливу роль для організації навчального процесу відіграє такий жанр, як *освітня*

програма, субваріантом якої є *освітньо-професійна програма*, або скорочено ОПП. Цей термін охоплює систему «освітніх компонентів на відповідному рівні вищої освіти в межах спеціальності, що визначає вимоги до рівня освіти осіб, які можуть розпочати навчання за цією програмою, перелік навчальних дисциплін і логічну послідовність їхнього вивчення, кількість кредитів Європейської кредитної трансферно-накопичувальної системи, потрібних для виконання цієї програми, а також очікувані результати навчання (компетентності), які повинен опанувати здобувач відповідного ступеня вищої освіти» (за відомостями Вікіпедії). Вимоги до оформлення такого документа, особливості розташування реквізитів визначають рекомендації МОН України, зокрема від 2022 р. «У межах ліцензованої спеціальності заклад фахової передвищої освіти розробляє освітньо-професійні програми та затверджує їх відповідно до положення про організацію освітнього процесу у відповідному закладі фахової передвищої освіти» [1, с. 8].

Аналіз останніх джерел і публікацій. В останні роки дискурс вищої освіти привертає дедалі більшу увагу. Насамперед у зв'язку з інтенсивністю розвитку терміносистеми освіти в аспектах динаміки її організації, розширення навчальних дисциплін, оновлення методик і практик навчання. Ще один вагомий аспект – входження української вищої освіти у світовий навчально-освітній процес. Здебільшого в колі уваги дослідників тенденції оновлення терміноапарату освіти (І.О. Калініченко, Л.Б. Лук'янова, О.В. Аніщенко, І.Ю. Шкіцька [2] та ін.), менше – зміни в адміністративно-управлінських текстах освітньої сфери (Г.П. Кузнецова) [3]. Разом з тим обстеження і корекції потребує мова документів в аспектах культури мови та стилістики, зокрема динаміки писемної офіційно-ділової практики, ділової комунікації в мережі Інтернет.

Мета дослідження – зафіксувати в освітніх документах стан реалізації літературної норми на структурних рівнях мовної системи, визначити чинники дотримання / недотримання норм української мови.

Матеріалом дослідження послужили тексти освітньо-професійних програм, створених проектними групами вищих навчальних закладів України у 2021 році для ліцензування спеціальності 035 «Філологія» кваліфікації «Бакалавр філології за спеціалізацією 035.041 Германські мови та літератури (переклад включно), перша – англійська».

Виклад основного матеріалу. Насамперед звертаємо увагу на дотримання норм українського правопису. Засвідчуємо, що в чинних текстах документів немає послідовності щодо правильного написання одного з ключових понять – *проект* (за «Українським правописом», 2019 р., § 126: звук [j] звичайно передаємо відповідно до вимови іншомовного слова буквою *й*, а у звукосполученнях [je], [ji], [ju], [ja] буквами *є, ї, ю, я*: *конвеєр, плеср, проєкт, проєкція, суб'єкт* і под.) [4, с. 126]. Натомість у текстах фіксуємо різнонаписання: *РОЗРОБЛЕНО проєктною групою; Члени проєктної групи; до складу проєктної групи уведено; розроблено проєктною групою; спільні командні проєкти*.

Другий аспект – написання слів з великої літери. Відхилення від норми засвідчено в написанні назв навчальних середовищ (*Міжнародного Центру Перекладів MYVIC SOLUTIONS*, замість *Міжнародного центру перекладів MYVIC SOLUTIONS*), назв частин, відділів, секторів та інших підрозділів установ, організацій (*Факультет іноземної філології, Кафедра іноземних мов*, замість *факультет іноземної філології, кафедра іноземних мов*); назв посад, звань (*Начальник Харківського відділення філії «Проектно-вишукувального інституту залізничного транспорту»*, замість *начальник ... філії*); назв документів, що уживаються у множині (*внесеними згідно з Наказами Міністерства освіти і науки, замість внесеними згідно з наказами...*). У таких випадках керуємося правилами: 1) в офіційних складених назвах органів влади, установ і організацій, товариств і об'єднань з великої літери пишемо перше слово і всі власні назви, що входять до складу цих назв (§54, п. 1); 2) назви частин, відділень, секторів та інших підрозділів установ, організацій пишемо з малої букви (§54, п. 6); 3) назви посад, звань пишемо з малої букви (§56, п. 1) [4, с. 60–63]; 4) назви документів, що вживаються у множині і позначають однорідні поняття, пишемо з малої літери (*заяви, акти, доповідні записки*). До речі, таке правило варто було би ввести до правопису, адже є формулювання про написання з малої літери назв закладів, що вживаються у множині.

У зазначеному контексті відхилення від правописних норм і дражливе для мовознавців питання з написанням назв колегіальних органів (*затверджено на засіданні Вченої ради факультету іноземних мов, затверджено на Вченій раді університету, замість затверджено на вченій раді факультету і под.*). Вважаємо, що сучасна мовна практика засвідчує варіантність у написанні, яку важко подолати. Про це вже зазначала у своїй розвідці С.І. Терещенко на сторінках «Культури слова» [5, с. 162].

Помічено, що одне із складних правописних питань – написання прикметників разом: тих, що утворені на базі словосполучення: *загальноуніверситетський* ('для всього університету', на зразок *загальнонавчальний, загальноосвітній, загальнодоступний; для забезпечення реалізації освітньої програми також використовуються загальноуніверситетські комп'ютерні класи*) (§40, п. 2а);

написання прикметників окремо: що складаються із сполучення прислівника, утвореного від відносного прикметника, і прикметника / дієприкметника. При цьому прислівник на собі зберігає логічний наголос: *професійно орієнтований, проблемно орієнтований, особистісно орієнтований* на зразок *діаметрально протилежний, компетентісно орієнтований, науково обґрунтований, послідовно миролюбний, професійно*

орієнтований, соціально активний, соціально свідомий, соціально небезпечний, суспільно корисний, суспільно необхідний, чітко окреслений (*Залучення до викладання професійно орієнтованих дисциплін фахівців-практиків; проблемно орієнтоване навчання; особистісно орієнтований підхід*) (§40, п. 2 в., Примітка 1);

написання прикметників з дефісом:

складні прикметники, утворені з двох прикметникових основ, що називають поняття з уточнювальним змістом: *інформаційно-комунікаційний* на зразок *всесвітньо-історичний, народно-визвольний* (забезпечується відповідними формами навчання, *інформаційно-комунікаційними* технологіями та *потужними університетськими*) (§40, п. 2.2);

складні прикметники, основи яких називають незалежні поняття: *науково-педагогічний, науково-дослідний, навчально-виховний, навчально-методичний; жанрово-стильовий, історико-контекстуальний; морально-філософський* (*Творчо і критично осмислювати інформацію для вирішення науково-дослідних і практичних завдань у професійній перекладацькій сфері; планування і проведення навчально-виховного процесу з англійської мови; жанрово-стильові різновиди текстів; визначати морально-філософські аспекти впливу на свідомість людини*) (§40, п. 2. 2 а) [4, с. 40–41].

Серед складних іменників труднощі і далі викликає написання утворень, першою частиною яких є незмінна основа іншомовного походження на *о, а*, що виконують роль сполучних голосних: *медіатекст* (на зразок *кінозал, фотозона, медіахолдинг*) (§36 I, п. 4) [4, с. 36–37].

Звертаємо увагу на вживання лапок (лапок-ялинок) при фіксації дати. Зустрінемо в документах: *від «28» січня 2022 р.; від «29» грудня 2021*. Правопис не регламентує вживання такого знака. На сьогодні маємо керуватися Національним стандартом ДСТУ 4163:2020 «Уніфікована система організаційно-розпорядчої документації. Вимоги до оформлення документів» (чинний від 01.09.2021 р.). Щодо реквізиту «дата» зазначено: дату оформлюють цифровим (07.12.2019; 2019.05.25) або словесно-цифровим (07 грудня 2019 року; 25 травня 2019 р.) способом. Отже, лапки у так званому датуванні не застосовують. Тому правильно в ОПП зазначати:

методичну експертизу здійснювали:

- методична комісія ННЦГО від 22 грудня 2021 р. (протокол № 6);
- вчена рада ННЦГО від 29 грудня 2021 р. (протокол № 3).

Важливий аспект норми офіційно-ділового стилю – уживання термінів у правильній фонетико-морфологічній формі та адекватним поняттєвим змістом.

Один із ключових в освітньо-професійних програмах – *стейкгоल्дер*. У проаналізованих текстах уживається із фонетичним варіантом *стейкхолдер* (stakeholder ['stāk'hōldər]). Характерно, що законодавство України не фіксує це слово як юридичний термін. Поняття «стейкгоल्дер» з'явилося в освітньому просторі України 2015 року. У мові-джерелі воно означає «зацікавлену сторону / сторони», а в проєкції на менеджмент освіти – групу таких осіб, серед яких: здобувачі вищої освіти (бакалаври, магістри, аспіранти, докторанти), викладачі, співробітники; регіональні органи державної влади, суспільство в цілому, батьки здобувачів вищої освіти, абітурієнти, освітні установи різних типів

в межах території університету, місцеві громади, громадські організації та об'єднання. Тобто група осіб, що залежить від навчального закладу або може на нього впливати. Щодо правопису, то згідно з чинним текстом «звук [h] передаємо переважно буквою г <...>. За традицією в окремих словах, запозичених з європейських та деяких східних мов, [h] і фонетично близькі до нього звуки передаємо буквою х» (§122 п. 4). Фактично чіткої відповіді, як писати саме це слово, не знаходимо. Отже, поки мають право на існування обидва варіанти.

Делікатне питання сучасної мовної практики – назви осіб за професією, званнями, посадами. Чи зростає кількість фемінітивів у офіційно-діловій сфері? За текстами, що вивчалися, відзначаємо переважання форм чоловічого роду в зазначеній функції. Але, через недогляди, через недотримання однієї зі стилістичних ліній, подеколи переліки осіб мішані: перемежовані і форми осіб чоловічої статі, і фемінітиви. Наприклад: *завідувачка кафедри теорії, практики та перекладу англійської мови, професор, доктор філологічних наук*. Спостерігаємо, що в назві посади, яку обіймає жінка, віддають перевагу морфологічній формі «завідувачка».

На сьогодні остаточно не визначено деякі питання слово- / терміновживання в ОПП, зокрема запровадження як родового поняття *область*. Від укладачів програм вимагають визначення предметної області (галузі знань, спеціальності). При цьому під предметною областю розуміють «частину реального середовища, яка описується і відображається в базі даних (фірма, підприємство, школа тощо)». У концепції управління освітою в такий спосіб увиразнюють реалізацію моделі «сутність – зв'язок». Наприклад:

Предметна область (галузь знань, спеціальність, спеціалізація (за наявності))	Галузь знань: 03 Гуманітарні науки; Спеціальність 035 Філологія; Спеціалізація 035.041 Германські мови та літератури (переклад включно), перша – англійська.
---	--

Активізація понять інформатики, логіки, математики спричинює в колі філологів суперечку про неправильне вживання слова «область» у значенні «сфери діяльності чи поширення якогось явища», яке вже давно в дискусіях з культури мови рекомендовано було замінювати *сфера, галузь, зона, царина, ділянка*.

У цій же частині ОПП формують навчальну мету. Засвідчуємо невинувдане вживання і слова «ціль». Наприклад: *Цілі навчання – формування у здобувачів вищої освіти інтегральної, загальної і фахових компетентностей, комплексу знань та умінь для <...>*. Адже слово «мета» вже надійно закріплене в науковій та офіційно-діловій мові саме у значенні «те, до чого прагнуть».

Примітивізує зміст ОПП невинувдане вживання сполуки «професійні назви робіт» замість «професій», «спеціальності». Пор.: Згідно з чинною редакцією Національного класифікатора України «Класифікатор професій (ДК 003:2010)»: випускник з кваліфікацією «Бакалавр філології (германські мови та літератури (переклад включно), перша – англійська) може працювати на посади з наступними професійними назвами робіт:

2444.2 Гід-перекладач

2444.2 Перекладач <...>.

На чіткість формулювань в ОПП впливає і правильне застосування мовознавчих понять. Зокрема зауважуємо про різнобій понять «фахово-діловий», «науково-фаховий» у такому фрагменті: *Вміти здійснювати повний письмовий переклад текстів публіцистичного, офіційно-ділового й наукового стилів відповідно до фаху студентів; усний послідовний (абзацно-фразовий) переклад у професійно значущих сферах* (плеоназм, зам. 'професійних сферах'): *суспільно-політичній, фахово-діловій, науково-фаховій; усний реферативний переклад аудіотекстів і матеріалів електронних засобів масової інформації; письмовий і усний реферативний переклад текстів публіцистичного і наукового стилів (статей, монографій, виступів державних і громадських діячів тощо)*. Як відомо, є поняття *фахова українська мова та ділова комунікація*, так само – наукова мова, мова різних наукових галузей. Отже, зазначені професійні сфери варто означити як *суспільно-політичну, ділову за фаховою спеціалізацією, наукову за галузевою диференціацією*.

Сплутують поняття *галузей / професійних*. Пор. таке сполучення: *Здійснювати лінгвістичний, літературознавчий та спеціальний філологічний аналіз текстів різних стилів і жанрів* (зокрема, *галузевої спрямованості*). Насамперед виникає питання щодо логічності поєднання понять *стиль, жанр і галузева спрямованість* (?), адже на початку речення вже визначено галузь: це гуманітарні науки, філологія. Власне стилі мають функціональні сфери поширення, а в галузях суспільної діяльності можуть залежно від мети спілкування створювати тексти, справді, різних стилів і жанрів. І це є предметом розгляду напрямку «мова професійного спрямування». То як же сформулювати цю думку? Якщо лише в мово- та літературознавстві зазначені підходи використовують комплексно, то правильно буде сказати: *Здійснювати лінгвістичний, літературознавчий та спеціальний філологічний аналіз текстів різних стилів і жанрів*. Коли автори передбачатимуть поширення прийомів лінгвістичного аналізу на тексти інших галузей, то про це має бути окреме формулювання.

Фіксуємо почасти недотримання сучасних граматичних і лексичних норм у побудові книжних конструкцій, притаманних офіційно-діловій практиці. Йдеться про калькування російських кліше. Наприклад, у такому реченні: *Передумовами внесених змін та доповнень були необхідність приведення ОПП у відповідність до чинного Стандарту вищої освіти зі спеціальності 035 Філологія та врахування рекомендацій експертної групи і галузевої експертної ради під час проходження акредитації. Пропоновані зміни та доповнення були обговорені зі здобувачами та роботодавцями й ухвалені на засіданні кафедри теорії, практики та перекладу англійської мови (протокол №5 від 24.11.2021 р.)*. За сучасними вимогами варто на місці виділеної сполуки вжити вираз «необхідність у відповідненні ОПП чинному Стандарту». Замість «*вирішувати проблеми*» – *розв'язувати проблеми*. Недоречним є уживання особової форми дієслова в узагальненому значенні, як-от у реченні «*Програма орієнтується на сучасні наукові досягнення в галузі лінгвістики, літературознавства та перекладознавства, методики викладання іноземної мови*». У діловій практиці доречною буде заміна цього дієслова на безособову форму – *програму зорієнтовано*.

На жаль, засвідчено випадок недотримання правил узгодження числівників з іменниками: *До реалізації програми залучаються 42 науково-педагогічних працівника* (замість 42

науково-педагогічні працівники). Адже відомо, що числівники **два, три, чотири** вимагають від іменника називного відмінка множини.

У сучасній книжній мовній практиці спостерігаємо конструювання словотвірних варіантів із суфіксами *-ичн-* / *-ійн-*. В обстежуваних текстах таких «відхилень» не спостерігаємо: <...> *здатності до синхронічного та діахронічного аналізу глибоких структур художнього тексту у співставленні з реальними комунікативними ситуаціями та історичними подіями*. Разом з тим новітні поняття відтворюються за словотвірними моделями, в яких «перемагають» сучасні тенденції. Пор. уживання словосполучення «студентоцентризоване навчання» і «студентоцентричне навчання». У тексті: *Студентоцентризоване навчання і викладання – це процес, орієнтований на формування такої моделі навчання, за якої ключові знання, уміння та навички, якими повинен оволодіти здобувач вищої освіти, спрямовані на задоволення його власних потреб і забезпечують його затребуваність на ринку праці, високу здатність до працевлаштування*.

Опрацьовуючи тексти ОПП, відзначили кілька стилістичних помилок, які знижують рівень такого вагомому документа, що потенційно допомагає випускникові зорієнтуватися з вибором професії, місця навчання. Наведемо кілька прикладів і способи редагування таких речень:

Бакалавр середньої освіти може працювати в освітній галузі; на викладацьких посадах у загальноосвітніх навчальних закладах – правильно: *Бакалавр середньої освіти може працювати в освітній галузі на викладацьких посадах* (коментар: адже загальноосвітній навчальний заклад і є освітньою сферою);

<...> *на вчительських посадах у закладах загальної середньої освіти (завдяки наявності в освітній програмі циклу психолого-педагогічних та методичних дисциплін і проходження педагогічної практики)* – правильно: *на посаді вчителя у закладах загальної середньої освіти (завдяки наявності в освітній програмі циклу психолого-педагогічних та методичних дисциплін і проходження педагогічної практики)* (коментар: сполука «вчительська посада» надає вислову розмовності, форма множини недоречна, для офіційно-ділової сфери органічне буде словосполучення «посада вчителя»);

вимоги до рівня освіти осіб, які можуть розпочати навчання за цією програмою – правильно: *вимоги до рівня освіти осіб, які навчатимуться за цією програмою* (коментар: тут логічна помилка і недоречна форма вираження модальності, часу, які варто «приховати» у формі складного майбутнього часу);

На жаль, є і недолугі, неокочирні, спрощені формулювання у деяких розділах ОПП, коли укладачі відступають від книжних стандартів, недоречно вживаючи ті чи інші слова, поняття, пор.: <...> *комунікаційні якості – зрозуміло* (замість «чітко») *формулювати думки, дружнє спілкування та гарні манери* (замість «вибудовувати товариські взаємини, виявляти гарні манери»), *толерантно відноситися* (замість «ставитися») *та взаємодіяти з різними типами* (замість «групами») *людей, структурувати та модерувати* (замість «проводити / вести») *зустрічі, вислуховувати та приймати до уваги* (замість «брати до уваги») *усі точки зору* (як варіант «погляди»), *відповідати аргументовано, зрозуміло, вчасно і ввічливо, готувати та робити якісні презентації* (таке формулювання спрощує і недоречно

конкретизує одне із умінь здобувача освіти), *враховувати культурні й міжнаціональні особливості; управлінські якості (грати* (замість «працювати») *в команді, об'єднувати та мотивувати команду, навчати та розвивати членів команди, передбачати та запобігати ризикам* (замість «передбачати ризики і запобігати їм»), *чітко планувати та керувати часом*).

Помічаємо сплутування стилістичних нюансів кліше під час та у процесі: *Здатність роз'язувати складні спеціалізовані задачі та практичні проблеми в галузі філології (лінгвістики, літературознавства, фольклористики, перекладу) в процесі професійної діяльності або навчання, що передбачає застосування теорій та методів філологічної науки і характеризується комплексністю та невизначеністю умов*.

Деякі конструкції порушують стилеві норми мови документа саме через недоречність уживання: пор. як сплутано стилістичні умови вживання книжного і публіцистичного зворотів. Наприклад, у висловленні «вивчати нові тенденції та підходи для подальшого використання у професійній діяльності чи зміни вектора працевлаштування» варто скоригувати метафору «вектор працевлаштування», яка більш органічна в публіцистичному тексті. Відредагований текст може бути таким: *вивчати нові тенденції та підходи для подальшого використання у професійній діяльності чи для зміни фаху* (місця роботи і под.).

Неувага до стилістики фрази спричинює небажану тавтологію, як-от: *Здобувачі вищої освіти мають можливість здобути* (краще синонім *набути*) *знання з інших галузей, опанувати* (краще іншу форму цього дієслова *опанувати*) *третю іноземну мову та інші освітні компоненти завдяки можливості формування індивідуальної траєкторії навчання*. А то й нагромадження взаємозамінних понять: *Уміння проектувати педагогічну діяльність, здійснювати науково-педагогічне спілкування у філологічній галузі* (залежно від значення, закладеного у цьому висловленні, можливе таке коригування: *Уміння організувати / планувати педагогічну чи науково-педагогічну діяльність у філологічній галузі*).

Висновки. Отже, аналіз освітніх програм виявив наявність деяких порушень норм сучасної української літературної мови: щодо правопису, лексико- і терміновживання, правил узгодження слів у словосполученнях книжного характеру. Зафіксовано приклади порушення логіки у певних твердженнях, в оформленні думок. Почасти не враховані стилістичні умови функціонування тих чи інших висловів. Щодо ймовірних причин наявності таких недоліків в освітньо-професійних програмах можна зауважити, що вони готуються з різним ступенем ретельності і відповідальності перед суспільством (а на освітні сайти заходить безліч користувачів – абітурієнтів, студентів, батьків тощо – і читають ці тексти для ознайомлення з напрямками навчання, обсягами освітніх завдань) за відхилення від норм української літературної мови, дотримання яких забезпечує однозначність формулювань, тверджень, їхню чіткість, ясність, виразність.

Література:

1. Розроблення освітньо-професійної програми та навчального плану підготовки здобувачів фахової передвищої освіти. К., 2022. 59 с.
2. Шкіцька І.Ю. Тенденції розвитку сучасної термінології сфери вищої освіти. *Українська мова*. 2021. 2 (78). С. 102–115.

3. Кузнецова Г.П. Офіційно-діловий стиль в освітній адміністративно-управлінській сфері спілкування. *Науковий часопис НПУ ім. М.П. Драгоманова. Серія 8. Філологічні науки (мовознавство)*. 2014. Вип. 6. С. 125–140.
4. Український правопис. К., 2019. 282 с.
5. Терещенко С.І. Правописні норми в сучасній діловій практиці. *Культура слова*. 2010. Вип. 72. С. 162–164

Mamych M., Shevchenko-Bitenska O. Texts of the educational and professional program the field of humanities in the aspect of language culture

Summary. It was noted that among the texts of official and business documents distributed in the scientific and educational sphere, such a genre as "educational program" plays an important role in the organization of the educational process, a subvariant of which is "educational and professional program".

The article is devoted to the analysis of the texts of educational and professional programs (EPP), which are included in the basic texts of documents of higher educational institutions. The purpose of the study is to record in educational documents the state of implementation of the literary norm at the structural levels of the language system, to determine

the factors of compliance / non-compliance with the norms of the Ukrainian language.

The EPP language was analyzed from the point of view of compliance with spelling norms (use of capital letters, quotation marks, writing of complex words). Examples of deviations regarding the implementation of lexical-grammatical and style, stylistic norms of the modern Ukrainian literary language are given. To date, some issues of term use in the EPP, in particular, the introduction of the generic concept of region, have not been finally determined. The compilers of the programs are required to define the subject area (field of knowledge, specialty). At the same time, the subject area is a part of the real environment that is described and displayed in the database (firm, enterprise, school, etc.). In the concept of education management, the implementation of the "essence-connection" model is expressed in this way.

Variants of stylistic editing of phrases, phrases, sentences are offered. It is noted that there are examples of confusion of turns of scientific and journalistic styles, violation of the logic of the presentation, peculiarities of lexical-grammatical conjugation of words.

Key words: norm, term, spelling, official-business style, stylistic norm, stylistic error.

*Матіяш-Гнедюк І. М.,**кандидат філологічних наук,**асистент кафедри англійської філології**Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника**Юрчишин В. М.,**доктор філософії,**асистент кафедри англійської філології**Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника*

СУМІЖНІ ПАРИ ТА ОРГАНІЗАЦІЯ ПРЕФЕРЕНЦІЙ У ДІАЛОГАХ БРИТАНСЬКИХ ДРАМ ХХ СТ. (КРІЗЬ ПРИЗМУ ІНСТРУМЕНТАРІЮ КОНВЕРСАЦІЙНОГО АНАЛІЗУ)

Анотація. Стаття аналізує драматичні тексти британських авторів ХХ ст. застосовуючи методологію та інструментарій конверсаційного аналізу. Конверсаційний аналіз є вченням на стику прагматики і соціолінгвістики, яке акцентується на особливостях мовленнєвої інтеракції: структура і формальні властивості мовлення, які асистують співрозмовникам у тлумаченні поведінки одне одного, мовні засоби на емпіричному рівні, які впорядковують і контролюють послідовність висловлювань мовців.

Витоками конверсаційного аналізу слугує теорія соціального впорядкування етнометодології Г. Гарфінкеля. Зачинателями цього методу дослідження діалогу і полілогу є соціологи і лінгвісти Г. Сакс, Е. А. Щеглов і Г. Джефферсон. Методологія конверсаційного аналізу полягає у зборі і фіксації матеріалу дослідження у ситуаціях реального щоденного спілкування переважно у побутовій сфері. Категоріальний апарат конверсаційного аналізу складають: комунікативні ходи, репарації, співпадіння, секвенції, суміжні пари, преференції.

Головним елементом організації розмови є комунікативні ходи. Вони є впорядкованими висловлюваннями, характерною особливістю яких є зміна мовців; наявність структурного та алокативного компонентів.

Предмет досліджень конверсаційного аналізу розширюється. Дослідники, які послуговуються цим методом, сьогодні зосереджуються на живій розмовній мові у побутовому та інституційному середовищі, а також на письмових типах дискурсу, які є певною її репрезентацією. Такий метод дослідження може бути застосовано при аналізі організації дискурсу драматичних творів.

З точки зору теорії конверсаційного аналізу драматичний текст розглядається як окреме мовне середовище, у якому наявні ознаки розмови у ситуаціях реального спілкування.

Наявні відмінності у структурі діалогу (полілогу) в драмі та у розмові в реальному середовищі обумовлені необхідністю реалізації авторського задуму – вираження ідейно-змістового наповнення п'єси, характеристики персонажів, визначення їх статусу і стосунків, забезпечення розвитку дії.

Побудова драматичного тексту залежить від кількох факторів: принцип обміну реплік персонажів, характеристика героїв в контексті інтеракцій, головної ідеї твору. Вказане раніше свідчить на користь застосування конверсаційного аналізу для дослідження драматичних творів,

щоб розкрити характери персонажів, їх соціальних ролей, статусу і ступеня близькості у стосунках тощо.

Ключові слова: конверсаційний аналіз, інтеракція, драма, дискурс драми, комунікативні ходи.

Постановка проблеми. Вербальні інтеракції та діалоги і полілоги знаходяться під прицілом уваги науковців уже довгий час. Ці дослідження отримують різні назви залежно від початкових даних, описів, підходів, аспектів, інструментарію, наприклад, граматики діалогу, аналіз (теорія) дискурсу, дискурсивний аналіз, теорія комунікації, інтеракційний аналіз, аналіз розмови, конверсаційний аналіз, аналіз (мовленнєвої) взаємодії, та ін.

Р. Барт та Ф. Берте [1, с. 3]. зацентрували на сучасну лінгвістику саме на інтеракційний аналіз: вони підкреслили зміну об'єкта досліджень від локуції до інтерлокуції – вербальної взаємодії між мовцями. Вивчення локуції та інтерлокуції містить у собі вивчення розмови взагалі як окремого феномену [2]. Таким чином, конверсаційний аналіз реалізує «вивчення структури розмови, що складається з обміну висловлюваннями, та вивчення ілокутивних функцій мовленнєвих актів, які використовуються в розмові» [3, с. 36].

Вважається, що витоки конверсаційного аналізу зародилися із етнометодології Г. Гарфінкеля [4; 5; 6; 7] і концепту інтеракційного впорядкування Е. Гофмана [8; 9]. Із позиції цих наукових напрямків конверсаційний аналіз є «вченням про методи створення та інтерпретації соціальної взаємодії її учасниками» [3, с. 36]. Концепція та експериментальна методика конверсаційного аналізу розроблені у 1960-х американськими вченими Гарві Саксом, Емануїлом А. Щегловим та Гейлом Джефферсоном [10, с. 43–45; 6, с. 15–16; 11; 12; 13; 14; 15; 16]. Їх ідеї продовжували і розробляли Г. Болден та А. Хепберн, Р. Копитко, Л. Мондада [17; 18; 19; 20]. Окремі положення КА знайшли своє відображення у роботах А. Демпермен (соціальна взаємодія) [21], Е. Купер-Кулен та М. Селтінг (лінгвістика інтеракцій) [22], Р. Огден (фонетика інтеракцій) [23], В. Юрчишин (лінгвопрагматика) [2].

До категоріального апарату конверсаційного аналізу, розробленого Г. Саксом, належать: суміжні пари, комунікативні ходи, репарації, співпадіння, секвенції, суміжні пари, преференції [24, с. 57].

Згідно Е. Щегловим «мета конверсаційного аналізу полягає в тому, щоб в процесі строгого емпіричного дослідження “природних” інтеракцій встановити формальні принципи та механізми, за допомогою яких учасники соціальної події осмислено структурують, координують і впорядковують свої власні дії, дії інших та ситуацію події. Мова йде про формальні прийоми, про “етно-методи”, які застосовуються співучасниками інтеракції, про інтерпретацію висловлювань партнерів і забезпечення розуміння, прийнятності та ефективності побудованих висловлювань» [15].

Серед принципів конверсаційного аналізу можемо виокремити наступні головні: «аналіз звичайної буденної розмови, збір даних шляхом спостереження, транскрибування бесід та їх запис на цифрові носії, аналіз використання співрозмовниками загальних правил впровадження розмови» [25, с. 40–48; 26, с. 20–5]. В загальному можна помітити, що методологія конверсаційного аналізу перегукується із методологією прагматичного аналізу, а саме: аналіз способів продукування та сприйняття розмови учасниками вербальної інтеракції, застосовуючи поперечний (дослідження уже відомих явищ та феноменів) або поздовжній метод аналізу (дослідження власне самого процесу інтеракції) [27, с. 26–27].

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Серед принципів конверсаційного аналізу К. Сінгвонсуват виокремлює те, що «аналіз проводиться на матеріалі звичайної побутової розмови як найбільш частотної форми людської інтеракції, соціальної організації первинної соціальної події» [28, с. 40–41]. Саме тому для дослідження дискурсу драми цілком правомірно застосовувати метод конверсаційного аналізу. Роботи Х. Боулза, Р. Персона, Дж. Кальпепера, В. Херман, С. Мандали, Р. Копитко [29; 30; 31; 32; 33; 34; 18; 19] підтверджують цю тезу.

Актуальність дослідження впливає із необхідності комплексно розглянути принципи організації вербальної інтеракції як окремого виду дискурсу у структурі драматичного твору.

Драматичний дискурс є комплексним явищем, «оскільки в ньому переплітаються ознаки як усної (мовленнєва взаємодія на сцені) так і писемної форми (написані діалоги)» [посилання на мене]. За Х. Боулзом драму не варто розглядати як ілюстрацію повсякденної розмови, а «втіленим у життя діалогом, сценарним діалогом» [29, с. 8]. Сценарний діалог відображає авторське бачення висловлювань природної розмови. Менш очевидним назвемо те, що організація висловлювань безпосереднього спілкування і спосіб подачі цих висловлювань є фундаментом для конструювання драматичного діалогу.

Діалоги персонажів драми не є повним «відбитком» реальної розмови: «це відображення, відкоректований запис первинної (усної) форми інтеракції. Основні відмінності між ними спричинені тим, що діалогами драматичного твору керує автор, а не персонажі. Крім того драматичний текст як поняття не може існувати самостійно, а проявляє себе лише через інсценізацію, яка обов'язково мусить бути почутою та сприйнятною глядачем» [3, с. 36].

Х. Боулз підкреслює, що використання інструментарію конверсаційного аналізу для дослідження дискурсу драми зміщує фокус дослідників на «внутрішню перспективу», тобто аналіз поведінки із середини системи. Дослідник пояснює, що для цього необхідно зрозуміти, як самі персонажі бачать певну ситуацію і встановити, як ці персонажі підтримують інтерак-

ції послугуючись нормами комунікації. Лексичні, граматичні, фонологічні аспекти також аналізуються, оскільки вони і є фундаментом для аналізу. «Суть полягає у тому, що мовні одиниці трактуються як засоби, за допомогою яких інтеракція стає сукупністю впорядкованих послідовностей, а не просто предметом аналізу» [29, с. 33].

Текст драми конструється за принципом обміну репліками персонажів, а їхня мовленнєва взаємодія слугує глобальним засобом як характеристики персонажів, так і розвитку дії і засобом кодифікації головної ідеї твору. Перелічені факти свідчать на користь застосування конверсаційного аналізу для дослідження драматичних текстів, щоб всебічно розкрити характери дійових осіб, їх соціальні ролі, статус, стосунки [3, с. 36].

Метою статті є визначити ступінь відповідності мовлення персонажів драми (суміжні пари та організація преференцій) нормам організації інтеракцій у реальних ситуаціях спілкування.

Поставлена мета передбачає виконання таких завдань: встановити ти систематизувати елементи конверсаційного аналізу, які досліджуються (суміжні пари та організація преференцій) у британських драматичних текстах ХХ ст., виявити особливості цих елементів з урахуванням контролю драматурга над дискурсом драми; виявити і охарактеризувати відмінні і спільні риси дискурсів реального мовлення і драми.

Матеріалом дослідження є п'єси британських драматургів ХХ ст. [35; 36; 37; 38; 39; 40]. Драматичний текст розглядається на предмет його відповідності розмовному мовленню у повсякденному житті. Перейдемо до розгляду одного із параметрів, за яким здійснено аналіз, а саме суміжні пари та організація преференцій.

Дослідження суміжних пар та організації преференцій здійснюється на матеріалі п'єс “*Equally Divided*” Рональда Гарвуда, “*When I Was a Girl, I Used to Scream and Shout*” Шермана Макдональда, “*Five Finger Exercise*” Пітера Шаффера. Оскільки основою драматичного твору є діалогічне мовлення, у проаналізованих п'єсах виявлено достатню кількість випадків суміжних пар та преференцій. З них найбільше випадків типу вітання-вітання, питання-відповідь, пропозиція-прийняття. У більшості випадків другі частин суміжних пар є бажаними, тобто спостерігається перевага бажаних відповідей над небажаними.

Найчастіше у драматичному діалозі трапляються парні висловлювання типу питання-відповідь. Наприклад:

- 1 Mowbray: *May I see you again? How about dinner? Tomorrow?*
- 2 Renata: *Why not tonight? I get so bored here. So unspeakably b-o-r-ed.*
- 3 Mowbray: *Tonight? Splendid. What time?*
- 4 Renata: *Eightish.*
- 5 Mowbray: *It's a date. Tonight. Dinner. Eightish.*

Тут суміжними парами є ходи 1 і 2, 2 і 3, 3 і 4. Між ходами 1 і 2 немає прямого лексико-синтаксичного зв'язку, але семантика синтаксичної структури *Why not tonight?* є поєднанням згоди на висловлену пропозицію *How about dinner?* і зустрічної пропозиції *Tomorrow? – ... tonight?*. Зв'язок у парах 2-3 і 3-4 прослідковується легше: *Why not tonight? – Splendid. What time? – Eightish.*

В усіх трьох суміжних парах спостерігаємо наявність бажаних відповідей.

Прикладом відсутності преференції може слугувати наступний діалог:

- 1 Pamela: *No, Clive, seriously – I've really got to ...*
- 2 Clive: *Answer me. Who?*
- 3 Pamela: *I don't know.*
- 4 Clive: *Who was the Unknown Civilian?*
- 5 Pamela: *I don't know.*
- 6 Clive: *Who was the Curable Romantic?*
- 7 Pamela: *I don't know. I don't know.*

(Five Finger Exercise, p 62)

Ходи 2, 4, 6 є першими частинами пар, які містять питання, а ходи 3, 5 і 7 – другими частинами – відповідями. Оскільки відповіді на питання є негативними, небажаними, можна вважати, що в даному діалозі преференційність відсутня.

Проаналізувати суміжну пару типу вітання-вітання можна на такому прикладі:

- 1 Ewan: Hello.
- 2 Fiona: Hello.
- 3 Ewan: How have you been?
- 4 Fiona: Fine.
- 5 Ewan: I've not seen you at the bus stop.
- 6 Fiona: I've been getting the 42.
- 7 Ewan: I see.
- 8 Fiona: How have you been?
- 9 Ewan: Very well, thank you.
- 10 Fiona: And your studies?
- 11 Ewan: Fine. What about you?
- 12 Fiona: Prime university material.
- 13 Ewan: That's good then.

(When I Was a Girl, I used to Scream and Shout, p. 72)

Суміжними парами тут є ходи 1 і 2, 3 і 4, 8 і 9, 10 і 11, 11 і 12. Помітно, що другі частини суміжних пар є саме тими висловлюваннями, які бажає почути співрозмовник, тобто спрацьовує преференція бажаності. Другі частини пар є короткими, релевантними, тобто відповідають темі розмови, але помітно шаблонними. Співрозмовники продукують їх без затримки, тому можна зробити висновок, що Ewan та Fiona добре знайомі одне з одним, але не перебувають в особливо близьких стосунках.

Наступний діалог також ілюструє тип суміжної пари вітання-вітання:

- 1 Clive: *Good morning. Salaams. A thousand welcomes, O handsome slave boy, mine eyes rejoice in the sight of you. Dance for me, my little pomegranate. Madden me with desire.*
- 2 Pamela: *Drop dead! Good morning.*
- 3 Clive: *God morning. Excuse me. I think I work a little.*

(Five Finger Exercise, p. 108)

Ходи 1 і 2, 3 і 4 є суміжними. В обох випадках присутні преференційні відповіді у других частинах пар. Але ходи 2 і 4 різняться за тривалістю і структурою. Pamela дещо жаргівливо відповідає на репліку Clive, використовуючи іншомовні слова,

наказовий спосіб та звертання, що містить відверту іронію. Walter, навпаки, відповідає достатньо стримано, його хід короткий у порівнянні із ходом Pamela. Отже, робимо висновок, що стосунки між персонажами п'єси "Five Finger Exercise" Pamela і Clive, та між Clive і Walter різні: перша пара персонажів перебуває у дружніх, близьких стосунках (це справді так, оскільки вони брат і сестра), друга пара – у ділових стосунках, де Walter підпорядковується Clive.

Наступний діалог містить приклад суміжних пар типу прохання-відмова:

- 1 Morag: *One story, that's all.*
- 2 Fiona: *Two.*
- 3 Morag: *One, then sleep.*
- 4 Fiona: *Two.*
- 5 Morag: *We'll see.*
- 6 Fiona: *Please. Please.*
- 7 Morag: *One.*
- 8 Fiona: *Two.*
- 9 Morag: *No.*

(When I Was a Girl, I used to Scream and Shout, p. 17–18)

Тут суміжними є ходи 2 і 3, 4 і 5, 6 і 7, 8 і 9, з яких ходи 2, 4, 6, 8 містять прохання, а ходи 3, 5, 7, 9 – відмову, тобто чинник преференції не спрацьовує. Як правило, небажані другі частини є довшими і структурно ускладненими. У наведеному прикладі, однак, відповіді короткі, переважно складаються із одного слова, продукуються без пауз. Саме моносилабічність других частин суміжних пар і повторюваність прохання і відмови свідчать про близький характер стосунків між мовцями, які не завдають собі клопоту, добираючи слова, але й не ображаються на наполягання, з одного боку, і на категоричну відмову, з іншого.

З метою ілюстрації парних висловлювань типу прохання-згода/ відмова розглянемо такий діалог:

- 1 Louise: *Walter, my dear, I do hope I didn't disturb your lesson. I'm simply longing to hear you try my little piano.*
- 2 Walter: *I should be delighted to, Mrs. Harrington.*
- 3 Louise: *You have such beautiful hands. I remember once shaking hands with Paderewski ...*
- 4 Walter: *It's charming.*
- 5 Louise: *What are you going to play for me? Something Viennese, of course.*
- 6 Walter: *What would you like? Beethoven – Brahms?*
- 7 Louise: *Wonderful! And you can explain to me all about it.*

(Five Finger Exercise, p. 56–57)

Тут спостерігаємо суміжність висловлювань у ходах 1 і 2, 5 і 6, 6 і 7. Усі відповіді на прохання є позитивними, тобто наявна преференція бажаності. Хоча хід 6 не містить прямої відмови на прохання у ході 5, відповідь Walter все ж є релевантною. Характер висловлювань співрозмовників суттєво відрізняється. Репліки Louise довші, містять емотивні елементи, інтенсифікатори (*simply, such*), коментарі (*I remember ..., ... of course*), непрямі мовленнєві акти прохання / наказу. Відповіді Walter коротші, стриманіші. Емотивні елементи (*I should be delighted to; It's charming*) носять конвенціональний харак-

тер і не виражають особистого ставлення; фактична відмова на прохання зіграти *Something Viennese* завуальована у ввічливу форму *What would you like? Beethoven – Brahms?* Отже, можемо зробити висновок про напівофіційні стосунки між комуні кантами, їх нерівний соціальний статус, який одна з них, *Louise*, намагається змінити, а другий, *Walter*, – усіма силами зберегти.

У наступному прикладі, навпаки, перевага бажаних відповідей відсутня:

- 1 *Louise:* *If you are going, you'd better go. And put on your jersey.*
- 2 *Pamela:* *Oh, phooey.*
- 3 *Louise:* *Darling, it's cold out.*
- 4 *Pamela:* *It isn't, really.*
- 5 *Louise:* *Pam, it's very cold. Now do be sensible.*
- 6 *Pamela:* *Mother, I can't put on any more – I'd dust die.*

(Five Finger Exercise, p. 115)

Тут реєструємо суміжні пари типу прохання-відмова у ходах 1 і 2, 5 і 6. Хоча хід 2 складається лише з індикаторів зворотнього сигналу, читач чи глядач розуміє, що таким способом *Pamela* висловлює незгоду і небажання робити так, як їй кажуть, тобто друга частина цієї пари є небажаною. Так само і хід 6 не містить прямої незгоди, однак пояснення *Pamela* чітко вказує на відмову, тобто друга частина пари також є небажаною.

Суміжні пари типу запрошення-прийняття можна розглянути на такому прикладі:

- 1 *Mowbray:* *Have lunch with me.*
- 2 *Renata:* *I'd love that.*
- 3 *Mowbray:* *Would you? Would you? I wonder if that fish place is still there, The Fishing Smack, was it called?*
- 4 *Renata:* *But it's only just after eleven. Rather early for lunch.*
- 5 *Mowbray:* *We could drive to the Canford Arms firs.*
- 6 *Renata:* *Even better. Let's go now. I'm dying for another drink.*

(Equally Divided, p. 112)

Парними висловлюваннями тут є ходи 1 і 2, 3 і 4, 5 і 6. Висловлювання *Renata* у ході 4 означає незгоду, але з ходів 2 і 6 стає зрозумілим, що насправді це бажані другі частини, тобто вона приймає запрошення *Mowbray*, і тому у цьому діалозі діє перевага бажаних відповідей.

Іноді знаходимо приклади, де на запрошення мовець отри-мує відмову. Наприклад,

- 1 *Mowbray:* *Won't you have dinner with me? or perhaps I could stay here, you could rustle up some eggs, I'm not very hungry, we could watch the telly –*
- 2 *Edith:* *Charles. I'll say this as early as I can –*
- 3 *Mowbray:* *You look so lovely tonight. I've never seen you look so lovely –*
- 4 *Edith:* *Thank you, good night.*

(Equally Divided, p. 141)

Хід 1 містить запрошення повечеряти, хід 2 – відмову. На перший погляд здається, що висловлювання *Edith* у ході 2 не

є відмовою, вона лише ухиляється від прямої відповіді і розширює структуру свого сходу, який обриває *Mowbray*, розуміючи, що його пропозиція буде відхилена. Хід 4 також не є прикладом прямої відмови, але *Edith* завершує розмову і прощається із *Mowbray*. У цьому діалозі другі частини пар не є такими, на які розраховує мовець, тобто вони небажані.

Численими є випадки парних висловлювань, де на свою пропозицію мовець отримує згоду. Наприклад,

- 1 *Morag:* *There's so much nonsense talked about food. Health this and whole that. Fiona's Great Auntie Nellie lived till she was ninety and her favourite food was rare steak covered in cream. Will you have a corned-beef sandwich?*
- 2 *Vari:* *Thank you.*
- 3 *Morag:* *Of course she lost all her weight with the menopause. I've cheese and tomato for you. Apart from that she was healthy.*
- 4 *Fiona:* *No, thank you.*
- 5 *Morag:* *You take it. I'll see you scraggy. I can count your ribs. A man likes a bit of flesh to puddle his fingers in... Do you take sugar?*
- 6 *Vari:* *Two, please.*
- 7 *Morag:* *Another sandwich?*
- 8 *Vari:* *Yes, please.*

(When I Was a Girl, I used to Scream and Shout, p. 13)

Позитивними є відповіді у ходах 2, 6 і 7, а хід 4 містить відмову від пропозиції. Хід 2 містить лише коротку відповідь *Thank you*, вона позначає згоду і є бажаною. Те саме спостерігаємо і у ході 6. Відповідь *Fiona* у ході 4 є негативною і короткою, без пом'якшення відмови, як того вимагають соціальні норми спілкування. Отже, бажані і небажані другі частини пар можуть поєднуватись, тобто в межах одного діалогу перевага може або спрацьовувати, або ні.

Іноді, щоб відмовитись від пропозиції, персонажу не обов'язково говорити "ні". Наприклад,

- 1 *Louise:* *Don't you want any coffee?*
- 2 *Clive:* *No, thanks.*
- 3 *Louise:* *What are you drinking?*
- 4 *Clive:* *Whisky.*
- 5 *Louise:* *I do think you might have caught an earlier train from Cambridge. I cooked a special dinner for you – all your favourite things – to welcome you home.*
- 6 *Clive:* *I'm sorry, Mother, but don't worry, I had a perfectly good sandwich from British Railways.*

(Five Finger Exercise, p. 65)

Висловлювання у ході 1 і 2, 5 і 6 є суміжними. Обидва містять пропозицію та відмову, але друга частина першої пари (ходи 1 і 2) є прямою відмовою, а друга частина другої пари (ходи 5 і 6) – прихованою. У ході 6 *Clive* не говорить *No*, як у ході 2; він розширює своє висловлювання вибаченням *I'm sorry* та роз'ясненням. Тобто, цей діалог не містить переваги бажаності. І хоча співрозмовники перебувають у близьких сімейних стосунках, негативні відповіді *Clive* на пропозиції *Louise* свідчать про деяку напруженість і конфліктність у стосунках.

Отже, проаналізувавши явище суміжності можна зробити висновок, що у драматичному діалозі найчастіше зустрічаються пари типу вітання-вітання, питання-відповідь, пропозиція-прийняття/відхилення. Це пов'язано із тим, що п'єса побудована на принципі інтеракції персонажів, тому автор буде їх діалоги як суміжні пари. Між частина суміжних пар у більшості проаналізованих випадків спостерігаємо преференцію бажаності відповіді. Небажані другі частини вказують на конфлікт інтересів чи напруженість ситуації.

Застосування інструментарію конверсаційного аналізу для дослідження драматичного дискурсу уможливило виявити та охарактеризувати специфічні риси цього типу дискурсу і встановити його відповідності із живим мовленням. Перспективу наших подальших досліджень вбачаємо у дослідженні інтенцій учасників інтеракцій, психо-фізіологічні характеристики мовлення, відношення до співрозмовника/ситуації на структуру розмови.

Література:

- Barthes R., Berthet F. Présentation. *Communications*. 1979. № 30. P. 3–5.
- Юрчишин В.М. Типологія сатиричних інтерпретацій у британському медійному дискурсі. Синопис: текст, контекст, медіа, 27(2), 2021. С. 77–85. <https://doi.org/10.28925/2311-259x.2021.2.6>
- Матіяш-Гнедюк, І. М. Конверсаційний аналіз як інструмент дослідження дискурсу п'єси (на матеріалі творів британських драматургів хх ст.). *Мова. Література. Фольклор*, (1), 2023. С. 34–41. <https://doi.org/10.26661/2414-9594-2022-1-5>
- Garfinkel, H. *Ethnomethodological studies of work*. New York: Routledge, 2005. 204 p.
- Garfinkel, H. *Studies in Ethnomethodology*. Englewood Cliffs: Prentice-Hall, 1967. 304 p.
- Heritage, J. *Garfinkel and ethnomethodology*. Cambridge: Polity Press, 1984. 336 p.
- Hilbert, R. A. *The classical roots of ethnomethodology: Durkheim, Weber and Garfinkel*. The University of North Carolina Press, 2001. 278 p.
- Goffman, E. *Interaction ritual: Essays in face-to-face behavior*. New Jersey: Transaction Publishers, 2005. 270 p.
- Goffman, E. *The representation of self in everyday life*. Gloucester: Peter Smith Pub Incorporated, 1999. 259 p.
- Have P. *Doing Conversation Analysis*. 2nd edition. London: Sage, 2007. 246p.
- Sacks, H. *Lectures on conversation*. Oxford: Blackwell, 1995. 818 p.
- Gefferson, G. *Two explorations of the organization of overlapping talk in conversation*. Tilburg: Tilburg University, Department of Language and Literature, 1982. 61 p.
- Gefferson G. *Another Failed Hypothesis: Pitch/Loudness as Relevant to Overlap Resolution*. Tilburg: Tilburg University, Department of Language and Literature, 1983. 24 p.
- Gefferson G. *Harvey Sacks: Lectures 1964–1965*. Dordrecht: Kluwer Academic Publishers, 1989. 266 p.
- Schegloff, E. *Discourse, pragmatics, conversation analysis*. URL: http://www.sscnet.ucla.edu/soc/faculty/schegloff/pubs/index.php?action=abs&file_id=19 (дата звернення: 15.12.2022)
- Schegloff, E. *Sequence organization in interaction: A primer in conversation analysis*. New York: Cambridge University Press, 2007. 300 p.
- Hepburn, A., Bolden G. B. *Transcribing for social research*. SAGE Publications, London, 2017. P. 206
- Kopytko R. Against rationalistic pragmatics. *Journal of Pragmatics*. 1995. No 23. P. 475–491.
- Kopytko R. From cartesian to non-cartesian pragmatics. *Journal of Pragmatics*. 1995. No 33. P. 783–804.
- Mondada, L. Multiple Temporalities of Language and Body in Interaction: Challenges for Transcribing Multimodality. *Research on Language and Social Interaction*, 51:1, 2018. Pp. 85–106.
- Deppermann, A. Social Actions. In M. Haugh, D. Kádár, & M. Terkourafi (Eds.), *The Cambridge Handbook of Sociopragmatics*. Cambridge: Cambridge University Press. 2021. pp. 69–94.
- Couper-Kuhlen, E., Selting, M. *Interactional Linguistics: Studying Language in Social Interaction*. Cambridge University Press, 2017. P. 620.
- Ogden, R. The Phonetics of Talk in Interaction. In Knight, Rachael-Anne; Setter, Jane (eds.). *The Cambridge Handbook of Phonetics*. 2022. pp. 657–681.
- Goldkuhl G. *Conversational Analysis as a Theoretical Foundation for Language Action Approches* URL: <http://infolab.uvt.nl/research/lap2003/goldkuhl.pdf> (дата звернення: 15.12.2022)
- Markee N. *Conversation Analysis*. Mahwah: Lawrence Erlbaum Associates, Inc., Publishers, 2009. 216 p.
- Sidnell J. *Conversation Analysis: An Introduction*. London: Wiley-Blackwell, 2010. 296 p.
- Traverso V. *L'analyse des conversations*. Paris: Nathan, 1999. 254 p.
- Singwongswat K. *Conversation Analysis (CA): An Introduction from a Linguist's Perspective* URL: <http://www4.nida.ac.th/lc/journal2007/4.pdf> (дата звернення: 15.12.2022)
- Bowles, H. *Storytelling and drama: Exploring narrative episodes in plays*. Amsterdam: John Benjamins Publishing Company, 2010. 216 p.
- Bowles, H. *The contribution to the study of literary dialogue* URL: http://www.novitasroyal.org/Vol_5_1/bowles.pdf (дата звернення: 15.12.2022)
- Person, R. *In conversation with Jonah: Conversation analysis, literary criticism, and the Book of Jonah*. Sheffield: Sheffield Academic Press Ltd, 1996. 204 p.
- Culpeper, J., Short, M., Verdonk, P. *Exploring the language of drama: From text to context*. London: Routledge, 1998. 183 p.
- Herman, V. *Dramatic discourse: Dialogue as interaction in plays*. London: Routledge, 1998. 331 p.
- Mandala, S. *Twentieth-century drama dialogue as ordinary talk*. Adelshot: Ashgate Publishing Limited, 2007. 141 p.
- Beckett, S. *Waiting for Godot*. London: Faber and Faber Limited, 1998. 98 p.
- Churchill, C. *Blue heart*. London: Nick Hern Books, 1997. 73 p.
- Harwood, R. *Equally divided*. London: Faber and Faber Limited, 1999. 156 p.
- Jacobs, W. W. *The monkey's paw. Tales of Terror*. Boston: Houghton Mifflin Company, 1995. P. 5–32.
- Macdonald, S. *When I was a girl, I used to scream and shout ...* London: Faber and Faber Limited, 1995. 355 p.
- Modern English Drama / сборник, сост. Ю. Фридштейн. М.: Радуга, 1984. 480 с.

Matiash-Hnediuk I., Yurchyshyn V. Adjacency pairs and preferences in the dialogues of British dramas (using methods of conversational analysis)

Summary. The article analyses dramatic texts of the British authors of the 20th century, applying the methodology and tools of Conversation analysis. Conversation analysis is a study which combines Pragmatics and Sociolinguistics; it is focused on the features of speech interaction: structure and formal properties of speech, that help interlocutors to interpret the behaviour of each other, language means at the empiric level – all these put in order and control the sequence of expressions of the interlocutors.

The sources of Conversation analysis is the theory of social organization of Ethnomethodology by Harold Garfinkel. The first scholars to implement this method to research dialogues and monologues are sociologists and linguists Harvey Sacks, Emanuel A. Schegloff, and Gail Jefferson. Methodology of Conversation analysis is about collecting and fixing research material in the situations of a real communication in everyday life. As a result of empiric data processing the categories of CA were developed: turn-taking, reparations, overlaps, sequences, adjacent pairs, and preferences.

The main element of conversations organization is turn-taking. They are well-organized expressions which characteristic feature is a change of interlocutors; the presence of structural and allocation components.

The subject matter of Conversation analysis broadens these days. Researchers that use this method are now concentrated on an everyday colloquial language in a domestic and institutional environment, and also on the written types of discourse which are somehow a kind of representation of everyday communications. Such method of research can be applied to analyse the organization

of drama discourse.

From the perspective of Conversation analysis theory a dramatic text is considered as a separate linguistic environment in which there are features of real-life conversation situations.

The differences in the structure of a dialogue (polylogue) in a drama and in real-life conversation situations are due to the necessity of realizing the author's intention – expressing the ideological and thematic content of the play, describing the characters, defining their status and relationships, and ensuring the development of the plot.

The construction of a dramatic text depends on several factors: the principle of exchange of character's lines, characterization of the characters in the context of their interactions, and the main idea of the work. The aforementioned factors suggest the application of Conversation analysis for the study of dramatic works in order to reveal the characters' personalities, their social roles, status, and degree of intimacy in relationships, and more

Key words: conversational analysis, interaction, drama, drama discourse, turn-taking.

*Матковська М. В.,**старший викладач кафедри англійської мови**Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка*

МОВЛЕННЄВІ РЕПРЕЗЕНТАЦІЇ ПРЕЗИДЕНТА ДЖО БАЙДЕНА В АНГЛОМОВНОМУ ПОЛІТИЧНОМУ ДИСКУРСІ

Анотація. Стаття присвячена аналізу мовленнєвих репрезентацій політичного досвіду Джо Байдена, його вмінню використовувати відповідні механізми для вираження особливої ментальності і навіть «особливої ідеології» у процесі спілкування і взаємодії з людьми, а саме абстрагуванню політика від прямого суб'єкта та переходом до множинності у висловлюванні щодо ефективності його сприйняття широкими масами.

Автор висвітлює актуальну проблему маніпулятивного потенціалу англomовного політичного дискурсу, а саме способи репрезентації суб'єкта дії у відповідному дискурсі та використання мовних засобів для їх вираження.

Увагу зосереджено на проведенні комплексного аналізу, вводячи «структурний рівень» у широкий соціальний і культурний контекст, аналізуючи політичний дискурс Президента США Джо Байдена з точки зору інтегрованого соціального підходу, а саме його мовні політичні практики, у ході яких не тільки обговорюється світ, але й складаються правила цього обговорення, правила самого мовлення, а значить і відповідні розумові конструкції.

В результаті аналізу висвітлено що, політика, якщо її розуміти як боротьбу за владу, це, безумовно, переважно сфера агонального мислення, сфера побуту агональних мовних ідеалів. У зв'язку із цим у політичному дискурсі формуються три способи репрезентації суб'єкта дії: (1) Sb політичної дії – 1 (сам мовець); (2) Sb політичної дії – 2 (суперник, що реально в розмові може брати участь (і тоді це ситуація «відкритого протистояння»), а може і бути відсутнім у цей момент (ситуація «прихованого протистояння»)); (3) Sb політичної дії – «Народ». Третій суб'єкт політичного дійства, уваги якого домагаються політики, на чий інтереси посилаються, чию думку, як їм здається, відстоюють.

Постулюється ідея, що незважаючи на наявність полісуб'єктності, в політичному дискурсі надзвичайно рідко існує пряма вказівка на конкретного діяча. У результаті політичний діяч сприймається мовцем не як конкретна особа, а як якийсь політичний інститут.

Ключові слова: політичний дискурс, семантика, прагматика, інтенціональність, ілокутивна сила, пропозиція, ментальність, суб'єкт дії.

Постановка проблеми. Визначення дискурсу, що розглядається як «переважно текст, його уривок, схема, фрагмент, чи парадигма, письмова або усна; або акт (акти), комплекс (комплекси) усної комунікації, об'єднані послідовною логічною будовою і мовними зв'язками локального та глобального змісту з метою реалізації певної авторської інформативної, людинознавчої чи суспільнознавчої проблематики». Дискурс, як лінгвістична сутність, характеризується складною приро-

дою, що передбачає, щонайменше, породження / кодування, продукування з боку мовця, що втілює інформацію у мовленнєву форму, та сприйняття і декодування з боку утримувача інформації (слухача).

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Теоретичним підґрунтям дослідження стали наукові праці сучасних лінгвістів (А. Вежбицька, Т.А. Дейк ван, Р. Brown & S. Levinson, Meyer Michael, A. Wierzbicka, Ruth Wodak, Michael Meyer тощо) [1]. У працях дослідників розглядається не дискурс загалом, а його конкретні різновиди, що задаються широким набором параметрів: суто мовними відмінними рисами (у тій мірі, у якій вони можуть бути чітко ідентифіковані); специфікою тематики; системою переконань; способами міркування і т.д.

Думки лінгвістів [ван Дейка та А. Вежбицької] про те, що мова дозволяє доступ до роботи нашої свідомості й нашого інтелекту, «своєрідно переломлюються тут, логічно приводячи до можливості розгляду за дискурсом (текстом, що має свого автора, створеного для вираження його позиції в певних конкретних умовах його соціального буття) особливого фрагменту ментального світу й відновлення його специфічних особливостей» [2, р. 121; 3, р. 216].

Дискурс, «який зводиться до зразків вербальної поведінки, що склались у суспільстві стосовно закріплених сфер спілкування» можна назвати інституційним [4, р. 28].

Інституційний дискурс являє собою спілкування в заданих рамках статусно – рольових відносин, тому його можна визначити як вербалізуючу мовно – мислиннєву діяльність, що відбувається між представниками певних соціальних інститутів в окремих соціокультурних умовах.

Метою статті – є аналіз мовленнєвих репрезентацій політичного досвіду Президента США Джо Байдена з точки зору інтегрованого соціального підходу, а саме його мовні політичні практики, у ході яких не тільки обговорюється світ, але й складаються правила цього обговорення, правила самого мовлення, а значить і відповідні розумові конструкції. Виходячи з цього, ми намагатимемось провести комплексний аналіз, вводячи «структурний рівень» в широкий соціальний і культурний контекст.

Виклад основного матеріалу. Метою інституційного дискурсу є питання політики, тобто відбувається вербалізація політичних поглядів, установок, інтенцій, тому відповідний вид можна назвати політичним. Головним системоутворюючим критерієм для виділення політичного дискурсу може стати тематичний визначник мети «*боротьба за владу*», тому що при жанровій і стильовій різноманітності усі інші критерії лише уточнюють основний і варіюються залежно від контексту [4, р. 42–45].

Характеризуючи політичний дискурс, Рут Водак зазначає, що він побудований за польовим принципом. У центрі перебувають ті жанри, які максимально відповідають основному призначенню політичної комунікації – боротьбі за владу, а саме парламентські дебати, промови політичних діячів, аналітичні коментарі і т.д. У периферійних жанрах функція боротьби за владу переплітається, як показує автор, з функціями інших видів дискурсу, при цьому відбувається накладання характеристик різних інституційних дискурсів в одному тексті (наприклад, інтерв'ю з політиком включає елементи не тільки політичного, але й рекламного дискурсу) [4, р. 49–51].

Але у зв'язку з тим, що інтенція боротьби за владу – це специфічна характеристика політичного дискурсу, вона іманентно присутня у всіх його жанрах, чи то агітаційні промови, чи дебати в парламенті або політичні дискусії. Природно припустити, що дискурс політичних сил найбільш яскраво проявляється в моменти гострої боротьби, а саме в розпал передвиборчої кампанії. В іншому блоці фіксуються згадування й характеристики «іншого» – це найчастіше політичний супротивник [4, р. 77].

Таким чином, пропонується опис дії, як мінімум, двох суб'єктів: «Я» (Sb – мовець) та «Інший» (це може бути Sb – виробник описуваної мовцем дії; або Sb – спостерігач). Розглянемо на прикладі промови Джо Байдена.

1. *I know a large part of the public want to move on* [6].

2. *The lawyers continue to divide over it – with their legal opinions bearing a remarkable similarity to their political view of the war* [5], (представлено два суб'єкти дії: Sb – інший і Sb – мовець).

Але аналогічна ситуація (опис дійсності, що сприймається мовцем) може бути представлена конструкцією, у якій формально суб'єкт не виражений, e.g. *Because there is no answer. There is no justification for their pain* [6].

На підставі вищесказаного являється можливим висунути наступну гіпотезу: існує кілька способів репрезентації суб'єкта у висловлюванні, кожен з яких обирається мовцем з певною прагматичною метою [4, р. 112].

Для подальшого аналізу варто визначити конкретну термінологію, оскільки терміни, вживані окремими авторами, досить неоднозначні. Тому спочатку варто пояснити, що розуміється під такими термінами, як «пропозиція», «семантичний і синтаксичний предикат», «актанта», «партиципiант», «діатеза». Денотатом є не просто сукупність окремих елементів досвіду, а їх ансамбль. Пов'язані в межах ситуації певними відношеннями предмети (у самому широкому змісті слова, тобто люди й тварини, предмети природи й артефакти і т.п.) кваліфікуються як учасники (партиципiанти) ситуації [4, р. 142–145].

Позамовна ситуація відображається семантичною конструкцією, що називають пропозицією. Її ядром служить семантичний предикат, що відображає відношення або властивість. Це так звані семантичні актанти. Актанти кваліфікуються залежно від тієї ролі, яку відіграють в описуваних ситуаціях їхні предметні учасники.

Пропозиція виступає як початковий спосіб впорядкування інформації, що передається за допомогою висловлювання. Пропозиція є означуванним елементом синтаксичної конструкції. Ядром цієї конструкції є синтаксична одиниця – синтаксичний предикат, оточення якого утворюють синтаксичні актанти – такі синтаксичні одиниці, означуваними

яких виступають семантичні актанти. Валентний потенціал синтаксичного предиката визначається, насамперед, валентним потенціалом семантичного предиката. Таким чином, виникає певний набір учасників ситуації, що являє собою діатезу [4, р. 147].

Звернемося до однієї із найголовніших семантичних ролей, що є провідною при реалізації описуваного нами прийому «усунення суб'єкта» – до ролі агенса. Термін «агенса» – (від латинського слова *agens* «діючий», партиципiант, що здійснює контроль над ситуацією; той, із чийої ініціативи вона розгортається) – прийнятий у лінгвістичній семантиці для позначення діяча (суб'єкта), чия наявність неодмінно передбачається при описі дії. Семантична агентивність припускає крім самого поняття дії істотну залежність ситуації від агенса [4, р. 98]. Про це свідчать наведені П. Браун та С. Левінсоном ознаки характеристики агентивності: «контроль ситуації з боку агенса, використання власної внутрішньої енергії (дія за внутрішнім імпульсом), вирішальний внесок у дію» [7, р. 154–155].

У реченні агенса виражається, як правило, підметом. Більше того, сама позиція підмета може приписувати відповідний для партиципiанта елемент агентивного значення. Тим самим маркується висунення одного з актантив на роль першого, головного в логічному плані [7, р. 167–169]. Оскільки мова орієнтована на те, що головний персонаж відіграє в ситуації скоріше активну, ніж пасивну роль (тобто найчастіше є агенсом, який кодується називним відмінком), то виходить, що іменник у називному відмінку найчастіше позначає головного персонажа, тобто суб'єкта дії [7, р. 211].

Це відношення, як було показано вище, можна переосмислити і використовувати називний відмінник як засіб кодування не тільки агенса, але й будь-якого партиципiанта взагалі (тобто того, на кого мовцеві вигідно в цей момент звернути увагу слухачів), незалежно від того, чи контролює цей партиципiант ситуацію (тобто є агенсом) або він є партиципiантом на якого спрямований чийсь вплив (пацієнс, експірієнцер або бенефактив) [7, р. 214].

Дані варто описати, яким чином поведуться синтаксичні актанти, іменні члени речення, що заповнюють валентність даного предиката. На синтаксичному рівні ситуація дії може бути представлена кількома способами, залежно не тільки від описуваної ситуації, але й у першу чергу, від того, на чому хоче акцентувати увагу мовець [8, р. 204].

Це відбувається завдяки деформації діатези. Вихідною (прямою) діатезою для даного предиката називається така, при якій кожний учасник ситуації (партиципiант) позначений у реченні відповідною йому й канонічно оформленою актантою і кожна актанта (що знаходиться у певній граматичній формі) позначає відповідного їй партиципiанта, що виконує в ситуації ту роль, яка стандартно виражається саме даною граматичною формою [8, р. 242–245]. Сама позиція підмета може надавати будь-якому партиципiанту елемент агентивного значення, що стає можливим тому, що агенса, як правило, виражається у формі підмета. Завдяки подібним конструкціям імплікується думка, що той, про кого йде мова, може бути представлений не відповідальним за зчинену дію, а усього лише знаряддям або об'єктом якихось сил, протистояти яким неможливо [8, р. 255].

Розглянемо ряд можливих способів репрезентації суб'єкта у висловлюванні. Для цього проаналізуємо промову Джо Байдена.

Sb виражений експліцитно, перебуває в центрі діатези, формально представлений підметом. Sb представлений агенсом, партиципіантом, що позначає особу, що здійснює контроль над ситуацією, того, із чієї ініціативи вона розвертається. «Я», наприклад, *“I can report Kyiv stands strong. Kyiv stands proud. Kyiv stands tall. And most important, it stands free”, Ukraine will never be a victory for Russia. Never. Crimes against humanity. I have long believed this interdependence defines the new world we live in. We need to take the strength and capacity of this coalition and apply it to lifting up – lifting up the lives of people everywhere, improving health, growing prosperity, preserving the planet, building peace and security, treating everyone with dignity and respect. That’s our responsibility. The democracies of the world have to deliver it for our people [5].*

Суб’єкт представлений агенсом, що виражений іменником, який позначає живу істоту, е.г. *People should have confidence. Europe was being tested. America was being tested. NATO was being tested. All democracies were being tested. And the questions we faced were as simple as they were profound [5].*

Суб’єкт виражений займенником із невизначеним референ-том, е.г. *Those that finance terror, those who launder their money, those that cover their tracks are every bit as guilty as the fanatic who commits the final act. Between hope and fear. Between democracy that lifts up the human spirit and the brutal hand of the dictator who crushes it. Between nothing less than limitation and possibilities, the kind of possibilities that come when people who live not in captivity but in freedom. Freedom. There is no sweeter word than freedom. There is no nobler goal than freedom. There is no higher aspiration than freedom. Americans know that, and you know it. And all that we do now must be done so our children and grandchildren will know it as well. Freedom [5].*

Суб’єкт виражений особовим займенником «Ми», наприклад, *We should only be part of the single currency if the economic conditions are met. They are not window-dressing for a political decision. We would be strong. We would be united. And the world would not look the other way. We also faced fundamental questions about the commitment to the most basic of principles. Would we stand up for the sovereignty of nations? Would we stand up for the right of people to live free from naked aggression? Would we stand up for democracy? One year later, we know the answers. Yes, we would stand up for sovereignty. And we did. Yes, we would stand up for the right of people to live free from aggression. And we did. And we would stand up for democracy. And we did. We continue to maintain the largest sanctions regime ever imposed on any country in history [6].*

Суб’єкт виражений вказівним займенником, що вводить додаткову пропозицію, е.г. *The people of Poland know that. You know that. In fact, you know – you know it better than anyone here in Poland. Because that’s what solidarity means. Through partition and oppression, when the beautiful city was destroyed after the Warsaw Uprising, during decades under the iron fist of communist rule, Poland endured because you stood together. That’s how the brave leaders of the opposition and the people of Belarus continue to fight for their democracy. Those that finance terror, those who launder their money, those that cover their tracks are every bit as guilty as the fanatic who commits the final act [5].*

Суб’єкт виражений неозначеним займенником, е.г. *Some may call that coincidence. Some people all across Europe did whatever they could to help and continue to do so. Polish businesses,*

civil society, cultural leaders — including the First Lady of Poland, who is here tonight — have led with the heart and determination, showcasing all that’s good about the human spirit [5].

Sb виражений експліцитно, перебуває на периферії діатези, формально представлений доповненням. Sb представлений агенсом, партиципіантом, що позначає особу, яка здійснює контроль над ситуацією, того, із чієї ініціативи вона розгортається. *Extraordinary brutality from Russian forces and mercenaries. They have committed depravities, crimes against humanity, without shame or compunction. They’ve targeted civilians with death and destruction. Used rape as a weapon of war. Stolen Ukrainian children in an attempt to – in an attempt to steal Ukraine’s future. Bombed train stations, maternity hospitals, schools, and orphanages [5].*

Агенс виражений особовим займенником «Я», е.г. *Now that is what I have to worry about. And I understand of course why people think it is a very remote threat and it is far away and why does it bother us [6]. Ordinary people all across Europe did whatever they could to help and continue to do so. Polish businesses, civil society, cultural leaders – including the First Lady of Poland, who is here tonight – have led with the heart and determination, showcasing all that’s good about the human spirit [6].*

Суб’єкт виражений іменником з абстрактним значенням, е.г. *Intelligence about some WMD being ready for use in 45 minutes – elevated into virtually the one fact that persuaded the nation into war [6].*

Суб’єкт виражений займенником із невизначеним референ-том, е.г. *One of these dictatorial states has used weapons of mass destruction [6]. That was the dream of those who declared Ukraine’s independence more than 30 years ago — who led the Orange Revolution and the Revolution of Dignity; who braved ice and fire on the Maidan and the Heavenly Hundred who died there; and those who continue still to root out Kremlin’s efforts to corrupt, coerce, and control [5].*

Неозначено-особове речення. Sb формально не виражений, а предикат представлений V (f), е.г. *It is that out of the shadow of this evil, should emerge lasting good: destruction of the machinery of terrorism wherever it is found; hope amongst all nations of a new beginning where we seek to resolve differences in a calm and ordered way [6]. The defense of freedom is not the work of a day or of a year. It’s always difficult. It’s always important [6].*

Безособові конструкції. Немає явно вираженого Sb, а предикат представлений безособовою формою дієслова, позиція Sb виявляється незайнятою, е.г. *There is a coming together. Today confidence is global; either its presence or its absence [6].*

Sb представлений імпліцитно за допомогою номіналізації, для якої характерна формальна відсутність Sb, що перебуває при цьому усередині згорнутої пропозиції, представленої синтаксичним дериватом.

У свою чергу, ці зміни виникають у тлумаченні як наслідок семантичних валентностей більш простих предикатів, які входять у тлумачення. Порівняємо: «вибір» – дія по дієслову «вибрати». Предикат «вибрати» – двовалентний (хто – вибрав – що), похідний від нього синтаксичний дериват сам заповнює його другу, об’єктну, валентність, а суб’єктна валентність залишається незаповненою, що дозволяє мовцеві зробити підміну при виборі номінації для суб’єкта, е.г. *We’re standing up for the people we represent, who play by*

the rules and have a right to expect others to do the same [6]. *The United States and our partners stand with Ukraine's teachers, its hospital staff, its emergency responders, the workers in cities across Ukraine who are fighting to keep the power on in the face of Russia's cruel bombardment. We stand with the millions of refugees of this war who have found a welcome in Europe and the United States, particularly here in Poland* [5].

Отже, стає очевидним, що у сучасному політичному дискурсі представлено три суб'єкти дії:

1. Sb політичної дії – 1 (сам мовець).

2. Sb політичної дії – 2 (суперник, що реально в розмові може брати участь (і тоді це ситуація «відкритого протистояння»), а може і бути відсутнім у цей момент (ситуація «прихованого протистояння»).

3. Sb політичної дії «Народ». Третій суб'єкт політичного дійства, уваги якого домагаються політики, на чий інтереси посилаються, чию думку, як їм здається, відстоюють:

Крім того, варто зазначити залежність категорії референтності від категорії множинності. Множинність в аналізованих висловлюваннях сполучена з невизначеністю, нереперентністю при зазначенні діяча, що знаходить своє вираження у вживанні предикатів, представлених V (f) (говорять, будуть обманювати, пропустили, пропонують відібрати й поділити). «Таким чином створюються фантомні члени соціуму: неозначеність виконує ті ж соціальні «лінгводемагогічні функції», що і плюралізація» [8, р. 160]. У такий спосіб мовець виключає негативно оцінюваний ним об'єкт з свого світу і, отже, «відчужує його, характеризуючи як елемент інший, далекої йому культури, іншого – далекого – світу».

Висновки і перспективи дослідження. У світлі всього вищесказаного політичний дискурс постає самостійним комунікативним явищем і, тим самим, має всі можливості для керування думками й відносинами аудиторії в необхідному для суб'єкта руслі.

Дана сфера дослідження може торкатися усіх когнітивних, психологічних та комунікативних сфер особистості, а, отже, дає широке поле для подальшого дослідження. Маніпуляція – це вплив на свідомість, а особистість та її свідомість являють собою динамічну структуру, що постійно розвивається та змінюється під впливом зовнішньо-соціальних та внутрішньо-психологічних факторів, а отже і дане дослідження може бути основою для подальшого виявлення специфічних маніпулятивних впливів на різні індивідуальні сторони свідомості особистості

Література:

1. Дискурс іноземномовної комунікації (колективна монографія). Львів : Видавництво Львівського національного університету імені Івана Франка, 2001. 495 с.
2. Dijk, T.A. van (2006). Ideology and discourse analysis. *Journal of Political Ideologies*, 11(2), p. 115–140.

3. Wierzbicka A. Understanding cultures through their key words: English, Russian, Polish, German, and Japanese. New York, Oxford : Oxford University Press, 1997. 328 p.
4. Wodak Ruth, Meyer Michael. *Methods for Critical Discourse Analysis*. London : Sage Publications, 2009. 216 p.
5. Biden Joe. Full speech: President Biden addresses NATO allies in Poland <https://www.youtube.com/watch?v=12dQ5F0oG0s>
6. Biden Joe. Ahead of the One-Year Anniversary of Russia's Brutal and Unprovoked Invasion of Ukraine <https://ru.usembassy.gov/remarks-by-president-biden-ahead-of-the-one-year-anniversary-of-russias-brutal-and-unprovoked-invasion-of-ukraine/>
7. Brown P., Levinson S. *Politeness: Some Universals in Language Usage*. Cambridge : Cambridge University Press, 1987. 345 p.
8. Wierzbicka A. *Cross-cultural Pragmatics: The Semantics of Human interaction*. Berlin/NY: Walter de Gruyter, 2003. 502 p.

Matkovska M. V. President Joe Biden's communicative representations actions in the English-speaking political discourse

Summary. This paper is devoted to the actual problem of manipulative potentiality of the English-speaking political discourse, namely the communicative representations of Joe Biden's political experience. The author presents the outline analysis of Biden's political speeches, his abilities to use adequate strategies, tactics and principles for presenting "special mentality and even ideology" while communicating and interacting with people. Not only linguistic means of expressing subject's communicative practices have been taken into consideration; but also the rules and strategies of these communicative representations and appropriate mental constructions are being created on the basis of broad integral social and cultural context.

It is certain that the policy is the sphere of agon thinking and agon communicative ideals. Semantic peculiarities of the subject's communicative tactics and strategies have been identified over the prism of the political discourse main functions, namely the informative and influential ones. Therefore, the three modes of subject's communicative representations have been formed: 1) the subject of the political action – the speaker himself; 2) the subject of the political action – the opponent that really may participate in the discussion – then it is the situation of open opposition; the opponent that really may not participate in the discussion – then this is the situation of concealed opposition; 3) the subject of the political action – the people as the third subject of the political action – whose attention politicians are laying claim to; whose interests they are alluding to and whose ideas, as they think, are fighting for.

The author can demonstrate that in the political discourse there very rarely exists the direct indication on the definite doer. The subject of the political activity is not in many cases named with reference to one's identity. It is postulated that the subject – the doer of the linguistic action has been perceived by the listener as the representative of some political institution, i.e. the manipulative influence on person's consciousness and mental activity has been made clear to understand.

Key words: political discourse, semantics, pragmatics, communicative behavior, illocutionary force, mentality, subject of action.

*Межов О. Г.,**доктор філологічних наук, професор,
професор кафедри української мови**Волинського національного університету імені Лесі Українки**Межова О. В.,**викладач вищої категорії,
викладач-методист**Відокремленого структурного підрозділу «Волинський фаховий коледж
Національного університету харчових технологій»*

ПАРЦЕЛЯЦІЯ БАГАТОКОМПОНЕНТНИХ СКЛАДНИХ РЕЧЕНЬ У ХУДОЖНЬОМУ МОВЛЕННІ ВОЛОДИМИРА ЛИСА

Анотація. У статті здійснено комплексний аналіз парцельованих багатокомпонентних складних речень у художніх текстах Володимира Лиса на засадах структурного, експресивного та комунікативно-прагматичного синтаксису. Виділено й схарактеризовано структурні типи, встановлено семантико-стилістичні, текстотвірні й комунікативно-прагматичні функції аналізованих парцелятивів у прозових творах автора. Виявлено специфіку творення експресивного ефекту в художньому мовленні письменника за допомогою різнотипного парцелювання багатокомпонентних конструкцій. Різноманітні синтаксичні моделі як мовні зразки багатокомпонентних складних речень, реалізуючись у конкретних мовленнєвих актах, зазнають багатьох видозмін залежно від комунікативної настанови мовця (автора) й нерідко виходять за межі загальномовного стандарту. Внаслідок таких модифікацій можуть виникати нові мовленнєві явища, зокрема парцеляція, тобто розчленування складної синтаксичної конструкції на декілька повідомлень, відокремлених в усному мовленні інтонаційно, а на письмі – крапкою. Із погляду синтаксичної похідності багатокомпонентна парцельована конструкція є синтаксичним дериватом і водночас семантико-стилістичною модифікацією базової складної синтаксичної конструкції. Розчленовані багатокомпонентні речення з різними типами синтаксичного зв'язку притаманні прозовій мові сучасної художньої літератури, що засвідчують високі кількісні показники парцельованих структур такого зразка. У проаналізованих художніх текстах Володимира Лиса найпродуктивніше парцелюються багатокомпонентні побудови із сурядним і підрядним зв'язком. Високу здатність до парцеляції виявляють також сурядно-безсполучникові структури. Менш уживані речення з підрядним і безсполучниковим зв'язком, а контаміновані структури з усіма видами синтаксичного зв'язку трапляються зрідка. Майже усі парцельовані частини багатокомпонентних структур набувають певної самостійності, зміст кожної з яких стає комунікативно й стилістично значущим. Читач має змогу активно переосмислити елементи повідомлення, бо його подають не за звичайною формою речення, а членують на семантично вагомні компоненти.

Ключові слова: парцеляція, багатокомпонентні складні речення, художній текст, сурядний зв'язок, підрядний зв'язок, безсполучниковий зв'язок.

Постановка проблеми. Активний розвиток в останні десятиліття новітніх напрямів мовознавства зумовив переорі-

єнтування синтаксичних студій із суто формального (системно-структурного) опису реченнєвих одиниць до їх вивчення з погляду лінгвостилістики, комунікативно-прагматичної й текстово-дискурсивної лінгвістики. У цьому контексті неабиякої актуальності набувають праці, присвячені дослідженню виражальних можливостей синтаксису української мови в різностильових текстах, зокрема стилістичним фігурам, прийомам, явищам, в основі яких закладено різнотипні реченнєві структури. Одним із найпродуктивніших засобів вираження, який ґрунтується на синтаксичному перерозкладі, розчленуванні, емоційному виділенні компонентів, що актуалізує й посилює значення конкретного висловлення, надає йому мовної експресії, одночасно зберігаючи формальну та смислову залежність між частинами, є парцеляція [1, с. 26].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Необхідність багатоаспектного вивчення парцеляції як засобу експресивного синтаксису з огляду на її структурно-семантичні параметри, модальні модифікації, комунікативно-прагматичне та функційно-стилістичне навантаження в художньому тексті не викликає жодних сумнівів. У сучасній лінгвістиці простежуємо наявність різноманітних концепцій і підходів щодо трактування цього поняття, визначення його специфіки серед інших сегментованих одиниць, принципів класифікації тощо. Парцельовані конструкції як явище експресивного синтаксису неодноразово ставали об'єктом уваги дослідників у різні періоди розвитку мовознавства. Серед досліджень останніх років варті уваги публікації В. Ачилової [1], Л. Бондаренко [2], Т. Буйницької [3], О. Волобуєвої [4], У. Галів [5], У. Гринишин [6], З. Денисенко [7], Н. Конопленко [8], В. Олексенка [9], Х. Петрів [10], Л. Топчій [11], Н. Чернушенко [12], Т. Шевченко [13].

Найбільшою мірою опрацьоване парцелювання головних та другорядних членів на рівні простого речення; однорідних, відокремлених компонентів на рівні ускладненого простого речення. Порівняно менше наукових студій присвячено вивченню парцелятивів у складносурядних, складнопідрядних і безсполучникових складних реченнях елементарного типу, які складаються із двох предикативних частин. Водночас потребує ґрунтовного дослідження парцеляція на рівні багатокомпонентних складних речень із різними видами зв'язку, адже вона є характерною ознакою сучасного публіцистичного та художнього мовлення. Свідченням цього, зокрема, є прозові тексти Володимира Лиса,

які небезпідставно слугували джерельною базою пропонованої наукової розвідки, позаяк контаміновані парцельовані структури в них до сьогодні не були предметом спеціального дослідження.

З огляду на попереднє сказане **мету** статті вбачаємо в спробі комплексного аналізу парцельованих багатокomпонентних складних речень у художніх текстах Володимира Лиса на засадах структурного, експресивного та комунікативно-прагматичного синтаксису. Досягнення поставленої мети передбачає розв'язання таких основних **завдань**: 1) виділити й схарактеризувати структурні типи парцельованих багатокomпонентних складних речень; 2) встановити семантико-стилістичні, текстотвірні й комунікативно-прагматичні функції аналізованих парцелятив у прозових творах Володимира Лиса; 3) виявити специфіку творення експресивного ефекту в художньому мовленні письменника за допомогою різнотипного парцелювання багатокomпонентних конструкцій.

Виклад основного матеріалу. Багатокomпонентні складні речення з різними видами зв'язку являють собою проміжну ланку між системою мови і сферою мовлення. У мовній системі виділяють їхні структурні типи, аналізують синтаксичні зв'язки й семантико-синтаксичні відношення між предикативними частинами. Ці синтаксичні моделі, мовні зразки, реалізуються у конкретних мовленнєвих актах, зазнають різноманітних видозмін залежно від комунікативної настанови мовця (автора), нерідко виходять за межі загальномовного стандарту. Внаслідок таких модифікацій можуть виникати нові мовленнєві явища, зокрема парцеляція, тобто розчленування складної синтаксичної конструкції на декілька повідомлень, відокремлених в усному мовленні інтонаційно, а на письмі – крапкою [14, с. 48, 154]. За таких перетворень багатокomпонентне складне речення наближається до надфразної єдності (складного синтаксичного цілого) і цілком переходить із мовної системи у сферу мовлення. Із погляду синтаксичної похідності багатокomпонентна парцельована конструкція є синтаксичним дериватом і водночас семантико-стилістичною модифікацією базової складної синтаксичної конструкції.

Найпродуктивніше виявляють здатність до парцелювання багатокomпонентні **конструкції із сурядним і підрядним зв'язком**. Зупинимось детальніше на їхній характеристиці. Структура із сурядним та означальним підрядним зв'язком *Не ображайтеся за цю невеличку вечірню виставу, в якій вам доводиться брати участь. Але ви досі були непоганим актором* [15, с. 202] містить парцельований сурядний компонент із протиставним сполучником *але*, який доповнює зміст попереднього складнопідрядного речення. Конструкція *Не спав, али стояв коло воріт...* (діалектний варіант сполучника *але*). *А Зося сідала у машину із Кишиштофом. Та Зося, що не мала приїхати до нього. Та Зося, що знайшла (ци ж знайшла?) своє трудне щастя з ним і свою смерть. Що зробила його щасливим...* [16, с. 233] складається із п'яти компонентів: перший – складносурядне речення; між ним та другим складником простежуємо сурядний зв'язок, виражений зіставно-протиставним сполучником *а*, наступні три компоненти виступають поясненнями до другої, формуючи однорідну супідрядність. Ці компоненти передають хід думок героя, його емоції, викликані від'їздом Зосі, відчуваємо в цих словах нотки туги, сумніву (через вставне питання) та вдячності, які підсилюються трикрапкою в кінці речення.

Речення із сурядністю та підрядними з'ясувальними частинами представлені такими моделями: *Лишалось тільки уяв-*

ляти, що відбувається там, всередині церкви. Але уявлялося зовсім не те, що там у цей час мало бути [15, с. 74]; *Вона стала вірити, що Тадик неодмінно вернеться до неї, на колінах припозве до її будинку й проситиме прощення. А вона не простить, нізащо не простить, вона накаже... Вбити себе, втопитися, стояти на колінах сорок днів і ночей без їжі й води* [16, с. 121]; *Я хочу сказати, що просто полюбила його. І він мене полюбив* [17, с. 253]. У багатокomпонентній структурі *Спалахнула, прорізала темряву, на мить освітила простір, блискавка. І мені здалося, що я бачу обличчя жінки на фоні блискавки. То була саме Інга. Але ж... Але ж Інга була поруч зі мною в кімнаті* [15, с. 57] сурядність, виражена єднальним сполучником *і* та зіставно-протиставним повторюваним сполучником *але*, виконує функцію емоційного стержня. Перший, із забарвленням несподіванки, створює так звані емоційний зрив; другий, повторений за посередництвом трьох крапок, відображає сумнів та недовіру власному зоровому сприйняттю. Початкове речення надзвичайно важливе для задання головної реченнєвої емоції: метафоризований образ блискавки, що «спалахнула, прорізала темряву» провокує необхідну читачку емоцію, налаштовує на щось різко експресивне й надалі.

Конструкція із сурядним та порівняльним підрядним зв'язком *Та плечі в нього вже опустилися. І очі погасли. Мовби вітер дмухнув на теї жарини* [16, с. 151] складається із трьох предикативних частин, дві з яких поєднані сполучниковим сурядним зв'язком за допомогою єднального сполучника *і*, а третя прикріплюється до них підрядним сполучником *мовби*. Парцельована друга частина, виражена метафорою «*очі погасли*», передає відчуття безнадії, яке посилюється завдяки наступному компоненту, у якому проступає стилістичне порівняння *очі – жарини, які заасив вітер*. Таке лексичне наповнення допомагає розкодувати настрій героя: зневіра виникла раптово, миттєво, але була дуже сильною, бо враз загасили блискавки до того очі. Перші дві частини трикомпонентного речення *Голос досить приємний, хоча...* *Хоча якийсь незвичний, мовби...* *Мовби наляканий чи що* [15, с. 198] поєднані зіставно-протиставним сполучником сурядності *хоча* у значенні *але*, третій компонент приєднано підрядним сполучником *мовби*. Три крапки між повторюваними елементами свідчать про невпевненість у висловленні думок того, хто про це говорить. Тому вся структура справляє враження, ніби так ловить голос або людина із зав'язаними очима, або незряча. Адже все пізнається відчуттями, ніби звуки просіваються через сито, порівнюються з раніше почутими. Ще приклади таких конструкцій: *Хотів сказати з глумом, а вийшло начеб жалісливо. Мовби справді вибачався. Чи навіть просив прощення. Прощення?..* [16, с. 53]; *Пройшли трохи мовчки. І дивне блаженство стало огортати Соломію. Наче в коконі якому йшла, загорнута у щось легке, невидиме, але начеб солодке* [17, с. 134]; *І осілася. А думка вже злетіла в голову. Її не викинеш, як вирване зело. Не втопчеш у землю. Не закинеш ген туди, на межі, як непотрібний на городі камінець* [17, с. 199]; *Потім був червоний кінв, на якого її підсадили дужі й також грубі руки. Хоча руки були не грубими, а мовби...* *Мовби бережними, так піднімають і ставлять кудись, Зося могла б заприсягнувшись, крихку порцеляну, вазу, боячись, аби вона не розбилася* [16, с. 122].

Речення *Я тутечки. Али ти не озирайся. Бо побачиши рись* [17, с. 177] складається із трьох компонентів, пов'язаних сурядним сполучником у діалектній формі *али* (перша та друга частина) та підрядним *бо* (друга та третя). Друга частина – «*ти*

не озираєся» – має стилістичне забарвлення перестороги, яку озвучено у наступному сегменті. Лаконізм фраз, спричинений екстремальною ситуацією, налаштовує на точне сприймання інформації. Такий словесний динамізм збуджує емоційну сферу. Ще приклади конструкцій із сурядним та підрядним причинним зв'язком: *Спочатку на це не звертали уваги, бо траплялися ті оказії раз у місяць. Але потім стала напасть приходити щотижня, далі – мало не щодня* [15, с. 104]; *Мо', й гріх то, али ж як охота. Бо пора мати дівку побіля тих гицелів. Хлопчисьок* [17, с. 14]; *За третім приходом Раїска запропонувала Соломії разом до озера сходити. Бо ж Олежка взявся тестеві помагати хліва перекивати, а їй душно, насалася, напололася на городи, то страх скупатися хочеться* [17, с. 182]; *Николи, чуєш, николи не бий цього коня. Бо інакше він уб'є тебе. І я про те знайму, та не поможу* [16, с. 104].

У парцельованій конструкції *Аби сісти відразу на поїзд у Сімферополі, довелося переплатити за квитки майже вдвічі. Але я грошей не пошкодував, хоч навіть у дорозі довелося вже харчуватися яблуками, купленими на якійсь станції, і чаєм* [15, с. 32] перша підрядна частина мети вказує на подію, а друга – сурядна, із зіставно-протиставним сполучником *але* та підрядним допустовим *хоч*, уточнює зміст попередньої. Окрім того, подрібненість фрази надає реченню стверджувальної семантики, відображає хід думок, притаманний живому спілкуванню.

Парцельовані структури із сурядністю та підрядними часу можна продемонструвати таким прикладом: *Я справді за все своє свідоме життя був на морі тричі. Коли вчився в інституті, разом зі студентською групою, яку мобілізували збирати помідори на Херсонщині. Коли працював перший рік у школі і набирали вожатих у табір до моря. І, нарешті, якимось поїхав «дикуном»* [15, с. 9], де однорідна супідрядність увиразнює темпоральну семантику. Внутрішнє емоційне наповнення героїні в уривку *Доки їдуть доріжкою, Соломія чекає кулі навздогін. Але довкола тиша* [17, с. 245] різко відрізняється від настрою зовнішнього світу, адже парцельована частина «довкола тиша» відверто дисонує з попередньою, наснаженою неспокоєм, тривожністю. Саме за посередництвом сурядного протиставного сполучника створюється контрастність зображуваних подій.

У багатокомпонентному висловленні *Отже, хтось зробив мені царський подарунок. Якщо тільки долари не фальшиві. Але я чомусь був певен, що вони найсправжніснінькі* [15, с. 53] перша та друга частини поєднані підрядним сполучником умови *якщо*, друга і третя – сурядним зіставно-протиставним сполучником *але*. Третій парцельований блок, у свою чергу, складається з двох компонентів: першого – головного і другого – підрядного з'ясувального. Перший елемент містить лексичну словосполучку «царський подарунок», яка за своєю семантико-стилістичною заангажованістю передбачає щось дороге та цінне. Пояснення у другій частині підтверджує це припущення. До слова, у вказаній конструкції із кожною парцельованою частиною одночасно змінюється настроєве тло: перша містить здогадку (вжитий неозначений займенник *хтось*), друга – маркована сумнівом «Якщо тільки долари не фальшиві», а третя, наснажена відчуттям впевненості та ствердження, відкидає усіляку невпевненість.

Багатокомпонентні конструкції із сурядністю та безсполучниковістю також виявляють високу здатність до парцеляції. Парцельовання кожної предикативної частини допомагає створити ефект уповільненого кадру. У такому випадку сприйняття

інформації викликає у реципієнта певні емоції, переживання, спогади. Наприклад, у реченні *Соломія тихенько скрикнула. Несамохіть, проти волі, зі страху. А тоді до крові закусила губу* [17, с. 127] між першими двома компонентами, пов'язаними безсполучниково, простежуємо набагато міцніші зв'язки, ніж з наступним, приєднаним до них сурядним зіставно-протиставним сполучником *а*. Це речення не втрачає задану автором емоцію ні на початку, ні в кінці, чому сприяє ланцюг парцелятивів у другій частині, що пояснюють зміст першого компонента та увесь епізод третьої частини, яка відображає високий градус внутрішньої напруги. Її підсилює також висхідна градація однорідних обставин *несамохіть, проти волі, зі страху*.

Конструкція *Варто, бо ні ти, ні я не знаємо, чим все це скінчиться. Але ми мусимо грати. Повір, Віталіку, мусимо. Хоча в будь-який момент ти можеш вийти з гри. Ти можеш відмовитися хоч зараз* [15, с. 123] презентує парцельовані частини, пов'язані безсполучниковим та двома видами сурядного зв'язку. Перший елемент (містить причинову підрядність) пов'язаний із другим зіставно-протиставним сполучником *але*, другий та третій зв'язані безсполучниково, а між третім та четвертим розташований допустово-протиставний сполучник *хоча* (у значенні *проте*); до цього компонента приєднано п'ятий, вчергове без сполучника. Спонукальна семантика властива першим трьом сегментам: цьому сприяє і лексична наповнюваність, і синтаксична побудова, а також відповідні модальні маркери «варто», «мусимо». У наступних частинах цей настрій стихає, з'являється аллюзія вибору, однак не відверта, а провокаційна.

У невеликому фрагменті *Не мав би питати? Може, й так. Али ж не міг не спитати. Не міг. Час спливав. Час – мука* [16, с. 115] зосереджено різні види модальності: питальна, суб'єктивна (через вживання вставного слова *може*), об'єктивна, стверджувальна, заперечна. Окрім того, інтенсивне подрібнення речення, що яскраво демонструє внутрішні митарства в душі персонажа, конфлікт із самим собою, аналіз прийнятого рішення, допомагає читачеві відчутти ті ж переживання, обмірковувати власний досвід. Емоційну заангажованість речення чітко підкреслює останній компонент «Час – мука», тут поза вербальною відчитуємо, як важко героєві чекати, яке це для нього випробування, але як мужньо він витримує той монотонний плін часу.

У п'ятикомпонентному реченні *Він прийняв той виклик. Просто так здатися не міг. Дідько чи хто там язик смикнув. Али вже відступитися не міг. Така в нього була порода, така натура* [16, с. 115] третій та четвертий складники поєднані сурядним зіставно-протиставним сполучником *али* (діалектне звучання), між усіма іншими простежуємо безсполучниковий зв'язок. Кожна парцельована частина звучить як висновок – рішуче, чітко та впевнено, неначе передавання повідомлення азбукою Морзе. Експресія, що виникла на початку конструкції, зменшилася в останньому компоненті через повтор займенника *така* зі словами-синонімами «порода – натура», а також легкої інтонаційної паузи, викликані пунктуаційною комою.

У наведеній семикомпонентній конструкції *Моє запитання вам не під силу. І мені не під силу відповідь на нього. Але я буду його задавати, сподіваючись на відповідь. Не вам одному. Я його й собі задаю. Часом і знаходжу відповідь. Але тільки до завтрашнього ранку* [15, с. 214] наявні безсполучникові зв'язки між третьою, четвертою, п'ятою та шостою частинами,

сурядний єднальний сполучник *і* з'єднує перший та другий сегменти, зіставно-протиставний сполучник сурядності *але* – другу частину з третьою, шосту з сьомою. Варто зауважити, що у структурах такого зразка стираються межі будь-якої експресивності, адже складники не мають чіткої виструнченої смислово-почуттєвої лінії. У цьому реченні два перші елементи насажені зневірою та відчаєм, у третьому – емоція безнадії приглушується, і далі з'являється деякий оптимізм, проте нетривалий, бо в останній частині знову розпач (думки в занепадницькому кільці). Тому такі розширені парцельовані конструкції не викликають у читача конкретних яскравих вражень, чим не в повній мірі впливають на його емотивну сферу. Ще приклади таких конструкцій: *Мовчали довго. Поки Уляна не сказала, що він її відвезе, але тільки до села. А сам вернеться на хутір. Далі ждатиме* [16, с. 43]; *Зося підходить до вікна й нарешті розтуляє свою маленьку жменьку. На долоні щось зблискує. Але це не медальйон. Зося нагинається. На долоні лежить маленька срібляста мушля* [16, с. 125].

Менш продуктивні парцельовані багатокомпонентні речення з *безсполучниковістю й підрядністю*. Наприклад, у чотирикомпонентному реченні *Щось наче вдарило Якова в тім'я. Перед очима шарахнуло. Тоді потилицю захолодило. Мовби льоду хто приклав* [16, с. 73] між третім та четвертим складниками спостерігаємо підрядні порівняльні відношення, решта частин пов'язана безсполучниково. Нанизування однотипних безособових предикатів у перших трьох частинах формує ампліфікований ряд, що відтворює спричинений зовнішніми факторами фізичний стан героя. Ще приклади конструкцій із безсполучниковим і порівняльним підрядним зв'язком: *Вперше у братових очах побачила Соломія якусь дивну затаїтість. Наче нагострена коса проти сонця, погляд зблиснув* [17, с. 57]; *Вона встала, подала руку йому. Обоє вже на рівних стояли. Начеб одне одного й підтримували* [16, с. 53]; *Потоп остовпів. Як соляний стовп стояв. Яків усміхнувся й пішов. Мовби не коня, а себе самого там покидав* [16, с. 104].

У конструкції *Петро з лісу не вишов. Навесні Соломія зрозуміла, що правильно зробив. Хоч перед тим і вивезли сім'ю в Сибір* [17, с. 155] між першим та другим сегментами (в останньому є внутрішній підрядний компонент, приєднаний до головної частини за допомогою з'ясувального сполучника *що*) простежуємо безсполучниковий зв'язок, між другим та третім – підрядний, маркований допустовий сполучником *хоч*.

У п'ятикомпонентному уривку *Яків таки усміхнувся. Не засміявся, а посміхнувся. Бо зрозумів – то сюрчить цвіркун. Авжеж, цвіркун, цвіркунисько. Запізнілий гість, неспальник якийсь осінній, що не знати чого озвався* [16, с. 176] між другим та третім складниками виявляємо сполучниковий підрядний зв'язок, виражений причиновим сполучником *бо*, між іншими частинами – безсполучниковий зв'язок. Другий компонент має уточнювальну семантику: *«Не засміявся, а посміхнувся»*. Четвертий та п'ятий елементи містять канву відтінків значення однієї лексеми: *«цвіркун – цвіркунисько»* (негативна конотація, але у цьому випадку жито з іронічним забарвленням), *«запізнілий гість»* (вказує на пору, в яку той сюрчить), *«неспальник якийсь осінній»* (доповнює попереднє означення: видає звуки вночі, коли усі сплять).

У трикомпонентній моделі *Відповіді теперя вже не матиму. Ніколи. Навіть якщо колись знову зустріну Інгу* [15, с. 32] перші дві частини пов'язані безсполучниково, а третя доєд-

нується до них за допомогою підрядного сполучника умови *якщо*. Конструкція перейнята рішучістю і безпеліційністю. Проте прислівник *«тепер»* наткає, що раніше герой ще мав шанс отримати відповідь, але якісь невідомі читачеві події анулювали цю можливість. Друга частина, що складається з однієї лексеми – прислівника *«ніколи»*, за своєю семантикою виконує роль настроєвого ядра.

Нерідко експресивність парцеляції посилює специфічна пунктуація. Скажімо, у трикомпонентній підрядно-безсполучниковій моделі *Раз, у студентські роки як обпеклася, то... Душа наче заморозилася... Вчила студентів, статті писала...* [16, с. 186] важливу роль для осмислення внутрішнього стану героїні відіграє пунктуація, яка створює відповідну інтонацію. Так, констатація факту в першій частині вже викликає емоцію в реципієнта, чому сприяє експресивно марковане дієслово *«обпеклася»*, що точно передає неприємні спогади від стосунків у юнацькі роки, і цей настрій промовисто продовжує мовчання, виражене трикрапкою. Наступний сегмент *«душа наче заморозилася...»* доповнює попередній, розкриває наслідок тих пережитих почуттів (і знову три крапки – пауза), роздуми над уже озвученим, що спонукають читача до детальнішого аналізу описаної ситуації. В останньому компоненті душевний біль героїні відходить, відображено уже спокійним тоном діяльність, у яку вона занурилася після того минулого нещасного кохання, іншими словами, місце, у яке вона сховалася від майбутніх стосунків (та ще раз три крапки). Тобто це не все, життя ще не закінчилось, далі буде, вогник надії ще жевріє. Як бачимо, за допомогою насиченості тексту трьома крапками автор зумів у кількох рядках розповісти історію життя жінки, давши змогу читачеві поринути у її внутрішній світ та й, можливо, віднайти схожість із власним життям.

Варто зауважити, що парцельовані багатокомпонентні конструкції із сурядністю, підрядністю та безсполучниковістю у прозових творах В. Лиса поодинокі. Наприклад, у структурі *Руку тико на прощання простяг, пальців Руфининих ледь-ледь торкнувся. І все. Й справді побіг. Мов утікав од чогось. Од неї? Од того, що жило вже в серці?* [17, с. 152], що складається з шести сегментів, між третьою та четвертою частинами підрядний зв'язок, виражений порівняльним сполучником *мов*, між п'ятим та шостим компонентами – безсполучниковий, між іншими – сурядні зв'язки, експліковані єднальними сполучниками *і, й*. Стрункість побудови роздрібнених частин, які (що важливо) лаконічні та не містять великої кількості слів, не заважає, а сприяє розгортанню експресії в структурі. Із самого початку в реченні задано потрібну емоцію: подавання руки *«на прощання»*, а особливо тактильне уточнення цього жесту *«пальців Руфининих ледь-ледь торкнувся»* виступає подразником почуттєвої сфери реципієнта. Крім того, важлива тут також об'єктивна модальність, виражена зміною речень за метою висловлювання: розповідних на питальні. Такі питання можуть виступати відображенням внутрішнього конфлікту героя або стосуватися зовнішньої сфери: можливо, про це запитав персонажа сам автор, тобто втрутився в текст, чим стер рамки оповіді від третьої особи, чи цим питанням автор апелює безпосередньо до читача, викликаючи на позатекстовий діалог. Як бачимо, такий прийом поліфункційний, проте, без сумніву, не залишить реципієнта байдужим.

Висновки й перспективи подальших досліджень. Розчленовані багатокомпонентні утворення з різними типами

синтаксичного зв'язку притаманні прозовій мові сучасної художньої літератури, що засвідчують високі кількісні показники парцельованих структур такого зразка. У проаналізованих художніх текстах Володимира Лиса найпродуктивніше парцелюються багатокомпонентні побудови із сурядним і підрядним зв'язком. Високу здатність до парцеляції виявляють також сурядно-безсполучникові структури. Менш уживані речення з підрядним і безсполучниковим зв'язком, а контаміновані структури з усіма видами синтаксичного зв'язку трапляються зрідка. Майже усі парцельовані частини багатокомпонентних структур набувають певної самостійності, зміст кожної з яких стає комунікативно й стилістично значущим. Читач має змогу активно переосмислити елементи повідомлення, бо його подають не за звичайною формулою речення, а членують на семантично вагомні компоненти. Перспективним у цьому плані стануть дослідження багатокомпонентної парцеляції в сучасних українських медіатекстах як засобів впливу на свідомість реципієнтів.

Література:

1. Ачилова В.П. Парцеляція як один із прийомів експресивного синтаксису. *Вчені записки Таврійського національного університету ім. В. І. Вернадського. Серія: Філологія. Соціальні комунікації*. 2011. Том 24 (63). № 1. Ч. 2. С. 25–31.
2. Бондаренко Л.Г. Парцеляція як засіб експресивності художнього тексту (на матеріалі збірки Марії Матіос «Нація. Одкровення»). *Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія: Лінгвістика* : зб. наук. пр. Херсон : ХДУ, 2014. Вип. 21. С. 163–165.
3. Буйницька Т. Функціонування парцельованих структур у художньому тексті. *Наукові записки. Серія: Наукові записки* : збірник наукових праць. Кіровоград : КДПУ ім. В. Винниченка, 2010. Вип. 89(5). С. 24–26.
4. Волобуєва О.О. Парцельовані складнопідрядні речення з підрядним компонентом причини як одиниця експресивного синтаксису в українській прозі кінця ХХ – початку ХХІ століття. *Філологічні студії*. 2013. Вип. 9. С. 492–497.
5. Галів У. Парцеляція як домінанта поетичного синтаксису Ліни Костенко (на основі історичних романів у віршах «Берестечко» та «Маруся Чурай»). *Гуманітарна освіта в технічних вищих навчальних закладах*. Вип. 29, Київ, 2014. С. 47–56.
6. Гринишин У. Парцеляція як стилістичний засіб експресивності художнього тексту (на прикладі роману «Майдан» Бориса Харчука). *Наукові записки Тернопільського національного педагогічного університету ім. Володимира Гнатюка. Сер.: Літературознавство: 80-річчю з дня народження письменника Бориса Харчука присвячено*. Тернопіль : 2011. Вип. 33. С. 306–314.
7. Денисенко З. М. Парцельовані підрядні речення в українському поетичному мовленні шістдесятників. *Мовознавчий вісник* : зб. наук. пр. Черкаси : Брама, 2009. Вип. 9. С. 181–188.
8. Конопленко Н. А. Текстотвірний потенціал парцельованих конструкцій : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук : спец. 10.02.01 «Українська мова». Запоріжжя, 2007. 20 с.
9. Олексенко В. Структурні параметри та текстотвірний потенціал парцельованих конструкцій у художньому тексті (на матеріалі романів «Марія», «Волинь» У. Самчука). *Вісник Таврійської фундації*. Київ. Херсон : Просвіта, 2009. Вип. 6. С. 35–47.
10. Петрів Х. Парцеляція як прийом експресивного синтаксису в системі ідіостилю Оксани Пахльовської. *Лінгвостилістичні студії*. Луцьк : Східноєвроп. нац. ун-т ім. Лесі Українки, 2015. Вип. 2. С. 126–133.
11. Топчий Л. Функціонально-стилістичні вияви парцеляції у творі Мирослава Дочинця «Вічник. Сповідь духу». *Вчені записки ТНУ імені В.І. Вернадського. Серія: Філологія. Соціальні комунікації*. Том 30 (69) № 2. Ч. 1. 2019. С. 42–46.
12. Чернушенко Н. М. Парцеляція як засіб експресивного синтаксису української художньої літератури другої половини ХХ. *Лінгвістичні дослідження* : зб. наук. пр. Харків : ХНПУ ім. Г. С. Сковороди, 2013. Вип. 35. С. 128–135.
13. Шевченко Т.В. Парцеляція в українському поетичному мовленні другої половини ХХ століття : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук : спец. 10.02.01 «Українська мова». Дніпропетровськ, 2007. 21 с.
14. Вихованець І.Р. Граматика української мови: Синтаксис. Київ : Либідь, 1993. 368 с.
15. Лис В.С. Графіня : роман. Харків : Книжковий Клуб «Клуб Сімейного Дозвілля», 2016. 224 с.
16. Лис В.С. Століття Якова : роман / передм. О. Забужко. Вид.4-те, стер. Харків : Книжковий Клуб «Клуб Сімейного Дозвілля», 2016. 240 с.
17. Лис В.С. Соло для Соломії : роман / передм. Т. Прохаська. Вид. 2-ге. Харків : Книжковий Клуб «Клуб Сімейного Дозвілля», 2015. 368 с.

Mezhov O., Mezhova O. Parcellation of multi-component complex sentences in the artistic speech of Volodymyr Lys

Summary. The article presents a comprehensive analysis of parceled multi-component complex sentences in the artistic texts of Volodymyr Lys. It was carried out on the basis of structural, expressive and communicative-pragmatic syntax. The structural types were identified and characterized, the semantic-stylistic, text-creating and communicative-pragmatic functions of the analyzed constructions in the author's prose works were established. The specifics of creating an expressive effect in the artistic speech of the writer with the help of various types of parcelling of multi-component constructions was revealed. Various syntactic models as language samples of multi-component complex sentences, implemented in specific speech acts, undergo many changes depending on the communicative instruction of the speaker (author) and often go beyond the general language standard. As a result of such modifications, new speech phenomena may arise. In particular, parcellation, namely the dismemberment of a complex syntactic structure into several messages, separated by intonation in spoken language, and by a period in writing. In terms of syntactic derivation, the multi-component parceled construction is a syntactic derivative and at the same time a semantic and stylistic modification of the basic complex syntactic construction. Disarticulated (parceled) multi-component sentences with different types of syntactic connection are characteristic of the prose language of modern fiction, which is evidenced by the high quantitative indicators of parceled structures of this type. In the analyzed artistic text of Volodymyr Lys, the most productively parceled multi-component constructions with coordinating and subordinating connection. A high ability to parcellation is also shown by coordinative-non-conjunctive structures. Sentences with subordinating and non-conjunctive connections are less used. Multi-component parceled structures with all types of syntactic connection are rare. Almost all parceled parts of multi-component structures acquire a certain independence, the content of each of which becomes communicatively and stylistically significant. The reader has the opportunity to actively rethink the elements of the message, because it is not presented in the usual form of a sentence, but divided into semantically significant components.

Key words: parcellation, multi-component complex sentences, artistic text, coordinating connection, subordinating connection, non-conjunctive connection.

*Мельничук Н. О.,**кандидат філологічних наук, асистент**кафедри іноземних мов для природничих факультетів**Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича**Симака А. М.,**асистент кафедри іноземних мов для природничих факультетів**Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича*

ПОХІДНІ АД'ЕКТИВНІ ЕМОСЕМІЗМИ В ІНДИВІДУАЛЬНО-АВТОРСЬКІЙ МОВНІЙ КАРТИНІ СВІТУ

Анотація. Статтю присвячено дослідженню особливостей мовної репрезентації емоційних станів за допомогою прикметників в індивідуально-авторській мовній картині світу. Запропоновано дослідження семантико-прагматичних та словотвірних особливостей прикметникових емотивів та здійснено порівняльний аналіз відповідно до їхнього семантичного наповнення. Оцінні елементи навколишньої дійсності, осмислені мовною свідомістю на основі життєвого та творчого досвіду людини, відтворені в картині світу, є наслідком діяльності цілого ряду поколінь, для яких мова є засобом передавання досвіду світосприйняття. Мова як соціальне явище пронизана суб'єктивністю, носій мови дедалі частіше виступає об'єктом у мовознавчих пошуках, а тому без урахування людських емоцій неможливо досягнути та відтворити мову, провести детальний аналіз мовної системи. Розроблена комплексна методика дослідження передбачила вивчення особливостей ад'єктивних емосемізмів в англійськомовній картині світу за принципом системності. Функціонування емотивних прикметників в англійській мові передбачає безперервність зв'язків об'єктів множини з можливістю опису цих емотивних одиниць в сукупності без поділу цієї лексики на лексику вираження та лексику опису емоцій. У цьому дослідженні проводиться детальне вивчення структурних характеристик похідних ад'єктивних емосемізмів в індивідуально-авторській мовній картині світу та опис основних словотвірних моделей, що беруть активну участь у їхньому утворенні. В роботі також здійснено порівняльний аналіз конститuentів лексико-семантичного поля емотивних прикметників в англійськомовній картині світу загалом та їхня регулярність у межах художніх текстів зокрема, що робить певний внесок у розроблення концепції мовної емотивності з використанням теорії поля, у вивчення лексичної семантики прикметника в цілому та емотивних прикметників зокрема, а також сприяє інтерпретації семантичної та словотвірної специфіки ад'єктивних емосемізмів сучасної англійської мови.

Ключові слова: емоція, емотивний прикметник, конститuent, словотвірна модель, похідна одиниця, дериваційна структура.

Постановка проблеми. Емоції – це особлива, своєрідна форма пізнання та віддзеркалення дійсності, оскільки у них людина виступає одночасно і об'єктом, і суб'єктом сприйняття, тобто емоції пов'язані з потребами людини, що лежать в основі мотивів її діяльності. Емоція як психічне явище закладена у самій суті сприйняття та відображення суб'єктами природи

факторів навколишнього світу, адже саме вони її оцінюють, що викликає відповідну емоцію, яка може бути різною для кожного суб'єкта – як позитивною, так і негативною. У житті людини емоції відіграють надзвичайно важливу роль, супроводжуючи будь-яку її діяльність та виконуючи експресивну, комунікативну, відображальну, когнітивну, регуляторну функції. Багатогранність внутрішньої форми емоцій зумовлює велику кількість теорій і підходів до вивчення їхніх особливостей. Проблема використання емоцій людиною є актуальною у сучасних лінгвістичних і психологічних розвідках, проте додаткового дослідження потребує вивчення особливостей їх функціонування в індивідуально-авторській мовній картині світу.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблеми дослідження й опису емоцій є надзвичайно важливими. Якби умови та детермінанти не визначали життя і діяльність людини, психологічно дієвими вони стають тільки у тому випадку, якщо їм вдається проникнути у сферу її емоцій, знайти відображення та закріпитися у ній. Емоції є настільки яскравим відображенням психічної діяльності людини, що існування її поза межами емоційної сфери є просто неможливим. Вони „супроводжують будь-які прояви життєдіяльності особи та відображають у формі переживання значимість явищ і ситуацій, слугуючи одним із головних механізмів внутрішньої регуляції психічної діяльності та поведінки людини” [1, с. 74]. Теоретико-методологічну основу дослідження емотивних прикметників сформували наукові концепції, випрацьовані в межах емотиології А. Вежбицька [2], К. Оутлі [3], В.І. Шаховський [4]), лінгвокультурології (Н.І. Андрейчук [5], В.В. Жаворонок [6]), лексичної семантики (В.В. Левицький [7], Р.Л. Траск [8]). Проте і досі не вирішеними залишається низка питань, пов'язаних з необхідністю комплексного аналізу семантичних особливостей функціонування похідних одиниць лексико-семантичного поля емотивних прикметників в індивідуально-авторській мовній картині світу.

Мета статті. Мета цієї розвідки полягає в установленні семантичних і словотвірних особливостей емотивних ад'єктивних одиниць в індивідуально-авторській мовній картині світу. Завдання дослідження: виявити синхронні словотвірні зв'язки у межах похідних емотивних прикметників, що активно функціонують у художніх текстах; визначити найпродуктивніші словотвірні афікси та дослідити їхні основні словотвірні моделі цих ад'єктивних емосемізмів; уточнити роль семантичних чинників у процесі творення англійських емотивних прикметників індиві-

дуально-авторської мовної картини світу. Визначений підхід до завдань розвідки зумовив звернення до тих методів дослідження, що найбільше відповідають визначеним цілям, зокрема дефініційного, компонентного, словотвірного та кількісного аналізу, завдяки яким були з'ясовані основні характеристики англійських ад'єктивних емосемізмів в індивідуально-авторській мовній картині світу, виявлено емотивний компонент значення в їхніх словникових тлумаченнях, визначено мотивувальні основи та досліджено основні словотвірні моделі.

Виклад основного матеріалу. Емотивність маніфесту емоційний стан мовця та безпосередньо співвідноситься з категоріями експресивності та оцінності, які є невід'ємними складовими частинами семантики слова, часто поєднуючись у різних комбінаціях у межах її структури: експресивність полягає у підсиленні виразності повідомлення мовця та цілеспрямованому впливі на адресата, оцінність відображає суб'єктивне ставлення людини до певного об'єкта, а емотивність, яка обов'язково містить оцінку у своїй структурі, відповідає за вираження почуттів носія мови, що виникають на основі впливу на нього навколишнього середовища.

У реалізації конкретного авторського задуму, розкритті емоційних станів героїв художніх текстів і передачі уявлення про їхній внутрішній світ провідна роль належить емотивним лексичним засобам, зокрема, таким, як ад'єктивні емосемізми, у тому числі і похідні прикметники, завдяки яким автор передає найтонші душевні переживання своїх персонажів: *"His well-shaped mouth was usually twisted into a mocking grin or pursed in a menacing expression of toughness. He was a master of the art of grimacing and in every way treated his face as a mask, alarming, amusing, or seductive"* [9, с. 47]. У наступному прикладі за допомогою таких похідних ад'єктивних емосемізмів як *foolish* та *meddlesome* Айріс Мердок показує негативне ставлення головного героя до свого колишнього почуття: *"But should I go, he said, 'or am I just being foolish – romantic, meddlesome, or worse? Why open an old wound? Only pain and chaos would follow if I went to see her'"* [10, с. 51].

Дуже часто вживання емотивної лексики у художньому тексті є просто необхідним, адже воно допомагає авторові у створенні особливих рис образу, підкреслює емоційну манеру поведінки персонажа, доповнює його психологічну характеристику. У такому випадку явище мовної емотивності автор створює зі стилістичною метою, а ад'єктивні емосемізми письменниці цілеспрямовано вживає для реалізації авторського наміру вплинути на почуття читача створенням особливих ефектів та вражень, зокрема для передачі сарказму у наступному контексті: *"His handsome self-conscious much-wrinkled face wore a dog-like look of nervous guilty imminent delight. If patted he would jump, bark"* [11, с. 340].

У структурі художнього тексту похідна емотивна лексика створює свою підсистему, яка взаємодіє із загальною системою тексту, створюючи нерозривну єдність у межах індивідуально-авторської картини світу письменника. Кількісний аналіз ад'єктивних емосемізмів, виявлених методом суцільного вибирання із художніх текстів Айріс Мердок, показав, що за своєю словотвірною структурою похідні емотивні прикметники кількісно переважають непохідні, адже від загальної кількості 1 390 ад'єктивних одиниць останні нараховують 400 прикметників, тобто 28,8%, тоді як на іншу групу припадає 990 ад'єктивів, тобто 71,2%.

При дослідженні особливостей функціонування похідних ад'єктивних лексичних одиниць емотивної семантики в авторських художніх текстах спостерігаємо, що особливе навантаження має взаємодія їхніх семантичних і структурних характеристик. Саме тому поділ похідних і непохідних емотивних прикметників на основні ЛСГ, що належать до досліджуваного поля, безпосередньо відображає їхній вияв за параметром семантично вагоміших структурних елементів у творенні індивідуально-авторської картини світу письменника. Щодо оцінної семантики похідних емотивних прикметників, які виражають та описують емоції людини у художніх текстах Айріс Мердок, то вони характеризуються наявністю позитивної, негативної та амбівалентної оцінки в їхній семантичній структурі, причому, як і при аналізі цих утворень у межах ЛСП емотивних прикметників англійської мови, значно переважають ад'єктиви негативної оцінки, адже їхня кількість складає 630 одиниць (63,6%), тоді як прикметники позитивної та амбівалентної оцінки нараховують відповідно по 345 (34,8%) та 15 (1,6%) ад'єктивних емосемізмів. Авторка використовує ад'єктиви з негативною оцінною семантикою з метою відображення у своїх творах "похмурих" сторін людського буття, а саме людських страждань та життєвої боротьби. Таким чином, оцінна семантика похідних ад'єктивних емосемізмів, що активно функціонують у межах сучасних англійських художніх текстів, відповідає семантиці ЛСП емотивних прикметників як фрагменту загальної англійськомовної картини світу.

Структурні особливості похідних ад'єктивних одиниць ЛСП емотивних прикметників в англійській мові загалом і у межах художніх текстів зокрема демонструють семантичну схожість, зумовлену системністю мови та її окремими невід'ємними частин, адже ад'єктивні емосемізми у структурі художнього тексту створюють свою підсистему, яка взаємодіє із загальною мовною системою, внаслідок чого створюється нерозривна єдність частини та цілого.

Для утворення похідних ад'єктивних емосемізмів, що функціонують у художніх текстах Айріс Мердок, характерний суфіксальний, префіксальний, префіксально-суфіксальний способи словотвору та спосіб словоскладання. Авторкою активно використовуються емотивні прикметники з такими суфіксальними морфемами як **-ed** (171 одиниць), **-ing** (156 одиниць), **-y** (95 одиниць), **-ous** (44 одиниці), **-ful** (41 одиниця), **-able** (39 одиниць), **-ic** (30 одиниць), **-ive** (27 одиниць), **-less** (25 одиниць), **-ious** (22 одиниці), **-al** (20 одиниць), **-ish** (18 одиниць), **-ly** (16 одиниць), **-ate** (9 одиниць), **-ant** (5 одиниць), **-ible** (4 одиниці), **-some** (4 одиниці), **-est** (2 одиниці), **-like** (1 одиниця), **-ory** (1 одиниця), **-ie** (1 одиниця).

Щодо префіксальних морфем, то для префіксальних та префіксально-суфіксальних емотивних прикметників характерні такі словотвірні форманти як **Un-** (56 одиниць), **Dis-** (16 одиниць), **In-** (14 одиниць), **Im-** (4 одиниці), **Out-** (4 одиниці), **En-** (3 одиниці), **A-** (2 одиниці), **Be-** (2 одиниці), **Re-** (2 одиниці), **Ab-** (1 одиниця), **De-** (1 одиниця), **Ir-** (1 одиниця), **Extra-** (1 одиниця), **Over-** (1 одиниця), **Re-** (1 одиниця). Таким чином, найпродуктивнішими афіксальними морфемами ЛСП емотивних прикметників, що функціонують у сучасних англійських художніх текстах, виявилися **-ed**, **-ing**, **-y** та **Un-**. Отже, афіксальні морфемні ад'єктивних емосемізмів у художніх текстах характеризуються високою продуктивністю та різноманітністю.

У свою чергу, найпродуктивнішими словотвірними моделями, характерними для цих формантів є такі: $V + -ed = A$ (annoyed, battered, depressed) – 94 одиниці, $V + -ing = A$ (devastating, encouraging, flattering) – 75 одиниць, $Un- + A = A$ (unhappy, uneasy, unkind) – 34 одиниці, $A + N + -ed = A$ (ill-tempered, open-mouthed, tender-hearted) – 11 одиниць, $Un- + V + -ing = A$ (unforgiving, uninviting, unsmiling) – 9 одиниць.

Варто зазначити, що похідні емотивні елементи настільки органічно вплітаються у мовну канву художнього тексту, що активно вступають у взаємодію з його словесним оточенням: “*Startled, amused and thrilled by my idiotic declaration, you have felt impelled to make a counter-statement which is totally muddled and unclear and which you will certainly regret tomorrow*” [12, с. 114]. У наведеному уривку похідні емотивні прикметники *startled, amused, muddled* та *thrilled* мають прагматичне навантаження не тільки внаслідок емотивного значення в їхній структурі, але й завдяки певному ритму, який створюється повторенням однієї і тієї ж суфіксальної морфеми *-ed*. Авторка вдало користується цим прийомом у своїх художніх текстах задля створення особливого емоційного ефекту, як-от у наступних прикладах, де повторюються похідні ад’єктивні емосемізи із суфіксами *-y, -ful* та *-ing*: “*Oh, he was slippery, slippery, touchy, proud. I must hold him, I must be tactful, careful, gentle, firm, I must understand how. Everything, everything, I felt, now depended on Titus, he was the centre of the world, he was the key. I was filled with painful and joyful emotions and the absolute need to conceal them*” [11, с. 176]; “*There was something monstrous, provocative almost, in the invisible and impregnable closeness to him of so many women. The taboo quality of the enclosure could no longer be taken for granted – he found it now irritating, tantalizing, exciting*” [9, с. 80].

Письменник, який відображає у художньому мовленні своє особисте світосприйняття, дуже часто створює свої, індивідуально-авторські структури, тобто новий мовленнєвий матеріал, який через деякий час може стати загальноживаним, прийнятним носіями мови. У такому випадку авторські нововведення можуть стати новим мовним матеріалом, а відтак уживатися будь-яким мовцем. Прикладом таких нововведень у художніх текстах Айріс Мердок можуть слугувати складнопохідні емотивні прикметники, що утворені шляхом додавання авторкою різних іменників до простого ад’єктивного емосемізму *mad*: “*Rosina is equally enthusiastic and is rumoured to have become politically conscious and power-mad.*” [11, с. 361]; “*A master at the school was Shakespeare-mad.*” [11, с. 28]; “*I wonder what I would have done with my life if I had not been theatre-mad?*” [11, с. 17].

Іншим прикладом підсилення впливової емоційної сили простого емотивного прикметника *ridden* є його вживання письменницею у комбінації з субстантивними лексемами, причому при такому поєднанні складна емотивна одиниця, зазвичай, отримує глибшу ступінь характерної негативної оцінної семантики, передаючи емоції страху, відчаю, безвиході та неминучості: “*Was he now wandering in a dark monster-ridden bardo, encountering simulacra of people he had once known and being frightened by demons?*” [11, с. 355]; “*Upon the demon-ridden pilgrimage of human life, what next I wonder?*” [11, с. 373]; “*In this mood of rather doom-ridden spiritual lassitude I noticed with only a little surprise and interest the figure upon the other side of the road of a young man who was behaving rather*

oddly” [12, с. 21]; “*This knowledge too may I never deny, and may I never forget how in the humble hard time-ridden reality of my life I loved you.*” [12, с. 166]. Цікавим є те, що задля втілення конкретної художньої ідеї, зокрема неприємного враження від певної людини, авторка використовує безпосередньо її ім’я у поєднанні з ад’єктивом *ridden*, створюючи при цьому абсолютне авторське нововведення – складний ад’єктивний емосемізм, притаманний суто її індивідуально-авторській картині світу: “*After the slightly damp, slightly sinister, and more than slightly Randall-ridden atmosphere of Grayhallock, Seton Blaise seemed a haven of innocence and warmth*” [10, с. 19].

Іншим цікавим прикладом майстерності письменниці є поєднання елементів цілої фрази або вислову задля створення ад’єктивного емосемізму, необхідного для реалізації ідейного задуму в емоційному контексті, наприклад, такі складні ад’єктиви, як *to-be-looked-after* та *till-death-do-us-part* відтворюють авторську тонку іронію та глибокий психологізм: “*And still half amused at finding herself so elevated Mildred turned her gaze again to the worried preoccupied infinitely to-be-looked-after bald-headed Hugh. Slow old Hugh, she thought, and her heart dissolved in tenderness. Mine*” [10, с. 48]; “*As I told you before, I’m a damned attractive clever rich widow. A lot of people are after me. So what about it, Brad? That little old till-death-do-us-part bit did mean something, you know. I’ll ring again tomorrow*” [12, с. 150].

Крім того, особливого значення в ідіостилі Айріс Мердок набуває суфіксальна морфема пейоративної оцінки *-ish*, яка додає емотивному прикметнику високого ступеня інтенсивності ознаки та експресії: “*If you’re brave enough to take me. Not otherwise. Otherwise I’m very well off as I am, thank you.*” She spoke with a *little-girlish* satisfaction” [10, с. 59]; “*When I last saw him he still wore a fresh unselfconscious air of childish conceit*” [11, с. 67]; “*Too often of course our reverses are clouded and embittered by jealousy, remorse, hatred, the mean and servile <‘if onlys’> of a peevish spirit*” [12, с. 148]; “*She couldn’t do a thing. Well, I do exaggerate. There were good times or goodish times, only the bad ones were so-crucial*” [11, с. 179]; “*McGrath’s pinkish-white face had a damp babyish look, his pale blue eyes were amiable and round, his sugar-pink mouth had snaked out into an ingratiating smile. Ducane saw him with loathing*” [13, с. 90].

Таким чином, ЛСП емотивних прикметників та похідні елементи в його межах активно функціонують в індивідуально-авторській картині світу Айріс Мердок загалом і при організації конкретних текстових фрагментів зокрема. Основна їхня функція полягає у вираженні безпосередніх оцінок, почуттів і поглядів автора, у створенні особливих індивідуально-авторських чуттєвих образів за допомогою давно існуючих у мові і нових емотивних одиниць, а також у передачі ідейного змісту й емоційного посилення виразності словесних засобів за допомогою використання ад’єктивних емосемізмів з певними афіксальними морфемами.

Висновки та перспективи подальших пошуків. У художніх текстах ад’єктивні емосемізи є важливим компонентом самобутньої мовної картини письменника, який характеризується особливістю семантичної і структурної організації, есплікуючись та безпосередньо актуалізуючись у ній свою емотивну семантику. Вивчення специфіки англійських ад’єктивних емосемізмів через дослідження художнього мовлення Айріс Мердок показало, що семантична та структурна організація ЛСП емотивних прикметників в індивідуальній мовній картині

світу авторки збігається із загальномовною в аспекті переважання кількості одиниць негативної оцінної семантики та дещо відрізняється за структурно-семантичним наповненням, найвагомим елементом якого у художніх текстах письменниці постає ЛСГ із емосемою “Joy”, тоді як у межах загальномовної картини світу вона кількісно поступається ЛСГ із емосемою “Sadness”. Художні тексти авторки характеризуються специфікою, яку виявлено в особливостях уживання певних лексем і в безпосередньому структурно-семантичному наповненні поля. Результати дослідження увиразнюють ключовий статус емотивних ад’єктивних лексем в індивідуально-авторській мовній картині світу А. Мердок.

Таким чином, структурні особливості похідних ад’єктивних одиниць ЛСП емотивних прикметників в англійській мові загалом і у межах художніх текстів зокрема демонструють семантичну схожість, зумовлену системністю, адже ад’єктивні емосемізи у структурі художнього тексту створюють свою підсистему, яка взаємодіє із загальною мовною системою, завдяки чому створюється нерозривна єдність частини та цілого. Дослідження показало, що оцінна семантика англійських похідних емотивних прикметників зумовлена, у більшості випадків, присутністю позитивної чи негативної оцінки у твірних основах, за винятком деяких суфіксів, що надають слову певного додаткового забарвлення. Перспективи подальших пошуків з обраної тематики можуть бути зосереджені на дослідженні змістових особливостей англійських ад’єктивних емосемізмів, зокрема їх гендерному аспекті.

Література:

1. Леонтьев А.Н. Лекции по общей психологии. М.: Смысл, 2000. 316 с.
2. Wierzbicka A. The semantics of emotion: Fear and its relatives in English Australian Journal of Linguistics (Special issue on the semantics of emotions). Canberra: Routledge, 1990. PP. 359–375.
3. Oatley K. Best Laid Schemes: The Psychology of Emotions. Cambridge: University Press, 1992. 544 p.
4. Шаховский В.И. Категоризация эмоций в лексико-семантической системе языка. М.: ЛКИ, 2012. 208 с.
5. Андрейчук Н.І. Семіотика лінгвокультурного простору Англії кінця XV – початку XVII століття: монографія. Львів: Вид-во Львівської політехніки, 2011. 280 с.
6. Жайворонок В.В. Українська етнолінгвістика. Нариси: навч. посіб. для студ. вищ. навч. закл. К.: Довіра, 2007. 262 с.
7. Левицкий В.В. Семасиология. Винница: Нова книга, 2006. 508 с.
8. Trask R.L. Key Concepts in Language and Linguistics. Routledge, 1999. 256 p.
9. Murdoch I. The bell. URL: <http://www.twirpx.com/file/1105719/>
10. Murdoch I. An unofficial. URL: <http://www.twirpx.com/file/1105583/>
11. Murdoch I. The sea, the sea. URL: <http://www.twirpx.com/file/1105843/>
12. Murdoch I. The black prince. URL: <http://www.twirpx.com/file/1105608/>
13. Murdoch I. The nice and the good. URL: <http://www.twirpx.com/file/1105741/>

Melnychuk N., Symaka A. Derivated adjectival emosemisms in the individual author’s lingual worldview

Summary. The article is devoted to the study of the peculiarities of linguistic representation of emotional states with the help of adjectives in the individual author’s lingual worldview. A study of the semantically-pragmatic and word-formation features of adjectival emotive units is proposed and a comparative analysis according to their semantic content is carried out. The evaluative elements of the surrounding reality that are comprehended by linguistic consciousness on the basis of human life and creative experience are reproduced in the view of the world, becoming the result of the activities of a number of generations for whom language is a means of transmitting the experience of world perception. Language as a social phenomenon is imbued with subjectivity, the native speaker increasingly acts as an object in a linguistic research, and, therefore, without taking into account human emotions, it is impossible to understand and reproduce the language, to conduct a detailed analysis of the language system. The developed complex research methodology provided for the study of the features of adjectival emotive units in the English language worldview according to the principle of consistency. The functioning of emotive adjectives in English assumes the continuity of the relationships of plural objects with the possibility of describing these emotive units as a whole without dividing these words into the vocabulary of expression and the vocabulary of describing emotions. In this paper, a detailed study of the structural characteristics of the derived adjectival emotive units in the individual author’s lingual worldview and a description of the main derivational models that take an active part in their formation is carried out. Besides, a comparative analysis of the constituents of the lexico-semantic field of emotive adjectives in the English lingual worldview in general and their regularity within the artistic texts in particular was made. It gives a certain contribution to the development of the concept of language emotiveness using a field theory, to the study of lexical semantics of the adjectives in general and emotive adjectives in particular and also to the interpretation of the semantic and word-formation specificity of the adjectival emosemisms in modern English.

Key words: emotion, emotive adjective, constituent, word-formation model, derivational unit, derivational structure.

*Мизин Т. О.,**кандидат філологічних наук, доцент,**доцент кафедри іноземних мов природничих факультетів
Київського національного університету імені Тараса Шевченка*

МЕХАНІЗМИ УТВОРЕННЯ ТЕРМІНІВ-МЕТАФОР У ТЕКСТАХ ГЕОГРАФІЧНОЇ ТЕМАТИКИ

Анотація. У статті викладено результати дослідження метафори як чинника творення й розвитку географічної термінології англійської мови. Підкреслюється, що метафора, як один із найбільш продуктивних способів словотвору, посідає важливе місце у формуванні терміносистеми.

Розкривається сутність процесу метафоризації. Акцентується увага на тому, що інформативність метафори дозволяє їй виконувати функції терміна. Основою метафоричного перенесення є загальнозрозуміла для широкого чи вузького кола осіб лексична одиниця.

У статті аналізуються деякі основні групи метафоричних номінацій у термінології географії. Виявлено, що найчастотнішими термінами-метафорами є такі, які в своїй структурі містять соматизми. Стверджується, що метафорична номінація в географічній термінології є антропоцентричною за своїм характером. У процесі розвитку географічної термінології відбулося переосмислення назв предметів побуту та домашнього господарювання, на основі чого утворилися терміни-метафори шляхом перенесення найменувань із одного предмета на інший за певним типом схожості. Акцентується увага на тому, що на ґрунті певних асоціативних зв'язків унаслідок метафоричного перенесення з'явилися зооморфізми.

Основою для появи термінів-метафор є також переосмислення слів, яке ґрунтується на зовнішній подібності, на схожості характеристик та місця розташування, подібності функцій, розміру, на умовній аналогії процесу. У процесі дослідження виявлено лексичні одиниці, які набули декілька значень, стали полісемантичними термінами-метафорами.

У роботі приводиться класифікація термінів-метафор за їхніми структурними характеристиками. Виділено кореневі (однослівні) лексеми, складні слова та словосполучення. У результаті структурно-семантичного аналізу географічних термінів виокремлено найчастотніші структурні моделі лексичних одиниць, які утворюються на основі метафори. Виділяються терміни-метафори з номінативним, вербальним і ад'єктивним елементами. Дослідження свідчить, що найактивнішою і найпродуктивнішою моделлю утворення географічних термінів-метафор є двокомпонентні структурні моделі, серед яких модель Noun + Noun є найчастотнішою. Це цілком закономірно оскільки головною функцією метафори є номінативна. Підкреслюється, що класифікація термінів-метафор за семантичним та морфологічним принципами є важливим способом описати механізм їхнього утворення.

Ключові слова: термін-метафора, географічний термін, метафоричне перенесення, схожість, вторинна номінація.

Постановка проблеми. Одним із найактуальніших питань сучасної лінгвістики є процес метафоризації, який остан-

нім часом переміщено в епіцентр багатьох термінологічних досліджень. Як багатоаспектне явище метафора є предметом вивчення філософії, логіки, психолінгвістики, літературознавства. Як мовне явище вона завжди була в центрі уваги мовознавців. Тривалий час її розглядали як троп, спосіб творення образно-поетичної картини світу. Останнім часом все частіше метафору розглядають як один із найбільш продуктивних способів словотвору, який грає визначну роль у поповненні загальноновживаного та термінологічного лексикону.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Оскільки метафора є одним із найбільш поширених засобів поповнення лексичного складу мови, активним словотвірним чинником, процес метафоризації завжди привертав увагу лінгвістів. І нині ця проблема є предметом дослідження зарубіжних та вітчизняних лінгвістів.

Так, наукові праці G. Lakoff, M. Johnson присвячені сучасній теорії метафори. R. W. Gibbs розкриває суть метафори і концепту. Z. Kovecses, M. Basilio розглядають роль метафори і метонімії в словотворі. D. Barros, R. Primi, F. Miguel, L. Almeida, E. Oliveira досліджують механізми утворення метафори.

Вивченню процесу метафоризації в текстах наукового стилю різних фахових мов присвячені праці низки вітчизняних учених. Останні дослідження термінів охоплюють досить широкий спектр питань. Так, Т.М. Галай розглядає структурну класифікацію метафоричних термінів в англійській фаховій мові геології. Роботи Ю.І. Грибнік присвячені процесам метафоризації та метонімізації у термінології геодезії та кадастру. О.А. Заніздра описує когнітивні особливості англійських економічних термінів-метафор із концептом "House / Home". О.А. Литвинко досліджує процес метафоризації в англійській субмові нанособудування. У фокусі уваги Л.С. Моцної є когнітивна основа утворення і функціонування мистецтвознавчих термінів-метафор.

Мета дослідження. У метафоричному способі утворення термінів метафора виступає як засіб вираження спеціального поняття і служить для передачі знань, асоціюючи спеціальне поняття із загальновідомим, пов'язуючи ці асоціації за зовнішньою подібністю. Однак питання метафоричних процесів в англійській фаховій мові географії залишається недостатньо дослідженим, що й визначає **актуальність** даного дослідження.

Об'єктом нашого дослідження є географічні терміни англійської мови.

Предмет – механізм утворення географічних термінів-метафор.

Стаття має на меті розглянути процеси метафоризації як способу термінотворення на матеріалі англійської підмови

географії. Мета передбачає розгляд таких завдань: описати місце термінів-метафор в системі географічної термінології та механізми утворення досліджуваних лексичних одиниць, здійснити семантичний та структурний аналіз метафоричних термінів.

Матеріалом дослідження слугують географічні терміни-метафори, відібрані з лексикографічних джерел [1; 2; 3; 4; 5; 6].

Вклад основного матеріалу. Інтерес до вивчення метафоризації в різних термінологічних системах зростає протягом останніх років оскільки метафора є одним із значущих джерел поповнення термінологічного корпусу.

Дж. Лакофф та М. Джонсон вважають метафору основним засобом концептуальної системи, стверджуючи, що метафора не обмежується лише однією сферою мови – процеси мислення людини самі по собі метафоричні [7, с. 210].

Інтерес до метафори зумовлений тим, що її розглядають як один із основних механізмів пізнання світу, відображення позамовної діяльності, як складник мовної картини світу [8, с. 139].

Сутність процесу метафоризації полягає в зміні значення початкового слова шляхом включення до його семантики нових складових – термінологічних сем, які модифікують значення й проєктують його на певну терміносистему. Як показують дослідження словотвору термінологічних одиниць, у початковий період формування термінології перевага надається тим способам термінотворення, що спираються на вже наявні мовні ресурси. У період створення терміни-метафори відзначаються чіткою мотивацією та яскравою образністю, які, з часом стають менш вираженими, а пізніше й зовсім стираються і можуть бути втраченими. Унаслідок метафоричного переосмислення слів образ, який ліг в основу метафори, стирається, метафора перестає сприйматися.

У такому випадку мовні метафори вже не є стилістичними, оскільки втрачається обов'язкова умова стилістичної метафори – новизна й непередбачуваність. При частому вживанні вторинне значення закріплюється за словом, і таким чином лексема отримує нове значення. Велика кількість термінів-метафор обумовлена наявністю таких стертих метафор, у яких втрачена свіжість, несподіваність асоціативного зв'язку між віддаленими предметами. Наукові терміни-метафори відзначаються частим використанням, стають із часом загальноживаними. Проте метафоричний термін, хоч і є об'єктом вторинного найменування, зберігає своє первинне метафоричне значення в найменуванні терміну. Необхідною умовою існування лексичної одиниці в ролі терміна є його закріплення за позначуваними поняттями, за умови виконання якої лексична одиниця переходить у мовний узус у якості терміна з подальшою фіксацією в словниках і науково-довідковій літературі.

На думку О.М. Лисенко метафора є результатом суб'єктивного відображення навколишньої дійсності у свідомості певного індивідуума, усе ж їй притаманний об'єктивний характер, оскільки вона не є авторською або її авторство може мати колективний характер. Засобом творення такої метафори слугують не нові лексеми, а наявні елементи, що їх використовують, зазвичай на підсвідомому рівні для реалізації комунікативної, конотативної, когнітивної та номінативної функції [9, с. 24].

Теорія метафори зазнала значних змін і стала розглядатися не як художній прийом або троп, а як засіб номінації, як вербалізований спосіб мислення та спосіб створення мовної картини

світу. Мовознавці акцентують увагу на розумінні метафори як форми наукової думки, в основі якої є схожість екстралінгвальних понять про об'єкти дійсності [10, с. 92].

Варто зазначити, що в мові спеціальної галузі знань метафора нерідко виявляється єдиною номінативною одиницею, що позначає те чи інше поняття. За своїми якостями метафора є досить інформативною та містить такий об'єм інформації, який дозволяє їй виконувати функції терміна [11, с. 53].

Терміни-метафори є невід'ємною частиною наукових текстів. За нашими спостереженнями, їхня кількість складає майже 20% від загальної кількості термінів, які обслуговують галузь географії.

Можна стверджувати, що з великої кількості ознак чи властивостей денотата виокремлюють ту, яка не сприймається безпосередньо, але є загальнозрозумілою для широкого чи вузького кола осіб. Вона й стає основою метафоричного перенесення. Як вказує Р.І. Дудок, найчастіше це найпомітніша ознака предмета чи об'єкта, що сприймається яскравіше і психологічно домінує над іншими [10, с. 195].

Найбільша кількість метафор у географічній термінології утворена на основі різних аналогій, серед яких антропоморфні характеристики найчисленніші: *limb* – крило (*скиду, складки*); *elbow* – крутий закрут (*річки*); *back* – гребінь (*нагорба*). Вони складають 32,6 % серед усіх термінів-метафор галузі, що розглядається.

Наступну групу складають метафори, які пов'язані з життєдіяльністю людини. Наприклад, лексичні одиниці на позначення: а) віку: *old mountains* – старі гори; *young mountains* – молоді гори; б) одягу: *apron* – алювіальне віяло; *porig*, *водобій*; *cap* – верхній пласт у покладах; в) меблів: *water-table* – рівень ґрунтових вод; *bed* – дно (*моря, океану*), *русло* (*річки*); *фронтальний похилий шар конуса виносу*; г) предметів побуту: *plate* – платформа; *fork* – територія всередині розгалуження; *blanket* – нанос, відклад. Їхня частка – 20,4%.

Нами зафіксовано терміни-метафори, в складі яких міститься анімалістичний компонент, який є основою для творення зоометафор (10,3%): *horse's back* – крутий гірський хребет; *висячий бік пласта*; *hog's back* – ізоклінальний гребінь; *стрімкий гірський хребет*; *cocktail belt* – коктейльний пояс; *cocktail karst* – вид тропічного карстового ландшафту.

Метафоричне переосмислення слів, яке ґрунтується на зовнішній подібності, представлено такими лексичними одиницями: *river terrace* – тераса ріки; *continental shelf* – континентальний шельф; *earth's crust* – літосфера; *shield volcano* – щитовий вулкан. Вони складають 9,7%.

Іншу концептуально значиму групу складають номінації, пов'язані зі схожістю місця розташування (8,3%): *river bed* – русло ріки; *deep-sea floor* – глибоководне морське дно; *saddle* – антикліналь.

Ще одна група метафоричних термінів – лексичні одиниці, які утворені за подібністю функцій (6,2%): *to feed* – жити (*про річку*); *satellite town* – місто-сателіт.

Схожість характеристик також є основою для утворення термінів-метафор: *demographic explosion* – демографічний вибух; *shock wave* – ударна хвиля. Вони складають 5,6%.

Подібність за розміром (4,1%) спостерігаємо в метафоричних одиницях: *dwarf country* – країна-карлик; *highland* – височина.

Нами зафіксовано також терміни-метафори, які ґрунтуються на умовній аналогії процесу: *roaring forties* (ревучі соро-

кові – вітри сорокових градусів широт у південній півкулі); *wandering dune* – блукаюча дюна; *standing wave* – стояча хвиля. Їхня доля серед інших термінів-метафор – 2,8%.

У процесі дослідження ми виявили лексичні одиниці, які набули декілька значень, стали полісемантичними термінами-метафорами: *apron* – 1) алювіальне віяло; 2) поріг, водобій; *floor* – 1) дно (водойми); 2) пласт, поклад; *lip* – 1) край кратера; *виступ*; 2) поріг.

Цілком погоджуємося з Ю.І. Грибнік, яка зазначає, що внаслідок творення термінів способом вторинної номінації відбувається не просто збагачення лексем новим семантичним відтінком, а й навантаження цілком новим лексичним значенням, якого до цього часу ця лексема не мала [12, с. 299].

Існують різні точки зору щодо морфологічного механізму утворення термінів. Так, А.Я. Коваленко поділяє терміни на прості, складні та терміни-словосполучення. Прості терміни – це терміни, що складаються з одного слова. Складні терміни складаються з двох чи більше слів, які пишуться разом або через дефіс. До термінів-словосполучень належать терміни, що складаються з декількох компонентів, кожен із яких характеризує певною будовою та конкретним способом словотвору [13, с. 259].

Т.Р. Кияк та З.Б. Куделько поділяють терміни на терміни-кореневі слова, похідну лексику, терміни-складні слова, терміни-словосполучення, терміни-аббревіатури, літерні умовні позначення, символи та номенклатури [14, с. 13–14].

О.П. Демиденко та О.А. Горбатюк запропонували класифікацію термінів, згідно якої слова поділяються на однослівні лексеми та словосполучення. У залежності від структури і від характеру відносин між ними розрізняють двокомпонентні та багатокомпонентні терміни, які визнані оптимальними актуальними домінантами в сучасній науці [15].

Ми вважаємо за доцільне поділяти терміни на кореневі (однослівні) лексеми, складні слова та словосполучення.

Наше дослідження засвідчує, що кореневі терміни-метафори є досить частотними: *shelf* – шельф; *face* – схил пагорба. Вони представлені 22,3% лексичних одиниць.

У результаті структурно-семантичного аналізу географічних термінів ми виділили найбільш часті структурні моделі складних слів та словосполучень, які утворюються на основі метафори. Найпоширенішою формою вираження метафори є двочленні словосполучення, в яких одне слово вживається в прямому, а інше – в метафоричному значенні. Наприклад, модель *Noun + Noun* (36,6%): *ice cap* – льодова шапка; *rock flour* – подрібнений кам'яний матеріал, де перший елемент вжито в прямому значенні, а другий – в переносному.

У лексичній одиниці *gooseneck* – частина звивистої долини обидва компоненти складного слова вжито в переносному значенні. Зауважимо, що в цій моделі перший компонент виконує атрибутивну функцію. Структурна модель *Adjective + Noun* представлена 24,3% лексичних одиниць: *dead ground* – поверхня землі, прикрита горами чи пагорбами; *highland* – височина; *high-water* – приплив. У таких структурах поєднуються характеристики дескрипції і номінації, де перший, залежний, елемент описує денотат, який номінативно домінує, а другий елемент вжито в прямому значенні. Структурні моделі *Verb + Adverb* (*layout* – план вулиць міста), *Participle II + Noun* (*striated surface* – пересічена місцевість) є не такими частотними і складають по 5,1%. Трикомпонентні структури, представлені моделями *Noun + preposition + Noun* (*elbow of capture* –

закрут перехвату річки) та *Noun's + Noun + Noun* (*bird's foot delta* – дельта у вигляді пташиної лапки); (*Noun + Noun*) + *Noun* (*bay-head delta* – дельта вершини затоки), також небагаточисленні і складають по 2,2%. У виділених нами структурах метафоричному переосмисленню може підлягати один або два компоненти.

Дослідження свідчить, що найактивнішою і найпродуктивнішою моделлю утворення композитів-географічних термінів є двокомпонентні структурні моделі, серед яких модель *Noun + Noun* є найчастотнішою. Це цілком закономірно оскільки головною функцією метафори є номінативна.

За цією моделлю утворюється абсолютна більшість термінів-метафор географічної сфери. Другою за частотою є структурна модель *Adjective + Noun*. У результаті такого складання лексема стає іменником, адже композити переважно набувають морфологічних ознак другого компонента.

Крім того, однослівні терміни можуть бути основою для утворення цілого ряду метафоричних складних слів та словосполучень. Вони займають помітне місце в словниковому складі англійської мови: *rock* (скаля): *parent rock* – жильна порода; *country rock* – бокова порода; *saddle* (антиклінальна складка): *air saddle* – повітряне сідло; *surface saddle* – поверхнєве сідло; *saddleback* – сідловина (гори); *cap* (верхівка; верхній пласт у покладах): *granite-gneiss cap* – гранітно-гнейсовий цоколь.

Варто зауважити, що процесу метафоризації, в основному, підлягають іменники. Проте ми зафіксували декілька прикладів термінів-метафор, які утворилися з інших частин мови. Вони виникли внаслідок конверсії. Наприклад, дієслово (*to feed* – жити (про річку); *to mouth* – впадати (про річку) та іменник утворений із прикметника (*blind* – рудний поклад, який виходить на поверхню; *bald* – високогірний луг чи трав'яниста вершина гори, на якій не ростуть дерева).

Як бачимо, класифікація термінів-метафор за морфологічним принципом є вагомим способом описати механізм їхнього утворення.

Висновки. Проведене дослідження засвідчує, що метафора є важливим засобом утворення нових географічних термінів. Вона виступає інструментом збагачення мови науки і служить вектором розвитку наукового знання. В основі метафори лежать певні асоціативні уявлення. Найчисленніші метафори в досліджуваній термінології умовно можна об'єднати в такі тематичні групи: антропоморфні метафори; зооморфні метафори; побутові метафори. Виявлено, що в основі географічних термінів лежить схожість за: зовнішньою подібністю, місцем розташування, подібністю функцій, схожістю характеристик, розміром, умовною аналогією процесу.

Для термінів-метафор географічної тематики характерні лексичні одиниці представлені кореневими (однослівними) лексемами, складними словами та словосполученнями. За структурою вони у переважній більшості складаються з двох компонентів

Перспективу подальшого дослідження ми вбачаємо у вивченні функціонування термінів-метафор у тексті.

Література:

1. Дахно І. І. Англо-український географічний глосарій. Київ : Центр учбової літератури, 2007. 390 с.
2. Мизин Т. О. Англо-український словник загальногеографічних термінів. Київ : Видавничий дім «Кий», 2018. 314 с.

3. Cambridge Dictionary. Fourth edition. – Cambridge : Cambridge University Press, 2013. 1856 p. URL: <https://dictionary.cambridge.org/us/dictionary/> (дата звернення 20.11.2022).
4. Macmillan Dictionary. URL: <https://www.macmillandictionary.com/dictionary/> (дата звернення 20.11.2022).
5. Merriam-Webster Learner's Dictionary. URL : <https://www.merriam-webster.com/dictionary/> (дата звернення 20.11.2022).
6. The Longman Dictionary of Contemporary English. – Harlow : Pearson Education Ltd, 2011. – 2081 p. URL: <https://www.ldoceonline.com/dictionary/> (дата звернення 22.11.2022).
7. Lakoff G. and Johnson M. *Metaphors We Live by*. Chicago : University of Chicago Press, 1980. Xiii, 239 p.
8. Колесникова Л. Л. Теоретичні аспекти дослідження метафори. *Збірник наукових праць «Лінгвістика»*. 2019. №2(41). С. 138–149.
9. Лисенко О. М. Метафора як об'єкт наукових студій. *Збірник наукових праць «Лінгвістичні дослідження»*. 2017. Випуск 45. С. 22–29.
10. Дудок Р. І. Проблема значення та смислу терміна в гуманітарних науках : монографія. – Львів : Видавничий центр ЛНУ імені Івана Франка, 2009. 358 с.
11. Моцна Л. С. Когнітивна основа утворення і функціонування мистецтвознавчих термінів-метафор. *Збірник наукових праць «Актуальні проблеми філології та мистецтвознавства»*. 2019. Випуск 15. с. 52–58.
12. Грибнік Ю. І. Процеси метафоризації і метонімізації у термінології геодезії та кадастру. *Наукові записки Національного університету «Острозька академія»*. Серія «Філологічна». Острог, 2014. Випуск 49. С. 299–301.
13. Коваленко А. Я. Науково-технічний переклад. Тернопіль : Вид-во Карп'юка, 2004. 284 с.
14. Дьяков А. С., Кияк Т. Р., Куделько З. Б. Основи термінотворення : Семантичні та соціологічні аспекти. Київ : Вид. дім «КМ Академія». 2000. 218 с.
15. Демиденко О. П. Терміносистема фахової мови сталого розвитку та її особливості. *Наукові записки Національного університету «Острозька академія»*. Серія «Філологічна». Острог, 2014. Випуск 49. С. 37–39.

Myzyn T. Mechanisms of term-metaphors formation in texts about Geography

Summary. The article is an attempt to present the results of the research of metaphor as a factor of the formation

and development of the English geographical terminology. It is stressed that metaphor as one of the most productive means of word formation plays an important role in the formation of the terminological system.

The article reveals the essence of metaphORIZATION. The attention is focused on the fact that the feature of metaphors to be informative allows them to perform the function of terms. The basis for a metaphorical shift is the feature that is familiar to a certain number of people.

It is underlined that one of the features of metaphor is the ability to form associative ties. Several main groups of metaphorical nominations in the geographical terminology are analyzed in the article. It is found out that the most frequently used metaphorical terms have somatisms in their structure. It is asserted that metaphorical nomination is anthropocentric in its character. In the process of the geographical terminology formation the reinterpretation of objects of household items and housekeeping according to a certain type of similarity occurred. It is ascertained in the research that on the basis of certain associative ties as a result of the metaphorical shift there appeared zoomorphisms.

It is found out that the similarity of characteristics, connected with place, functions, size, analogy of processes is a basis for a metaphorical shift. The research revealed lexical units that acquired several meanings and became polysemantic metaphorical terms.

The classification of terms according to their structural characteristics is put forward in the article. Root words, compound words and word combinations are singled out in the research. As a result of the structural and semantic analysis of geographical terms the most frequent structural word models based on metaphors are singled out. Terms with nominative, verbal and adjectival elements are identified. It is proved that two-component models are the most productive, the model Noun + Noun being the most frequent. It is quite logical as the main function of metaphor is nominative. It is stressed that the classification of metaphorical terms according to the semantic and morphological principles is an important way of describing the mechanism of their formation.

Key words: term-metaphor, geographical term, metaphorical shift, similarity, secondary nomination.

Микитюк О. Р.,

кандидат філологічних наук

доцент кафедри української мови

Національного університету «Львівська політехніка»

ІДЕОЛОГЕМИ МОВА, НАЦІОНАЛІЗМ, НАЦІЯ НА СТОРІНКАХ «AB IMPERIO»

Анотація. Статтю присвячено розглядові українського мовно-національного питання на сторінках «Ab imperio». Контрастивний метод дослідження дозволяє показати базову відмінність між українською та російською позицією. Доведено, що журнал «Ab imperio» визначає себе як міжнародний (засновано його у Нью-Йорку та Казані), проте політика видавництва є відверто антиукраїнською.

Простежено дефініції та змістове наповнення ідеологем мова, нація, націоналізм на сторінках журналу та показано політику лінгвоциду та етноциду, яку здійснює росія. Проілюстровано, що дописувачі тижневика «Ab imperio» визначають російську мову як спадкоємицю Руси, що цілком заперечують факти. Виокремлено позицію Г. Кона, яку автори журналу пристосовують винятково до російського способу мислення та повністю заперечують аналогічні думки, якщо це стосується підколоніальних народів.

Російські автори спекулюють на ідеї начебто добровільного забування мов, наприклад, фінської, яка поступилася місцем для російської. Отож доведено, що мовне питання подано виключно крізь призму загарбника. Проілюстровано прикладами, що зникнення будь-якої мови спричиняє неповторні втрати та призводить до дисбалансу в мовній архітектурі. Описано недопустиме ставлення авторів «Ab imperio» до іспанськомовних, афроамериканців, емігрантів та місцевих, яким потрібно лише «переплавитися» в американському суспільстві та стати глобально однорідними.

Відтворено, що денацифікація українців, яку на сьогодні намагається здійснити московія під час повномасштабної війни, стосується стирання зі світового ареалу української мови, історії, ідентичності, унікальності. Показано, що позиція про створення російської нації як «вдалого аналітичним поняття» є несумісна з українським розумінням ідеологем нація, мова, національність тощо. У статті доведено, що найважливішою цінністю є національні народи з їхнім характером та духом минулого.

Ключові слова: ідеологема, мова, націоналізм, нація, журнал «Ab imperio» мовне і національне питання.

Постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок з важливими науковими чи практичними завданнями. Сьогоднішня російсько-українська війна відтворила сторінку росії (Московії) як імперської держави, метою якої завжди було приєднувати до себе чужі території та називати їх «ісконно рускіє». Наслідком загарбницької політики росії є пропагування цієї державою російського націоналізму та начебто великої російської нації.

Крім того, повномасштабна війна поставила на чільне місце мовне та національне питання, оскільки термін «денацифікація» росія використовує як свою вимогу щодо українців.

Зовнішня політика північно-східного ворога посилена засобами масової інформації, які повсякчас обговорюють питання української мови, української ідентичності, українських подій тощо. Численні втручання у внутрішню українську політику на ідеологічному рівні мають тривалу історію, однією ланкою якої є публікація статей у міжнародному журналі «Ab imperio» (заснованого в Нью-Йорку та Казані). Це видання лише від 2000 р. містить понад 45 російськомовних, 27 англійськомовних досліджень, пов'язаних з мовно-національним українським питанням.

Редактори та автори тижневика «Ab imperio» творять та обговорюють російську мову як спадкоємицю Руси (що заперечують світові філологи, історики, етнологи, археологи), говорять про російський націоналізм та проводять круглі столи, присвячені цій доктрині, наприклад, «Національна ідея в Росії XIX століття» [1], «Націоналізм в імперській Росії: ідеологічні моделі та дискурсивні практики» [2]. Отож ця різномірна федеральна країна руйнує чужі мови, утворює своє через брехню та перекручування фактів історії. Натомість українські дослідники шукають пом'якшувальних чинників, коли говорять про свій національний інтерес, наприклад вживають атрибутивні модифікатори на зразок, *демократичний (націоналізм)* чи навіть *ліберальний (націоналізм)* (що є оксимороном) та постійно виправдовуються за свої національні вчинки.

Аналіз останніх досліджень і публікацій з поданої теми, виділення невирішених раніше частин загальної проблеми, котрим присвячено означену статтю. Вістрам для усвідомлення лінгвоцидної політики Московії є позиція В. Іванишина, Я. Радевича-Винницького [3, с. 21–70]. Важливим для висвітлення мовного питання, пов'язаного з лінгвоцидом та етноцидом формує стаття В. Кашуби «Дилема етнології» [4, с. 64]. Вагомим є розуміння національних мов та їхньої специфіки, що досліджено в праці Р. Кіся [5, с. 215]. Розуміння мови як основи національної культури виокремлено в С. Півперака [6, с. 67].

Базовими для усвідомлення ідеологем *нація, націоналізм, мова* є праці українських мислителів та культурно-політичних діячів – Д. Донцова, який показує росію як державу, що нівелює національні особливості [8; 9; 10], М. Сціборського, що дає розлогі визначення ідеологем [11] та інших. Важливим є світовий досвід, зокрема про дух минулого щодо розуміння націоналізму та нації йдеться в статті Г. Кона [12].

Користь глобалізації, що сформувала американський спосіб життя, який абсолютно не стосується національного складу України, розглядає Ф. Беккер [13, с. 73]. Різне розуміння *нації* (історичне та сучасне) дає С. Глебов [14]. Р. Вульпіус пояснює суть створеної ідеологем *велика російська нація* [15, с. 353] через антиукраїнську позицію. Історію вживання московської

ідеологеми *російська нація* як спадкоємниці Руси з єдиною вірою та мовою вимальовує в своїй розвідці І. Сікорський [16] (що є суцільним спотворенням фактів).

Формування мети статті: простежити дефініції та змістове наповнення ідеологем *мова, нація, націоналізм* на сторінках журналу та відтворити політику лінгвоциду та етноциду щодо української мови, яку здійснює росія на сторінках міжнародного часопису.

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів. Дефініцію ідеологеми *нація* в журналі «Ab imperio» увиразнюють слова Й. Фіхте (висловлені в промові Г. Кона): «Нація означає для нас можливість мати ідеал, який, з одного боку, приводить до істотного самопізнання, а з іншого боку, до того самопізнання, яке розширює та скріплює наші можливості, об'єднує та консолідує, відкриває, по-третє, шлях до духовного життя всього людства» [12, с. 262]; «Нація вічна, її підтримує дух, вона не розділяє людей, а об'єднує, вона передбачає ідеал, що включає людей, які пов'язують одну людину з її братами і дають їй розуміння сутності інших індивідуальностей та інших народів» [12, с. 270]. Злободенні та розгорнуті тлумачення Г. Кона, які варто подавати в словниках, утверджують природний стан будь-якої людини, бо життя – це передусім любов до свого рідного. Первісно починаємо життя з любови до своїх батьків, дітей, країни, далі виявляємо це почуття до інших. Тексти, подані в «Ab imperio» ілюструють визначальні переконання про зв'язок ідеологем *нація, національність, мова* та ін. Г. Кон цитує Й. Фіхте, у висліді маємо визначення національності: «*національність* – це життя, і як будь-яке життя – це розвиток і дух; але говорячи про національність як про дух і життя, ми говоримо не про те, що потрібно робити, щоб бути національними, а про те, як необхідно чинити» [12, с. 263]. Ці позитивні марковано аксіоматичні цитати стосуються життя будь-якої країни, позаяк усі держави проходили чи проходять період свого націоналізму.

Мовне визначення ідеологем *нація* та *націоналізм* за «Ab imperio» виглядає переконливо, але його правильність автори застосовують лише для росії. Для підколоніальних країн оптика журналу набуває зовсім не націєцентричних форм. Стаття І. Сікорського відтворює досвід Е. Ренана, який говорить про націоналізм в Європі, що полягає в існуванні власних національних музеїв, національних картинних галерей та бібліотек, національних академій тощо. Усе виглядає переконливо, проте далі йде імперське мислення, відповідно до якого І. Сікорський наводить «формулу Соловйова» (суть її: від особистості через національність до вселюдськості) [16, с. 244]. Автор розповідає про злиття рас, племен, етнографічних груп, родів і т. д. та приходиться до ідеологеми *нація*. На думку дослідника, злиття слов'янської і фінської раси дало російський народ. Далі фінська мова «поступилася місцем» російському мовленню і фіни добровільно свою мову забули, бо вона була складна для вираження думки» [16, с. 247]. Аргумент про добровільне забування мови настільки абсурдний, що складно його навіть пояснювати. За час існування СРСР зникло понад 70 великих та малих мов. Р. Кісь пише про самотню чукотську мову, цінність якої для етнолінгвокультурного ареалу величезна. Приміром, звичайна *палиця* (кэн'унэн') може бути баланстром, слугувати для напрямку руху оленів, засобом для відлякування ведмедів, предметом для перенесення вантажів, атрибутом

ритуальної дії і т. д., відтак – це «своєрідний пучок, або згусток смислів, які охоплюють, хай навіть у зредукованому вигляді, уявлення про довкілля» [5, с. 215]. Отже, осмислення тундрового досвіду, пов'язаного, передусім, з оленярством, «реконструює та реструктурує сам досвід» [5, с. 187]. Ця самотня чукотська мова перебуває під загрозою зникнення, оскільки її використання обмежується початковою школою та вивченням як одного з предметів у середній школі, тому вмирання її – це лише часовий вимір. Учені наголошують, що на сьогодні «щонайменше половина з 6800 існуючих мов можуть зникнути до кінця століття», навіть найагресивніші мови «не можуть почуватися в безпеці: зоднаковиння світу (як і будь-якої системи) наближає його до загибелі. І тому згасання кожної мови є ще одним кроком до вселенської ентропії» [6, с. 67]. Отож важливо пам'ятати, що мова є світосприйняттям та ствітвоміром кожного народу, відтак руйнування мови – це зміна світогляду, менталітету, поведінки, наслідком чого є відхилення в державотвірних процесах.

Ідеологеми *мова* та *нація* невіддільно стосуються світових процесів співіснування людства. Зокрема, Ф. Беккер у своїй розвідці намагається пояснити користь глобалізації, що впритул торкається України. Дослідниця аналізує ідеологему *етнічність* на основі американського суспільства, яке намагалося бути взірцем «плавильного котла» [13, с. 73] та творити американський спосіб життя. З плином часу на передові позиції вийшов варіант «салатниці» (salad bowl) – усвідомлення відмінностей в єдності: за американцями закріпили їхню власну, специфічну етнічність, що мало спричинити конструювання єдиного суспільного горизонту. Авторка прирівнює іспанськомовних, афроамериканців, емігрантів та місцевих до таких диференційних категорій, наприклад, як гетеро- чи гомосексуалістів [13, с. 73]. Очевидний є висновок статті: поняття етнічності мало з самого початку політичну конотацію. Щодо України, то глобалізм є вкрай небезпечний, позаяк національну свідомість українців спотворювали всі окупаційні режими (і російський, і польський, і мадярський, і румунський і т. д.). Найтяжчим для існування України став советсько-московський режим, під час якого українцям було накинута другорядна роль в самій Україні, бо росіян масово переселяли на наші терени, вони отримували високі посади, їх звільняли від вивчення мови. У висліді росіяни на українській території поводили себе як господарі (на відміну від українців), відтак корінна українська нація як титульна і сьогодні зазнає численних утисків та принижень. Українці мають квоти на українську пісню (навіть під час війни ці квоти не скасовано), на українське радіомовлення, на українські книжки, хоча будь-яка цивілізована держава має квоти на чужомовну продукцію, а не на свою. Наслідки глобалізації від Московії ми бачимо зараз, оскільки росія має на меті денацифікувати українців, тому розпочала повномасштабну війну, суть якої стерти українців з лица землі (стирання стосуються передусім мови, історії, ідентичності, унікальності).

Про те, як росія живиться чужими здобутками свого часу озвучив Д. Донцов: «Москалі навчилися від татар збивати в один кулак свою орду, але вони безсилі випродувати якусь ідею. В області матеріальній вони живуть грабунком чужих земель, в області духовій – грабунком чужих ідей. Від Візантії вкрали ідею світового царства, від чехів – ідею всеслов'янства, від німців і жидів (Енгельс, Маркс) ідею “соціальної справедливості” – комунізм, від французів – ідею революції

“санкціолотів” (безштанків)» [10, с. 299]. Викликають заперечення слова Я. Грицака, який вважає, що трансформація України в глобальний світ можлива лише «після того, як ми вийдемо за рамки національної парадигми» [17, с. 226]. Війна показує цілком протилежне: українська мова стала важливою ознакою належності до свого (на противагу чужій російській), національна культура українців стала пошанованою у всьому світі. Отож, слова Я. Грицака – це точність навпаки: ми можемо йти в світ лише зі своєї багатою культурою, сильною і неповторною мовою та національною ідентифікацією, бо саме такими є вільні держави, які творять співдружності (бо їм в національному питанні ніщо не загрожує).

Ідеологему *нація*, що стосується також ідеологеми *мова* розглядає С. Глебов, який пояснює дві позиції: одна – *нація* бере початок в далекому історичному минулому та має одвічні характеристики, друга – *нація* – це феномен дуже пізньої сучасної історії, які сформувалися впродовж XIX або навіть на початку XX століття [14, с. 273].

Найважливішим для сучасного періоду є те, що ідеологеми *нація*, *національність* та *націоналізм* Г. Кон вважає стрижневим для ходу війни. Сьогодні важливість таких думок ми бачимо на прикладі вторгнення росії до України. Г. Кон подає думки Й. Фіхте, який казав: «Не міць армій, а сила духу отримує перемоги» [12, с. 253]. Для українців надважливо саме цю думку Й. Фіхте почути, бо він пояснює, чому народ розпадається, і «дає різку відповідь: егоїзм!» [12, с. 254]. Актуальність цього аспекту нашого життя незаперечна до сьогодні. За час повномасштабної війни маємо втрату найкращих синів та дочок України – це ті, хто пішов захищати національні цінності (мову, історію, культуру), національну Українську державу від ворога. Великий націоналіст Й. Фіхте щодо війни говорить так: «Світова війна виникла не тому, що народи надто національні, а тому, що вони недостатньо національні» [12, с. 270].

Основними ідеологемами Г. Кона є *нація*, *мова*, *національні народи*, які відтворюють свій унікальний характер та дух минулого. Це аналогія з Д. Донцовим, якого ніхто ніколи не процитує в міжнародному (тобто російському) журналі, бо головна теза його праць – це розбудова самостійної української держави, опертя на героїчне минуле та цілковитий розрив з азійською Росією. Мислитель вважав: «Хто не виховає характеру, той не виховає людини». Також маємо визначення ідей нації від Донцова: «*Нація*, що прагне волі, мусить не зневірюватись, бути певною в тім, що її провадить Бог до її мети. Мусить шукати найвищого блаженства не в матеріяльнім добробуті, не в тихомир'ї; не сміє бути рабиною скарбів землі. *Нація*, що прагне волі, мусить у вічному зусиллі спішити до незримої цілі, любити недосяжне, вірити в невідоме, бажати досягнути фантастичне, хоч би й наражаючи на небезпеку рідне й знайоме» [9, с. 555]. І Й. Фіхте, і Д. Донцов за виховання характеру, обоє вмотивовують необхідність для народу мати ідеал, і обоє вважають рішучість основною рушійною силою.

Унікальними є дефініції від Й. Фіхте, який подає аксіоматичні речі: «*Нація* – це те, з чим ми народжуємося. І, як говорить вже сама назва, це природний факт, як факт того, що люди походять від батьків. І допоки не буде можливості відтворювати людей хімічним способом, *нація* буде існувати як природне утворення» [12, с. 257]. Одноплановим є визначення від М. Сціборського: «*Нація* – це вічність – вчить український націоналізм» [11, с. 75], «Для Шевченка *нація*, *народ* – се була

певна духовна цілість. Морально-розумова, психічна збірнота, але водночас найбільш дійсна, реальна річ на світі» (Д. Донцов) [8, с. 65]. Отже, *нація* є чинником побудови держави, тому ідеологема *нація* є цільною для низки досліджень. А будь-яка держава (російська теж) усвідомлює роль та силу в історії саме нації, а не громади, якою можна «обух сталить», оскільки, за Т. Шевченком, «воля заснула» («Я не нездужаю, нівроку»).

Стаття Р. Вульпіус «Слова і люди в імперії...» пояснює створену ідеологему *велика російська нація*, яку ввів до наукового обігу О. Міллер (Алексей Міллер «Украинский вопрос»: в политике властей и русском общественном мнении (вторая половина XIX века). Санкт-Петербург, 2000, с. 31–45). Автор вважає, що таке трактування росії є «вдалим аналітичним поняттям» [15, с. 353]. Важливо, що «що частина російського суспільства в кінці XIX – початку XX ст. повністю вірила в існування древньої триєдиної “загальноросійської” нації, засуджуючи сепаратизм українофілів (у тому числі і культурний)... існували суспільні кола, які дотримувалися думки, що “всеруська” нація є не чим іншим, як проектом, успіх якого залежить виключно від цілеспрямованих дій» [15, с. 353]. Отож абсурдність цієї ідеологеми очевидна, оскільки велику (загальноросійську, всеруську) націю творила загарбницька політика та масове вбивство всіх «неугодных» для росії. Авторка пояснює, що проект «великоросійська нація» ілюструє вісь «центр – периферія» на основі політики російщення, яке здійснювало царське керівництво і керівництво православної церкви. «Цей проект ... демонструє, що російсько-українські відносини повинні розглядатися як особливий випадок, як історія двох навзаєм заперечувальних національних проєктів в рамках Російської імперії» [18, с. 224]. Вважаємо прекрасним в «Ab imperio» реченням, що російсько – українські взаємини навзаєм несумісні.

Стаття В. Кашуби «Дилема етнології» визначає XX століття як «століття організованого геноциду, який організувала держава», та «століттям культури» [4, с. 64]. Культуру, яка була цілком підконтрольна московії, формувала советська політика, забороняючи будь-яке іншомислення. Наприклад, українські шістдесятники, які боролися легальними методами за самостійну державу, були майже цілковито знищені репресіями. Щодо геноциду, який організувала держава, то це можна лише підтвердити фактами. Науковці В. Іванишин та Я. Радевич-Винницький промовисто пояснюють численні форми винищення української мови, а саме: лінгвоцид через заборону мови чужою державою (церквою), приниження статусу й престижу мови, оголошення мови неприродною, лінгвоцид через «зближення» і уподібнення, через освіту, через привілеї для панівної мови і її носіїв, через звуження соціальної належності мови та численні інші [3, с. 21–70]. Отож політика росії та її гучні розповіді про великий російський народ є численними спробами-ми вплинути на ідеологію суспільства, бо чим більша брехня, тим більше в неї вірять.

Висновки з дослідження та перспективи подальших пошуків у цьому науковому напрямку. На основі ідеологем *мова*, *нація*, *національність* було зроблено спробу відтворити позицію науковців з журналу «Ab imperio», які позиціонують себе як міжнародні, але реально просувають російські нарративи для утвердження їхньої вишості над іншими народами. Суть росії – це геноцид, масове вбивство та поневолення інших народів – саме ці ознаки закріплюють їхню ідеологію та пропагують їхню політику.

Наслідки глобалізації від московії ми бачимо зараз, оскільки Росія має на меті денацифікувати українців, тому розпочала повномасштабну війну, суть якої стерти українців з лиця землі (стирання стосуються передусім мови, історії, ідентичності, унікальності). Описано недопустиме ставлення авторів «Ab imperio» до іспанськомовних, афроамериканців, емігрантів та місцевих, яким дозволили «переплавитися» в американському суспільстві та стати однорідними, бо, на думку авторів, лише глобалізація потрібна всім.

Знищення росією численних народів підтверджують науковці, наприклад Р. Кісь показує, як відбулося вилучення з етнолінгвокультурного ареалу чукотської мови. У дослідженні проілюстровано, що національні народи, з їхнім характером та духом минулого є унікальним світовим надбанням.

Література:

1. Мильчина В.О национальной идее без дефиниций и анахронизмов (Круглый стол “Национальная идея в России XIX века”, РГГУ, 13 июня 2001). *Ab imperio*. № 3. 2001. С. 451–466.
2. Мильчина В. Сентиментальный национализм и многообразная русификация (Круглый стол «Национализм в имперской России: идеологические модели и дискурсивные практики», РГГУ, 24 июня 2002). *Ab imperio*. № 2. 2002. С. 533–545.
3. Іванишин В., Радевич-Винницький Я. Мова і нація. Дрогобич: Відродження, 1994. 218 с.
4. Кашуба В. Дилемма этнологии XX века: “Культура” – ключевое слово или лозунг? / Перевод с немецкого К. Левинсона. *Ab imperio*. № 3. 2001. С. 43–66.
5. Кісь Р. Мова, думка і культурна реальність (від Олександра Потебні до гіпотези мовного релятивізму). Львів: Літопис, 2002. 304 с.
6. Півперак С. З мовами вмирають досвід і майбутнє. *Урок Української*. 2008. № 1–2. С. 66–67.
7. Донцов Д. Дві літератури нашої доби. *Дмитро Донцов. Вибрані твори*. Т. 8. Літературна есеїстика (1922–1958 рр.) / Упоряд., передм., комент. О. Баган. Дрогобич : Відродження, 2015. С. 47–196.
8. Донцов Д. “Мойсей” І. Франка. *Донцов Дмитро. Літературна есеїстика* / Відп. ред. і упорядник О. Баган. Дрогобич : Відродження, 2009. С. 545–562.
9. Донцов Д. Хрестом і мечем. Тернопіль : Рада, 2010. 314 с.
10. Сціборський М. Націократія. Вінниця: Державна картографічна фабрика, 2007. 112 с.
11. Беккер Ф. Этничность и миграция: критическое прочтение понятия этничности в миграционных исследованиях / Перевод А. Каплуновского. *Ab imperio*. № 3. 2001. С. 67–95.
12. Глебов С. Аргумент историка против историцизма: послесловие к “Мифам и заблуждениям в изучении национализма” Роджерса Брубейкера. *Ab imperio*. № 2. 2000. С. 269–273.

15. Вульпиус Р. Слова и люди в империи: к дискуссии о «проекте большой русской нации», украинско- и русофилах, наречиях и народностях. *Ab imperio*. № 1. 2006. С. 353–358.
16. Сикорский И. Что такое нация и другие формы народной жизни? *Ab imperio*. № 3. 2003. С. 241–287.
17. Hrytsak Y. Ignorance is Power. *Ab imperio*. № 3. 2014. С. 218–228.
18. Вульпиус Р. Языковая политика в Российской империи и украинский перевод Библии (1860–1906) / Пер. с немецкого Э. Каплуновской. *Ab imperio*. № 2. 2005. С. 191–224.

Mykytyuk O. Ideologemes language, nationalism, nation on the pages of «Ab imperio»

Summary. The article deals with the Ukrainian linguistic and national issue on the pages of «Ab imperio». The contrastive research method allows us to show the basic difference between the Ukrainian and Russian positions. It has been proven that the journal «Ab Imperio» positions itself as international (based in New York and Kazan’), but its policy is anti-Ukrainian.

The definitions and content filling of ideologemes language, nation, nationalism on the pages of the journal are seen about. Also the policy of linguicide and ethnocide carried out by Russia is shown. It is illustrated that the contributors to the weekly «Ab imperio» define the Russian language as the heiress of Kievan Rus’. However, the facts completely contradict it. G. Kohn’s position is singled out, which the authors of the journal adapt exclusively to the Russian way of thinking and completely deny similar opinions if it refers to sub-colonial peoples.

Russian authors speculate on the idea of seemingly voluntary oblivion of languages, for example, Finnish, which gave way to Russian. So it is proven that the language question is presented exclusively through the prism of the invader. It is illustrated by examples that the disappearance of any language causes unrepeatable losses and leads to an imbalance in the linguistic architecture of the world. The unacceptable attitude of the authors of «Ab imperio» to Spanish-speakers, African-Americans, immigrants and natives, who only need to «melt» into American society and become globally homogeneous, is described.

It is reproduced that the denazification of Ukrainians, which Moscow is currently trying to carry out during a full-scale war, concerns the erasure of the Ukrainian language, history, identity, and uniqueness from the world arena. It is shown that the position on the creation of the Russian nation as a «successful analytical concept» is incompatible with the Ukrainian understanding of the ideologemes nation, language, nationality, etc. The article proves that the most important value is national peoples with their character and spirit of the past.

Key words: ideologeme, language, nationalism, nation, «Ab imperio» journal, language and national issue.

*Мішеніна Т. М.,
доктор педагогічних наук,
кандидат філологічних наук,
професор кафедри української мови
Криворізького державного педагогічного університету*

МОДЕЛЮВАННЯ МЕДІАТЕКСТІВ ІЗ ГЛЮТОНІМАМИ НА ПОЗНАЧЕННЯ ПИТТЯ З ПОЗИЦІЇ ПРОСВІТНИЦЬКОЇ І ЗДОРОВ'ЯЗБЕРЕЖУВАЛЬНОЇ ФУНКЦІЙ

Анотація. Стаття присвячена питанню вироблення структури й семантики в моделюванні освітніх, рекламних і науково-популярних медіатекстів із глутонімами на позначення пиття.

У моделюванні медіатекстів необхідно зважати на низку чинників, як-от: функція медіатексту, мета написання; цільова аудиторія, яка сприймає текст, змістові характеристики, стиль викладу. У дослідженні йдеться про медіатексти з глутонімами на позначення пиття (вода, мінеральна вода), відповідно, стрижневою інформацією є хіміко-фізичні характеристики рідин. Обґрунтовано позицію про те, що інформація, оприлюднена в гіперпросторі, є політематичною, переважно несистемною, містить низку гіперперепосилань, не пов'язаних із конкретним питанням або не надають вичерпної, точної, фактологічно доведеної інформації за ключовими словами.

Визначальні просвітницька і здоров'язбережувальна функції медіатекстів із глутонімами на позначення пиття окреслюють такі напрями подання інформації: 1) освітня інформація як дидактично оброблена інтегративна знаннева парадигма, що транслює сучасні досягнення суголосних із гідрохімією галузей, у тому числі медичний коментар (лікувально-діагностувальна і профілактична практика, інтегрована в особистісний здоров'язбережувальний вимір); 2) науково-популярна інформація, яка може містити факти, які мали місце (наприклад, властивості глутонімів на позначення пиття у здоров'язбереження, не доведені науковим експериментом); ідеться також про адаптовану інформацію задля сприймання масовою аудиторією; 3) інформація задля рекламування апелює насамперед до споживання (наприклад, певної марки мінеральної, артезіанської води; технологій задля очищення води), переважає прагматична функція, тому просвітницька і здоров'язбережувальна архітектоніка є асиметричною.

Реалізація профілактичної і здоров'язбережувальної функцій медіатекстів розглядуваної тематики полягає в наданні наукової інформації, виробленні функціональної грамотності як в аналізі тематичної інформації, так і застосуванні прийомів медіагієни; формуванні наукової картини світу особистості стосовно загальних медичних знань, що забезпечують рефлексію здоров'язбереження як способу життя, володіння алгоритмами споживання глутонімів на позначення пиття з урахуванням наукових знань із гідрохімії, біоенергетики.

Вимогою до подання інформації щодо культури споживання глутонімів на позначення пиття є стиль викладу, вичерпна інформація стосовно гігієни пиття людини, наведення фактів, що відтворюють закономірності в дотри-

манні правил здорового способу життя; алгоритмів здоров'язбереження.

Медіатексти апелюють до усвідомлення кореляції екології людини й екології довкілля.

Ключові слова: медіатекст, глутонім на позначення пиття, просвітницька функція медіатексту, здоров'язбережувальна функція медіатексту, культура пиття, екологія людини.

Постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок з важливими науковими чи практичними завданнями.

Сучасний медіатекст орієнтований на широку аудиторію, охоплює полігалузовий інформаційний матеріал, який подається компресивно, оперативно, з урахуванням запитів різних категорій населення – масової аудиторії. З огляду на те, що медійний простір активізує безперервну інформаційну діяльність людини, посилює комунікацію шляхом актуалізації на тих чи тих тематичних акцентаторах, реципієнт має змогу отримувати за запитом матеріал тематичний, з одного боку, почасти різнорідний, не пов'язаний з конкретним пошуком або який містить фактично хибну / не доведену науково, документально інформацію, транслює неповну або несистемну галузеву архітектоніку, з іншого. Потребує розв'язання суперечність між наданням інформації і відповідності її критеріям медіагієни, що забезпечують цілісність особистості: об'єктивність, точність, науковість, дидактичний і виховний потенціал.

Медіатексти, що містять інформацію про глутоніми пиття, відповідно до різновиду (освітні, рекламні, науково-популярні) транслюють полігалузові знання, різною мірою компресовані, наведені факти інтерпретовані як на рівні доведення (істинності), так і використані в логічному доведенні висновкового знання (освітній медіатекст – формування наукової картини світу стосовно архітектоніки організму людини, профілактики, інженерії здоров'я, терапії тощо; рекламний медіатекст – актуалізація на лікувальних / профілактичних властивостях речовин / рідин без ґрунтового наукового пояснення; науково-популярний медіатекст – виклад адаптованого наукового матеріалу, наведення фактів, не завжди послідовно науково доведених (факти як спостереження), використання метафоричних мовних одиниць задля досягнення художньо-естетичного ефекту, емоційного впливу на особистість).

Моделювання медіатекстів із глутонімами на позначення пиття потребує чіткого структурно-семантичного викладу, визначальними мають бути науковий супровід (просвітницька функція), алгоритми здоров'язбережувальної поведінки.

Функціональна грамотність особистості полягає насамперед в умінні здійснювати аналіз інформації, яка стосується лікувально-діагностичної і профілактичної медичної діяльності, інтегрованої в особистісну практику здоров'язбереження, застосовуючи прийоми медіагігієни.

Аналіз останніх досліджень і публікацій з даної теми, виділення невирішених раніше частин загальної проблеми, яким присвячується означена стаття. Наукові пошуки, присвячені лінгвістичному статусу глутонімів, їх функційних характеристик, дозволяють дійти узагальнень науковців щодо структури лексико-семантичного поля глутонімічних найменувань, їх стильового потенціалу, етнолінгвістичного виміру (Н. Гудима, М. Кобзар, С. Ковпик, Ж. Краснобаєва-Чорна, С. Філоненко). Медіатексти, їх стильова віднесеність, мета створення й особливості архітекτονіки медіатексту залежно від переваги тієї чи тієї функції стали предметом розгляду Л. Горденко, О. Семенов, В. Різуна, Л. Шевченко, М. Яцимирської. Глутоніми на позначення пиття в медичній практиці розглядають з позиції профілактичної і здоров'язбережувальної функцій (Л. Багрова, В. Гуменюк, В. Ждан, М. Клименко, А. Некос, О. Штепа). Питання моделювання медіатекстів із глутонімами на позначення пиття як інтегрованого наукового знання у практику здоров'язбереження не знайшло вичерпного висвітлення.

Формулювання мети статті. Мета публікації полягає у з'ясуванні структурно-семантичних і текстових характеристиках медіатекстів із глутонімами на позначення пиття залежно від жанристики і стильового віднесення (освітні, рекламні, науково-популярні).

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів. Структурно-семантичне наповнення медіатекстів передбачає алгоритм подання наукової інформації (стосується галузевих досягнень стосовно порушеної тематики, урахування перспектив дослідження), яка може мати виклад залежно від методу наукового пізнання. Як приклад, емпіричні методи дозволяють моделювати медіатексти як тексти-спостереження, тексти-порівняння (текст щодо встановлених фактів описуваної реальності); емпірично-теоретичні (медіатексти, які виклад галузевої інформації подають як аналітику фактів, формально-логічний виклад від часткового до загального, висновки на основі окремих фактів).

Тематика освітніх медіатекстів ґрунтується на встановлених дослідженнях щодо здоров'язбережувальної і профілактичної функцій / дій того чи того глутоніма на позначення пиття.

Науково обґрунтоване подання освітнього тексту передбачає такі варіанти:

1. Моделювання тексту відповідно до класифікації глутонімів за хімічним складом.

Прикладом може слугувати медіатекст освітнього спрямування, у якому наводяться відомості про хімічний склад рідини, розкрито здоров'язбережувальний вплив на розвиток організму людини / підтримання стану збалансованості; властивості відновлювання функцій людського організму.

Природний глутонім на позначення пиття – вода (H_2O – хімічна речовина у вигляді прозорої, безбарвної рідини без запаху і смаку) – має науково доведені цілющі властивості, які полягають у забезпеченні водообміну. Текстові рекомендації можуть мати такі імперативи:

1. Власне наукове обґрунтування водоспоживання (рекомендовані норми водоспоживання, уживання води з додаванням хімічних елементів з позиції насичення корисними для здоров'я складниками / призведення до розхитування водобалансу через споживання води, насиченої важкими елементами). Виклад медіатекстів рекомендований через текстовий супровід, що відтворює логіку емпіричного або емпірично-теоретичного методів.

Задля формування функціональної грамотності засобами медіа рекомендованим є окреслення екологічної проблеми (на рівні регіону, країни, планети). Інформація може варіюватися за такими напрямками: система водообігу, стани води, процеси дифузії і ступені забруднення води залежно від його типу (механічне, фізичне, радіаційне як різновид фізичного, хімічне, біологічне). Мультимедійний супровід орієнтований на анімацію і віртуальну екскурсію, яка стосується порушеної проблеми і візуалізує механізм забруднення води (через стічні води; радіаційне забруднення (Чорнобильська АЕС, додатковий супровід про атомну енергетику України), через комплексне господарське і промислове забруднення 50 тис. хімічних речовин). Подібна інформація також формує суспільну думку стосовно збереження екологічного балансу, природокористування. Оскільки медіа спрямовані на активну громадську позицію, об'єктивна інформація спрямована на вироблення наукової картини світу, у межах якої синтетична система знань і практика власних спрямувань орієнтована на розроблення й подальше відновлення адаптаційних механізмів людини в умовах техногенного й цифрового буття.

Здоров'язбережувальна функція медіатекстів освітнього спрямування полягає насамперед у відтворенні інформації про оптимальний хімічний склад води; процедури оброблення води [1, с. 24–25; 2], що забезпечують можливість уживання глутоніма *вода*.

До глутонімів на позначення пиття уналежнюють *мінеральні води* (підземні, іноді поверхневі води з підвищеним вмістом хімічних елементів та сполук, газів із фізико-хімічними властивостями, тобто містять хімічні елементи, що забезпечують оптимальний водобаланс в організмі людини – за йонним складом; газовим складом і специфічними елементами; температурою). Наукова інформація може стосуватися фізико-хімічної характеристики мінеральних вод та їх профілактичної дії (профілактично-лікувальні *мінеральні води «Сойминська», «Новосанжарська», «Миргородська», «Миронівська», «Моршинська», «Нафтуся», «Регіна», «Шумилівська»*).

Окрему увагу слід приділити в моделюванні подібних медіатекстів системній інформації стосовно різновиду мінеральних вод і їх профілактично-лікувальних властивостей. Ідеться насамперед про здоров'яцентристський аспект: джерела мінеральних вод в Україні (понад 500 джерел), основні родовища мінеральних вод, курорти (50), бальнеолікарні (20), заводи лікувально-столових вод (40). Ознайомлення з вітчизняною комерційною рекламою стосовно мінеральних вод пов'язують зазвичай з акцентаторами «здоров'я», «краса», «довголіття», «життєрадісність», кількість рекламованих мінеральних вод суттєво обмежена. Водночас наголошуємо на необхідності моделювання текстів соціальної реклами, які реалізують просвітницьку й педагогічну функції, оскільки формують відповідальність людини за власне здоров'я, культуру споживання глутонімів – *мінеральних вод*. Подібна інформація є пропаганд-

дою здорового способу життя, самостійної або з допомогою консультування фахівця вибудови режиму пиття відповідно до психосоматичних особливостей організму. Відповідно до Постанови Кабінету Міністрів України «Про затвердження плану заходів щодо реалізації Концепції розвитку системи громадського здоров'я» (2017) просвітницька інформація має містити інтегративні знання стосовно профілактичної, лікувальної дії глютонінів, зокрема – мінеральних мов (покращення обмінних процесів, відновлення кислотно-лужної рівноваги, нормалізація роботи шлунково-кишкового тракту тощо). Фактично, сучасний медіатекст соціальної реклами має орієнтуватися на прогресивні наукові пошуки, сприяти формуванню світогляду здорового способу життя. Важливим також є звертати увагу на те, що сучасний гіперпростір містить низку комерційних реклам або медійних публікацій, які містять або неточну наукову інформацію, або таку, що містить хибні факти. Відповідно, медіагігієна при ознайомленні з текстами подібної тематики мають містити наукову інтегративну інформацію, яка визначає як алгоритми культури пиття задля профілактики, лікувальної дії, а також окреслює обмеження у споживанні і протипоказання.

2. Науково-популярний коментар, який почасти містить факти, науково не перевірені або не доведені через неможливість відповідної апробованої методики, наприклад коментар стосовно «інформаційних властивостей води», молекулярна структура якої реагує на зовнішню інформацію:

– *Вода – музика*. Факт набуття кристалами правильної геометричної форми у процесі тривалого звучання народної музики (хорового виконання народної пісні / одностайного виконання; гра на народних музичних інструментах), класичної музики, духовної музики, запису природних звуків (наприклад, співу птахів, шуму річки, прибою, звуків атмосферних явищ (дощу, вітру, падання листя) тощо); хаотичне розташування кристалів води в аудіальному супроводі року. Освітнє спрямування медіатексту має передбачати інтегративне подання матеріалу про жанристику класичної музики, окреслення естетичних координат твору музичного мистецтва (ладо-гармонійна основа твору, характеристика вокальності тощо).

Аудіосупровід вітчизняного (наприклад, духовна музика Григорія Сковороди «Ангели снижайтеся», Максима Березовського «Не отвержи мене во время старости», Дмитра Бортнянського «Ave Maria», духовний концерт № 15 «Придіте, воспоєм», Артема Веделя (Ведельського) «Херувимська», духовний концерт «Помилуй мя, Господі» і світового музичного мистецтва дозволяє створити мультимедійний проект освітнього спрямування, який мотивує до усвідомлення здоров'я як цінності, активізує інтерес не лише до оздоровчої діяльності, але також фактів, які спрямовують на засвоєння знань, пов'язаних із культурою здоров'я.

Вода – релігія. Уважають, що субстанція глютоніма *вода* здатна здійснювати трансфер інформації, якою вона ніби насичується (так пояснюють залежність порядку кристалів залежно від звукових коливань – музики). Поширеними є уживання глютоніма *вода* з такими позначуваними цілющих якостей, як «жива вода» (сакральна інтерпретація: освячена вода, хрещення водою, виголошення молитви, що надає воді унікальних цілющих властивостей, – у християнській традиції), пор. «мертва вода»; «срібна вода» (вода, насичена

позитивними іонами срібла, стає природним антибіотиком (срібло як натуральний антибіотик знищує бактерії, які, потрапляючи в людський організм, здатні викликати до 700 різного виду захворювань); рекомендованим буде історико-медичний коментар щодо використання властивостей срібної води в середні віки, сучасна рекомендація споживання срібної води, властивості хімічного елемента аргентуму Arg), «*сік життя*» (Леонардо да Вінчі).

Грунтуючись на сучасних наукових дослідженнях, текстовий супровід моделює довідкову інформацію стосовно хімічного складу і характеристик якості водопровідної води («мертвої води») і води з підземних джерел («живої води»).

Супровідними фактами можуть бути такі, що пов'язані зі встановленим взаємозв'язком якості води і станом здоров'я організму людини: забруднені хімічними речовинами підземні води очищуються тисячоліття; людина уживає протягом життя через водопровідну воду до 200 кг хімічно небезпечних поєднань (наприклад, найпоширенішими є *акриламід, аміак, бензол, діоксин, залізо, нітрати, хлороформ*) [3, с. 264–270]. Культура пиття глютоніма *вода* передбачає обмеження використання кип'яченої водопровідної води, оскільки в Україні її хлорують (пор., у західних країнах озонують), тому при кип'ятінні шкідливі властивості хлору підсилюються.

Науково-популярний виклад орієнтує на інтегративну інформацію, яка містить як науково доведені факти (наприклад, хімічний склад води, норми споживання), так і факти, які на сучасному етапі розвитку науки потребують додаткових спостережень; унікальні встановлені факти, що доводять непізнані рівні, якості глютоніма *вода*, розширюють обрії пізнання в аспекті здоров'язбереження.

Формуванню ціннісного ставлення до власного здоров'я, що виявляється в культурі споживання *глютонінів на позначення пиття*, а також усвідомлення того, що екологія людини становить вагомий складник загальної екології сприяє ознайомлення зі статистикою, що спонукає до розмірковувань.

Статистика в медіатекстах освітнього характеру спрямована на реалізацію просвітницької і профілактичної функцій, рекомендовані чіткі вказівки, алгоритми щодо споживання глютоніма *води*. Наприклад: *Якість питної води визначається...; Вода становить від 1/3 до 2/3 маси людського тіла; Вода – це універсальний трансфер поживних речовин...; Вода – це розчинник...; Вода – це терморегулятор організму людини...; Вода – це очищувач організму людини; Рекомендоване споживання води на добу – до 2,5 літра води; Вода організму відновлюється кожні 16-20 днів; Чиста вода – запорука здоров'я; 80% захворювань людини безпосередньо пов'язані зі споживанням забрудненої води; Без їжі людина здатна обходитися до 30 днів, без води – менше тижня; Водною вкрито 80% планети, лише 3% – прісного ресурсу.*

Художній супровід сприяє підвищенню естетичного порогу, формуванню ціннісного ставлення до довкілля, інтеріоризації цінності екобалансу як внутрішньої потреби. Рекомендованими є фрагменти художніх текстів, що містять опис водних об'єктів (гідронімів); явищ природи, що панорамно відтворюють водообіг. Пор.: фрагменти художнього опису *грози, дощу, сніговію* тощо: *Була гроза, і грім гримів, / Він так любив гриміти, / Що аж тремтів, що аж горів / На трави і на квіти* (Микола Вінграновський)[4, с. 250]; *Дощ полив, і день такий полив'яний. / Все блищить, і люди як нові. / Лиш дідок*

старесенький, кропив'яний блискавки **визбирує** в траві (Ліна Костенко) [5, с. 92]. Текстовий ресурс наповнюється в режимі редактора учасниками діалогу.

Когнітивна й робота рецепієнтів із мовним матеріалом має дидактичний і виховний потенціал, наприклад робота з паремійними корпусом передбачає лінгвокультурологічний коментар: *жива (живильна, живуца) вода, цілюща (зцілюща вода) / мертва вода, безсила вода* – фольклорні образи води, яка додає сили або забирає їх; *теплі води* – вирій, теплі краї; *по воду ходити* – в українських народних піснях – символ кохання; *воду розливати* – символ розлуки; *глибока вода* – символ розуму (*Глибока вода тихо плине; З глибокої криниці студена вода*); *зоряна вода* – магічна, чарівна, зцілювальна вода [6, с. 106–108]. Символьні поєднання, національний корпус паремій, вислови громадських діячів, науковців, художнє слова (рядки із текстів вітчизняного письменства) доцільно подавати як заголовкову частину тексту. Такі мовні одиниці й рядки набувають ознак прецедентності, актуалізуючи історико-культурні й екологічні цінності [7], формують суспільну думку про «екологію довкілля» й «екологію людини» як взаємопов'язані поняття. Анімаційний супровід або віртуальна екскурсія географічною картою регіону – України – планети апелює до усвідомлення ваги географічних, кліматичних, геохімічних і техногенних чинників, що визначають рівень екологічно безпечного існування, тісний взаємозв'язок здоров'я людини і якості довкілля.

Висновки та перспективи подальших розвідок у даному напрямку. Моделювання медіатекстів із глутонімами на позначення пиття з позиції просвітницької і здоров'язбережувальної функції ґрунтоване на стильовому віднесенні (освітні, рекламні, науково-популярні), жанристики. Змістовими характеристиками медіатекстів має бути системна наукова інформація, водночас адаптована для масової аудиторії. Інформація забезпечує інтеграцію системних знань про екологію людини загалом, культуру пиття і профілактику здорового способу життя зокрема, що має вияв в особистісній здоров'язбережувальній діяльності.

Перспективами подальших розвідок є розроблення архітекτονіки медіатекстів відповідно до прагматики й освітньої пропозиції.

Література:

1. Гуменюк В. В. Соціальна медицина, громадське здоров'я : навч.-метод. посіб. Львів : Простр-М, 2020. 51 с.
2. Медіаосвіта та медіаграмотність : підручник / авт. колектив : В. Ф. Іванов, О. В. Волошенюк, Д. Ю. Дзюба та ін. / за науковою редакцією В. В. Різуна. Київ, 2012. 344 с.
3. Некос А. Н., Багрова Л. О., Клименко М. О. *Питна вода як фактор здоров'я та життєдіяльності*. Екологія людини : підручник. Харків : ХНУ імені В.Н. Каразіна, 2007. 336 с. С. 264–270.
4. Вінграновський М. С. Вибрані твори : у 3 т. Т 1 : Поезії / вступна стаття Т. Салиги. Тернопіль : Богдан, 2004. 400 с. С. 250.
5. Костенко Ліна. Вибране. Київ : Дніпро, 1989. С.92.
6. Жайворонок В. В. Знаки української етнокультури : Словник-довідник. Київ : Довіра, 2006. 703 с.
7. Медіаосвіта та медіаграмотність : підручник / авт. колектив : В. Ф. Іванов, О. В. Волошенюк, Д. Ю. Дзюба та ін. / за науковою редакцією В. В. Різуна. Київ, 2012. 344 с.

Mishenina T. M. Modeling of media texts with gluttonymes to delicat drinking from the position of educational and health protection functions

Summary. The article is devoted to the issue of developing structure and semantics in the modeling of educational, advertising and popular science media texts with gluttonymes for drinking. In the modeling of media texts, it is necessary to take into account a number of factors, such as: the function of the media text, the purpose of writing; the target audience that perceives the text, content characteristics, presentation style. The research deals with media texts with gluttonymes for drinking (water, mineral water), accordingly, the core information is the chemical and physical characteristics of liquids.

The position that the information published in the hyperspace is polythematic, mostly unsystematic, contains a number of hyperlinks not related to a specific issue or does not provide comprehensive, accurate, factually proven information by keywords is substantiated.

The defining educational and health-preserving functions of media texts with gluttonymes for drinking outline the following directions of information presentation: 1) educational information as a didactically processed integrative knowledge paradigm that broadcasts modern achievements of fields consonant with hydrochemistry, including medical commentary (therapeutic, diagnostic and preventive practice integrated into the personal health care dimension); 2) popular scientific information, which may contain facts that took place (for example, the properties of gluttonymes to indicate drinking in health preservation, not proven by a scientific experiment); it is also about information adapted for perception by a mass audience; 3) information for advertising appeals primarily to consumption (for example, a certain brand of mineral, artesian water; technologies for water purification), the pragmatic function prevails, therefore the educational and health-preserving architecture is asymmetric.

The implementation of the preventive and health-preserving functions of media texts on the subject under consideration consists in the provision of scientific information, the development of functional literacy both in the analysis of thematic information and in the application of media hygiene techniques; formation of a scientific picture of the world of the individual in relation to general medical knowledge that provides reflection on health care as a way of life, mastery of gluttonym consumption algorithms for drinking, taking into account scientific knowledge of hydrochemistry, bioenergetics.

The requirement for the presentation of information on the culture of consumption of gluttonymes for the designation of drinking is the style of presentation, comprehensive information on the hygiene of human drinking, the presentation of facts that reproduce patterns in compliance with the rules of a healthy lifestyle; health care algorithms.

Media texts appeal to awareness of the correlation between human ecology and environmental ecology.

Key words: media text, gluttonym for drinking, educational function of media text, health-preserving function of media text, drinking culture, human ecology.

*Мищенко Т. В.,**кандидат філологічних наук,
старший викладач кафедри германської
філології та методики викладання іноземних мов
Ніжинського державного університету імені Миколи Гоголя**Луценко О. В.,**студентка магістратури
факультету філології, історії та політико-юридичних наук
Ніжинського державного університету імені Миколи Гоголя*

ПОРІВНЯЛЬНИЙ АНАЛІЗ РИТОРИКИ ДЖ. БАЙДЕНА ТА Б. ДЖОНСОНА ПРО ВІЙНУ В УКРАЇНІ: СИЛА ЧИ ДИПЛОМАТІЯ?

Анотація. У статті проаналізовано способи апеляції до потреби у безпеці, які використовують Джоозеф Байден та Борис Джонсон, коли висвітлюють тему війни в Україні. На початку визначено, що політична промова – це текст, що виголошується професійними політичними діячами чи інституціями на місцевому, національному або міжнародному рівні. Оскільки її головною метою є переконання громадян у правильності певної думки, можновладці вдаються до риторичних способів впливу: етосу, пафосу та логосу. У фокусі нашого дослідження перебуває пафос, апеляція до якого відбувається через звернення до емоцій та потреб.

Обидва політики описують втрату безпеки для України та світу за допомогою слів із семантикою нападу та нанесення шкоди, акцентуючи при цьому на Росії як джерелі загрози. Однак, Борис Джонсон, на відміну від американського президента, окрім військової агресії, також виділяє тему енергетичного шантажу РФ. Значні відмінності у підходах політиків помітні і при апелюванні до теми відновлення безпеки для України та світу, що може досягатися дипломатичним або силовим шляхом. Джоозеф Байден послуговується мовними одиницями, котрі називають конкретні шляхи дипломатичного вирішення конфлікту та вказують на наявність у США чіткої стратегії закінчення війни. У той же час Борис Джонсон не має наразі готового рішення. Ця ідея прослідковується через використання слів з семантикою пошуку. Підтримання безпеки НАТО силовими методами у обох політиків однаково вербалізується через мовні одиниці зі значенням «захищати», «зміцнювати». Проте для Джо Байдена ця тема є більш пріоритетною, адже він звертається до неї дванадцять разів, а Борис Джонсон – п'ять. Дипломатичне відновлення безпеки для України шляхом розбавлення Росії економічної та фінансової безпеки розкривається через словосполучення на позначення накладання та посилення санкцій. Однак якщо у промовах Джонсона ми знаходимо лише нейтральні конструкції, то для Байдена характерна більша жорсткість, що виявляється у словах зі значенням тиску. При зверненні до відновлення безпеки України через надання їй допомоги прем'єр-міністр охоплює усі аспекти підтримки, а президент акцентує лише на військовій.

У результаті проведеного аналізу визначено, що Джоозеф Байден проявляє більше рішучості та зосереджує-

ся на силових методах закінчення війни, у той час як для Бориса Джонсона характерний дипломатичний підхід.

Ключові слова: політична промова, риторика, пафос, базові потреби.

Постановка проблеми. Останнім часом у суспільстві спостерігається значне підвищення уваги до виступів державних діячів. Пов'язано це, перш за все, зі складною політичною ситуацією та кризою міжнародної безпекової парадигми, спричиненою, зокрема, агресивними діями Росії, котра у лютому 2022 року розпочала війну проти України. Це порушення демократичних прав незалежної суверенної держави переросло з регіонального конфлікту в глобальний, створюючи умови для дестабілізації в тому числі і фінансової та економічної системи світу. У відповідь на потреби громадян у відчутті захищеності та поінформованості лідери країн почали частіше виступати перед широкою публікою з промовами, що у політичному дискурсі визначаються як усні або письмові тексти, виголошені на місцевому, національному або міжнародному рівні професійними політиками або політичними інституціями [1, с. 12]. У них держслужбовці описують стан справ як всередині держави, так і поза її межами, з найбільш вигідних для себе позицій. Сприяє цьому, перш за все, той факт, що головним завданням політичної промови є переконання аудиторії у правильності або хибності певної думки. Для досягнення максимального впливу на свідомість слухачів та отримання бажаної реакції від них держслужбовці звертаються до базових засад риторики [1, с. 34; 2, с. 6]. У зв'язку з цим на сучасному етапі дуже важливо аналізувати політичні промови саме крізь лінгвориторичну призму. Такий підхід допомагає розкрити приховані у словах сенси, відділити правду від маніпуляції, критично оцінити ситуацію та не стати жертвою обману з боку політиків.

Аналіз останніх джерел і публікацій. Риторика як окрема дисципліна сформувалася та отримала своє теоретичне обґрунтування ще в Давній Греції у роботах Аристотеля. З того часу вона багато разів переосмислювалася, набуваючи нових форм та адаптуючись під вимоги суспільства [3, с. 22; 4, с. 1]. Сьогодні риторика використовують майже у всіх сферах людських

взаємовідносин та традиційно визначають, як мистецтво переконання за допомогою слів [5, с. 1]. Така дефініція цілком пояснює її значну популярність серед політиків, метою яких завжди є або акцентуація на певних ідеях та фактах, або, навпаки, їх приховування та нівелювання негативних реакцій. З метою переконання слухачів у правдивості своїх слів державні діячі у промовах вдаються до трьох риторичних способів впливу: етоса, логоса і пафоса [5, с. 47; 6, с. 96; 7, с. 3].

Етос представлений зверненням до репутації оратора та часто визначається як авторська саморепрезентація [4, с. 63; 8, с. 152–153]. Саме він є одним із найважливіших чинників, що сприяє встановленню довіри з аудиторією та створенню позитивного іміджу для промовця. При апеляції до етосу найбільшу увагу зазвичай приділяють особистим характеристикам оратора, проте може також враховуватися його статус, положення у суспільстві, поведінка безпосередньо під час виступу [7, с. 4].

Логос визначають як вплив на аудиторію через звернення до раціонального, що виявляється у використанні логічно організованих аргументів із врахуванням їх ефективного розміщення в тексті та мовного оформлення [6, с. 475; 5, с. 57]. Спирається він на апелювання науковими фактами, історичними даними, результатами досліджень, експериментів, певним доказовим матеріалом тощо [7, с. 3–4]. Важливу роль для створення прихованого впливу на адресата через логос також відіграє характер взаємодії тези і аргументів [9, с. 45].

Пафос представлений зверненням до емоцій та почуттів аудиторії [8, с. 156]. Вони, у свою чергу, згідно з теорією мотивації, є продуктом задоволення або незадоволення потреб, які виступають головною передумовою та рушійною силою будь-якої діяльності людини [10, с. 24]. Усі потреби об'єднані між собою у чітку систему – піраміду Маслоу, за висхідним принципом. Таким чином прослідковується чітка ієрархія від базового біологічного рівня до вищого (психологічного та самореалізації). Відповідно, виділяють фізіологічні потреби (необхідні для існування людини як живої істоти), потребу у безпеці (фізичній, фінансовій, моральній, психологічній тощо), потребу в приналежності (до конкретної групи за національними, професійними, соціальними або іншими ознаками), потребу в повазі (як з боку інших, так і до самого себе) та потребу в самоактуалізації (реалізація здібностей та потенціалу, досягнення цілей) [10, с. 35–46].

Саме зв'язок з потребами та емоціями, які притаманні кожній людині, робить пафос універсальним, ефективним та найсильнішим інструментом переконання в руках політиків. Він підходить для будь-якої аудиторії, не потребує довготривалого обмірковування та розрахований на швидку дію, що пояснюється впливом почуттів на мислення [5, с. 66; 3, с. 32]. Через названі характеристики ми вважаємо доцільним у рамках нашої розвідки зосередити увагу саме на пафосі. Зокрема, проаналізуємо звернення до потреби у безпеці, яке набуває особливої актуальності у зв'язку з війною в Україні, на прикладі промов Джозефа Байдена та Бориса Джонсона. Ці два політики справедливо вважаються одними із найбільш впливових у світі. І хоч обидва є представниками англomовних країн, доцільно розглядати їх виступи з позиції відмінностей культур, адже, як відомо, британці та американці по-різному висвітлюють політичні події, що залежить, у першу чергу, від особливостей їх національного світосприйняття [11, с. 83].

Таким чином, метою статті є порівняння способів апеляції до потреби у безпеці у промовах про війну в Україні Джозефа Байдена та Бориса Джонсона, що дозволить нам визначити їх пріоритети щодо шляхів завершення війни в Україні.

Виклад основного матеріалу. У нашій роботі виокремлення способів апеляції до пафосу відбувається шляхом визначення семантики слів. Зокрема, звернення до потреби у безпеці встановлюємо на основі мовних одиниць із семами 'weapon', 'to kill', 'to invade', 'to suffer', 'to destroy', 'to limit', 'to block', що вказують на втрату безпеки. У той же час відновлення безпеки визначаємо через слова та словосполучення з семами 'to strengthen', 'to increase', 'to protect', 'to support', 'to find a solution', які пов'язані з посиленням та захистом. Саме ці два аспекти у промовах американського президента та британського прем'єр-міністра можна визначити основними при висвітленні теми війни.

Передусім розглянемо втрату безпеки для України. На лінгвістичному рівні у виступах Джозефа Байдена вона підкреслюється словами на позначення зброї та військових, які виступають *інструментами створення загрози*, тобто через іменники *shelling, a tank, a bomb, troops* та словосполучення *air raids, a missile strike* тощо. Крім того, президент вживає низку мовних одиниць з семантикою нападу, що акцентують на джерелі небезпеки – Росії. Серед них: *to unleash an assault, to surround a city, to seize new territory, to commit atrocities and war crimes, to begin a brutal assault* тощо. Наприклад, (1) «*Within moments, missile strikes began to fall on historic cities across Ukraine. Then came in the air raids, followed by tanks and troops rolling in*» [12]. (2) «*The Russian military has begun a brutal assault on the people of Ukraine without provocation, without justification, without necessity*» [12]. У прикладі (1) ефект втрати безпеки створюється через вживання одиниць *missile strikes, air raids, tanks* та *troops*, що вказують на інструменти створення загрози. У (2) використано словосполучення *to begin a brutal assault*, яке позначає напад та акцентує на Росії як джерелі загрози (*the Russian military*). Обидва уривки також містять вказівку на ціль – Україну, що вводиться через прийменник *on* (*historic cities across Ukraine, the people of Ukraine*).

Водночас для Бориса Джонсона у цьому контексті важливо зосередитися саме на ролі Росії як агресора. Таким чином ідея втрати безпеки для України у промовах прем'єр-міністра вербалізується за допомогою мовних одиниць на позначення вторгнення, нападу та знищення, що фокусують увагу на *діях джерела загрози*. До них можна віднести іменники: *the deployment (of troops/forces), an invasion, subversion, an offensive, an assault, deportation*; дієслова: *to violate, to subvert, to invade, to subjugate, to torment, to attack, to target*; словосполучення: *to reduce to rubble, to commit war crimes and atrocities, to plot the destruction, to become the target, to unleash war*. Наприклад, (1) «*The House should be in no doubt that the deployment of these forces in sovereign Ukrainian territory amounts to a renewed invasion of that country*» [13]; (2) «*They are committing war crimes, and their atrocities emerge wherever they are forced to retreat – as we've seen at Bucha, at Irpin at Hostomel and many other places*» [14]. У прикладі (1) на втрату безпеки вказує словосполучення *the deployment of these forces* та іменник *an invasion*, а в (2) – *to commit war crimes* та *atrocities*, які несуть у собі семантику нападу та нанесення шкоди. Також вони акцентують на

джерелі загрози – Росії, що контекстуально була замінена займенниками *these, they, their*.

Водночас поєднуючи мовні одиниці, що мають значення «вторгнутися», «завдати шкоди», «загрожувати» або «нехтувати» (*to strangle, to invade, to threaten, to dominate, contempt, to commit an assault* тощо) зі словосполученнями та іменниками, що вказують на певну групу держав або світ в цілому Джозеф Байден зміщує фокус уваги на глобальний вимір. Оскільки президент позиціонує США як передову країну та лідера, він розглядає розв'язану Росією війну не тільки як загрозу конкретній державі, а і як втрату безпеки для цілого світу.

Ту ж саму ідею підтримує у своїх промовах і Борис Джонсон, використовуючи мовні одиниці, що позначають вторгнення та збройний конфлікт: *to unleash a war, an attack on democracy and freedom, to change borders by force*. Наприклад, (1) «*Today, Russia has strangled democracy – has sought to do so elsewhere, not only in its homeland. Under false claims of ethnic solidarity, it has invaded neighboring nations*» [15]; (2) «*It is an attack on democracy and freedom in East Europe and around the world*» [16]. Ефект втрати безпеки створюється через вживання дієслів *to strangle* та *to invade* в прикладі (1) та іменника *an attack* в (2). Зазначені одиниці мають семантику нападу та нанесення шкоди і поєднуються, відповідно, зі словами (1) *democracy, neighboring nations* та (2) *in East Europe, around the world*, що вказують на розширення масштабів загрози з боку Росії до світового рівня.

Проте, на відміну від Джо Байдена, Борис Джонсон робить окремий наголос на енергетичному шантажі з боку РФ, тим самим визначаючи її джерелом фінансової та економічної небезпеки на глобальному рівні. Для цього він використовує словосполучення *to manipulate energy supplies, to torment households* та інші. Наприклад: «*We know that the coming winter will be tough, and that Putin will manipulate Russian energy supplies to try to torment households across Europe...*» [17]. У наведеній цитаті втрата колективної безпеки вербалізується через дієслова *to manipulate* та *to torment*. Перше у поєднанні з додатком *Russian energy supplies* підкреслює інструмент створення енергетичної загрози (*energy supplies*) та її джерело – Росію. Друге у комбінації зі словосполученням *households across Europe* робить акцент на поширенні загрози за межі України.

Втім, як уже було зазначено, обидва політики також надають великого значення питанню відновлення безпеки як для України, так і для світу загалом. У своїх промовах вони вбачають два шляхи досягнення цієї мети: дипломатичний та силовий.

Коли мова йде про відновлення безпеки у світі дипломатичними методами, ми спостерігаємо принципові відмінності у стилях американського та британського лідерів. Джо Байден апелює до цієї теми через використання дієслів з домінуючою семою «*to suggest, to mention an idea*» (пропонувати) – *to advance, to offer, to propose, to suggest* [18], а також дієслів зі значенням «*посилувати*», «*забезпечувати*»: *to establish, to continue, to pursue, to enhance, to strengthen*. Зазначені мовні одиниці поєднуються зі словосполученнями, що називають конкретні заходи безпеки: *a security environment, control measures, stability measures, security concerns, security, real/non-stop diplomacy*. Таким чином американський президент створює ефект рішучості та акцентує на тому, що США має чітку стратегію з відновлення миру, як продемонстровано у наступному прикладі: «*Time and again, we offered real diplomacy and concrete*

proposals to strengthen European security, enhance transparency, and build confidence on all sides» [15].

У свою чергу для Бориса Джонсона характерним є використання слів із семантикою пошуку (*to find, to seek*) та забезпечення (*to pursue, to ensure*), які комбінуються з абстрактними іменниками *a way, a solution, co-existence*. Такі поєднання вказують на те, що у британського прем'єр-міністра ще немає готового алгоритму дій для відновлення миру дипломатичним шляхом, але він готовий працювати над його пошуками. Наприклад, «*And I will tell the house, we will not give up: we will continue to seek a diplomatic solution until the last possible second*» [13].

Окрема увага у промовах Джозефа Байдена також надається підтриманню безпеки НАТО силовими методами. Особливо це стосується країн-союзників східного флангу, яким наразі загрожує Росія. Щоб наголосити на необхідності застосування заходів із надання їм безпрецедентної підтримки, президент використовує мовні одиниці, що мають значення «*захистити*» та «*зміцнювати*». Серед них знаходимо дієслова: *to defend, to protect, to bolster, to deepen, to reinforce*; та словосполучення: *to send forces, to conduct military exercises, to enhance defensive readiness, to deter further aggression, to authorize the deployment of forces, to deploy high-readiness forces*. Наприклад, (1) «*In addition to the economic penalties we're imposing, we're also taking steps to defend our NATO Allies, particularly in the east*» [12]; (2) «*We will also continue to conduct military exercises with our Allies and partners to enhance defensive readiness*» [19]. У наведених уривках на підтримання безпеки в (1) вказує дієслово *to defend*, а у (2) словосполучення *to conduct military exercises* та *to enhance defensive readiness*, що акцентують на посиленні оборони в межах альянсу, центральна роль у якому в промовах відводиться США, названим займенником *we*, як джерелу стримування загрози.

Досить показовим є те, що для Бориса Джонсона підтримання безпеки в межах союзу не є такою ж пріоритетною ціллю, як для Джозефа Байдена. Це доводить в першу чергу той факт, що до необхідності захисту НАТО прем'єр-міністр звертається лише п'ять разів, у той час як американський президент – дванадцять. Для вираження цієї ідеї Борис Джонсон використовує дієслова зі значенням «*захистити*» (*to defend, to protect*), «*збільшити*» (*to send, to double*) у поєднанні з іменниками *forces* або *deployment*. Наприклад, «*We have already doubled the size of our deployment in Estonia, where the British Army leads NATO's battlegroup, and when I met President Levits of Latvia and Prime Minister Kallas of Estonia in Munich on Saturday, I told them that we would be willing to send more British forces to help protect our allies if NATO makes such a request*» [13]. У наведеній цитаті ефект підтримання безпеки створюється через вживання дієслова *to protect* з вказівкою на ціль – *our allies*. Крім того, посилення відчуття захисту вербалізується словами *to double* та *to send*, які поєднуються зі словосполученнями на позначення збройних сил (*our deployment, more British forces*). Сполучене Королівство, назване займенником *we*, виокремлюється як джерело безпеки.

Окремо у промовах Джозефа Байдена та Бориса Джонсона варто виділити відновлення безпеки України. Ця тема має два плани вираження.

Спершу розглянемо відновлення безпеки України дипломатичним шляхом, тобто через позбавлення Росії економічної та фінансової безпеки. Обидва політики для висвітлення

цієї теми говорять про санкції, тому обирають мовні одиниці з семантикою накладання та посилення. Для Джозефа Байдена це дієслова *to impose, to put, to authorize, to ratchet up*, а для Бориса Джонсона – *to impose, to hold, to agree, to intensify*, які вони поєднують з абстрактним іменником *sanctions*. Однак якщо британський прем'єр-міністр обмежується лише цими типовими конструкціями, то американський президент, навпаки, розширює їх з метою введення додаткових конотацій.

Джозефу Байдену з його підкреслено лідерської позиції важливо проявити жорсткість по відношенню до країни-агресора та показати таким чином приклад усьому світу. З цією метою він вводить у промови прикметники *powerful, strong, intense, severe*, що характеризують санкції, як такі, що є досить значними та здатними негативно вплинути на Росію. Більше того, американський президент часто заміняє нейтральне слово *sanctions* на іменники з семантикою тиску – *pressure, limitations*. Наприклад, (1) «*Today we will agree a massive package of economic sanctions designed in time to hobble the Russian economy*» [16]; (2) «*Today, I'm authorizing additional strong sanctions and new limitations on what can be exported to Russia*» [12]. У цитаті (1), що належить Борису Джонсону, ефект позбавлення РФ економічної безпеки вербалізується за допомогою поєднання дієслова із семантикою накладання – *to agree*, зі словосполученням *a package of economic sanctions*. Отримана конструкція має нейтральне забарвлення. У той же час у цитаті (2), з промови Джозефа Байдена, на позбавлення Росії безпеки вказує словосполучення *to authorize additional strong sanctions and new limitations*, де прикметник *strong* та іменник *limitations* підкреслюють жорстку позицію президента, адже несуть у собі семантику тиску та тяжких для подолання обмежень.

Наступний шлях відновлення безпеки України у промовах політиків – силовий. Він передбачає направлення їй фінансової та військової допомоги задля підтримання економіки, а також збільшення можливостей оборони та захисту. Для опису цього аспекту американський президент та британський прем'єр-міністр вживають дієслова, що мають семантику постачання та збільшення: *to supply (with), to provide, to support*. Також у Джо Байдена знаходимо слова *to move, to augment, to deliver*, а у Бориса Джонсона – *to send, to keep up, to coordinate*.

Попри загальну схожість, головна різниця між ними полягає в поєднаннях. Американський президент комбінує зазначені дієслова лише з іменниками-назвами військових реалій на кшталт (*military*) *equipment, training, a weapon, an anti-armor system, security assistance* і т.д., підкреслюючи тим самим важливість перемоги України саме на полі бою. Наприклад, «*While I will not send American servicemen to fight Russia in Ukraine, we have supplied the Ukrainian military with equipment to help them defend themselves. We have provided training and advice and intelligence for the same purpose*» [19]. У наведеній цитаті на відновлення безпеки України вказують дієслова *to supply* та *to provide* із семантикою забезпечення, що поєднуються з іменниками *equipment, training, advice* та *intelligence* на позначення елементів військової підтримки.

Борис Джонсон, у свою чергу, виділяє важливість постачання одразу двох видів допомоги. Як і Джозеф Байден, він звертає увагу на військову підтримку через вживання слів відповідної тематики, однак окремо вводить також словосполучення, що вказують на економічну сферу: *financial/economic support, economic assistance, funding* і т.д. Наприклад, (1) «*We*

cannot afford for one moment to relax the sanctions on Putin, and we must keep up the financial and economic support for Ukraine» [17]; (2) «*In the coming weeks, we in the UK will send you Brimstone anti-ship missiles and Stormer anti-aircraft systems*» [14]. У прикладі (1) на створення ефекту відновлення економічної безпеки вказує дієслово *to keep up* з семантикою надання, що комбінується зі словосполученням *financial and economic support*. У цитаті (2) відновлення військової безпеки акцентується через поєднання дієслова *to send* з назвами видів зброї (*Brimstone anti-ship missiles, Stormer anti-aircraft systems*).

Висновки. На основі проведеного аналізу ми можемо стверджувати, що при висвітленні війни для Джозефа Байдена та Бориса Джонсона однаково характерною є апеляція до потреби у безпеці. Обидва політики розглядають загрозу як в масштабах України, так і з позиції впливу на світову спільноту. Джерелом захисту вони завжди визначають власні країни – відповідно, США та Сполучене Королівство, а джерелом загрози – Росію. Натомість Джозеф Байден виявляє більше рішучості та фокусується на силових методах завершення війни, а стиль Бориса Джонсона є більш дипломатичним.

Перспективи подальших досліджень вбачаємо в порівнянні способів апеляції політиків до логосу та етосу при висвітленні війни в Україні.

Література:

1. Dijk van T.A. What is Political Discourse Analysis? *Belgian Journal of Linguistics. Political Linguistics*. 1997. Vol. 11, No 1. P. 11–52.
2. Гулей М.Д. Лексико-граматичні особливості та композиційна структура французької політичної промови (на матеріалі виступів Шарля де Голля і Жака Ширака) : автореф. дис. ... канд. філол. наук : 10.02.05. Київ, 2004. 20 с.
3. Потапенко С.І. Когнітивна медіа-риторика: буття конфлікту-кризи в англомовних інтернет-новинах : монографія. Київ : Видавничий центр КНЛУ, 2021. 299 с.
4. Wayne C.B. The Rhetoric of RHETORIC: The Quest for Effective Communication. Oxford : Blackwell Publishing Ltd, 2004. 224 p.
5. Leith S. You Talkin' To Me? London : Profile Books Ltd, 2011. 296 p.
6. Sloane T.O. Encyclopedia of Rhetoric. Oxford : Oxford University Press, 2001. 856 p.
7. Burke M. Discourse implicature, Quintilian and the Lucidity Principle: rhetorical phenomena in pragmatics. *Topics in Linguistics*. 2016. Vol. 17, No 1. P. 1–16.
8. Lauer J. M. Invention in Rhetoric and Composition. West Lafayette : Parlor Press, 2004. 257 p.
9. Щербак О.М. Дискурс німецькомовних інтернет-новин: лінгво-риторичний аспект : дис. ... канд. філол. наук : 10.02.04. Ніжин, 2016. 216 с.
10. Maslow A.H. Motivation and Personality. New York : Harper and Row Publishers, 1970. 358 p.
11. Талавіра Н.М. Опосередковане переконання при висвітленні публічного виступу у новинах: етос, пафос чи логос? *Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка*. 2022. Вип. 1(31). С. 81–84.
12. Remarks by President Biden on Russia's Unprovoked and Unjustified Attack on Ukraine. URL: <https://www.whitehouse.gov/briefing-room/speeches-remarks/2022/02/24/remarks-by-president-biden-on-russias-unprovoked-and-unjustified-attack-on-ukraine/>.
13. PM statement on the situation in Ukraine: 22 February 2022. URL: <https://www.gov.uk/government/speeches/pm-statement-on-the-situation-in-ukraine-22-february-2022>.
14. Prime Minister Boris Johnson's address to the Ukrainian Parliament: 3 May 2022. URL: <https://www.gov.uk/government/speeches/prime>

minister-boris-johnsons-address-to-the-ukrainian-parliament-3-may-2022.

15. Remarks by President Biden on the United Efforts of the Free World to Support the People of Ukraine. URL: <https://www.whitehouse.gov/briefing-room/speeches-remarks/2022/03/26/remarks-by-president-biden-on-the-united-efforts-of-the-free-world-to-support-the-people-of-ukraine/>
16. Prime Minister's address to the nation on the Russian invasion of Ukraine: 24 February 2022. URL: <https://www.gov.uk/government/speeches/prime-ministers-address-to-the-nation-on-the-russian-invasion-of-ukraine-24-february-2022>
17. PM remarks at joint press conference with President Zelenskyy in Kyiv: 24 August 2022. URL: <https://www.gov.uk/government/speeches/pm-remarks-at-joint-press-conference-with-president-zelenskyy-in-kyiv-24-august-2022>
18. Cambridge Dictionary. URL: <https://dictionary.cambridge.org/>.
19. Remarks by President Biden Providing an Update on Russia and Ukraine. URL: <https://www.whitehouse.gov/briefing-room/speeches-remarks/2022/02/15/remarks-by-president-biden-providing-an-update-on-russia-and-ukraine/>

Mishchenko T., Lutsenko O. Comparative analysis of Joe Biden's and Boris Johnson's rhetoric on war in Ukraine: force or diplomacy?

Summary. The article analyzes the ways of appealing to safety needs used by Joseph Biden and Boris Johnson while covering the topic of war in Ukraine. It is defined at the beginning that a political speech is a text delivered by professional politicians or political institutions at the local, national or international level. As its main aim is to convince citizens that the introduced idea is worth trusting, statesmen usually use the rhetorical devices of persuasion: ethos, pathos and logos. Our research is focused on pathos, which is an appeal aimed at triggering emotions and needs.

Both politicians describe safety loss for Ukraine and the world by utilizing words with the semantics of attacking and doing harm. In such a way they highlight Russia as the source of the threat. But unlike the American president, Boris Johnson puts an emphasis not only on military aggression but also on Russia's energy blackmail. Significant differences between the approaches of these two politicians may be also observed when they appeal to restoring security both for Ukraine and the world which may be achieved by force or diplomacy. In this context, Joseph Biden uses language units that denote concrete ways of diplomatic conflict resolution and emphasize that the USA has a clear war termination strategy. In contrast, Boris Johnson doesn't have a solution yet. This idea is verbalized by using words with the semantics of searching. Both politicians represent the topic of maintaining security for NATO by means of force in the same way by utilizing linguistic units with the meaning of protection and strengthening. However, Joe Biden prioritizes this topic more, as he mentions it twelve times in his speeches, while Boris Johnson does it only five times. Restoring Ukrainian security diplomatically by depriving Russia of its economic and financial safety is highlighted with the word combinations denoting imposing and intensifying sanctions. But while in Johnson's speeches we find only neutrally coloured constructions, Biden's addresses are typically harsher. This harshness is clearly observed in using words meaning pressure. When the prime minister describes restoring Ukrainian security by helping it, he covers all aspects of aid. Contrary to him the president concentrates only on military support.

The results of the analysis have revealed that Joseph Biden shows more determination and focuses mainly on ending the war by means of force, while Boris Johnson prefers a diplomatic approach to the issue.

Key words: political speech, rhetoric, pathos, basic needs.

*Нестеренко Т. А.,**кандидат філологічних наук,**доцент кафедри української філології та журналістики**Центральноукраїнського державного університету імені Володимира Винниченка*

ВСТАВНІ КОНСТРУКЦІЇ ЯК СТИЛІСТИЧНИЙ РЕСУРС ВИРАЖЕННЯ СУБ'ЄКТИВНОЇ МОДАЛЬНОСТІ В РОМАНІ СВІТЛАНИ ТАЛАН «РОЗКОЛОТЕ НЕБО»

Анотація. Статтю присвячено аналізу стилістичного ресурсу вставних конструкцій як засобу вираження суб'єктивної модальності в романі Світлани Талан «Розколоте небо». Суб'єктивну модальність розглянуто як особисте інтерпретування подій, ситуації, факту дійсності в діапазоні можливості, наміру, вірогідності, необхідності, сумніву, категоричності. Доведено, що змістову основу суб'єктивної модальності утворює поняття оцінки в широкому сенсі, включно не лише з логікою повідомлюваного, а й різними видами емоційних реакцій.

Установлено, що суб'єктивно-модальні відношення в реченні письменника виражає за допомоги вставних одиниць, що належать до різних граматичних рівнів: морфології (іменники, прислівники, форми дієслів) та синтаксису (словосполучення, речення). В аналізованому тексті виділено шість семантичних груп вставних конструкцій, що відображають різні суб'єктивно-модальні відтінки: ступінь обізнаності суб'єкта мовлення та його поінформованості, прагнення встановити контакт зі співрозмовником, підтримувати його увагу, логіку викладу думок, емоційний стан мовця.

Доведено, що суб'єктивна модальність художнього тексту слугує виразником ставлення мовця до об'єктів позамовної дійсності й пов'язана з лінгвістичною категорією оцінки. Вставні конструкції в романі С. Талан «Розколоте небо» – один з головних засобів вираження суб'єктивної модальності та яскрава ознака індивідуального авторського стилю. Авторка з неоднаковою частотністю використовує різні групи вставних слів на позначення упевненості/непевненості, можливості/імовірності, порядку думок, джерела повідомлення, емоційної та ілюкативної оцінки; використовує вставні конструкції як для модалізації ставлення (свого чи своїх героїв (героїнь)) до висловленої думки (функція суб'єктивної модальності), так і для фіксації додаткового зауваження (функція суб'єктивної номінації).

Перспективним напрямом подальших наукових розвідок визначено дослідження засобів вираження суб'єктивної модальності в текстах інших стилів.

Ключові слова: модальність, суб'єктивна модальність, суб'єктивно-модальна семантика, мовні засоби модальності, вставні слова, стилістичний ресурс.

Постановка проблеми. Лінгвістичний феномен модальності пояснюється багатоаспектністю формування й вираження цього мовного явища, здатністю реалізовуватись у поліфункційних виявах, відображаючи складний суб'єктивний світ мовної особистості.

Сучасна мовознавча наука репрезентує низку підходів до аналізу модальності, які базуються на синтаксичному, комуні-

кативному, морфологічному та інших тлумаченнях цієї категорії. Статус та обсяг модальності неможливо окреслити чіткими рамками, тому її характеризують як надкатегорійне утворення, що має вияв на всіх мовних рівнях.

Одним з різновидів модальності є суб'єктивна модальність як суб'єктивне інтерпретування подій, ситуації, факту дійсності в діапазоні можливості, наміру, вірогідності, необхідності, сумніву, категоричності [1, с. 157]. Суб'єктивна модальність, на протигагу об'єктивній, є факультативною ознакою висловлювання, а її семантичний обсяг ширший від семантичних рамок об'єктивної модальності. Мовними засобами цього виду модальності є порядок слів, інтонація, лексичні повтори, модальні слова і дієслова, вигуки, вставні слова і словосполучення, вставні конструкції, порядок слів у реченні тощо. Змістову основу суб'єктивної модальності утворює поняття оцінки в широкому сенсі, включно не лише з логікою повідомлюваного, а й різними видами емоційних реакцій.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Модальність як одна з провідних категорій, що формують безпосередній зв'язок висловлювання з позамовною дійсністю, довгий час була об'єктом наукового інтересу зарубіжних і вітчизняних лінгвістів. Співвідношення універсальної змістової основи мовних значень і особливостей їх вираження в кожній мові має свою традицію, тому на українському ґрунті розв'язання проблеми модальності набуло самобутнього вияву. Серед вітчизняних учених, які цікавилися тими чи тими аспектами модальності, І. Вихованець, А. Загнітко, Н. Костусяк, В. Ткачук, В. Шинкарук, М. Телеки та багато інших. Увіразненню увявлення про мовну модальність сприяли дослідження І. Вихованця. За словами науковця, «специфіка речення як основної синтаксичної одиниці виявляється в сукупності обов'язкових суб'єктивних значень, у яких реалізується комунікативний намір мовця, передається його ставлення до відображуваного в реченні фрагмента дійсності» [2, с. 117]. В. Шинкарук доходить висновку, що «в змісті речення формується два плани вираження: модально-комунікативний (модусний) і номінативно-репрезентативний (диктумний)» [3, с. 58–59]. На значенні комунікативного фактору у формуванні модальності речення наголошує А. Загнітко. На думку лінгвіста, модальність речення – це «актуалізація пропозиції в аспекті її комунікативної визначеності й навантаженості» [4, с. 198].

Н. Костусяк розглядає модальність як надкатегорію, багатовекторну мовну величину, що «бере участь у формуванні комунікативного процесу та реалізації інтенції мовця, структурована трьома різновидами категорій – морфологічною

модальністю, синтаксичною модальністю та лексико-граматичною модальністю» [5, С. 39–45].

В. Ткачук, вивчаючи концептуальні характеристики модальності, уводить поняття «макрополя». Інтегративним семантичним компонентом ФСП як цілісного утворення вчений вважає категорію оцінки, яка дозволяє гнучко та диференційовано розглядати явища навколишньої дійсності і дає підстави диференціювати модальність об'єктивну і суб'єктивну [6, с. 113]. М. Телеки здійснює опис суб'єктивно-модальних значень різних типів висловлювання, досліджує суб'єктивно-об'єктивні значення на різних рівнях мови [7, с. 82–89].

Попри значну кількість робіт, присвячених модальності, природа, зміст і способи вираження одного з її виявів – суб'єктивної модальності – на рівні тексту ніколи не втрапить своєї актуальності.

Мета статті – дослідити вираження суб'єктивної модальності на рівні синтаксису художнього тексту, зокрема стилістичний потенціал вставних конструкцій у романі С. Талан «Розколоте небо».

Виклад основного матеріалу. Функційний діапазон суб'єктивної модальності є широким, оскільки, крім формально-граматичних засобів, існує низка стилістично-контекстуальних модусів суб'єктивної модальності, дефініцію яких необхідно розглядати виключно на базі конкретних текстів, а не ізольованих мовних одиниць. На семантичному рівні суб'єктивна модальність є комплексом типових суб'єктивно-модальних значень, які «ураховують характер компетенції суб'єкта мовлення, ступінь його поінформованості, емоційний стан, прагнення встановлювати контакти зі співрозмовником, підтримувати його увагу і включати в хід власних роздумів і оцінок» [8, с. 5]. Усі ці модальні значення знаходять вияв на синтаксичному рівні, зокрема на рівні конструкцій, які не є членами речення, але виражають ставлення мовця до висловленої думки (вставні слова, словосполучення, речення).

Вставні конструкції в художньому тексті є засобами, що репрезентують мисленнєво-мовленнєву діяльність автора як діалог імпліцитно вираженої авторської свідомості з іншими свідомостями. Досить часто носіями суб'єктивної модальності є вставні конструкції, що виражають впевненість або невпевненість; указують на джерело повідомлення; дають емоційну оцінку повідомлюваному; визначають порядок думок, послідовність викладу, указують на спосіб оформлення думок; привертають увагу співрозмовника; діють оцінку фактам тощо.

С. Талан у романі «Розколоте небо» використовує вставні конструкції як для модалізації ставлення (своє чи своїх героїв) до висловленої думки (функція суб'єктивної модальності), так і для фіксації додаткового зауваження (функція суб'єктивної номінації). Наприклад: *Кажуть, що і в неділю будуть люди в комуні працювати, і в свята, бо для комуністів Бога не існує; Щоби бути впевненою, що землю не відберуть, вона віддає... Та хай йому грець!); На щастя, вчасно нагодила Варя; Здається, і не сваряться молодята, але радісного сміху не чути; Павло Серафимович відзначив, що чоловік не сказав звичного «брата», отже, розмова буде не з приємних; Гадаю, встигнеш її застати живою.*

Суб'єктивно-модальні відношення в реченні письменниці виражає за допомоги вставних одиниць, що відносяться до різних граматичних рівнів:

1) морфології (іменники, прислівники, дієслівні форми): *До речі, вже є листя липи, тож можу поділитися, як некти з них маторжжаники; Кажуть, і в неділю будуть люди в комуні працювати, і в свята, бо для комуністів Бога не існує; Виховувалися ж діти однаково, росли разом, на одній землі, а не став він справжнім хазяїном, на жаль; Напевно, за місяць-півтора воно закінчиться, і я не знаю, що будемо їсти далі.*

2) синтаксису (словосполучення, речення): *На думку нашого великого вождя Йосипа Віссаріоновича, селяни мають жити не там, де їм хочеться, а там, де потребують інтереси держави; Розпродалися на базарі, слава Богу, найкращим подарунком для мене було побачити Буяна у стайні!*

В аналізованому художньому тексті диференціюємо шість семантичних груп вставних конструкцій, що відображають суб'єктивний модальний аспект, а саме: упевненість/невпевненість; джерело повідомлення; емоційну оцінку; ілюктивну оцінку; логічний зв'язок думок; можливість. Переважна група вставних конструкцій із суб'єктивно-модальною семантикою, дає вказівку на правдивість/неправдивість того, про що повідомляють у реченні або впевненість/невпевненість в об'єктивності наведених фактів. Дослідження показує панування вставних слів із суб'єктивною модальністю невпевненості – 47,98%. Це пояснюється тим, що суб'єктивна думка мовця (зауважмо, що в художньому тексті це герой/персонаж, який відтворює комунікативний колорит темпорального й локального художнього простору), не має аксіологічного характеру. Наприклад, у реченні *Якщо доживемо, то почнеться городина, стане легше, може, щось і зміниться на краще* мовець сумнівається в розвитку подій, він висловлює пропущення, виражене складнопідрядним реченням із умовно-наслідковим зв'язком, проте переконання є слабким, оскільки вжито вставне слово «може».

Найбільш часто спостерігаємо препозитивне вживання вставних слів «може», «можливо» у питальних реченнях: *Може, пом'якає його серце?; Може, то ворона говорить до неї голосом матері* Таку тенденцію пояснюємо особливістю форми викладу: у романі превалює діалогічність, а в діалогах вставні слова створюють природне мовленнєве тло, властиве зображуваній епосі. У романі С. Талан за допомоги вставних конструкцій передається специфіка розмовного мовлення 30-х років ХХ століття. Водночас потрібно зауважити що мовні одиниці, використані в діалогах, характеризують самих героїв, їхній світогляд, особисті якості та ставлення до висловленого, а не власне позицію автора. Авторська думка виявляється в розрізі суб'єктивного на рівні підтексту та метатексту. Уживання вставних компонентів, що виражають невпевненість, зумовлене прагненням автора знизити ступінь категоричності суб'єктивної думки, зреалізувавши прагматичну акцентно-гіпотетичну мовну функцію.

Цікаво, що семантичний відтінок вставного слова «напевно», що має синкретичну семантику як упевненості, так і невпевненості. Ці вставні одиниці створюють ефект пошуку істини, роздумів мовця, що підкреслює дуальність мислення. Наприклад: у реченні *Приходимо туди, а прохач, напевно, щоб зігрітися, підпалив солому, якою була прикрита жінка* вставне слово може бути вжитим у значенні «мабуть», тоді мовець не впевнений у стверджувальному вираженні думки; натомість значення «справді» дає змогу мовцеві висловити упевненість. Авторка використовує вставні слова з синкретичним значенням для уникнення категоричності та з метою евфемізації:

Напевно, скоро Богу душу віддасть, щоб не було змістового відтінку Звісно, скоро Богу душу віддасть вжито вставне слово, що автор підсвідомо декодує як *Мабуть, скоро Богу душу віддасть*. Аналогічно в реченнях *Напевно, хтось уже видивляється, що коїться у нас на подвір'ї; Напевно, хтось упиїмав за «роботою» і забив до смерті герої* з огляду на соціальний контекст доби уникають прямого висловлення думки про предмет висловлення. За допомоги вставних слів із модальною семантикою непевненості авторка зображає мисленнєві процеси, роздуми героїв та їх спостереження за об'єктивним світом. Найбільш яскраво це вдається за використання декількох вставних слів поспіль, як-от: *Може, його затримала міліція, може, захворів*.

Досить поширеною є група зі значенням упевненості – 24,28%. Модальні слова цієї групи виражені декількома лексемами, серед яких «звичайно»: *Звичайно, виконати план, який уряд збільшив у півтора рази, важкувато, але потрібно, кочне необхідно для держави*. Це вставне слово з підсилювальною часткою *ж*, ще більш інтенсивно виражає впевненість: *Звичайно ж, довелося доповісти в район*. У ролі вставних слів виступають також прислівники *звісно, справді, щоправда* та іменник *правда*.

Представлена група із суб'єктивно-модальним значенням логічності, зв'язку думок, послідовності викладу матеріалу, узагальнення, підкреслення найбільш важливих частин, висновків. У її складі активно функціонують вставні слова числівникового походження. Слід зауважити, що художній текст характеризується відсутністю одиниць логічного ряду на зразок «по-перше..., по-друге..., по-третє...». Натомість авторка використовує лише початкову форму черговості: *По-перше, потрібно було обрати нового голову сільради замість старого п'янички; По-перше, на днях народила Одарка, – заторохтіла сестра*. Суб'єктивний модус зазначених вставних слів виражає значення доміантної думки – конструкція типу «насамперед, ключова подія/дія тощо».

Типовою вставною конструкцією, що виражає спонтанність комунікативної ситуації діалогічного мовлення, є «до речі». Характеризуючись препозитивним уживанням, вона вказує на ситуативний характер інформації, яку мовець не мав на меті озвучити, проте ситуація сприяла цьому: *До речі, ваш Михайло теж із ними часто спілкується; До речі, вже є листя лити, тож можу поділитися, як пекти з них маторжаники*. Уживаючись у питальних реченнях, вставна конструкція виявляє безпосередній вплив мовця на реципієнта. Діалогічна форма підсилює враження спонтанності цих питань: *До речі, як вона?; До речі, ви робили подвірний обхід?; До речі, хто з них на сьогодні має найбільше землі?*. Застосування засобів суб'єктивної модальності цієї групи додає опису перебігу подій певної достовірності, що є важливою для творів художнього тексту соціально-історичної тематики.

Вставні слова, що відображають порядок думок (міркування, рух думки і висновки) є надзвичайно важливими в художньому текст. Можна виділити такі їхні групи: 1) розвиток думки, акцент на протилежному: *Нехай і тасмне, нічне, скритне, але від того воно не стає меншим, навпаки, в їхніх тасмничих побаченнях був присмак меду: коли з'їси, то ще довго все здається солодким-пресолодким, смачним-пресмачним*; 2) актуалізація найбільш важливого: *Головне, залучити таких комсомольців, у яких є справжня більшовицька твер-*

дість і готовність за будь-яку ціну виконати поставлене перед нами політичне завдання; 3) узагальнення думки, підбиття підсумків: *Павло Серафимович відзначив, що чоловік не сказав звичного «brate», отже, розмова буде не з присмних*;

Незначною кількістю одиниць (7,51%) представлена група, що виражає суб'єктивно-модальну вказівку на джерело повідомлення. В аналізованому художньому тексті адресно марковані маркери називають конкретне джерело повідомлення, інформації: *Звичайно ж, умовляють не робити цього, як можуть, агітують, лякають великими податками, але ж, за законом, не мають права заборонити*. Посилання автора на закон значно підвищує рівень достовірності, правдивості повідомлення. Інші приклади вставних конструкцій, що вказують на джерело повідомлення, мають суто абстрактний характер без прив'язки до конкретного джерела інформації чи власне інформатора, чия думка непрямо цитується. Наприклад, у реченнях: *Кажуть, хліб заробляти йдемо; Кажуть, Одарка знову вагітна!* передано узагальнений характер думки, яку мовець розділяє з іншими, і вона стає безадресною.

Художній стиль передбачає використання побутової лексики, тому авторка послуговується такими вставними формами, як-от: «мовляв», «подейкують». Їхня просторічність наближає мову твору до «живої». У такий спосіб реалізується суб'єктивна модальність сільського мовця: *Варя приклала палець до губ, показала очима у бік батька, «мовчи», мовляв, але було пізно; Проте жартував, мовляв, чоботи дорого коштують; Подейкують, за дві золоті обручки дають два пуди борошна; Не хотів тебе засмучувати, але скажу: подейкують, що на Півночі поцастить тим, кого поселять у бараки*.

Найменш продуктивними є групи: ілюктивної модальності (2,31%) та емоційної оцінки (1,73%). Авторка уводить у текст вставні слова з метою активізації уваги, увиразнення вербальної комунікації в діалогічному мовленні: *Вірши, такий тгар на душі, що й гроші вперше не радують...; Знаєш, чоловіче, – Лупіков зробив розумний вигляд, – якщо кожному держава подарує по кілька метрів, то залишиться з носом; Зрозумійте, вирішується подальша доля не лише родини Чорножуків, а й кожної сім'ї окремо*.

Емоційна оцінка пов'язана з експресивністю, проте в аналізованому творі є лише три речення такого типу: *На щастя, вчасно наодилася Варя; Чи на лихо, чи на щастя, у колгоспі почали дохнути коні від сапу; Так вони й залишилися жити, чи то на радість, чи на біду*. За допомоги вставних слів емоційної оцінки реалізується потенціал суб'єктивної модальності не лише на формальному (текстовому) рівні, а й на рівні індивідуального сприйняття та оцінки художньої дійсності реципієнтом.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Суб'єктивна модальність художнього тексту є виразником ставлення мовця до об'єктів позамовної дійсності й пов'язана з лінгвістичною категорією оцінки. Вставні конструкції в романі С. Талан «Розколоте небо» – один з головних засобів вираження суб'єктивної модальності та яскрава ознака індивідуального авторського стилю. Авторка з неоднаковою частотністю використовує різні групи вставних слів на позначення упевненості/непевненості, можливості/імовірності, порядку думок, джерела повідомлення, емоційної та ілюктивної оцінки; використовує вставні конструкції як для модалізації ставлення (своє чи своїх героїв (героїнь)) до висловленої думки (функція

суб'єктивної модальності), так і для фіксації додаткового зауваження (функція суб'єктивної номінації).

Перспективним напрямом подальших наукових розвідок може стати дослідження засобів вираження суб'єктивної модальності в текстах інших стилів.

Література:

3. Мірченко М.В. Модальність як комунікативно орієнтована категорія речення. *Грамматика слова і грамматика мови : зб. наук. праць...* / укл. А. Загнітко (наук. ред.) та ін. Донецьк : ДонНУ, 2005. С. 182–186.
4. Вихованець І. Р. Грамматика української мови. Синтаксис. К. : Либідь, 1993. 368 с.
5. Шинкарук В.Д. Категорії диктуму і модусу у структурі речення : монографія. Чернівці : Рута, 2002. 272 с.
6. Загнітко А. П. Дієслівні категорії у синтагматичі і парадигматичі. К. : НМК ВО, 1990. 132 с.
7. Костусяк Н. М. Структура граматичної надкатегорії модальності. *Науковий часопис Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова. Серія 10 : Проблеми граматики і лексикології української мови.* 2011. Вип. 7. С. 39–45.
8. Ткачук В. М. Категорія суб'єктивної модальності: Монографія / наук. ред. А. П. Загнітко. Тернопіль : Підручники й посібники, 2003. 240 с.
9. Телеки М. Суб'єктивна модальність висловлення у писемній комунікації. *Актуальні питання суспільних наук та історії медицини.* 2014. № 4. С. 82–89.
10. Орехова Е.Н. Субъективная модальность высказывания: форма, семантика, функции : автореф. дисс. на соискание учен. степ. докт. филол. наук : спец. 10.02.01 «Русский язык». Москва : 2011. 25 с.

Nesterenko T. Interjections as a stylistic resource of expressing subjective modality in Svitlana Talan's novel Shattered sky

Summary. The article is devoted to the analysis of the stylistic resource of interjectional constructions as a means of expressing subjective modality in Svitlana Talan's

novel *Shattered Sky*. Subjective modality is analyzed as a personal interpretation of events, situation, fact of reality in the range of possibility, intention, probability, necessity, doubt, categoricity. The article proves that the content basis of subjective modality is formed by the concept of assessment in a broad sense, including not only the logic of the message, but also various types of emotional reactions.

The article establishes that the writer expresses subjective-modal relations in a sentence with the help of interjections belonging to different grammatical levels: morphology (nouns, adverbs, verb forms) and syntax (phrases, sentences). In the analyzed text, six semantic groups of interjectional constructions are highlighted, reflecting different subjective and modal nuances: the degree of insight of the subject of speech and their awareness, the desire to establish contact with the interlocutor, to maintain their attention, the logic of the presentation of thoughts, the emotional state of the speaker.

The article proves that that the subjective modality of the artistic text serves as an expression of the speaker's attitude to the objects of extra-linguistic reality and is related to the linguistic category of assessment. Insertional constructions in S. Talan's novel *Shattered Sky* are one of the main means of expressing subjective modality and a prominent sign of the author's individual style. The author uses different groups of interjections with varying frequency to denote confidence/uncertainty, possibility/probability, order of thoughts, source of message, emotional and illocutionary assessment; uses interjectional constructions both to modalize the attitude (one's own or one's heroes (heroines)) to the expressed opinion (subjective modality function) and to establish an additional remark (subjective nomination function).

A promising direction of further scientific research is the study of means of expression of subjective modality in texts of other styles.

Key words: modality, subjective modality, subjective-modal semantics, linguistic means of modality, interjections, stylistic resource.

*Нечитайло І. М.,**orcid.org/0000-0001-8595-5874**доктор філологічних наук,**професор кафедри східної і слов'янської філології**Київського національного лінгвістичного університету*

ІНДОЄВРОПЕЙСЬКІ ВИТОКИ ПРАСЛОВ'ЯНСЬКИХ ДІАЛЕКТИЗМІВ (ТЕМПОРАЛЬНИЙ БЛОК)

Анотація. Статтю присвячено особливостям формування семантичної структури віддіслівних праслов'янських діалектизмів – присутніх у прамові слов'ян локальних елементів, які зберегли від прамови свої фонетичні, морфологічні та семантичні характеристики. За останні кілька десятиліть складено реєстр цих рідкісних рефлексів прамови, визначено зони їхнього перебування на карті Славії, зроблено припущення про можливість відображення цією лексикою різних аспектів прамовного стану.

Мета дослідження полягала у простеженні семантичних перетворень темпорального блоку прамовної девербативної лексики обмеженого поширення на теренах Славії від праїндоевропейської пори до сьогодення. Для досягнення поставленої мети складено корпус праслов'янських діалектизмів, представлених у слов'янських мовах, визначено їхні індоєвропейські та слов'янські праформи, продемонстровано найбільш типові випадки семантичних трансформацій праслов'янських діалектизмів на осі праїндоевропейська мова – праслов'янська мова – давні та сучасні слов'янські мови й діалекти; окреслено характерні зони концентрації цих прамовних рефлексів.

В результаті аналізу діалектних та етимологічних слівників встановлено, що девербативні праслов'янські діалектизми є наслідком певних трансформацій у семантиці вихідних дієслів, внаслідок яких актуалізуються "приглушені" сторони значень. Праслов'янські діалектизми темпорального блоку є нечисленною групою лексики, адже проявляють один з найбільш віддалених від семантичного центру елементів.

У статті встановлено напрямки семантичної деривації віддіслівних імен зі значенням часу, виявлено закономірності семантичних зрушень, перебудови структури праслов'янських основ, які зумовили розвиток цих основ у напрямку формування лексико-семантичної мікросистеми «час».

Праслов'янські дієслова, що мотивували ці іменники та прикметники, континуанти яких стали приналежністю архаїчних зон слов'янського світу, умовно можна віднести до семантичних груп впливу, переміщення, стану та звучання. Формування темпоральних термінів здійснювалося через стадію процесуальних, локальних чи атрибутивних імен. Місцями їхнього поширення стали північні, північно-східні та північно-західні українські, північно-російські діалекти, а також крапкові зони південнослов'янського та західнослов'янського ареалів.

Ключові слова: праслов'янські діалектизми, етимологія, семантичні трансформації, слов'янські та індоєвропейські праформи.

Постановка проблеми. За останні десятиліття слов'янська етимологія все частіше зверталася до діалектологіч-

ної проблематики, завдяки чому у славистиці сформувався напрямок – праслов'янська діалектологія. Її досягнення вважаються діагностично цінними при визначенні слов'янської прабатьківщини, реконструкції рухливого та дискретного праслов'янського мовного ареалу. При визначенні генези та діалектної структури праслов'янської мови звертається увага на рефлексії епохи слов'янської мовної спільності у сучасних мовах – праслов'янські діалектизми. При роботі з архаїчною лексикою слов'янських мов етимологи визначають праслов'янські діалектизми як присутні у периферійних діалектних зонах слов'янських мов елементи прамови, які зберегли незмінними свої фонетичні, морфологічні та семантичні характеристики. Тому недаремно тріумфом дослідження складу праслов'янського словника вважають виявлення в ньому слідів мовних угруповань і зв'язків, що передують подальшій конвергенції та консолідації прадавніх слов'янських діалектів, а головним практичним завданням у цьому напрямі називають всебічну розробку ізолекс, що охоплюють частину слов'янських мов або одну слов'янську та інші індоєвропейські мови [1; 2; 3; 4].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Теоретична розробка та виявлення складу праслов'янських діалектизмів було розпочато слов'янськими етимологами під час роботи над Етимологічним словником слов'янських мов (Праслов'янським лексичним фондом), який став плодом спільної праці слов'янських істориків мови, діалектологів, етимологів. На цей час дослідникам вдалося проаналізувати такі фрагменти праслов'янських лексичних відносин: 1) праслов'янські діалектизми східнослов'янських мов; 2) праслов'янські діалектизми нижньолужицької мови; 3) ізолекси словенсько-сербсько-хорватсько-українсько-білоруські; нижньолужицько-українські (білоруські), лужицько-сербсько-хорватські; 4) балто-слов'янські ізолекси праслов'янських діалектизмів.

Лексико-словотвірні та фонетико-граматичні аспекти цієї проблеми розглядалися при створенні Загальнослов'янського лінгвістичного атласу, а також у процесі дослідження південно- та західнослов'янських ізолекс. Список праслов'янських діалектизмів поповнювався під час роботи над етимологічним словником білоруської мови у контексті визначення архаїчної периферії слов'янського світу та групою українських авторів Етимологічного словника української мови [5; 6].

Дотепер фрагментарно вивчено праслов'янські діалектизми східнослов'янських та частини південнослов'янських мов, причому увага зверталася на іменники, які переважно сформувалися в праїндоевропейську або ранню праслов'янську епоху за праїндоевропейськими моделями.

Об'єктом нашого дослідження обрано праслов'янську лексику з семантикою часу, зафіксовану в периферійних зонах слов'янського мовного світу, похідну від праслов'янських дієслів періоду загальнослов'янської мовної єдності відповідно до його законів словотворення.

Мета роботи полягає у простеженні семантичних перетворень темпорального блоку правмовної девербативної лексики обмеженого поширення на теренах Славії від праїндоевропейської пори до сьогодення. Для досягнення поставленої мети заплановано скласти корпус праслов'янських діалектизмів, представлених у слов'янських мовах, визначити їхні індоєвропейські та слов'янські праформи, продемонструвати найбільш типові випадки семантичних трансформацій праслов'янських діалектизмів на осі *праїндоевропейська мова – праслов'янська мова – давні та сучасні слов'янські мови й діалекти*; окреслити характерні зони концентрації цих правмовних рефлексів.

Джерельною базою слугували діалектні, історичні та етимологічні словники слов'янських мов, укладені як вітчизняними, так і зарубіжними фахівцями.

Виклад основного матеріалу. У віддієслівному словотворенні концепти джерела дії, операції, а також того, на що спрямована дія, посередника у здійсненні дії, її мети, результату, часу, місця, способу виконання дії та її якісної характеристики реалізуються в категорії суб'єкта, об'єкта дії, знаряддя, місця, ознаки за дією та ім'ям дії – саме ці параметри набувають типологічного значення при дослідженні відмінних рис семантики праслов'янських діалектизмів у кожній мові.

Говорячи про праслов'янську діалектну девербативну лексику як систему, ми встановлюємо в діалектизмах аспекти семантики, які пов'язують їх із мотивуючими основами дієслів. Принциповим моментом аналізу дієслівної семантики є послідовність її складових компонентів. З огляду на те, що когнітивна модель, яка пояснює семантику дієслова, будується як аналог певного виду діяльності – біологічного, фізіологічного, фізичного чи іншого порядку – з повною реконструкцією основних компонентів цієї діяльності, цими компонентами дієслівної структури є: 1) ядерний елемент – сама діяльність (вид дії); 2) той, хто здійснює дію або є джерелом цієї дії (суб'єкт); 3) інструмент (засіб дії); 4) предмет, на який він спрямований (об'єкт); 5) мета дії. Темпоральна локалізація (час дії) та просторові параметри (місце дії) є, на думку фахівців, більш віддаленими від семантичного ядра дієслова елементами. Ядерний компонент є жорстко закріпленим у структурі дієслівної основи, проте наступні, піддаючись метонімічній трансформації, здатні активізуватися і змінювати свій статус серед інших елементів [3; 4]. Основний механізм семантико-словотвірної деривації девербативних імен темпорального блоку – зміна актуалізації, тобто ваги компонента "час дії".

Вибудовуючи схеми семантичної деривації віддієслівних імен зі значенням часу, ми виявляємо закономірності семантичних зрушень, перебудови структури праслов'янських основ, які зумовили розвиток цих основ у напрямку формування лексико-семантичної мікросистеми «час». Скажімо, основа дієслова праслов. *lęti, *lęajō стала базою для утворення праслов. *lęovo / *lęova. Його рефлексі відбилися в східнослов'янському ареалі: діал. лягово "час, коли лягають спати", лягови "тс." [6 (II), с. 390]. Семантична структура дієслова праслов. *lęti, яка виводиться з праїндоевроп. *legh- "лежати", містить

семи: інтегральну "дія", диференціальні "рух", "розміщення", які підпорядковують собі набір уточнюючих сем "характер дії", "суб'єкт", "місце", "час" та ін. Припускаємо, що при формуванні назви часу під впливом суфікса -ov- у семантичній структурі дієслівної основи актуалізувалася сема темпоральності, а інтегральні та диференційні елементи семантики втратили свої домінуючі якості. Характер переміщення компонентів значення у дієслівній структурі можна відобразити у формі моделі «дія > час дії». Виникнення віддієслівних назв часу дії супроводжувалося актуалізацією відповідних елементів значення, пов'язаних з темпоральністю [6 (III), с. 212–213; 333–334; 7 (I), с. 658–659].

Для праслов'янської вузьколокальної лексики віддієслівного походження значення часу є досить рідкісним, що дозволяє віднести її до периферії даної мікросистеми. Проте, у різних регіонах слов'янських мов можна встановити певні семантико-словотвірні відповідності.

Серед утворень другого типу розглянемо прикметник із суфіксом -ьп- праслов. *gjujъpь, мотивований звуконаслідувальним дієсловом праслов. *gjutī, *revq "ревіти". Його субстантивований варіант відбився у різних слов'янських областях як назва осіннього місяця – часу спарювання звірів: старослов. dīāu, болг. діал. руен, руян, макед. діал. руен, руян, серб. рўјен, хорв. арх. rujan чол. р., род. в. rujan "вересень" (дубровн.), старочеськ. rujen, чеськ. řijen, словацьк. ríjen, кашубськ. rujan "гон; ревіння оленів; жовтень", давньоруськ. рю-нь "вересень", рос. рюень, рувень "тс." [8 (III), с. 133]. Судячи з кількох похідних від цього девербатива, він був поширений на більшій території, ніж окремі південні та західні області слов'янських мов. Це прикметники хорв. rujni, rujanski "той, що стосується місяця вересня", а також польськ. ruja, укр. діал. руя [9 (XIII), с. 782; 10 (XIV), с. 250–251; 11, с. 357].

У брянській говірці, що зберегла значну кількість рис української мови Стародубщини, записано вираз: "С'ичас вам сáм'я у крóсу у пал'т'е, зáвтра мóжа и жéрка". Тут сáм'я у крóсу означає "в самий раз", де ім'я кросу розглядається як "раз". Подібно до слів зі значенням „раз, мить, відрізок часу”, похідних від слів зі значенням "удар" (пор. праслов. *gaziti > *газь, *(s)ker- "різати" > *kortь "удар, раз" та ін.), девербатив праслов. *krosa може походити від основи дієслова праслов. *kresati "висікати вогонь, ударяючи каменем об камінь", "різати", "ламати, бити, стукати", "тесати", "видерти", "полоти". Для цього архаїзму дослідники припускають спосіб утворення *kresati "вдаряти огнем по кременю" > *krosa "удар по кременю" > перен. "раз". Звернення до індоєвропейської праформи *(s)ker- "краяти, відтинати" дозволяє вивести таку послідовність семантичного утворення праслов. *krosa: "відділяти" > "бити" > "час" [6 (III), с. 85–86; 8 (II), с. 190–191].

Девербатив праслов. *mokredь реалізувався у східнослов'янських діалектах як мокредь "мокрый сніг", "болотисте, сире місце", "екзема, лишай на копитах тварин", "все, що мокре, сама волога, вогкість, бруд і негода, мокре місце та час", "велика кількість, надлишок вологи, вогкість; екзема", "вогкість, бруд", "сира погода". Аналогічне значення спостерігаємо і у варіанті мокреда "вогкість, бруд", "сира погода", "вогкість, бруд, дощова погода", мокрида "вогкість, негода". Спільною рисою перелічених діалектизмів є позначення місця чи явища із підвищеним вмістом вологи, води. Це означає, що у динаміці значення основи дієслова праслов. *moknōti (< *māk- "мокрый,

зволужувати") до прикметника *mokъ і, далі, до іменника *mokredь / *mokreda мала місце трансформація типу "дія" > "ознака за дією" > "назва дії" > "час дії" [6 (III), с. 498–499; 7 (I), с. 698; 8 (II), с. 449–450; 13 (II), с. 190].

Споріднені дієслова праслов. *liniti, *lin'ati, *linati, *linēti "витрачати сили, слабшати; втрачати шерсть", *leniti (каузатив) "видаляти шерсть, шкіру, кору; викликати випадання волосся", ймовірно, пов'язані з праіндоєвроп. *lei-po- від *lei- "занепадати, в'янути" [6 (III), с. 236–237]. Суфіксальний дериват слівотвірного гнізда *lin'ati праслов. *linьba (назва дії) став вузькоколовним архаїзмом для української мови, втілюючись в укр. *линба* "час линяння" [12 (II), с. 360].

Висновки. Прамовні діалектизми, сконцентровані в різних регіонах Славії, є яскравим і точним відображенням змін, які відбувалися в житті носіїв прамовних діалектів. Спостереження за праслов'янською лексикою обмеженого поширення дозволяють вважати, що в праслов'янську епоху в результаті культурно-історичних контактів різних періодів могла скластися термінологічна спільність діалектизмів, пов'язана з позначенням об'єктів матеріальної культури слов'янських племен, їх зближенням та перерозподілом в епоху освоєння нової території, конвергенцією та вторинними контактами. Зокрема, діалектні архаїзми в слов'янських мовах включають до свого складу назви часових відрізків – імена певного семантичного спектра, які мають специфічні слівотвірні параметри.

Значну частину праслов'янських діалектизмів темпоральної підгрупи, відмічених на теренах Славії, становлять слова віддієслівного походження. Знайомство з цією групою лексики дає можливість встановити найбільш характерні риси праслов'янського діалектизму, притаманні кожній мові. Праслов'янські дієслова, що мотивували іменники та прикметники мікрогрупи "час", континуанти яких стали приналежністю архаїчних зон слов'янського світу, умовно можна віднести до семантичних груп впливу, переміщення, стану та звучання. Формування темпоральних термінів здійснювалося через стадію процесуальних, локальних чи атрибутивних імен. Місцями їхнього поширення стали північні, північно-східні та північно-західні українські, північно-російські діалекти, а також крапкові зони південнослов'янського та західнослов'янського ареалів.

Перспективи вивчення праслов'янських діалектизмів у слов'янських мовах передбачають свій розвиток у встановленні та систематизації їхнього складу відповідно до семантичних та слівотвірних особливостей, поглиблення реконструкції локалізмів з визначенням закономірностей їхніх семантичних перетворень, територіальної дистрибуції в масштабах загальнослов'янської діалектної системи з подальшою діахронічною інтерпретацією діалектного членування праслов'янської мови.

Література:

1. Болдирев Р. В. Индоєвропейська етимологія й термінологічна романо-германо-славяка. *Науковий вісник кафедри ЮНЕСКО Київського державного лінгвістичного університету*. К.: КДЛУ, 2000. Вип. 1. С. 213–227.
2. Болдирев Р. В. Лексична Палеославія у координатах індоєвропейської та неіндоєвропейської етимології (аспекти стратифікації). *Науковий вісник кафедри ЮНЕСКО КНЛУ*. Вип. 5. К.: КНЛУ, 2001. С. 61–71.

3. Нечитайло І. М. Методичні основи типології семантики праслов'янських діалектизмів. *Актуальні проблеми романо-германської філології та прикладної лінгвістики*. Чернівці: Вид. дім "Родовід", 2015. № 2. С. 146–156.
4. Нечитайло І. М. Феномен праслов'янського діалектизму в порівняльно-історичній парадигмі. *Система і структура східнослов'янських мов*. К.: Вид-во НПУ ім. М. П. Драгоманова, 2017. Вип. 12. С. 48–59.
5. Этымалагічны слоўнік беларускай мовы Т. 1–14. Мінск: Акадэмія навук БССР; Беларуская навука, 1978–2017.
6. Етимологічний словник української мови: В 7-ми т. К.: Наук. думка, 1982–2012. Т. 1–6.
7. Pokorny J. Indogermanisches etymologisches Wörterbuch. Bern – München: A. Francke Verlag, 1959–1965. В. 1–2.
8. Skok P. Etimologijski rječnik hrvatskoga ili srpskoga jezika. Zagreb: JAZU, 1971–1973. Knj. 1–3.
9. Etymologický slovník jazyka staroslověnského. N. I–XX. Praha: Akad. Ved., 1989–2021.
10. Rječnik hrvatskoga ili srpskoga jezika / Obraduje Đ. Daničić, J. Jedvaj i dr. – D. 1–23. Zagreb: Jugoslavenska Akademija znanosti i umjetnosti, 1880–1976.
11. Isaković A. Rječnik karakteristične leksike u bosanskom jeziku. Reprint ausg. Wuppertal: Bambi, Cop. 1993. 497 s.
12. Грінченко Б. Д. Словарь української мови. К., 1907–1909 (перевид. фотоспособом. К., 1958). Т. 1–4.
13. 13. Bezljaj F. Etimoloski slovar slovenskega jezika. Ljubljana: Slov. Akad. Znanosti in Umetnosti. Inštitut za slovenski jezik. Kn. 1–4. 1976 – 2005.

Nechytalo I. Indo-European origins of Proto-Slavic dialectisms (temporal block)

Summary. The article is devoted to the peculiarities of the formation of the semantic structure of verb-based Proto-Slavic dialectisms – local elements in the Proto-Slavic language, which have preserved their phonetic, morphological and semantic characteristics from the Proto-Slavic language. Over the past few decades, a register of these rare reflexes of the proto-language has been compiled, the zones of their presence on the map of Slavia have been determined, and an assumption has been made about the possibility of this vocabulary reflecting various aspects of the proto-language state.

The purpose of the study was to trace the semantic transformations of the temporal block of Proto-Slavic deverbative vocabulary of limited distribution in the territory of Slavia from the Proto-Indo-European period to the present. To achieve the goal, a corpus of Proto-Slavic dialectisms presented in Slavic languages was compiled, their Indo-European and Slavic proto-forms were determined, the most typical cases of semantic transformations of Proto-Slavic dialectisms on the axis Proto-Indo-European language – Proto-Slavic language – ancient and modern Slavic languages and dialects were demonstrated; characteristic zones of concentration of these proto-lingual reflexes are outlined.

As a result of the analysis of dialect and etymological dictionaries, it was established that deverbative Proto-Slavic dialectisms are the result of certain transformations in the semantics of the original verbs, as a result of which the "muted" sides of the meanings are actualized. Proto-Slavic dialectisms of the temporal block are a small group of vocabulary, because they show one of the elements of meaning most distant from the semantic center. As

a result of the analysis, the directions of the semantic derivation of verbal nouns with the meaning of time were established, the regularities of semantic shifts, restructuring of the structure of Proto-Slavic stems, which determined the development of these stems in the direction of the formation of the lexical-semantic microsystem "time" were revealed.

Proto-Slavic verbs that motivated these nouns and adjectives, the continuants of which became a part

of the archaic zones of the Slavic world, can be conditionally attributed to the semantic groups of influence, movement, state and sound. The formation of temporal terms was carried out through the stage of procedural, local or attributive names. The places of their distribution were the northern, northeastern and northwestern Ukrainian, northern Russian dialects, as well as dotted zones of the South Slavic and West Slavic areas.

Key words: Proto-Slavic dialectisms, etymology, semantic transformations, Slavic and Indo-European proto-forms.

Ніколаєва Н. М.,

кандидат філологічних наук,

старший викладач кафедри іноземних мов професійного спрямування
Запорізького національного університету

ПРОЦЕСИ ФРАЗООУТВОРЕННЯ КОЛОРОНІМА GRÜN У СУЧАСНОМУ НІМЕЦЬКОМОВНОМУ ПУБЛІЦИСТИЧНОМУ ТЕКСТІ

Анотація. Актуальність дослідження зумовлена потребою вивчення колоронімів у різних сферах людської діяльності. Феномен кольору багатогранний, тому колоропозначення завжди привертало увагу вчених, утім дослідники зазвичай зосереджувалися на лінгвокультурній або індивідуальній характеристиці сприйняття кольору, аналізу функціонування колоропозначення (у нашому дослідженні – колороніма) у публіцистичному тексті приділялося недостатньо уваги. Тим часом виникає необхідність визначення місця феномена колоропозначення в сучасній німецькій мові й розкриття участі колоронімів у процесах фразоутворення, з'ясування особливостей функціонування колористичних позначень у різних сферах соціального життя.

У результаті аналізу, здійсненого на матеріалі інтернет-версій німецьких видань Deutschland та Zeit, виявлено особливості вживання колороніма grün та його лексико-фразеологічних дериватів у сучасній німецькій мові. Визначено, що колороніми часто вживаються в стійких словосполученнях, серед яких найбільш популярними виявляються субстантивні, дієслівні та ад'єктивні фразеологічні одиниці. Субстантивні фразеологічні одиниці мають один загальний компонент – іменник, який у поєднанні з семантично трансформованими прикметниками, сполучниками, прийменниками утворює численні фразеологізми за моделлю Adj + S.

Дієслівні фразеологізми утворюються за допомогою дієслівно-іменних словосполучень і представлено такими типовими граматичними моделями: Adj + V (прикметник + дієслово), Adj + S + V (прикметник + іменник + дієслово), Präp + S + Adj + V (прийменник + іменник + прикметник + дієслово), S + Adj + V (іменник + прикметник + дієслово). Ад'єктивні фразеологізми з колірним компонентом містять у складі прикметник у ролі стрижневого слова і утворюються за моделлю Adj + Präp + S (прикметник + прийменник + іменник).

Колоронімам в складі фразеологічних одиниць (субстантивних і дієслівних) властиво висловлювати оцінку предмета, явища. Віднесеність фразеологізму до позитивного чи негативного явища залежить від колоративного компоненту, що входить до його складу, який в свою чергу базується на асоціативному досвіді людини.

Ключові слова: фразеологічні одиниці, колористичний компонент, зелений, німецька мова, колоронім, публіцистичний текст.

Мета дослідження. Визначення особливості вживання фразеологічних одиниць з колористичним компонентом grün у сучасному німецькомовному публіцистичному тексті.

Розглянемо фразеологізми з колористичним компонентом grün.

Субстантивовані фразеологічні одиниці з колористичним компонентом grün утворюють численні фразеологізми моделі Adj + S (прикметник + іменник). Всі ці фразеологізми використовуються для характеристики людини і її діяльності: вікова характеристика (*grüner Junge* 'безвусий молодик'), статус (*die grüne Witwe* 'зелена вдова'), політична діяльність (*grüne Abgeordnete* 'депутати партії 'Зелених', *eine grüne Partei* – 'партія 'Зелених', *grüne Politik machen* 'політика, що проводиться партією 'Зелених', *grün wählen* 'голосувати за партію 'Зелених'), сільськогосподарська діяльність (*der Grüne Bericht* 'щорічно опублікований звіт про становище сільського господарства ФРН', *die Grüne Woche* 'щорічна зимова міжнародна сільськогосподарська виставка у Берліні', *Grüner Plan* 'план заходів з розвитку сільського господарства'), навколишнє середовище (*der grüne Zweig* 'зелена гілка', *die Grüne Insel* 'Ірландія', *die grüne Grenze* 'державний кордон, що проходить природними межами', *auf der grünen Wiese* 'за містом, на незабудованій території', *die grünen Lungen* 'зелені насадження у місті', *grüne Weihnachten* 'Різдво без снігу'), нестиглість плоду (*grüne Äpfel* 'зелені яблука', *grüne Tomaten* 'зелені помідори'), свіжі продукти (*grüne Ware* 'свіжі овочі', *grüner Speck* 'необроблене сало', *grüne Heringe* 'незасолений оселедець'), післяобідній час (*die grüne Stunde* – букв. 'зелена година'), предмети (*der grüne Tisch* 'канцелярський стіл'), релігійні дати (*Grüner Sonntag* 'Вербна неділя', *der Grüne Donnerstag* 'чистий четвер'), діяльність, спрямована на захист навколишнього середовища (*grüne Informationstechnologie* 'інформаційні технології, спрямовані на захист навколишнього середовища', *grüne Ökonomie* 'економія, що проводиться для захисту навколишнього середовища', *grünes Denken* 'думки про захист навколишнього середовища') [1, S. 726].

Наведений приклад є випадком змішаної емоційної оцінки, закладеної у структурі фразеологізму. Досить часто у значенні ідіоми зберігається мотивація, і пряме значення одиниці не несе негативної конотації. вираз *ein grüner Junge* означає 'зелений (безвусий) молодик', і в тому, що він молодий, немає нічого негативного. Але молодість одночасно означає недосвідченість та незрілість, що надає цьому виразу глузливого відтінку, і фразеологізм набуває негативної конотації:

Das ist eigentlich hochkomisch. Was Mahlmann Ihnen nämlich schenkte, war mit meinem Geld bezahlt. Er nahm mir ja alles ab, ich war noch ein ganz grüner Junge [Deutschland, 20. Dezember, 2014].

У фразеологічних одиницях колоронім *grün* виступає, перш за все, як символ молодості, природи. Дуже чітко це виражено у фразеологізмі *bei Mutter Grün schlafen* ‘спати на лоні природи’. У цьому ж зв’язку знаходиться і жартівлива назва *die grüne Witwe* ‘солом’яна вдова’. Так називають жінок, які залишаються вдома в зелених передмістях, в той час як їхні чоловіки впродовж дня знаходяться на роботі в місті, тобто не бувають вдома. Такі фразеологізми є засобом вираження гумору, сатири, іронії. Так, наприклад, у далі поданому контексті, цей фразеологізм вживається в якості власної назви – означає об’єднання жінок у житлову комуну, яку збирається підтримати ‘республіканський клуб’: *Wohnkommune für “grüne Witwen”*.

Wenn 250 Münchner sich bereiftinden, eine “Arbeitsgemeinschaft zur Gründung eines kooperativen Familienverbandes” zu unterstützen, einen Familienverband, der laut Satzung “die Auflösung der üblichen Kleinfamilienstruktur zugunsten einer rentableren und produktiveren größeren Gruppe zur Erleichterung persönlicher Kontakte und der Kommunikation” anstrebt; wenn im Republikanischen Club Köln statt der erwarteten dreißig Interessierten 150 kamen, um die Gründung einer Großfamilie vorzubereiten; wenn Fernsehen und Presse sich dieses Themas ausführlich annehmen [Deutschland, 22. Oktober, 2015].

Далі в контексті словосполучення *Grüne Witwe* використовується в якості назви алкогольного коктейлю, для приготування якого потрібно м’ятний лікер і листя м’яти, таким чином колір, коктейлю визначив його назву:

Der Cocktail Grüne Witwe ist ein würziger Shortdrink. Einen Tumbler oder ein kleines Whiskyglas ungefähr zur Hälfte mit Crushed Ice füllen. Pfefferminzlikör über das Eis gießen. Gin und trockenen Martini zufügen und den Cocktail Grüne Witwe vorsichtig umrühren. Das Glas mit einer Zitronenscheibe und frischen Pfefferminzblättern dekorieren. Cocktail Grüne Witwe mit Trinkhalm servieren [Die Zeit, 2. April, 2018].

Екологічно чистій продукції приділяється у Німеччині велика увага, про що свідчить наявність у публіцистичному тексті як відомих уже словосполучень, так і нових. Наприклад, словосполучення *die Grüne Woche* зафіксовано у словнику на позначення щорічної зимової міжнародної сільськогосподарської виставки у Берліні:

Was Renate Künast antreibt ... Sonnleitner im gleichen Jahr die Grüne Woche in Berlin eröffnete, ahnte der wohl, was auf ihn zukommen würde: Die Neue stand voll im Stoff und stahl ihm routiniert die Schau. Diesem Amt verdankt sie eine enorme Popularität, es hat ihr viel mehr ... [Die Zeit, 22. Oktober, 2012]. Словосполучення *grüne Geschäfte* – букв. ‘зелені магазини’, *grüne Mode* – букв. ‘зелена мода’ є новими, авторськими і не зафіксовані у словниках:

Wir können's besser: Das Blog für eine Wirtschaft, die Ressourcen und Klima schont. Von Marlies Uken um 11:13 Uhr ... Liebe Leser, der Endspurt ist eingeläutet: Ich verabschiede mich in Elternzeit. Bis Anfang kommenden Jahres hat nun Gastbloggerin Kirsten Brodde aus Hamburg hier das Sagen. Sie ist eine versierte Kennerin von Grünen Geschäften – insbesondere denen mit Grüner Mode, wie sie in ihrem eigenen Blog zeigt [Die Zeit, 27. September, 2010].

Стійке словосполучення *die grüne Stunde*, згідно з лексикографічними джерелами позначає післяобідній час, а в нижчеподаних контекстах набуває іншого значення. У першому прикладі цей фразеологізм позначає час, відведений для отримання знань про природу і навколишнє середовище:

Die Grüne Stunde – nur für Erwachsene findet jeden 1. Dienstag im Monat um 15 Uhr im Naturkundemuseum Potsdam statt. Mit einem anspruchsvollen Programm können sich Erwachsene über wechselnde Themen aus Natur und Umwelt informieren, aktiv werden sowie ihr Wissen und ihre Erfahrungen austauschen [Die Zeit, 11. März, 2011].

У другому прикладі цей фразеологізм служить позначенням лікувальної терапії, назва якої походить від сировини, яку використовують при цьому, тобто рослин:

GRÜNE STUNDE.

Im Garten gibt es jederzeit etwas zu gießen, aufzubinden, auszubutzen, abzupflücken, zu vermehren, zu ernten oder zu bewundern. Wir fühlen uns aufgefordert, Hand anzulegen. Tätigkeiten im Garten sind alltagsvertraut, vielfältig und an die Fähigkeiten der Teilnehmer anzupassen. ... Entsprechend des Jahresverlaufs biete ich Gartentherapie als "Grüne Stunde" zur Anregung und Förderung der körperlichen, geistigen und sozialen Fähigkeiten für Privatpersonen oder öffentliche Einrichtungen an [Die Zeit, 7. September, 2020].

У цьому прикладі фразеологічне поєднання *grünes Geld*, якого немає в лексикографічних джерелах, означає гроші, які можна отримати завдяки інвестиціям у будь-які фонди, що займаються виробництвом екологічно чистої продукції: від продуктів харчування до енергії. Гроші завжди привертають увагу, а в поєднанні з темою про екологічну чистоту, яка дуже важлива у житті сучасного суспільства, вони стануть ще більш привабливими і виконують функцію ‘логічного наголосу’, тобто підкреслюють важливість інформації. Головна позиція фразеологізму має суттєве значення для встановлення контакту з читачем – адресатом. Колір, який є складовим компонентом цього фразеологізму, вказує на позитивне ставлення мовця до цього явища:

‘Grünes Geld’ lockt Anleger ... Fondsvolumen überspringt Marke von 3 Milliarden DM. ‘Grünes Geld’ gewinnt unter deutschen Kapitalanlegern immer mehr an Attraktivität [Die Zeit, 24. Januar, 2016].

Дієслівні фразеологізми з колоронімом *grün* представлено такими типовими граматичними моделями: **Adj + V** (прикметник + дієслово): *grün (um den Schnabel) sein, noch grün (hinter den Ohren) sein* ‘бути незрілим, недосвідченим’, *grün um die Nase sein* 1. ‘виглядати хворим і слабким’, 2. ‘бути молодим і недосвідченим’, *sich grün machen* – ‘бути високої думки про себе’, *j-m grün sein* ‘ставитися з симпатією до кого-небудь’ [2, S. 283], причому останній фразеологізм є єдиним з позитивним емоційно-оціночним маркуванням. У цьому фразеологізмі *grün* як основний природний колір виступає в якості символу надії і вічного життя, тому і викликає позитивний настрій.

У поданому контексті дієслівний фразеологізм *grün um die Nase sein* використовується для позначення поганого стану здоров’я знаменитої актриси Анжеліни Джолі:

Als Angelina Jolie im April 2010 zu einem Geschäftstreffen etwas wackelig auf den Beinen und grün um die Nase erschien, munkelte die britische Grazia, der Grund dafür sei sicher, dass die Hollywood-Schauspielerin schwanger wäre – was sich als reine Spekulation erwies [Deutschland, 12. April, 2010].

Колоронім *grün* часто вживається у складі дієслівних фразеологізмів, які утворені за такими граматичними моделями **Adj + S + V** (Substantiv mit Adjektiv + Verb) (прикметник + іменник + дієслово): *eine grüne Hand haben, einen grünen Daumen haben* ‘вміти доглядати за квітами і рослинами’, *jmd. grünes Licht*

geben 'вирішувати що-небудь', *grüne Produkte kaufen* 'купувати екологічно чисті продукти'. **Präp + Adj + S + V** (прийменник + прикметник + іменник + дієслово): *auf einen grünen Zweige kommen* 'мати успіх у житті', *auf keinen grünen Zweige kommen* 'не мати успіху в житті', *etwas über den grünen Klee loben* – розм. 'сильно хвалити когось за щось', *unter dem grünen Rasen ruhen* – букв. 'спочивати під зеленою травою', *unter dem grünen Rasen liegen* – букв. 'лежати під зеленою травою', *etw. vom grünen Tisch aus entscheiden* 'вирішувати що-небудь бюрократично', *über grüne Seife reden* 'нерозумно і незрозуміло висловлюватися' [2].

Парні фразеологізми з колірним компонентом *grün* надано такою моделлю: **Adj + Konj + Adj + V** (прикметник + сполучник + прикметник + дієслово) *j-n blau und grün ärgern, j-n blau und grün schlagen, j-m grün und blau vor den Augen werden* [1]. Як бачимо, ці парні фразеологізми є прикладами стилістичного прийому плеоназму, де колороніми виконують експресивну функцію.

Фразеологізм *jemanden grün und blau schlagen* 'сильно побити когось' вживається в контексті у зміненому вигляді: замість інфінітивної форми дієслова *schlagen* вживається дієслово *geschlagen*, для передачі минулого часу:

Kim Kardashian grün und blau geschlagen. Dieses Bild von Kim Kardashian (35) bekommt man wohl nicht so schnell aus dem Kopf. Der TV-Star hat im ganzen Gesicht Verletzungen, wurde sichtlich schlimm verprügelt. Gut, dass sie nicht wirklich ein Opfer von häuslicher Gewalt ist. Aber es gibt genug Frauen die täglich mit solchen Angriffen kämpfen. Darauf will Alexandro Palombo aufmerksam machen [Deutschland, 2. Dezember, 2015].

Тема нижчеподаної статті '*Zur Silberhochzeit grün und blau ärgern*' означає 'злитися на срібне весілля', але в контексті цей фразеологізм вживається з протилежним значенням. Йдеться про театральну п'єсу, яка стала користуватися популярністю, що й відбилося на її відвідуваності:

Zur Silberhochzeit grün und blau ärgern – Dorfen (prä) – Mit dem Stück "Die Silberhochzeit – oder lieber einen Mann, als gar keinen Ärger" hat sich die Theatergruppe der Dorfer Trachtler "D'Stoarösler" einen lustigen Schwank in drei Akten von Regina Rösch ausgesucht, der beim Publikum für jede Menge Heiterkeit sorgte. Die drei ersten Aufführen am Wochenende waren bestens besucht [Deutschland, 1. Januar, 2016].

Паремії з колоронімом *grün* також вживаються у публіцистиці: *es ist alles im grünen Bereich* 'все під контролем', *das Gleiche in Grün* 'одне й те ж саме'. Наприклад, вираз *das Gleiche in Grün* 'одне й те ж саме' знайшов своє застосування в галузі машинобудівників. У 1924 році було створено модель малолітражного авто марки 'Опель', яка була пофарбована в зелений колір. Пізніше з'явилася дуже схожа модель 'Ситроен', звідси і походить вищевказаний вираз. Далі в контексті вираз *das Gleiche in Grün* використовується для характеристики діяльності різних організацій, спрямованих на покращення нашого світу, про невиконання їхніх обіцянок:

Das Gleiche in Grün? Wer sein Geld nachhaltig anlegen will, braucht gesundes Misstrauen. Wer die Welt verbessern will, muss nicht einmal das Haus verlassen. Es genügt, das eigene Geld so anzulegen, dass es hilft, die Erde sauberer zu machen. Das jedenfalls versprechen Anbieter von Wind-Aktien, Umweltfonds oder Solargenussrechten und werben mit Bildern von sattgrünen Wiesen unter strahlendem Sonnenschein [Die Zeit, 6. Juni, 2015].

Отже, фразеологічні одиниці з колоративним компонентом *grün* є обов'язковою складовою публіцистичних текстів.

Дослідження показало, що значення фразеологічних одиниць з колористичним компонентом не завжди збігається зі значенням, зафіксованим у лексикографічних джерелах. Значення стійких словосполучень у публіцистичному тексті залежить від контексту, який і визначає характер конотації (позитивної або негативної). З'ясовано, що конотації здебільшого мають негативний характер. Такий стан речей пояснюється стилістичними функціями, які виконує фразеологізм у мові.

Активне вживання фразеологічних одиниць з колоративним компонентом у німецькомовному публіцистичному тексті вимагає їх всебічного і фундаментального опису, що і визначає перспективність подальших досліджень фразеологізмів з колірним компонентом в мові преси.

Література:

1. Немецко-український фразеологічний словарь : в 2 т. / сост. В.И. Гавриш, О.П. Пророченко. Киев. 1981. Т. 2. 378 с.
2. Deutsches Universalwörterbuch. 6, überarbeitete u. erweiterte Auflage. Mannheim : Dudenverlag, 2007. 2016 S.
3. Wahrig G. Deutsches Wörterbuch / neu herausgegeben von Dr. Renate Wahrig. München : Burfeind, 2002. 1451 S.

Джерела ілюстративного матеріалу:

1. Deutschland. URL: <http://www.deutschland.de/> 2010–2020
2. Zeit. URL: <http://www.zeit.de/index> 2010–2020

Nikolaieva N. Phrasal formation processes of the coloronym grün in modern German language journalistic text

Summary. The relevance of the study is determined by the need to study coloronyms in various spheres of human activity. The phenomenon of color is multifaceted, therefore, color designations have always attracted the attention of scientists, however, researchers usually focused on the linguistic and cultural or individual characteristics of color perception, while insufficient attention was paid to the analysis of the functioning of color designation (in our study – coloronym) in journalistic texts.

Meanwhile, there is a need to determine the place of the phenomenon of color marking in the modern German language and to reveal the participation of coloronyms in the processes of phrase formation, to clarify the peculiarities of the functioning of color markings in various spheres of social life.

As a result of a study based on online versions of German editions *Deutschland*, and *Zeit* features of the use of coloronyms and their lexical-phraseological derivatives in the modern speech were revealed. In our work, special attention is paid to composites with a coloristic component, among which the majority are nouns, although verbs and adjectives are also to be found in modern journalistic texts.

Coloronyms often function as components of phraseological units (nominal and verbal); positive or negative evaluation of a phraseological unit depends on the coloristic component included in it, which in its turn is based on the associative experience of a person. It is determined that set expressions with the coloristic nominations can be divided into seven grammatical models, among which the most popular are the following: 'Adj + N', 'Prep + Adj + N', 'Adj + N + V'.

It has been found out that coloronyms, their lexical and phraseological derivatives that imply the associative experience of the people, are used to reflect all spheres of human life.

Key words: phraseological units, coloristic component, grün, German language, coloronym, journalistic text.

*Олейнікова Г. О.,**кандидат філологічних наук,**доцент кафедри англійської філології та світової літератури
Ізмаїльського державного гуманітарного університету*

ПРИНЦИП ЗОЛОТОГО ПЕРЕТИНУ ЯК ЕЛЕМЕНТ ЦІЛІСНОСТІ ХУДОЖНЬОГО ТЕКСТУ

Анотація. Стаття розглядає актуальні проблеми сприйняття тексту з позиції лінгвосинергетичного підходу. Загальна теорія тексту останніх десятиліть характеризується розвитком та вивченням лінгвосинергетичної парадигми тексту. В рамках цього напрямку вивчаються мова та різні структурні аспекти тексту. Незалежно від обсягу та жанру, текст має деякі універсальні паттерни, які формують та відображають взаємодію симетричних та асиметричних сторін текстової організації. Унікальність таких панернів дає змогу говорити про існування позиційних форм тексту. Доведено, що позиційна структура тексту постає як найважливіший елемент самоорганізаційною характеристикою тексту. Відповідно, рух мовної матерії тексту дозволяє побачити сильні та слабкі позиції тексту. Останнє становище трактується багатьма лінгвістами загальним терміном пропорції золотого перетину, який грає організуючу роль становленні тексту як цілого мовного твору. Слід зазначити, що асиметрична пропорція характерна для живих організмів. Симетрія, в свою чергу, менш властива живому організму, що самоорганізується. Звідси очевидно, щоб зберегти повну цілісність, текст має прагнути симетрії, але ніколи її не досягати, оскільки симетрична його структура веде до різкого зниження інформативності. Тому організація тексту, прагнучи симетрії, одночасно самоорганізується, прагне асиметрії. У тексті не може бути все інформативно, хоча все значимо. Відомо, що існує поріг сприйняття змісту тексту, коли інформативність його не перевищує 20%; в іншому випадку текст не є оптимальним алгоритмом активності людини в процесі його сприйняття і розуміється неадекватно.

Увага в цій статті також торкається питання про гармонійний центр структури тексту. Гармонічний центр структури тексту відбиває сильну позицію, яка об'єднує воедино всі найбільш суттєві структурні, ритміко-інтонаційні смислові зв'язки тексту. Звідси впливає, що гармонійний центр тексту є структурно-змістовною кульмінацією всього мовного твору, що дозволяє читачеві швидко і ошадливо проникнути в зміст авторської інтенції.

Ключові слова: лінгвосинергетичний підхід, позиційна структура тексту, пропорція золотого перетину, гармонійний центр.

Постановка проблеми. Упродовж десятиліть текст як одна із складних форм передачі мови був предметом поглибленого дослідження багатьох лінгвістів, що намагалися дати визначення тексту, виходячи з його природи. Як лінгвістичним феноменом текстом почали цікавитися майже одночасно в Німеччині, Франції, Україні близько ста років тому. Він розглядався як усне або письмове висловлювання, чітке, із завершеною структурою і граматично правильно оформлене. З іншого боку, текст – це твір, що складається зі структурних одиниць, об'єд-

наних метою висловлювання і різними видами зв'язку. Ван Дейк Т. вказує на те, що текст як комунікативне явище включає в себе й компоненти екстралінгвістичного порядку, зокрема знання історичної епохи, соціальні та індивідуальні особливості автора, цілі адресата.

Традиційно художній текст розглядався з декількох ключових позицій, а саме теорії літератури, лінгвістики тексту, психолінгвістики. Для кожної з них текст був предметом вузького, сфокусованого вивчення. Так, для теорії літератури важлива була ідейно-естетична цінність письменника, лінгвістика розглядала текст як прояв індивідуальності автора та способи авторської реалізації у творі письменника, виявлення складових компонентів тексту, принципи їх взаємодії [1].

Вищезазначене положення демонструє той факт, що текст не обмежується однією та єдиною правильною інтерпретацією, що підводить учених до висновку, що текст – це не просто лінгвістична одиниця, це комплексна система, і, як будь-яка система в природі, повинна вивчатися з урахуванням внутрішніх та міжсистемних взаємозв'язків. Це призвело до появи суміжних наук, предметом вивчення яких є текст як спосіб мовної комунікації. Серед відносно нових напрямів у вивченні тексту можна виділити функціональну стилістику, лінгвостилістику, які вивчають структуру «текст – мовна комунікація». Зворотна послідовність («мовна комунікація – текст») знаходиться в полі дослідження соціолінгвістики, психолінгвістики, лінгвосоціопсихології.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Наприкінці минулого століття у книзі, присвяченій теорії тексту, І.Р. Гальперін запропонував досить розгорнуте визначення тексту: Текст – це твір мовленнєвотворчого процесу, що має завершеність, об'єктивований у вигляді письмового документа, літературно оброблений відповідно до типу документа. Твір, що складається з назви (заголовка) та низки особливих одиниць (надфразової єдності), об'єднаних різними типами лексичного, граматичного, логічного, стилістичного зв'язку, що має певну цілеспрямованість та прагматичну установку» [2]. Дане трактування тексту як одиниці лінгвістичного дослідження використовувалось і використовується досі багатьма лінгвістами та вченими.

Як визначає В.А. Кухаренко, з початку XXI століття дослідження тексту, з одного боку, дуже «виросло за допомогою нових лінгвістичних теорій та напрямів, а з іншого боку – зміцнилося в тих позиціях, які належали власне тексту, а саме в константних характеристиках, функціях тексту» [3, с. 6].

Сучасна лінгвістика вивчає текст як джерело лінгвістичних даних, що має системні властивості мови. Цей підхід дозволив подивитися на текст не лише з позиції лінгвістичної науки,

а й піти за її межі, намагаючись пов'язати існуючі когнітивні моделі тексту зі структурними моделями макро- та мікросистеми, з поняттям фреймів, підтекстів. Текст представляється як лінгвістичний об'єкт, що належить певній лінгвістичній реальності з певною об'єктивною дійсністю, що має властивості системи, яка однозначно визначається властивостями її елементів та структурою їх зв'язків [4].

Говорячи про системність тексту, Піхтовнікова Л. зазначає, що «система має багато елементів, то зв'язки між ними множаться в геометричній прогресії та визначити їх вплив на системну якість покомпонентним аналізом не вдається. Тут потрібні інші ідеї, що їх надає синергетика» [5]. Дане положення й відображає мету даної наукової статті – проаналізувати синергетичний потенціал тексту як системної організації авторської інтенції.

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів. Слід зазначити, що дослідників у галузі синергетики передусім цікавить питання, як частини чи підсистеми роблять зміни, цілком зумовлені процесами самоорганізації елементів відкритої динамічної системи. Дослідники підкреслюють міждисциплінарний статус синергетики як найважливішого нового напрямку наукових досліджень, у межах якого вивчаються процеси переходу від хаосу до порядку і назад у відкритих нелінійних середовищах різної природи.

Синергетика вивчає самоорганізацію складних систем різної природи та призначення. Як правило, такі системи складаються з різнорідних елементів, пов'язаних між собою структурно та/або функціонально. За визначенням В.Г. Кременя, синергетика – це новий науковий напрям, який, «одержуючи визнання як нова наукова парадигма і новий образ бачення світу, резонує з тими філософсько-світоглядними традиціями, які відповідають її власним принципам і установкам, наповнюючи при цьому новим конкретним змістом» [6, с. 16]. Вона «вивчає закономірності предметів досліджуваної реальності як складної системи, здатної до саморозвитку» [6, с. 13].

Викладені концепції поведінки складних систем знайшли застосування у сфері дослідження структури тексту, результатом чого стало формування такого нового наукового спрямування, як лінгвосинергетика. Як показує аналіз, загальна теорія тексту останніх десятиліть характеризується розвитком лінгвосинергетичної парадигми та позиційного аспекту загальної теорії тексту. В рамках цього напрямку вивчаються мова, лексичний пласт, його значення та застосування, а також різні аспекти, що стосуються аналізу та інтерпретації тексту як цілого.

Положення про те, що властивості системи визначаються властивостями елементів і структурних зв'язків, не можна визнати універсальним, оскільки загальновідомо, що при об'єднанні елементів, при їх переході до макрорівня відбувається утворення нової системи, яка має певні, специфічні якості. Саме до такої системи відноситься текст і може розглядатися як об'єкт, що самоорганізується. Подібне положення дозволяє зібрати всі елементи аналізу тексту в єдину картину його інтерпретації як з боку автора, так і з боку читача.

У процесі читання перед читачем відкривається закритий фабульний простір викладуваних подій твору. Утворюється своєрідна незамкненість системи, що є одним із важливих принципів синергетики. Перед читачем лежить множинність його можливих інтерпретацій подій, обумовлених і суб'єктив-

ними (читацькими), і об'єктивними характеристиками (історична епоха, країна, місто, тощо). Звідси можна простежити сильні та слабкі позиції в тексті, чергування яких зумовлює його ритм.

На думку Серажим К.С., інваріант структури тексту «визначає ієрархію частин цілого, розмір частин статистично підпорядковується закону золотого перетину, який відображає ідею односпрямованого в часі розгортання структури». Пропорційні відносини на основі золотого перетину при цьому виступають як регулятор і посередник «між фізичними параметрами мовної матерії тексту в процесах його структурної організації та самоорганізації та факторами, що обумовлені біологічною природою людини» [7]. Пропорція золотого перетину грає організуючу роль у становленні тексту як цілого.

Золотий перетин – це гармонійний центр тексту (0,618 від обсягу всього твору). За В.Ю. Доберштейном, золотий перетин – «це найвищий прояв структурної та функціональної досконалості цілого та його складових частин у природі та мистецтві» [8, 205].

Пропорції золотого перетину були відомі в давнину і називалися Божественним перетином. В епоху Відродження, за Леонардо да Вінчі, ця пропорція стала називатися Золотою пропорцією або Золотим перетином. Свідоме використання пропорції золотого перетину в давнину пов'язане насамперед із мистецтвом та архітектурою. Відомо, що золотим перетином часто користувалися архітектори Іктін і Каллікрат при будівництві храму Парфенона на афінському Акрополі, скульптор Фідій та ін.

Категорія золотого перетину виявляється у самоорганізації форми, а саме у співвідношенні симетрії та асиметрії загальної композиції усєї структури художнього тексту [9, с. 11]. Поняття золотого перетину корінням сягає давніх часів, коли Піфагор запропонував числовий ряд, який складається з чисел, підпорядкованих певній закономірності: кожне число є сумою двох попередніх (1, 2, 3, 5, 8, 13...). Цей числовий ряд ще називають числами Фібоначчі на честь італійського математика XIII століття. Пропорція співвідношення сусідніх чисел дає ірраціональне число 1, 61803398. Пізніше чимало вчених, таких як І. Кеплер, Р. Симпсон, доводили існування «золотої» пропорції у співвідношенні сусідніх чисел [9, с. 15]. Піфагор назвав цю пропорцію Божественною, оскільки вона відображає гармонійний розвиток Всесвіту, символізує еволюцію та рух Космосу [9].

Число 1,618 називають золотим перетином, оскільки воно з'являється в результаті поділу відрізка таким чином, що довжина всього відрізка відноситься до більшої його частини так само, як більша частина відрізка відноситься до меншої частини. У відсотковому відношенні це виглядає співвідношенням 62% та 38%.

Якщо питання золотого перетину розглядати глибше, то існує численна кількість доказів того, що багато предметів живої природи побудовано за принципом правильного п'ятикутника – пентагону, в основі якого лежить золотий перетин. Яскравими прикладами пентагональної симетрії можуть слугувати п'ятипелюсткові рослини, морські зірки, морські їжаки, яйце, яйцрка, молекула ДНК та ін. Всесвітньовідомі будівлі (Парфенон), а також давньогрецькі скульптури являють собою переконливий доказ існування золотого перетину. Венера Мілоська або «Дорифор» Поліклета – класичні зразки гармонійної пропорції людського тіла (0,618 : 0,382). До речі, гармо-

нійний центр людського тіла, або золота середина, припадає на зону пупа.

Закономірності формування тексту збігаються із закономірностями формування природних об'єктів хоча б уже в тому сенсі, що вони пов'язані з пропорцією золотого перетину. Слід зазначити, що симетрія та асиметрія характерні для живих організмів. Симетрія, у свою чергу, менш властива живому самоорганізованому організму. Звідси очевидно: щоб зберегти повну цілісність, текст має прагнути симетрії, але ніколи її не досягати, оскільки симетрична його структура веде до різкого зниження інформативності. Тому організація тексту, прагнучи симетрії, одночасно самоорганізується, прагне асиметрії. У тексті не може бути все інформативно, хоча все значимо. Відомо, що існує поріг сприйняття змісту тексту, коли інформативність його не перевищує 20%; в іншому випадку текст не є оптимальним алгоритму активності людини в процесі його сприйняття і розуміється неадекватно. Відповідно класичний інваріант тексту має зону підготовки до сприйняття авторського, задуманого змісту, зону реалізації викладеного змісту та зону «виходу з комунікації» авторської оповіді, що пропорційно відповідає в текстовому інваріанті трьом композиційним зонам, які корелюються з пропорцій.

У ході численних експериментів з'ясувалося, що координати розподілу сильних та слабких позицій у тексті співвідносяться з координатами пропорцій золотого перетину (0,618; 0,236; 0,146; 0,09) і сильні позиції розташовані саме у цих координатах, що, у свою чергу, створює гармонійний центр художнього твору [9].

Гармонійний центр структури тексту – сильна позиція твору, де стягуються всі найбільш суттєві структурні, ритміко-інтонаційні, смислові зв'язки, які виступають стабілізатором симетричних та асиметричних тенденцій сприйняття та формування самого тексту. Звідси випливає, що гармонійний центр і зона гармонійного центру є змістовно-емоційною кульмінацією мовного твору і містять, на думку Л. С. Піхтовнікової, «найважливіші елементи форми та сенсу, зчитування яких дозволяє швидко та економно проникати в суть авторського задуму, при цьому коефіцієнт гармонійного центру (0,618) визначається пропорцією золотого перерізу» [10, с. 69].

Виявлені зони – зона початку тексту, зона кінця тексту і гармонійний центр – мають обґрунтовані межі всередині композиційно-смислового континууму. Саме вони сигналізують про переходи системи з одного стану в інший, і саме ці закономірності, мабуть, і виявляють специфіку тексту як особливого мовного феномена. Дані зони переходів, названі Л. С. Піхтовніковою, абсолютно сильними позиціями тексту, у свою чергу, свідчать про тісну взаємодію симетричних та асиметричних компонентів тексту та про домінування асиметрії в інформаційних текстах. Подібні позиції сильні тому, що саме в них автор містить найбільш значущу інформацію, яка може бути помічена читачем і має надзвичайно важливе значення для розуміння глибинного змісту тексту.

Одним із формотворчих факторів, на думку Л.С. Піхтовнікової та Т.І. Домброван, виступає ієрархія сильних та слабких позицій тексту [10]. У своєму дослідженні вчені показують, що «формування тексту як смислового цілого здійснюється... за фізичними законами. Одним із текстоутворюючих факторів виступає повтор як фізичний параметр тексту, що визначає його цілісність» [10, с. 68].

Розглянемо та проаналізуємо синергетичну організацію слабкої та сильної позиції роману Роберта Хайнлайна «Двері в літо». Сюжет роману побудовано на подорожі в часі головного героя Дені за допомогою процедури гіпотермії та машини часу. Бажання чоловіка переміститися в часі викликано не стільки цікавістю, скільки бажанням помститися за зраду з боку партнера по бізнесу та коханої жінки.

Беручи за основу теорію сильних та слабких позицій тексту з точки зору інформативності – неінформативності, де саме слабкі позиції виступають як засіб розмежування значимих композиційних зон тексту [10, с. 62], знаходимо, що найбільш напружені з точки зору розвитку подій глави 9 та 11 розділені 10 главою як такою, що описує наслідки перенесення в часі та готує читача до можливого досягнення головної мети за допомогою часового переміщення. Так, 10 глава починається з думок Дені про те, що йому боязко летіти в невідомість, але вже занадто пізно щось міняти та зупиняти. Цей перший абзац глави можна, на наш погляд, вважати сильною позицією, оскільки у читача є можливість дізнатися, що відчуває людина, яка поринає у невідомість. Також на початку цієї частини роману читач дізнається про часовий відрізок, в якому опинився Дені – 3 травня 1970 року. Отже, він потрапив у минуле та ще й у бажаний період.

Саме в цій главі чи не вперше ми знаходимо згадку про потаємне бажання кожної людини – знайти місце для щастя і себе в цьому місці:

“But I wasn't; I was a private and somewhat shady citizen, engaged in hanky-panky I didn't want to call attention to. I was simply looking for my door into summer, as quietly as possible”.

Проаналізувавши усі глави роману «Двері в літо» на предмет часового переміщення у просторі та розташування гармонійного центру, можна простежити петлеподібний маршрут головного героя. Перебіг подій у романі починається 3 грудня 1970 року у м. Лос-Анджелес. Гармонійні центри перших чотирьох глав припадають на події, які відбуваються у приміщенні (бар – рішення-згода на довгий сон, офіс компанії – засідання акціонерів, напружена зустріч з Бель та Майлзом у будинку останнього). У часовому плані за один день читач дізнається про важливі події у житті головного героя, які сталися протягом тривалого часу. З 5 по 9 главу ключові події відбуваються в майбутньому, куди читач переноситься разом з Дені. Показово, що події в майбутньому починаються з 13 грудня 2000 року і тривають до 24 травня 2001 року. Цей період описано у п'яти главах, гармонійний центр кожної з яких припадає на події, які відбуваються у закритих приміщеннях – закритий простір (рішення знайти Рікі, звістка про відсутність збережень у банку (лікарня), зустріч з Бель (готель), нелегка розмова Дені з винахідником машини часу Твітчем (лабораторія). Оскільки за допомогою машини часу Дені повертається в минуле (відносно майбутнього), хоча з позиції нарації роману це теперішній час для читача і головного героя, чітко простежується петлеподібна модель подорожі.

Висновки з дослідження і перспективи подальших пошуків у даному науковому напрямку. Продемонструвавши аналіз даного твору, можна зробити такий висновок: виявлення гармонійного центру або центру золотого перетину твору значно полегшує розуміння динаміки тексту, причинно-наслідкових зв'язків та глибини авторського задуму. На даному етапі можна говорити про «горизонтальний» зріз дослідження

тексту, в якому розкривається вся змістовно-емоційна кульмінація мовного твору та містяться найважливіші елементи формування тексту та ключові моменти авторського задуму.

Література:

1. Бехта І. Текст і лінгвістика тексту. Вісник Львівського університету. Серія «Міжнародні відносини». Львів, 2000. С. 570–583. URL: https://www.academia.edu/29542099/ТЕКСТ_І_ЛІНГВІСТИКА_ТЕКСТУ
2. Гальперин І.Р. Текст как объект лингвистического исследования. 2006. 144 с. URL: https://www.academia.edu/10146450/Гальперин_И_Р_Текст_как_об
3. Кухаренко В.А. Інтерпретація тексту: Навчальний посібник для студентів старших курсів факультетів англійської мови. Вінниця : НОВА КНИГА, 2004. 272 с.
4. Паршак К.Д. Текст як об'єкт лінгвістичного дослідження. URL: <http://enpuir.npu.edu.ua/bitstream/handle/123456789/22547/Parshak.pdf?sequence=1>
5. Синергетика в філологічних дослідженнях. Монографія / Т.І. Домброван, С.М. Енікеєва, Л.С. Піхтовникова і др. / Под общ. ред. проф. Л.С. Піхтовниковой. Х. : ХНУ імені В.Н. Каразіна, 2015. 340 с.
6. Синергетика і освіта : монографія / За ред. В.Г. Кременя. К. : Інститут обдарованої дитини, 2014. 348 с. URL: https://lib.iitta.gov.ua/106585/1/Kremen_Synergetyka%20i%20osvita_5.11.14.pdf
7. Серажим К.С. Структура публіцистичного тексту: загальні підходи до текстологічного аналізу. URL: <http://journlib.univ.kiev.ua/index.php?act=article&article=47>
8. Доберштейн В.Ю. «Золотое сечение» в поэзии. Вестник КГУ. 2008. №2. С. 205–206.
9. Азарова Л. Є. Структурна та фонетична побудова складних одиниць у концепції «золотої» пропорції. Монографія. Вінниця, 2001. 284 с.
10. Лінгвосинергетика : підручник для студентів філологічних спеціальностей вищих навчальних закладів / Піхтовникова Л.С., Домброван Т.І., Енікеєва С.М., Семенець О.О.; за загальною редакцією проф. Л.С. Піхтовникової. Харків : ХНУ імені В.Н. Каразіна, 2018. 288 с. URL: https://moodle.znu.edu.ua/pluginfile.php/576273/mod_resource/content/2/ПІДРУЧНИК%20із%20завданнями.pdf

Oleinikova G. The principle of the golden section as an element of the integrity of a literary text

Summary. The article examines current problems of text perception from the standpoint of a linguistic

synergistic approach. The general theory of the text in recent decades is characterized by the development and study of the linguistic synergistic paradigm of the text. Within this direction, the language and various structural aspects of the text are studied. Regardless of volume and genre, a text has some universal patterns that shape and reflect the interaction of symmetrical and asymmetrical aspects of textual organization. The uniqueness of such patterns makes it possible to talk about the existence of positional forms of the text. It is proved that the positional structure of the text appears as the most important element of the self-organizing characteristic of the text. Accordingly, the movement of the linguistic matter of the text allows us to see the strong and weak positions of the text. The last situation is interpreted by many linguists as the general term of the proportion of the golden ratio, which plays an organizing role in the formation of the text as a whole linguistic work. It should be noted that asymmetric proportion is characteristic of living organisms. Symmetry, in its turn, is less characteristic of a self-organizing living organism. It is obvious from this that, in order to maintain complete integrity, the text should strive for symmetry, but never achieve it, since its symmetrical structure leads to a sharp decrease in informativeness. Therefore, the organization of the text, striving for symmetry, simultaneously organizes itself, strives for asymmetry. Not everything in the text can be informative, although everything is significant. It is known that there is a threshold for perceiving the content of the text when its informativeness does not exceed 20%; otherwise, the text is not optimal for the algorithm of human activity in the process of its perception and is inadequately understood.

This article also focuses on the issue of the harmonic center of the text structure. The harmonic center of the text structure reflects a strong position that unites all the most essential structural, rhythmic-intonational semantic connections of the text. It follows from this that the harmonious center of the text is the structural and content culmination of the entire linguistic work, which allows the reader to penetrate into the content of the author's intention quickly and sparingly.

Key words: linguistic synergistic approach, positional structure of the text, proportion of the golden section, harmonic center.

*Кириленко Н. І.,**orcid.org/0000-0002-5982-7227**кандидат філологічних наук,**доцент кафедри української мови і літератури**Сумського державного педагогічного університету імені А. С. Макаренка**Герман В. В.,**orcid.org/0000-0002-2915-7330**кандидат філологічних наук,**доцент кафедри української мови і літератури**Сумського державного педагогічного університету імені А. С. Макаренка*

МІФОЛОГІЧНО-СИМВОЛІЧНА РЕЦЕПЦІЯ АСТРАЛЬНОГО КУЛЬТУ В УКРАЇНСЬКОМУ ФОЛЬКЛОРІ ЗИМОВОГО ЦИКЛУ

Анотація. У статті аналізується українська народна творчість зимового циклу, зокрема особливості міфологічно-символічного відтворення астрального культу українців, звертається увага на втілення міфологічного мислення народу в жанрах календарно-обрядової поезії, зокрема колядок і щедрівок. У дослідженні з'ясовано поняття архетип, міф, символ у контексті міфосвідомості українського етносу; розкриваються особливості космологічної міфології давніх слов'ян; простежується своєрідність астрального культу як елементу релігійного комплексу давніх українців.

Особливу увагу приділено астральним фольклорно-міфологічним образо-символам у творах зимового циклу як своєрідним етноментальним кодам українців, що мають проєкцію на сьогоднішній день.

Деякі символи стають архетипами, акумулюючи в собі колективні уявлення людського роду, пронизуючи своїми наскрізними структурами весь пласт культури. Досить часто термін «архетип» використовують для позначення висхідних схем ідей і універсальних міфологічних мотивів, архетипів і першоелементів.

Астральна міфологія – це міфи, що розповідають про сонце, місяць, сузір'я та інші світила та їх вплив на життя людей і Землі. Астральні вірування в Україні, культ сонця, а також багатство створених навколо них міфів свідчать про високу національну культуру та її давнє коріння. Наші предки вважали, що небесні світила впливають на життя людей і зміни в природі, що відбуваються під впливом зміни положення сонця, фаз місяця, зоряних сузір'їв.

Місяць завжди шанували як прабатька роду, тому його ще називають Дідухом, Василем або Колядою. Стародавні слов'яни уявляли сонце небесним вогнем, колом, із якого складається життя, тому говорили про нього як про живу істоту й шанували його. Зоря представлена як вісниця-чарівниця, наповнена символічно-містичним змістом моменту народження тріади астральних богів: Місяця, Сонця та Зорі. Особливу увагу українці приділяли сузір'ям, поклонялися Молочному Шляху, який тепер називають Чумацьким.

Доведено, що астральний культ був одним із домінуючих в українців, а міфологічна символіка тісно пов'язана з календарною обрядовістю, особливо представленою у творах зимового циклу.

Ключові слова: астральний культ, міфологія, символ, зимова обрядовість, фольклор, народна поезія.

Постановка проблеми. Останнім часом актуалізується питання етноментальних кодів, самоідентифікації через пізнання культури нашого народу, починаючи з його витоків, вивчення глибинних пластів культури та її регіональних традицій. У своїй основі український фольклор має давні пласти вірувань і світогляду слов'ян, тому символи, що відповідають міфологічному баченню світу наших предків, повноцінно співіснують у народних словесних текстах і донині. Народна творчість інтерпретується через образи і символи природи, які визначають характер функціонування, спосіб моделювання навколишнього світу, дають можливість з'ясувати, як сприймали його наші предки, як формувалося міфологічне мислення, особливості якого проєктуються в колективну свідомість сьогоднішнього дня.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Теоретико-методологічною базою статті є праці таких науковців: М. Костомарова, С. Кримського, К. Леві-Строса, І. Нечуя-Левицького, О. Потебні, М. Сумцова, К.-Г. Юнга. Космогонічних міфологічних проблем українського фольклору та астральної символіки торкалися Г. Булашев, В. Войтович, О. Знойко, П. Куліш, М. та З. Лановики, Г. Лозко, М. Москаленко, І. Срезневський, Ю. Федькович, П. Чубинський та ін.

Мета статті – розкрити своєрідність міфологічно-символічної рецепції астрального культу в народнопоетичній зимовій календарній творчості українців. Реалізація поставленої мети передбачає такі завдання: з'ясувати поняття архетипу, міфу, символу в контексті міфосвідомості українського етносу; розкрити особливості космологічної міфології давніх слов'ян; простежити своєрідність астрального культу як елементу релігійного комплексу прадавніх українців; схарактеризувати астральні фольклорно-міфологічні образо-символи у творах зимового циклу.

Для вивчення фольклорних текстів залучалися текстологічний та герменевтичний методи; метод класифікації матеріалу; типологічний метод; індукційний метод засвоєння й опрацювання інформації.

Виклад основного матеріалу. Культура існує та виявляє себе в певних інваріантах – архетип, міф, міфологема, символ тощо, які зберігають її ідентичність усупереч ходу історії. Архетип («arche» – початок, «typos» – образ) – це прасимвол, що формує константи людського життя, дає людині модель для наслідування й перебуває поза владою людини (М. Еліаде). Людина, на думку К. Гірца, живе у світі символів, які є єдиним її орієнтиром у бутті. Деякі символи стають архетипами, акумулюючи в собі колективні уявлення людського роду, пронизуючи своїми наскрізними структурами всю товщу культури. Щодо цього С. Кримський писав: «Архетипи асоціюють особливе методологічне бачення, коли завдяки перетворенню минулого в символи останніми окреслюються смисли майбутнього, а архетипи висвітлюються як «культура попереду нас» [1, с. 98]. Тому реконструкція архетипів – це не просто заглиблення в минуле з метою пошуку початків своєї культури, це водночас окреслення горизонту майбутнього.

Архетип, згідно з теорією Юнга, уходить у свідомість не безпосередньо, а у вигляді образів і символів, які є «колективними». Символічний художній твір завжди зароджується не в особистому несвідомому автора, а «в тій сфері несвідомої міфології, елементарні образи якої є надбанням людства» [2, с. 62]. Свого часу К. Леві-Строс звернув увагу на те, що при винятковій варіативності одні й ті самі міфи фактично однаково інтерпретуються в різних народів світу. Досить часто термін «архетип» використовується для позначення висхідних схем ідей і універсальних міфологічних мотивів, архетипів і першоелементів.

Отже, архетип – це протосимвол, який формує основи людського життя та моральних стосунків у суспільстві, він відображає художнє сприйняття людиною моделі життєвого світу.

Слов'янська міфологія – це складова духовного життя нашого народу, що виявляється в традиційних обрядах та ритуалах, усній словесності, які своєю образністю збагатили професійну художню літературу, живопис, музику, хореографію. Стрижнем культури давніх слов'ян, як і культури будь-якого народу, є світогляд, в основі якого лежить міфологічне мислення.

Астральна міфологія – це міфи, що розповідають про сонце, місяць, сузір'я та інші світила та їх вплив на життя людей і Землі. Астральні вірування в Україні, культ сонця, а також багатство створених навколо них міфів свідчать про високу національну культуру та її давнє коріння. Накопичення знань про різні астрономічні явища та їх зв'язок із земними подіями призвело до розуміння спорідненості Всесвіту і людини. У цій давній антропоцентричній моделі Всесвіту людина вважала себе його центром. У пошуках першопричини астрономічних явищ, спираючись на власний досвід, люди переносили на небо знання про живу природу, про суспільні відносини. Зірки, сонце, місяць, планети, метеори, а також метеорологічні явища (громи та блискавки), які разом із космічними явищами вважалися небесними, стають живими й одухотвореними істотами. Це можна простежити в давніх колядках, наприклад, «Ой як то було з початку світу...».

Світила (зірки, сузір'я) в первісному світоспринятті не тільки одухотворялися, а й ототожнювалися з героями чи тваринними тотемами. Пережитки цих уявлень збереглися в назвах окремих сузір'їв, астрономічна картина світу постала як міфологічна (Змія, Лисичка, Райський Птах, Риби, Вовк,

Дракон, Засць, Малий Кінь, Летюча Риба, Голуб, Рись, Журавель, Малий Пес, Мала Ведмедиця, Велика Ведмедиця, Лев, Рак), також поширилися уявлення про залежність долі людини від щасливого чи нещасливого часу її народження, від зірки («планіди»), під якою вона народилася.

За словником-довідником «Етнокультурологія» астральна міфологія наших пращурів – ключ до вивчення глибинних пластів етнокультури та вітчизняної історії. Головним астральним богам присвячені жанри календарно-обрядової поезії, зокрема, колядки, щедрівки, веснянки, купальські пісні, а також народні ігри, паремії, оповідальна творчість, магія тощо. «Небесні явища, котрі полонили фантазію і думку предка, – то основа української міфології» [3, с. 24].

Астральний культ у прадавніх українців був одним із найголовніших, виявлявся в поклонінні небесним світилам (сонцю, місяцю, зорям, сузір'ям) та різним космічним явищам. В. Войтович визначає це поняття так: «Астральний культ – це поклоніння зіркам і різним космічним явищам, віра у зв'язок усього на землі з небесними світилами» [4, с. 18].

Наші предки вважали, що небесні світила впливають на життя людей і зміни в природі, які відбуваються під впливом зміни положення сонця, фаз місяця, зоряних сузір'їв, і перше місце в цій групі відводилося місяцю (лунарний культ, тобто шанування місяця). Місяць шанувався прадавніми українцями як нічне божество, яке керує небесними водами, дощами та росами, колообігом води, а відтак – впливає на врожай.

У фольклорі місяць відтворено за допомогою постійних епітетів – «високий», «золотий», «ясний», що підкреслює велич та прадавність, визначає його всевидцем, провісником та суддею. Місяць завжди шанували як родоначальника роду, тому його ще називають Дідухом, Василем або Колядою. Вважається, що все, розпочате в день народження Місяця, матиме успіх [5, с. 247]. Природні цикли, періоди людського життя співвідносяться з фазами місяця. У народі його поділяли на три, чотири або п'ять частин – відповідно до фаз небесного світила. Трифазний поділ уключав, відповідно, наступні частини: молодик (новий), підповня і старий. Якщо поділити на чотири чверті, то перша чверть місяця називається молодиком, друга – підповня, третя – повним місяцем, четверта – останньою квартирою. При п'ятидольному поділі місяця між молодиком і підповнею вставлялася п'ята частина – перша квартира.

Пізніше головна роль від місяця переходить до сонця (солярний культ, тобто сонцепоклоніння), яке відіграло не менш важливу функцію в житті предків, даючи тепло і світло. Сонце вшановували в певні періоди особливою жертвовною їжею – круглими печеними бабками. Тепер це знайшло своє відображення у паляниці, великодній пасці, весільному короваї. Дідух вважається символічним солярним божеством нового врожаю та місцем перебування в хаті під час свят душ померлих предків (можливо, тому – Дід-дух). Стародавні слов'яни уявляли сонце як небесний вогонь, колесо, з якого твориться життя, тож говорили про нього як про живу істоту й шанували. Різні племена сонце називали по-своєму – Дажбог, Ярило, Купала, Коляда, Троян. Ярило був богом весняного, Купала – богом літнього, Коляда – богом зимового сонця.

Сонце закликають у піснях, голосіннях, молитвах, часто називають його «матінкою», його просять виглянути, освітити й зігріти землю, у нього просять заступництва й допомоги в різних справах. Усі календарні обрядові свята – Купала, Калита,

Масниця, Коляда, Йордан – присвячені сонцю. У «Слові о полку Ігоревім» автор говорить про сонце як про живу істоту: воно розгнівалось і своїм пекучим промінням знищило воїнів князя Ігоря. У християнській символіці сонце, яке завжди, з'являється на сході, є втіленням безсмертя і відродження.

Зоря репрезентована як вісниця-чарівниця, наповнена символічним містичним змістом моменту народження тріади астральних богів: Місяця, Сонця та Зорі. Сповідання про народження богів, Зоря сповіщає і про початок творення Всесвіту [6, с. 245]. У слов'янській міфології Зоря уособлюється в образі красної пани, яка вранці відмикає ключами небесні ворота й випускає Сонце.

Особливу увагу українці звертали на сузір'я, поклонялися Молочному Шляху, який нині називають Чумацьким шляхом, адже Зоряна дорога була дороговказом для чумаків, які їздили до Криму по сіль. Наші пращури вважали, що ця небесна (Божа) дорога веде праведні душі до раю, грішні – до пекла, бо сам Дажбог ходить Божою дорогою [4, с. 247].

Про Чумацький Шлях збереглося багато переказів і легенд, зокрема, про те, що чумаки, їдучи з Криму, помічали дорогу сіллю, яка сипалася з дірок у мажарах. Багато сузір'їв зоряного неба мали свої назви: сім сузір'їв Великої Ведмедиці – Велика Ведмедиця, Малої Ведмедиці – Пасіка, або Малий Віз, три зірки пояса Оріона – Косарі, сузір'я Орла – Дівчина з відрами, Дельфін – Принцеса, сузір'я Кассіопеї – Борона, Лебідь – Хрест. Сузір'я Тельця – Волосожар, жар великого Волоса, або Велеса. Плеяди в сузір'ї Велеса, які скупчилися, немов курчата, називають Качиним гніздом, Квочкою або Бабою [4, с. 262].

Комети в народі називали: «хвостаті зірки», «віхи», «мітли». У пізніші часи вважали, що комети посилає Бог, щоб застерегти людей, уважалося, що поява комети на небі передбачає важливі події, але завжди нещасливі – війну, повальні хвороби, неврожай, повінь, голод. За повір'ями, комета червоного кольору віщує війну, біла – голод чи епідемію.

Із часом астральний цикл, який відповідав річному, став основою календарної обрядовості та пов'язаних із нею свят. В археологічних знахідках на території Київської Русі зафіксовано великий інтерес давніх українців до зоряного неба, адже сонячні та місячні затемнення, північне сяйво, падіння метеоритів, зоряні дощі та інші важливі небесні явища постійно записувалися. Знання та розуміння про світобудову та розташування небесних світил покладені в основу астрономічних і народних календарів, а також припущень про організацію Всесвіту. За давніми уявленнями, світ складався із Землі, Сонця, Місяця та семисферного неба, де у відповідному порядку розташовані всі світила. Вважалося, що «сьоме небо» служило місцем проживання богів, тому цей вираз набув у народній творчості чогось недосяжного, казкового та загадкового. Із розвитком астрологічно-міфологічних уявлень про циклічність природи та сільськогосподарської праці в обрядах з'являються наслідки спостережень за змінами зоряного неба та пов'язані з ними культові ритуали поклоніння небесним світилам. Усі існуючі прадавні міфологічні уявлення та культові вірування знайшли своє відображення в календарно-обрядовій творчості.

«Літературознавча енциклопедія» визначає календарно-обрядову поезію як найдавніший різновид усної народної творчості, цикл фольклорних обрядових пісень, зміст і форма яких пов'язані з астральним календарем, зі змінами у природі, з переважно хліборобською працею та побутом [7, с. 456].

Кожному періоду в календарній обрядовості властива певна символіка. «Символіка – це система традиційної заміни конкретних почуттів, дій, предметів символом, що має образну або ситуаційну характеристику», тоді за цим же джерелом «символ – це здатність матеріальних речей, подій, чуттєвих образів бути умовним вираженням ідеального змісту, не відповідного їм структурам» [7, с. 392; с. 389].

О. Потебня розглядав символ не лише як стилістичну категорію, а і як результат культурно-історичного розвитку людства, пов'язаний із мовою, світоглядом, пізнанням світу. Він зазначав, що лише з точки зору мови можна привести символи до порядку, який відповідає уявленню народу. Походження символів Юнг розглядав із колективного несвідомого (архетипів), наближаючи символ до міфу. Життєдайними стихіями, що відтворюють основу буття, є вода і вогонь, тож їхні образи та символи присутні в багатьох родинних обрядах та календарно-обрядовій поезії. Образи та символи води та вогню несуть у собі астральну силу та енергетику, виявляють їхню святість, формуючи українську культурну традицію.

В одній зі своїх праць Е. Кассієр, досліджуючи символи, зазначив, що людина ставить між собою і світом захисну стіну символів, символ є ключем до природи і людини, а сама людина живе не тільки у фізичному, а й у символічному всесвіті.

Поклоніння вогню простежується в багатьох обрядах і звичаях, які супроводжують людину протягом усього її життя, від народження до смерті. Етнічні символи вогню постають у різних образах – наприклад, парубка в піснях, колядках, веснянках називають птахом, соколом (символ світла, вогню), зірку порівнюють із лелекою, місяць – із цапом.

Праукраїнці вважали, що вони (як і все живе у Всесвіті) є породженням астрального вогню, отже, їхніми предками є сонце, зірка, місяць. О. Братко-Кутинський доводить, що праукраїнці вважали Сонце не прямим предком, а прадідом, Дідом, і називали себе не дітьми, а онуками Сонця (Дажбога). Групи племен, що склали український етнос, мали одного діда, але різних батьків: Землю, Місяць, Зору (Венеру). Це відбилося на мові, обрядах та ідеології, символіці [6, с. 119].

Усі зимові дійства об'єднувалися навколо центрального слов'янського свята Коляди, яке стало Різдом Христовим. Зустрічали його театралізованими виставами та колядуванням, віншували усіх членів роду. Існує чимало версій щодо етимології слова, зокрема, вказують на латинське та грецьке походження, Є. Онацький та К. Сосенко назву «колядка» виводили з іранської мови, що означало «сонце тут». М. Костомаров припускав походження від слова «колесо», «коло», що символізувало коло сонця. Учений писав, що «Коріння цього свята – в загальнолюдській міфологічній концепції про народження сонця» [8, с. 248]. Про походження назви колядки І. Нечуй-Левицький писав так: «Колядою, мабуть, у давнину називали божества світла й тепла, свята яких збігалися з Різдвяними святами» [9, с. 6].

На домінуючу роль мотиву сонця в колядках указували М. Сумцов та М. Грушевський, який зазначав, що «мотиви відвідування сонцем, місяцем і дощем хати господаря мають спільне походження та генеалогічне «дерево життя». С. Килимник припускав, що попередником слова іде лексема «корочун» (хоч довести це неможливо) і зазначав, що «розвиток філософсько-космічного мотиву в колядках розвивається й сягає наших часів. Але дальший розвиток цього типу колядок уже частково

віддаляється від космічного світового древа і наближається до господарського двору силою чарів» [Цит.: 10]. Родинні колядки походять від релігійних та міфологічних колядок і є продуктом пізнішого періоду. Про їх походження свідчать зображення небесних світил, сил природи, язичницьких божеств. Але тут їх не просто прославляють, а закликають приносити користь у господарстві. Тому виникає мотив відвідин: Пане господарю, вставай з постелі! / Будять же тебе аж троє гостоньків: / Що перший гостонько – ясен місяць, / А другий гостонько – красне сонечко, / А третій гостонько – дрібен дощик [11, с. 117].

Окремо в українській традиції постає досить велика група колядок про міфологічне створення людської сім'ї з астральної тріади (місяць, сонце, зірки), яка втілює сімейну тріаду, де батько асоціюється з мудрістю, мати постає як берегиня родинних цінностей, діти як неперервний ланцюг вічних духовних скарбів та сакральний кодекс предків. Це такі колядки: «Ой сивая та і зозуленька», «Ой у лісі край дороги»: Буде тобі три дороги: / До батька – за шапкою, / До матері – за сорочкою, / До дівчини – за наміткою [12].

У колядках дослідники пояснюють поєднання небесних світил «космічними міфологічними знаками шлюбного мотиву», або, за словами О. Потєбні, «одруження Сонця і Місяця». У піснях з цим мотивом прославляються Сонце і Місяць як небесні родичі закоханих чи подружня пара: У мене батенько – ясний Місяць, / У мене матінка – ясне Сонечко, / У мене сестриця – ясна Зірниця [12].

Зіркою в колядках називають гарну дівчину, дружину або доньку місяця, господаря райського дому, їй приписують певні сакральні дії, що символізують випадання роси, рух світил на нічному небі. Вона тче нитки з дорогих шат, буде мости зі срібла чи перлів, садить виноградні сади, сіє на полі дрібні перлини, вишиває дорогі візерунки золотом чи сріблом, у християнстві зірка є символом захисту живих людей. Народна символіка кваліфікувала зірки як дітей сонця й місяця, як свічки, запалені Богом на честь новонароджених. За словами митрополита Іларіона, зірки символізували очі й помисли Божі, вони «святі і праведні».

Українські колядки донесли до нашого часу не тільки світогляд предків, а й космогонічні міфи про створення світу. Жодні інші зразки народної творчості не оспівували джерела життя: сонце, землю, воду, не підносили й не ставили людину в один ряд із космічними світилами – сонцем, місяцем, зорями, як українські колядки та щедрівки. На відміну від колядок, які спочатку супроводжували магічну язичницьку подію, пов'язану з народженням Всесвіту та сонячного божества Коляди, щедрівки є словесно-пісенною частиною іншого свята – Нового року, пов'язаного з уславленням місяця. Місяць посідав важливе місце в культовій системі давніх слов'ян, які, відзначаючи його зв'язок з водою, убачали його значну роль у землеробстві. Щедрий вечір у наших предків був сакрально-містичним таїнством, яке часто називали Маланкою, яка, за словами Ю. Федьковича, була дочкою богині Лади та втіленням родючої вологи, необхідної для доброго врожаю. Це виявило її зв'язок із Місяцем (Василем, який асоціюється з Новим роком), а містичні процесії, що відбувалися в цей день, називали «водіння Маланки»: Меланка ходила, / Василя просила: / – Васильку, мій батьку, / Пусти мене в хатку, / А я жито жала, / Чистий хрест держала, / Щедрий вечір, добрий вечір [13, с. 16].

Висновки. Отже, астральний культ був одним із домінуючих в українців, а міфологічна символіка тісно пов'язана з календарною обрядовістю, особливо репрезентованою у творах зимового циклу. Астральні культури та символічні міфологічні образи домінують у всіх жанрах зимової народнопоетичної творчості, що дає підстави констатувати про їх давнє походження. Українські колядки, щедрівки та інші жанри народної словесності до нашого часу донесли не тільки світогляд предків, а й космогонічні міфи про створення світу.

Література:

1. Кримський С. Архетипи української культури. *Феномен української культури: методологічні засади осмислення*. Зб. наук. праць. Київ : Фенікс, 1996. С. 91–112.
2. Юнг К.-Г. *Архетип і символ*. Київ : Ренесанс, 1992. 160 с.
3. Етнокультурологія : Словник-довідник. Житомир : Полісся, 2007. 392 с.
4. Войтович В. *Міфи та легенди давньої України*. Тернопіль : Навчальна книга – Богдан. 2005. 392 с.
5. Войтович В. *Генеалогія Богів давньої України*. Р. : Видавець В. Войтович, 2007. 556 с.
6. Братко-Кутинський О. *Феномен України : наук. дослідж.* Київ : Вечірній Київ, 1996. 304 с.
7. Літературознавча енциклопедія : у 2 т. / заг. ред. Ю. Коваліва. Київ : Академія, 2007. Т. 1. 2007. 609 с.
8. Костомаров М. *Слов'янська міфологія*. К. : Либідь, 1994. 384 с.
9. Нечуй-Левіцький І. *Світогляд українського народу. Ескіз української міфології*. Київ : Дніпро, 1992. 80 с.
10. Лановик М., Лановик З. *Українська усна народна творчість: Підручник*. 4-те вид., стер. Київ : Знання-Прес, 2006. 519 с.
11. Сумцов Н. *Научное изучение колядок и щедривок*. Київ : Тип. А. Давиденко, 1886. 140 с.
12. Закувала зозуленька : Антологія української народної поетичної творчості / Упор. Київ : Дніпро, 1998. 606 с.
13. П'ятаченко С. *До народних джерел Сумщини (Хрестоматія-посібник)*. Суми. : МакДен, 2005. 80 с.

Kyrylenko N. Mythological and symbolic reception of the astral cult in Ukrainian folklore of the winter cycle

Summary. The article analyzes the Ukrainian folk art of the winter cycle, in particular, the peculiarities of the mythological-symbolic reproduction of the astral cult of Ukrainians, and draws attention to the embodiment of the mythological thinking of the people in the genres of calendar-ritual poetry, in particular, carols and benedictions. The research clarified the concept of archetype, myth, symbol in the context of myth consciousness of the Ukrainian ethnic group; the peculiarities of the cosmological mythology of the ancient Slavs are revealed; the originality of the astral cult as an element of the religious complex of ancient Ukrainians is traced. Special attention is paid to astral folklore-mythological images and symbols in the works of the winter cycle as a kind of ethno-mental codes of Ukrainians that have a projection on the present.

Some symbols become archetypes, accumulating in themselves the collective ideas of the human race, penetrating the entire layer of culture with their through-and-through structures. Quite often, the term "archetype" is used to denote ascending schemes of ideas and universal mythological motifs, archetypes and primary elements.

Astral mythology are myths that tell about the sun, moon, constellations and other luminaries and their influence on the lives of people and the Earth. Astral beliefs in Ukraine,

the cult of the sun, as well as the wealth of myths created around them testify to the high national culture and its ancient roots. Our ancestors believed that heavenly bodies influence people's lives and changes in nature that occur under the influence of changes in the position of the sun, phases of the moon, and star constellations.

The moon has always been revered as the progenitor of the family, which is why it is also called *Didukh*, *Vasyl* or *Kolyada*. The ancient Slavs imagined the sun as heavenly fire, the wheel from which life is made, so they spoke of it as a living being and revered it. *Zorya* is represented as

a messenger-witch, filled with the symbolic mystical meaning of the moment of birth of the triad of astral gods: the Moon, the Sun, and the Dawn. Ukrainians paid special attention to the constellations, worshiped the Milky Way, which is now called the Milky Way.

It has been proved that the astral cult was one of the dominant ones among Ukrainians, and mythological symbolism is closely related to calendar rituals, especially represented in the works of the winter cycle.

Key words: astral cult, mythology, symbol, winter rituals, folklore, folk poetry.

*Козубенко Л. М.,**кандидат педагогічних наук,**доцент кафедри української і зарубіжної літератури та методики навчання
Університету Григорія Сковороди в Переяславі*

ДИНАМІКА ФОРМ, ЗАСОБІВ, ПРИЙОМІВ ПСИХОЛОГІЗМУ ТА ЇХ ВТІЛЕННЯ У ЛІТЕРАТУРІ ЖАХІВ

Анотація. У статті розглядаються форми, засоби, прийоми психологізму та їх втілення в літературі жахів. Звертається увага на те, що письменники, представники літератури жахів, у своїй творчості уміло володіють різноманітними засобами психологізму. Обираючи популярні теми і додаючи до них фантастичні елементи, їм вдається створити унікальні романи з глибоким змістом та захоплюючим сюжетом.

Для передачі психологічних станів у творах ці митці слова наділяють персонажів характерними спогадами, мріями та страхами, які роблять їх неймовірно реалістичними; блискавично описують фізіологічні стани та реакції; розповідають про минуле у формі флешбеків; зображують потоки свідомості та думки, що дають можливість читачеві розглядати героїв зі сторони їх специфічної психології.

Ефективним з огляду зображення психологічних особливостей персонажів є прийом «потоків свідомості», який традиційно сприймається як доведена до своєї межі форма внутрішнього монологу. Свідомість подається письменниками у вигляді потоку з безліччю течій (думок, асоціацій, почуттів, образів пам'яті), котрі синхронно співіснують.

Страх є фундаментальною емоцією в житті кожної людини. Проте, часто «жах» та «страх» ототожнюються, як емоції, що викликані внутрішнім переживанням людини, зумовленим певною небезпекою. З точки зору філософії та психології, страх є емоційно забарвленим прагненням усунути джерело страху (інстинкт самозбереження), уникнути реальної або уявної загрози, тоді як жах є дещо сильнішою емоцією, що викликана впливом сильного страху і характеризується пригніченістю, заціпенінням від неможливості усунути причину жаху.

Важливим елементом сюжету творів жанру горор є опис внутрішнього стану персонажів-жертв, оскільки через розкриття їхніх емоцій письменник домагається відгуку читача. Чим яскравіше та влучніше описані хвилювання героїв, які переживають «жахливе», тим більший відгук та сильнішу емоцію це викликає у читачів. Емоції персонажів твору можуть бути розкриті через опис як вербальних (лексичні та фразеологічні одиниці, описи, назви, вираження), так і невербальних (фізіологічні прояви, сміх, сльози, інтонація, тремтіння).

Отже, жанр літератури жахів визначається його впливом на реципієнта, а психологізм у таких творах, на наш погляд, потрібно розглядати з точки зору рівня розкриття внутрішнього світу персонажів, їхніх думок, хвилювань, дій, зумовлених переживаннями емоції жаху, оскільки вона є доміантною та жанротвірною у творах цього спрямування.

Ключові слова: динаміка, форма, засіб, прийом, психологізм, жах, література.

Постановка проблеми. Письменники, представники літератури жахів, у своїй творчості уміло володіють різноманітними засобами психологізму. Обираючи популярні теми і додаючи до них фантастичні елементи, їм вдається створити унікальні романи з глибоким змістом та захоплюючим сюжетом.

Для передачі психологічних станів у творах ці митці слова наділяють персонажів характерними спогадами, мріями та страхами, які роблять їх неймовірно реалістичними; блискавично описують фізіологічні стани та реакції; розповідають про минуле у формі флешбеків; зображують потоки свідомості та думки, що дають можливість читачеві розглядати героїв зі сторони їх специфічної психології.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Серед напрацювань, присвячених проблемі психологізму в художній літературі варто виділити роботи таких науковців, як О. Вовк, Л. Гінзбург, А. Гудманяна, В. Гудонене, Л. Каневської, А. Карельського, С. Корабльової, А. Раті, В. Фащенко. В зазначених роботах визначаються питання, пов'язані з поняттям психологізму в літературі, досліджується класифікація його форм та засобів.

Однак, незважаючи на певну кількість праць, присвячених цій темі, в сучасному літературознавстві і критиці бракує досліджень, які детально розкривають динаміку форм, засобів, прийомів психологізму та їх втілення у літературі жахів.

Постановка завдання. Відтак, нашим завданням є дослідити динаміку форм, засобів, прийомів психологізму та їх втілення в літературі жахів.

Виклад основного матеріалу. Приклади використання засобів психологізму знаходимо ще в літературі давніх часів. Його коліскою вважають епоху пізньої античності [1, с. 316]. Літературному психологізму як такому передують певного роду «протопсихологізм», головним джерелом якого є фольклор, де часто зустрічається уособлення та психологічний паралелізм, покликані наділити природу людськими рисами, і навпаки, підкреслити природне в людині (наприклад, порівняння туги з чорною хмарою) [1, с. 458].

Яскравий приклад психологізму спостерігаємо на сторінках Біблії, зокрема у Псалтирі та притчах Соломонових, для авторів яких здатність вловлювати волю божества й відчувати душевний стан ближнього було понад усе, а серце ставиться вище, ніж розум. У цьому ж руслі розвивалося і художнє слово за часів античності, де боги були наділені спектром людських почуттів та поривань. Давньогрецькі поети фіксували лише найбільш експресивні емоційні стани – велике горе або велику радість. Часом, їхні герої навіть намагаються аналізувати, хоча і дуже примітивно, свій внутрішній світ.

У часи середньовіччя домінувала установка на свободу душевного життя, цінність неповторного власного психологічного шляху, спіритуалізація кохання – віхою в розвитку психологічного аналізу стає куртуазний роман, розповідь про мученицьку любові лицаря і дами. Це було передвістям гуманістичної поетизації людини. Проте в Ренесансі зникає установка на психологізм, а почуття цінності індивідуального душевного поруху ускладнюється, об'єктивується, знецінюється зовнішнім, матеріальним. І лише такі титанічні постаті, як Фауст або персонажі В. Шекспіра, котрі переживають недосконалість світу з надзвичайною гостротою та сповнені рефлексії й сумнівів щодо життєвої боротьби, знову переносять центр уваги на внутрішнє «я» [1, с. 459].

Періоду бароко притаманне зображення психологічних станів, що відірвані від людського характеру, форми вираження – «риторичні» (дискусії, монологи, листування персонажів, вставні історії-сповіді, авторська розповідь). У творях періоду класицизму панує схематизація внутрішнього світу, а пристрасть «досліджується складно і тонко, з переходами та відтінками, але це саме аналіз пристрасті, а не людини, яка простіша, елементарніша за свої пристрасті» [2, с. 245]. Це призвело до збіднення картини людської душі, реабілітацію якої на перший план ставить сентименталізм. Це абсолютно протилежний попередньому напрям, за якого спостерігається повна руйнація моралізаторства й віддача стихійному душевному пориванню, поетизація дивацтв та внутрішнього хаосу. Яскравим прикладом є Ф. Стендаль з його увагою до конфлікту бурхливо-непокірного «я» і суспільного ладу, та, особливо, заглибленням у життя пристрастей. Письменник запроваджує психологічний аналіз як певну норму літературного твору.

Найбільшого розквіту психологізм зазнав у ХХ ст. Література цього періоду спрямована в основному на вивчення проміжних станів і неоднозначностей, коливань між протилежними полюсами, спостерігається як посиленна увага до традиційних гуманістичних цінностей (переживання кохання, дружби, проблеми «втраченого покоління» і т.п.), так і всепоглинаючий інтерес до внутрішніх можливостей психіки (аж до популярного серед авангардистських кіл психоделізму, вживання наркотичних та алкогольних речовин для розкріпачення творчої психіки). Пошуки коренів психічних порухів відбуваються у сфері ірраціонального (фрейдистська концепція підсвідомого та сублимації, юнгівські архетипи тощо). Використовуються вже освоєні літературою минулого століття засоби психологічного зображення, але в їх ієрархії починають лідувати розповідно-композиційні прийоми (пов'язані з переміщеннями «точки зору» і суб'єктом оповіді).

Таким чином, динаміка психологізму в літературі є еволюцією його форм і прийомів від простих до більш складних та опосередкованих. У своїй праці «Психологізм романів Івана Франка середини 80-х – 90-х років» Л. Каневська подає класифікацію форм втілення психологізму [3, с. 8]. Вона виокремлює дві форми психологічного зображення: екстервертна або непряма, що демонструє почуття та емоції героїв, їх думки, динаміку внутрішніх змін за допомогою зображення душевних порухів у зовнішніх візуалізованих та озвучених проявах (сюди ж належать психологічний портрет, пейзаж, інтер'єр та екстер'єр, зовнішній дискурс мовлення персонажів, які створюють додаткове психологічне навантаження), та інтервертна

або пряма форма, що відповідає за безпосереднє відтворення психічних процесів, почуттів та прямий авторський аналіз.

Деякі літературознавці виділяють ще третю форму психологізму, за якої письменник не тільки називає почуття героїв, але й коментує їх, оповідає про них у формі непрямой мови, використовує психологічні деталі, портрет, пейзаж, музику [4, с. 12].

Очевидно, що у першу чергу письменниками широко використовується такий метод психологічного зображення, як *психологічний портрет*. В. Фащенко наголошує на важливості портретизації у художньому творі та виділяє три її основні види: портрет паспортних прикмет (зріст, колір волосся, очей, шкіри, форму обличчя тощо, який має мало спільного з психічним станом героя), живописний портрет (зіставлення зовнішності людини, її поведінки з світом природи, порівняння) та *портрет динамічний* (з «плинним образом», або просто психологічний) [5, с. 91]. Останній є найбільш цінним у розкритті героїв, їх душевних станів і духовного життя. Через вираз обличчя, очей і уст, рухи та постань легко відслідкувати зміни порухів душі, адже змінюється внутрішній стан – «...змінюється і колір обличчя чи блиск очей у персонажа, від суму воно блідне, від радості – рожевіє, у тьмяних очах – туга, а примружених – посмішка...» [5, с. 94].

До непрямой форми психологізму в прозі також належать *композиційно-розповідні прийоми* письменника. А. Карельський перераховує деякі з них: раптове, демонстративне перемикання уваги оповідача з внутрішнього світу персонажа на зовнішній фон; обігрування деталей там, де аналіз зосереджений на перехідних станах, на спонуканнях, наполовину усвідомлюваних та деякі особливі форми мовних характеристик персонажів [6, с. 165].

Не менш важливою є внутрішня форма психологізму, яка подекуди дозволяє розкрити навіть більш ґрунтовно психологію персонажа, адже прямо говорить про його стан, почуття та емоції за допомогою *діалогу, монологу чи потоку свідомості*, не залишаючи місця здогадкам і хибним трактуванням, як при непрямому зображенні. «Душевні стани дійових осіб можуть передаватися прямо – у монологах-самозвітах, у розповідях про поведінку спостережуваних осіб, а також через специфічну будову діалогів, з ремарками і без них» [6, с. 113]. *Ремаркам* теж надається не останнє значення, оскільки через них письменник завершує драматичну дію, що відбувається без слів, передає та уточнює важливі деталі подій, розкриває відтінки емоцій та почуттів героїв [6, с. 127].

Ефективним з огляду зображення психологічних особливостей персонажів є прийом «потоків свідомості», який традиційно сприймається як доведена до своєї межі форма внутрішнього монологу. Свідомість подається письменниками у вигляді потоку з безліччю течій (думок, асоціацій, почуттів, образів пам'яті), котрі синхронно співіснують. У таких текстах «...автор присутній приховано, його функція полягає в анонімному наданні невербальним образам свідомості вербальної форми. Предметом зображення в них є невербалізовані, не опосередковані словесною формою образи у свідомості» [7].

У сучасній світовій літературі популярність цього жанру зумовлюється широким охопленням соціально-політичних і моральних проблем, оригінальним трактуванням різних культурно-національних явищ.

Визначення літератури жажив відрізняються. Її дослідженням зарубіжні літературознавці почали займатися ще з 20-х рр.

XX ст., і з того часу класифікування жанру відбувалося різними способами. Зараз поняття «horror literature» є найбільш популярним в англомовній критиці, оскільки об'єднує всі твори цього жанру, незалежно від форми. Проблема виокремлення та дефініції терміну пов'язана з схожістю літератури жахів з жанрами наукової фантастики та трилера, а також деякими іншими жанрами (детективи, кримінальне читиво), оскільки всі вони певним чином спрямовані на викликання, так званого, саспенсу (напруженого очікування, тривоги, передчуття жахливого) у читача [8, с. 68].

Об'єднання Horror Writers Association, що існує з 1985 року, на офіційному сайті у статті «Що таке література жахів?» характеризує жанр через ключові поняття: horror (жах) – це болочий, інтенсивний страх, тривога та збентеження, відповідно до Вебстерського словника. Тобто, літературою жахів є ті твори, які викликають саме такі емоції в читачів. Ця думка підтверджується у статі словами Дагласа Вінтера: «Horror is not a genre, like the mystery or science fiction or the western. It is not a kind of fiction, meant to be confined to the ghetto of a special shelf in libraries or bookstores. Horror is an emotion» [9].

Таким чином, основна характерна риса літератури жахів – це, звичайно, створення та підтримування специфічної атмосфери, за якої читач здатен пережити страх, який є важливим компонентом базової емоційної сфери людини. «The oldest and strongest emotion of mankind is fear, and the oldest and strongest kind of fear is fear of the unknown» – стверджує Г. Лавкрафт у своєму есе «Надприродний жах у літературі» [10, с.8]. Далі письменник зазначає: «The one test of the really weird is simply this – whether or not there be excited in the reader a profound sense of dread, and of contact with unknown spheres and powers» [10, с. 16].

Страх є фундаментальною емоцією в житті кожної людини. Проте, часто «жах» та «страх» ототожнюються, як емоції, що викликані внутрішнім переживанням людини, зумовленим певною небезпекою. З точки зору філософії та психології, страх є емоційно забарвленим прагненням усунути джерело страху (інстинкт самозбереження), уникнути реальної або уявної загрози [11, с. 351], тоді як жах є дещо сильнішою емоцією, що викликана впливом сильного страху і характеризується пригніченістю, заціпенінням від неможливості усунути причину жаху [11, с.183]. Згідно з висловлюванням З. Фрейда з «Надприродного»: «Страх можна розвіяти рушничним дробом. З іншого боку, жах – горор – є заціпенінням від страху у присутності чогось нематеріального. Здрогання від нічних кошмарів не можна розвіяти дробом...» [12, с. 13].

Важливим елементом сюжету творів жанру горор є опис внутрішнього стану персонажів-жертв, оскільки через розкриття їхніх емоцій письменник домагається відгуку читача. Чим яскравіше та влучніше описані хвилювання героїв, які переживають «жахливе», тим більший відгук та сильнішу емоцію це викликає у читачів. Емоції персонажів твору можуть бути розкриті через опис як вербальних (лексичні та фразеологічні одиниці, описи, назви, вираження), так і невербальних (фізіологічні прояви, сміх, сльози, інтонація, тремтіння).

Представник американської школи літератури жахів Н. Керролл увів поняття «художнього жаху» (arthrorror) [13], як такого, що спричиняє емоційний вплив на читача, але у порівнянні з справжнім жахом, викликаним загрозливими життєвими явищами, не є насправді небезпечним. Сповнені засобами

досягнення «художнього жаху», ці твори здатні заінтригувати та приємно «полоскотати» нерви.

У дослідженні емоції жаху через описи емоційних станів персонажів-жертв О.В. Вовк характеризує літературу жахів за такими ознаками, як присутність героїв-стимуляторів жаху та героїв, яких лякають (жертви); наявністю елемента «жахливого» у поведінці чи зовнішності персонажа антагоніста; сюжет твору поступово приводить до розкриття «жахливого» (початок, виявлення, підтвердження, зіткнення); відчуття загрози чи факту смерті персонажа, які є одним із головних людських страхів [14].

До факторів, котрі можуть викликати емоцію жаху в читача та персонажа твору, який стикається з ситуаціями жаху, О. Вовк відносить [14, с. 84]:

Відчуття наближення смерті, яке призводить до активізації інстинкту самозбереження, або навпаки, пригнічує, вводить у стан пасивного очікування смерті.

Необхідність виживання у скрутних або екстремальних умовах, що викликає страх за власне життя, виявлення тваринних інстинктів.

Зіткнення з непередбачуваним, що викликає шок і робить людину найбільш вразливою в умовах, коли вона не може міркувати раціонально та ціпеніє від неочікуваної ситуації, від чого згодом в ній прокидається жах.

Уведення надприродних, чудесних або фантастичних елементів.

Крім того, не менш важливими складниками горор-літератури, які виділяють цей жанр серед інших та стають базисом успішної історії жахів, є [14, с. 85]:

Нетривіальний образ героя, з яким читач може асоціювати себе, та пережити разом з ним емоційний стан жаху. Характеризація головного героя може відбуватися через пряме описання (фізичні вади, потворність, неприродна анатомія) або через акцентування уваги на думках чи діях персонажа (вбивство, насильство, пожирання, психічні розлади)

Поєднання буденного з фантастичним, з жахливими подіями, з непередбачуваними обставинами та з «відкритими» (кладовища, пустирі, звалища, покинуті міста, безлюдні квартали) або «закритими» місцями дії (ті, що обмежують героя, заточуючи його у закритому приміщенні).

Незвичність дій героя-антагоніста, що спонукаються його вадами чи пороками.

Відсутність кінцівки, що залишає долю героя в секреті та стимулює жах читача перед невідомим.

Висновки. Отже, жанр літератури жахів визначається його впливом на реципієнта, а психологізм у таких творах, на наш погляд, потрібно розглядати з точки зору рівня розкриття внутрішнього світу персонажів, їхніх думок, хвилювань, дій, зумовлених переживаннями емоції жаху, оскільки вона є домінантною та жанротвірною у творах цього спрямування.

Література:

1. Лексикон загального та порівняльного літературознавства / голова ред. А. Волков. Чернівці: Золоті литаври, 2001. 634 с.
2. Гинзбург Л.Я. О психологической прозе. М.: Intrada, 1999. 413 с.
3. Каневська Л.В. Психологізм романів Івана Франка середини 80-х – 90-х років : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук : спец.10.01.01. Київ, 2004. 22 с.
4. Гудонене В. Искусство психологического повествования. Вильнюс: Изд. Вильн. гос. ун-та, 1998. 120 с.

5. Фашенко В.В. У глибинах людського буття : літ. студії / вступ. ст. В.Г. Полтавчука. Одеса: Маяк, 2005. 639 с.
6. Карельский А.В. От героя к человеку: два века западноевропейской литературы. М.: Сов. писатель, 1990. 405 с.
7. Кораблева С.А. Текст «потока сознания» в художественной культуре модернизма : на материале романа Дж. Джойса «Улисс» : диссертация кандидата культурологии : 24.00.01. Кострома, 2003. 172 с. URL: <http://www.james-joyce.ru/> URL: <http://www.james-joyce.ru/articles/tekst-potoka-soznaniya-v-hudozhestvennoy-kulture-modernizma7.htm> (дата звернення 25.02.2021).
8. Раті А.О. Англомова література жахів: еволюція жанру. *Вісник ЛНУ імені Тараса Шевченка*. Філологічні науки. № 14 (273), Ч. II, 2013. С. 64–70. URL: [http://nbuv.gov.ua/UJRN/vluf_2013_14\(2\)_13](http://nbuv.gov.ua/UJRN/vluf_2013_14(2)_13) (дата звернення: 19.03.2021).
9. What is Horror Fiction? The Horror Writers Association. 2016. URL: <https://horror.org/2016/06/libraries/> (дата звернення: 13.03.2021).
10. Lovecraft H.P. The Annotated Supernatural Horror in Literature. N.Y.: Hippocampus Press, 2000. 228 p.
11. Тофтун М. Г. Сучасний словник з етики. Житомир: Вид-во ЖДУ ім.І. Франка, 2014. 416с.
12. Колір зла: збірка / Стивен Кінг та ін.; уклад. Девід Гартвелл; пер. з англ. А. Яремчука. Харків : Клуб Сімейного Дозвілля, 2016. 460 с.
13. Carroll N. The Philosophy of Horror or Paradoxes of the Heart. New York: Routledge, 1990. 272 p.
14. Вовк О.В. Жах як основний жанротвірний елемент в американських романах літератури жахів. *Науковий вісник гуманітарного університету*. Сер.: Філологія. 2016. №24. Т.1. С. 84–87.

Kozubenko L. The dynamics of forms, means, techniques of psychologism and their embodiment in horror literature

Summary. The article examines the dynamics of forms, means, techniques of psychologism and its implementation in horror literature. Attention is drawn to the fact that writers, representatives of horror literature, skillfully use various means of psychologism in their work. By choosing popular themes and adding fantastic elements to them, they manage to create unique novels with deep meaning and an exciting plot.

To convey psychological states in the works, these word artists endow the characters with characteristic memories,

dreams and fears that make them incredibly realistic; describe physiological states and reactions in a flash; tell about the past in the form of flashbacks; depict streams of consciousness and thoughts that allow the reader to consider the characters from the side of their specific psychology.

The technique of "stream of consciousness", which is traditionally perceived as a form of internal monologue pushed to its limit, is effective in terms of depicting the psychological characteristics of the characters. Consciousness is presented by writers as a stream with many currents (thoughts, associations, feelings, memory images) that coexist synchronously.

Fear is a fundamental emotion in the life of every person. However, often "horror" and "fear" are identified as emotions caused by a person's inner experience caused by a certain danger. From the point of view of philosophy and psychology, fear is an emotionally colored desire to eliminate the source of fear (the instinct of self-preservation), to avoid a real or imagined threat, while horror is a somewhat stronger emotion caused by the influence of strong fear and characterized by depression, numbness from the impossibility of eliminating the cause of horror.

An important element of the plot of the works of the horror genre is the description of the internal state of the victim characters, because the writer seeks the reader's response through the disclosure of their emotions. The brighter and more aptly described the excitement of the heroes experiencing the "terrible", the greater response and stronger emotion it evokes in readers. The emotions of the characters of the work can be revealed through the description of both verbal (lexical and phraseological units, descriptions, names, expressions) and non-verbal (physiological manifestations, laughter, tears, intonation, trembling).

So, the genre of horror literature is determined by its impact on the recipient, and psychologism in such works, in our opinion, should be considered from the point of view of the level of disclosure of the inner world of characters, their thoughts, worries, actions caused by experiencing the emotion of horror, since it is dominant and genre-creating in the works of this trend.

Key words: dynamics, form, tool, reception, psychologism, horror, literature.

*Лаврусенко М. І.,**кандидат філологічних наук,**доцент кафедри української філології та журналістики**Центральноукраїнського державного університету імені Володимира Винниченка**Гольник О. О.,**кандидат філологічних наук,**доцент кафедри української філології та журналістики**Центральноукраїнського державного університету імені Володимира Винниченка*

СПЕЦИФІКА ЗМАЛЮВАННЯ АРХЕТИПУ РОДУ В НОВЕЛАХ ЮРІЯ ЯНОВСЬКОГО «ПОДВІЙНЕ КОЛО» Й «ШАЛАНДА В МОРІ» (РОМАН В НОВЕЛАХ «ВЕРШНИКИ»)

Анотація. Статтю присвячено розмові про специфіку змалювання архетипу Роду в романі в новелах «Вершники» Ю. Яновського. Об'єктом дослідження стали новели «Подвійне коло» й «Шаланда в морі».

Осмилення архетипу Роду в новелах Ю. Яновського «Подвійне коло», «Шаланда в морі» базується на народно-поетичних уявленнях українців про сім'ю. Рід постає як архетип певної духовної субстанції й найбільшою мірою об'єктивується в образах родини Половців, у часі й місці подій твору.

Змальовуючи Мусія Половця, Ю. Яновський говорить і про його соціальний статус (архетип Персони), і про внутрішню тривогу очільника родини (архетип Тіні). Він – герой, в образі якого відсутній конфлікт архетипів Персони й Тіні. Старий Половець змальований як врівноважена особистість, здатна розвивати свої можливості вповні (архетип Самості). Очільник роду постає у романі як втілення мудрості, порядку, гармонії (архетип Мудрого Старця).

Образ Половчихи у романі виражає культурний архетип (за К.-Г. Юнгом) Великої Матері – берегині, охоронниці родини. Вона змальована самодостатньою, цілісною й послідовною у своїх учинках. Архетип Матері оприявлюється у творі й через змалювання батьківського дому Половців у селі Дофінівка. Він символізує родинну єдність. Місце бою братів Половців умовне. Це – степ під Компаніївкою. Узагальнений простір дії вказує на типовість подій в Україні 20-х років ХХ століття.

На соціальному статусі (архетип Персони) й інстинктивній природі (архетип Тіні) акцентує увагу Ю. Яновський, змальовуючи братів Половців. У романі вони постають як антитеза до образу батька, його мудрості. Усвідомлення цінностей родинного виховання приходить до синів тільки перед смертю. Причиною порушення сімейних цінностей братами Половцями стає відсутність національного виховання.

У романі родинні моральні стандарти, які плекалися упродовж століть, руйнуються під впливом ідеології. Авторський висновок у романі «Вершники» відповідає канонам колоніального мислення.

Ключові слова: роман у новелах, Юрій Яновський, архетипна критика, громадянська війна, радянська ідеологія, проблема роду.

Постановка проблеми. Український письменник Ю. Яновський відомий у нашій культурі як сміливий новатор, який

у неоромантичному контексті змалював мистецьке й політичне буття батьківщини 20-30-х років ХХ століття. Він – митець трагічної долі, бо під тиском радянського тоталітарного режиму змушений був скоритися, писати так, як цього вимагали канони соцреалізму, аби уникнути фізичного знищення. Прикладом твору, який відповідав ідеології радянської системи, є роман у новелах «Вершники».

Постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок з важливими науковими чи практичними завданнями. Актуальність нашої розмови про роман «Вершники» полягає в тому, що ми спробуємо прокоментувати його з позицій архетипної критики. Такий ракурс зору на твір дозволить визначити, чи вдалося Ю. Яновському попри вимоги ідеології акцентувати на розмові про специфіку українського національного буття.

Аналіз останніх досліджень і публікацій з даної теми, виділення невирішених раніше частин загальної проблеми, котрим присвячується означена стаття. Зауважимо, що сьогодні важливе місце в аналізі художніх творів посідає архетипна критика. Фундаментальною для неї є аналітична психологія К.-Г. Юнга. Згідно з його концепцією, архетипи є генетично сформованими психічними структурами, які зародилися у первісні часи пізнання людиною світу на позначення думок та емоцій. «Праобраз, або архетип, це фігура – чи демона, чи людини, чи події, – яка повторюється протягом історії всюди, де вільно діє творча фантазія» [1, с. 31]. Відтак архетипи складають «колективне несвідоме» психіки людини.

У зарубіжній науці ця теорія дуже активно використовується у процесі аналізу культури, що засвідчують праці Е. Ноймана, М. Бодкіна, Р. Грейвса, Дж. Хіллмана, Д. Шарпа, Р. Дезольє та ін. На сучасному етапі архетипну концепцію аналізу художнього тексту підтримують багато вітчизняних дослідників (розвідки А. Нямцу, С. Кримського, О. Донченко, Ю. Ромашенко, Л. Сорочук, В. Єшкілева та ін.).

Класики архетипної теорії не виділяють архетип Роду як окрему всезагальну структуру. Однак літературознавчі дослідження Н. Ференц [2], А. Божук [3], філософська розвідка Л. Усанової [4] та ін. наголошують на потребі виокремити його.

У дохристиянські часи українці шанували бога Рода. Міф про цього нього побудований на уявленнях наших предків про сім'ю, батьківщину, країну. Міф розкривається через систему

образів, центральними серед яких – батько та мати як символи-обереги традицій, культури, це діти як уособлення майбутнього, незнищенності виплеканих тисячоліттями норм співжиття, це рідний край та держава, у якій живе родина. Отже, аналізуючи модель архетипу Роду в романі Ю. Яновського «Вершники», ми, передусім, аналізуватимемо образи персонажів, що складають родину, акцентуватимемо й на хронотопі твору.

Роман Ю. Яновського «Вершники» системно оцінений сучасниками автора (розвідки І. Білодіда [5], Л. Новиченка [6] та ін.). Він потрапив у коло зору й пострадянського літературознавства (праці В. Панченка [7], М. Наєнка [8] та ін.). Важливі спостереження щодо міфологічного підґрунтя твору зробила В. Нарівська [9], наголошуючи на необхідності дослідження національного характеру як феномена української літератури. Дослідниця, зокрема, надає пріоритетного значення архетипу Роду, який утримує безпосередній зв'язок з первісним міфом і «постає в найрізноманітніших модифікаціях родових образів-символів» [9, с. 15]. Розмова про архетип роду в романі Ю. Яновського «Вершники» артикульована й у статті Н. Коробкової [10].

Формування мети статті. Мета нашої студії – прокоментувати специфіку авторської презентації архетипу Роду у двох новелах роману Ю. Яновського «Вершники» – «Подвійне коло» й «Шаланда в морі».

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів. Новела «Подвійне коло» описує ситуацію умовного бою в степу під Компаніївкою братів Половців, синів одних батьків, що пішли різними політичними шляхами у 20-х роках ХХ ст. Розбрату між рідними по крові людьми письменник протиставляє ідеальну злагоду між Мусієм та його дружиною.

У момент, коли на полі бою зішлись Оверко й Андрій, «над берегом моря походжає старий Половець, дивиться в бінокль на море, виглядає вітру чи хвилі, шукає на воді буйки над сітками, і йому згадується син Андрій» [11, с. 14]. Мусій зовні абсолютно спокійний, проте батьківська інтуїція нашттовує героя на спогади саме про того сина, який зараз у небезпеці. Коли старий рибалка зустріне очікувану з моря шаланду, то на згадку прийде контрабандистське минуле Панаса: «... старому Половцю згадалися контрабандистські справи сина Панаса» [11, с. 15]. У голові Мусія зринає також тривожна думка й про найближчу людину, опору, Берегиню рибальського роду – дружину: «Стара Половчиха десь в Одесі на базарі, хіба з тої риби проживеш...» [11, с. 18]. Передчуття біди прочитується й у зображенні картин природи: «Хмарка над Одесою ворушила крайками крил, зривався вітерець, море почорніло. Половець прислухався до плескоту хвиль об камінці, «рокотить, невеличка заворушка буде на вісім балів, майстре зірвався десь із не наших гір» [11, с. 15]. Деталь «не із наших гір» вживається в цьому пейзажі, на наш погляд, не випадково. Через цю фразу автор прагне донести читачеві думку про те, що небезпека руйнування роду виплекана не на власній землі.

Змальовуючи образ Мусія Половця, Ю. Яновський говорить і про його соціальний статус (архетип Персони), і про внутрішню тривогу очільника родини (архетип Тіні). Прикметно, що поведінка персонажа в соціумі змальована ідеальною. Його інстинктивні бажання і відчуття також не йдуть у розріз із

маскою, яку він «одягає» як людина цивілізована. Отже, Мусій Половець – герой, в образі якого відсутній конфлікт архетипів Персони й Тіні. Він змальований як врівноважена особистість, здатна розвивати свої можливості вповні (архетип Самості). Очільник роду Половців є втіленням мудрості, гармонії (архетип Мудрого Старця).

У новелі «Шаланда в морі» Ю. Яновський зацентрує увагу на розмові про правила та норми народної моралі (стереотип), на яких ґрунтується родина. Половчиха, яка чекала свого чоловіка з моря, змальована як образ відданої жінки, такої, чия поведінка суголосна з Ярославною, дружиною Ігоря зі «Слова про похід Ігорів»: «Половчиха стояла нерухома, ... холод проймав до кісток... її серце обдував трамонтан, її серце ладне було вискочити з грудей, а з моря йшли холод та гуркіт, море зажерливо ревло, схопивши її Мусія. Вона не показувала перед морем страху, вона мовчки стояла на березі – висока й сувора, їй здавалося, що вона – маяк невгасимої сили» [11, с. 30]. Любов до чоловіка, віра в його порятунок перемогла. У внутрішніх роздумах дружини летиться молитва-заклинання, виписана в народно-поетичному дусі: «Ой, пішов ти в море, Мусієчку, – голосила вона мовчки, – та й слід твій солоня вода змила. Та коли б я знала та бачила, я б той слідок долонями прогортала та до берега тебе покликала. Ой, подми, вітре-трамонтане, оджени в море негоду та оджени й тумани, а я стоятиму тут самотня до краю, і хоч би з мене дерево стало, то я б усіма вітами над морем махала й листям би шуміла» [11, с. 30–31]. І в той момент, коли люди втратили надію на порятунок рибалки, Половчиха його дочекалася: «Вони йшли, преніжно обнявшись» [11, с. 34], – говорить автор про впевнену і дружню ходу люблячих один одного людей.

Письменник робить екскурс і в минуле цієї родини. Він пише про те, що жінка «була доброго рибальського роду, доброї степової крові, її взяв за себе Мусій Половець – дофінівський рибалка, непоказний хлопець, нижчий од неї на цілу голову. Та така вже любов і так вона парує. Половчиха стала до бою за життя, за рибу, стала поруч Мусія, і наплодили вони хлопців повну хату» [11, с. 33]. У цій характеристиці – ідеал взаємин української сім'ї, що має спільну справу й обстоює її, що має своє продовження у дітях. Головна героїня змальована автором як сильна особистість, вона здатна на рівні з чоловіком відстоювати родинну справу. У цьому випадку ми можемо говорити про те, що вона втілює архетип Анімуса – чоловічі риси у жіночому характері.

Якщо в «Подвійному колі» Ю. Яновський наголошував на батьківському передчутті смерті дітей, то у «Шаланді в морі» він акцентує на тому, що Берегиня роду Половчиха завжди жила із страхом за своїх таких різних на вдачу нащадків. Матір тривожив і ледащо Андрій, що «вдався у дядька Сидора», і Панас-контрабандист, якого важко народжувала, й артист Оверко, й Іван, що знайшов себе в робітничій професії. Жінка передчуває, що з синами в цей непростий час може статися біда: «... Панаса не чути, та й Андрія, мабуть, убито, бо снівсь під вінцем» [11, с. 34].

Образ Половчихи у романі виражає культурний архетип (за К.-Г. Юнгом) Великої Матері – берегині, охоронниці родини. Як особистість вона, як і її чоловік, постає самодостатньою, цілісною й послідовною у своїх учинках.

Брати Половці вчинили всупереч моральним законам сім'ї. Традиційно діти є гідними спадкоємцями своїх батьків, але

в романі віками складений стереотип роду як єдності, осередку духовності й пошанування традицій, взаємодопомоги і взаємолюбові знищує радянська ідеологія.

Кожен із братів Половців відстоює свої переконання. Так, Оверко, який першим підняв руку на брата, очолює кінне козацтво головного отамана Симона Петлюри. У його поглядах відчуються ніцшеанські мотиви, коли ціль виправдовує засоби: «Рід – це основа, а найперше держава, а коли ти на державу важиш, тоді рід хай плаче, тоді брат брата зарубає, он як!» [11, с. 14]. Свої слова він показав на ділі Андрію, котрий став на бік Росії. Описуючи битву між цими синами Мусія, автор зауважує: «...вони були високі й широкоплечі, з хижими дзьобами й сірими очима» [11, с. 13]. Акцентується увага на схожості братів, на спільних рисах, на приналежності до одного роду, проте символічна деталь «хижі дзьоби» розкриває жорстокі наміри обох. Оверко перед вбивством Андрія згадує про рідний край, про батька. Проте ця згадка пробуджує в нього братерську любов лише на мить. Ю. Яновський ще раз підкреслює трагічність ситуації, адже опоненти – діти одних батьків: «Коло нашої Дофінівки море собі грає, старий батько Мусій Половець у бінокль видивляється, чи не йде скумбрія, пам'ятаєш, ти й бінокль з турецького фронту привіз?» [11, с. 13]. Брат проклинає брата, руйнується сім'я. Протиприродність цієї ситуації автор підтверджує пейзажем: «...і дмухнув з південного заходу майстро, і стояли нерухомо башти степового неба» [11, с. 14].

Бурхливо реагує природа й на появу іншого братовбивці – Панаса Половця: «У пилюці, як у тумані, блискали постріли, груди розривала спека, майстро дмухав нерівно й гаряче...» [11, с. 16]. Разом із Сашком він боровся за анархічні ідеї Нестора Махна. Автор акцентує увагу на зовнішності Панаса, на його силі та мужності: «...крізь рану не пролазило його могутнє життя» [11, с. 16], «Панас стояв кремезний, мов дуб, і реготав» [11, с. 16], «він був важкий і дебелий – цей четвертий Половець, колишній моряк торговельного флоту й контрабандист» [11, с. 18]. На передсмертню згадку Оверка про батьківську науку він має свої міркування, хоча й не заперечує кровної єдності з братом: «Рід наш рибальський, на морі бувальський, рід у державу востає, в закон та обмеження, а ми анархію несемо на плечах, нащо нам рід, коли не треба держави, не треба родини, а вільне співжиття?» [11, с. 17]. Панас дає Оверку право вибору, проте той залишається непохитним у своїх переконаннях, також проклинаючи брата. Убивши Оверка, Панас вирішує поховати обох братів, деякою мірою він хоче спокутувати свою вину: «Хай не кажуть, що я рід зневажив!» [11, с. 18].

На боці Панаса опинився малий Сашко. Наймолодший Половець схожий на свою матір, він був духовно з нею пов'язаний: «Оверку, горе мое», – сказав він голосом старої Половчихи» [11, с. 16], – підкреслює автор. Сашкові всього лише чотирнадцять років. Як і всі в його віці, найменший син Половців хоче захисту від матері: «...йому мріялося, що рука старої Половчихи смиче його за чуба, навкруги море, і можна скупатися й не чекати кулі, і сітки сохнуть на приколах» [11, с. 18]. Подумки він постійно згадує рідну домівку в Дофінівці. Такі спогади зігрівають підлітка в скрутну годину. Проте Ю. Яновський наголошує на тому, що хлопець добровільно пішов на війну, він, як і всі його брати, є непо-

хитним у своїх переконаннях: «...тай чого він взагалі пішов, а Панас його не жалує, ну, та назад хай чорт лисий ходить, а не він, Сашко, – таке кляте Половецьке насіння!» [11, с. 18].

Останнім у братовбивчому протистоянні з'являється червоноармієць Іван Половець. Він керує кінним загonom інтернаціонального полку, бореться за так звану «правду» багатих і «правду» бідних. Іван та Панас мають різні політичні переконання, контрастують вони й у зовнішності: «...високий і дебелий [Панас], стояв він перед сухорлявим Іваном» [11, с. 19]. Перед смертю Панас, як і його рідні брати, нагадує батькові слова, згадує рідний край, матір: «У нього майнуло в голові дитинство, й дитячі роки на шаланді, і нічні влови, і запах материнної одежі, неосяжний простір моря» [11, с. 20]. Проте Іван, як і інші нащадки-Половці, нехтує братніми почуттями, важливішими для нього є ідеї Карла Маркса: «Рід наш роботящий, та не всі в роді путящі. Є горем горьовані, свідомістю підкуті, пролетарської науки люди, а є злодюги й несвідомі, вороги й наймити ворогів. От і бачиш сам, що рід розпадається, а клас стоїть, і увесь світ за нас, і Карл Маркс» [11, с. 20]. У передсмертний час Панас також проклинає рідного брата, однак слова про єдність роду («Тому роду нема переводу, в якому браття милують згод») не має впливу на Івана: «Одного роду...та не одного з тобою класу» [11, с. 15].

Змальовуючи братів Половців, Ю. Яновський акцентує увагу на двох зрізах свідомості цих персонажів – соціальному статусі (архетип Персони) і їхній інстинктивній природі (архетип Тіні). Якщо у поведінці батька Мусія відсутній конфлікт між поведінкою в суспільстві й внутрішніми бажаннями, то його сини свою істинну суть виявляють лише перед смертю. У романі вони постають як антитеза до образу батька, його мудрості. Обстоюючи обрані політичні ідеї, брати втратили головне – кровну єдність, ту основу, на якій тримається не тільки сім'я, але й держава. Діти Мусія Половця своєю поведінкою руйнують стереотипні уявлення про родину як єдність.

Архетип роду реконструюється у новелах «Подвійне коло», «Шаланда в морі» не тільки через образи людей – представників однієї сім'ї, а й через зображення просторів держави, де живе ця родина (архетип Великої Матері). Зауважимо, що коли письменник говорить про ідеал українського роду, побудованого на традиційних для наших предків істинах (кохання, взаєморозуміння, поваги, любові батьків до дітей та ін...), то він чітко окреслює те місце, що демонструє гармонію сімейних стосунків, – це село Дофінівка поблизу Одеси.

Руйнування стереотипу про сім'ю як цілісність у новелі Ю. Яновського «Шаланда в морі» змальоване через картину братовбивства Половців. Автор удається до умовного визначення місця трагедії – степ під Компаніївкою. Такий узагальнений простір дії, вважаємо, указує на те, що руйнація усталених законів родинного співжиття під тиском різних політичних ідеологій у 20-х рр. XX ст. відбувалася на території всієї України. Однак варто зауважити, що Ю. Яновський у романі «Вершники» розв'язує політичний конфлікт між братами перемогою червоноармієць Івана Половця. Такий фінал підкреслює прихильність автора соціалістичному методу.

Висновки з дослідження і перспективи подальших пошуків у даному науковому напрямку. Осмислення архетипу Роду в новелах Ю. Яновського «Подвійне коло», «Шаланда в морі» базується на народно-поетичних

уявленнях українців про сім'ю. Рід постає як архетип певної духовної субстанції і найбільшою мірою об'єктивується в образах сім'ї Половців, у часі і місці подій твору. Змальовуючи образи персонажів, Ю. Яновський акцентує увагу на зображенні їхнього соціального статусу (архетип Персона), внутрішніх (інстинктивних) бажаннях і почуттях (архетип Тіні). Водночас автор позиціонує своїх героїв на таких, що втілюють загальнолюдські культурні архетипи Матері (образ матері і дружини Половчихи), Мудрого Старця (Мусій Половець), Дитини (брати Половці). У романі родинні цінності, які плекалися упродовж століть, руйнуються під впливом ідеології. Авторський висновок у романі «Вершники» відповідає канонам колоніального мислення, оскільки у конфлікті політичних поглядів братів перемагає прихильник радянської влади Іван Половець.

Наша розвідка не вичерпує розмови про специфіку змаювання архетипу Роду в романі Ю. Яновського «Вершники», оскільки проаналізовано тільки дві новели – «Подвійне коло» й «Шаланда в морі», а це засвідчує актуальність подальших студій у контексті заявленої проблеми.

Література:

1. Юнг К.-Г. Душа и миф: шесть архетипов. К.: Государственная библиотека Украины для юношества, 1996. 384 с.
2. Ференц Н.С. Основы литературознания. К.: Знання, 2011. 431 с.
3. Божук А.О. Концепт родини у драматургії Степана Васильченка (на матеріалі п'єси "Чарівниця"). URL: www.bdpu.org/.../krytyh/articles/bozhuk.doc
4. Усанова Л.П. Православний архетип сім'ї у контексті комунікативних відносин. Автореферат дисертації. канд. філол. н. Київ, 2002. 16 с.
5. Білодід І. Мова творів Олександра Довженка. К.: АНУРСР, 1959. 94 с.
6. Новиченко Л. Життя як діяння: Вибрані статті. К.: Дніпро, 1984. 534 с.
7. Панченко В. Морський рейс Юрія Третього. Кіровоград: ПВЦ «Мавік», 2002. 147 с.
8. Наєнко М. К. Романтичний епос: Ефект романтизму і українська література. К.: ВЦ «Просвіта», 2002. 582 с.
9. Нарівська В. Д. Національний характер в українській прозі 50–х–70–х років ХХ століття. Дніпропетровськ: Вид – во ДДУ, 1994. 204 с.
10. Коробкова Н. Архетип Роду в романі «Вершники» Юрія Яновського. *Проблеми сучасного літературознавства*. Вип. 14. Одеса, 2006. С.225–233.
11. Яновський Ю. Вершники. Мир. К.: Радянський письменник, 1976. 288 с.

Lavrusenko M., Holnyk O. Specifics of depicting the Family archetype in the short stories "Double Circle" and "Scow in the Sea" by Yurii Yanovskyi (novel "Riders")

Summary. The article is devoted to the discussion about the specifics of depicting the Family archetype in the novel in the short stories "Riders" by Yu. Yanovskyi. The short stories "Double Circle" and "Scow in the Sea" became the object of the study.

The understanding of the archetype of the Family in Yu. Yanovskyi's short stories "Double Circle" and "Scow in the Sea" is based on the folk-poetic ideas of Ukrainians about the family. The genus appears as an archetype of a certain spiritual substance and is objectified to the greatest extent in the images of the Polovets family, in the time and place of the events of the work.

Depicting Musii Polovets, Yu. Yanovskyi speaks both about social status (the archetype of the Persona) and about the inner anxiety of the head of the family (the archetype of the Shadow). He is a hero whose image lacks the conflict between Persona and Shadow archetypes. The old Polovets is depicted as a balanced personality, capable of developing his capabilities to the fullest (archetype of the Self). The head of the clan appears in the novel as the embodiment of wisdom, order, and harmony (the archetype of the Wise Elder).

The image of the wife of Polovets in the novel expresses the cultural archetype (according to K.-H. Jung) of the Great Mother – the protector of the family. She appears to be self-sufficient, integral, and consistent in her actions. The archetype of the Mother is also manifested in the work through the depiction of the parental home in the village of Dofinivka. It symbolizes family unity. The place of the battle of the Polovets brothers is conditional. This is the steppe near Kompaniivka. The generalized space of action indicates the typicality of events in Ukraine in the 20s of the 20th century.

Yu. Yanovskyi emphasizes social status (the archetype of the Persona) and instinctive nature (the archetype of the Shadow) while depicting the Polovets brothers. In the novel, they appear as an antithesis to the image of the father, his wisdom. Awareness of the values of family upbringing comes to sons only before death. The author notes that the reason for the violation of family values by the brothers Polovets is the lack of national education.

In the novel, family values that have been cherished for centuries are destroyed under the influence of ideology. The author's conclusion in the novel "Riders" corresponds to the canons of colonial thinking.

Key words: a novel in the short stories, Yurii Yanovskyi, archetypal criticism, civil war, Soviet ideology, the problem of the family.

Маторіна Н. М.,*кандидат філологічних наук, доцент,
докторант кафедри полоністики і перекладу факультету філології та журналістики
Волинського національного університету імені Лесі Українки*

ГАЛИЦЬКІСТЬ КРІЗЬ ПРИЗМУ ПОНЯТТЯ КОНЦЕПТ

Анотація. Стаття є логічним продовженням і суттєвим доповненням циклу публікацій про концепт Галичина, започаткованого авторкою наукової розвідки. Дискусії щодо змісту понять Галичина, галицькість, пограниччя, галицьке літературне пограниччя продовжуються дотепер, тому вважаємо за доцільне долучити концептуальний аналіз поняття галицькість до структурно-семантичної організації концептуального комплексу Галичина й окреслити в перспективі в цьому концептуальному полі місце творчої спадщини галицького польськокомовного письменника першої половини ХХ с. Бруно Шульца. Отже, мета наукової розвідки – це онтологізація концепту галицькість у науково-дослідницькому просторі з актуалізацією на репрезентованих концептом знаннях та інформації. Обрано «концептний» формат презентації результатів дослідження завдяки можливості комплексного, об'єктивного й неупередженого узагальнення і структурування різногалузевої інформації галицького спрямування, зокрема й у літературознавчих студіях. Схарактеризовані в науковій розвідці в певний спосіб сформовані ознаки і властивості, навіть більше, феномени, асоціативно зумовлені найменування-характеристики концепту галицькість вирізняють його із загальноукраїнського наративу, але такі відмінності в історичній, економічній, етнічній, релігійній, культурно-мистецькій, мовній, громадянсько-політичній тощо традиції, що є не менш важливим, не заперечують того, що йдеться лише про певні особливості в межах одного національного проєкту – українського. Предметом подальших наукових студій авторки статті будуть концепти пограниччя й галицьке літературне пограниччя. Оприлюднені матеріали циклу наукових розвідок посприяють застосуванню теоретико-методологічного підґрунтя перспективних авторських досліджень щодо галицько-шульцівського літературного, літературознавчого й перекладацького дискурсу.

Ключові слова: концепт, концептуальний аналіз, галицькість, галичанство, шульцологія, літературознавче дослідження.

... галичанство, як усе людське, не є ні досконалістю, ні повною невдатністю. Усвідомити собі його суть, відчуті і бачити його прикмети й хиби – вважаємо потрібнішою річчю, ніж під тиском різних підсвідомих психічних комплексів сліпо й безкритично хвалити його, чи так само сліпо й безкритично відкидати.

Микола Шлемкевич¹

Галичанство сьогодні – це відкритість для європейського заходу, а водночас глибока вкоріненість у християнській традиції, природна націленість на структури громадянського суспільства, але конче в поєднанні із демократичними практиками та дискурсом правової держави, перевага форм високої культури, які черпають серед іншого з потенціалу етнографічності, проте уміють порадити собі в конкурентному середовищі «світу широкого», сиріч глобалізації.

Андрій Павлишин²

Постановка проблеми в загальному вигляді та її зв'язок з важливими науковими чи практичними завданнями.

Галичина кінця ХІХ – першої половини ХХ ст. – це ті терени, те середовище, той особливий галичанський клімат, у якому народився, жив і творив непересічні художні й образотворчі мистецькі шедеври знаній у всьому світі дрогобицький геній Бруно Шульц. Маємо чисельні наукові праці галицького спрямування, сформувалася й активно розвивається окрема галузь літературознавства, зокрема й українського – шульцознавство. Авторка окресленої наукової розвідки поставила за мету об'єднати ці дві «історії», з'ясувавши вплив Галичини на Шульца і, навпаки, Шульца на Галичину, схарактеризувавши їхні взаємовідносини завдяки скрупульозному аналізу широкого спектру першоджерел, які дотичні до теми цього дослідження, і узагальненню інформації, яка наявна в науковому й науково-популярному галицько-шульцівському просторі дотепер. Саме вирішенню такої проблеми присвячено започаткований цикл публікацій про взаємини Бруно Шульца з Галичиною [1], логічним продовженням і суттєвим доповненням якого є окреслена наукова розвідка. Обрано «пізнавально-концептний» формат оприлюднення результатів дослідження (аналізу репрезентованих у циклі концептів *Галичина, пограниччя, галицьке літературне пограниччя, галицькість* тощо) завдяки можливості комплексного, об'єктивного й неупередженого узагальнення і структурування різногалузевої інформації галицького спрямування в літературознавчих студіях, зокрема шульцівського спрямування. Це й визначає актуальність дослідження.

Об'єкт дослідження наукової розвідки – пізнавальний концепт *галицькість*, **предмет** – інформація і знання, асоційовані з концептом *галицькість*, які можна використовувати в літературознавчих студіях шульцівського спрямування.

Аналіз останніх досліджень і публікацій з даної теми, виділення невирішених раніше частин загальної проблеми, яким присвячено статтю. Галицьку тематику висвітлюють

¹ Шлемкевич М. І. Галичанство. (Пам'яті учителя Івана Франка в 100-ліття народин). Нью-Йорк; Торонто: Ключі, 1956. С. 6.

² Павлишин А. Галичина як мислєвірус. *Павлишин А. «Нам і далі загрожє вічність»*. Київ: Дух і Літера, 2021. Вид. 2-ге. С. 16.

у численних наукових і науково-популярних розвідках провідні як українські, так і зарубіжні фахівці різних галузей науки й різноманітних сфер діяльності, як-от: Л. Вульф [2], А. Герич [3], В. Гулай [4], О. Друль [5; 6], Н. Заноз [7], В. Карп'юк [8], М. Новакович [9], А. Павлишин [10], Т. Петренко [11], В. Расевич [12; 13; 14], Ю. Шевельов [15], М. Шлемкевич [16] та ін., а сучасна шульціана про Бруно Шульца нараховує на сьогодні тисячі публікацій, проте наукових напрацювань узагальнювального спрямування щодо окресленої в розвідці проблеми, наскільки нам відомо, немає. Методологічним підґрунтям концептологічного спрямування послуговували насамперед праці знаного українського дослідника проблем концептології В. І. Кононенка [17; 18], а також наукові розвідки М. Маркової [19], С. Шепітько й О. Шейченко [20] та ін.

Метою наукової розвідки є онтологізація концепту *галицькість* й обґрунтування його своєрідності в науково-дослідницькому просторі з актуалізацією на репрезентованих ним знаннях та інформації.

Досягнення мети передбачає розв'язання таких завдань: 1) дослідити різномірне змістове наповнення образу-концепту *галицькість* у наукових розвідках та науково-популярних публікаціях галицького спрямування; 2) узагальнити інформацію, знання й досвід, асоційовані з аналізованим концептом насамперед відносно шульцівського періоду – кінця ХІХ – першої половини ХХ ст.; 3) схарактеризувати взаємовідносини між концептами *Галичина* і *галицькість*, долучивши матеріали аналізу концепту *галицькість* до комплексної характеристики концептної системи передусім з ядром концепту *Галичина*; 4) окреслити теоретико-методологічне підґрунтя подальшого дослідження взаємовідносин *Галичина* ↔ *Бруно Шульц* крізь призму концептуально-дискурсивного аналізу концептів *пограниччя* й *галицьке літературне пограниччя*.

Мета й завдання статті зумовили застосування таких **методів**: концептуального аналізу, дефініційного аналізу як способу виявлення понятійного субстрату концепту, компонентного аналізу як опису структурної організації концепту; аналізу та індуктивного узагальнення отриманих фактів; елементів кількісного та компаративного аналізів для порівняння кількісних співвідношень тощо.

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів. Номінацію *галицькість* можна вважати парадоксальною в українській мові: по-перше, такого номіна немає в загальноприйнятному вжитку, його не фіксують сучасні тлумачні словники української мови; по-друге, його семантика водночас є і зрозумілою, і, як це не здається дивним, не зрозумілою для її носіїв, при цьому, як свідчать численні розвідки галицького спрямування, функціонування лексеми перебуває за межею власне лінгвістичної сфери щодо широкого концептуально-дискурсивного простору³; по-третє, поняття *галицькість* (точніше, його зміст) породжує дискусії, запитання, часом дошкульні відповіді, іноді доброзичливі пояс-

нення й навіть меми⁴ тощо. З іншого боку, *галицькість* усе частіше трапляється в різногалузевих наукових доробках і науково-популярних публікаціях, як-от: «Коли у «Галиції» зустрічаємо означення «галицькість», то не йдеться, зокрема, про поляків чи українців, а також євреїв, які теж грають свою роль, а про їхнє спільне існування і порозуміння чи непорозуміння» [8, online]; «Саме тому в листопаді 1918 року вибухнула Українсько-польська війна, яка тривала вісім місяців і закінчилася поразкою українців. Тоді і поляки, і українці Галичини зреклися своєї галицькості» [13, online]; «Почнемо з найважливіших питань: що таке сучасна Галичина і хто такі сучасні галичани у розумінні новітніх прихильників «галицької ідентичності?» [14, online]; «Право на галицькість» [5, online]; «125 років дискусії про галицькість української мови» [6, online]; «Галицькість як товар і бренд» [3, online]; «Галицькість передається по жіночій лінії, тому важливим є саме заміжжя, а не одруження» [7, online]; «Вони розвінчують одноманітну красиву галицькість міста з його туристичними смаколикками й кавою» [11, online]; «кожен з народів Східної Галичини мав своє розуміння „галицькості“» [9, с. 17] тощо; зафіксовано антонім *антигалицькість*: «І от тут, у цьому „відділитися, залишаючись“ і криється ... ключ до розуміння *антигалицькості* [виділено авт. – Н. М.] Грінченка» [5, online]. Отже, поняття *галицькість* залучено до широкого позамовного контексту, що в певний спосіб маркує, як свідчить окреслене дослідження, й усвідомлення основних його конотацій.

Суттєво відрізняються одне від одного (іноді розуміння є абсолютно протилежним) і роз'яснення сутності поняття *галицькість* (= *галицька ідентичність*) науковцями й пересічними українцями (і не лише), загалом це представляють так, пор.: «... якщо говорити про окрему галицьку ідентичність, то треба бути до кінця чесними із собою. Ніякої наднаціональної галицької ідентичності ніколи не існувало. Існували галицькі поляки, українці, євреї, вірмени, німці-протестанти» [13, online]; Л. Вульф трактує галицьку ідентичність як принципово не національну, невизначену та розміту, позаяк у ХІХ ст. вона поєднала в собі елементи різних ідентичностей, що зберігаються й упізнаються, створюючи специфічну культурну конфігурацію, певну культурну єдність; така «галицька ... ідентичність усе більше зникає, проте й досі існує в уяві громади» [2, online]; «Це однозначно засвідчує, що «галицька ідея», як і сама сучасна Галичина, є інформаційним, тобто віртуальним продуктом» [14, online]; «Спроби представити як доконаний факт, що галицька ідентичність існує, покликаючись виключно на австрійський період, є непереконливі і хибні» [там само]; «українська галицька ідентичність маніпулятивно протиставляється загальноукраїнській» [там само]; «Культивування своєї галицькості нині для нас є чимось більшим, ніж просто збереження історичної пам'яті та традиції» [цит. за: 14, online]; «Збірна галицька ідентичність – це низка міфів» [3, online];

⁴ Де починається галицька ідентичність – у Львові чи в Галичі? Де вона закінчується? Як вона взаємодіє з українською ідентичністю? Якщо ми говоримо про межі галицької ідентичності – це про відмежування чи приміжування? Це про пошук меж чи бажання їх стерти, про намір зруйнувати чи захистити і зберегти? Чому уявна Галичина була такою важливою для українців у ХІХ–ХХ ст., а зараз її активно «використовують» у культурному, політичному, комерційному та інших просторах? Які виклики й небезпеки мають міфотворення щодо існування особливої та унікальної галицької ідентичності? Чи справді маємо справу з бажанням сховати за привабливим образом ідеалізованого минулого складні й трагічні сторінки історії? Чим загрозливі такі історичні міфи і які позитиви вони мають для сучасного українського суспільства?

³ Польський письменник, журналіст Лукаш Сатурчак (пол. Łukasz Satureczak; 1986, Перемишль) – автор повісті «Галиція» (переклад з польської українською Тараса Прохаська) – присвятив її українцям, полякам, євреям і німцям, де йдеться про драматичні події 30-х – 40-х років ХХ ст. на українсько-польському пограниччі й про сучасність цих теренів. В оригіналі назва твору звучить як «Galicyskość» → «Galicyskość» [21].

склався «самобутній культ Галичини, значною мірою неправдивий, висмоктаний з пальця, міфологізований <... >», і цей стереотип необхідно обов'язково подолати [21, с. 46] тощо.

Дискусії продовжуються дотепер, тому вважаємо за доцільне долучити концептуальний аналіз поняття *галицькість* до структурно-семантичної організації концептуального комплексу *Галичина*.

Під концептом розуміємо особливу форму наукового знання, у певний спосіб упорядковані системоутворювальні елементи про об'єктивну реальність чи вигадані світи та про стан речей у них, іншими словами, точки дотику його складників; концепт – це носій певного обсягу інформації [1]. Вочевидь, концепт *галицькість* пов'язаний із певними методологічними труднощами, оскільки донині, як було зазначено вище, не існує конкретного визначення цього поняття. У широкому сенсі *галицькість* розуміємо як певний вибір життєвої позиції (між іншим, як і поняття *українськість*). Галицькість є системоутворювальним чинником буття галичанства (збірна назва жителів Галичини) у його історичній, економічній, етнічній, релігійній, культурно-мистецькій, мовній, громадянсько-політичній та інших формах. Це в певний спосіб сформована система ознак, навіть більше, феноменів, які вирізняють галичанську спільноту з-поміж інших аналогічних суб'єктів.

Презентуємо окремі загальні властивості поняття (і відповідно концепту) *галицькість*, а також методологічні засади, які обов'язково потрібно враховувати й на які треба зважати під час концептуального аналізу.

- Мінливість на фоні констант сутнісного рівня. Означаю будь-якого концепту є його змінність: структурно-семантичне наповнення концептів не є статичним, воно знаходиться в більш / менш активному динамічному розвитку. Межі охоплення всього обсягу змістових, образних чи символізованих уявлень як складників структурно-семантичної організації концепту здебільшого не закриті для продовження: існує можливість залучення до класифікації концептів певних трансформацій щодо змісту, конотативних відгалужень, нових явищ і знань про них тощо. Але навіть за цією ознакою концепт *Галичина*, і, відповідно, *галицькість* є чи не найбільш змінними, як уявлення про Галичину змінні настільки, наскільки мінливою була й сама доля цього регіону. Саме через таку «активну» перемінність стають можливими неоднозначні тлумачення понять *Галичина* й *галицькість*, а завдяки ним і різноманітні змісти відповідних концептів. Проте це, як не парадоксально, не гальмує, а, навпаки, стимулює поширення сфери вжитку окреслених концептів через відповідну їх відкритість контекстам найрізноманітнішої стилістичної та функціональної властивості.

- Багатовекторність, яка призводить до т. зв. різноманітного семантичного наповнення концепту. Залежно від того чи того змісту, який передає багатовекторний за своїми категоріальними ознаками концепт *галицькість*, його семантичне вираження постає в різних значеннєвих і формальних уживаннях, визначених текстовими, екстралінгвістичними й іншими умовами. Це спричиняє певні ускладнення під час написання (= укладання) «концептологічного портрету» поняття *галицькість*: конотації (штрихи портрета) можуть бути як внутрішньо поєднуваними, так і взаємозаперечуваними.

- Верифікація концепту *галицькість* можлива лише на *міждисциплінарному рівні* [виділено авт. – Н. М.], що потребує

залучення екстралінгвістичних даних, зокрема історико-культурологічних, соціолінгвістичних, етнопсихологічних тощо.

- Екстеріоризація концепту *галицькість* вимагає обов'язкового відтворення національно-культурної зони концептуального смислу, зокрема й за рахунок широкого використання різногалузових науково-популярних видань.

- Реалізація концепту *галицькість* потребує врахування особливостей українського ментального простору на Сході й на Заході України для врешті-решт приведення їх до «спільного знаменника».

Ідентичність – українська, галицька тощо – в усі часи є множинною, що особливо властиве для пограничних теренів. У чисельних розвідках галицького спрямування поняття *галицькість* (= *галицька ідентичність*) (попри суттєві різночитання цього поняття) асоціюється з таким значенням, референціями й конотаціями, як-от: культурно-ментальна самобутність, унікальність, винятковість, інакшість, окремішність, особливість, незвичайність, надзвичайність, рідкісність, своєрідність тощо. Усі ці асоціативно зумовлені найменування-характеристики вирізняють історію Галичини й галичан з їхньою галицькістю (ендогенною, внутрішньо регіональною) із загальноукраїнського наративу. Але що є не менш важливим, так це те, що відмінності в культурно-історичній традиції і под. (та навіть різниця політичних культур) не заперечують того, що йдеться про відмінності *в межах одного національного проєкту* [виділено авт. – Н. М.] – українського: так, Галичина, галичанство і їхня своєрідна галицькість – це, без сумнівів, про окрему субетнічну групу, яка тривалий час розвивалася майже окремо від основної частини українського етносу і завдяки впливу різноманітних чинників набула помітних відмінностей, викристалізувала власні особливі характеристики, але попри це Галичина (і відповідно галичани, галичанство, галицькість, галицьке пограниччя, галицьке літературне пограниччя тощо) – це частина українського етносу; навіть більше, на нашу думку, наявність відмінностей регіональних⁵, зокрема галицьких, сприяє збагаченню українськості загалом.

Конкретизуємо наведені узагальнені конотації концепту *галицькість*:

цивілізаційні норми – національна державність, демократія, Європа, НАТО, місіонерство Галичини, європейськість Галичини;

культуральні – певна відособленість галицьких традицій і культури; відданість традиціям і традиціоналізму; поведінкові моделі галичан, зокрема родинна – традиційна галицька родина має чітку систему уявлень, що є добре, а що погано, орієнтується на «А що люди скажуть?»; схильність до формалізації громадських стосунків, до порядку й чіткості; змішування характерів; жваві темпераменти; потреба відтворення територіального колориту – своєрідної львівської (до 1939 р.) атмосфери, з батярами, науковцями, кав'ярнями, Францом Йосифом, ностальгією за Австро-Угорською імперією;

релігійні – зазвичай греко-католицизм, а за часів Бруно Шульца – релігійне розмаїття; особлива релігійність, вихо-

⁵ Вочевидь, що наповнення концептуального поля з базовим словом *Волинь*, чи концептуального комплексу *Слобожанщина*, відповідно й *Галичина* тощо будуть відрізнятися одне від одного й, напевно, відрізнятися суттєво, але разом вільний розвиток регіональних складників може призвести й таки призводить до дивних наслідків у розвитку українськості загалом: ознаки регіональної та локальної (галицької, волинської, слобожанської тощо) ідентичності зберігаються, співіснуючи в загальній царині українськості.

вання у християнському дусі, повага до різноманітних релігійних традицій, особливе пошанування святих речей;

мовний простір – орієнтація на галицьке наріччя, зокрема залучення регіональних (галицьких) вкраплень у загальнолітературний стандарт, основною групою яких є етнографізми – назви реалій місцевого побуту, одягу, страв тощо, що створює своєрідний колорит романтичності, а іноді й ідилічності зображеного, але це відбувається на тлі з переважним дотриманням унормованого слововживання;

міфи галицької ідентичності⁶ (презентуємо найпоширеніші) → т. зв. *австрійський міф* про створення спільноти галичан з багатоетнічного краю, населеного українцями, поляками, євреями та іншими народами (існував за часи Австро-Угорської імперії); *єврейський міф* щодо приязної землі-опікунки для усіх народів цісаря, серед них і євреїв (розвіявся під час Першої світової війни); *польський міф* про Галичину як польський П'ємонт (не є актуальним після створення Польської держави); український міф про колишню Галичину як «найбільш українську Україну», бастион українськості з приємним присмаком європейськості; «маленький рай» та «форпост західної культури»; на жаль, останній міф у певний спосіб є нівельованим щодо складної та трагічної історії регіону, але така «сконструйована» Галичина є гордістю галичан і складником їхньої регіональної – галицької – ідентичності.

Опис різнорівневих ознак змістових компонентів концепту *галицькості* можна продовжувати, однак і наведена сукупність основних і супровідних значень засвідчує про їх широкий, до того ж, вочевидь, постійно змінювальний діапазон.

Висновки з дослідження і перспективи подальших пошуків у даному науковому напрямку. Рефлексію поняття *галицькості* увиразнює концептуальний аналіз, який уможливорює комплексний аналіз основних когнітивних характеристик й аксіологічних конотацій окресленого концепту. Здійснений аналіз концепту *галицькості*, зокрема з урахуванням значної кількості опрацьованих авторкою різноформатних джерел галицького спрямування, посприяє ґрунтовній презентації «галицької» концептуальної системи, яка дасть змогу вичерпно схарактеризувати взаємовідносини *Галичина ↔ Бруно Шульц* і в певний спосіб узагальнити й оновити інтерпретацію літературної творчості Бруно Шульца в міжкультурному просторі галицького пограниччя. Перспективним подальших наукових студій вважаємо аналіз концептів *пограниччя* й *галицьке літературне пограниччя*. Оприлюднені матеріали циклу наукових розвідок будуть використані як теоретико-методологічне підґрунтя подальших авторських досліджень щодо галицько-шульцівського літературного, літературознавчого й перекладацького дискурсу.

Література:

1. Маторіна Н. М. Концепт *Галичина* як теоретико-методологічне підґрунтя наукових розвідок літературознавчого спрямування. *Нова філологія*. 2023. № 89. [Статтю прийнято до друку].
2. Вулф Л. Концепт Галичини залишається значимим. *Zbrucz*. 28.03.2013. URL: <https://zbruc.eu/node/4511>.
3. Герич А. Міфи галицької ідентичності. *Zbrucz*. 27.04.2018. URL: <https://zbruc.eu/node/79233>.

⁶ Міфів про галицьку ідентичність, як зазначають дослідники, є багато. Одні міфи дуже швидко занепадають, інші – надовдовіж тривалі. Іноді міфи взаємозаперечують одне одного, а часом – доповнюють. Тому, коли йдеться про галицьку ідентичність, потрібно чітко окреслити, про що саме йдеться [3, online].

4. Гулай В. Регіональна ідентичність мешканців Галичини та «галицький автономізм»: сучасні політико-культурні та інституційно-процедурні практики. *Наукові записки Інституту політичних і етнонаціональних досліджень ім. І. Ф. Кураса НАН України*. 2017. 1 (87). С. 179–190.
5. Друль О. Право на галицькість. *Zbrucz*. 24.10.2016. URL: <https://zbruc.eu/node/78028>.
6. Друль О. 125 років дискусії про галицькість української мови. *Дивослово*. 2017. № 1. С. 41–46.
7. Заноз Н. Галицькість передається по жіночій лінії, тому важливим є саме заміжжя, а не одруження. *Zbrucz*. 31.05.2018. URL: <https://poglyad.te.ua/podii/galytskist-peredayetsya-po-zhinochij-liniyi-tomu-vazhlyvym-ye-same-zamizhzhya-a-ne-odruzhennya-nazarij-zanoz.html>.
8. Карп'юк В. Не вбивай, якщо можеш не вбити, або «Галиція» Лукаша Сатурчака. *Форум націй*. 2012, березень. URL: <https://forumn.kiev.ua/2012-03-118/118-08.html>.
9. Новакович М. О. Галицька музика габсбурзької доби (1772–1918) в контексті явища національної ідентичності: автореф. дис. ... док-ра мистецтвознавства: 17.00.03. Одеса, 2020. 39 с.
10. Павлишин А. Галичина як мислевірус. *Павлишин А. «Нам і далі загрожує вічність»*. Київ: Дух і Літера, 2021. Вид. 2-ге. С. 7–16.
11. Петренко Т. Амеліна, Сняданко: два романи про Львів і пошук ідентичності. *Видавництво Старого Лева*. 22.01.2018. URL: <https://starylev.com.ua/blogs/amelina-snyadanko-dva-romany-pro-lviv-i-poshuk-identychnosti>.
12. Расевич В. Галичани. Частина перша. *ZAXID.NET*. 28 березня 2011 року. URL: https://zaxid.net/galichani_chastina_persha_n1125730.
13. Расевич В. Історичні підвалини державності Галичини. Частина друга. *ZAXID.NET*. 11 лютого 2013 року. URL: https://zaxid.net/istorichni_pidvalini_derzhavnosti_galichini_chastina_druga_n1278527.
14. Расевич В. Фантазії на тему Галичини. *ZAXID.NET*. 27 листопада 2014 р. URL: https://zaxid.net/fantaziyi_na_temu_galichini_n1331727.
15. Шевельов Ю. Внесок Галичини у формування літературної мови. Львів – Нью-Йорк, 1996. 192 с.
16. Шлемкевич М. І. Галичанство. (Пам'яті учителя Івана Франка в 100-ліття народин). Нью-Йорк; Торонто: Ключі, 1956. 120 с.
17. Кононенко В. І. Концепти українського дискурсу. Київ – Івано-Франківськ, 2004. 248 с.
18. Кононенко В. І. Мова у контексті культури: монографія. Київ – Івано-Франківськ, 2008. 390 с.
19. Маркова М. Концепт та концептуалізація в сучасному літературознавстві. *Питання літературознавства: науковий збірник*. Чернівці: Рута, 2007. Вип. 74. С. 317–324.
20. Шепітько С., Шейченко О. Концепт як об'єкт лінгвістичного дослідження. *Вісник Маріупольського державного гуманітарного університету. Серія: Філологія*. 2009. № 2. С. 349–357.
21. Сатурчак Л. Галиція / пер. із пол. Т. Прохасько. Київ: Темпора, 2011. 256 с.

Matorina N. Galicianess through the prism of the notion concept

Summary. The article is a logical continuation and essential addition to the cycle of publications on the concept of Galicia, started by the author of scientific intelligence. Discussions about the content of the concepts of Galicia, Galicianess, borderland, and Galician literary borderland continue until now, which is why the author considers it expedient to add a conceptual analysis of the concept of Galicianess to the structural-semantic organization of the conceptual complex of Galicia and to outline in perspective the place of the creative heritage of the Galician Polish-speaking

writer of the first half of the 20th century, Bruno Schulz, in this conceptual field. Therefore, the goal of the scientific study is the ontologization of the concept of Galicianness in the scientific-research space with the actualization of the knowledge and information represented by the concept. The «conceptual» format of the presentation of the research results has been chosen due to the possibility of a complex objective and impartial generalization and structuring of multidisciplinary information of the Galician direction, in particular, in literary studies. The signs and properties formed in a certain way, even more, phenomena, associatively determined names-characteristics of the concept of Galicianness, characterized in the scientific study, distinguish it from the all-Ukrainian

narrative, but such differences in the historical, economic, ethnic, religious, cultural-artistic, linguistic, civil-political, etc. traditions, which is no less important, do not deny that it is only about certain features within the limits of one national project – the Ukrainian one. The subject of further scientific studies by the author of the article will be the concepts of borderland and the Galician literary borderland. The published materials of the cycle of scientific investigations will be used as a theoretical and methodological basis for the author's prospective investigations of the Galician-Schulz literary, literary studies, and translation discourses.

Key words: concept, conceptual analysis, Galicianness, Galician studies, Schulz studies, literary research.

*Кириллова М. Д.,**кандидат філологічних наук, доцент,
доцент кафедри теорії та практики перекладу
Одеського національного університету імені І. І. Мечникова**Воробйова К. В.,**старший викладач кафедри іноземних мов
Національного університету «Одеська політехніка»*

ЗМІНА ТИПУ СИНТАКСИЧНИХ ЗВ'ЯЗКІВ ПРИ ПЕРЕКЛАДІ СКЛАДНОГО РЕЧЕННЯ

Анотація. У статті розглядаються структурні трансформації складного речення, які є органічним елементом процесу перекладу художнього тексту з англійської мови на українську. Вони торкаються всіх шаблів організації складного речення – зміни його складу, послідовності його частин і засоби зв'язку між ними. При цьому найбільші інформаційні зсуви спостерігаються при перекладі ЗПІ (змістовно-підтекстової інформації), бо основний напрямок заміни, що здійснюється, носить експлікуючий характер. Експлікація внутрішньо- та міжфазових зв'язків зміцнює текстову когезію, заповнюючи ті її втрати, що мають місце на лексичному рівні. Заміна типу синтаксичного зв'язку в перекладному складному реченні завжди значуща і веде до змін логіко-інформаційного, емоційно-оцінного та експресивного планів. Найбільш характерний тип структурної трансформації, що є результатом експлікуючої діяльності перекладача, – це відображення в поверховій структурі перекладного складного речення причинно-наслідкових, локальних, темпоральних відносин, неявно виражених в оригіналі. Прагненням перекладача роз'яснити текст можна пояснити найчастіший вид трансформації складносурядного речення-його перехід у складне речення з сурядністю та підрядністю. Речення з комбінованим типом зв'язку не тільки фіксують, а й встановлюють між ними відносини тісної залежності, що веде до їхньої більшої інформативності. Перекладач прагне якомога точніше описати і, головне, пояснити почуття, настрої та переживання героїв, забезпечуючи тим самим потрібну комунікативність складречення. Індивідуально обумовлений характер структурних трансформацій є особливо очевидним при об'єднанні двох (кілька) речень оригіналу в одне речення при перекладі. Цей факт пояснюється як впливом особистості перекладача, так і чинником адресата. Справа в тому, що текст перекладу адресований не тому одержувачу, на якого розрахований текст оригіналу. Тому, виникає необхідність додаткової логізації викладу, розкриття і уточнення багатьох зв'язків між описуваними явищами. Реалізуючи подібну установку, перекладач організує перебудову синтаксичних структур в описаних напрямках.

Ключові слова: складносурядне речення, складнопідрядне речення, надфразова єдність, текстова когезія, змістовно-підтекстова інформація.

Постановка наукової проблеми та її значення. Зіставне вивчення мов здійснюється як на рівні цілого тексту, так і на нижчих ланках текстової структури: на рівні речення – граматичної єдності, безпосередньо пов'язаної з мовленнєвим

функціонуванням. Оскільки структура речення значуща для змістовної і стилістичної тональності тексту, очевидно є важливість адекватної передачі цієї синтаксичної характеристики у перекладі. У статті доводиться неминучість пояснювального експліцитного характеру перекладу порівняно з оригіналом, що тягне за собою різноманітне оформлення структури речення. Експлікація імпліцитних смислів є перекладацькою традицією. Експлікаційна діяльність перекладача, яка обумовлює процедуру об'єднання речень, пояснюється не тільки впливом його особисто-психологічних факторів, але і фактором адресату. Текст перекладу адресований не тому реципієнту, на якого розрахований текст оригіналу. Тому, виникає необхідність додаткової логізації змісту, розкриття та уточнення множинних зв'язків між описуваними явищами.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблема речення є однією з найбільш досліджуваних у сучасній лінгвістиці (С. П. Бевзенко, П. С. Дідик, А. П. Загнітко, Г. Г. Почепцов, А. М. Приходько, К. Ф. Шульжук та ін.). Її вивчення має суттєве значення не тільки для складання адекватної моделі синтаксичної будови певної мови, але й для вирішення важливих завдань міжмовного зіставлення. Обґрунтованість контрастивного підходу до перекладу не викликає серйозних заперечень, оскільки дозволяє простежити схожість і розбіжність у межах макросистем мов і служить підґрунтям для лінгвістичних узагальнень.

Мета дослідження – з'ясувати сутність синтаксичних трансформацій речення та виявити фактори, які впливають на їх використання. Вони, як правило, викликані як системними розбіжностями мов, так і деякими екстралінгвістичними факторами.

Предметом дослідження є особливості відтворення синтаксичної структури складного речення при перекладі. Об'єктом аналізу є зміни синтаксичних зв'язків у складному реченні при перекладі українською мовою англо-мовного художнього тексту. Матеріалом дослідження є оригінал [1] та переклад [2] роману Маркуса Зузака «Крадійка книжок» (переклад Н. Гоїн).

Виклад основного матеріалу. Конституюваною ознакою складного речення є показник зв'язку його частин, насамперед, конектор. Вмотивованість вибору способу зв'язку покладена в основу класифікації складних речень на складнопідрядні та складносурядні. «Вищий підшар, ніж прості речення, створюють складні речення, що мають два чи більше предикативних центри, пов'язані сурядними чи

підрядними сполучниками, сполучними словами чи асиндетно» [3, с. 97]. Хоча межі між сурядністю і підрядністю не є абсолютними, характер смислових зв'язків між реченнями, що сукупно є складними реченнями, дає підстави для виділення складносурядних і складнопідрядних речень, тим більше, що і «засоби вираження синтаксичних зв'язків у цих двох групах речень різні, або, принаймні, є різними формами використання цих синтаксичних засобів» [4, р. 77]. Характер сполучникового зв'язку входить до складу стилерозрізняювальних ознак, оскільки у різних функціональних стилях частини складного речення поєднуються між собою по-різному: у науковому, діловому, публіцистичному стилях, переважає гіпотаксис, у розмовному та народнопоетичному мовленні – паратаксис [5]. Отже, сполучникові засоби, що служать вираженню смислових відносин у складному реченні не можуть ігноруватися при розгляді складносурядних і складнопідрядних речень як в одній мові, так і при контрастивному аналізі.

Складносурядне речення – це об'єднання двох або декількох структурно самостійних речень, які функціонують як єдине ціле. Цілісність створюється наявністю синтаксичних відносин між частинами складного речення, виражених за допомогою сурядних сполучників. Частини складносурядного речення об'єднуються тими самими сполучниками, які пов'язують однорідні члени речення. Ця схожість пояснюється екстраполяцією сурядних зв'язків на рівень речення, що стає можливим завдяки тому, що синтаксичні і смислові відносини між частинами складного речення мають таку ж саму природу, як і відносини між словформами в складі словосполучень або в складі відкритих і закритих словформ в простому реченні. Що стосується складнопідрядного речення, то в сучасних англомовних дослідженнях воно розглядається як єдина комунікативна одиниця, що складається з органічно взаємопов'язаних і взаємозалежних частин. Для структури складнопідрядного речення суттєво важлива наявність підрядного речення, яке знаходиться в залежності від головного.

Сурядність і підрядність предикативних одиниць у складі складного речення – якісно відмінні процеси. Сурядність – це форма поєднання «граматично не підпорядкованих одна одній синтаксичних одиниць, незалежно від того, що вони собою являють: словосполучення, речення або поєднання речень, і в цьому суть сурядності. Підрядність речень характеризується різним ступенем підрядності підрядного та завершеності головного» [6, с. 191].

При цьому підрядні сполучники сприяють тому, що підрядне речення органічно входить у загальне ціле, тісно пов'язуючись з головним реченням. Їх функція полягає в тому, щоб вказувати на несамостійний (залежний) характер структури, що ними вводиться. На відміну від сурядних сполучників, вони мають менший ступінь синсемантиї.

Багатство форм і видів підрядного зв'язку відіграє велику роль в утворенні текстів з різною комунікативною спрямованістю. «Найважливішу роль у відображенні більш складних співвідношень між явищами і поняттями відіграють внутрішні зв'язки, що існують у кожному реченні, і дуже часто – саме підрядні зв'язки» [7]. Незавершеність головного речення доповнюється змістом підрядного, що приєднується підрядним сполучником або сполучниковим словом. У формально-структурному і змістовному планах головне і підрядне речення явля-

ють собою цілісну автосемантичну одиницю, яка при спробі розділити її на окремі прості речення припиняє існувати.

Наведені міркування здаються достатніми для твердження, по-перше, про наявність кардинальних відмінностей між сурядним і підрядним зв'язком; по-друге, про безпосереднє втягнення сполучників у ці відносини, і – звідси – про неминучість змін у складному реченні через зміну зв'язків, що його організують, по-третє. Останнє положення є безпосереднім і природним наслідком перших двох, і саме воно дає підстави для висновку, суттєвого для теорії та практики художнього перекладу: заміна типу зв'язку в перекладі завжди значуща і веде до змін логіко-інформаційного, емоційно-оцінного та експресивного планів. Звернемося до прикладів. Перехід складносурядного речення у складнопідрядне завжди пов'язаний з перерозподілом послідовності вчинених дій і/або переакцентацією їх важливості в описуваній ситуації – рівноправні, рівнозначні дії представляються як ієрархічно організовані. Наприклад, змістовна та синтаксична рівнозначність двох дій і приписаних до них суб'єктів замінюється їх підрядністю.

1. *I opened it up, and inside there was a key.*

Я розпочатав його і побачив, що всередині лежав ключ.

2. *I took my temperature and it's one hundred point seven degree.*

Я поміряв температуру, яка була сорок два градуси.

3. *I lifted his suitcase and it felt heavy.*

Я підняла його валізу й відчула, яка вона важка.

Заміна єднального сполучника протиставним (або навпаки) тягне за собою відповідне протиставлення (аналогію), що виникає тільки в перекладному реченні. Ця синтаксична заміна обумовлена суб'єктивним фактором – впливом перекладача:

1. *The rot started with the washing and it rapidly increased.*

З прання почалися проблеми, а згодом їх лише додалося.

2. *Oh, she talked back plenty of times and I put up with it.*

Ой, вона неодноразово пошкодувала, але я мирилася з цим.

Ще більш очевидні зміни відбуваються у змісті перекладного речення у зв'язку із заміною підрядного зв'язку на безсполучниковий або сурядний.

1. *But it didn't matter that he read slowly.*

Нехай він і читав повільно – це не мало жодного значення.

2. *As their numbers get bigger, they can't spread out.*

Їхня чисельність зростає, та Губерманни не розширюються.

Заміни в останньому прикладі особливо характерні: замість займенників оригінального речення, що роблять його комунікативно залежним, вживаються власні назви, і перекладне речення вилучається із НФС (надфразової єдності), утворюючи автосемантичну самодостатню одиницю.

There were warnings, but I did not need them.

А між тим тривожних ознак було багато, тільки я не звертала на них увагу.

Послаблення комунікативної самостійності речення, що відбувається під час включення сполучника у його початкову позицію, поширено у перекладі. Індивідуально обумовлений характер подібних трансформацій особливо очевидний у випадках об'єднання двох або декількох речень оригіналу в одне перекладне.

There was another thing I liked in Frau Holtzapfel. She managed her surroundings with elegance.

В пані Гольцапфель мені подобалась ще одна риса – її вміння елегантно жити.

За даними П. Сгалла 60% міжфразових зв'язків при перекладі можна трансформувати у сурядний зв'язок, 10% – в апозитивний і тільки 4% – у підрядний (20% є межами між розповідними та іншими комунікативними типами речень).

Використання сурядних зв'язків призводить до того, що ситуація, яка відображена у двох реченнях, постає як перелічення подій, фактів, явищ, що її складають. Сурядність, зазвичай, передає подетальне додавання до основного висловлювання, синтаксичні структури у цьому разі нанизуються на один тематичний стрижень. При цьому «думки не впливають одна з одною, не обумовлюють одна одну, а розвиваються паралельно, фіксують факти без встановлення їх тісної залежності» [8, с. 141]. Сурядність як спосіб об'єднання двох оригінальних речень в одне перекладне здійснюється, як правило, за їх значної семантичної спільності:

Her hair was a close enough brand of German brand. She had dangerous eyes.

Кольором її волосся майже не відрізнялося від білявого німецького сорту, але в неї були небезпечні очі.

Порівняна легкість сурядного об'єднання значною мірою пояснюється спільністю суб'єктів (формальних та/або логічних). Об'єднуючись, вони поєднуються в одному суб'єктному вираженні, що дозволяє уникнути інформаційних втрат, найменні при висловленні тем, що їх об'єднують:

We are glad that's settled. We can get on with it now.

Ми радіємо, що дійшли згоди, а тепер можемо братися за читання.

Інформаційний склад наведених вище оригінальних речень, що об'єднуються в одне перекладне, в основному зберігається. Але не можна думати, що операція зміни автосемантичної структури в синсемантичну проходить безслідно: знищується фразова пауза, яка нормативно слідує за крапкою, що забезпечувала самостійний фразовий наголос другого речення і інтонаційну завершеність першого; порушується тема-рема-циклічність – стягування двох тем в одну позбавляє самостійності («рівноправності») другу рему; повністю змінюється інтонаційний малюнок висловлювання. Все це призводить до неминучих «зсувів змістовного та емоційно-експресивного планів – усикається частина інформації, усувається повтор та паралелізм» [9].

Поряд із сурядним зв'язком, об'єднання двох англійських речень в одне при перекладі українською мовою може здійснюватися за лінією експлікації причинно-наслідкових, просторово-часових, умовно-поступних та інших відносин залежності. При підрядному типі зв'язку одне з речень повністю втрачає свою самостійність, набуває підрядного сполучника і стає синсемантичною частиною нового утворення. Відповідно, зміна структури спричиняє і семантичні зрушення. Якщо в одному або в обох вихідних реченнях вже наявний підрядний зв'язок, підрядні відносини, що знову організуються в перекладному об'єднанні, істотно поглиблюються і розгортаються на глибину кількох ярусів: чим більш розгорнуто дерево підрядності, тим глибшою є структура речення.

Сенс такого розгортання полягає в об'єднанні фактів або дій в єдину картину, висуванні на перший план їхньої взаємозалежності та взаємозумовленості. Відмінною рисою об'єднувачої підрядності є посилення логізації викладу.

The white page was suddenly written in another tongue. It didn't help that tears were now forming in her eyes.

Зненацька виявилось, що білий аркуш написаний невідомою мовою, і сльози, що бриніли в очах, лише заважали.

Висновки дослідження і перспективи подальших пошуків. Порівняльний аналіз досліджуваних речень показав, що в переважній більшості випадків перерозподіл міжфразових зв'язків при перекладі відрізняється від ситуації, характерної для однієї мови, і просувається лінійно вираження паратактичних відносин. За допомогою об'єднання раніше розрізнені явища поєднуються в одне ціле. В одному випадку явища зливаються в одне ціле, в іншому – при такому об'єднанні з'ясується, що ціле складається з частин, що об'єднують різномірні явища. Така трансформація зумовлена переважно необхідністю забезпечення «великої синтаксичної та семантичної щільності тексту та деякими стилістичними причинами» [6, с. 260].

Відповідно, перекладні речення будуються за принципом більшого дозування інформації, коли окремі явища дійсності отримують ознаки багатогранного цілого. Перекладач намагається використовувати широко розгорнуті синтаксичні періоди з експліцитним вираженням смислових зв'язків їх складових частин, на перший план висувається саме аспект взаємозв'язків. Цілком очевидно, що великі синтаксичні одиниці, що містять багато інформації, відрізняються складною внутрішньою інтеграцією та ієрархією. Об'єднані перекладні речення повністю відповідають цьому спостереженню.

Представлене дослідження демонструє широкі перспективи для подальшого виявлення умов, що приводять до різноманітного оформлення структури речення при перекладі. Особливої уваги потребує аналіз чинників, що впливають на зміну цієї синтаксичної характеристики у перекладі – викликані системними розбіжностями двох мов або інтерференцією перекладача.

Література:

1. Zusak Markus. The book thief. Black Swan, 2016. 456 p.
2. Зузак Маркус. Крадійка книжок. Переклад Н. Гоїн. «Клуб сімейного дозвілля», 2016. 416 с.
3. Корунець І. В. Вступ до перекладознавства. Підручник. Вінниця: Нова книга, 2008. 512 с.
4. Tallerman Maggie. Understanding Syntax. Second ed. London, 2005. 266 p.
5. Дудик П.С. Синтаксис української мови. Київ : ВЦ «Академія», 2010. 384 с.
6. Карабан В.І. Переклад з української мови на англійську. Навчальний посібник. Вінниця: Нова книга, 2003. 608 с.
7. Бевзенко С.П. Сучасна українська мова. Синтаксис. Київ: Вища школа, 2005. 270 с.
8. Приходько А.М. Складносурядне речення в сучасній німецькій мові: синтаксис, семантика, прагматика. Дис...докт. філол. наук: 10.02.04. Київ, 2002. 461 с.
9. Munday J. Introducing Translation Studies. Theories and Applications. Lnd, N.Y., 2001.
10. Мірам Г.Е. та ін.. Основи перекладу: Курс лекцій. Навчальний посібник. Київ: Ельга, Ніка-Центр, 2002. 240 с.

Kyrylova M., Vorobiova K. The change of syntactic connections when translating a complex sentence

Summary. The article deals with the structural transformations of the complex sentence, which constitute an organic element of the process of translating a literary

text from English into Ukrainian. They affect all stages of the organization of the complex sentence – changes in its composition, the order of its parts and the means of connection between them. At the same time, the greatest informational shifts are observed in the translation of CSI (contextual subtext information), because the main reason for such changes has an explicating character. The explication of intra- and interphrase connections strengthens text cohesion, making up for those losses that take place at the lexical level. Changing the type of syntactic connection in a translated complex sentence is always significant and leads to changes in the logical-informational, emotional-evaluative and expressive plans. The most characteristic type of structural transformation, which is the result of the translator's explicating activity, is the reflection in the surface structure of the translated complex sentence of cause and consequence, local, temporal relations that are implicitly expressed in the original. The translator's desire to clarify the translated text can explain the most common type of transformation of a compound sentence – its transition into a complex sentence with coordination and subordination.

Sentences with this combined type of connection not only define, but also establish a relationship of close dependence between them, which leads to their greater informativeness. The translator strives to describe as accurately as possible and, most importantly, explain the feelings, spirits and experiences of the characters, thereby, ensuring the necessary communicativeness of the sentence. The individually caused character of structural transformations is especially evident when two (several) sentences of the original are combined into one in translation. This fact is explained not only by the influence of the translator's personality, but also by the factor of the addressee. The fact is that the text of the translation is not addressed to the recipient for whom the original text was intended. Therefore, there is a need for additional logical presentation, of the narrative, disclosure and specification of various relations between the described phenomena. Carrying out this doctrine, the translator organizes sentence restructuring in the described directions.

Key words: compound sentence, complex sentence, superphrasal unity, text cohesion, contextual subtext information.

*Клементьева О. В.,**викладач кафедри іноземних мов
Поліського національного університету*

ПРИСЛІВ'Я ЯК ЗАСІБ ВІДОБРАЖЕННЯ СОЦІАЛЬНИХ СТЕРЕОТИПІВ

Анотація. Статтю присвячено дослідженню прислів'їв в англійській мові та в яких соціальних стереотипах вони знайшли своє відображення. Матеріалом дослідження стали англійські прислів'я, відібрані методом суцільної вибірки з відомих словників. Семантичний аналіз відібраних англійських прислів'їв дозволив класифікувати та згрупувати прислів'я за гендерними, віковими, етнічними та професійними стереотипами. Стилстичний аналіз показав, якими виразними засобами досягаються образність та запам'ятовуваність прислів'їв, тим самим допомагаючи стереотипам закріпитись у свідомості людей. Методи статистичного та порівняльного аналізу дозволили виявити відсоткове співвідношення видів соціальних стереотипів, відображених у прислів'ях. Зараз виділяють такі види соціальних стереотипів: гендерні, вікові, етнічні чи національні, професійні, класові та ін. Розрізняють стереотипи позитивні, негативні, нейтральні; групові та індивідуальні. 49% досліджених прислів'їв складають прислів'я, в яких проявляються гендерні стереотипи. Серед них переважають прислів'я, що належать до жінки. Описуються її особисті якості, її роль у суспільстві, відношення до чоловіка, дітей, домашніх обов'язків тощо. 21% від загальної кількості відібраних прислів'їв виявляється в вікових стереотипах. Переважна кількість прислів'їв стосується людей похилого віку. Прислів'я, що відображають етнічні стереотипи, склали 18% від загальної кількості відібраних прислів'їв. Аналіз англійських прислів'їв показав, що серед прислів'їв про британців переважають позитивні характеристики. Число прислів'їв, які містять професійні стереотипи складає найменшу кількість – 12%. Професійні стереотипи – це узагальнені уявлення людей щодо членів будь-якої професійної групи. Найбільш поширені професії, які зустрічаються в аналізованих прислів'ях – адвокат, служитель церкви, лікар. Прислів'я дійсно відображають чинні в суспільстві стереотипи та завдяки таким характеристикам, як лаконічність, образність, запам'ятовуваність, сприяють ще більшому вкоріненню їх у свідомості людей.

Ключові слова: прислів'я, стереотип, переклад, відображення, класифікація, характеристика.

Постановка проблеми. Термін «соціальний стереотип» був вперше запропонований американським публіцистом Уолтером Ліппманом у роботі «Громадська думка» [1, с. 27]. Відповідно до концепції Ліппмана, «стереотип – це спрощене, заздалегідь прийняте уявлення про предмети та явища дійсності, що не впливає з власного досвіду людини, а виникає на основі опосередкованого сприйняття» [2].

Соціальний стереотип (англ. stereotype; від грец. stereos – "твердий" + typos – "відбиток") – це стійке, категоричне та вкрай спрощене уявлення (думка, судження) про будь-яке явище, групу, історичну особистість, поширені в даному соціальному середовищі [3, с. 451]. Стереотипи з'являються в ході історич-

ного розвитку суспільства та являють собою сукупність спрощених узагальнень про той чи інший об'єкт (індивід, групу, подію, факт тощо).

Якщо ми порівняємо поняття стереотипу з визначенням прислів'я, то побачимо деякі спільні риси. Стереотипи узагальнюють, класифікують різні явища життя. Прислів'я у влучній образній формі також висловлюють сумарні, класифікаційні народні уявлення про предмети або явища навколишнього світу.

Характерна риса стереотипу – висока стійкість. На думку У. Ліппмана, стереотип є вкрай стійким утворенням, яке не піддається перетворенню та критиці та передається з покоління до покоління. Прислів'я також залишаються в мові та вживаються протягом століть практично в незмінному вигляді.

Стереотипи визначаються переважно за політичною, соціальною та культурною системою цінностей та просуваються через культурні традиції, релігію, засоби масової інформації. Сюди, безперечно, можна віднести також прислів'я. Досить важливим та відкритим питанням на сьогодні є класифікація англійських прислів'їв згідно з соціальними стереотипами. Актуальність даної статті обумовлена важливістю соціальних стереотипів для життя суспільства та роллю прислів'їв у створенні мовної картини світу.

Практична значущість дослідження полягає в тому, що стереотипи надмірно спрощені, іноді помилкові переконання людей щодо інших соціальних груп, окремих людей, професій, національностей, заважають прогресивному розвитку суспільства, сприяють дискримінації за ознакою статі, кольору шкіри, зовнішності й т. д. Дослідження прислів'їв, у яких знайшли відображення переважно негативні соціальні стереотипи, допоможе висвітлити, наскільки вони спотворюють дійсність, що існує, і усвідомити необхідність позбавлятися шкідливих стереотипів у повсякденному житті [4, с. 67].

Аналіз останніх досліджень. Використання прислів'їв та приказок в сучасній англійській мові є широко розповсюдженим та актуальним. Велика кількість сучасних науковців присвячують свої дослідження даній тематиці, зокрема: А. Афанасьєв, В. Гвоздьов, А. Потєбня вивчали особливості перекладу прислів'їв та приказок. Тоді як, К.І. Грігас, О. Дандіс, В.П. Жуков, Ю.І. Левін досліджували питання використання прислів'їв та приказок в сучасній англійській мові.

Мета статті полягає в тому, щоб простежити, які соціальні стереотипи знайшли своє відображення в англійських прислів'ях.

Основна частина. Матеріалом нашого дослідження стали англійські прислів'я, відібрані методом суцільної вибірки з відомих словників [5, 6, 7]. Семантичний аналіз відібраних англійських прислів'їв дозволив класифікувати та згрупувати

прислів'я за гендерними, віковими, етнічними та професійними стереотипами. Стилiстичний аналіз показав, якими виразними засобами досягаються образність та запам'ятовуваність прислів'їв, тим самим допомагаючи стереотипам закріпитись у свідомості людей. Методи статистичного та порівняльного аналізу дозволили виявити відсоткове співвідношення видів соціальних стереотипів, відображених у прислів'ях.

Нині виділяють такі види соціальних стереотипів: гендерні, вікові, етнічні чи національні, професійні, класові та ін. Розрізняють стереотипи позитивні, негативні, нейтральні; групові та індивідуальні.

Гендерні стереотипи. Найчисленнішу групу складають прислів'я, в яких проявляються гендерні стереотипи (49%). Можливо, це пояснюється значущістю самої теми: взаємини чоловіка і жінки та сімейні відносини представляють особливу важливість для продовження людського роду. Своєю чергою, у групі прислів'їв з гендерною складовою переважають прислів'я, що належать до жінки. Описуються її особисті якості, її роль у суспільстві, відношення до чоловіка, дітей, домашніх обов'язків тощо. Варто зауважити, однак, що в цій групі переважають прислів'я з негативною конотацією, що пояснюється зародженням гендерних стереотипів у суспільстві, де споконвіку домінували чоловіки та до жінки ставилися як до істоти нижчої організації. Це, на думку чоловіків:

– жінки – балакучі пліткарки, які не можуть тримати язик за зубами: *The only secret a woman can keep is her age* – Єдиний секрет, який не виговорить жінка, це її вік; *Whenever there is a woman, there is gossip* – Там, де є жінки, завжди є плітки; *Silence is a fine jewel for a woman, but it's little worn* – Мовчання – чудова прикраса для жінки, але вона його рідко вдягає;

– жінки відрізняються мінливістю, зміною настрою: *A woman's mind and winter wind change often* – Настрій жінки та зимовий вітер часто змінюється; *Women are as fickle as April weather* – Жінки непостійні, як за роком у квітні; *It's a woman's privilege to change her mind* – Міняти свою думку – привілей жінок;

– жінки брехливі, їм не можна довіряти: *Trust not a woman when she weeps* – Не вір жінці, коли вона плаче; *Women laugh when they can, and weep when they will* – Жінка сміється, коли може, і плаче, коли захоче; *A woman's in pain, a woman's in woe, a woman is ill when she likes to be so* – Жінка страждає, журиться і хворіє тоді, коли їй це вигідно;

– жінки недостатньо розумні: *Women have long hair and short brains* – У жінок волосся довге, а розум коротенький; *When an ass climbs a ladder, we may find wisdom in a woman* – Коли осел збереться сходами, тоді жінка, може, і порозумнішає; *Women's wisdom arrives after the event* – Жінка мудра заднім числом;

– головна мета в житті жінки – вдало вийти заміж: *Woman's whole life is a history of affection* – Все життя жінки – це історія її любовних уподобань; *All meats to be eaten, and all maids to be wed* – Все м'ясо буде з'їдено, а всі дівчата вийдуть заміж; *Maids want nothing but husbands, and when they have them they want everything* – Дівчатам не потрібно нічого, крім чоловіка, але коли в них з'являється чоловік, вони хочуть всього.

– дружина має підкорятися чоловікові: *A young wife should be but a shadow and echo in the house* – Молода дружина повинна бути тінню та відлунням в будинку; *Maidens must be mild and meek, swift to hear and slow to speak* – Дівчата повинні бути м'якими й лагідними, готовими слухати та мовчати. *A wise*

woman never outsmarts her husband – Мудра жінка ніколи не буде розумнішою від її чоловіка;

– місце жінки на кухні: *A woman's place is in the home* – Місце жінки вдома; *A good wife and good cat best at home* – Хорошій дружині й хорошій кішці найкраще бути вдома;

– для жінки дуже важлива її зовнішність: *Every woman would rather be beautiful than good* – Кожна жінка воліє бути скоріше красивою, ніж доброю; *Women are vain: they'd rather be Pretty than have a good brain* – Жінки марнославні: вони вважають за краще бути красивими, ніж мати мізки. *The more women look in their glass, the less they look to their house* – Чим більше жінка виглядає у дзеркало, тим менше займається домашнім господарством;

Значно менше прислів'їв про жінок ґрунтуються на позитивних або нейтральних стереотипах. Ось декілька прислів'їв про позитивну роль жінки як матері, господині та супутниці життя чоловіка:

– *The mother's breath is always sweet* – Дихання матері завжди солодке; *A mother's love is best of all* – Любов матері найсильніша;

– *A house well-furnished makes a good house-wife* – Добре обставлений будинок говорить про гарну хазяйку; *Where there is no wife, there is no home* – Там, де немає жінки, і дома немає;

Серед відображених у прислів'ях стереотипів, які стосуються чоловіків, переважають нейтральні або позитивні судження:

– Чоловік сильніший і розумніший за жінку: *A man of straw is worth a woman of gold* – Чоловік, зроблений з соломи, вартує жінки, зробленої із золота; *Man without ambition is like a woman without beauty* – Чоловік без честолюбства – все одно, що негарна жінка; *A man doesn't want a woman smarter than he is* – Чоловік не хоче, щоб дружина була розумніша за нього;

– Чоловік – здобувач у сім'ї, він повинен тримати свою жінку: *Man pays – woman spends* – Чоловік платить – жінка витрачає; *Man without money is no man at all* – Чоловік без грошей – зовсім не чоловік;

Таким чином, наведені прислів'я фактично відображають той стан суспільства, в якому жінка вважалася істотою нижчого рангу, а чоловік – господарем. Сучасне цивілізоване суспільство намагається позбутися віджилих гендерних стереотипів, однак і по цей день нерідко зустрічаються люди, які дотримуються застарілих поглядів на соціальну роль жінки, а прислів'я, що відображають їх, продовжують функціонувати й сьогодні.

Вікові стереотипи. Не менш актуальні для швидко старіючого суспільства вікові стереотипи, які, більшої частини, стосуються людей похилого віку. Цей вид стереотипів цілком виразно проявляється у відібраних прислів'ях, кількість яких становила 21% від загальної кількості. Найбільша група стереотипів представляє літню людину старою чи старим, для яких характерні:

– неміч та хвороби: *Age breeds aches* – З віком приходять хвороби; *Old age is sickness of itself* – Старість – хвороба як така; *Old men are only walking hospitals* – Старі люди – це ходячі лікарні;

– відсутність працездатності: *When bees are old, they yield no honey* – Старі бджоли мед не приносять; *An old ape has an old eye* – У старої мавпи очі погано бачать;

– значне зменшення інтелектуальних здібностей, нездатність до набуття нових навичок: *You can't shift an old tree without*

it dying – Не можна зігнути старе дерево, не зламавши його; *An old man's end – to keep sheep* – Єдиний кінець для старого – пасти овець.

– скупість: *The older the goose, the harder to pluck* – Чим старіший гусак, тим важче його обскубити; *Children cry for nuts and apples, old men – for gold and silver* – Діти хочуть горіхів та яблук, а старі – золота та срібла;

– дурість, звернення до дитинства: *There's no fool like an old fool* – Немає гірше дурня, ніж старий дурень; *Old men are twice children* – Старий, що малий; *Old age doesn't protect from folly* – Старість від дурниць не захищає;

Негативне ставлення до старості можна побачити в уподібненні людей похилого віку до різних тварин (ape, bees, dog, goose). Використання метафор в описі старості сприяє тому, що робить стереотипи більш яскравими та переконливими.

Стереотипні уявлення про людей похилого віку мають не тільки негативний, але найчастіше смішний відтінок: *The hell of women is old age* – Старість – це пекло для жінки; *The longest five years in a woman's life is between twenty nine and thirty* – Найдовші п'ять років у житті жінки – це вік між двадцятьма дев'ятьма і тридцятьма.

Нейтральні стереотипи про людей похилого віку відрізняються розумінням і співчуттям:

– люди похилого віку живуть спогадами: *Youth lives on hope, old age on remembrance* – Молоді живуть надією, а старі спогадами; *Young people don't know what age is, old people forget what youth was* – Молоді люди не знають, що таке старість, а старі забувають, що таке бути молодим;

– люди похилого віку відчувають страх перед старінням і смертю: *Every man desires to live long, but no man would be old* – Кожен хоче жити довго, але ніхто не хоче старіти;

Чимало прислів'їв відображають позитивні стереотипи про старих людей, для яких характерні мудрість, досвід, зрілість: *Years know more than books* – Роки знають більше, ніж книги; *The older the wiser* – Чим старша людина, тим вона розумніша; *With age comes wisdom* – З віком приходить мудрість; *An old man's sayings are seldom untrue* – Літні люди рідко говорять неправду.

Щодо стереотипів про молодість, то їх кількість набагато менша. Характерні риси молодих людей, які відобразились у прислів'ях – це недосвідченість, самовпевненість, бажання повчати старших: *Youth is easily deceived because it's quick to hope* – Молодь легко обдурити, тому що вона надто довірлива; *Never send a boy to do a man's job* – Ніколи не просіть хлопця робити чоловічу роботу;

Переважає більшість вікових стереотипів, що стосуються літніх людей, свідчить про те, що саме ця вікова група викликає в суспільстві неоднозначне ставлення і схильна до стереотипізації.

Етнічні стереотипи. Наступний вид стереотипів – етнічні або національні. Аналіз англійських прислів'їв показав, що серед прислів'їв про британців переважають позитивні характеристики:

– стриманість та самовладання: *When angry, count a hundred* – Коли розсердишся, порахуй до ста; *Anger and haste hinder good counsel* – Гнів та поспіх затемняють розум;

– ввічливість та гарні манери: *A civil question deserves a civil answer* – Ввічливе питання заслуговує ввічливої відповіді; *All Doors open to courtesy* – Перед ввічливістю всі двері відчиняються;

– джентльменство та бездоганність репутації: *It takes three generations to make a gentleman* – Джентльмен народжується через три покоління; *An Englishman's word is his bond* – Слово англійця – його зобов'язання;

– консерватизм, шанування традицій і звичаїв: *Old habits die hard* – Від старої звички важко позбутися; *England is the paradise of women, the hell of horses, and the purgatory of servants* – Англія – це рай для жінок, пекло для коней та чистилище для слуг;

Серед негативних стереотипів слід відзначити глибокі класові розбіжності та снобізм: *Beggars can't be choosers* – Біднякам не доводиться вибирати; *Fools build houses and wise men live in them* – Дурні зводять будинки, а багатії живуть у них.

Прислів'я, що відображають стереотипи про британців, склали 18% від загальної кількості відібраних прислів'їв.

Професійні стереотипи. Наступний вид стереотипів, що широко поширені в суспільстві – це професійні стереотипи, тобто узагальнені уявлення людей щодо членів будь-якої професійної групи. Число прислів'їв, які містять цей вид стереотипних переконань, поступається решті (12%), а кількість професій, порушених у цих прислів'ях, дуже обмежена. Це адвокат, служитель церкви, лікар.

Аналізуючи прислів'я про адвокатів, можна зробити висновки, що ставлення до них у суспільстві швидше негативне. Їх вважають корисливими (*A lawyer and a wagon-wheel must be well greased* – Адвокати та колеса віза повинні бути добре змащені); брехливими (*Only lawyers and painters can turn black to white* – Тільки адвокати та художники можуть зробити чорне білим);

Що стосується церковнослужителів можна відстежити або нейтральні або негативні характеристики. Різні найменування служителів церкви – priest, clerk, abbot, monk – стверджують, що священнослужитель має великий вплив на життя людей: *Such as the abbot is, such is the monk* – Який настоятель, такий і чернець; *As is the pew so is the pulpit* – Які проповідники, такі і їх слухачі. В останньому прислів'ї використання стилістичного прийому метонімії, тобто перенесення назви з одного предмета або явища на інший на основі безперечного зв'язку між ними, в цьому випадку the pulpit – кафедра проповідника, а the pew – церковна лава, що дозволяє надати цьому затвердженню високий ступінь узагальнення.

Ряд прислів'їв, які свідчать про те, що в англійському суспільстві до представників церкви було заведено ставитися насторожено, інколи з побоюванням: *Bad priests bring the devil into the church* – Поганий священник приводить до церкви диявола; *Beware of the forepart of a woman, the hind part of a mule, and all sides of a priest* – Остерігайся жінки спереду, осла ззаду, а священника з усіх боків;

Ставлення в суспільстві до професії лікаря здебільшого шанобливе, адже вони рятують людей. Тому негативні стереотипи стосуються лише докторів молодих та недосвідчених: *A young doctor means a new graveyard* – Молодий лікар – це нові могили; *An ignorant doctor is no better than a murderer* – Безграмотний лікар не кращий за вбивцю.

Слід зазначити, що причиною невеликої кількості прислів'їв, що відображають професійні стереотипи, є той факт, що ще у недалекому минулому суспільство мало виражений

класовий характер, при якому частина людей була відокремлена від будь-якої трудової діяльності, а набір наявних на той час професій був дуже обмежений.

Висновок. Прислів'я дійсно відображають наявні в суспільстві стереотипи та завдяки таким характеристикам, як лаконічність, образність, запам'ятовуваність, сприяють ще більшому вкоріненню їх у свідомості людей. Переважна більшість гендерних стереотипів говорить про місце, яке в суспільстві займають відносини між чоловіком і жінкою. А існування прислів'їв, у яких стереотипи про жінок мають негативний характер, свідчить про ставлення до жінки в суспільстві, де протягом століть домінували чоловіки. Переважна більшість прислів'їв, що містять вікові стереотипи, стосуються людей похилого віку, поряд зі співчуттям і розумінням у них часто виражається зневажливе та неповажне ставлення до старості. Серед етнічних стереотипів, відображених у прислів'ях, більшу частину складають нейтральні та позитивні уявлення британців про самих собі, що й не дивно, бо будь-який народ вважає за краще мати про себе високу думку. Професійні стереотипи в прислів'ях охоплюють обмежену кількість професій, які важливі в житті людей.

Література:

1. Lippmann W. Public opinion. Toronto. 1965. 233 p. URL: https://monoskop.org/images/b/bf/Lippman_Walter_Public_Opinion.pdf
2. Ослон А. Уолтер Липпман о стереотипах: выписки из книги «Общественное мнение». 2018. URL: <https://imhotype.livejournal.com/635533.html>
3. Шапар В.Б. Сучасний тлумачний психологічний словник. Видавництво «Прапор». Харків. 2007. 640 с. URL: https://library.udpu.edu.ua/library_files/427530.pdf
4. Жеребило Т.В. Термины и понятия лингвистики: Лексика. Лексикология. Фразеология. Лексикография: словарь-справочник. Назрань. 2011. 128 с. URL: http://gerebilo.ucoz.ru/load/leksikograficheskie_izdaniya/slovar/zherebilo_t_v_terminy_i_ponjatija_lingvistiki_leksika_leksikologija_frazeologija_leksikografija_slovar_spravochnik_504_slovamye_stati/6-1-0-1534
5. Oxford Dictionary of Proverbs. URL: <https://www.oxfordreference.com/display/10.1093/acref/9780199539536.001.0001/acref-9780199539536;jsessionid=A691D829802787CFCB7A4D8D5235D981>
6. Manser Martin H. The Facts On File Dictionary of Proverbs. 2007. 499 p. URL: https://ia902906.us.archive.org/33/items/DictionaryOfProverbs_201303/Dictionary-of-Proverbs.pdf
7. Speake J., Simpson J. The Oxford dictionary of English proverbs. Oxford. 2008. URL: <https://www.ircambridge.com/books/The-Oxford-Dictionary-of-Proverbs.pdf>

Klementieva O. Proverbs as a mean of social stereotypes reflection

Summary. The article is devoted to the research of proverbs in the English language and the social stereotypes they are reflected in. The study material was English proverbs selected by the continuous sampling method from well-known dictionaries. Semantic analysis of selected English proverbs offered the possibility to classify and group proverbs according to gender, age, ethnic and professional stereotypes. Stylistic analysis showed by which expressive means the imagery and memorability of proverbs are achieved, thereby helping stereotypes to become permanent in people's minds. Statistical and comparative analysis methods offered the possibility to reveal the percentage ratio of social stereotypes types reflected in proverbs. Currently, the following types of social stereotypes are distinguished: gender, age, ethnic or national, professional, class, etc. There are positive, negative, neutral stereotypes as well as group and individual ones. 49% of the studied proverbs are those ones where gender stereotypes are shown. Among them, proverbs that belong to women prevail. Her personal qualities, the role in society and the relationship with her husband, children, household duties, etc. are described. 21% of the total number of selected proverbs is found in age stereotypes. The majority of proverbs refer to elderly people. Proverbs reflecting ethnic stereotypes accounted for 18% of the total selected proverbs number. An analysis of English proverbs showed that positive characteristics prevail among proverbs about the British. The number of proverbs containing professional stereotypes is the smallest – 12%. Professional stereotypes are people's generalized ideas about members of any professional group. The most common professions that are found in the analyzed proverbs are lawyer, church minister, doctor. Proverbs reflect stereotypes existing in society and thanks to such characteristics as brevity, imagery, memorability, contribute to their even greater rooting in people's minds.

Key words: proverb, stereotype, translation, reflection, classification, characteristic.

*Лук'янова Т. Г.,**кандидат філологічних наук, доцент,**доцент кафедри перекладознавства імені Миколи Лукаша
Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна*

ПЕРЕКЛАД ТА АДАПТАЦІЯ АУДІОВІЗУАЛЬНИХ ТЕКСТІВ ДЛЯ ОСІБ З ПОРУШЕННЯМИ ЗОРУ ТА СЛУХУ

Анотація. Доступність інформації для інклюзивної аудиторії є актуальною проблемою сучасного мультимодального простору. Збільшення ступеня залученості осіб з особливими потребами покращить умови для рівних можливостей в суспільному житті для зазначеної аудиторії. Задоволення потреб осіб з порушеннями зору та слуху вимагає вивчення інструментів, які уможливають доступ до культурної, освітньої, пізнавальної інформації, а також розуміння вербальних та невербальних особливостей їх адаптації. До основних інструментів доступу до аудіовізуальної продукції належать субтитри, мова жестів, аудіодескрипція (або аудіоопис / тифлокоментар). Наша стаття окреслює особливості перекладу аудіовізуального продукту для зазначених вище аудиторій, а також досліджує підготовку та адаптацію текстів українською та англійською мовами. У роботі розглядається специфіка перекладу та укладання субтитрів для осіб з порушеннями слуху, правила аудіоопису – для осіб з порушеннями зору, а також можливість одночасної адаптації текстів для цих двох аудиторій та інших осіб, які не мають слухозорових особливостей сприйняття інформації. У роботі ми намагаємося розширити фонові знання щодо питань, пов'язаних з навичками читання та розуміння тексту особами з інвалідністю зі слуху, сприйняття інформації особами з порушеннями зору; покращити рівень навичок етики спілкування з цільовою аудиторією. У роботі приділено увагу стандартам субтитрування, визначено лексичні, граматичні та стилістичні особливості перекладу для цих цільових аудиторій. Кінотекст у роботі розглядаємо як динамічну ситуацію, що складається з різноманітних вербальних та невербальних елементів кіномови, яка несе певне естетичне, емоційне, інформаційне повідомлення. Аудіовізуальний переклад має на меті створити новий мультимодальний / мультимедійний текст, що чинитиме такий самий вплив на реципієнта іншої лінгвокультури, що й на реципієнта у лінгвокультурі оригіналу. З огляду на зростання кількості осіб, які мають порушення слуху та зору в Україні та світі, дослідження може бути корисним у створенні інклюзії в аудіовізуальному середовищі.

Ключові слова: аудіовізуальний переклад, аудіоопис, інклюзія, кінопереклад, субтитрування, субтитрування для осіб з порушеннями слуху.

Постановка проблеми. Доступність аудіовізуальної продукції для людей з порушеннями зору та слуху є необхідною складовою сучасного розвинутого суспільства, оскільки кількість аудіовізуальної інформації постійно зростає. Це також відповідає Конвенції про права осіб з інвалідністю (Стаття 30). Держави-учасниці наголошують на рівному

праві осіб з інвалідністю на доступ до «творів культури, телевізійних програм, фільмів, театру та інших культурних заходів в доступних форматах; таких місць культурних заходів чи послуг, як театри, музеї, кінотеатри, бібліотеки й туристичні послуги, а також [...] доступ до пам'яток і об'єктів, що мають національну культурну значущість» [1]. Таким чином розширення знань про цільову аудиторію, уміння адаптувати, перекладати та створювати тексти для осіб, які мають порушення зору / слуху, є важливим завданням розвитку спеціаліста у галузі аудіовізуального перекладу.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідження у цій галузі не є новими для західного світу. Для вивчення цієї теми необхідно ознайомитися з роботами таких дослідників, як Хорхе Діаз Сінтас, Аліне Ремаель, Пілар Оперо [2; 3] та Сабіне Браун [4]. Ці науковці спільно та поодиночі досліджують стандарти перекладу та створення субтитрів для осіб з порушеннями слуху та аудіодескрипції для осіб з порушеннями зору, а також діляться рекомендаціями та спостереженнями щодо цієї теми. В Україні тема інклюзії також набирає обертів у дослідницькому полі, але вимагає швидшого реагування на потреби названих аудиторій з боку виробників та дистриб'юторів аудіовізуального продукту, а також з боку закладів вищої освіти, що мають відношення до сфер, пов'язаних з аудіовізуальною галуззю та правоохоронних організацій. Активно, на практиці, цим займається А. Б. Демчук [5; 6]; вивчають на спецкурсі з аудіовізуального перекладу [7]; знято фільм «Я бачу» (“I See”) режисеркою Ольгою Фразе-Фразенко; є підтримка спеціалізованих бібліотек. Однак важливо отримати всеосяжну підтримку для розвитку у цій сфері на рівні держави.

Мета статті – визначити необхідні знання та уміння, необхідні перекладачеві аудіовізуального продукту для адаптації та створення титрування й аудіоопису для осіб з порушеннями зору та слуху.

Виклад основного матеріалу. Передусім важливо визначитись з необхідними уміннями та знаннями, якими має володіти перекладач аудіовізуального продукту для такої цільової аудиторії, як особи з порушеннями зору та слуху. Перед початком перекладу треба проаналізувати аудіовізуальний матеріал, щоб зрозуміти необхідність його адаптації для аудіодескрипції чи субтитрів для осіб з порушеннями слуху. Для цього потрібно вивчити особливості сприйняття аудіовізуального матеріалу цільовою аудиторією – звернутися на сайти відповідних організацій, прочитати вимоги до перекладу аудіовізуальних текстів та нормативні правові акти чи звернутися до представників таких аудиторій. В ідеалі необхідно протестувати завершений проєкт на

відповідних групах з метою його покращення. Також необхідно знати реалії обох лінгвокультур, діалекти та соціолекти, сленг; орієнтуватися в історичних, літературних, політичних та соціальних подіях.

Люди з інвалідністю не потребують якогось особливого спілкування, аніж з іншими людьми; жаль та співчуття є некоректним та можуть викликати роздратування. Терміни *глухий* та *туговухий* – це медичні терміни, а *глухонімий* або *німий* – некоректні, так само, як і слово *вади*, яке створює стереотип про певний дефект, тощо. Тому найкраще говорити про *порушення слуху, зору тощо* [8]. (У своїй статті від 2017 року я вживаю слово *вади*, в цій статті буду вживати термін *порушення слуху та зору*.)

Ось декілька правил, яких пропонують дотримуватися при спілкуванні з людиною зі слабким зором чи незрячою людиною. «Опишіть *коротко*, де ви перебуваєте [...]. Не слід *надмірно захоплюватися* з приводу краси недоступного для сприйняття людини об'єкта (картини, ілюстрації, природного явища). Краще *конкретизувати* словами, що саме викликає захоплення. [...] *Називайте себе* і представляйте інших *співрозмовників, присутніх*; коли ви спілкуєтеся з групою незрячих людей, не забувайте *кожного разу* називати того, до кого ви звертаєтесь. *Уникайте розпливчастих визначень та інструкцій*, які зазвичай супроводжуються жестами, виразів на кшталт «Склянка знаходиться десь на столі». Використовуйте правило годинника: «Склянка знаходиться на 3 годині»» [9].

Надмірні стилістично забарвлені описи, порівняння кольорів з існуючими об'єктами (*кольору малини, кольору віскі*) не проясняють картину незрячим повністю, але можуть викликати в них неприємні почуття. Окрема аудиторія – люди, які втратили зір через хворобу чи нещасний випадок. Вони трохи гірше орієнтуються у просторі, але можуть пригадати картинку, форму чи колір предметів, якщо втрата зору була у свідомому віці. По суті, це дві різні аудиторії, але для кожної з них робити аудіодескрипцію (тифлокоментар) не дозволять обмежені бюджети. Тому краще робити тексти просто інформативними, але цікавими. При перекладі вже існуючої оригінальної аудіодескрипції, перекладач дотримується норм мови перекладу, не прикрашає вже існуючий текст, зберігає задум автора, перекладає у теперішньому часі, як і в оригіналі, відтворює природність діалогічного мовлення.

При створення аудіодескрипції (тифлокоментаря/аудіоопису) «з нуля» необхідно уміти визначити головне та другорядне через неможливість описати всі деталі у короткому проміжку часу. Потрібно лаконічно описати об'єкт, предмет, простір, дію, час, емоцію, зовнішність, одяг тощо, за умови, що паузи між діалогами вистачить на чіткий коментар, який не буде накладатися на діалог. Щоб визначитися з головним у кадрі, важливо розуміти мову кіно (плани, ракурси, монтаж, побудова кадрів, колір, освітлення, музика, тощо). Однак зловживати кінотермінами не варто (*камера від'їжджає, дальній план*), оскільки це відволікатиме від основної історії. Залежно від довжини пауз, коментар може бути як дуже короткий та лаконічний (*швидка зміна подій, майже неможливо зробити опис*), так і довгий й розлогий, як у мультфільмах для дітей молодшої вікової групи, де багато дії, а діалоги короткі та прості. Прості граматичні структури та лексику легше зрозуміти молодшій аудиторії. Незвичні та складні для опису об'єкти не варто надмірно описувати,

оскільки це займає час та може все одно не бути остаточно зрозумілим цільовій аудиторії.

Інколи буває так, що на екрані з'являється цікава картинка / деталь, яку варто було б описати, але при цьому йде щільний діалог / монолог / слова автора, чи швидко змінюється дія. У такому разі аудіоопис не робиться. За можливості, важливу візуальну інформацію (наприклад, важливий символічний об'єкт), яку не було описано, можна описати у найближчих паузах між діалогами, якщо це можливо, логічно, і не суперечить опису подальших подій.

Коментар перекладається та створюється у теперішньому часі. Мовлення у діалогах має бути природним, сам коментар лаконічним та чітким.

Важливо протестувати перекладений чи створений коментар, перевіряючи, чи не накладається він на діалоги, чи зрозумілий коментар, чи не забагато займенників поспіль, чи зрозуміло про кого / про що йдеться в описі, хто і що робить у кадрі, до кого звертаються, чи нема у тексті речень у минулому часі (зрідка можуть бути винятки з правила), чи не буде змушений тифлокоментар читати швидше, щоб вкластися в хронометраж. Темп мовлення має бути середнім. Бажано робити паузу між діалогами та коментарем задля кращого орієнтування щодо того де аудіоопис, а де мовлення персонажів, особливо якщо озвучення відбувається одним чи двома акторами. Важливо, щоб голос тифлокоментатора відрізнявся від голосів, які озвучують інших персонажів.

Музику також можна коротко коментувати, але якщо мелодія має на меті викликати сильні емоції, необхідно скоротити коментар чи не коментувати взагалі.

Зміна місця та часу дії має наголошуватися, щойно відбулась така зміна. Тобто при перекладі / написанні опису обставина місця має стояти на початку речення чи бути окремим реченням.

За потреби перекладач має звертатися до замовника, якщо виникають питання щодо змісту.

Розглянемо приклади.

Аудіодескрипція починається з перших кадрів (на прикладі аудіодескрипції до фільму Ольги Фразе-Фразенко «Я бачу» [10]):

(1) Темний екран, який поступово світліє і стає білим. Голос за кадром:

«Те, що незряча людина собі уявить, те вона і відчуває». Фільм Ольги Фразе-Фразенко «Я бачу». Заставка телепрограми «Очі».

У прикладі (2) бачимо опис місця дії, короткий перелік осіб, присутніх у кадрі, опис кількості велосипедів та їх колір. Опис ведеться у теперішньому часі.

(2) *День перший. Перед львівською ратушею, на фасаді якої висить семиметровий біло-зелений баннер велопробігу «Бачу! Можу! Допоможу!». Збираються у свій маршрут велосипедисти-учасники, а також численні гості. [...] Два велосипеди-тандеми – синій і червоний – готові до старту [там само].*

У прикладі (3) називається ім'я та професія людини перед тим, як вона починає говорити:

(3) *Говорить Світлана Ліра, журналістка одеського обласного радіо:*

«[...] В мене дитинство, можна сказати, поділено на дві частини. [...] Перші спогади в картинах. Я навіть не пам'ятаю

ніяких звуків, тільки картинки. А друга частина дитинства, це коли я вже втратила зір. Це спогляди звуків» [там само].

У прикладі (4) чуємо опис місцевості, коментар про початок опадів, ім'я людини (Вікторія), її роль у тандемі та дії дівчини у деталях:

(4) *Праворуч від дороги з'являються велетенські синьо-жовті літери – КАНІВ. Починає крапати дощик. Штурман Вікторія не втримується та на ходу, крутячи педалі, відпускає руки від керма, ловить краплі літнього дощу* [там само].

Розглянемо переклад аудіодескрипції англійською мовою на прикладі документального фільму “Зима у вогні» (“*Winter on Fire. Ukraine’s fight for freedom*”) режисера Євгена Афінеєвського [11].

З перших секунд появи літер Netflix звучить коментар у Present Simple:

(5) Letters pop out from a white background and then turn red. Netflix.

Називаються імена усіх учасників знімального процесу. (Якщо перелічити усіх немає можливості через велику кількість учасників та швидку зміну кадрів, то називають режисера, продюсера, сценаріста, головних акторів тощо).

Надписи коментуються (і перекладаються), якщо це не заважає іншим важливим повідомленням.

Екран чорного кольору; звучить тифлокоментар:

(6) “*A teenager wearing a helmet*” [там само].

З метою уникнути накладання однієї фрази на іншу, коментар звучить раніше, ніж з'являється хлопець у шоломі на екрані. У момент появи у кадрі, хлопець (teenager) говорить, “*This is the Ukrainian Revolution*” [там само].

(7) Голос за кадром (narrator) розповідає про факти з української історії. На екрані цікава візуальна картинка, яка змінюється, звучить текст від автора. Аудіоопис візуальної картини не відбувається, оскільки опис можна давати за умов відсутності діалогів чи голосу за кадром [там само].

Щодо лексико-граматичних особливостей аудіодескрипції та її перекладу, можна сказати, що найчастіше використовують прості / складні речення, теперішній час, загальноживану лексику без надмірних стилістичних прийомів.

Розглянемо іншу цільову аудиторію – особи з порушеннями слуху.

Телеканали роблять сурдопереклад деяких програм, але переважно в той час, коли люди на роботі. Не всі фільми, програми чи серіали мають субтитри, зокрема для осіб з порушеннями слуху. Якщо субтитри є, їх інколи перекриває графічна реклама [12].

Особі з порушенням слуху мають різний рівень втрати слуху, тому мовлення може бути розвинуто по-різному. Повільно, чітко, ясно вимовляйте слова, не змінюйте тему, не формулюйте довгі фрази [8].

Субтитри для цієї цільової аудиторії, окрім діалогів, мають також передавати інші елементи звукоряду.

Для підвищення обізнаності про життя осіб з порушеннями слуху було проведено експеримент. Групі осіб без порушень слуху запропонували одягти навушники, і не знімати їх протягом двох годин заняття та під час перерви. У кінці експерименту учасників спитали про звуки, яких би їм дійсно не вистачало, якби вони втратили слух. Серед них були названі: музика, спів птахів, сміх, радіо, голоси, шум океану, телефонні дзвінки, муркотіння kota [13].

Стандарти субтитрування включають розміщення субтитрів у два рядка у нижній частині екрану, іноді вгорі (якщо внизу чи по центру розташована вербальна чи візуальна інформація, яку не бажано перекривати текстом субтитрів). Кількість символів у рядку визначається замовником і може варіюватися від 35 до 42 з пробілами в ідеалі. Субтитри мають синхронізуватися із наявністю актора у кадрі. Діалоги позначаються рискою (з пробілом чи без) перед зміною мовця у діалозі (у кадрі). Якщо на екрані не видно мовця, він ще не з'явився у кадрі і ми не знаємо його ім'я, але чуємо, що це, до прикладу, чоловік, можна написати перед реплікою [ЧОЛОВІК]. Якщо таких голосів два, можна записати їх як (для перекладу англійською):

-[MAN 1]

-[MAN 2].

Якщо відоме ім'я – пишемо ім'я. Якщо репліки довгі і перевищують дозволenu кількість символів у рядку, необхідно застосувати трансформації та скоротити текст без змін щодо змісту. Найчастіше замінюють складні синтаксичні конструкції та громіздкі лексичні одиниці на більш прості. Сленг не є підставою для перекладу у межах літературної норми, але привертає до себе увагу; діалекти використовують у разі їх частого використання у медіа; обценна лексика зберігається у вигляді евфемізмів або вилучається у разі необхідності скоротити кількість символів.

Звукові ефекти, окрім діалогів, записують словами у дужках в теперішньому часі (для англійської – найчастіше Present Simple) односкладними / двоскладними реченнями: (*смiх*) / (*грає джаз*); непоширеними / поширеними реченнями (*смiється дитина*) / (*смiється маленька дитина*). Між репліками мають бути паузи.

Текст для осіб з порушеннями слуху часто розташовують на темному тлі, але дозволяються інші кольори. Додатковими маркерами є стрілочки, направлені на мовця, репліки, записані різним кольором, іконічні знаки, типу скрипкового ключа, телефон, смайли на позначення емоцій (ставлять на початку субтитру) тощо [14].

Необхідно зазначити, що робити фільми окремо для кожної аудиторії складно з фінансової точки зору, тому спостерігаємо поєднання всіх зазначених вище прийомів в одному аудіовізуальному продукті. Це уможливає доступність аудіовізуальної продукції для усіх осіб як з порушеннями слуху / зору, так і для осіб без слухозорових порушень.

Висновки і перспективи. У сучасному світі перекладач в аудіовізуальній сфері має отримати знання та навички, необхідні для перекладу, адаптації та створення текстів для осіб з порушеннями зору та слуху. Вивчення стандартів субтитрування та аудіодескрипції є необхідними для створення якісного та інклюзивного контенту. Переклад вимагає уміння застосовувати перекладацькі трансформації без змін у змісті. Для успішного перекладу та створення аудіодескрипції необхідно уміти виділяти головне, розуміти цільову аудиторію та кіномову. У **перспективі** маємо на меті дослідити особливості перекладу зниженої лексики для зазначеної цільової аудиторії.

Література:

1. Конвенція про права осіб з інвалідністю. Стаття 30. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_g71#Text (дата звернення: 21.02.2022).

2. Díaz Cintas, Jorge, Pilar Orero and Aline Remael (ed). *Media for All*. Amsterdam: Rodopi, 2007. 255 p.
3. Orero, Pilar. Audio Description: Professional Recognition, Practice and Standards in Spain. *Translation Watch Quarterly*. Patterson Lakes: TSI, 2005. Issue 1. P. 7–18.
4. Braun, Sabine. Audiodescription from a discourse perspective: a socially relevant framework for research and training. *Linguistica Antverpiensia (LANS-TTS)*, Antwerp: University of Antwerp, 2007. NS6. P. 357–369.
5. Демчук А. Б. Відеоконтент для незрячих: метод тифлокоментування. *Радіоелектроніка, інформатика, управління*. Запорізький національний технічний університет, 2014. № 1. С. 146–149.
6. Демчук А. Б. Основні прийоми і способи тифлокоментування. *Вісник Національного університету «Львівська політехніка». Інформаційні системи та мережі*, 2014. № 783. С. 329–335.
7. Лукьянова Т. Г. Трансадаптація англомовних та україномовних аудіовізуальних текстів для осіб з вадами зору та слуху. *Вісник ХНУ імені ВН Каразіна. Серія: Іноземна філологія. Методика викладання іноземних мов. Серія: Іноземна філологія. Методика викладання іноземних мов*, 2017. Вип. 85. С. 47–51.
8. Покращення рівня навиків спілкування та роботи працівників суду із людьми з інвалідністю. URL: https://www.fair.org.ua/content/library_doc/Curriculum_Disable_print.pdf (дата звернення: 23.02.2022).
9. Робота бібліотек на допомогу користувачам з обмеженими фізичними можливостями. Випуск 1. URL: <https://zounb.zp.ua/resourse/zaporizkyu-kray/zaporizhzhya-bibliotechne/fahova-osvita/robotabibliotek-na-dopomogu-koristuvacham-z-obmezhnimi-fizichnimi-mozhливостями-vipusk-1> (дата звернення: 23.02.2022).
10. 'I see'. Documentary (An Olga Frazee-Frazenko Film) // "Я БАЧУ" Документальний фільм. URL: <https://www.youtube.com/watch?v=Uzel98aBa-g> (дата звернення: 22.02.2022).
11. Winter on Fire. Ukraine's fight for freedom. URL: [netflix.com](https://www.netflix.com/title/81040344) (дата звернення: 21.02.2022).
12. Найвагоміші проблеми людей з вадами слуху в Україні. URL: <https://ua.interfax.com.ua/news/press-release/225754.html> (дата звернення: 24.02.2022).
13. What is it like to be deaf? URL: <https://www.hearinglikeme.com/what-is-it-like-to-be-deaf/> (дата звернення: 25.02.2022).
14. Audiovisual Translation: Subtitling for the Deaf and Hard-of-Hearing [Electronic resource]. – Access : http://www.academia.edu/1589609/Audiovisual_translation_Subtitling_for_the_deaf_and_hard-of-hearing (дата звернення: 26.02.2022).

Lukianova T. Translation and adaptation of audiovisual texts for people with visual and hearing impairments

Summary. Access to information for an inclusive audience is a crucial problem in the modern multimodal space. Increasing the proportion of inclusion of persons with special needs will improve the conditions for equal opportunities in daily life activities for this audience. To meet the needs of people with visual and hearing impairments it is essential to study the tools that enable access to cultural, educational, and cognitive information, as well as to understand the verbal and non-verbal tools for their adaptation. The main mechanisms to access audiovisual products include subtitles, sign language, and audio descriptions. The article outlines the specific aspects of the translation of an audiovisual product for the audiences mentioned above, it also studies the preparation and adaptation of texts in Ukrainian and English. The paper inquires into the subtitling translation standards and the adaptation of subtitling for the hearing impaired, the rules of audio description for the visually impaired, as well as the possibility of simultaneous adaptation of texts targeting both audiences and other persons who do not have auditory and visual issues of information perception. The research aims to expand background knowledge of issues such as reading and text comprehension skills in persons with hearing impairment as well as the perception of information in persons with visual impairment; improve communication ethics skills with the target audience. The article clarifies information about subtitle standards; it looks into lexical, grammatical, and stylistic features of translation for such a target audience. We view the film text as a dynamic situation embracing various verbal and non-verbal elements of the film language, which has a certain aesthetic, emotional, and informative message given the fact that audiovisual translation aims to create a new multimodal / multimedia text that should have the same impact on the recipient of the target language and culture as it does on the recipient of the source language and culture. Considering the increasing number of people with vision and hearing impairments in Ukraine and around the globe, this research might be useful in providing inclusion in the audiovisual realm.

Key words: audio description, audiovisual translation, film translation, inclusion, subtitling, subtitling for the hearing impaired.

Москалюк О. В.,*кандидат педагогічних наук,
доцент кафедри філології**Одеського національного морського університету***Шаповал А. С.,***кандидат філологічних наук,
доцент кафедри філології**Одеського національного морського університету***Коберник І. С.,***здобувачка 3 року навчання
спеціальності 035 «Філологія»**Одеського національного морського університету*

СПЕЦИФІКА ПЕРЕКЛАДУ АНГЛОМОВНОГО ПІСЕННОГО ДИСКУРСУ: ПРАГМАТИЧНИЙ АСПЕКТ (НА МАТЕРІАЛІ РОК-ГУРТУ “THE NEIGHBOURHOOD”)

Анотація. Статтю присвячено дослідженню специфіки перекладу англomовного пісенного дискурсу, а саме прагматичного аспекту. З’ясовано, що англomовний пісенний дискурс є феноменом англomовної культури і найвпливовішим ресурсом, який формує ключові цінності та концепти сучасного культурного простору.

Досліджено сутність понять «дискурс» та «пісенний дискурс». Опрацьовано ряд праць зарубіжних і вітчизняних лінгвістів та з’ясовано, що в сучасному мовознавстві не існує універсального загальноприйнятого визначення терміна «дискурс», яке охоплювало б усі контексти його вживання. Варто зазначити аналогічну ситуацію і стосовно пісенного дискурсу. Але метод критичного дискурс-аналізу, який був запропонований Т. ван Дейком, на сьогоднішній день дозволяє створити схему аналізу пісенного дискурсу, передбачаючи виокремлення семантичних макроструктур, аналіз локальних значень та формування ідеологічних концепцій.

Встановлено, що популярність рок-гурту “The Neighbourhood” серед користувачів, визначає актуальність їхніх творчих здобутків у сучасному пісенному дискурсі. Зазначений колектив входить до 500 найпопулярніших виконавців на музичному стрімінговому сервісі Spotify. Проведено детальний аналіз та виявлено специфіку використання локальних значень у сучасному англomовному пісенному дискурсі. З цією метою було відібрано для дослідження музичні композиції американського рок-гурту: “Sweater Weather”, “Sadderdaze”, “Flawless”.

Проведене дослідження свідчить про те, що важливою особливістю перекладу композицій гурту “The Neighbourhood” є те, що прагматичний контекст виражається не лише в макроструктурах і мікроструктурах, а й безпосередньо у назвах композицій. Показано, що подальші перспективи наукових досліджень реалізуються в аналізі музичних композицій інших англomовних гуртів ХХІ століття.

Ключові слова: дискурс, пісенний дискурс, прагматичний аспект, прагматика, дискурсивна прагматика, прийом перекладу, дискурс-аналіз, мікроструктура, макроструктура.

Постановка проблеми. У динамічному сьогоднішньому світі роль пісень та їх дослідження, як пісенного дискурсу, в житті сучасного суспільства надзвичайно зростає. Вони перетворилися на повноцінний соціальний організм, невід’ємний засіб не лише вираження почуттів, а й рушійну силу впливу на світогляд та світовідчуття людської спільноти. Загалом, музичні композиції відіграють в житті людини важливу роль. Вони ввійшли в наше життя поступово й непомітно і стали невід’ємною частиною буття. Пісня – це складний вид людської діяльності, що формується таким чином, аби виявляти вплив на підсвідомість людини, тим самим мова пісні – мова підсвідомості [1, с. 53]. Завдяки якісним і кількісним змінам в перекладацькій діяльності, а також науковим розробкам, сформувалась необхідність в інформативному перекладі пісенного дискурсу, зокрема, за допомогою застосування прагматичного аспекту.

В умовах сучасної лінгвістичної глобалізації спостерігається особливий інтерес до вивчення різних типів дискурсу, що у свою чергу зумовлює потребу в дослідженні у сфері лінгвістичних дискурсивних студій. Сьогодні у фокусі наукових розвідок перспективними залишаються питання пов’язані з актуальним вивченням механізмів вербального впливу пісенних текстів й аналіз мовних засобів, на яких ґрунтуються логічна і емоційна аргументація у пісні, що слугує глибшому розумінню різних аспектів взаємодії мови та суспільства. У зв’язку з цим, проблема локальних значень у сучасному пісенному дискурсі набуває все більшого значення та детального огляду. Необхідність її ґрунтовного висвітлення, глибокого та вичерпного аналізу зумовили обрання відповідної теми дослідження.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Теоретико-методологічну базу статті становлять концептуальні положення і тези, що стосуються загальних проблем сучасного дискурсу (Ф. Бацевич, Л. Безугла, І. Біскуб, Р. Водак, Т. ван Дейк, А. Загнітко, Г. Почепцов, М. Халлідей) та пісенного дискурсу як об’єкту лінгвістичного аналізу (О. Шевченко, Ю. Плотницький, Л. Дунашева, В. Кулик).

Мета статті передбачає детальний аналіз специфіки перекладу англomовного пісенного дискурсу під кутом зору прагматичного аспекту (на матеріалі рок-гурту “The Neighbourhood”).

Виклад основного матеріалу. Сьогодні пісенний дискурс є одним із найпотужніших та найвпливовіших ресурсів, які формують не тільки ключові цінності, але й концепти сучасного культурного простору. Втім дослідження пісенного дискурсу з огляду аналізу локальних значень сприяє детальнішому розумінню особливостей авторських текстів та їх ідеологічних поглядів.

Англomовний пісенний дискурс є феноменом англomовної культури і постає перед нами об'єктом лінгвістичних студій. Складність його дослідження складається з того, що тексти пісень становлять єдину складну систему музичного та вербального компонентів. Не зважаючи на це, пісенний дискурс, як об'єкт лінгвістичного аналізу, все більше і більше привертає увагу не лише зарубіжних, а й вітчизняних учених протягом останніх десятиліть. Огляд сучасних наукових джерел дозволив схарактеризувати функції та жанрові особливості пісенних текстів. У межах даного дослідження ми розглядаємо англomовний пісенний дискурс як «інтегральний феномен, мисленнєво-комунікативної діяльності, яка є сукупністю процесу й результату і включає як позалінгвальний, так і власне лінгвальний аспект» [2, с. 105–106]. Науковці зауважують, що у пісенному дискурсі роль вербального коду відіграє текст пісні, у той час як невербальна частина представлена мелодійним компонентом, що узагальнює характер пісні і дозволяє адресату емоційно зрозуміти та повністю відчувати зміст вербального повідомлення.

На засадах аналізу процесів, що відбуваються у англomовній музиці, можна визначити особливості цього феномена, які передбачають орієнтацію і відповідність смакам сучасного суспільства, високий ступінь розповсюдження в суспільстві, відображення найпоширеніших настроїв та почуттів, доступність змісту і форми творів музики XXI століття, поєднання різних музичних стилів і напрямів й, в решті-решт, складна взаємодія зі сферами академічної та народної музики. У лінгвістичних студіях пісенний дискурс розглядається як складно структурне явище із низкою ознак, що втілені у жанрових особливостях та функціональному інструментарії. Рухливою силою досягнення головної мети пісенного дискурсу, що відображається у доведенні цільовій аудиторії основних ідей автора, у емоційному впливі на реципієнта, у сформуванні його соціальної позиції та у цінності орієнтирів.

Базуючись на фундаментальних засадах та положеннях праць А. Приходько, І. Шевченко, Ф. Боско в лінгвістиці, дискурсивна прагматика стала основою для нової, дискурсивної методології, що зумовила існуючі у сучасній лінгвістиці процеси інтеграції комунікативної і когнітивної парадигм.

Про важливість цього фактору засвідчує й О. Павлик в науковій статті «Прагматичні аспекти в перекладі». Авторка стверджує, що «будь-яке висловлювання у процесі комунікації має здатність чинити на читача чи слухача певний комунікативний ефект, тобто певний прагматичний вплив, який визначається змістом висловлювання, його мовленнєвою формою, уявленнями й відношенням реципієнта до навколишнього світу» [3].

Дійсно, з одного боку, ми розглядаємо текст як продукт мовлення, з іншого боку, як продукт перекладу, які тісно пов'язані між собою. Прагматичний підхід до вивчення тек-

сту з точки зору перекладу має на увазі відкриття широких можливостей для пояснення рішення перекладача обрати ті чи інші стратегії і тактики, способи та прийоми перекладу. Зазвичай прагматичний аспект перекладу розглядається з трьох фундаментальних засад: 1) передання прагматичних значень слів оригіналу мовою перекладу; 2) прагматика перекладу – це прагматична задача перекладацького акту; 3) дотримання вимог при виконанні прагматичної адаптації перекладу, аби забезпечити рівності комунікативного ефекту оригіналу в перекладі [4].

На думку німецького лінгвіста А. Нойберта, прагматика – один із найважливіших теоретичних аспектів перекладу. В одному із постулатів його праці «Прагматичні аспекти перекладу» є теза про те, що адекватний переклад – це текст мовою перекладу, який зберігає прагматику оригіналу, оскільки жодні семантичні або граматичні особливості тексту не здатні охарактеризувати текст як переклад з огляду їхньої співвіднесеності до мови перекладу, а єдиним запозиченням з оригіналу виступає граматика. «З прагматичної точки зору процес перекладу означає розширення аудиторії або, ще точніше, встановлення потенційних відносин між тими, хто говорить вихідною мовою, і тими, хто говорить мовою перекладу, а не між вихідною мовою і мовою перекладу [5, с. 21–33].

У площині нашого наукового дослідження важливим завданням є огляд таких понять: «дискурс», «пісенний дискурс». Насамперед, необхідно визначити тлумачення поняття «дискурс» та проаналізувати погляди вчених стосовно поставленої проблеми. Враховуючи мету статті, зосереджуємо увагу на головних дефініціях, що дозволить виявити основні визначення поняття «дискурс» у сучасній парадигмі наукового вивчення. Дослідивши низку праць зарубіжних і вітчизняних лінгвістів, варто зауважити, що в сучасному мовознавстві не існує універсального загальноприйнятого визначення терміна «дискурс», яке охоплювало б усі контексти його вживання.

Незважаючи на те, що дослідження в галузі дискурсу ведуться протягом майже півстоліття, інтерес до цього явища не вичерпується, і пов'язано це насамперед із тим, що це поняття не має чітких меж.

У дослідницькій праці Д. Крістал, визначає дискурс як «відрізок мовлення, що за розміром більший за речення» [6, с. 106]. Тим не менш, австралійський лінгвіст М. Халлідей ототожнює даний термін з текстом у різних його аспектах та проявах [7]. Ю. Крістева окреслює поняття «дискурс», як будь-який процес говоріння, за структурою якого наявні мовець і слухач разом із бажанням першого впливати на другого [8, с. 17].

Більш широке тлумачення терміну «дискурс» викладено в працях вітчизняних дослідників. Наприклад, В. Лук'янець у «Філософському енциклопедичному словнику» визначає зміст цього поняття: «Дискурс – у сучасній філософії – це «розмова», «бесіда», «мовне спілкування», «мовленнєва практика» будь-якої спільноти, яка опосередкована універсумом лінгвістичних знаків, соціальних інституцій, культурних символів» [9, с. 156]. Таким чином, синонімами дискурсу можуть слугувати також обговорення, обмін думками, тощо.

Розуміння дискурсу з когнітивної точки зору детально викладено у працях Т. ван Дейка: “Strategies of Discourse Comprehension”, “Discourse and Communication: New Approaches to the Analysis of Mass Media Discourse and Communication”, “Communicating racism: ethnic prejudice in thought and talk” [10].

Проаналізувавши праці науковця, можна дати визначення дискурсу як складному комунікативному явищу, яке крім тексту охоплює ще й екстралінгвістичні фактори такі, як знання про світ, установки і цілі адресанта, що є необхідними для розуміння тексту [11, с. 191].

Слід звернути увагу на концепцію українського науковця А. Загнітко, який узагальнив і систематизував значну кількість конотацій стосовно двоаспектності розуміння дискурсу. З одного боку, це мовленнєвий і мисленнєвий акт, що відтворює і формує комплексні лінгвістичні структури, елементами яких постають висловлення і групи висловлень, які тісно пов'язані із дискурсивними операціями; з іншого – втілення комплексної лінгвістичної структури, що за обсягом ширше за речення.

У межах дослідження не менш важливим є тлумачення «пісенного дискурсу». А. Ходус у науковій статті зазначає, що «англомовний пісенний дискурс являє собою синтез вербального й музичного компонентів» [1]. М. Стерлікова визначає поняття пісенний дискурс як текст пісень сукупно з контекстом їх створення та інтерпретації та акцентує увагу на подвійній природі пісенного дискурсу, а саме на його можливості існувати як в усній, так і письмовій формі [12].

Грунтуючись на вищевикладеному теоретичному матеріалі, можна зробити висновок, що не існує єдиної універсальної моделі, яка може дозволити об'єктивно та алгоритмічно здійснити аналіз локальних значень пісенного дискурсу. Тим не менш, метод критичного дискурс-аналізу, який був запропонований Т. ван Дейком, на сьогоднішній день дозволяє створити схему аналізу пісенного дискурсу, передбачаючи виокремлення семантичних макроструктур, аналіз локальних значень та формування ідеологічних концепцій.

З метою проведення ретельного аналізу та виявлення особливостей використання локальних значень у сучасному англійському пісенному дискурсі, було відібрано ряд музичних композицій американського рок-гурту “The Neighbourhood”. Зазначений колектив входить не лише до 500 найпопулярніших виконавців на музичному стрімінговому сервісі Spotify, а й займає сходинку у топ 150 найпрослуховуваніших виконавців місяця.

Варто зазначити, що на стрімінговій платформі Spotify, де представлено понад 50 мільйонів пісенних композицій, популярність музикантів визначається кількістю унікальних слухачів в період протягом місяця, яка відображається у вигляді позиції відповідного виконавця у рейтингу серед репрезентованих у вказаному сервісі. Значна популярність рок-гурту “The Neighbourhood” серед користувачів і засвідчує актуальність їхніх творчих доробків у сучасному пісенному дискурсі, адже ланка, яку посів гурт випереджує такі легендарні колективи, як “Pink Floyd”, “Paramore”, “Slipknot”, “System of a Down”, “Guns N’ Roses” тощо.

Дослідження та аналіз локальних значень у сучасному англійському пісенному дискурсі засновані та ґрунтуються на текстових матеріалах музичних композицій гурту. “The Neighbourhood” (іноді використовується абревіатура THE NBHD) – американський музичний колектив, що переважно грає в жанрі альтернативний рок, проте репертуар виконавців вправно поєднує інді- та поп-рок в стилі кінця 90-х, що піддався впливу хіп-хоп музики. Кожна пісня гурту – це окрема історія життя і певних переживань. Музичні композиції виконавців найчастіше відображають проблеми і вади суспільства

та результат їхнього впливу на людину. Натомість, їхні тексти не позбавлені й любовних ліній.

Перш за все хочеться звернути увагу на пісню, яка принесла колективу всесвітньої слави – “Sweater Weather” («Погода для светрів») або також можливо перекласти як «Проходна погода», яка була оприлюднена у березні 2012 року. Сама назва постає символічною та не позбавлена прагматичного забарвлення. Вираз “Sweater Weather” у власному прямому значенні «Погода для светрів» постає не зрозумілим для інших культур без додаткового пояснення через відсутність цього явища. В Oxford Dictionary “Sweater Weather” визначається як “The time of year where the seasons transition from summer to fall and then winter. Sweater Weather typically lasts from late September to early April”, тобто як «період між кінцем вересня та початком квітня, коли погода і не достатньо тепла, і не достатньо холодна для літнього або зимового одягу» [8].

Макроструктури у тексті дві, одна з яких – нечітко виражена. Перша макроструктура – страх нових відносин, але тим не менш, їхній початок. Друга макроструктура – розвиток відносин. Ці макроструктури чітко простежуються у першому куплеті пісенного дискурсу, які плавно переходять у приспів та здебільшого мають метафоричне та символічне значення на основі алюзій та асоціацій. Для кращого розуміння визначим та розглянемо мікроструктури композиції.

“And all I am is a man / I want the world in my hands” – «Я всього лиш людина / Я хочу тримати весь світ у своїх руках» [8]. Ці рядки дозволяють встановити темперамент героя композиції, а саме його цинічність щодо ставлення до всього світу, що і на далі можна побачити у дискурсі та вплив на розуміння прагматичного аспекту.

“I hate the beach but I stand / In California with my toes in the sand” – «Ненавиджу пляжі, проте я стою, ув'язнений у піску Каліфорнії». Зазвичай “sand” / «пісок» використовується у значенні поданим у Cambridge Dictionary: “a substance that is found on beaches and in deserts, which is made from very small grains of rock”. Тим не менш, в прагматичному контексті визначається як стосунки. Герой композиції відчуває, що похід на пляж не вартий відчуття піску між пальцями. Однак, ми бачимо, він вже занурився у відносини. І він залишається, тому що любить, а не тому, що бажає вийти за межі зони комфорту. Варто також відзначити контраст, що виникає в дискурсі з локальним значенням “California” / «Каліфорнія» – “a state on the W coast of the US: the third largest state in area and the largest in population; consists of a narrow, the warmest coastal plain rising to the Coast Range, deserts in the south, the fertile central valleys of the Sacramento and San Joaquin Rivers, and the mountains of the Sierra Nevada in the east” [7]. Не зважаючи на те, що Каліфорнійські пляжі відомі тим, що вони є одними із найтепліших в світі, в пісні вони мають протилежне значення. Цей ефект контрастів використовується для підкреслення відчуття любові іншими та відчуття кохання героєм – тепле почуття не гріє йому душу, що додатково підкреслює прагматичний аспект дискурсу.

Не менш цікавою деталлю не позбавлена наступна мікроструктура пісні “Wrap me up in Chanel inside my coffin” [7] – «Вдягни мене в брання “Chanel” і захорони у гробі». Як відомо “Chanel” – всесвітньо відома лінія моди, яка має столітню історію і є практично синонімом вишуканості та витонченості. Тим не менш, з прагматичного контексту пісні, назва бренду має символічне значення. Прийняття гуртом цієї витонченості

є символом трансформації шляху виконавців з молодості у доросле життя.

Також це служить відсилкою на старовинні звичаї та певні ритуали, коли протягом історії людства різні суспільства традиційно ховали померлих з ритуальними речами з вірою, що вони використають їх у наступному житті. Так, наприклад, єгипетських царів муміфікували та поміщали в їх поховальні кімнати разом із великою кількістю їжі, коштовностей та інших предметів, які вважалися важливими.

Цікавим є те, що “The Neighbourhood” орієнтуються не лише на власні пісні, а й на інших виконавців. Таким чином, наприклад, мікроструктури “Everybody's talkin' but what's anybody saying? / ... / If you really listen, then this is to you” [13] – «Усі тільки й роблять, що базікають, але що вони пунього говорять? / ... / Якщо ти правда мене чуєш, я звертаюсь до тебе» є відсилкою на рядки пісні “Simon & Garfunkel – Sound of Silence”, а саме “And in the naked light I saw / Ten thousand people, maybe more / People talking without speaking / People hearing without listening” [13] – «І в слабкому світлі я побачив / Десять тисяч людей, а може, й більше / Людей, які говорять, не кажучи / Людей, які чують, не слухаючи». Усі вищезазначені рядки створюють алюзію на поверховість людей – пасивність у вирішенні долі власного життя, тим самим засуджуючи це. Поверховість життя митці століттями порівнювали з пустою розмовою, а тишу – із безчасністю.

Наступна композиція “Sadderdaze” не відрізняється колоритом від попередніх та доповнює картину переживань гурту. Незмінним залишається і символічність назви музичного твору. Зазвичай локальне значення “Sadderdaze” перекладається як «Сумувати», проте наразі перекладається як «Сумні дні» або навіть апелює на «Суботи». Для кращого розуміння поданих варіантів перекладу розглянемо детально мікроструктури приспіву: “Saturdays are not the same as they used to be / Sadder days, why do they keep on using me? / They keep on using me” – «Суботи вже не ті, якими були раніше / Сумні дні, чому вони все ще використовують мене? / Все ще використовують мене». У наданих мікроструктурах виконавець використовує омофони для гри слів “Saturdays – Sadder days” / «Суботи – Сумні дні», так само можна помітити гру слів “Sadderdaze – Sadder days” / «Сумувати – Сумні дні», тим самим, виходячи з прагматичного контексту, і зумовлюється переклад назви у вигляді «Сумні дні (Суботи)». Вищезазначені мікроструктури розкривають єдину макроструктуру композиції – зміна життя гурту до та після світового визнання та занурення у шоу-бізнес. Джессі Разерфорд висловлює свої думки щодо того, як бути музикантом, стати знаменитістю та труднощів, які із цим пов’язані. Рядки приспіву підтверджують думку про те, що життя виконавців кардинально змінилося після того, як вони стали успішним. Також використання омофонів “Saturdays – Sadderdaze – Sadder days” / «Суботи – Сумувати – Сумні дні» припускають, що, хоча “The Neighbourhood” все ще відчувають смуток, природа цього смутку змінилася разом із їхнім успіхом [13].

Остання пісня, яку висвітливо – композиція “Flawless” / «Досконалість». Трек містить одну єдину макроструктуру, яка огортає боротьбу закоханості та збереження любові у стосунках. На початку нове кохання здається ідеальним, але згодом виявляється, що воно відчувається не так, як це було спочатку.

Образ юнака у композиції, власне, як і у попередніх піснях, образ Джессі Разерфорда, постійно сумнівається в їхньому коханні, але зрештою вирішує залишитися.

Перша строфа розпочинається із мікроструктури “She planned ahead for a year, he said, Let's play it by ear” [13] – «Вона планувала на рік уперед, а він говорив «Поживемо – побачимо», яка містить ідіому “play it by ear” – “to decide how to deal with a situation as it develops rather than by having a plan to follow” [8]. Локальне значення такого типу піддається прагматичній адаптації, саме тому вираз “play it by ear” відтворився у вигляді виразу «Поживемо – побачимо». Зазначена мікроструктура змальовує проблему різних поглядів на життя: так як, образ дівчини, оспіваний у композиції, уявляє для Джессі Разерфорда – ідеал, її майбутнє, як і майбутнє їхньої пари, має бути бездоганим, саме тому, вона усе чітко формує, проте юнакові більше до вподоби воля вибору та дій. Також даний рядок може набувати метафоричного характеру, адже дані вислови можуть символізувати, наскільки дівчина була засліплена почуттям коханням, що планувала усе подальше їхнє спільне життя, в той час, як Джессі Разерфорд, зашмарений минулими невдачами у коханні, не вбачав довгострокових стосунків.

Між тим, особливого забарвлення прагматичного аспекту пісенного дискурсу на основі творчості гурту “The Neighbourhood” є форма написання композицій. У піснях можна виокремити звертання соліста до самого себе, настанови такі, як: “You gotta let it out soon, just let it out”, “Keep on dreaming, don't stop breathing, fight those demons / Sell your soul, not your whole self” або ж можна помітити монологічну форму написання: “You're too mean, I don't like you! / ... / You make me wanna scream at the top of my lungs / It hurts but, I won't fight you! / ... / You make me want to die, right when I” [7].

Висновки. Найяскравішою особливістю композицій гурту є те, що прагматичний контекст виражається не лише в макроструктурах і мікроструктурах, а й у самих назвах композицій. Проведене дослідження огорнуло найбільше число аспектів зазначеної проблеми, проте не повністю вичерпує їх. Подальші перспективи наукових пошуків убачаємо в дослідженні та аналізі музичних композицій інших англійських гуртів XXI століття.

Література:

1. Ходус А.М. Англійський пісенний дискурс у контексті лінгвокультури (на матеріалі поп-пісень XXI століття). *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія: Філологія.* Одеса, 2017. №29 (2). С. 53–56.
2. Dijk T.A. Van. *Discourse and Communication: New Approaches to the Analysis of Mass Media Discourse and Communication.* Berlin, 1985. 367 p.
3. Beaugrande R. De. *Language, Discourse, and Cognition: Retrospects and Prospects.* 2004. 345 p.
4. Шинкарук В.І. *Філософський енциклопедичний словник.* Київ : Абрис, 2002. 400 с.
5. Dijk T. Van. *Ideology: A Multidisciplinary Approach.* London: SAGE Publications. 1998. 384 p.
6. Dijk T.A. Van. *Discourse context and cognition.* *Discourse studies.* 2006. P. 159–177.
7. Genius. URL: <https://genius.com/>.
8. Oxford Learner's Dictionaries. URL: <https://www.oxfordlearnersdictionaries.com/>
9. Єрмоленко А. *Прагматика / за ред. В. І. Шинкарука.* Київ : Абрис, 2002. 511 с.

10. Загнітко А.П. Основи дискурсології. Донецьк: ДонНУ, 2008. 194 с.
11. Павлик О. Прагматичні аспекти в перекладі. *Актуальні питання гуманітарних наук*. Дрогобич, 2020. Вип. 31. Т. 2. С. 191–196.
12. Лучко Х. Жанрові особливості англомовних музичних пісень масової культури. URL: <http://dspace.tnpu.edu.ua/jspui/bitstream/123456789/11436/1/2Luchko.pdf>
13. Cambridge Dictionary. URL: <https://dictionary.cambridge.org/>

Moskalyuk O., Shapoval A., Kobernik I. The specifics of translation English song discourse: pragmatic aspect (based on songs of the rock band “The Neighbourhood”)

Summary. The paper deal with the specifics of translation English song discourse, namely the pragmatic aspect. It was found that English song discourse is a phenomenon of English culture and the most influential resource that forms key values and concepts of the modern cultural space.

This article examines the essence of the notions “discourse” and “song discourse”. A number of works of foreign and Ukrainian linguists were examined. It was found out that in modern linguistics there is no generally accepted definition of the term “discourse” that would cover all contexts of this issue. It should be emphasized that the same situation we have with the song discourse. The method of critical discourse

analysis was created by T. van Dijk. Today this method allows creating a scheme of song discourse analysis, providing for the isolation of semantic macrostructures, the analysis of local meanings and the formation of ideological concepts.

It is specially noted that the popularity of the rock band “The Neighborhood” among users highlights the relevance of their creative achievements in the modern song discourse. This group belongs to the 500 most popular singers of the music streaming service Spotify. A detailed analysis and specifics of use of local meanings in modern English song discourse is carried out. The musical compositions of the American rock band: “Sweater Weather”, “Sadderdaze”, “Flawless” were selected for research.

The conducted research shows that an important feature of the songs is the pragmatic context. The pragmatic context is expressed not only in macrostructures and microstructures, but also directly in the titles of the compositions. The study demonstrated a need for the further prospects of scientific research. The further research is realized in the analysis of musical works of other English groups.

Key words: discourse, song discourse, pragmatic aspect, pragmatics, discursive pragmatics, translation techniques, discourse analysis, microstructure, macrostructure.

ЗМІСТ

МОВОЗНАВСТВО

<i>Казимір І. С.</i> СТРУКТУРНО-ГРАМАТИЧНІ ХАРАКТЕРИСТИКИ КОНТЕКСТУАЛЬНО-СИНОНІМІЧНИХ ОДИНИЦЬ НА МАТЕРІАЛІ ПЕРИФРАЗОВИХ НОМІНАЦІЙ	4
<i>Кемінь У. В.</i> КОНФЛІКТНІ МОДЕЛІ РЕАЛІЗАЦІЇ КАТЕГОРІЇ ЕМОТИВНОСТІ (НА МАТЕРІАЛІ РОМАНУ «БУКОВА ЗЕМЛЯ» МАРІЇ МАТІОС)	7
<i>Кириленко А. О.</i> ГЛЮТОНІМИ ЯК СОЦІОКУЛЬТУРНИЙ ФЕНОМЕН У КНИЗІ Е. ХІМЕНЕСА-БРАВО	11
<i>Кім Л. А.</i> LES MÉDIAS FRANCOPHONES COMME SOURCE DE FORMATION DE L'IMAGE DE L'UKRAINE	16
<i>Кіркковська І. С.</i> ПОНЯТТЄВО-КОМУНІКАТИВНИЙ ПОТЕНЦІАЛ ЗАСОБІВ ОБ'ЄКТИВНОЇ МОДАЛЬНОСТІ ЗІ ЗНАЧЕННЯМ ФУТУРАЛЬНОСТІ В СИСТЕМІ ФРАНЦУЗЬКОЇ МОВИ	20
<i>Ковалова О. В.</i> DIVERGENCE BETWEEN MODERN BRITISH AND AMERICAN ENGLISH IN THE ASPECT OF PHONETICS, ORTHOGRAPHY AND GRAMMAR	24
<i>Ковалюк М. В., Ковалюк Ю. В.</i> МЕТАФОРИЧНІ ОБРАЗИ УКРАЇНИ В БРИТАНСЬКИХ ТА АМЕРИКАНСЬКИХ ЗАСОБАХ МАСОВОЇ ІНФОРМАЦІЇ (СІЧЕНЬ–ЛЮТИЙ 2023 РОКУ)	28
<i>Ковалюк О. К.</i> ВЕРБАЛЬНЕ ВИРАЖЕННЯ НЕРВОВОГО ЗБУДЖЕННЯ, РОЗДРАТУВАННЯ В СТАРОУКРАЇНСЬКИХ ТЕКСТАХ XIV–XVI СТОЛІТЬ	32
<i>Кокнова Т. А., Бледнова О. Г., Овчарова Л. А.</i> КЛАСИФІКАЦІЯ МОВЛЕННЄВИХ КЛІШЕ В СУЧАСНІЙ ЛІНГВІСТИЧНІЙ ТЕОРІЇ (НА ПРИКЛАДІ ЄВРОПЕЙСЬКИХ МОВ)	36
<i>Колеснік В. О.</i> НАЗВИ МІФІЧНИХ ІСТОТ В БОЛГАРСЬКИХ ГОВІРКАХ ПІВДНЯ УКРАЇНИ (КАРПАТО-БАЛКАНСЬКІ СХОДЖЕННЯ)	40
<i>Колесник Н. О.</i> SEMANTIC AND STRUCTURAL PARTICULARITIES OF “HATE SPEECH”	46
<i>Корольова Н. О., Грималюк А. М.</i> ІНТЕРНЕТ-МЕМ ЯК СПОСІБ КОМУНІКАЦІЇ У ЦИФРОВОМУ СЕРЕДОВИЩІ	50
<i>Kocherha H. V.</i> THE INTRA-NOMINAL VOCABULARY OF THE SUFFIXED NOUNS OF THE OLD UKRAINIAN LANGUAGE OF THE 15TH – 18TH CENTURIES: STRUCTURAL AND WORD-FORMING ASPECT	57
<i>Кошман І. М.</i> ЗНИЖЕННЯ БУКВЕНОГО РЕГІСТРУ В СУЧАСНИХ МАСМЕДІЙНИХ ТЕКСТАХ (НА ПРИКЛАДІ КОМЕНТАРІВ ДО ІНТЕРНЕТ-ТЕКСТІВ)	61

<i>Kukharieva–Rozhko V. I., Kolesnyk D. M., Diadiura H. M.</i> CATEGORIES OF UNIFORMITY IN A SCIENTIFIC TEXT: COMMUNICATIVE-STYLISTIC ASPECT.....	65
<i>Куцос О. І.</i> АКСІОЛОГІЧНИЙ ВИМІР ОСОБИСТІСНИХ РИС У МОВНІЙ СВІДОМОСТІ УКРАЇНЦІВ, УЙГУРІВ ТА ХАНЬЦІВ: КОМПАРАТИВНИЙ АНАЛІЗ ЗА РЕЗУЛЬТАТАМИ ПСИХОЛІНГВІСТИЧНОГО ЕКСПЕРИМЕНТУ.....	70
<i>Kucherenko A. O.</i> EFFECT OF RUSSIA’S WAR AGAINST UKRAINE ON EGYPTIAN VLOGGING DISCOURSE (ON MATERIALS OF “MADĀ LAW” AND “SALAM KATANANİ’S” VLOGS).....	74
<i>Лихачова А. В.</i> З ІСТОРІЇ СЛАВІСТИКИ: ГЕНЕАЛОГІЧНА КЛАСИФІКАЦІЯ СЛОВ’ЯНСЬКИХ МОВ.....	78
<i>Лукіна Л. Р.</i> ФОНОСТИЛІСТИЧНІ ЗАСОБИ ВИРАЖЕННЯ МОВНОЇ ЕКСПРЕСІЇ В ЖАНРІ СУЧАСНОЇ ПОЛЬСЬКОЇ ПРОПОВІДІ.....	84
<i>Luchechko T. M.</i> COLOUR NAMES AS VERBALIZERS OF PROTOTYPES OF HUMAN CONSCIOUSNESS.....	88
<i>Максимець О. М.</i> РОЗВИТОК СУФІКСАЛЬНОЇ СЛОВОВІРНОЇ ПІДСИСТЕМИ ІМЕННИКІВ ІЗ ТРАНСПОЗИЦІЙНИМ ЗНАЧЕННЯМ ОПРЕДМЕТНЕНОЇ ДІЇ (УТВОРЕННЯ ІЗ СУФІКСОМ -ЕНН(Я)).....	92
<i>Мамич М. В., Шевченко-Бітенська О. В.</i> ТЕКСТ ОСВІТНЬО-ПРОФЕСІЙНОЇ ПРОГРАМИ ГАЛУЗІ ГУМАНІТАРНИХ НАУК В АСПЕКТІ КУЛЬТУРИ МОВИ.....	97
<i>Матіяш-Гнедюк І. М., Юрчишин В. М.</i> СУМІЖНІ ПАРИ ТА ОРГАНІЗАЦІЯ ПРЕФЕРЕНЦІЙ У ДІАЛОГАХ БРИТАНСЬКИХ ДРАМ ХХ СТ. (КРИЗЬ ПРИЗМУ ІНСТРУМЕНТАРНО КОНВЕРСАЦІЙНОГО АНАЛІЗУ).....	102
<i>Матковська М. В.</i> МОВЛЕННЄВІ РЕПРЕЗЕНТАЦІЇ ПРЕЗИДЕНТА ДЖО БАЙДЕНА В АНГЛОМОВНОМУ ПОЛІТИЧНОМУ ДИСКУРСІ.....	108
<i>Межов О. Г., Межова О. В.</i> ПАРЦЕЛЯЦІЯ БАГАТОКОМПОНЕНТНИХ СКЛАДНИХ РЕЧЕНЬ У ХУДОЖНЬОМУ МОВЛЕННІ ВОЛОДИМИРА ЛІСА.....	112
<i>Мельничук Н. О., Симака А. М.</i> ПОХІДНІ АД’ЄКТИВНІ ЕМОСЕМІЗМИ В ІНДИВІДУАЛЬНО-АВТОРСЬКІЙ МОВНІЙ КАРТИНІ СВІТУ.....	117
<i>Мизин Т. О.</i> МЕХАНІЗМИ УТВОРЕННЯ ТЕРМІНІВ-МЕТАФОР У ТЕКСТАХ ГЕОГРАФІЧНОЇ ТЕМАТИКИ.....	121
<i>Микитюк О. Р.</i> ІДЕОЛОГЕМІ МОВА, НАЦІОНАЛІЗМ, НАЦІЯ НА СТОРІНКАХ «AV IMPERIO».....	125
<i>Мішеніна Т. М.</i> МОДЕЛЮВАННЯ МЕДІАТЕКСТІВ ІЗ ГЛЮТОНІМАМИ НА ПОЗНАЧЕННЯ ПИТТЯ З ПОЗИЦІЇ ПРОСВІТНИЦЬКОЇ І ЗДОРОВ’ЯЗБЕРЕЖУВАЛЬНОЇ ФУНКЦІЇ.....	129
<i>Міщенко Т. В., Луценко О. В.</i> ПОРІВНЯЛЬНИЙ АНАЛІЗ РИТОРИКИ ДЖ. БАЙДЕНА ТА Б. ДЖОНСОНА ПРО ВІЙНУ В УКРАЇНІ: СИЛА ЧИ ДИПЛОМАТІЯ?.....	133
<i>Нестеренко Т. А.</i> ВСТАВНІ КОНСТРУКЦІЇ ЯК СТИЛІСТИЧНИЙ РЕСУРС ВИРАЖЕННЯ СУБ’ЄКТИВНОЇ МОДАЛЬНОСТІ В РОМАНІ СВІТЛАНИ ТАЛАН «РОЗКОЛОТЕ НЕБО».....	138

CONTENTS

LINGUISTICS

<i>Kazymir I.</i> STRUCTURAL AND GRAMMATICAL CHARACTERISTICS OF CONTEXTUALLY SYNONYMOUS UNITS ON THE MATERIAL OF PERIPHRASTIC NOMINATIONS.....	4
<i>Kemin U.</i> CONFLICT MODELS OF IMPLEMENTATION OF THE EMOTIONALITY CATEGORY (BASED ON THE MATERIAL OF THE NOVEL “BEECH LAND” BY MARIA MATIOS).....	7
<i>Kirilenko A.</i> GLUTONIES AS A SOCIO-CULTURAL PHENOMENON IN THE BOOK OF H. JIMENEZ-BRAVO.....	11
<i>Kim L.</i> FRENCH-SPEAKING MEDIA AS A SOURCE OF FORMING THE IMAGE OF UKRAINE.....	16
<i>Kirkovska I.</i> CONCEPTUAL AND COMMUNICATIVE POTENTIAL OF OBJECTIVE MODALITY MEANS WITH THE MEANING OF FUTURALITY IN THE FRENCH LANGUAGE SYSTEM.....	20
<i>Kovalova O. B.</i> DIVERGENCE BETWEEN MODERN BRITISH AND AMERICAN ENGLISH IN THE ASPECT OF PHONETICS, ORTHOGRAPHY AND GRAMMAR.....	24
<i>Kovaliuk M., Kovaliuk Yu.</i> METAPHORICAL IMAGES OF UKRAINE IN THE BRITISH AND AMERICAN MASS MEDIA (JANUARY-FEBRUARY 2023).....	28
<i>Kovaliuk O.</i> VERBAL EXPRESSION OF NERVOUS EXCITEMENT AND IRRITATION IN OLD UKRAINIAN TEXTS OF THE XIV–XVI CENTURIES.....	32
<i>Koknova T., Blednova O., Ovcharova L.</i> CLASSIFICATION OF SPEECH CLICHÉS IN MODERN LINGUISTIC THEORY.....	36
<i>Kolesnik V.</i> NAMES OF MYTHICAL CREATURES IN THE BULGARIAN RESETTLEMENT DIALECTS IN THE SOUTH OF UKRAINE (CARPATHIAN-BALKAN CONGENIALITY).....	40
<i>Kolesnyk H. O.</i> SEMANTIC AND STRUCTURAL PARTICULARITIES OF “HATE SPEECH”.....	46
<i>Korolova N., Hrymaliuk A.</i> INTERNET MEME AS A PHENOMENON OF MODERN MEDIA DISCOURSE: STYLISTIC-PRAGMATIC ASPECT.....	50
<i>Kocherha H. V.</i> THE INTRA-NOMINAL VOCABULARY OF THE SUFFIXED NOUNS OF THE OLD UKRAINIAN LANGUAGE OF THE 15TH – 18TH CENTURIES: STRUCTURAL AND WORD-FORMING ASPECT.....	57
<i>Koshman I.</i> REDUCTION OF LETTER CASE IN MODERN MASS MEDIA TEXTS (ON THE EXAMPLE OF COMMENTS ON INTERNET TEXTS).....	61
<i>Kukharieva–Rozhko V. I., Kolesnyk D. M., Diadiura H. M.</i> CATEGORIES OF UNIFORMITY IN A SCIENTIFIC TEXT: COMMUNICATIVE-STYLISTIC ASPECT.....	65

<i>Kutsos O. I.</i> AXIOLOGICAL DIMENSION OF PERSONAL TRAITS IN LINGUISTIC CONSCIOUSNESS OF UKRAINIANS, UYGHURS AND HANS: COMPARATIVE ANALYSIS OF THE RESULTS OF A PSYCHOLINGUISTIC EXPERIMENT.....	70
<i>Kucherenko A. O.</i> EFFECT OF RUSSIA'S WAR AGAINST UKRAINE ON EGYPTIAN VLOGGING DISCOURSE (ON MATERIALS OF "MADĀ LAW" AND "SALAM KATANANI'S" VLOGS).....	74
<i>Lykhachova A.</i> FROM THE HISTORY OF SLAVIC STUDIES: GENEALOGICAL CLASSIFICATION OF SLAVIC LANGUAGES	78
<i>Lukina L.</i> PHONOSTYLISTIC MEANS OF LANGUAGE EXPRESSION IN THE GENRE OF MODERN POLISH SERMON.....	84
<i>Luhechko T. M.</i> COLOUR NAMES AS VERBALIZERS OF PROTOTYPES OF HUMAN CONSCIOUSNESS.....	88
<i>Maksymets O.</i> DEVELOPMENT OF THE SUFFIXAL WORD FORMATION SUBSYSTEM OF NOUNS WITH TRANSPOSITIONAL MEANS OF OBJECTIFIED ACTION (FORMATION WITH THE SUFFIX -EHH(Я)).....	92
<i>Mamysh M., Shevchenko-Bitenska O.</i> TEXTS OF THE EDUCATIONAL AND PROFESSIONAL PROGRAM THE FIELD OF HUMANITIES IN THE ASPECT OF LANGUAGE CULTURE.....	97
<i>Matiash-Hnediuk I., Yurchyshyn V.</i> ADJACENCY PAIRS AND PREFERENCES IN THE DIALOGUES OF BRITISH DRAMAS (USING METHODS OF CONVERSATIONAL ANALYSIS).....	102
<i>Matkovska M. V.</i> PRESIDENT JOE BIDEN'S COMMUNICATIVE REPRESENTATIONS ACTIONS IN THE ENGLISH-SPEAKING POLITICAL DISCOURSE.....	108
<i>Mezhov O., Mezhova O.</i> PARCELLATION OF MULTI-COMPONENT COMPLEX SENTENCES IN THE ARTISTIC SPEECH OF VOLODYMYR LYS.....	112
<i>Melnychuk N., Symaka A.</i> DERIVATED ADJECTIVAL EMOSEMISMS IN THE INDIVIDUAL AUTHOR'S LINGUAL WORLDVIEW	117
<i>Myzyn T.</i> MECHANISMS OF TERM-METAPHORS FORMATION IN TEXTS ABOUT GEOGRAPHY.....	121
<i>Mykytyuk O.</i> IDEOLOGEMES LANGUAGE, NATIONALISM, NATION ON THE PAGES OF «AB IMPERIO».....	125
<i>Mishenina T. M.</i> MODELING OF MEDIA TEXTS WITH GLUTONYMES TO DELICAT DRINKING FROM THE POSITION OF EDUCATIONAL AND HEALTH PROTECTION FUNCTIONS.....	129
<i>Mishchenko T., Lutsenko O.</i> COMPARATIVE ANALYSIS OF JOE BIDEN'S AND BORIS JOHNSON'S RHETORIC ON WAR IN UKRAINE: FORCE OR DIPLOMACY?.....	133
<i>Nesterenko T.</i> INTERJECTIONS AS A STYLISTIC RESOURCE OF EXPRESSING SUBJECTIVE MODALITY IN SVITLANA TALAN'S NOVEL SHATTERED SKY.....	138

НАУКОВИЙ ВІСНИК МІЖНАРОДНОГО ГУМАНІТАРНОГО УНІВЕРСИТЕТУ

Серія: ФІЛОЛОГІЯ

Науковий збірник

№ 59 Том 2, 2023

Серію засновано у 2010 р.

Коректор – Вишнякова Я.І.

Комп'ютерна верстка – Молодецька О.І.

Підписано до друку 08.02.2023 р. Формат 60x84/8. Обл.-вид. арк. 25,67, ум. друк. арк. 23,25.
Папір офсетний. Цифровий друк. Наклад 200 примірників. Замовлення № 0423/278.

Надруковано: Видавничий дім «Гельветика»

(Свідоцтво суб'єкта видавничої справи ДК № 7623 від 22.06.2022 р.)

65101, Україна, м. Одеса, вул. Інглезі, 6/1

Тел. +38 (095) 934 48 28, +38 (097) 723 06 08

E-mail: mailbox@helvetica.ua